

MINDIG REÁP GONDOLUNK

Hogy a császárt szolgáltam volt jó dolgom
De a szívem csak azt sugja: jobb otthon!

Búcsú a katonacéltől

HELYTÁLLÁS A HAZÁÉRT, A CSALÁDÉRT

— Jászkunsági emlékek az első világháborúból —

HELYTÁLLÁS
A HAZÁÉRT, A CSALÁDÉRT
– Jászkunsági emlékek az első világháborúból –

Szolnok – Túrkeve, 2017

Alföldi Könyvtéka sorozat 12. kötet

Szerkesztő: Örsi Julianna

Szerzők

**Bagi Gábor, Balláné Fazekas Iona, Besenyi Vendel, Bojtos Gábor, Ducza Lajos, Elek György,
Farkas Kristóf, Fazekas Mihály, Fodor István Ferenc, Horváth László, Kovács János,
Örsi Julianna, Pató Mária, Pintér Zoltán Árpád, Rideg István**

Fotók:

első borító: Korabeli képeslapok
hátsó borító: Áttörés Luckánál (Zádor István festménye, 1916
– Damjanich János Múzeum, Szolnok tulajdona)

**Kiadó: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület,
Túrkevei Kulturális Egyesület**

HU-ISBN: 978-615-80592-2-0

HU-ISSN: 1785-7473

Támogatók:

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Emberi Erőforrások Minisztériuma
A programot az Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság támogatja

©A Szerzők, a Szerkesztő és a Kiadó
Szerkesztőség elérhetősége: jnszmtude@gmail.com;
kultura.kevi@gmail.com
Postacím: 5420 Túrkeve, Deák Ferenc u. 4.

Készítette a kisújszállási Kis-Új-Lap Kft.
Felelős vezető: Farkas Zsolt
5310 Kisújszállás, Munkácsy u. 8. sz. Tel.: 06-20-4586-999
Tipográfia: Szabó Éva

HELYTÁLLÁS A HAZÁÉRT, A CSALÁDÉRT

– Jász-kunsági emlékek az első világháborúból –

Szolnok – Túrkeve, 2017

Tartalom

Bevezető (Bagi Gábor)	7
I. Tanulmányok az első világháborúról	
– Besenyi Vendel: A Jászság a Nagy Háborúban	15
– Pintér Zoltán Árpád: Karcagi katonák az osztrák-magyar hadszervezetben	25
– Pintér Zoltán Árpád: Gazdasági munkára igénybe vett alakulatok, hadifoglyok és női szerepek az I. világháborús Karcagon	34
– Bojtos Gábor: Erdélyi menekültek Jász-Nagykun-Szolnok megyében (1916-1917)	41
– Pintér Zoltán Árpád: Rekvirálások, kényszerintézkedések és jegyrendszer az I. világháborús Karcagon	61
– Örsi Julianna: A katona és családja – A Nagy Háború hatása a családok életére	70
II. Hadifogságban	
– Örsi Julianna: A hadifogságba került értelmiség magatartása és stratégiája a Nagy Háborúban	89
– Bojtos Gábor: Vitéz Nagy László élete és tevékenysége	103
– Örsi Julianna: Vitális Pál megpróbáltatásai – Egy hadifogoly-napló Kisújszállásról	127
III. A háború áldozatai	
– Besenyi Vendel: Az I. világháború hősi halottai Jászberény temetőiben	149
– Elek György: Az I. világháború hősi halottainak emlékezete Karcagon	162
– Elek György: Török Vince lelkipásztor és a „Karcagi hősök emléke”	188
IV. Katonaemlékek – irodalmi művek, narratívák	
– Rideg István: Itthon és távol a hazától – A hazaszeretet megnyilvánulása Baja Mihály és Szentesi Tóth Kálmán lírájában.	245
– Kovács János: Két hallhatatlan portré – Finta Gergely és Kuncz Aladár	256
– Fodor István Ferenc: Első világháborús jászfákóhalmi katonák az irodalomban	263
– Fazekas Mihály (közreadja Balláné Fazekas Ilona): Katonasorsok a világháború viharában	269
V. Emlékeztetés az első világháborúra	
– Bojtos Gábor: I. világháborús emlékek és hősi sírok Jász-Nagykun-Szolnok megyében	281

– Kaposvári Gyöngyi – Pató Mária: HátTérKép – Iskolai utazó kiállítás, foglalkozássorozat és kiadvány az I. világháború jegyében	299
– Horváth László: „Keviek a Nagy háborúban” – kiállításmegnyitó	305
– Bagi Gábor: Könyv született Oláh Lajos műgyűjtő anyagából. Oláh Lajos–Szabó József János: Fényes szurony, rózsafa a nyele ... Nagykunsági katonák az osztrák–Magyar Monarchiában 1868–1918. (könyvrecenzió)	307
– Ducza Lajos: Emlékkönyv az I. világháború kisújszállási áldozatairól (könyvajánló)	310
– Farkas Kristóf: Koczka József naplója 1914 (könyvrecenzió)	311
Zárszó (Örsi Julianna)	313
Adattár: I. világháborús hősi halottak nevei	315
Szerzőink	325
Kiadványaink	326

Bevezető

Nagy Háború, Világháború, első világháború ... Ezek a kifejezések egyaránt azt az 1914–1918 közötti, döntően Európában zajló, nagy háborús konfliktust jelölik, amelyhez hasonló méretű, pusztító összecsapás még nem volt az emberiség történetében. Bár sokan nem akarják elismerni, de következményeiben máig tartó hatása van, nem csak a magyarságra, de az összes résztvevő államra, nemzetre, – győztesre és legyőzöltre egyaránt. Vannak „népszerű” angolszász történetek (pl. John Keegan), akik száz év után „*felesleges háború*”-ként értékelik és kirobbanásában egyszerűen csak a véletlenszerűséget, a mértéktelenséget és a felelőtleniséget emelik ki. Talán e véleményben is van valami igazság, ám a valóság azért ennél jóval összetettebb.

Az emberiség történetében sajnos alapvetően törvényszerűnek tekinthető, hogy azok az államok, amelyek időnként jelentősebb gazdasági hatalommá válnak, e helyzet biztosítására előbb-utóbb politikai és katonai szempontból is elsősége törekednek. Mivel azonban vezető szerepéről még soha, egyetlen hatalom sem mondott le önként, az ilyen vetélkedések törvényszerűen fegyveres konfliktusok hosszú sorozatát eredményezték. Az egyes régiókat, földrészeket érintő, több ezer éves ellenségeskedések méretei azt követően növekedtek meg ugrásszerűen, hogy Amerika felfedezése a földgolyó gyors megismerését, illetve az egységes világgazdaság és világkereskedelem kialakulását vonta maga után. Ezt elsőnek már a spanyolok és portugálok is uralni próbálták, de vezető szerepüket hamarosan a kapitalista fejlődésükből erőt merítő hollandok, majd franciák és főképp az angolok elsősége váltotta fel. Az imperialista kor klasszikus, nagy gyarmatbirodalmainak létrehozása is e két utóbbi nemzethez kapcsolódik. A 20. század első felében a hatalmi pozíciók, a mind végezebb nyersanyag és energiaforrások (gyarmatok) „*újraosztásával*” a németek, Japánok és az olaszok próbálkoztak meghatározó világhatalmi tényezővé válni. Ez azonban végül nem nekik, hanem az USA-nak sikerült, amely az idejétmúlt gyarmati rendszernél finomabb eszközöket használt. Az USA a Szovjetunióval vívott gazdasági versenyt is megnyerte, és a múlt század végére az egyetlen szuperhatalommá vált. Napjainkban azonban pozícióját a feltörekvő Kína egyre jobban veszélyezteti, és inkább csak a tömegpusztító fegyverek általános elterjedése, valamint az általános megsemmisülés lehetősége az, ami az újabb nagy háborúk kitörését egyelőre megakadályozza. A nagyhatalmak ellentétei által szított, helyi jellegű konfliktusokét azonban nem ...

A 20. század első felét gyakran nevezik a világháborúk időszakának, bár még az is vitatott, hogy egyáltalán hány világéggéssel kell számolnunk. Napjainkban a történészek körében egyre inkább terjed az a vélemény, miszerint alig három évtized során egyetlen nagy világháború zajlott le, amelynek két különálló időszakát egy nagyobb, húsz éves átmeneti, békés időszak különítette el. Ez a szemlélet nem légből kapott, hiszen a Versailles-trianoni békerendszerekről már 1919-ben számos vezető antant politikusnak és katonának is az volt a véleménye, hogy azok valójában csak fegyverszünetnek tekinthetők, és húsz esztendőnél tovább aligha lesznek érvényesek. Nem sokat tévedtek ...

A fegyveres összecsapások világméretűvé válását azonban nem a modern 20. század hozta el az emberiség számára. A kapitalizmus fejlődésével az európai kontinens és a világtengerek feletti uralom, majd a gyarmati terjeszkedés kapcsán kialakuló nagyobb feszültségek már több száz évvel korábban jelentkeztek. Így a világtörténelemben elsőnek a harmincéves háború (1618–1648) vezetett több földrészre kiterjedő, nagyobb összecsapásokhoz (bár

főképp Németország pusztulását okozta), de ezt követően a nagy koalíciós konfliktusok – a kilencéves háború (1688–1697), a spanyol örökösödési háború (1701–1714), az osztrák örökösödési háború (1740–1748) – is egyre több állam részvételével, és mind nagyobb számú (százezres nagyságrendű) elesettel jártak. Napjainkban a világháború fogalmára alapvetően matematikai meghatározást alkalmaznak: a kontinensek több mint felére ki kell terjedniük, és az ottani független államoknak is hasonló arányban kell részt venniük benne. Ennek alapján az első „valódi” világháborúnak a hétéves háború (1756–1763) tekinthető, amit a francia forradalmi és a napóleoni háborúk (1791–1815) követtek. Ez utóbbi már több millió elesett katonával, és az anyagi javak komoly pusztulásával is járt. A hatalmas vérveszteség közel egy évszázados békét teremtett az „*öreg kontinensen*”, amit csak néhány rövidebb konfliktus zavart meg.

A „*hosszú tizenkilencedik század*” (1789–1914) hosszú békéje a hadviselés átalakulása kapcsán is sokakat megtévesztett. Az ugyan már kezdetben nyilvánvaló volt, hogy egy nagyobb konfliktusban soha nem látott nagyságú hadseregek fognak összecsapni, amelyekbe a hadra fogható férfinépeség javát be fogják sorozni. Úgy vélték azonban, hogy – az 1866-os és 1870-es háborúk mintájára – a mind korszerűbb ágyúk, géppuskák, lőfegyverek mellett (vagy ellenére) az ilyen összecsapásoknak pár hét alatt vége lesz. A feudális kor eszményei nyomán sokan még egy fajta „*úriemberek háborújában*” reménykedtek, míg elhúzódó konfliktussal, a férfinépeség teljes mozgósításával, a gazdaság militarizálásával, a háttország háborús esetleges hadszínterré válásával, a felgyorsuló technikai fejlődés újabb, soha nem látott, pusztító eszközeinek (repülőgépek, tankok, harci gáz, tengeralattjárók, torpedók stb.) tömeges alkalmazásával igazából egyik fél sem számolt. Egy modern gazdasági-katonai háború lehetőségét részint a későfeudális elemekkel átszőtt politikai rendszerek is leplezték, a monarchiák túlsúlya, az uralkodóházak szerteágazó dinasztikus kapcsolatai, az uralkodó abszolút hatalmak révén. Ezek sokszor elfedték a régibb, vagy éppen újabb problémákat, így a nagyhatalmi ellentéteket, a kelet-európai nemzeti-etnikai kérdések megoldatlanságát, a polgári viszonyok itteni gyengeségét, de egyben a feudális maradványok visszahúzó erejét is.

Mindazonáltal az angol-francia-orosz antant, illetve a német-osztrák-magyar (-olasz) szövetségek közötti ellentétek a századfordulótól mind hisztérikusabb fegyverkezést, háborús készülődést, és egyben a másik fél elleni, mind durvább sajtóhadjáratokat eredményeztek. A nagy német gyarmati igények, az egységes Németország ismételt szétदारabolására szőtt francia elképzelések, a status quo fenntartásával kapcsolatos angol érdekek, a kelet-európai nemzeti egységtörekvések, az etnikai problémák, a szövetségi rendszerek folyamatos bővülése egyaránt kiváló lehetőséget adtak a másik fél propagandisztikus „*lejárata*sához”, ellenség iránti „*gyűlölet*” kialakításához. Ürügyként mind gyakrabban hivatkoztak a „*humanizmus*”, a „*kultúra*” és a „*szabadság*” eszméire, a másik felet pedig ennek ellenségeiként „*barbárnak*”, „*hunnak*”, „*ázsiai*nak” stb. állítva be. Különösen sokan emlegették a két szövetségi rendszer gyengébb elemének tartott „*feudális*” Oroszország és a „*népek börtöneként*” jellemzett Ausztria-Magyarország felszámolásának szükségességét. Ennek nyomán a századfordulótól a magyarság angolszász-francia megítélése is kedvezőtlenül változott meg. Amíg korábban 1848 nyomán alapvetően népünk szabadságszeretétét hangsúlyozták, addig utóbb a nemzetiségeket könyörtelenül elnyomó, kíméletlen „*keleti jövevények*” képe vált meghatározóvá.

A soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchiát egy, a maga korában már anakronisztikus, elmaradott államalakulatnak tekintették, amelyet a területe, népessége alapján még hagyományos, régi nagyhatalomként tartottak számon. Gazdasága, főképp pedig pénzügyi, ipari és közlekedésügyi fejletlensége azonban már nem igazán felelt meg ennek a besorolásnak.

Kialakulásában, egykori jelentőségében még a török veszély ügye volt a meghatározó, de annak megszűntével a kapitalista átalakulás a gyengeségeit is mindinkább nyilvánvalóbbá tette. Az államalkotó osztrák és magyar népesség a lakosságnak csak a kisebbik hányadát tette ki, az előbbieik körében ráadásul számottevő volt a Németországhoz való csatlakozás igénye. A többséget alkotó más népességből a csehek a dualista állam trialistává alakítását szerették volna elérni, mások szélesebb nyelvi-igazgatási autonómiát akartak, de többüknek a határokon túli – a Monarchiánál egyébként fejletlenebb – saját nemzetállamhoz való csatlakozás is alternatívát jelentett. Az osztrák-magyar parlamentararis rendszert jelentősen korlátozták a nem túl tehetséges, „konzervatív” Ferenc József széleskörű uralkodói előjogai, aki mereven ellenállt a reform-kezdeményezéseknek, és ragaszkodott a dualista rendszer változatlanságához.

A magyarokkal nem túl jó viszonyban lévő trónörökös halálával kitörő háborúban a Monarchia hadseregének problémái, kudarcai a kritikus véleményeket igazolták, hisz a „világégés” négy év során annak valamennyi, önállóan megindított nagyobb hadművelete kudarccal végződött. Számszerűen ez a katonai gépezet egyáltalán nem volt jelentéktelen, mivel a háború kitörésekor 48 gyalog- és 11 lovashadosztályban 1.337 gyalogzászlóalj, 425 lovasszázadot, 471 tüzéruceget és 1.337 műszaki osztagot számlált, ami a népfelkelés nélkül is 1.400.000 katonát, 2.700 ágyút, illetve néhány tucat repülőgépet jelentett. Eme impozánsnak tűnő haderő ütőképességét azonban számos tényező is kedvezőtlenül befolyásolta. A Birodalom hadserege 1866 óta nem vett részt nagyobb háborúban, és a hadkötelezettség bevezetése ellenére is a férfinépességnek csak alig negyede kapott átfogó katonai kiképzést. Amíg a franciák 1914-ben a népesség 8, a németek pedig 5,5%-át mozgósították, a Monarchia mindössze 2,7%-át, és így nem voltak meg a feltételek egy jelentősebb hátországi tartalék haderő felállítására sem. A lemaradás részben a korábbi időszak rosszul értelmezett „takarékoságával” magyarázható. Az egy lakosra eső osztrák-magyar hadikiadások 1914-ben a németek, a franciának és az angolnak még a felét sem érték el, és csak a több mint háromszor nagyobb népességű Oroszországot múlták felül némileg.

Ezek után nem meglepő, hogy a tisztikar kiképzése is hiányos volt, a tábornoki kar jelentős része pedig kimondottan tehetségtelennek bizonyult. 1914-ben különösen tragikus szerepe volt a két szerbiai hadjáratot is elvesztő Potiorek tábornagy tévedéseinek, aki nem a völgyekben, hanem a hegyvonulatokon „keresztül” indította meg a támadásait. A korábbi évek helyi konfliktusainak tapasztalatait a hadvezetés nem vonta le, mivel általában úgy vélték, hogy a nagyobb háborúkban ezek már nem fognak érvényesülni. A helyzetet csak nehezítette a hadsereg bonyolult felosztása (közös haderő, magyar honvédség, osztrák Landwehr), a ruházat és a felszerelés csak részben felelt meg a hadszínterek követelményeinek, a legtöbb technikai újítást pedig gyakran a tehetségtelen tábornoki kar, az uralkodó vagy a trónörökös akadályozta meg. Így Galíciában a bakancs helyett jobb lett volna a csizma, a terepszínű gyalogsági egyenruha kiválasztása rosszul sikerült, a színes lovassági ruházatot pedig sokáig a fegyvernem tábornokai „védték” sikerrel. A Mannlicher puskák kiváló, új változataiból nem volt elegendő, de a Schwarzlose géppuskák száma is kevésnek bizonyult. Aránytalanul gyenge volt, és gyakran az ellenfélnél rosszabb minőségű lövegekkel rendelkezett a háborúban mindinkább döntő szerepet játszó tüzérség, de hiányoztak a fegyverzetből az aknavetők és a kézigránátok is. Az első páncélautók rendszeresítését Ferenc József egyenesen azzal tagadta meg, hogy a zajuk megzavarja a lovakat. A hiányosságok mellett a császári és királyi hírszerzés az ellenséges hadseregeket is jelentősen alábecsülte. A cári Oroszország a vártnál jóval gyorsabban mozgósított, és a Monarchia ellen felvo-

nultatott erőinek létszáma is több mint 50%-kal nagyobb volt a vártnál.

A hiányosságokat ugyan a háború során igyekeztek pótolni, ámde már nem sikerülhetett. A Monarchia gyenge ipara hadi termelésre átállítva is csak egyre nehezebben tudta a mindinkább növekvő számú haderőt a legszükségesebb fegyverzettel, ruházattal, illetve lőszerrel ellátni. Végeredményben Ausztria-Magyarország 51 millió lakosából mintegy 9 millió vett részt a háborúban, amiből a közel 20 milliós Magyarországra 3,8 millió fő esett. A szükséges fejlesztéseknek egy részét ugyan el tudták indítani (tüzérség, légielő), másokat azonban már nem (tankok, gépjárművek).

A hadsereg gyenge kiképzésének, felszerelésének, a tisztí és tábornoki kar tévedéseinek árát a bevonultatott katonák fizették meg. Már a mozgósítás is ellentmondásos volt, amit aztán az erők kellő összpontosítása nélkül elindított offenzívák, a hibás haditervek és a rossz harcászati is súlyosbított. A tüzérségi tűzben kezdetben fedetlenül álló gyalogságról, vagy éppen a géppuskákkal megerősített gyalogsági állásokat karddal rohamozó huszárokról a cári tisztiek ugyan elismerően nyilatkoztak, az elszenvedett véráldozatok azonban kijózanítóak voltak. 1914-ben az orosz fronton a Monarchia hadserege több mint 700.000 embert vesztett, míg a szerbek ellen még további 270.000 főt, halottakban, sebesültekben és eltűntekben. A kiképzett állomány java, mintegy kétharmada veszett oda pár hónap alatt, akiket aztán már csak kevésbé jól felkészített katonasággal lehetett pótolni. Ma már számos nyugati történész is abban látja a Monarchia széthullásának fő okát, hogy 1918 végére a hadserege egyszerűen „kivérzett”, a gazdasága pedig összeomlott. Persze ezek a tényezők sem csak a Monarchiát sújtották ...

A hatalmas háborús veszteségek minden résztvevő felet jellemeztek, és mindenkit megrettentettek. A közhiedelemmel ellentétben azonban, bár Ausztria-Magyarország emberáldozatai nagyon súlyosak voltak, a többi résztvevő veszteségeit tekintve mégsem nevezhetők a legmagasabbnak. Halottakban, sebesültekben, eltűntekben (valamint polgári személyekben) a négymillió kis Szerbia közel 900.000 embert (22,5%) vesztett (ennek háromnegyedét a polgári lakosság adta), a mintegy 40 milliós Franciaország több mint 5.600.000 főt (14,1%), a 65 milliós Németország 6.250.000 embert (9,6%). A negyedik helyen az 51 milliós Monarchia (3.500.000 fő, 6,8%) leginkább az őt követő, 54 milliós Nagy-Britanniához (több mint 3 millió fő, csaknem 6,7%) volt összevethető. Némiképp sajátos és félrevezető azonban, hogy a 170 milliós Oroszországnak a számszerűen messze legmagasabb, 7,8 millió fős háborús vesztesége a maga alig 4,6%-os arányával csak jóval ez után következett.

A Monarchián belüli Magyar Királyság területéről bevonultak közül mintegy 660.000 fő esett el, ezen kívül pillanatnyilag közel 800.000 olyan sebesülten számolhatunk, akik gyógyulásuk után katonai szolgálatra már nem voltak alkalmasak (és jórészt kiestek az önerejű keresőképes népesség köréből is). Mivel a hadifogságba esettek számát is 600-800 ezerre teszik, legfeljebb csak minden második katona tért haza épségben. A későbbi trianoni Magyarország területére viszonyítva ez mintegy 260.000 halottat, valamint 490.000 sebesültet jelenthetett. Pillanatnyilag egyértelműen nem lehet megmondani, hogy a Monarchián belül mely területek, illetve nemzetek hozták a legnagyobb áldozatot, mindazonáltal egy tényezőre alapvetően fel kell hívni a figyelmet.

A háború második évének végétől kezdve a Monarchia haderején belül számos nemzetiség katonáinak harci szellemével problémák voltak. Emiatt – bár a legjobb harcértékű alakulatoknak mindvégig a bosnyákokat tartották – egyre nagyobb terheket viseltek az osztrák és a magyar nemzetiségű csapattestek. A magyarok hősiességét a német és orosz források is kiemelték, ugyanakkor ezek veszteségeit éppen ezért általában jelentősebbnek is tekintik.

Magyarországon a két világháború között különösképpen a cseh alakulatok kezdetektől jelentkező gyávaságát emelték ki, noha egyes újabb elemzések szerint ezek – eleinte legalábbis – nem harcoltak kimondottan rosszul. Ennek ellenére idővel mind több egykorú visszaemlékezés is megemlékezett erről, és utólag nyilvánvalóan e vélemény kialakulásában, vagy éppen túlzott felerősödésében a trianoni békeszerződés igazságtalanságainak, illetve Csehszlovákia megalakításának és kedvezményezett szerepének is komolyabb hatása lehetett.

A harctéri események, a halottak és sebesültek mellett sokszor háttérbe szorul a hadifogságba esettek, vagy éppen a háború viseléséhez szükséges anyagi javakat, értékeket előteremtő hátország története. A Monarchia hadserege a háború során mintegy 2 millió hadifoglyot veszített, akiknek jó egyharmada lehetett magyar. A teljes létszám mintegy kétharmada esett orosz, a többi pedig jórészt olasz frontra, ez utóbbi zömmel már a háború végén. Az olaszországi hadifoglyok számát ugyanis a Monarchia összeomlásakor jelentősen megnövelte, hogy a császári és királyi hadvezetés a vereség tudatában szándékosan nem adott ki visszavonulási parancsot, mivel tartott a hátországban megjelenő nagy számú, forradalmi szellemű katonatömegektől. (Így 1918 novemberében itt több mint 400.000 embert hagytak a sorsára.) A visszaemlékezések kapcsán azt is mindenképp figyelembe kell venni, hogy a cári Oroszország gazdaságilag és katonailag már 1917 elejére összeomlott, és a lakosság helyzete, ellátása sem volt sokkal jobb, mint a hadifoglyoké. Mindezt azért kell kiemelnünk, mivel Szibériából arányaiban utóbb a hadifoglyoknak még mindig jóval nagyobb százaléka tért haza, mint például a szerb fogságba esettek közül.

A hátországnak a munkaképes férfinépesség zömének elvonása ellenére egyszerre kellett volna biztosítani a hadsereg rohamosan növekvő igényeit, valamint a saját szükségleteit. Erre azonban mind kevésbé volt képes. A háború négy éve a Monarchiának mintegy 20,6 milliárd dollárjába került, amiből Magyarországra 7,8 milliárd dollár (közel 36 milliárd 1914-es értékű Korona) esett. A hadigazdálkodás működtetéséhez szükséges összegek előteremtése azonban csak nagyarányú hitelműveletek, belső kölcsönök és a pénz leértékelése nyomán volt lehetséges, mivel a fenti összeg alig 5%-át fedezték az adóbevételek. Ennek nyomán a Korona értéke a háború végére alig a felére csökkent. 1916-ban a katasztrofális helyzeten az adózás fokozásával próbáltak segíteni, így bevezették az új jövedelemadót, illetve a hadinyereség-adót. Ez azonban nem segített.

Az antant tengeri blokádja nyomán főképp a közszükségleti cikkek gyártása esett vissza. Amíg 1916/17-ben a bányászat még a békebeli évek 80–90%-át termelte meg, a bőrárak és textíliák termelése alig a negyedére csökkent. Az ipar és a mezőgazdaság munkaerőhiányát ugyan még megpróbálták a hadifoglyok munkába állításával mérsékelni, ám az igavonó állatok számának nagyarányú csökkenését nem sikerült pótolni. A Monarchia hadserege a háború során ugyanis mintegy 1.500.000 lovat veszített, aminek zömét a termelésből vonták ki. A felbomlás időszakára a csapatoknál csak mintegy 400.000 állat maradt. A Monarchia élelétárának tartott Magyarországon az agrártermelés így mindinkább visszaesett, és az osztrák ellátásban való közreműködés mértéke még Béccsel is kiélezte az ellentétet. 1916/17-ben a gabonatermés a szükségleteknek már csak alig kétharmadát fedezte, 1918-ra pedig alig a felét. Még inkább visszaesett a burgonyatermelés, a korábbi alig harmadára. A szarvasmarha- és sertésállomány is lecsökkent, 1918 elején már a minimális hazai ellátás biztosításához is mintegy 200.000 sertés hiányzott. Ukrajna és Románia megszállása ellenére 1918 nyarára már nyilvánvalóvá vált, hogy Ausztria-Magyarország a gazdasági háborút elvesztette.

Hogy a magyarság miért vállalta mégis a megpróbáltatásokat? E tekintetben meghatározó volt, hogy a lakosság számára már korábban tudatosult, a Monarchiával együtt a történelmi Magyarország egysége, sőt léte a tét. Ráadásul a közel négyszáz év kényszerű osztrák-magyar együttélése során ez volt az a rendszer, ami még a leginkább megfelelt a magyarság érdekeinek. Emellett az antant propagandája, a pánszlávizmus terjedése, Nagy-Románia vagy éppen Nagy-Szerbia létrehozásának terve (az egyre nagyra vágyóbb területi igények) az olyan ellenfelekkel való fegyveres küzdelmet vetítette előre, akikkel 1848/49-ben a déd- vagy nagyapák már szembekerültek, és akiknek harcairól az elbeszéléseket a katonák még gyermekként hallgathatták. Az olaszok kapcsán viszont az „*áruló szövetséges*” képe terjedt el, akik hátba támadták a Monarchiát.

Jelen kötet elsősorban a Nagy Háború Jász-Nagykun-Szolnok megyei, ezen belül is elsősorban jászsági és nagykunsági katonáinak, áldozatainak, és a hátszágban élő családtagjaiknak állít emléket. Kitér a főbb csapattestek, az egyes katonák harcaira, hőstetteire, szenvedéseire, a hadifogságba kerültekre, helyi adatok sokaságát hozva a polgári lakosság helyzetének romlására, megpróbáltatásaira, az ide menekültekre, a nagyszámú elesettekre és hadifoglyokra. A kötet értékét növeli, hogy döntően alapkutatásokat tartalmaz, hisz 1945-1990 között az első világháború története a nem éppen támogatott témák között szerepelt. Ennek hőseit, áldozatait sokáig egy nagy imperialista háború tipikus alakjaiként ábrázolták, akik az „*úri-Magyarország*” érdekében, védelmében véreztek, vagy éppen estek el. Ma már mindinkább újra kimondható, hogy a nemzeti nacionalizmusok és különféle imperialista törekvések e nagy, törvénytörő összecsapásában a magyarság idővel saját nemzeti létfeltételeinek védelmére is rákényszerült. Legalább is ezt igazolják a nemzetünket sújtó 1920-as trianoni békeszerződés rendelkezései, illetve azoknak az elmúlt évszázadban bekövetkezett többszöri megerősítései. Már csak ezért is emlékeznünk kell a Nagy Háborúra, illetve annak kegyetlen áldozatokat hozó, és egyben nem túlságosan szerencsés nemzedékére

...

Bagi Gábor

I.

Tanulmányok az első világháborúról

A Jászság a nagy háborúban¹

A 19. és a 20. század fordulóján a világpolitikai helyzetet a nagyhatalmak egymásnak feszülése határozta meg. A Központi hatalmak és az Antant hatalmak álltak egymással szemben. A Központi hatalmak országai: Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia, Törökország és Bulgária. Az Antant országai: Franciaország, Anglia és Oroszország, melyhez a háborúba való belépésével 1915-ben csatlakozott Olaszország, 1916-ban pedig Románia. Az egyes országoknak konfliktusaik voltak egymással, a franciáknak a németekkel, az angolok gyarmati kérdésekben rivalizáltak a németekkel. Oroszország a pánszlávizmusra hivatkozva a balkáni népeket felhasználva a monarchia és a török birodalom elleni terjeszkedés érdekében cselekedett. Ezt tetézték még az egyre erősebb szerb, horvát, román, olasz és szlovák nemzeti törekvések. Mindenki háborút akart, melyhez a kipattanó szikrát várták.

Ez 1914. június 28-án következett be, amikor is Szarajevóban megölték a monarchia trónörökösét és feleségét. A hírek óriási nemzetközi visszhangja támadt, s még hetekig kérdéses volt, hogy ez a szikra lángra lobbantja-e Európát. Automatikusán nem érvényesült az a formula, hogy „büntessük meg Szerbiát!” Az osztrák vezetésnek előbb tisztázni kellett, hogy egy esetleges katonai lépésre hogyan válaszolnak a nagyhatalmak. A németek pozitív válasza megnyugtatta, sőt felbátorította a bécsi vezető köröket. Tisza István magyar miniszterelnök diplomáciai úton szeretne volna rendezni a kérdést, ezt azonban az osztrák vezetésnek sikerült elhallgattatnia. S július második felében a német támogatás tudatában már ő is elfogadta a háborús fellépést, csupán csak azt szorgalmazta, hogy a célok megjelölésében területszerzésről ne essen szó.

A közös minisztertanács jegyzéket intézett Szerbiához, ennek szövegét július 19-én véglegesítették, és a válaszadást 48 órában határozták meg. Az elnöklő közös külügyminiszter Berchtold a jegyzék átadási időpontjául július 23-a 17 órát javasolta, hogy a 48 óras határidő lejárta után a mozgósítás még szombatról vasárnapra virradóra elrendelhető legyen. A kemény feltételeket tartalmazó jegyzéket július 23-án 18 órakor adta át a monarchia belgrádi nagykövete a szerb kormányfői teendőket ideiglenesen ellátó pénzügyminiszternek.

A nem kielégítő válasz után szombaton este az osztrák–magyar közös külügyminiszter megszakította a két állam közötti diplomáciai kapcsolatot, az uralkodó pedig elrendelte a részleges mozgósítást Szerbia ellen. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1914. július 28-án hadat üzent Szerbiának, majd július 31-én pedig általános mozgósítást rendelt el az egész monarchia területén. Július 30-án II. Miklós orosz cár általános mozgósítást rendelt el Oroszországban a monarchia ellen. Augusztus 1-én Németország hadat üzent Oroszországnak, 3-án pedig Belgiumnak és Franciaországnak. Augusztus 1-én a francia kormány általános mozgósítást rendelt el. Augusztus 4-én Nagy-Britannia hadat üzent Németországnak, 12-én pedig Franciaország és Nagy-Britannia az Osztrák–Magyar Monarchiának. Augusztus 5-én a Monarchia hadat üzent Oroszországnak, 6-án pedig Szerbia Németországnak.

Európa lángokban áll, elkezdődött a rövid időre tervezett háború, melynek 4 év múlva lett vége, s *nagy háborúként*, majd *I. világháborúként* vonult be a történelembe, melyben a

¹ Jászkiséren, 2014. március 8-án elhangzott beszéd szerkesztett változata.

Központi hatalmak részéről 24.500 ezer, az Antant részéről 43.137 ezer fő vett részt (Összesen 67.637.000 fő). *33 állam vett részt benne.*

A Központi hatalmak vesztesége:	4.053.586 halott	6.968.000 sebesült
Az Antant hatalmak vesztesége:	5.393.300 halott	11.926.000 sebesült
Összesen:	9.446.886 fő halott	18.894.000 sebesült
Történelmi Magyarország:	531.000 halott	1.420.000 sebesült, 1.492.000 fő hadifogságba esett.

1914. július 25-én délután az egész országban, így a Jászságban is izgatottan várták a Budapestről érkező híreket, mivel este 18 órakor járt le a határidő a Szerbiának küldött ultimátumban foglalt követelések teljesítésére. Az izgalmakat fokozta az is, hogy a postán elrendelték az éjjeli szolgálatot és felfüggesztették a vasárnapi munkaszünetet. Jászapátira este 8 óra után érkezett meg Budapestről az első hír, miszerint Szerbia nem adott kielégítő választ az ultimátumra. Belgrádi nagykövetünk nyomban elhagyta a már ellenségesnek tekintett országot. A hírt egy tőzsdebizományos cég telefonálta meg a Grószman Farkas és Fiai cégnek, s egy félóra múlva már az egész város tudta, és a késő esti órákban már mindenki biztosra vette az elkövetkezendő háborút.

A Jászság két szolgabírói hivatalába – Jászberény és Jászapáti – éjfél után érkezett meg az első hivatalos értesítés a mozgósítási parancs végrehajtására, berendelték a hivatali személyzetet, elkezdték a munkát. Reggel 7–8 óra körül végeztek, s küldöncök útján kiküldték a községi elöljáróságok részére a szükséges rendelkezéseket és utasításokat. Jászberényben és Jászapátin már délelőtt kiragasztották a mozgósítást elrendelő plakátokat, a községekben pedig délután dobolás útján értesítették a lakosságot. Jákóhalmán éppen a templomi búcsúünnepet tartották ezen a napon.

A korabeli sajtó – Jászapáti és Vidéke – augusztus 1-jei tudósítása szerint: *„A mozgósítást a város lakossága megnyugvással; sőt örömmel fogadta ... és az első hívó szóra mámoros lelkesedéssel sietett a zászló alá minden polgára a honnak. Ezek és ezek szálltak fegyverbe a királyi parancs elhangzása után, s megindult egy hatalmas, félelmetes, rettenetes szuronyerdő a monarchia dicsőséges hadserege – Szerbia ellen. ... A tartalékosok és a népfelkelők, még a 42 éves családapák is látható lelkesedéssel mentek a nemzeti becsület védelmére.”*

A részleges mozgósítás útján behívott védköteleseknek 27–28-án hétfőn és kedden kellett bevonulniuk Jászberénybe, illetve Szolnokra. Jászberényben a magyar királyi 29. honvéd gyalogezred, Szolnokon pedig a császári és királyi 68. gyalogezred állomásozott, mindkettő zömében jászkunsági feltöltődésű volt. Oly sok személyt hívtak be, hogy mindkét városban gond volt a katonák elhelyezésével. A hadba vonulók lelkesen énekelték: *„Megállj, megállj kutyá Szerbia, Nem lesz tiéd soha Bosznia!”*

A bevonulók lelkesedéséről és búcsúztatásáról a Jászapáti és Vidéke című újság tudósít bennünket, s ez a többi településen is hasonlóan történhetett, mint Jászapátin: *„Hozzá-tartozók, barátok meg az érdeklődők. 1.000 és 1.000 számban kísérték ki őket, egy talpalatnyi hely sem volt a pályaudvaron, s vagy fél km-es távolságban kocsi kocsi mellett szorongott az állomás előtti útvonalon is, különösen sok volt a jászszentandrászi, meg a tanyai kocsi, valamennyi katonát hozott, aki mind a háborúba indult a haza védelmére. Összepréselve, összezsúfolva, de mégis vidám énekszóval, lelkes örömmel mentek a robogó vonatokon. Az asszonyok sírtak, a lányok kendőket lobogtattak, az itthon maradottak szeméből kicsordult a könny, a vasúti kocsikból azonban a Kossuth-nóta és egyre csak a Kossuth nóta dallama hangzott. A vonat már bekanyarodott az erdő felé, s még mindig hallatszott, bár egyre elhalóbban:*

„Ha még egyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni,
Éljen a haza.”

Általánosságban elmondható – bármennyire is furcsának hangzik ez ma – az emberek háborúpártiak voltak, akiket behívtak, készséggel és lelkes örömmel mentek a hívó szóra.

Néhány nap múlva a szolgabíróságoknak újabb mozgósítási feladatot kellett végrehajtaniuk. Oroszország július 30-i monarchia elleni mozgósításra válaszul az uralkodó július 31-én pénteken általános mozgósítást rendelt el. Este 6 óra körül érkezett meg a rendelkezés, s azonnal önkéntesek vitték a rendeletet a községekbe. Az összes fegyvernemhez tartozó tartalékosoknak és népfelkelőknek az értesítéstől számítva 24 órán belül el kellett indulniuk az alakulataikhoz. Ugyanez vonatkozott a hadsereg tulajdonát képező és vállalkozóknak kiadott lovakra is, ahonnan a lovat kapták, ahhoz az alakulathoz kellett visszavinni őket.

Jászberényben ebben az időben a magyar királyi 29. honvéd gyalogezred III. zászlóalja állomásozott, legénységi állománya jászszági feltöltődésű volt. A békelétszámok mozgósítás után hadi létszámra feltöltött alakulat eskütételéről és búcsúztatásáról a Jászárokszállítás és Vidéke 1914. augusztus 5-i száma beszámolót közöl: „*Augusztus 4-én szép, megkapó ünnepség volt Jászberényben. A tényleges és tartalékos állomány és a Jászberényben állomásozó 29. gyalogezred teljes díszben a főtéren lévő templom elé vonult, hogy esküvel is megpecsételje honszeretetét és áldozatkészségét. A felállított ezred gyönyörű képet mutatott teljesen új csukaszürke ruházatával és új felszerelésével. A szálas, erős magyar fiúk arcán a rettenthetetlenség tükröződött vissza, azzal a komolysággal, mely a bátorságot szokta kísérseni. A közönség ellepte körülöttük a teret és meleg szeretettel nézte az új nagy idők legendás alakjait.*

A templomban ünnepi szentmise volt. A templom padjait Jászberény és környékének előkelősége, s a katonatisztek töltötték meg. A misét Erdős András Jászberényi plébános végezte nagy papi segédlettel. Mise után a papság és közönség a templom előtt állókatonaság elé vonult, hol Erdős András megáldotta a csapatokat, majd beszédet intézett hozzájuk. A történelmi jelentőségű pillanat alatt a közönség sirva fakadt.

De átvette szerepét a katonaság. Felhangzik az érces vezényszó és az alezredes esküdtet. Az eskü után az ezred díszmenetben vonult el a városháza előtt a laktanyába.” – olvashatjuk a korabeli lapban.

A katonák augusztus 7-én elhagyták a laktanyát, s elindultak a harctérre, a hatalmas jászberényi laktanya üresen maradt.

A Jászszágból behívott katonák nagyobb számban a 29. honvéd gyalogezredben, a 68. közös (császári és királyi) gyalogezredben, és a 13. közös (jászkun) huszárezredben harcolták végig a háborút. Természetesen kisebb nagyobb létszámban más gyalogos és huszár alakulatokhoz is vonultattak be jászokat, így a 32. közös gyalogezredhez és a 24. közös tábori vadászzászlóaljhoz, a 7., 8., 10. közös és az 1. magyar királyi honvéd huszárezredhez. Jász fiaink kis létszámban a haditengerészet katonái között is megtalálhatók voltak. Sőt a tüzérségnél is szolgáltak jászoknak. A közös hadsereg tábori tüzérségénél a 10., 11., 12. tábori ágyús ezredben, a 4. tábori tarackos ezredben, a 4. hegyi tüzérezredben, és a 7. önálló vartüzér zászlóaljban, valamint az 1912-ben felállított magyar királyi honvéd tüzérség 1. és 7. ágyúezredében.

Ezek a katonák valamennyi fegyvernemnél megállták a helyüket, a rájuk bízott feladatot teljesítették. A monarchia hadseregén belül a jászkun egységek vakmerőségben, hősiességben és helytállásban a legjobbak közé tartoztak. A háború szenvedő szereplői voltak, paran-

csot teljesítettek, s parancsteljesítés közben, ha kellett, életüket áldozták. Amikor reszketett a levegő, amikor regett a föld, amikor az orosz síkság porhanyós földjét gránátok szántották, amikor hasadoztak a doberdói sziklák, amikor az erdők fedezéket nyújtó fáinak halomra dőltek, ott állt rendületlenül a magyar katona, a jász katona, heteken, hónapokon át, éveken keresztül harcolt, zokszó nélkül túrt. Beállhatott a sötétség, dühönghetett a szélvihar, tikkasztó volt a meleg, vagy velőt fagyasztott a hideg, vagy belepte a hó, a lövészárokban a magyar katona, a jász katona tudta mindig a feladatát és kötelességét – és azt teljesítette.

Szóljunk néhány szót az alakulatokról, ahol nagyobb létszámban szolgáltak jászsági, jászokunsági katonák.

A 68. közös ezred főállományát a háború kitörése Zimonyban érte. Jelen voltak az első lövéseknél és a Száva hídjának felrobbantásánál. Az ezred első halottja Tóth András volt, első sebesültje pedig Knerler János kapitány. A szerb fronton harcoltak, majd az orosz frontra, Galíciába vezényelték őket. 1917-ben előbb az Isonzó fronton voltak, itt az ezred III. és IV. zászlóalja szinte teljesen felőrlődött. 1917. július 7-től újra az orosz fronton voltak. 1918 februárjától ismét az olasz fronton teljesítettek szolgálatot, s a háború befejezése itt érte őket.

A 29. gyalogezred az 1914-es évet a szerb harctéren töltötte. 1915–1916–1917-ben az orosz fronton voltak, ebből 1917-ben 9 hónapot Bukovinában, Moldvában és Csángó földön tartózkodtak. 1918 áprilistól – július végéig Horvátországban, Szlavóniában és Fiumében karhatalmi feladatokat láttak el, augusztustól október végéig pedig az olasz hadszíntéren harcoltak. 1918. október 30-án kivonták őket a hadszíntérről. Somogyvári Gyula író a 29. gyalogezred hadnagya volt, lebilincselő regényeit olvasva nyomon követhetők az ezred harctéri eseményei. Háborús regényeiben sok jászsági névvel találkozhatunk.

Ha az első világháborús veszteséglistákat vizsgáljuk, szembetűnik a Jászság, hősi halottai jelentős számban e két ezredben teljesítették háborús katonai kötelezettségüket.

A 32. közös ezred a szerb, majd az orosz és olasz, a 24. közös vadászzászlóalj az orosz és az olasz, a 7. közös huszárezred a szerb, az orosz és az erdélyi, a 8. közös huszárezred szerb, majd orosz, a 10. és 13. közös huszárezred pedig a szerb, orosz, majd balkáni hadszíntéren harcolt. A tüzér alakulatok többnyire ütegenként, szétbontva kerültek harci alkalmazásra, más csapatok alárendeltségében.

Alig hogy elkezdődött a háború, a jászberényi katonák még el sem távoztak a csataterekre, 1911. augusztus 2-án dr. Eördögh Oszkár kórházigazgató-főorvos a Jászberény című újságban bejelentette, hogy a kórházban betegápolónői tanfolyamot szervez, és 20–40 év közötti hölgyek jelentkezését várja a következő napon a kórházban. A tanfolyamot megszervezték, a képzés elindult és szeptember második hetében a városháza nagytermében avatták fel az első végzeteket. Még azon a héten újabb tanfolyamot szerveztek, újabb csoport oktatását kezdték el a kórházban.

Ugyancsak szeptember második hetében a Vöröskereszt felhívására sebesültkórház létesítésére irányuló szervezőmunka kezdődött el Jászberényben. A helyi kerületi munkásbiztosító pénztár felajánlotta, hogy két termét kórháznak rendezi be és a szükséges berendezéseket társadalmi úton szerzi be, amihez kéri a város lakosságának segítségét. A helyi Vöröskereszt Egyesület szeptember 20-án közgyűlést tartott, ahol a vezetőség bejelentette, hogy Vavrik Endre ügyvezető alelnök közbenjárására a helyi fogházból a felállítandó kiegészítő sebesült kórház részére 100 teljesen felszerelt ágyat bocsájtanak az egyesület rendelkezésére, a kaszárnyából pedig 100 ágyat felszerelés nélkül, s e 100 ágy felszerelését gyűjtés útján kell beszerezni. Ugyanígy kell szervezni a konyhai és étkezési felszereléseket is. Élelmezésre

a hadügyi kincstár a tisztek után 3, a legénység után 2 koronát biztosít naponta, de a kórház működtetéséhez még így is 12.000 korona forgótőkére volt szükség. Ennek érdekében az ügyvezető alelnök a helyi 4 pénzügyi és a közbirtokosság vezetőit értekezletre hívta össze, akik vállalták, hogy ezt az összeget kamatmentesen az egyesület rendelkezésére bocsátják a háború egész idejére. Döntöttek a sebesült kórházak helyéről: a gazdasági ismétlőiskola, Tóth Sándor, Leitner Ármin és a munkásbiztosító pénztár által felajánlott helyiségekben lesznek felállítva. A közgyűlés reményét fejezte ki, hogy sürgős, de alapos munkával 200 sebesült katona részére e kisegítő kórházak mihamarabb készen állnak.

És valóban, jó szervezőmunkával gyorsan végeztek, s október 5-én az első beteg katonák – mintegy 30 fő az északi harctérről, főleg olasz és német anyanyelvűek – megérkeztek, s az ismétlőiskolában elkezdődött a gyógyító munka.

A Jászágban még Jászapátin, Jászárokszálláson és Jászkiséren létesültek vöröskeresztes kisegítő kórházak a harctéren megsebesült katonák kezelése, gyógyítása és utókezelése céljából.

A Jászapáti és vidéke című újság 1914. augusztus 16-i számában arról olvashatunk, hogy a város képviselőtestülete a Vöröskereszt Egyesület felhívására „*egyhangúlag határozatba ment, hogy a sebesült katonák ápolására a kiséri úti új elemi iskolát kórház céljaira felajánlják, s be is rendezik. 50 db kórházi ágyat azonnal meg is rendeltek.*” Szeptember 20-án az 50 ágyas kórház be volt rendezve és szeptember 21-én az első 50 sebesült katonamegérkezett – többségükben horvátok, de volt közöttük bosnyák, német, cseh, sőt két magyar is.

A fenti újság szeptember 13-i számában olvashatunk a jászkiséri kórház létesítéséről. „*Ez a derék jász város ... 100 ágyas kórházat rendezett be a sebesült harcosok részére. Kaszinó, 48-as kör, gazdakör, ipartestület, községi óvodában állították föl. Az ágyak felszerelését, a szükséges fehérneműket stb. a város hazafias közönsége adta össze. Ugyancsak a város nemes lelkű családtagjai fognak a katonák élelmezéséről gondoskodni.*” Szeptember 13-án érkeztek meg az első betegek.

Jászárokszállás képviselőtestülete 1914. augusztus 16-án döntött egy 30 ágyas sebesült kórház felállításáról a háborúban megsérültek részére. Berendezését a lakosság adományából gyűjtik össze. „*Smolung Pál db nyoszolyát, a főjegyző két ágyat, Váradi Lipót 2 ágyat, Incze Éva iskolai igazgató több ágyat adott eddig.*” – tudósít a Jászárokszállás és Vidéke című lap az augusztus 22-i számában. A kórházat a kaszinóban közadakozásból szeptember 12-re berendezték. November 3-án érkeztek meg az első betegek a szolnoki kórházból. 30 lábadozó sebesült katona érkezett Árokszállásra, 2 magyar volt közöttük, a többi idegen ajkú.

1915 februárjában a hadvezetés azt tervezte, hogy Jászberényben az üresen álló lakatanyában 1.200 ágyas hadi kórházat rendez be. Ez nem valósult meg, ugyanis április 20-án a 11. honvédszállóalj egy pótzászlóalját Szécsényből Jászberénybe helyezték.

Jászapátin viszont 1916. szeptember első napjaiban egy katonai biztosság a gimnázium épületét katonai kórház céljára lefoglalta. A gimnázium részére az igazgatói lakást, az igazgatói irodát és a tanácskozó termet kapták meg, a többi helyiséget kórház céljára igénybe vették. A 4. sz. honvéd tartalék kórház költözött ide. A kórház parancsnoki teendőit dr. Szöllős Zsigmond ezredorvos látta el. A gimnázium – melyet 1912-ben alapítottak, ekkor már 5 osztállyal működött – a katolikus központi elemi iskola 7 tantermét kapta meg a tanítás céljaira. A kórház 1917. április 24-én hagyta el az intézet épületét. A kórházparancsnokság csekély károktól eltekintve tiszta és sértetlen állapotban adta vissza a hatalmas épületet az

igazgatóság részére, sőt az épület előtti háromszögletű területet a kórház még parkosította is.

A legnagyobb betegforgalmat a jászberényi vöröskeresztes kórházak bonyolították le. Itt a polgári kórházban, az Erzsébet kórházban is ápolták sebesült katonákat. 1914 karácsonyán 218 beteg katonát ápoltak Jászberényben. 1915. november végén készítették egy felmérést, mely szerint a jászberényi kórházakban 1 év alatt 6.758 beteget kezeltek. A kórházakban történő elhalálozásokról Jászberényben maradtak fenn adatok. A berényi vöröskeresztes kórházakban kezelt háborús sebesültek közül 182 katona halt meg. A Monarchia különböző részéből származtak, s végső nyughelyük valamelyik jászberényi temető lett – valamennyien Jászberényben nyugszanak.

Az egyes települések lakossága nagy szeretetet és szimpátiát mutatott a sebesült katonák iránt. Gondozásukat és kiszolgálásukat helyi női önkéntesek végezték, ruhát, élelmet, ajándékokat gyűjtöttek részükre, karácsonykor ünnepségeket rendeztek, karácsonyfákat állítottak a kórházakban és minden beteg katona ajándékot kapott. Ma talán szokatlannak tűnik, de minden ajándécsomagnak szerves része volt a dohány, cigaretta vagy szivar. Jászberényben 1914 novemberében 550 fős Ozsonna Társaság alakult, melynek tagjai minden héten, kedden és pénteken este 6 és 7 óra között süteménnyel kedveskedtek a város összes kórházában gyógyuló katonáknak.

Jászapáti az orvosi teendőket dr. Beöthy János és dr. Khind Barna helybeli orvosok látták el, az ápolást önkéntes ápolók, az ebédet és a vacsorát pedig a *jászapáti úri társaság* fiatal lányai szolgálták fel. A konyhát Mihályi Apollónia vezette.

A háború elkezdődött, a katonák elmentek, az itthon maradtok főleg pedig a kereső nélkül maradó családok élete nehezebbé vált. Az állam hadi érdekekre hivatkozva egyre fokozottabb mértékben avatkozott be a gazdasági életbe.

A katonaság fokozottan igénybe vette a vasútvonalakat, emiatt korlátozták a polgári forgalmat. Azokon a településeken, ahol vasútvonal volt, az áthaladó katonavonatokra – melyek a frontra vitték a katonákat, vagy sebesülteket hoztak onnan – tömegével vonult ki a lakosság az állomásra, élelemmel, süteménnyel, gyümölcssel, dohánnyal, cigarettával, frissítővel és alkohollal kínálták és vendégelték meg a harcba indulókat, vagy a hátszágba gyógykezelésre érkező sebesülteket. A katonai fegyelem érdekében egy idő után a szesz italjal történő ajándékozást be kellett tiltani. A postán is korlátozásokat vezettek be, a távirat és a csomagforgalomban, az interurbán beszélgetéseket pedig beszüntették.

Fontos feladatként jelentkezett a hadbavonultak családtagjainak segítése. Pénzbeli adományokat gyűjtöttek, jótékonyági esteket, hangversenyeket rendeztek. Az adományozók neveit a helyi újságok közölték. Edvi Illés Aladár festőművész 1914 augusztusában 50 koronát ajánlott fel, Vágó Pál festőművész pedig 100 db 3 kg-os kenyeret a jászapáti rászorulóknak. Jászberényben a gimnazisták jótékonyági előadásokat rendeztek, Jászapáti pedig a templomban tartott koncerteket erre a célra. A gyűjtést különböző szervezetek végezték: Ipartestület, Nőegylet, Vöröskereszt, középiskolák tanárai és diákjai. A kórházak részére természetbeni adományokat gyűjtöttek (élelmiszer, ruhanemű). Az ősz folyamán megindult a meleg ruházat, prémek gyűjtése a fronton lévő katonák részére.

A bevonult munkaereje és a háború céljaira igénybevett lovak hiányoztak a gazdasági életből. A korabeli lapokban felhívások olvashatók. Kérik a gazdákat, a mezőgazdasági munkák elvégzésében segítsenek egymásnak és kérik a munkaadókat, hogy bevonult alkalmazottaik családtagjait segítsék. A munkaerőhiány enyhítésére 1915 májusától lehetőség nyílt hadifogyók alkalmazására. Ezzel a lehetőséggel sokan éltek a Jászországban.

A háború kezdetén a hadkötelezettség 19–42 év között volt. A nagy emberveszteség

következtében szinte folyamatossá váltak a bevonulások és a bevonulási korhatár is folyamatosan változott. Így az alsó korhatárt 18 évre csökkentették, a felső korhatár a háború vége felé már 55 év volt. Sőt arra is találunk forrásokat, hogy Jászberényben a VII. osztályt végzett tanulókat is behívták. De nehéz volt az iskolákban a tanulás is, ugyanis a tanárok közül is többen frontszolgálatot teljesítettek. Év közben vitték el őket, vagy engedték haza, emiatt volt olyan tanulási év a jászberényi gimnáziumban, hogy három alkalommal kellett órarend módosítást végezni, illetve tantárgyakat elhagyni, mert nem volt, aki oktassa.

1915. május 20-án az üresen álló laktanyába új katonai alakulat érkezett, a 11. honvéd gyalogezred egyik pótzászlóalja. Szécsényből települtek át Jászberénybe, feladatuk a behívottak kiképzése és összekovácsolása, és menetszázadok harctérre küldése. Megnövekedett létszámmal érkeztek, így a laktanyán kívül minden üres épületet lefoglaltak a városban. Május 23-án Pünkösöd vasárnap délután a gimnáziumot is igénybe vették, az igazgatói lakás, iroda, szertárak és a könyvtárak kivételével, és szeptember 10-én hagyták el az épületet.

Az 1916/17-es tanévben a halicsi hadikórház akart a gimnázium épületébe költözni, azonban nem találtak alkalmas helyiséget a tanítás céljára, így a kórház vezetősége elállt ettől a szándékától. A háború folyamán a gimnázium épületét még egy alkalommal igénybe vették katonai célokra. 1917. május 28. és szeptember 5. között a kassai hadkiegészítő parancsnokság tartalékos tiszti iskolát működtetett benne.

A háború egész folyamán gondok voltak az élelmiszerellátással. A gabona, a hús és tejtermelés évről-évre csökkent. A hadsereget el kellett látni, így a piacra kevesebb jutott. A szabadpiaci árak emelkedtek, megjelent a spekuláció és az üzérkedés. Ez ellen a hatóságok keményen felléptek, de nem mindig járt sikerrel. 1915-ben bevezették a rekvirálást és a rögzített árakat. A termelőket elszámoltatták, a szükségesen felüli részt az állam számára kellett beszolgáltatni. Élelmiszerhiány lépett fel, a kenyér, tej, hús, zsír hiányzott. A zsír kiváltására szorgalmazták a napraforgó termesztését. A húshiány enyhítésére heti két napon, kedden és pénteken nem lehetett húst és húsból készült ételeket árusítani. Kevés volt a piaci behozatal, s azt, főleg a kereső nélkül maradt családok nem, vagy nehezen tudták megvásárolni, így ezen családok fogyasztása a létminimumra esett vissza.

A bevonultak hozzátartozói hadi segélyben részesültek, azonban az is kevés volt, és a kifizetése is akadozott. Olyan esetek is előfordultak, hogy akinek járt volna a segély, nem részesítették abban. A Jászberényi Újság 1918. évi szeptember 15-i száma egy ilyen esetről ír. Nyitrai László jászberényi születésű szakaszvezetőt egy dunántúli kórházban ápolták, mint sebesültet. Tudomására jutott, hogy édesanyja nem kapott segélyt, s elkeseredésében levelet írt József főhercegnek. A főherceg az alábbi választ küldte részére: „*Vitéz fiam! Leveled vétele után tüstént megtettem a szükséges lépéseket, ha lehetséges, részesítesenek szüleid segélyben. Remélem, sikerülni fog. Mindenesetre bizonyos idő leteltével írjál nekem, hogy volt-e eredménye közbenjárásomnak. Remélem, sebed nem súlyos, s hamar meg fogsz gyógyulni. Az Isten áldjon és oltalmazzon meg vitéz fiam.*

Üdvözlettel József főherceg, vezérezredes. 1918. VIII. 12.”

Arról nincs további híradás, hogy a főherceg intézkedésének volt-e fogantatja, de valószínűsíthető, hogy igen.

A népelelmezés területén igen nehéz helyzetben voltak a jázsági települések, s legnehezebb helyzetben talán Jászberény. Nehezítette az előljáróságok helyzetét, hogy 1914-ben szerb, 1915-ben pedig oláh internáltakat hoztak Jászberénybe és Árokszállásra. 1915-ben ruszin, 1916-ban pedig erdélyi székely menekültek érkeztek a Jázságba, az ő ellátásukról is gondoskodni kellett.

A kárpátaljai falvak újjáépítésére segélyakció indult, s a lakosság együtt érezve a bajbajutottakkal, kevéssé pénzéből adakozott. A jáász emberekben nagyon nagy szolidaritás volt tapasztalható.

Tovább nehezítette a helyzetet a különböző betegségek megjelenése. Tájégségükön a háború alatt megjelent a fekete himlő (Jásztelek, Árokszállás), a kolera, a vörheny, a kanyaró és a háború vége felé a spanyolnátha. Valószínűleg a nem megfelelő higiénia és nem kielégítő táplálkozás következtében nagyon-nagy volt a gyermekhalandóság, ami 1915-ben Magyarország települései közül Jászberényben volt a legmagasabb.

A háború következtében az ország nehéz anyagi helyzetbe került, az ipari és nyersanyag-termelése visszaesett.

1915-ben elrendelték az évi 20.000 korona feletti jövedelemmel rendelkezők részére az úgynevezett gazdagok adóját. Ez a Jászországban az alábbi személyeket érintette:

Jászárokszálláson:	közbirtokosság, özv. Hild Károlyné
Jászapátin:	dr. Büchler Pál, Horváth Lajos, Löwy Emil
Pusztamonostoron:	Balázsovits Ernő
Jászberényben:	Baranyi Balázs, Fecske János, Leitner Ármin, Leiterdorfer Dávid, Vallus István,

A hadi kiadások fedezésére hadikölcsön kötvényeket bocsátottak ki, a háború folyamán összesen 7 alkalommal, 5,5%, illetve 6 %-os kamatozással, amit Tömegesen jegyeztek a Jászországban is, intézmények és magánszemélyek egyaránt. Sajnos ezek az értékpapírok az infláció következtében elértéktelenedtek, jelentős veszteséget okozva ezáltal tulajdonosaiknak. 1917-ben felvetődött a *vigalmi adó* bevezetésének lehetősége is.

A hadiipari anyag hiánya miatt 1915 októberében elrendelték a háztartási fémtárgyak, használati célra készült vörösréz, sárgaréz, nikkell és bronz tárgyak, valamint a harangok rekvirálását és hadi célokra való igénybevételét. Lefoglalták a szeszfőzdeket is. A fémtárgyak begyűjtésében a jászberényi gimnazisták is részt vettek. A harangok nagy részét leszerelték és elvitték. Általában egy, esetleg két harangot hagytak meg, de volt olyan templom, ahol egyet sem. (Jászberény Szentkúti templom). Jászberényből 1917 szeptemberéig összesen 20 harangot szállítottak el, a jászárokszállási templom 5 harangjából a nagyharang és a lélekharang maradt meg. A Jászárokszállás és Vidéke című lap 1916. július 27-i számában megkapó és megható sorok olvashatók az árokszállási harangok elbúcsúztatásáról. „*A vasárnap esti 8 órai harangszó után megszólaltak a harangok, negyedórát zúgtak és „elbúcsúztak”. A férfiak elkomorulva, a nők utca hosszat sírva búcsúztak a „búcsúzóktól.” Hétfőn a 3 harangot leszerelték és elvitték.*” De elvitték a harangokat Jászapátiról és Jászkisérrel is, és a többi községek templomainak harangjai is a háború áldozataivá váltak.

Veszélybe kerültek az orgonák is. Jászladány templomában az orgonasípot leszerelték és elvitték. Leszerelték a jászberényi Főtemplom és a Szentkúti templom orgonasípjait is 1918. május 31-én. A város vezetője a nagytemplomi orgona megmentése érdekében a Vallás- és Közoktatási Minisztériumhoz fordult. A válaszról nincs tudomásunk, azonban a háború a vége felé közeledett, így mindkét orgona megmenekült a beolvasztástól.

Ugyancsak veszélybe került a Jászberényi Főtemplom és a jászladányi templom tornyának míves rézborítása. Mindkét templom tornyának rézborítását sikerült megmenteni. Ez már a háború vége felé volt. Berényben a bontási munkákat halogatták, s közben a templomot műemlékké nyilvánították, így már a toronyhoz nem lehetett hozzányúlni. Jászladányban az egyházevédnökség a bontási idő megkezdésére vonatkozóan halasztási kérelemmel fordult az egri érsekhez és a megyei alispánhoz „*míg az nélkülözhető, a torony lebontás mellőzését*

kérjük” – írták. A halasztást megkapták, közben pedig a háború véget ért, így a ma is látható művészi toronysisak az utókor számára megmaradt.

A háborús évek ellenére ebben a nehéz helyzetben az oktatás területén előrehaladás és fejlesztés volt tapasztalható. Jászberényben és Jászapátin sikerült „lobbizzni” új intézmények alapítására, létrehozására. Az 1912-en alapított jászapáti gimnázium az 1914/15-ös tanévet már a Temető téren felépített új impozáns palotaszerű épületében tudta elkezdni. Ugyancsak Jászapátin 1915-ben jelentős községi hozzájárulással megnyílt a polgári leányiskola és az izraelita felekezeti elemi iskola.

Jászberényben a háború alatt a gimnáziumban megnövekedett a leány magántanulók létszáma, ugyanis a polgári leányiskola nem tudta befogadni növekvő tanulói létszámot. A fronton elesett sok fiatal katona halála miatt a lányok férjhez menési esélyei csökkentek, így a tanulással igyekeztek maguknak egzisztenciát és majdani megélhetést teremteni. 1918 szeptemberében a háború vége felé felvetődött egy leánygimnázium létesítésének a gondolata. A szervező bizottság is megalakult, azonban az összeomlás és a gyorsan változó események miatt ez az elgondolás nem valósult meg.

Ugyanakkor 1917-ben sikerült megalapítani a Tanítóképzőt, s még az év őszén elkezdődött a tanítás a Morgó néven ismert Kossuth utcai elemi népiskolában.

Szólnunk kell a nemzet napszámosságairól, a pedagógusokról is. Ők hol a fronton voltak, hol itthon – elég gyakran behívták őket –, megnövekedett óraszámmal végezték munkájukat, de ők végezték a rekvirálás nem éppen hálás feladatát is. És emellett még *szabadidejükben* ismeretterjesztő előadásokat tartottak különböző egyesületekben és a Vöröskeresztes kórházakban, és a segélyakciókban is részt vettek. Munkájukat önzetlenül és alázattal végezték.

Ha nem is szorosan a háború eseményeihez tartozik, meg kell említeni három olyan személy nevét, akik „*nagy forradalmi idők öreg tanúi*” voltak – mindhárman végig küzdöttek az 1848/49-es szabadságharcot és megadatott az is nekik, hogy megélték a nagy háború kitérését, s vagy a háború alatt, vagy utána haltak meg.

– *Balatonai Farkas József* honvéd hadnagy 1916. október 8-án halt meg, 84 éves korában. Jászárokszálláson temették el október 10-én.

– *Akantisz Ignác* honvéd hadnagy 1919. április 18-án halt meg 91 éves korában, Jászberényben temették el.

– *Tóth Albert* honvéd 1919 májusában halt meg, Jászapátin temették el 1919. május 21-én.

Mindhármuk temetése nagy részvét mellett történt, a gyászolók sokasága kíséerte őket utolsó útjukra.

1918. október végére Magyarországon mély válság alakult ki, melyben szerepet játszott a négy éve tartó háború miatt bekövetkezett gazdasági összeomlás, a lakosság reménytelen helyzete, a néptömegek nyomora, a központi hatalmak háborús katasztrófája és a Monarchián belül elindult nemzeti önállósulási folyamatok megerősödése. A nemzeti mozgalmak egyre határozottabban követelték maguknak az önrendelkezési jogot. A Monarchia a szétesés szélén állt. IV. Károly király október 16-án tett még egy kísérletet az egyben maradás érdekében, elismerte a nemzetek önrendelkezési jogát és minden nemzetet felszólított arra, hogy hozzák lépjenek nemzeti tanácsaikat, de továbbra is maradjanak a birodalom belül, s ne külön államban valósítsák meg nemzeti célkitűzéseiket.

Az összeomlás időszakában IV. Károly király az október 27. előtti napon átutazott a Jászságon. „*Szerdán udvari kíséretével este ½ 9 órakor Debrecenből visszajövet Jászberé-*

nyen keresztülvutazott, azonban a vonat nem állt meg. Nagyon sokan voltak a vasútállomáson. Katonai részről Tattay ezredes, polgári részről dr. Pénzes Sándor helyettes rendőrkapitány” – olvashatjuk a korabeli újságban.

November elejére az arcvonalak a harctéren megszűntek, melyek kezdődő felbomlása a csapatok jelentős részénél teljes összeomlássá vált. 1918. november 3-án a Padovában kötött fegyverszüneti egyezményvel véget ért a háború. Megkezdődött a katonák hazaáramlása. A hazatérő katonák nem a helyőrségeiken lévő laktanyába lettek irányítva, hogy ott leszereljék őket, fegyvereiket begyűjtsék, és a zsoldjukat kifizessék, hanem a családtagjaikhoz. A katonák a nehézfegyvereiket hátrahagyták, a kézfegyvereket azonban a legtöbben megtartották, s így ezekben a napokban tömegével járkáltak fegyveresen az utakon és az utcákon. Ezek a katonák, akik hetekig utaztak hazafelé, zsold és élelem nélkül, elkeseredésükben nem egyszer lövöldöztek, s esetleg fosztogatásokat vagy erőszakos cselekményeket hajtottak végre. A polgári életbe történő beilleszkedésüket nehezítette, hogy az összeomlást követő katasztrofális helyzet miatt döntő részük nem kapott munkát, így csalódottságuk és elégedetlenségük miatt később a baloldali forradalom tömegbázisát adták. A korabeli feljegyzésekben a jászberényi vasútállomáson, a meggyespelei vasúti megállóban, Jászfényszarun, Jászdózsán és Jákóhalmán történt ilyen esetekről lehet olvasni.

Az 1914 óta tartó fegyverropogás – mely szűkebb környezetünket négy évig elkerülte, de 1919-ben a Jászságot is érintette – 1919-ben befejeződött. A háború hatalmas emberáldozattal járt, szűkebb hazánk, a Jászság mintegy 3.500 derék hős fiát veszítette el. A hősi halottak számának megállapítása további kutatásokat igényel.

A Jászság népe tisztelettel adózik hős fiai emlékének. A háború befejezése után minden jászági településen emlékművet állítottak a hazáért hősi halált halt fiai emlékének megörökítésére. Ezek az emlékművek kőbe vésett fájdalmak is. Számos családnak mélységes gyászt jelent, arra a kegyetlen sorsra emlékezteti őket, hogy akit szerettek, a háború szívtelensége elragadta tőlük, odadobván őket az idő előtti halálnak.

A háborúnak akkor van vége, ha a halottakat eltemetik. Ezeknek a családoknak nem volt lehetőségük szereteteik temetésén jelen lenni. Ezeknél az emlékműveknél tudtak emlékezni rájuk, el tudták siratni őket, gyertyát gyújtottak rájuk emlékezve, és virágot helyeztek el tiszteletükre. Mi, kései utódok is emlékezzünk kegyelettel a Jászság hős fiaira.

1–2. kép. Emlékképek az I. világháborúból (Jász Múzeum, Jászberény)

Karcagi katonák az osztrák-magyar hadszervezetben

Az I. világháborúban a hadviselés technikatörténeti jellemzői (a védelmi fegyverrendszerek támadófeigyverekhez viszonyított fölénye) és a szembenálló nagyvezérkarok által alkalmazott harceljárások hasonló stratégiai paradigmái szinte minden háborús ütközőzónában statikus jelleget öltő álló- vagy állásháborúvá alakították a kialakuló frontokat. A sokszorosan biztosított lóállások áttöréséhez alkalmazott gyalogosrohamok veszteségeit éves szinten már milliós tételekben mérték. Ahogy a 20. századi hadtörténetírás kiemelkedő alakja, Sir John Keegan fogalmaz: „*Utólag könnyű magyarázatot találni arra, miért ugrottak meg ilyen hirtelen és ilyen hatalmas mértékben a veszteségek. A XVIII. századi „lőpor-egyensúly” óta több százszorosára nőtt mind az egyes katona, mind pedig az őt támogató géppuska és tüzérség fegyvereinek a tüzereje. (...) 1914-ben a gyalogos katona már tizen- négyet lőtt percenként, a géppuska hatszázat, a tüzérség pedig, mely apró acélgolyókkal töltött srapelgránátokat lőtt ki, húszat. Amíg a gyalogság fedezékben volt, ez a tűz jobbra hatástalan maradt, amikor azonban támadásra indult, akár egy egész zászlóaljat, ezer embert is elpusztított néhány perc leforgása alatt. Az ilyen golyózápokban a futás sem segített, mert a menekülőnek több száz métert kellett megtenni a tűzben, mire visszaért a lövészárok menedékébe. Az ellenség tüze tehát a földhöz szegezte a támadókat, akik ha megsebesültek, gyakran ott véreztek el, ahol a golyó eltalálta őket.*”¹

A modernnek is deklarált, clausewitz-i értelemben vett totális háború borzalmai közül mindenképp a legfájdalmasabb a *materialschlacht* (anyagháború) hatása a modern fegyverekkel szemben kivérző tömeghadseregekre. A háború frontjaira, hadszíntereire 1914-ben kivezényelt osztrák–magyar gyalogezredek (hasonlóan a többi nagyhatalom veszteségeinek mértékéhez) eredeti állományuk 100%-át is elveszt(h)ették a háború során, de ismertek olyan gyalogezredek is, melyek a kezdeti állomány 200%-át is veszteséglistára írták a háború öt éve során.²

Karcag városából különböző közös-, honvéd- és népfelkelő-gyalogezredekbe sorozott legénységi állomány veszteségei katasztrofális hatással voltak a város népességére is. A háború első évében Karcag rendezett tanácsú város lakossága körülbelül 24.600 fő.³ 1918-ra a közvetlen harcéri veszteségek, a közvetett veszteségek (betegség, sebesülés, hadifogság), illetve a népmozgalmi folyamatokban bekövetkező kedvezőtlen irányú változás (csökkenő gyarapodás, majd lassú fogyás illetve elvándorlás) folytán a lakosság 22.990 főre csökkent.⁴ Ez 1.600 főnyi, 6,5%-os fogyást jelent egy olyan településen, mely 1914 előtt évente legalább

1 John Keegan 2002: 354.

2 John Keegan 2011: 505.

3 Tiszántúli Református Egyházkerület Irat- és Levéltára (továbbiakban: TIREL) I.33.a.13., 361/1915. ikt. számú levél: Nt. Madarász Imre református elnök–lelkész jelentése a Heves–Nagykunsági Református Egyházmegye Esperesi Hivatalához. Kelt. 1915. szeptember 4. A megadott lakosságszám ugyan eltér az 1910-es hivatalos népszámlálás által mért lakosságszámtól (22.996 fő), de az utolsó osztrák-magyar népességi cenzust követő négy év dinamikus lakosságszám növekményére nem áll rendelkezésre más adat.

4 Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykún–Szolnok Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL JNSZML) 127/919. Kimutatás a Károly-király gyermeknyaraltatási kezdeményezés 1918-as állapotáról. Itt történik közlés a város 1918-as becsült népességi állapotáról.

9% (ezrelék) népességnövekedési trendet tudott felmutatni. A népmozgalmi hiány ilyen drasztikus mértéke mögött legfőképp a háború, és annak várostra gyakorolt hatása állt.

A hadüzenetet megelőzően az Osztrák–Magyar Monarchia már mozgósította, és készségsébe helyezte „elsővonalas” császári és királyi haderejét, a közös (ún. Kaiserlich und Königlich ~ K.u.K.) hadsereget, a császári és királyi hadiflottát, a Magyar Honvédséget, az osztrák Landwehrt, és a Népfölkelés (illetve Landsturm) hadkiegészítő rendszerét.⁵ A szárazföldi hadsereg hadrendi összetétele a világháború kitörésekor 48 gyaloghadosztály, 11 lovashadosztály kötelékében mintegy 1 millió 300 ezer gyalogos, 69 ezer lovas, 2.700 ágyú, 1.500 géppuska, amihez tartozott még 13 repülőszázad. A mozgósítási rendszer precíz mechanizmusa rövid időn belül a haderőt a kezdeti háborús létszám többszörösére duzzasztotta fel. A háború teljes ideje alatt a központi hatalmak szövetségi rendszere 22,2 millió főt mozgósított, melyből az Osztrák–Magyar Monarchia 8,5 millió katonával harcolt a frontokon (a hármass antant és kis szövetségesei 40,6 millió főt mozgósítottak ugyanezen idő alatt).

Magyarország a háború öt éve alatt 3,5 millió főt vezényelt a frontokra,⁶ azaz megközelítőleg minden második katona a történelmi Magyarország lakosa volt az Osztrák–Magyar Monarchia hadszerkezetében. A közös hadsereg száz katonájából átlagosan 25 osztrák (német), 23 magyar, 13 cseh, 8 lengyel, 8 rutén, 9 szerb és horvát, 7 román, 4 szlovák, 2 szlovén és 1 olasz, akik esküjüket a legfőbb hadúrra (az uralkodóra) tíz nyelven tették le.⁷

1. kép. A magyar Szent Korona országaiból kiegészített közös gyalogezredek hadkiegészítési területei 1914. tavaszi állapot szerint.

5 Az 1868. évi XL. törvény cikk „a véderőről” és a Véderőtörvény későbbi módosításai szabályozták a sorkatonai szolgálat bevezetését, idejét, a hadsereg szervezete három szintjének jellemzőit.

6 Szijj Jolán 2001: 8.

7 Johann-Christoph Allmayer Beck 1988: 669.

A hadkiegészítés rendszere 1878-tól területi elven működött a birodalomban, 102 hadkiegészítő körzetből 102 közös gyalogezredet állítottak ki. Ebből 47 körzet esett Magyarország területére.⁸ Karcag városból a katonakorú fiatal férfilakosság a szolnoki hadkiegészítő körzet közös gyalogezredében töltötte hároméves hadkötelezettségét.

Így a Karcagról toborzott sorkatonai állomány a „békehadrend” szerinti szolgálati idejét nagyobb részt a K.u.K. hadsereg 68. „Jász-Kun” közös gyalogezredében,⁹ illetve kisebb részt a K.u.K. 13. „Jász-Kun” közös huszárezred állományában töltötte.¹⁰ A háborús mozgósítás során felduzzadó „68-as ezred” legénységi állomány pótkeretéből hozták létre 1914 júliusában a Honvédség kötelékébe utalt 29. népfelkelő gyalogezredet, melybe szinte teljes egészében a vakmerő katonai bátorságukról híres jász-kun „fiúk” kerültek, így rengeteg karcagi fiatal is.

2. kép. A Karcag városból sorozott legénységi és tiszti állomány nagyrészét befogadó két gyalogezred csapatjelvénye.

Balra a világháborús tömeghadsereg igényei szerint „frissen” megszervezett 29. Honvéd Népfelkelő Gyalogezred, jobbra a nagy hagyományokkal rendelkező (1860-ban megalapított) 68. „Jász-Kun” K.u.K. közös gyalogezred jelvénye a „hármaskerület” jelképeinek számító szimbólumokkal.

Egy teljesen feltöltött osztrák-magyar gyalogezred létszáma 1914-ben 4.500 fő volt, a lovasezredé 1.200 fő, az ezredek ezredtörzsre, valamint 4 táborig zászlóaljra és pótzászlóaljkeretre tagolódtak. A 68. közös gyalogezred, a 29. népfelkelő gyalogezred és a 13. közös huszárezred állományának jelentős része ekkor karcagi és környékbeli nagykunági katona.

⁸ Sziij Jolán 2001: 7.

⁹ Hivatalosan a cs. és kir. Reicher báró ezredtulajdonában lévő szolnoki 68. gyalogezred (2. hadsereg, XIV. hadosztály, 7. dandár), békehelyőrsége: Zimony. Vö.: Oláh Lajos – Szabó József János 2006: 55.

¹⁰ Hivatalosan a cs. és kir. Vilmos, Németország és Poroszország trónörököse ezredtulajdonában lévő 13. Jász-Kun huszárezred, (4. hadsereg, X. lovashadosztály, 4. dandár), békehelyőrségei: Székesfehérvár, Kecskemét, Tolna. Vö.: Oláh Lajos – Szabó József János 2006: 55.

A bevonulás rendszere, hadba hívott korosztályok a világháborúban

A *casus belli*-t okozó szarajevói merényletet követően, de még a hadüzenetek előtt a mozgósítási rendszer az általános hadkötelezettség ekkor már évtizedekre visszanyúló konstans rendszerére támaszkodva országszerte megkezdte a kiképzett, azaz 12 éves készenléti (aktív tartalékos) idejét töltő polgári lakosság alkalmassági vizsgálatot követő hadba hívását. A közös hadsereg, illetve a magyar honvédség állományában a háború kitörésének történelmi pillanatában aktív szolgálatot teljesített az 1890, 1891 és 1892-es születésű évfolyam, akik már 1914. augusztus elején a szerb, majd a rövid úton megnyíló keleti (orosz) frontra kerültek. A mozgósítási rendszer első körében a tartalékos idejét töltő 1878–1890 között született, így a háború kitörésekor 24–36 év közötti korosztály került felmérésre és hadrendbe hívásra.¹¹

Az érintett karcagi lakosság alkalmassági vizsgálata (első körben) 1914. szeptember 18. és 22. között Kisújszálláson zajlott.¹² A 814 érintett karcagi lakos közül ekkor került behívásra 364 fő. Őket a birodalom másodvonalas (a magyar országgyűlés alá rendelt, ugyanakkor a közös hadsereggel egyenrangúsított)¹³ Honvédség gyalogezredeibe, illetve a harmadik „vonalba” tartozó népfelkelő ezredek állományaiba sorolták. A hadseregszemlék, alkalmassági vizsgálatok, majd újabb és újabb korcsoportok behívása, a korábban alkalmatlannak talált állomány felülvizsgálata a következő években a város számára fokozódó terhelést jelentett. 1915-ben behívták az 1873–1877 között született póttartalékos korosztály (37–43 év közöttiek) tagjait, hivatkozva az ezt lehetővé tevő 1915. évi II. tc.-re.¹⁴ 1916 márciusára az 1867–1872 között születettek korosztályának (44–49 év közöttiek) kötelező alkalmassági vizsgálatát rendelték el.¹⁵

Felmerül egy kézenfekvő kérdés, nevesül, hogy valójában mekkora is volt a Karcagról mozgósított katonai állomány? A látszólag egyszerű kérdés települési bontásban történő közlése a hadkiegészítés 3 teljesen elkülönülő szintje miatt (eltérő nyelvi, iratvezetési és tárolási módszertan) gyakorlatilag azonban kimutathatatlan. A dualista állam elsődleges haderejét, a közös (K.u.K) hadsereget elsősorban nemzetvédelmi és belrendvédelmi feladatokkal, de a háború során kibővített hatáskörrel kiegészítette a Magyar Királyi Honvédség, és az ennek pótkeretéből létrehozott népfelkelés rendszere, mely lényegében egymás mellett létező, de eltérő vezényleti nyelvű (német–magyar), felszerelésű, kiképzésű és adminisztrációjú haderőnemek egymásmellettségét okozta. A városból besorozott legénységi állomány teljes méretéről még a város politikai vezetése sem rendelkezett pontos adatokkal 1918 novemberében, az összeomlást követő tömeges hazatérés során, mint azt a korszak polgármesterének visszatekintő munkájából megtudhatjuk.¹⁶

A besorozott városi, városkörnyéki legénységi és tisztii állomány becslést nagysága (figyelembe véve az 1918 novemberében hazaözönlő mintegy 3.000 katonát,¹⁷ a 649 főnyi elesett hősi halottat és azt a valószínű tény, hogy különösen az olasz fronton tömegesen eshettek hadifogságba „karcagi bakák” 1918 novembere előtt vagy 1918. november 3–4.

11 Pollmann Ferenc 2004: 21.

12 24–36 évesek sorozása. In: Karcagi Hírlap, X. évf., 30. szám. 1914. szeptember 27.

13 Az 1912. évi XXXI. tc. 1–2. § alapján a Honvédség a közös hadsereggel azonos rangra emelkedik, de belvédelemre, és a belső rend fenntartására szolgál, határokon túli alkalmazása csak az országgyűlés hozzájárulásával lehetséges.

14 Bevonulási hirdetmény. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 2. szám, 1916. január 9.

15 „Bevonulási hirdetmény” In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 7. szám, 1916. február 20.

16 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 62.

17 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 62.

folyamán) 4.500–5.000 fő között mozoghatott. Ez a városi népesség hozzávetőlegesen 20%-át tette ki, és a városból hadba hívott katonáknak a háború négy és fél éve alatt közel 10%-a esett el vagy tűnt el a világháború frontjain.

Módszertanilag pontosabb és igazolhatóbb, de hasonló nagyságrendre vezető megközelítésre statisztikai módszerek révén nyílik lehetőség.

1916 tavaszára Karcagról (is) mozgósításra került a 24–49 éves korosztály. Az 1916-os mozgósítás idején 49 évesek épp a kiegyezés évében, 1867-ben, míg az 1914-es mozgósítás idején 24 évesek 1890-ben születtek. Ez a 24–49 év közötti korosztály az utolsó osztrák–magyar népszámlálás idején, 1910-ben 20 és 43 éves volt. Az 1910. évi népszámlálás helyhatósági (települési) adatsorai szerint a 22.996 fős Karcagon 20 és 39 év között 6.341 fő volt, melyből 3.170 fő volt férfi. Az 1910-ben 40–59 éves korosztály 4.475 főt tett ki, ebből 2.237 fő volt férfi.¹⁸ A 20–39 éves férfi korosztály egyes évfolyamai átlagosan 158,5 fősek, kerekítve 159 fősek voltak (3170/20 év). A 40–59 éves férfi korosztály egyes évfolyamai ezzel szemben csak 111,85 fősek, kerekítve 112 fősek voltak (2237/20 év). További számolást igényelt még, hogy mekkora lehetett a 40–43 éves korosztály létszáma 1910-ben, hisz ők voltak 1916-ban 46–49 évesek, azaz az 1916-ig mozgósítottak felső határa. Ennek kiszámításához kétféle, egy minimum és maximum becslést volt szükséges készíteni.

Minimum becslés: a 40–59 éves férfi korosztály éves átlagával (112 fő) számolva a kérdéses négy évfolyam férfi tagjainak száma $112 \times 4 = 448$ fő. Ez a számadat azonban inkább az 50-es éveinek végén járó, magasabb halálozási mutatókkal rendelkező korcsoportra lehetett igaz, és valószínűleg alábecsüli a tényleges lélekszámát az 1910-ben 40–43 éves korosztálynak.

Maximum becslés: a 20–39 éves férfi korosztály éves átlagával (159 fő) számolva a kérdéses négy évfolyam férfi tagjainak száma $159 \times 4 = 636$ fő. Mivel az 1910-ben 40–43 éves évfolyam halálozási mutatói alapján közelebb áll a 20–39 éves korosztályhoz, de attól mindenképp alacsonyabb, így a becsült érték valószínűleg magasabb, mint ami valójában lehetett. A 20–39 éves karcagi férfiak és a 40–43 éves karcagi férfiak létszáma: $3.170 + 448$ (3.618 fő) illetve $3.170 + 636$ (3.806 fő) között mozoghatott. Összegezve, az 1916-ig mozgósított 24–49 éves korosztályok teljes létszáma 3.618 fő és 3.806 fő között mozoghatott Karcagon. A ténylegesen a háború végéig mozgósítottak száma azonban ettől felfelé több ezer fővel eltér. Ennek oka, hogy az 1915. május 1-én szentesített, majd 1915. május 4-én kihirdetett 1915. évi II. törvénycikk 1. §-a az ekkor 18–50. életévében járó korosztályra, illetve az 1916. január 18-án szentesített, majd január 22-én kihirdetett 1916. évi VI. törvénycikk 1. §-a az ekkor 50–55 éves korosztályra is kiterjesztette a hadkötelezettséget.¹⁹ Így a karcagi férfi korcsoportok esetében a minimum–maximum becslés tartományát az 1910-ben 40–43

¹⁸ Vargha Gyula (szerk.) 1912: 190.

¹⁹ 1915. évi II. törvénycikk „a népfölkelésről szóló 1886. évi XX. törvénycikknek a jelen háború tartamára szóló módosítása és kiegészítése tárgyában” 1. § Az 1886. évi XX. törvénycikk 2. §-ának első bekezdése helyébe a következő rendelkezések lépnek: Minden magyar állampolgár, aki akár az általános, akár pedig csak a népfölkelési szolgálathoz szükséges hadképességgel bír és a közös haderő vagy a honvédség kötelékébe nem tartozik, népfölkelési kötelezettség alá esik annak az évről kezdve, amelyben életének 18. évét betölti, annak az évről kezdve, amelyben életének 50. évét meghaladta. Azoknak a népfölkelési kötelezettsége azonban, akik az 1912. évi XXX. törvénycikk hatálybalépése előtt és még mielőtt életüknek 19. évét betöltötték volna, a közös haderőbe önként beléptek, annak az évről kezdve tart, amelyben életüknek 47. évét betöltik. 1916. évi VI. törvénycikk „az 1912. évi LXVIII. törvénycikk 4. §-ában meghatározott személyes hadiszolgáltatási kötelezettség korhatárának a jelen háború tartamára való kiterjesztéséről.” 1. §. A minisztérium felhatalmaztatik, hogy a jelen háború tartamára intézkedéseket tehesen oly irányban, hogy hadicélokra szükséges személyes szolgálatokra rendkívüli szükség esetére, 50 éves kort betöltött, de 55. életévüket még túl nem haladott, a férfínméhez tartozó munkaképes polgári egyének is bevonhatók legyenek. Ily egyének bevonását csak a honvédelmi miniszter rendelheti el; az 1912. évi LXVIII. törvénycikk 27.

évesek négy férfi korcsoportjáról ki kell terjeszteni az 1910-ben 40–49 évesek tíz korcsoportjára. Továbbá újabb hat, a 18–24 életévük közötti férfi korcsoport bevonása is szükséges a mozgósítás mértékének becsléséhez. Eszerint a minimum mozgósítottak száma $3.170+(112 \times 10)+(112 \times 6)=4.962$ fő, illetve a maximum mozgósítottak száma $3.170+(159 \times 10)+(159 \times 6)=5.714$ fő lehetett. A Karcagról az első világháború 51 hónapja alatt mozgósítottak száma tehát 4.962–5.714 fő között mozoghatott. Értelemszerűen az alkalmassági vizsgálatokon született elutasítások és rendkívüli felmentések miatt a ténylegesen mozgósítottak száma valahol a két érték között mozoghatott.²⁰

Az osztrák–magyar hadseregszervezet Karcagról sorozott állományának veszteségei

A 68. közös gyalogezred az Osztrák–Magyar Monarchia alakulatai közül elsőként vette fel a harcot a világháborúban, s így a világháború első halottjai is ezen alakulat állományából kerül ki. A gyalogezred, mint a kevés kizárólag magyar állományú, s így a legmegbízhatóbbak közé tartozó közös alakulat, 1912-től kezdve kritikus helyen, az Osztrák–Magyar Monarchia déli sarokpontján, Zimonynál teljesít szolgálatot, a balkáni politikában vetélytárs Szerbia fővárosának „küszöbén”.

A szerb fővárossal, Belgráddal s annak erődjével a Kalimegdánnal szemben megerősített határőrszolgálatot végző gyalogezred egy „nagykunsági bakáját” a világháború első napján municiópakolás közben a Száva túlsópartjáról halálos lövés érte a homloka közepén. 1914. július 29-én az ezred III. zászlóaljának 11. századából Kovács Pál, Abádszalókról sorozott rendfokozat nélküli gyalogos (közlegény) holtan esik össze a leírt szerb találatlól, s válik a Nagy Háború első áldozatává.²¹ Bár az abádszalóki sorkatoná az első a veszteségek sorában, azonban az a lista, a könyörtelen keleti és olasz front, illetve a szerb és román front harcai miatt borzalmasan hosszú.

A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézetének I. világháborús levéltári iratanyaga elsősorban a honvéd és honvéd népfelkelő csapatok fennmaradt iratanyagát őrzi, a közös ezredek élőerőben elszenvedett veszteségi adatait (halott, sebesült, fogoly) összefoglaló kartonok a bécsi *Kriegsarchiv*-ban találhatóak, ám abban adatvédelmi és kutatási szabályzati kötöttségek miatt csak névre lehet keresni.²² Ha mindkét levéltár sok ezer folyóméternyi adatát végig is néznénk, akkor sem kaphatnánk pontos adatokat a hivatalosan eltűntnek nyilvánított frontkatonák nagy száma miatt. Noha ez a tény megnehezíti a Karcagról sorozott legénységi és tiszti állomány veszteséglistájának hiteles összeállítását (hiszen számos közös és honvéd gyalogezredhez, huszárezredhez, és egyéb csapatokhoz kerülnék a városból bakák), szakirodalmi és levéltári források széles körű kutatásával megközelítően teljes képet nyertem a város katonakorú férfilakosságának veszteségeiről a világháborús frontok és hadszínterek forgatagában.

---

§-ának második és harmadik bekezdésében foglalt rendelkezések ezeknél alkalmazást nem nyernek. Az említett egyének továbbá csak a magyar szent korona országain belül, a hadrakelt sereg körlete mögött és egyhuzamban legfeljebb 6 hétre vehetők igénybe. Ugyanazon személyek ismételt bevonása csak szolgálatuknak 1–2 hónapi megszakítása után történhetik. Egyébként az 1912. évi LXVIII. törvénycikkben a személyes szolgáltatásokra vonatkozólag foglalt rendelkezések a bevont 50–55 éves egyénekre is alkalmazást nyernek.

20 A számítások dr. Szilágyi Zsolt egyetemi adjunktus, a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Modernkori Magyar Történeti Tanszék oktatójának iránymutatásával készültek.

21 Oláh Lajos – Szabó József János 2006: 114.

22 A Hadtörténeti Intézet Levéltárának LEV-206-1/2014. nyilvántartási számú tájékoztatója a városi veszteségek mértékére vonatkozó kutatási kérvényemre.

A „68-asok” gyalogállományában legkevesebb 291 fő karcagi, a 29. népfelkelő gyalogezred állományában 202 főnyi karcagi katona halt hősi halált.²³ A 13. közös huszárezred állományában legkevesebb 33 főnyi karcagi huszár esett el az 1914. őszi, legendás Limanowa-i ütközettől az 1918. októberi bevagonírozásig, melynek során a Piavetől végül hazaszállították a harci állományt.²⁴ Más jelzésű közös- vagy honvéd gyalogezredekben 65 fő, tüzérségi- és műszaki alakulatokban 21 fő, nem azonosított alakulatok állományában további minimum 41 főnyi karcagi katona vesztette életét.²⁵ Karcagi katonák szolgáltak és estek el így a 17.²⁶, 39. és 52. közös gyalogezredben, a 69. közös gyalogezredben,²⁷ az 1.²⁸, 2. és 8. honvéd gyalogezredben²⁹, a 10. honvéd³⁰, illetve a 21. honvéd gyalogezredben³¹ a haza és a dinasztia védelmében. Karcag véráldozat útján igen nagy árat fizetett az I. világháborús harcokban. Személyi vesztesége a harctereken igazoltan elesett katonákat illetően 649 fő, a Nagykunság településeinek körében számszerűen a legnagyobb. Ha azonban a nagykunsági települések lakosságához³² viszonyítjuk a veszteséget, már árnyaltabb képet kapunk.

1. kimutatás: I. világháborús embervesztés a Nagykunság településeinek lakosságához viszonyítva			
Település	Igazolt veszteség (hősi halott)	Települési lakosság (1910. évi népszámlálás)	Veszteségarány (városi lakossághoz mérten)
Karcag	649	22.996	2,82%
Kisújszállás	412	13.538	3,04%
Kunszentmárton	503	10.410	4,83%
Kunhegyes	392	9.832	3,99%
Túrkeve	369	13.097	2,82%
Kunmadaras	268	7.584	3,53%
Mesterszállás	83	1.823	4,55%
Kuncsorba	56	1.241	4,51%

Karcag magas lakosság száma miatt a számszerűen legnagyobb embervesztés – Túrkevével lényegében azonos arányt mutatva – arányaiban épp a legkisebb. Ennek ellenére a Nagykunságról elesettek bő 23 százalékát karcagi bakák tették ki.³³ Megjegyzendő, hogy ettől eltérő veszteségszámot (555 fő katonavesztés) közöl dr. Szentesi Tóth Kálmán polgármester saját történeti munkájában. A szám azonban a karcagi Nt. Török Vince református lelkész 1925-ben közzétett saját gyűjtőmunkáját tükrözte,³⁴ s az ezt követő évek során újabb veszteségekre derült fény. Maga Szentesi Tóth polgármester is a közölt létszámmal

23 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 48.

24 Demyey Szlavnich György 1941: 325–340. (Az ezred hősi halottainak a szerző által kivonatolt adatai)

25 Nt. Török Vince 1925: 100.

26 Sipos Gyula (szerk.) 1937: 252., 262., 267., 276.

27 Crettier Ferenc (szerk.) 1937: 347., 352., 360., 362.

28 Dereánó Ödön (szerk.) 1939: 385.

29 Papp Ferenc (szerk.) 1926: 30.

30 Levél a táborból. Seres József karcagi honvéd levele az orosz frontról. In: Karcagi Hírlap, XI. évf. 14. szám. 1915. április 4.

31 A Karcagi Református Főgymnasium Értesítője az 1914–1915-ik Iskolai Évről. Karcag, 1915. 43.

32 Vargha Gyula (szerk.) 1912: 188–190.

33 Oláh Lajos – Szabó József János 2006: 154–157.

34 Nt. Török Vince 1925: 1.

nagyobb veszteséget feltételezett, figyelembe véve az időközben elmenekült, kihalt, adatszolgáltatást valamilyen okból nem teljesítő családok veszteségeit.³⁵

„Ferenc Jóska katonáinak” karcagi és környékbeli tagjai közül legtöbben tehát a szolnoki kiegészítésű 68. közös gyalogezredben szenvedtek hősi halált, és a közös hadügyminisztérium hivatalos értesítőin is e csapattest szerepelt leggyakrabban a karcagi családoknak megküldött gyásztáviratokban. Nem csoda tehát, ha 1917-re a világháborús karcagi dalok, versek, rigmusok már utaltak a 68-as nagykun bakák sorsára, súlyos veszteségeire:

„Asztalos csinálj koporsót
egy egész ezredre valót,
Tetejébe vérbetűkkel irjad eztet:
itt nyugszik a hatvannyolcas gyalogezred!”³⁶

Irodalom

- A Karcagi...
1915 *A Karczagi Református Főgymnasium Értesítője az 1914–1915-ik Iskolai Évről.* Karcag.
- Johann Christoph Allmayer–Beck
1988 *A császári és királyi haderő a soknemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchiában.* In: *Hadtörténeti Közlemények,* Budapest.
- Crettier Ferenc (szerk.)
1937 *A volt csász. és kir. 69. „Hindenburg” vezértábornagy nevét viselő gyalogezred története 1910–1918.* Cegléd.
- Dereánó Ödön (szerk.)
1939 *Az 1. honvéd gyalogezred története és háborús emlékalbuma.* Budapest.
- Dernyey Szlavnich György
1914 *A Jász–Kun 13. huszárezred története 1859–1918.* Budapest.
- John Keegan
2002 *A hadviselés története.* Corvina, Szekszárd.
- John Keegan
2011 *A parancsnoklás álarca.* Európa, Budapest.
- Oláh Lajos – Szabó József János
2006 *Fényes szurony, rózsafa a nyele...* (Nagykunsági katonák az Osztrák–Magyar Monarchiában 1868–1918.) Timp Kiadó, Budapest.
- Papp Ferenc (szerk.)
1926 *A Karcagi Községi Iparostanonciskola Története Fennállása 25-ik Évében. (1890–1915.).* Kertész József Könyvnyomda, Karcag.
- Pollmann Ferenc
2004 *A frontélet mindennapjai.* In: Horváth Miklós (szerk.): *A Nagy háború másik arca (A lövészárkok hétköznapjai).* Budapest.

³⁵ Szentesi Tóth Kálmán 1928: 47–48.

³⁶ Tárcsa – Háborús Népdalok Karcagon. In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 40. szám, 1917. október 7.

- Sipos Gyula (szerk.)
1937 *A m. kir. székesfehérvári 17-ik honvéd gyalog- és népfőlkelő ezredek története.* Székesfehérvár.
- Szentesi Tóth Kálmán
1928 *Karcag R. T. város polgármesterei* (Adatok Karcag város történetéhez). Kertész József Könyvnyomda, Karcag.
- Sziji Jolán
2001 *Az Osztrák–Magyar Monarchia Hadereje I.* (Az osztrák–magyar haderő első világháború alatti magasabb parancsnokságai). Budapest.
- Nt. Török Vincze
1925 *Karcagi Hősök emléke.* (Összesítés a Nagy Háború karcagi áldozatairól). Klein Mór Könyvnyomdája, Karcag.
- Vargha Gyula (szerk.)
1912 *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása.*
A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar statisztikai közlemények. Ú. S. 42. köt., Budapest.

Újságcikkek

- 24–36 évesek sorozása. In: Karcagi Hírlap, X. évf. 30. szám. 1914. szeptember 27.
- Bevonulási hirdetmény. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 2. szám, 1916. január 9.
- Bevonulási hirdetmény. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 7. szám, 1916. február 20.
- Levél a táborból. Seres József karcagi honvéd levele az orosz frontról. In: Karcagi Hírlap, XI. évf. 14. szám. 1915. április 4.
- Tárca – Háborús Népdalok Karcagon. In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 40. szám, 1917. október 7.

Történeti források

MNL JNSZML 127/919.
TtREL I.33.a.13., 361/1915

Gazdasági munkára igénybe vett alakulatok, hadifoglyok és női szerepek az I. világháborús Karcagon

Az 1914–1918. évi háború nemcsak az utókor bölcsességével mérten, de már a kortársak számára, a hadiesemények folyamatában is egészen más képet mutatott, mint a magyarság korábbi nagy katonai konfliktusai. A háború kitörését kísérő eufória, a főhercegi pár meggyilkolása miatt érzett *bellum iustum et pium* eszménye, a dualizmus éveiben kiformalódott modern nemzet féltése és generációk oly impozáns eredményeinek védelme időlegesen félresöpörte a politikai és társadalmi békétlenség hagyományos jelenségeit. Minden és mindenki a háborús ügy szolgálatában tobzódott.

„*Nincs tarka divating, színes nyakkendő, fehér flanelnadrág. Az utca képe egyszínű lett: csukaszürke*”¹ fogalmazta meg a Szabó Hírlap egy 1915-ös cikke.

A Nagy Háborúnak Európa szerte társadalomformáló ereje volt tehát, mely révén – legalábbis kezdetben – lelkesen vállalták a közösségek azon erőfeszítéseket, melyeket a hátszág népétől az industrializált háború, az anyageseták megköveteltek. A boldog békeévek létállapotából alig egy hónap alatt kiszakított lakosságot a mozgósítás és a háborús helyzet miatti rendkívüli intézkedésekre, így a hátszág megszervezésére egy korábban hatályba lépett törvény, az 1912. évi LXIII. tc.: „A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről” készítette fel. A hadüzenet után gyakorlatilag automatikusan életbe léptetett törvény a rendeleti kormányzást, a kivételes hatalom gyakorlását, az előzetes sajtócenzúrát, a gyülekezési szabadság, sztrájkjog és az egyesületek működésének korlátozását éppúgy eszközként biztosította a kormányzat számára, mint a megbízhatatlan személyek internálását.²

A fiatal munkaképes korú férfilakosság tömege hadba vonulása által kiváltott munkaerőhiány miatt felfüggesztették a vasárnapi munkaszünetet az iparban és a kereskedelemben, megindult a hadikölcsönök jegyzése, a termelőüzemek hadiüzemmé alakítása, a frontok által óriási méretekben felélt hadianyag és ellátmány tömegtermelése.³ A hátszág lázas lendülete tehát először begyűrűzte a lakosság gondolkodását, majd átszötte hétköznapijainak tevékenységi körét, végül pedig vagyoni és létfenntartási állapotában rendítette meg.

Sajátságos jelensége a háborús hátszágnak, hogy a munkaképes fiatal férfilakosság több generációs hiánya óriási teherként nehezedett a hátszági munkaszervezésre, az üzemi és mezőgazdasági munkaszükségletek kielégítésére. E problémák az I. világháború idején rendszerint két forrásból kerültek orvoslásra; aktív frontszolgálatban kimerült csapattesteket vontak hátra, illetve hadifogságba került ellenséges katonaállományt közvetítettek, osztottak be (nem stratégiai természetű) munkaalkalmakra. Karcag város esetében a háborús szerepvállalás 51 hónapja során mindkét jelenségre sor került. Karcag Rendezett Tanácsú Város Rendőrkapitányi Hivatalának 1914 szeptemberéből fennmaradt kéziratos leveléből kiderült,

1 F. Dózsa Katalin 1989: Letűnt idők, eltűnt divatok – I. Ami a divatra hat, az első világháború. <http://fdk.hu/tanulmanyok/letunt-idok-eltunt-divatok/i-ami-a-divatra-hat> (letöltve: 2016. február 06.)

2 Ólmosi Zoltán (szerk.) 2014: 10.

3 Ólmosi Zoltán (szerk.) 2014: 11.

hogy már a háború első hónapjaiban internáltak hadifoglyokat a városba, bár ekkor számuk még csekély volt, mindössze 15 főnyi férfi munkaeerőt nevezett meg a hivatalos levél.⁴

Bár az 1915-ös év munkaeerő szükségletéről Karcag vonatkozásában nem maradt fenn dokumentum, de 1916 áprilisában dr. Szentesi Tóth polgármester már hadifoglyokból szervezett 30 darab, egyenként 20 fős munkásosztagot, azaz 600 főnyi munkaeerőt kért az aratási munkálatok megsegítésére. 53 főt sürgősen, már májusra, a fennmaradó 547 főt az aratási munkálatok kezdetig, 1916. június 15-ig.⁵ A nagyszámú fogolyállomány kiutalását elősegítette, hogy a belügyminiszter 1916 elején rendeletet adott ki⁶ gazdasági munkabizottságok (tulajdonképpen fogoly–közvetítő és felügyelő bizottságok) létrejöttéről és működéséről. Nemcsak vármegyei szinten, hanem törvényhatósági-, azaz települési szinten is létrejöttek ilyen gazdasági munkabizottságok, melynek Karcagon 1916-tól a háború végéig az elnökévé dr. Szentesi Tóth Kálmán vált. Az 1917-es munkaeerő szükségletéről pontos adatok nem maradtak fenn, de a háború végére, 1918-ra nyilván fokozódott a munkaeerőhiány, mert a város óriási, eredetileg 800 fős (végül 600 főben engedélyezett) hadifogoly állományt igényelt a városi munkaeerő bizottságon keresztül a vármegyei munkaeerő bizottságtól.⁷ Emellett a törvényi és rendeleti előírások betartásával lehetőség nyílt egyéni igénylők számára is a magángazdaságok munkaeerő hiányát foglyok révén orvosolni. Noha e lehetőségről a vonatkozó dokumentumok jelentős hiánya miatt átfogó képet aligha alkothattam helyi viszonylatban, de igen figyelemre méltó Stern Dezső karcagi nagybirtokos 1918-as esete. Stern 1.150 holdas, hatalmas birtoktest ura a vizsgált korszakban, kinek birtokairól két kivételével az összes mezőgazdasági eselédet besorozták 1918 elejére. Mivel a közel 800 holdon vetett őszi vetés jónak ígérkezett, 1918 februárjában 30 főnyi hadifogoly szükségletet jelentett le a vármegyei bizottság irányába.⁸

Bár a város I. világháború alatt keletkezett képviselőtestületi jegyzőkönyvei nem maradtak fenn, dr. Szentesi Tóth nyugalmazott polgármester 1928-ban még bizonyosan forgathatta azokat. Visszatekintő munkájában közli, hogy a város képviselő testülete 1918 márciusában az 1918/35. közgyűlési számú határozatában arról rendelkezett, hogy a mezei munkásoknak a Népjóléti Minisztérium által havi 13 kg-os tömegre csökkentett fejadagja (amelyben a kenyérliszt is benne foglaltatott) nem elegendő, szükséges tehát ennek az adagnak a felemelése. További gondok is adódtak az élelmezéssel. 1918/129. közgyűlési szám alatt tárgyalta a karcagi képviselőtestület a munkára kiadott nagyszámú hadifogoly élelmezési kérdését, a hadifoglyokat ugyanis a munkaadó élelmezte, ugyanakkor magas volt azon napoknak a száma, amelyeken a hadifoglyok egy részét sehol se alkalmazták. E napokon a foglyok élelmezési költsége a várost terhelte. Az élelmezési kérdés végül úgy került megoldásra, hogy a munkaadók által fizetett munkabérből nyert fedezetet.⁹

4 914. szeptember 16-án kelt, 2231/1914. iktatószámú levél Karcag város rendőrkapitányától az Alispáni Hivatal felé. IV. 407. 19631/914. Alispáni iratok. MNL JNSZML

5 Dr. Szentesi Tóth Kálmán kéziratosa levele az Alispáni Hivatal felé katonai munkásosztagok szükségletéről. IV. 407. 4346/916. Alispáni iratok. MNL JNSZML

6 A M. Kir. Belügyminisztérium 1916. évi 33.333./V-a. számú körrendelete valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez, valamennyi törvényhatósági gazdasági munkabizottsághoz (hadifogoly–bizottsághoz) és a M. Kir. Csendőrpáncsnoksághoz, a munkára kiadott hadifoglyok tekintetében szükséges államrendészeti és közbiztonsági teendőkről. A rendelet szövege fellelhető: Hungaricana adatbázis, Rendeletek tára, 1916.

7 1918. március 6-án kelt gépelt levél a Karcagi Munkabizottság elnökétől az Alispáni Hivatalhoz. IV. 407. 127/918. Alispáni iratok. MNL JNSZML

8 Stern Dezső hivatalos kérelme hadifoglyok kiutalásáról. IV. 407. Látható hivatkozási szám nélkül. Alispáni iratok. MNL JNSZML

9 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 55.

Szintén a dologi terhek enyhítésén, a munkaerőhiányon volt hivatott úrrá lenni a frontoktól hátravont katonai alakulatok állomásoztatása az aratási szezonban. Karcagon 1915 nyarán és őszén a cseh had kiegészítésű 35. közös gyalogezred (K.u.K. 35. Infanterie Regiment) négy zászlóalja állomásozott.¹⁰ A cseh gyalogezred távozását követően 1916-ban az osztrák hadkiegészítésű 8. közös gyalogezred (K.u.K. 8. Infanterie Regiment) hátravont egységei vették ki részüket a mezőgazdasági munkákból.¹¹ A nem magyar csapattestekkel való együttműködés számos kommunikációs bonyodalmat eredményezhetett. Szentesi Tóth polgármester számolt be arról, hogy az idegen ajkú alakulatok és a városi közösség között a nyelvi közvetítést, főleg az aratási munkák idején, elismerésre méltóan Schück Mór izraelita vallásánár oldotta meg.¹² Szintén gondot jelenthetett az idegen ajkú csapattestek körében a szláv származású legénység magas aránya. A Jász–Nagykun–Szolnok vármegyei gazdasági munkabizottság egy 1916. március 3-án kelt jegyzőkönyvéből derült ki, hogy a Szolnokon állomásozó cseh had kiegészítésű 88. közös gyalogezred (K.u.K. 88. Infanterie Regiment) katonái a szintén szláv (orosz, szerb stb.) hadifoglyokat hanyag munkavégzésre, munkamegtagadásra igyekeztek rábírní, ezzel aláásva az Osztrák–Magyar Monarchia csehek által kevésbé érdekelt győzelmi esélyeit. Ugyanezen jegyzőkönyv tartalmaz határozatot arról, hogy a vármegye kérelmezze a M. Kir. Hadügyminiszternél az idegen alakulatok lecserélését magyar ajkú ezredekre, elsősorban a szolnoki hadkiegészítésű 68. közös gyalogezredre: *„mert ennek még az a rendkívüli nagy előnye is megvolna, hogy a 68-ik gyalogezredhez bevonultak hozzátartozói, amíg családtagjuk Szolnokon van, nyugodtabban szívesebben dolgoznának, (...) sőt, az aratás ideje alatt is a magyar katonák az aratás sürgős és fontos munkájában is lényegesen segíthetnének, míg az ausztriai ezredek legénysége, mind jobbadán ipari munkás, e célra fel nem használható.”*¹³

Az első világháborúban kontinens szerte jellemző folyamat volt, hogy a munkaképes korú férfilakosság generációs hiánya miatt előtérbe léptek a nők, s gyakran kimerítő és korántsem veszélytelen feladatkörökben és munkaalkalmakon helyettesítették a férfilakosságot. Bár Karcagon az ipari tevékenység néhány kisebb horderejű vállalkozás kivételével csak a mezőgazdasági feldolgozóiparhoz, nevesül a malomiparhoz volt köthető, de a rendelkezésre álló források beszámoltak karcagi asszonyok által végzett hadsegélyező tevékenységről is. A hadisegélyben részesített, azaz a családfenntartó frontszolgálata miatt jövedelmétől megfosztott családok állami segélyből támogatott nőtagjait például minden bizonnyal kötelezték a Nagy Háború éveiben a karcagi határ művelésére, kapálás, betakarítás alkalmával. *„A határ megmunkálására irányuló eredményes rendelkezés volt az is, hogy a hadisegélyes asszonyok, kik közül nem kevesen szívesebben mentek a moziba, mint sem hogy valami munkát vállaltak volna, csak abban az esetben kapták ki a havi segélyt, ha a fizetéskor a hadimunkakönyvvel igazolták, hogy kapálási, vagy aratási munkálatra elszegődtek és a vállalt munkát teljesítették is. E kötelezettség alól csak egy arra választott bizottság adhatott felmentést. Ezekkel a rendelkezésekkel és a városba nagy számmal kiadott hadifoglyokkal és a városban állomásozó katonaság munkaerejével, a háború alatt a mezőgazdasági munka minden nagyobb nehézség nélkül elvégezhető volt.”*¹⁴

10 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 53-54.

11 A Karcagi Refornátus 1930: 83.

12 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 50.

13 Jász–Nagykun–Szolnok vármegyei gazdasági munkabizottság 3 oldalas terjedelmű jegyzőkönyve. 1916. március 3. IV. 407. Látható hivatkozási szám nélkül. Alispáni iratok MNL JNSZML.

14 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 50.

Úgyszintén ismert volt a nők fokozott helyi szerepvállalása a karcagi Vöröskeresztes hadi tartalékkórház fenntartásában, mind a higiéniai, mind a szakmai vonalon. Noha kérdéses, hogy a későbbiekben a merev és konzervatív karcagi társadalomban ez miképp járulhatott hozzá a női emancipáció kifejlődéséhez, munkájuk a kortársak előtt mégsem maradt észrevétlen. A karcagi nők önzetlen és a háborús nélkülözések közötti produktív tevékenységéről Szentesi Tóth polgármester így emlékszik meg: „*A kórházi életnek legfőbb irányítója, vezetője, s főnöke bogdi Papp Sándorné volt, aki a kórház megnyitásától kezdve működésének végéig, nap-nap után több időt töltött a kórházban, mint a maga otthonában. Nem is volt a betegeknek panaszra okuk. (...) A rendezésben s általában a kórház fenntartásában bogdi Papp Sándorné hűséges segítő társai voltak Fazekas Gyuláné, Nagy Paula, Papp Boriska, Bujk Juliska, Szabó Mária, Olajos Mariska. Heten alkották az állandó vezérkart. Mindnyájan ápolónői vizsgát is tettek. A város asszonyai között felváltva mindennap kettő, kettő jelent meg a kórházban szolgálatra. Ezek a szolgálatra jelentkező asszonyok, de mások is, a magokéból gondoskodtak arról, hogy a betegek a kórházi előírások kosztjánál jobb és bővebb táplálékot kapjanak.*”¹⁵

A vármegye alispáni hivatala, tekintettel a város közlekedés-földrajzi értelemben vett fővonal melletti helyzetére (a 100-as vasúti fővonal és a vele párhuzamos közút) tartalékkórház felállítására kötelezte a várost.¹⁶ A Vöröskereszt hadikórház helyül részint a Református Főgymnasium épületének tantermeit, részint a vele átellenes fekvésű szegényház épületét jelölték ki.¹⁷ Az iskolaépület tantermeit 1914. augusztus 14-től a szükségkórház fenntartását, berendezését kialakítandó a polgári hatóságok vették kezelésbe. Szentesi Tóth polgármester írásából tudjuk,¹⁸ hogy a kórház felszerelését ágyak beszerzésével a város támogatta, ágynemű, kötöző textíliák és egyéb kellékek terén a városi társadalom járult hozzá ahhoz, hogy a karcagi hadi-szükségkórház 1914 októberétől már fogadni tudta a sebesülés miatt hátravont frontkatonákat. A hadikórház berendezéséről a Pesti Hírlap 1914. augusztusi cikke is megemlékezett: „*A karcagi leányegylet tagjai Horváthné Bányai Gratianna, polgári iskolai igazgatónő vezetése mellett, a város szegényházát most rendezik be kórháznak 90 beteg számára. A leányegylet tagjai, a szükséges fehernemű beszerzéséről gondoskodnak, s azok egy részét a Vöröskereszt rendelkezésére bocsátják.*”¹⁹

A református gimnázium és a vele átellenes szegényház épületében berendezett hadikórház orvosa dr. Soltész Nagy Pál városi tisztiorvos (sebészorvos) volt, a számvitelt Simon Aladár főmérnök–kórházgondnok végezte, a hadikórház életét, rendezvényeit a polgármesteren kívül Bogdi Papp Sándorné városi lakos és a köré szerveződő női kör látta el.²⁰ Tevékenységükhöz megjegyzendő, hogy a kórház 1916. május elejéig fennálló működéséig rendszeres volt a sebesült katonák szórakoztatására ünnepségek, műsoros estek és egyéb rendezvények szervezése, sőt még a karácsonyi ajándékozás is. 1916 áprilisában a városi hadikórház létrehozásában és fenntartásában tett áldozatos munka elismeréseképp az uralkodó nevében Ferenc Szalvator Habsburg főherceg elismerő oklevéllel és hadiékítményes

15 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 42–43.

16 Dr. Szentesi Tóth Kálmán polgármester iktatott levele, hivatkozva az alispáni hivatal 16983/1914. számú rendeletére a karcagi tartalékkórház létrehozásáról. Egyháztanácsi Jegyzőkönyv, 1914. szeptember 17. Karcagi Református Egyházközség Irat- és Levéltára (továbbiakban: KREIL)

17 Dr. Baltazár Dezső, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökének körlevele. Egyháztanácsi Jegyzőkönyv, 1914. szeptember 17. KREIL

18 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 41–43.

19 A társadalom szíve. In: Pesti Hírlap, XXXVI. évf. 207. szám, 1914. augusztus 27. 9.

20 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 42.

érdemrenddel tüntette ki a városi polgárság több tagját. Dr. Szentesi Tóth Kálmán polgármestert, dr. Soltész Nagy Pál sebészorvost és dr. Nyitray Pált a Vörös Kereszt hadiékítményes II. osztályú díszjelvényével, a kórházi életet szervező városi lakosok legaktívabb csoportját (Bogdi Papp Sándorné, Szentannai Sámuel, Simon Aladár) a Vörös Kereszt hadiékítményes ezüst díszérmével tüntette ki a főherceg.²¹

A hadikórház átlagosan 50–55 sebesült magyar és német katonát ápolt egyidejűleg. Kapacitásának csekély voltát az is megerősítette, hogy egy 1915-ben közzétett országos jelentésben, mely számot vetett a szükségkórház-hálózat befogadó kapacitásáról, a karcagi vöröskeresztes intézmény részéről 70 fős befogadóképességet jelöltek meg.²² Karcagi tevékenységét a Budapesti Császári és Királyi Katonai Főparancsnokság rendeletére 1916. május 4-i hatállyal szüntették be a városban, s az ekkor itt ápolt 57 sebesültet Szolnokra telepítették.²³ A Rendjéről, tisztaságáról számos esetben elismeréssel nyilatkoztak a Szolnokról érkező közös hadseregbeli és a Jászberényből érkező honvéd ellenőrző bizottságok.²⁴

Fennállása során a vonatkozó várostörténeti forrás szerint összesen három haláleset történt a kórházban (egy német és két magyar katona).²⁵ E számot azonban már csak azért is kritikával szükséges illetni, mivel a Honvédelmi Minisztérium Hadisír nyilvántartó adatbázisa felhasználásával²⁶ 18 nevet sikerült kigyűjtenem, melyek a szolgálatot teljesítő alakulat hadrendi számával, a betöltött rendfokozat megnevezésével, a halálozás idejével, és a karcagi eltemetés jelzetével egyértelműen igazolják a karcagi vöröskeresztes tartalékkórházban megtörtént haláleseteket. Érdekesség, hogy egy porosz (német) altiszt kivételével mindannyian a 35. közös gyalogezred katonái voltak. 1915 nyarán és őszén a cseh hadkiegészítésű 35. közös gyalogezred (K.u.K. 35. Infanterie Regiment) négy zászlóalja állomásozott Karcagon, az állomány sebesült illetve súlyos beteg tagjait kétség kívül a helyi kórházban helyezhették el.

A polgármesteri memoár nyilvánvalóan mára elveszett, de minden bizonnyal olyan helyben kiállított kórházi jelentésekből meríthette eltérő adatait, mely a helybe utalt, és nem helyben állomásozott katonák haláláról számolt be. A hadisír nyilvántartás alapján további 16 karcagi katona szülővárosában bekövetkezett haláláról van információ, ők azonban születési helyük és alakulatuk (zömében a 68. cs. és kir. közös, illetve a 29. honvéd népfőlkelő gyalogezred) alapján súlyos sebesülésük vagy megbetegedésük miatt kerültek haza családjukhoz, és otthonukban érte őket a katonahalál. Bizonyítottan a karcagi hadikórházban életüket vesztett hősi halott katonák voltak:

21 Kötüntetések. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 14. szám, 1916. április 16.

22 Várhidy Lajos 1915: 193.

23 A karcagi vöröskereszt kisegítő kórház. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 16. szám, 1916. május 7.

24 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 43.

25 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 43.

26 HM HL Hadisír Nyilvántartó Adatbázis http://www.hadisir.hu/hadisir/?o*=0&bejegyzesek=lista&*=0&kategoria=11&nev=&szul_ido=&anyja_neve=&szul_hely=&temetve=Karcag&p*=5&kifejezes= (letöltve: 2016. február 04.)

I. kimutatás: A Vöröskereszt karcagi hadi- tartalékkórházában elhunyt cs. és kir. illetve német katonák rekonstruált névsora				
Név	Alakulat	Rendfokozat	Elhalálozás ideje	Korabeli eltemetés helye
Agapi Juran	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. november 25.	Karcag - községi temető (egyéni)
Barlas Mozes	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. július 20.	Karcag - községi temető (egyéni)
Bujzuk Stefan	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. július 15.	Karcag - községi temető (egyéni)
Fongya Vasil	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. augusztus 14.	Karcag - községi temető (egyéni)
Gobez Franz	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. augusztus 23.	Karcag - községi temető (egyéni)
Hivig Filip	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1916. január 22.	Karcag - községi temető (egyéni)
Javatz Marcin	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. november 26.	Karcag - községi temető (egyéni)
Krebs Emil	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. november 27.	Karcag - községi temető (egyéni)
Lajaner Mickat	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. december 01.	Karcag - községi temető (egyéni)
Mieczyshaus Hradil	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. november 18.	Karcag - községi temető (egyéni)
Poczekajló Frinykó	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. augusztus 28.	Karcag - községi temető (egyéni)
Prodjus Jan	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. november 15.	Karcag - községi temető (egyéni)
Slobodzian Denster	cs. és kir. gyalogezred 35.	n.a.	1915. október 03.	Karcag - községi temető (egyéni)
Soniviecky Spirijdan	cs. és kir. gyalogezred 35.	törzsőrmester	1915. november 12.	Karcag - községi temető (egyéni)
Spurgat Paul	porosz tüzérezred (hadrendi szám nélkül)	szakaszvezető	1915. június 16.	Karcag - községi temető (egyéni)
Stefanyek Metere	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. szeptember 04.	Karcag - községi temető (egyéni)
Varorzinice Marotan	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1915. december 30.	Karcag - községi temető (egyéni)
Vasil Felix	cs. és kir. gyalogezred 35.	közlegény	1916. július 26.	Karcag - községi temető (egyéni)

Irodalom

A Karcagi Református

1930

A Karcagi Református Reálgimnázium Értesítője az 1929–1930. iskolai évről. Karcag.

F. Dózsa Katalin

é.n.

Letűnt időök, eltűnt divatok – I. Ami a divatra hat, az első világháború.
<http://fdk.hu/tanulmanyok/letunt-idok-eltunt-divatok/i-ami-a-divatra-hat>
 (letöltve: 2016. február 06.)

HM HL Hadisir Nyilvántartó Adatbázis

http://www.hadisir.hu/hadisir/?o*=0&bejegyzesek=lista&*=0&kategoria=11&nev=&szul_ido=&anya_neve=&szul_hely=&temetve=Karcag&p*=5&kifejezes= (letöltve: 2016. február 04.)

Szentesi Tóth Kálmán

1928

Karcag R. T. város polgármesterei (Adatok Karcag város történetéhez).
Kertész József Könyvnyomda, Karcag.

Várhidy Lajos

1915

A magyar vidéki városok háborús igazgatása. (tanulmány) In: Dr. Harrer Ferenc – Dr. Thirring Gusztáv (szerk.): *Városi Szemle*, Közlemények a városi közigazgatás és statisztika köréből. Kiadja Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. VIII. évf., 3–4. szám.

Történeti források

- Dr. Szentesi Tóth Kálmán polgármester iktatott levele, hivatkozva az alispáni hivatal 16983/1914. számú rendeletére a karcagi tartalékkórház létrehozásáról. Egyháztanácsí Jegyzőkönyv, 1914. szeptember 17. Karcagi Református Egyházközség Irat-és Levéltára (továbbiakban: KREIL)
- Dr. Baltazár Dezső, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökének körlevele. Egyháztanácsí Jegyzőkönyv, 1914. szeptember 17. KREIL
- 1918. március 6-án kelt gépelt levél a Karczagi Munkabizottság elnökétől az Alispáni Hivatalhoz. IV. 407. 127/918. Alispáni iratok. MNL JNSZML.
- 1914. szeptember 16-án kelt, 2231/1914. iktató számú levél Karcag város rendőrkapitányától az Alispáni Hivatal felé. IV. 407. 19631/914. Alispáni iratok. MNL JNSZML
- Dr. Szentesi Tóth Kálmán kéziratos levele az Alispáni Hivatal felé katonai munkásosztagok szükségletéről. IV. 407. 4346/916. Alispáni iratok. MNL JNSZML
- Stern Dezső hivatalos kérelme hadifoglyok kiutalásáról. IV. 407. Látható hivatkozási szám nélkül. Alispáni iratok. MNL JNSZML
- Jász–Nagykun–Szolnok vármegyei gazdasági munkabizottság 3 oldalas terjedelmű jegyzőkönyve. 1916. március 3. IV. 407. Látható hivatkozási szám nélkül. Alispáni iratok. MNL JNSZML

Újságcikkek

- Kitüntetések. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 14. szám, 1916. április 16.
- A karcagi vöröskereszt kiségitő kórház. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 16. szám, 1916. május 7.
- A társadalom szive. In: Pesti Hírlap, XXXVI. évf. 207. szám, 1914. augusztus 27.

Erdélyi menekültek Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében (1916–1917)

1.) Menekültek 1916 előtt

Amikor az első világháború történetének egy-egy szeletét próbáljuk megragadni és kiemelni, általában kevesebb figyelmet szokott kapni a hátszág mindennapjainak bemutatása. A hadba vonulók családtagjainak segélyezése, a sebesült katonák ellátása, a népkonyhák felállítása, később a hadikölcsön-kötvények jegyzése jelezték a „*a vármegye egész társadalmának lelkes fáradozását és áldozatkészségét*”¹

Mindezek mellett azonban a hátszagra hárult a hadműveletek következtében menekülni kényszerülő lakosság ideiglenes befogadása is. Így már 1914-ben, a Kárpátokon is sikerrel betörő orosz invázió idején mintegy 2.500 menekülő került elhelyezésre Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területén: a menekülők egyik fele önmaga tartotta fenn és élelmezte magát, a másik fele azonban közsegélyre szorult. Az oroszok által feldúlt felvidéki községek újjáépítésében is nagy szerepet vállalt Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, a 30 ezer koronás támogatás mellett egy százalék pótdát is vállalt.²

A vegyes fogadattású („*kaptam egy vagon lisztet – ha ennek jó részét újra a folytonosan beözönlő menekültek eszik meg, újra beüt a krach s éhezni fog a saját közönségünk*”, „*minden községemből panasz merül fel amiatt, hogy ezek semmiféle munkára nem alkalmazható csavargó cigányok úgy hogy a község belső békéjét is zavarják*”) felvidéki-galíciai menekülteket (akikkel 1915 kora nyaráig találkozunk a forrásokban) internáltak követték.³ Az 1915 tavaszán bekövetkező olasz hadüzenet után ugyanis isztriai olasz anyanyelvű, ám a Monarchia fennhatósága alá tartozó személyek csoportjait irányították a vármegye területére.

Látható tehát, hogy az 1916-ban bekövetkező román támadás következtében megjelenő menekülthullám kezelésekor egy megfelelő tapasztalatokkal felvértezett tisztviselő-gárda nézhetett szembe.

2.) Az 1916. évi román támadás és következményei⁴

Az egységes nemzetállamot megvalósítani kívánó román törekvések csak a magyar érdekekkel szemben valósulhattak meg. A világháború kitörésekor Románia semleges maradt, majd – a megfelelő időpontot, illetve ajánlatot kívárva – 1916. augusztus 17-én Bukarestben titkos szerződést kötött az antanttal. Ennek értelmében – jelentős területekért (pl. Bánság, Erdély, Kelet-Magyarország a Tisza vonaláig) cserébe – augusztus 27-én

1 Kury Albert alispán körrendelete szeptember 11-én jelent meg. Közli: Tiszavidéki Újság, 1914. szeptember 20.

2 Az alispáni jelentést idézi: Haladás, 1915. október 17. 1-2. p.

3 MNL JNSZML IV. 407. 11.270/1921.

4 A témával foglalkozó alapvető munkák: Nagybacsoni Nagy Vilmos 1923, Szádeczky-Kardos Lajos 1916-1917, Betegh Miklós 1924: 65-75., Pál-Antal Sándor 1999: 95-104., Csóti Csaba 1999a.: 343-344., Nagy Szabolcs, 2011: 307-313., Csóti Csaba 1999b., Csóti Csaba 2004.

Románia hadat üzent a Monarchiának, majd aznap elindította hadseregét is.

1916 augusztusában elfogadtak egy esetleges román támadás esetére szóló menekülési-menekítési tervezetet. Az íróasztalok mellett elkészített menetrendet azonban gyorsan felülírta az élet. Sebesi János (1876–1951) Udvarhely vármegye alispánja jelentésében így idézte fel az augusztus végi napokat: „Az 1916. augusztus 27-én este történt román betörés és hadüzenet után Csík- és Háromszék vármegyék közönségének jelentékeny része Udvarhely vármegyén át menekült. (...) Betegh Miklós kormánybiztos úr⁵ Udvarhely vármegye kiürítését augusztus 30-án rendelte el és a telefonon történt részletesebb utasítása szerint 4-5 nap alatt volt lebonyolítandó. A menekültek által terjesztett rémhírek folytán pánik tört ki, amit egyes hatósági közegek fejtelensége és a vasúti közlekedés nem kielégítő lebonyolítása és később a személyszállításnak napokra történt beszüntetése csak fokozott”.⁶

Az 1916. szeptember 18-i minisztertanácsi ülésen is a „romeltakarítás” volt a központi téma: „(...) az ellenség gyors előrenyomulása következtében sietve menekülni kénytelen nagy tömeg a szomszéd vármegyékre zudulván. magával ragadta azoknak közönségét is, úgy hogy az közvetlenül, sőt egyáltalában nem veszélyeztetett területekről is igen sokan menekülve tódultak a vasúti állomásokra és vonatokra s megindultak gyalog és szekéren. Ennek következtében azután a menekülés nem sejtethett nagy mérveket öltött és az elszállításnál és elhelyezésnél rendkívüli nehézségeket okozott. Ezen nehézségeket fokozta az, hogy a szembe jövő katonai csapatszállítások alatt a menekülők számára kevés vonat volt rendelkezésre bocsátható, azoki is csak lassan haladtak és a katonai szállításvezetőség által az előre meghatározott irányok helyett a vonatok másfelé vitettek és így a menekültek az előre kijelölt vármegyék helyett máshova, oly vármegyékbe jutottak, ahol őket nem várták, fogadásuk és elhelyezésük iránt előre nem intézkedhettek.”⁷

A kiürítés mellett a Belügyminisztérium döntött a befogadó vármegyékről is: „Hadviselés érdekei megkívánják, hogy határszéli vármegyékből eltávozó lakosság az ország belsejébe továbbtasszák. (...) Háromszék és Udvarhely vármegyékből Tövis és Aradon át Békés és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyébe (...) fog irányítani”.⁸

3.) Menekültek a vármegyében – A Menekültügyi hivatal

Az augusztus végén bekövetkező román támadás következtében tízezrek voltak kénytelenek egyik percről a másikra elhagyni erdélyi otthonaikat. A menekülők vasúton, kocsin, gyalog indultak neki az ismeretlennek.

A belügyminiszter augusztus 30-i és 31-i távirata, illetve rendelete alapján a szolnoki vasútállomáson szinte azonnal megkezdte működését a „Vármegyei Menekültügyi Kirendeltség”, s melynek vezetésével dr. Küry Albert alispán⁹ a korábbi menekültek ügyével is foglalkozó kechkeméthy Pethes Lászlót (1885-?), vármegyei aljegyzőt bízta meg.

5 Dr. Betegh Miklós. Jogász, politikus, valóságos belső titkos tanácsos. Torda-Aranyos vármegye al-, majd főispánja, Erdély kormánybiztosa.

6 Alispáni jelentés, 1917: 24.

7 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1916. szeptember 18. 15. ülés. A menekültek kérdéséről: 38–41. Online elérhetősége: <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944>

8 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

9 Fülöp Tamás 2013: 147–206.

A Belügyminisztérium rendőrségi osztályáról telefonon leadott 1916 évi augusztus hó 31-én d.e. 10-órákor.

Az Erdélyből menekülők a vasuton rettenetes nélkülözéseknek vannak kitéve, legyen szives a Főispán Úr intézkedni a vasútmentén fekvő községek népességével legalább kenyérrel és vízzel látásuk el. A vasuti állomásokon különösen Szolnok, Szajol, Törökszentmiklós, Mezőtúr, Kisujszállítás és a többi állomásokon, amelyek nincsennek megnevezve, -különösen az aszszonyok menjenek és ezen tevékenységet fejtsék ki s amennyiben nem volnának hajlandók, karhatalommal is késztessek ezen teendőkre.

1. kép. A Belügyminisztérium felhívása a menekültek ellátására

a) Dr. Pethes László

1889. július 14-én született nemesi származású, római katolikus családban, Jászárók-szálláson. Édesapja Pethes Antal volt (1835–1910), aki „nagy tekintélynek örvendett a Jász-ságban, úgy a közügyek, mint a politikai mozgalmak terén a közvéleménynek irányítója volt – mint kitűnő gazda tekintélyes vagyonával, mint politikus puritán jellemével fokozta az irányában nyilvánuló bizalmat”, édesanyja kerekgedei Makó Erzsébet (1860–1939).¹⁰ Több-
ször nősült: Küry Margit, Halmy Julianna, Kosnár Paula voltak feleségei.

Elemi iskolai tanulmányait a szülői háznál, középiskolai tanulmányait a besztercebányai katolikus főgimnáziumban folytatta. A jogot Budapesten, Lipcsében és Kolozsváron végezte. 1907-ben diplomázott, és kezdte meg közigazgatási pályáját Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében. 1909-től vármegyei aljegyző, 1913-tól tiszteletbeli főszolgabíró volt. A Nagy Háború alatt a galíciai osztrák és felvidéki magyar, majd a kiűritett osztrák tengerparti menekültek és internáltak ügyeit intézte, majd 1916-ban a solnokai Menekültügyi kirendeltség vezetője lett. 1917. április 6-án azonban Küry Albert alispán – magánjellegű okból – felmentette a hivatal vezetésétől. 1917 decemberétől az Országos Közélelmezési Hivatal közlelmezési miniszteri megbízottja volt. Ki kell emelnünk Újpest közlelmezési helyzetének mélyreható vizsgálatát, amely egy 218 pontos kérdőív alapján, „az alapjában megtámadott és minden ízében kifogásolt egész közlelmezési rendszer és administráció” elemzését és javítását szolgálta.¹¹ A jelentés leadását követően Miklós Antal polgármester távozott székéből.

1918 őszén Selmec- és Bélabánya városok főispán-kormánybiztosává nevezték ki („mint ilyen minden tevékenységét a magyar állami vagyonnak megmentésére és a városban a magyar nemzeti érzésnek ébrentartására irányította”)¹², 1919. március 22-én azonban lemondott állásáról. A kommün alatt részt vett a Dormándy Géza nevével is fémjelzett ellenforradalmi akcióban, ennek sikertelensége után azonban Szegedre távozott („Szegeden,

¹⁰ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok, 1910. április 14.

¹¹ BFL V.675.h3.

¹² Baján Gyula 1922: 349.

mint vérbeli ellenforradalmár szerepelt”), és itt közreműködött az Antibolsevista Komité megalakításában. 1920-ban a jászapáti kerület kiszagdapárti programmal („*képviselőségem alatt 10.000 kat. hold földet osztattam ki választókerületemben a hadiözvegyek, rokkantak, árvák, nincstelenek és törpebirtokosok között*”) választotta meg képviselőnek. 1922-ben ismételni tudott (az Egységes Párt színeiben), 1927-ben viszont veszített („*Bethlen István reakciós kormánya pénzzel és erőszakkal a képviselősből kibuktatott*”) Hegedüs Kálmánnal szemben. Ezt követően „*a politikától teljesen visszavonultam*”, majd „*amidőn a nyilasok felütötték a fejüket, akkor én a porondra léptem s az 1939. évi általános, majd az 1940. év februárjában megtartott jászapáti időközi választáson én vezettem ellenük a nyilasellenes propagandát és pártirodát s szóval, tettel és írásban dolgoztam ellenük*”.

1945 után eljárás indult ellene egyrészt könyve (A Szarmát-Alföld történelme és néprajza. Szovjet-Oroszország feldarabolása – „*a tudományos körök legteltesebb elismerését érdemelte ki*”), másrészt újságcikkei, harmadrészt kijelentései miatt. A nyíregyházi népbíróság bűnösnek mondta ki: két év börtönre és teljes vagyonek Kobzásra ítélték. 1948. január 31-én a köztársasági elnök közkegyelemben részesítette.¹³

b) A Menekültügyi Kirendeltség

„*S mindez mindig fennakadás nélkül. Hol tették még ezt meg máshol az országban?*”

Pethes rövid időn belül egy alispáni kirendeltséget szervezett meg („*amilyen nem volt az országban sehol*”), azaz teljes alispáni hatáskörrel intézte a vármegye területére jövő, azon átvonuló menekültek továbbirányítását elhelyezését, ügyes-bajos dolgaik (családegyesítés, tudakozódások, panaszok, munkakeresés, iskolai időszak folytatása) intézését. Ebben segítette őt az előző években szerzett menekülés-ügyi praxisa, vasúti szakmája, s a katonai szállítási ügyekben való jártassága.

A Pethes által vezetett hatóság tartotta a kapcsolatot a Belügyminisztériummal (napi jelentések, személyes kapcsolat), és utasította az alsóbb hatóságokat. A kirendeltség működését, s a kirendeltségi alkalmazottak hivatali ténykedését az általa megalkotott 109/1916., 222/1916., 351/1916. (ez utóbbi módosítva: 1917. február 12.) szám alatt kiadott ügyrendek szabályozták.¹⁴

Az országban egyedülálló elosztó-, irányító-, ellenőrző- és gyűjtőállomássá fejlesztett kirendeltségnek hivatalos helyiséget szerzett, a menekültek elhelyezésére barakkot, az ételmezéshez önálló konyhát létesített. Pethes szerint „*ha valamelyik erdélyi hatóság valamit, valahol a menekülteinek hazaszállítása körül el akart érni, hozzám fordult. (...) Sőt, ami komikus, míg a belügyminisztériumnak Bécshez kellett fordulnia egy bizonyos szállítmány irányításáért, addig én azt Szolnokon helyben elintézttem.*”

2. kép. Pethes László

¹³ MNL HBML XXV. I. B. 2811/1950.

¹⁴ MNL INSZML IV. 411. 2914/1920.

Élelmiszer, ruhanemű, éjjel-nappal kéznél az átvonulók részére, mindenki, aki csak Szolnokon átvonult, éjjel-nappal átvizsgálva, ellenőrizve...

Az első hónapban a városi és a megyei tisztikar folyamatos szolgálatot adott,¹⁵ majd október elejétől – Paál Árpád, az Udvarhely vármegyei alispán-helyettes főjegyzőjének közreműködésével – Udvarhely vármegyei, városi, községi tisztviselők (11 fő) dolgoztak a Kirendeltségen.¹⁶ Paál az első napon áttekintette feladatait: „Az idemenekülő lakosság otthoni viszonyainak és összeköttetéseinek képvisellete, továbbá az Udvarhely vármegye címére ideérkező rendeletek és megkeresések elintézése többrendbeli hivatali teendőt rótt réám, amihez Nagyságod a vármegyeházán hivatali helyiséget is volt szíves adni. Ezt a hivatali helyiséget mai nappal használatba vettem, s egyes kezelési teendőkben való segédkezés végett ugyanebben a hivatali helyiségben való működésre Pap Dénes székelyudvarhelyi vármegyei irodaigazgatót és Pap Lenke székelyudvarhelyi vármegyei díjnokot berendeltem”.¹⁷

A hadi sikerek után, október folyamán hazarendelték a tisztviselőket, az erdélyi kormánybiztos, illetve a belügyminiszter úgy döntött, hogy a fennakadások elkerüléséért 8 tisztviselő maradjon. Udvarhely vármegye alispánja, 1916. december 22-én született levelében azonban már feltételeket szabott: csak akkor maradhattak tovább a tisztviselők Szolnokon, ha a „szomszédos felső vármegyékben” tartózkodó udvarhelyi menekülteket hasonló sikerrel haza tudja juttatni a Kirendeltség: „ebben az esetben természetesen szívesen hagyom ott őket, de ellenkező esetben mindenkit haza kellene rendelnem, hogy legalább itthon védjék, ami védhető”.¹⁸

Pethes munkájáról nagy elismeréssel szólt a belügyminiszter („a kirendeltség úgy a menekülés, mint a visszatelepítés alkalmával az ügyeket teljes elismerést érdemlő buzgalommal, szakértelemmel és odaadással látta el”), és 1917 márciusában elutasította Küry azon kérését, hogy a kirendeltséget központi vezetés alá vegye.¹⁹

Pethes távozása egy meglehetősen különös ügyszöveg köthető. Az ellene indított fegyelmi eljárás arra épített, hogy Pethes ellentmondott az alispánnak egy női alkalmazott elbocsátásával kapcsolatban, majd miután emiatt felmentették állásából, hivatali főnökét megkerülve a belügyminisztertől kért és várt segítséget.²⁰

A vallomásokból kiderül, hogy a Kirendeltségnél foglalkoztatott Lendvay Imre, székelyudvarhelyi városi főmérnök (az élelmiszer-szakosztály vezetője) szabálytalanságait („a raktárból egyes cikkek (...) éjszaka vétettek ki és szállítottak el s továbbítottak saját rokonai részére”, „saját disznait, malaczeit a kirendeltség főztijével hizlalja”, hamis adatokat vezetett be a készletnaplóba)²¹ jelentették Pethesnek, aki szigorított az ügyrenden és kérte Lendvayt, hogy számoljon el a készletnaplóval. Lendvay az alispánnál keresett támogatást: Pethest azzal vádolta, hogy viszonya van egyik beosztottjával, Veres Rózával. Ez meglehetősen érzékeny pont volt, hiszen Pethes 1912-ben az alispán unokahúgát, Küry Margitot vette feleségül.²²

15 MNL JNSZML. IV. 411.147/1917.

16 Dr. Paál Árpád (1880-1944) Vármegyei tisztviselő, országgyűlési képviselő, újságíró. A két világháború között „az erdélyi magyarság politikai önszerveződésének egyik vezetője”. Nevéhez fűződik a Székely Köztársaság elgondolása. Bővebben: Bárdi Nándor 2003: 115–119.

17 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

18 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

19 MNL JNSZML IV. 407. 4888/1921.

20 MNL JNSZML IV. 407. 4888/1921.

21 MNL JNSZML IV. 411. 2914/1920.

22 MNL JNSZML XXXIII. 2. 20/1912. 1922-ben elváltak.

Értesítés

Művelőlet.

A vármegyei menekültügyi kirendeltség tiszti és szolgáló személyzetéről.

Belső (szolgálati) szolgálókat										Tiszti (szolgálaton kívüli, menekültügyi) felügyelő										Élvezős									
Értesítés		Belügyminiszter		Vármegyei		Kirendeltség		Tiszti		Belügyminiszter		Vármegyei		Kirendeltség		Tiszti		Belügyminiszter		Vármegyei		Kirendeltség							
Az alkalmazott neve		Szolgálati állás		Kirendeltség		Tiszti		Belügyminiszter		Vármegyei		Kirendeltség		Tiszti		Belügyminiszter		Vármegyei		Kirendeltség		Tiszti							
Hild Viktor		Kirendeltség vezetője		1917. ápr. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.							
Hild Viktor		Kirendeltség vezetője		1917. ápr. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.							
Hild Viktor		Kirendeltség vezetője		1917. ápr. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.		1917. nov. 14.							

Művelőlet
1917. IV. 2.

3. kép. A Vármegyei Menekültügyi Kirendeltség személyzete

Pethes hiába bizonygatta ártatlanságát, a lány elbocsájtásával kapcsolatos hezitálása annyira megkeményítette Küryt, hogy rokonát, a Kirendeltség vezetőjét 1917. április elején felmentette állásából, és fegyelmi eljárást kezdeményezett ellene. 1917. november 14-én a Közigazgatási Bizottság fegyelmi választmánya vétkesnek mondta ki Pethest (dorgálással büntették), ám 1920. november 10-én a belügyminiszter felmentette Pethest, mivel nem látta beigazoltnak az ellenszegülés vádját, azaz a hivatali engedetlenséget.²³

Pethes után Goszthony Sándorra²⁴ bízta Küry a Kirendeltség vezetését, aki azonban csak a felügyeletet gyakorolta és a pénztárat kezelte – a tényleges vezető Hild Viktor volt.²⁵

A Kirendeltségen kívül óriási munkát végeztek „a társadalom köréből egyes buzgó egyének, a cs. és kir. központi szállítási vezetőség kiküldöttjei, s a m. kir. államvasutak alkalmazottjai”, illetve a helyi jótékony egyesületek tagjai, akik „teljes odaadással segítettek, gondozták, élelmeztek, vigasztalták a legnagyobb részt asszonyokból és gyermekekből álló menekülteket”.²⁶

A belügyminiszter 300.000 koronát engedélyezett a segélyezésre, illetve a szolnoki vasúti állomáson felmerülő költségek fedezésére 50.000 koronát adott. A menekülteket az „Est” című újság is támogatta – az ő gyűjtésük révén 20.000 korona jutott a vármegyéhez, és még ezer korona, amely az Udvarhely vármegyeieknek szólt.

23 MNL JNSZML IV. 407. 4888/1921.

24 Gosztonyi és kövesszarvi Goszthony Sándor (1866-1926). Jász-Nagykun-Szolnok vármegye tisztviselője 1896 és 1920 között. 1916-tól vármegyei főjegyző.

25 MNL JNSZML IV. 407. 2687/I/1922. Hild Viktor (1855-1929). Hírlapíró, régész, történész, levéltáros. A viszonyokról sokat elárul Pethes megjegyzése: „megelhetésének biztosítása végett szánalomból alkalmaztam a kirendeltségnél.” In: MNL JNSZML IV. 411. 2914/1920.

26 MNL JNSZML IV. 411. 147/1917.

Szapáry György főispán²⁷ is felügyelte a menekültek sorsát: Paál Árpáddal és Küry Albert alispánnal együtt körutat tett a vármegyében, sok menekült családot meglátogatott, s igyekezett bajukat orvosolni.

c) A menekültek létszáma

A kiűrt területéről elmenekültek pontos létszámát már sokan próbálták meghatározni, ám mindannyian arra a következtetésre jutottak, mint Nagybaczoni Nagy Vilmos: „A menekültek száma nem ismeretes, és ismeretlen marad örökké”.²⁸

A vármegyébe menekültek létszámáról, illetve azokról, akik végül Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében maradtak, a Vármegyei Menekültügyi Kirendeltség összesítéseiből kaphatunk képet. A Kirendeltség vezetője szerint az „összesen 80.860 menekültet irányítottam Szolnokon keresztül, s helyeztem el részben a vármegyénkben”.²⁹ Majdnem hasonló számokat találunk Hild Viktor összegző jelentésében is. Szerinte a szolnoki vasútállomáson 77.632 erdélyi és 2.289 bukovinai menekülő haladt át.³⁰ Az első szállítmány augusztus 31-én (1.838 fővel), az utolsó menekülő-vonat pedig október 12-én (1.306 fővel) érkezett Szolnokra.

Az alispán jelentése szerint voltak olyan napok a szolnoki állomáson, amikor az ellátandók száma a 10.000 főt is meghaladta, bár Hild összefoglalója szerint az október 3-i nap volt a csúc 7.917 fővel. Ez ráadásul nem az összes menekült volt, hiszen sokan lemaradtak, más irányban, kocsin, gyalogszerrel érkeztek.

Ha a származási vármegyék alapján vizsgáljuk a menekülteket, a következőket látjuk: a Hild által megadott 77.632 menekült közül 25.700 fő (33,1%) Csík, 25.172 fő (32,4%) Udvarhely, 13.371 fő (17,2%) Maros-Torda, 5.825 fő (7,5%) Háromszék, 2913 fő (3,75%) Nagy-Küküllő, 2.223 fő (2,86%) Brassó, 795 fő (1%) Hunyad, 639 fő (0,82%) Kis-Küküllő, 348 fő (0,44%) Szeben, 300 fő (0,38%) Beszterce-Naszód, 249 fő (0,32%) Fogaras, 97 fő (0,12%) Alsó-Fehér vármegyéből érkezett.³¹

Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében 16.000 menekült nyert elhelyezést, és bár az eredeti elképzelések szerint a vármegye udvarhelyi menekülteknek adott volna elsősorban szállást, a jelentések szerint a fent említett minden vármegyéből maradtak a vármegye területén.³²

d) A menekültek elhelyezése, ellátása, életkörülményeik

A Vármegyei Menekültügyi Kirendeltség legfontosabb feladatai közé tartozott a menekültek regisztrálása, ivóvízzel, élelemmel való ellátása, és a következő hetekre/hónapokra való elszállásolása.

Ideiglenes szállást Szolnokon is tudtak biztosítani (a Kossuth és Korona szállodákban, elemi iskolákban, a Kereskedelmi Rt. helyiségében, a vasút melletti barakkban), ám a fő cél az volt, hogy a vármegye területén maradókat minél előbb biztos helyen tudják.³³

27 Gróf muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry György (1865-1929). Császári és királyi kamarás, főrendiházi, majd felsőházi tag. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánja 1915 és 1917 között. Édesapja, Szapáry Gyula Jász-Nagykun-Szolnok vármegye egyik legvagyonosabb földesura, a szolnoki, az abádszalóki, a törökszentmiklósi választókerület képviselője az országgyűlésben, 1890 és 1892 között Magyarország miniszterelnöke volt.

28 Nagybaczoni Nagy Vilmos 1923: 77.

29 MNL JNSZML IV. 411. 2914/1920.

30 MNL JNSZML IV. 407. 2687/1/1922.

31 MNL JNSZML IV. 407. 2687/1/1922.

32 MNL JNSZML IV. 411. 1.47/1917. és 1.41/1918.

33 MNL JNSZML IV. 407. 4888/1921.

11315—1916. szám.

FELHÍVÁS

Ezennel felhívom a város területén tartozkodó azon erdélyi menekülteket, akik ez ideig a rendőrkapitányi hivatalnál nem jelentkeztek, hogy nyilvántartásba való vétel céljából a rendőrkapitányi hivatalban (Városháza földszint) haladéktalanul jelentkezzenek.

Megjegyzem, hogy a bejelentés elmulasztásáért a szállásadó vonatik felelősségre, figyelmeztetem tehát mindazokat, akik a menekülteknek 24 óránál hosszabb időre szállást adnak, hogy bejelentési kötelezettségeiknek a törvényes következmények terhe alatt tegyenek eleget, illetve erre la-
kóikat is kényszerítsék.

Tudomására adom egyidejűleg a menekülteknek, hogy akik hozzá-
tartozók holléte iránt érdeklődnek, forduljanak a Magyar Vereskereszt
egylet (Budapest Váci utca 38. sz.) tudósító irodájához, mely iroda a me-
nekültek nyilvántartásával megbízott.

Szolnok, 1916. szeptember 24.

Dr. Harsányi Gyula s. k.
polgármester.

4. kép. Szolnok polgármesterének felhívása a menekültek összeírása céljából

Nemcsak a civileket kellett azonban elhelyezni; Szolnokon, a vármegyházán kapott elhelyezést a Paál Árpád udvarhelyi főjegyző által vezetett Udvarhely vármegyei tisztikar a vármegyei pénzügyi és államépítészeti hivatallal együtt,³⁴ októberig Törökszentmiklóson működött a csíkszeredai pénzügyigazgatóság, Karcagon pedig a cs. és kir. 8. gyalogezred és a gyulafehérvári katonai kórház talált „otthonra”.³⁵

A vasúton továbbszállított – elsősorban nőkből, gyerekekből álló – menekültek elszállá-
solása elsősorban magánszemélyeknél történt, de volt, hogy a helyi vallási körök, vagy
olvasókörök engedték át üres termeiket.

A Szolnokra menekült petrozsényi irgalmas apácarend 18 tagját Marik József szálló-
datulajdonos látta el,³⁶ és szintén a megyeszékhelyen kapott ellátást az a 11 tanítónő, akik a
Nemzeti Szállodában találtak ideiglenes szállásra.³⁷

Voltak olyanok is természetesen, akik rokonoknál, barátoknál próbáltak elhelyezésre lel-
ni. Így tett Strul Segal Herskő és neje, Ábrahám Rebeka is, akik unokájukhoz, a Törökszent-
miklóson tanító és a helyi közéletben is jelentős szerepet játszó Serbu Adolfhoz utaztak.³⁸

34 Alispáni jelentés, 1917. 24.

35 Mezőtúr és vidéke, 1916. október 22. és Szentesi Tóth Kálmán 1928: 45.

36 Túrkeve, 1916. szeptember 17.

37 Haladás, 1916. szeptember 10.

A források alapján megállapítható, hogy igyekeztek a családokon túl a települési egységet is megtartani, és a menekültek „vezetését”, ügyeik intézését a velük együtt tartó pedagógusra, vagy egyházi személyre bízni.

Az előírt szállások nem minden esetben jelentettek kőbe vésett határozatot: ezek a helyváltoztatások aztán sokszor megnehezítették a helyi adminisztráció dolgát. Így a szolnoki plébániára beszállásolt Papp Antal Szentekégyházafalvai plébános (aki 12 nap alatt ért kocsival Szolnokra), miután értesítést kapott Túrkevén található hozzátartozóitól, átköltözött oda.³⁹

Szeptember végén jelent meg az a nagyon fontos belügyminisztériumi rendelet, amely többek között a menekültek segélyezéséről, egészségügyi, ruházati ellátásukról szól. Ez alapján állami segélyben kellett részesíteni azokat, akik a hadműveletek közelsége miatt veszélyeztetett és hatóságilag kiűrt területéről érkeztek, és nem voltak tényleges szolgálatban álló állami, vármegyei, városi tisztviselők és egyéb alkalmazottak. Bár a rendelet leszögezte, hogy „*aki a hatóság részéről természetben kap ellátást, a pénzbeli állami segélyre igényt nem tarthat*”, ennek ellenére sokan mindkét ellátási formát igénybe vették. Fontos cél volt, hogy minél többen önellátóvá váljanak, munkát vállaljanak, ezért úgy döntöttek, hogy „*az a munkabíró menekült, aki a részére kijelölt munka vállalását megtagadja vagy a vállalt munkát alapos indok nélkül abbahagyja, további állami segélyre igényt nem tarthat*”.⁴⁰

Karcag polgármestere, Szentesi Tóth Kálmán arról érdeklődött az alispánnál, hogy milyen eljárást kövessenek azokkal szemben (jár-e nekik segély?), akiket nem Jász-Nagykun-Szolnok megyébe irányítottak, illetve később jöttek a településre. Felvetette azt is, hogy egységesíteni kellene a segélyek összegét, „*mert ha városonként változik a segély nagysága, a menekültek lassanként oda özönlenek, a hol a menekültek többet kapnak*”, továbbá idomos lenne létszámstopot elrendelni, hiszen Karcagra – a katonai beszállásolásokra tekintettel – nem is szabadott volna menekülteket irányítani, ezzel szemben már kb. 600 főről kellett gondoskodniuk.⁴¹ Rendkívüli helyzetet eredményezett Karcagon az az eset is, amikor egy kora reggeli értesítés után kb. 70 gyermeket adtak le egy Erdélyből jövő vonatról, és a „*város közönségének oltalmába ajánlották*” őket. A 3 és 9 év közötti gyermekek „*Marosvásárhely körül sodródtak el hozzátartozóiktól*”, és most önként jelentkezőknél helyezték el őket.⁴²

A királyi tanfelügyelő összeírása alapján felhívták a települések vezetőinek figyelmét, miszerint azok a polgári iskolai és gimnáziumi tanulók, akik mostani tartózkodási helyeiken tanulmányaikat iskolák hiányában nem folytathatják, áthelyezésre kerülnek – ha a hozzátartozók beleegyeznek.⁴³ A szolnoki főgimnáziumban például 75 új tanuló kezdte meg/folytatta tanulmányait. Közülük 62 menekült tanuló – amikor engedélyt kapott családja – az év folyamán távozott, míg 13 tanuló itt fejezte be a tanévet. Emellett heti rendszerességgel egy-egy menekült tanulót látott vendégül valamelyik tanulótlárs, továbbá a helyi Vöröskereszt jóvoltából négy diák ingyen étkezhetett.⁴⁴

38 Serbu Adolf (1889-1944); tanár, iskolaigazgató. A két világháború között Miskolcon tevékenykedett: az Izraelita Polgári Leányiskola, majd a Fűiskola igazgatója. Nevéhez fűződik az izraelita tanítóképző létrehozása. 1944-ben a holokauszt áldozata lett. In: Doborssy István–Eszenyi Miklós - Zahuczay László: 2008: 228.

39 MFL Historia Domus

40 30.000/1916 B. M. eln. számú körrendelet az erdélyi menekültek segélyezéséről. In: Bellügyi Közlöny 1916. szeptember 28. 1050-1053.

41 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

42 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 45.

43 MNL JNSZML V. 272. XVI. 941/1916.

44 Értesítő 1917. 15.

A menekültek ételmisszerrel, ivóvízzel való ellátása felől a járások vezetői folyamatosan tájékoztatták a Kirendeltséget, illetve az alispánt. A törökszentmiklósi főszolgabíró jelentése szerint „kifogástalan ivásra, tisztálkodásra, főzésre való víz elegendő mennyiségben rendelkezésükre áll, s hogy ételmezésük megfelelő és egészségi szempontból kifogástalan legyen, minden intézkedés megtéetett”.⁴⁵ Járványos eset csak egy helyen, a tiszai felső járásban, pontosabban Dévaványán fordult elő, ahol két gyerek vörhenyes volt, továbbá két trachomás és három kanyarós esetben kellett intézkedni.⁴⁶

Az ellátásuk azonban a nagyközönség támogatása nélkül szinte lehetetlen volt. Hiába voltak sok helyen „arany szívek és adakozó kezek”, a népkonyhák kiadásait sem a jótékonyági egyletek, sem a települések, de még az állam sem tudta fedezni.⁴⁷

Különösen szép példája volt az összefogásnak, a régi kapcsolatoknak az ápolása Kisújszállás és Nagydisznód között. Évtizedek óta szokás volt a két település polgárai között, hogy a nagydisznódi szülők gyermekeiket – a magyar nyelv tanulása céljából – Kisújszállásra, a kisújszállási szülők pedig a német nyelv tanulása miatt Nagydisznódra küldték. Most a befogadó város 400 koronát gyűjtött össze a menekültek képviselőjének.⁴⁸

Karczag r. t. város polgármesteri hivatalától

10334.

Ki. 1916.

Tárgy: Erdélyrészi menekültek segélyezése.-

Méltóságcs
Főispán Ur !

4218/916 sz. rendeletre hivatkozással jelentem, hogy ezidőszerint mintegy 620 közzellátásban lévő menekült van nálunk elhelyezve, a kiknek egy havi segély szükséglete 25000 koronát igényel.-

A ruha, cipő gyűjtési akció társadalmilag megindult, a szükséglet azonban rendkívül nagy, a ruha és cipő szükségletet feltüntető összeírást 10364/916 szám alatt egyidejűleg alispán urhoz felterjesztettem, a mely szerint szükség volna:

	Férfi	Női	Gyermek	Leány
Téli ruhará	23,	44	59,	37,
" nagy kabát	10,	24,	32,	26,
" cipő	25,	47,	57,	38,
" fehérnemő	14,	42,	44,	30,
" alsó ruha	12,	39,	33,	27.-

Karczag 1916 október 19.-

polgármester.-

5. kép. Karczag polgármesterének jelentése a menekültek ruha- és cipőigényéről

45 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

46 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

47 Túrkeve, 1916.09.17. és Törökszentmiklós és vidéke, 1916.09.16.

48 Kisújszállás és vidéke, 1916.10.15.

A ruha- és cipógyűjtési akciók is elindultak, ám óriási mennyiségekre volt szükség, főleg a hideg idő beálltával. Elég, ha egy 1917 eleji adatot említünk (ekkor már a menekültek nagy része hazatért): ekkor a tiszai felső járás összeírása szerint még 1.095 menekültnek kellett valamilyen ruhanemű.⁴⁹

Nem szabad figyelmen kívül hagyni az előforduló problémákat sem. Annak ellenére idézünk fel egy-két esetet, hogy a világháború harmadik évében jártunk ekkor, és a fokozódó rekvirálások miatt a hátszág ellátása is egyre nehezebb volt.

Az erdélyi menekültek Fegyverekre kirendelt tanítójának Both Bélának a levele arról tanúskodik, hogy a település 214 menekültjének („*csaknem kizárólag szegény földműves és munkásnép*”) ellátása „*olyan, hogy az éhségtől előbb-utóbb kidűlnek.*” Két hét alatt „*4-szer kaptak nyershúst, egy-kétszer babot és krumplit, ezen kívül állandóan száraz kenyeren és vizen élnek még a kicsiny gyerekek is, kiknek elmaradhatatlan volna a mindennapi tej.*”⁵⁰

A jászági alsó járás főszolgabírójának jelentése szerint a közönség „*az ilyen gyűjtések iránt sajnos már nagyon el van fásulva, a vagyonos gazdák a kik a háború alatt vagyonokat gyűjtöttek, minden szegyenérzet nélkül utasítják el a gyűjtő hölgyeket, a hivatalnok osztály nem tud semmit sem adni, mert a legtöbben nyomorral küzdenek*”, így nem csoda, hogy a gyűjtés csekély eredménnyel járt.⁵¹

A 2.100 menekültet (ebből 1.000 fő volt a 12 éven aluli) befogadó Mezőtúrról jegyezték fel, hogy a menekült gyerekek 90%-a nem volt beiskolázva, és több helyen egy szobában 12-18 fő zsúfolódott össze, és általános problémának tekintették, hogy a többgyermekes családokat sehol sem látták szívesen.⁵²

Kun Árpád, Mezőtúr polgármestere szeptember 23-án az alispántól várt támogatást. Levelében megemlítette, hogy a menekültek „*panasz nélküli ellátása keresztülvihető nem volt, részint az erre szükséges pénz hiánya, de méginkább az élelem korlátolt mennyisége miatt, de főképp az egész ide menekülés meglepetésszerű, rendetlen volta miatt. Az idei silány termés mellett az adományokban már kimerült lakosság fokozatosan volt kényszeríthető élelmiszerek azonnali ajándékozására (...). Hangsúlyozom mindezek mellett, hogy városunkban élelmiszer (burgonya, főzelék, zsiradék, stb.) csak korlátolt mennyiségben van, miért is bátorodom alispán úr nagybecsű figyelmét felhívni, hogy a menekültek részére elsősorban is sürgősen – a már megérkezett egy vagon liszten kívül – egyéb élelmiszer szállításáról gondoskodni sziveskedjék. Egyben jelentem alispán urnak, hogy a város befogadó képessége a mai szűk időben, a már ideérkezett mintegy harmadfélezer menekülttel betelt, és így kérem, méltóztassék a további ideszállítást beszüntetni.*”⁵³

Számos olyan esetet is feljegyeztek, amely a nyomor vámszedőiről emlékezik meg. Így azokról a vasúti munkásokról, akik a menekülők magukkal hozott állatait vásárolták fel, vagy a Hild Viktor által említett „*zsidókról, üzérekről*”, akik potom áron elcsalják a rettegésből megzavarodott emberektől értékeiket, vagy azokról a lakástulajdonosokról, akik horribilis összeget fizettettek ki 1-2 szobás lakásokért.⁵⁴

49 MNL JNSZML IV. 407. 2687/I/1922.

50 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

51 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

52 Mezőtúr és vidéke, 1916. 10.09.

53 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

54 Törökszentmiklós és vidéke, 1916.09.16. és Haladás, 1916.09.10.

4.) A menekültek hazatérése

Az 1916. augusztus 27-i román katonai előrenyomulás kezdeti sikerei után (a Székelyföld nagy részének elfoglalása) a szeptember végi nagyszebeni, és az október eleji brassói ütközetekben elszenvedett vereségek után a románok defenzívába szorultak.⁵⁵ Miután október 10-én az osztrák-magyar és a német csapatok átlépték a román határt, kezdetét vehette a hat héttel korábban kényszerűségből eltávozottak hazatérése.

Problémát jelentett azonban, hogy visszatérés nem ment, nem mehetett korlátok nélkül. Ez azt jelentette, hogy a határszél közelében fekvő területeken (Csík, Háromszék, Brassó vármegyékben és tovább nyugat felé egy keskeny határszéli sávon) a visszatelepítés szükséges előfeltételei még nem voltak meg, továbbá oda kellett figyelni a fokozatosságra, arra, hogy lehetőség szerint ne egyszerre induljon haza mindenki. A belügyminiszter rendelete szerint „*azok a területek, ahová a lakosság vissza fog térhetni, első sorban a hatóságilag ki nem ürített, továbbá az egészen vagy részben kiürített vármegyék közül Maros-Torda (a régi felső járás kivételével), Udvarhely, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő, Fogaras (a törösvári járás kivételével), Szeben (a Nagyszeben-hegységig), Hunyad (a Hátszeghegységig)*”.⁵⁶

Pethes hazaszállítási tervszövege alapján október 28-án indult meg a visszavándorlás, és az első napokban 1.738 menekült térhetett haza. Az időjárás keményebbre fordulása miatt azonban lanyhult a visszaszállítás üteme november-december folyamán, ám még így is év végéig 19.483 fő hagyta el a vármegyét a Kirendeltség segítségével. Az 1917. évben ugyanez a szám 16.927 fő, 1918-ban 443 fő volt.⁵⁷

A hazaszállítást azonban nemcsak az időjárás, hanem a hadsereg szállítási is késleltették és gátolták, így az alispán azon reménye, hogy a menekültek „*Karácsony ünnepére már mind odahaza lesznek*” csalfa remény maradt.

Nehezítette a távozás gördülékenységét, hogy a menekültek egy része nem jelentette be távozását (pl. Kisújszálláson), így folyamatosan új listákat kellett készíteni a vonatkoszlik összeállításához.⁵⁸

1916 decemberében még mindig a vármegyében volt mintegy 3.500 erdélyi menekült, akik a nagy katonai (csapat és fegyver) szállítások, a hadi helyzet okozta tilalmak miatt maradni kényszerültek. Sok munkát okoztak a más vármegyékből útnak indított menekültek is, akik közlekedési és egyéb okok miatt nem tudtak továbbutazni, így ellátásuk is a vármegyére hárult.⁵⁹ Csóti szerint a 800 főt is elérhette azok száma, akik a leállítás miatt „*tíz napon át megismerkedhettek a háború után tízezrek számára életformává váló vagonlakó életmóddal*”.⁶⁰

Az utaztatás nehézségeit mutatja az a kisújszállási eset, amelyről a dévaványai főjegyző számolt be a belügyminiszternek és az alispánnak. E szerint a Kirendeltség tájékoztatta őt, hogy november 19-én és 20-án szállítják majd haza Kisújszállásról az udvarhelyi (84 fő), illetve a székelykeresztúri (135 fő) menekülteket. Szervezési hiányosságok miatt azonban

55 Nagybacsoni Nagy Vilmos 1923: 165-177., Csóti Csaba 1999a.: 362-363., Betegh Miklós 1924: 81-86., Szász Zoltán 1986: 1694-1697.

56 33.000/1916 B. M. eln. számú körrendelet az erdélyrészi menekültek visszatelepítéséről. In: Belügyi Közlöny 1916. október 24. 1161-1164.

57 MNL JNSZML IV. 407. 2687/1/1922.

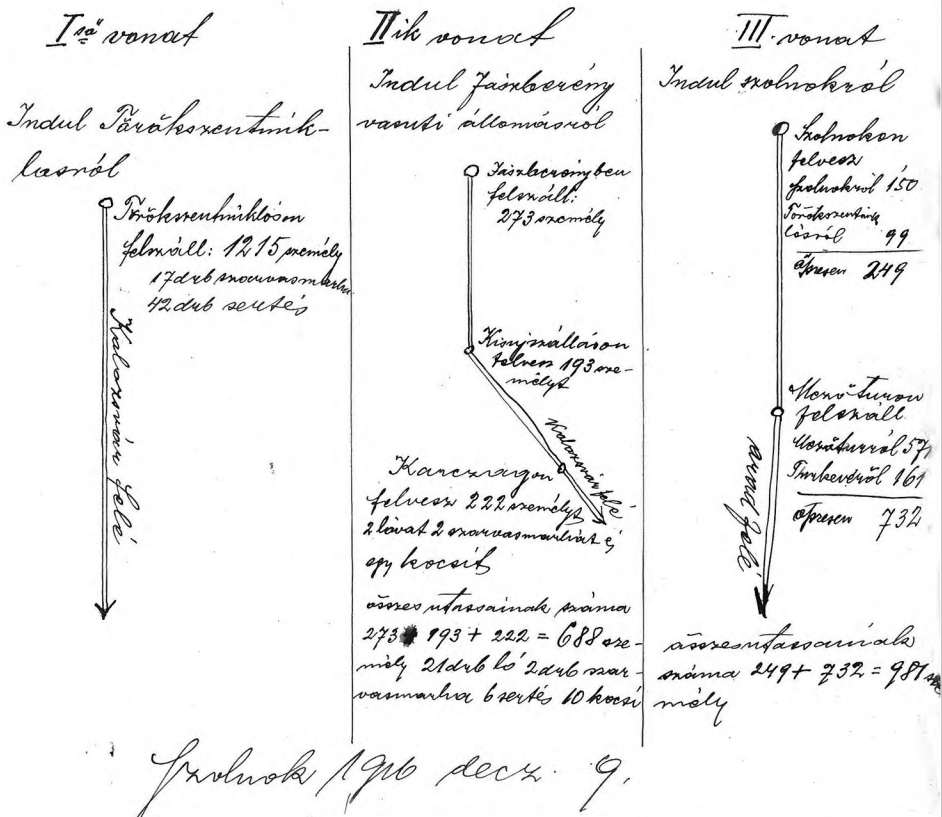
58 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

59 MNL JNSZML IV. 411. 1.47/1917.

60 Csóti Csaba 1999b.: 236.

Tervezet

Jász- Nagykun- Szolnok vármegye területein elhelyezett Brassó, Csík és Háromszék, valamint Munkácsdó vármegye részei felső járás körületével a többi vármegyéből visszamaradt Erdélyi menekültek elszállítására szükséges külső vonatokról:

6. kép. A menekültek hazaszállításának tervezete

három napot („összezsúfolva, jóformán egymás hátán”) Kisújszálláson töltött a 2/3-ad részében kisgyermekből álló dévaványai csoport.⁶¹

1917 tavaszán reménykedve jelentette az alispán, hogy „ma már csupán Háromszék vármegye 10 községébe s Csík vármegye 27 községébe tilos a visszatelepítés”, ráadásul az ő hazatérésük is „pár nap múlva successive rendszeresen kezdetét veheti”, ezért ezt követően

61 MNL INSZML IV. 407. 21.103/1922.

„már csak igazán alig 1-2 ezer menekültnek az ország különböző részein levő elhelyezéséről és ellátásáról lehet csak szó”⁶²

Egy 1917. május 8-án született szolnoki jelentés jól mutatja, hogy a menekültek különböző elhelyezete más és más válaszokat ad a hazatérési lehetőségre. Ezek szerint:⁶³

Jakab Erzsébet	visszatelepíthető, de nem megy vissza
Bíró János	vissza nem telepíthető, Csíkgyimesi (Csík megye) lakos
Wézel Lajosné	visszatelepíthető, azonban gyermekei iskolába járnak és nem mehet haza
Czodik Antal	visszatelepíthető, azonban keresk. isk. tanuló és nem mehet vissza
Zoldán Józsefné	visszatelepíthető, azonban az Egyesült Gőzfűrésznél van alkalmazásban és nem megy vissza
Harmati János	visszatelepíthető, azonban súlyos beteg és nem mehet haza
őzv. Nord Fülöpné	rendőrségnél nem jelentkezett, de ittlétükről tudomásom van; visszatelepíthető, de anya beteg, gyermekek iskolások, 1 gyermek menekült kirendeltségnél van alkalmazva

A kirendeltség közvetítésével hazatérők⁶⁴

Vármegye	Fő	Ló	Marha	Sertés	Baromfi
Csík	9266	4	95	93	2103
Udvarhely	9499	23	134	20	24
Maros Torda	6401	-	97	64	114
Háromszék	2272	-	24	17	127
Nagy-Küküllő	1527	-	7	7	-
Brassó	1599	4	27	50	17
Hunyad	3628	2	21	314	232
Kis-Küküllő	300	-	21	32	14
Szeben	541	-	-	-	-
Beszterce-Naszód	17	-	-	-	-
Fogaras	72	-	-	-	-
Alsó-Fehér	564	-	-	-	-
Összesen	35.686	33	426	697	2631
Bukovina	724	-	19	50	99
Összesen	36.410	33	445	747	2730

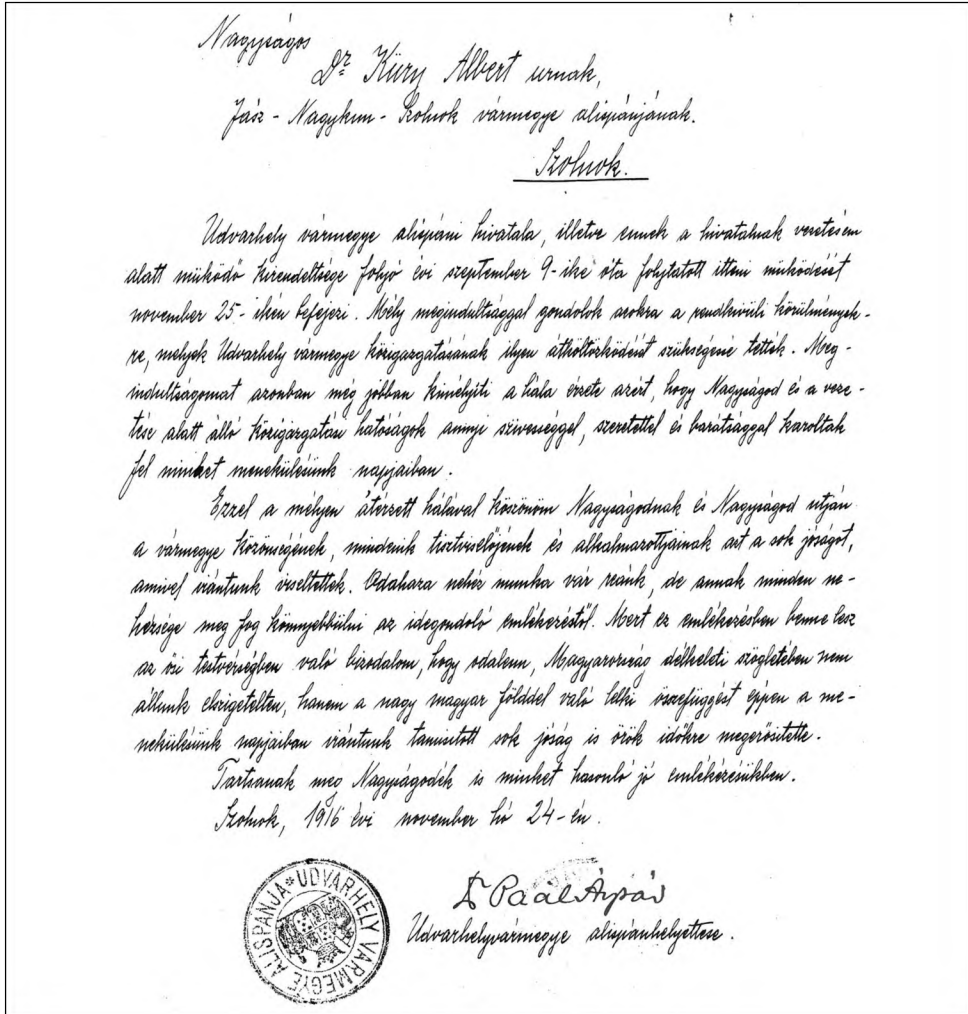
62 MNL JNSZML IV. 411. 1.41/1918.

63 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

64 MNL JNSZML IV. 407. 2687/1/1922.

1917. június 10-én bezárt a Kirendeltség állandó konyhája, és az iskola befejeződésével a Kirendeltség is befejezhette (volna) hónapokig tartó heroikus munkáját.⁶⁵

Az erdélyrészi menekültek ellátása ügyében a belügyminiszter, illetve Udvarhely vármegye törvényhatósági bizottsága is őszinte és hálás köszönetét fejezte ki a menekültek ügyével foglalkozóknak.⁶⁶ Udvarhely vármegye a nemeslelkű támogatást jegyzőkönyvben is megörökítette.⁶⁷

7. kép. Dr. Paál Árpád köszönő-levele

65 MNL JNSZML IV. 407. 4888/1921.

66 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

67 MNL JNSZML IV. 407. 21.103/1922.

5.) Összegzés

Az 1916 késő nyarán bekövetkező katonai csapás következtében útra kelő tízezrek közül néhány embernek Jász-Nagykun-Szolnok vármegye örökre megmaradt emlékezetében. Vagy azért, mert itt született meg gyermeke, vagy azért mert itt vesztette el (és temette is el) valamely rokonát, barátját, ismerősét, falubelijét.

Írásunk végén közöljük az 1916. augusztus 29. és 1917. június 30. között Jász-Nagykun-Szolnok vármegye településein elhunyt személyek névsorát.⁶⁸

A háború folytatódott, így a Kirendeltség munkája sem zárulhatott le. 1917 őszén egy pár hónapra csángó menekülteket is befogadott a város és a megye. Hadikfalva, Andrásfalva, Istensegits községekből csaknem 500 fő érkezett.

Elhelyezésük mikéntjéről, a figyelembe vehető szempontokról ad plasztikus képet az alábbi beszámoló:⁶⁹ *„A belügyminisztérium által a megyében elhelyezendő 1000 csángó menekült szétosztásánál a megye rendezett tanácsú városai kihagyandók, mert a mostani nehéz megélhetési viszonyok ezekben fokozottak, – három: Karczag, Kisújszállás, Túrkeve pedig oly vidéken fekszik, hol a termés rossz volt. Ezek a menekültek tehát az öt járásban osztandók fel. Az öt járásnak lakossága – a legutóbbi népszámlálás szerint – 240.095 lélekből áll, így minden 240 lélek után adhatunk egy menekültet. De figyelembe véve, hogy a rossz termésű tiszai felső járás nem terhelhető meg annyira mint például a jászsági alsó járás, vagy a másik két tiszai járás, ebben csak 300 lélek után osztandó be egy menekült, és 240-es kvóta szerinti 208 helyett ez a járás csak 166 csángót kap. A 42 különbözetből a legszegényebb jász felső járás nem kap semmit, hanem egyenlően felosztódik a többi három között. A felosztás tehát így alakul:*

- jászsági felső járás: 177
- jászsági alsó járás: 226
- tiszai felső járás: 166
- tiszai közép járás: 209
- tiszai alsó járás: 222
- Összesen: 1000.”

Mindannyiuk a megye támogatását élvezete 1918 áprilisáig, a visszatelepítés időpontjáig. Ugyancsak a menekültügyi kirendeltség támogatását vette igénybe 1918-ban az a 651 lengyel zsidó, akik Galíciába és Bukovinába térhettek haza.⁷⁰

Az 1918-ban bekövetkező újabb román támadás ismét tömegeket mozdított ki lakhelyeikről. A menekült-áradat azonban ekkor egyszerűen átugrotta Szolnokot, így a Kirendeltség mindössze 42 menekülövel foglalkozott 1919 tavaszáig.

---

68 MNL JNSZML XXXIII. 2.

69 MNL JNSZML IV.407. 23.569/1921.

70 MNL JNSZML IV. 407. 2687/1/1922.

Melléklet

A menekülés során Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében elhunytak névsora

Befogadó település	Név	Honnan menekült?	Életkor	Anyakönyvi jegyzet
Besenyszög	Péter Sándor	Galóczás	3 hónapos	72/1916.
Fegyvernek	Albert István	Maroshévíz	1 hónapos	110/1916.
Fegyvernek	Hule Mihályné Csukás Anna	Désfalva	70 éves	10/1917.
Fegyvernek	Kis Mártonné Szajk Johanna	Gyergyógalócás	36 éves	60/1917.
Fegyvernek	Kopasz Vazul	Gyergyóvárhely	80 éves	132/1916.
Fegyvernek	Kopóczy Vazulné Pap Mária	Gyergyóvárhely	75 éves	16/1917.
Fegyvernek	Morár Péterné Vulkán Mária	Gyergyóvárhely	41 éves	14/1917.
Fegyvernek	Szabó János	Maroshévíz	12 hónapos	108/1916.
Fegyvernek	Szabó Róza	Maroshévíz	3 éves	104/1916.
Fegyvernek	Trucza Péterné Márk Zsófia	Gyergyóvárhely	38 éves	131/1916.
Jászsó-	Koszovitz Keuriliné			
Szentgyörgy	Mumblan Ernesztin	Hátszeg	48 éves	139/1916.
Jászapáti	Bokor Géza	Alsórákos	2 éves	229/1916.
Jászapáti	Kodleán Péter	Barócrozsnó	55 éves	13/1917.
Jászdózsa	Gyerkó Sándor	Hosszúfalu	18 hónapos	88/1916.
Jászfényszaru	Rozolea György	Barcarozsnó	72 éves	79/1917.
Jászkisér	André János	Barcarozsnó	67 éves	48/1917.
Jászkisér	Csurar Miklós	Barcarozsnó	80 éves	8/1917.
Jászkisér	Sztojki Miklós	Barcarozsnó	70 éves	37/1917.
Jászkisér	Tabakari Jeremiás	Barcarozsnó	85 éves	12/1917.
Jászládány	Szakács Gyula	Csíkszékvíz	5 éves	219/1916.
Jászládány	Szűcs Károly	Erzsébetfalva	36 éves	220/1916.
Jászszentandrás	László Domokos	Alsórákos	43 éves	103/1916.
Jászszentandrás	Melichár Erzsébet	Kovászna	2 éves	93/1916.
Karcag	Anton Kornélia	Borgóbeszterce	5 napos	438/1916.
Kunmadaras	Bodó Róza	Csekefalva	6 éves	31/1917.
Kunmadaras	Gábor Julianna	Gyimesfelsőlók	19 napos	236/1916.
Kunszentmárton	Parcsami Lajos	Várboksán	23 éves	39/1917.
Mesterszállás	Rancz József	Szépvíz	75 éves	6/1917.
Mesterszállás	Rancz Józsefné Kovács Mária	Szépvíz	64 éves	12/1917.
Mezőtúr	Benke Gergyelyné Kovács Mária	Kovászna	63 éves	268/1917.
Mezőtúr	Csokoly János	Barcarozsnó	75 éves	19/1917.
Mezőtúr	Csurgó István	Lupény	3 éves	587/1916.
Mezőtúr	Dezsó Ferencné Daróczy Anna	Székelyudvarhely	67 éves	553/1916.
Mezőtúr	Gyinerika János	Barcarozsnó	76 éves	309/1917.
Mezőtúr	Gyórbíró Dalma	Sepsiszentgyörgy	2 éves	5/1917.
Mezőtúr	Józsa Ilona	Korond	3 éves	597/1916.
Mezőtúr	Káli Albert	Alsósófalva	7 éves	575/1916.
Mezőtúr	Kelemen Mária	Parajd	18 éves	586/1916.
Mezőtúr	Kisfaludi Ilona	Székelyudvarhely	19 hónapos	632/1916.
Mezőtúr	Klencs Demeter	Barcarozsnó	70 éves	690/1916.
Mezőtúr	Malonyay Károly	Nagyszében	6 éves	550/1916.
Mezőtúr	Mocsolán János	Barcarozsnó	68 éves	688/1916.
Mezőtúr	Mohara Miklós	Barcarozsnó	60 éves	644/1916.
Mezőtúr	Pivár János	Barcarozsnó	81 éves	15/1917.

Mezőtúr	Rimán Andrásné Zágoni Rozália	Kovácszna	65 éves	62/1917.
Mezőtúr	Simény Andrásné Süller Luna	Korond	21 éves	565/1916.
Mezőtúr	Stancsev István	Barcarozsnyó	64 éves	638/1916.
Mezőtúr	Tófalvi Barnabás	Korond	21 hónapos	555/1916.
Mezőtúr	Vlad János	Barcarozsnyó	61 éves	701/1916.
Öcsöd	Karsai Ferenc	Székelytamásfalva	36 éves	5/1917.
Szajol	Kis Mihályné Kodály Borbála	Gyergyóvárhely	63 éves	60/1916.
Szajol	Talmajor Mária	Borszék	4 éves	2/1917.
Szolnok	Andrási Ilona	Nagygalambfalva	13 éves	722/1916.
Szolnok	Bodor Károly	Gyimesfelsőlók	2 hónapos	613/1916.
Szolnok	Bogát Anna	Kelemen... (Maros-Torda vm.)	4 hónapos	773/1916.
Szolnok	Csáki Lajos	Homoródszentpál	40 éves	796/1916.
Szolnok	Demeter Istvánné	Marosfelfalu	45 éves	690/1916.
Szolnok	Dömös Antal	Köröspatak	12 hónapos	643/1916.
Szolnok	Dúnár Ferenc	Vargyas	18 éves	94/1917.
Szolnok	Kosztai Istvánné Pulikov Katalin	Csíkrákos	40 éves	7/1917.
Szolnok	Lakatos Mária	Maroshévíz	4 éves	602/1916.
Szolnok	Lehretter Károlyné Bocskor Ilona	Hátszeg	45 éves	637/1916.
Szolnok	Lurcz Mihály	Homoróddaróc	16 éves	730/1916.
Szolnok	Markovits Náthánné Galaczán Borbála	Csíkgyimes	60 éves	669/1916.
Szolnok	Nagy Ambrus	Tölgyes	7 éves	356/1917.
Szolnok	Péter Sándor	Székelyudvarhely	7 éves	770/1916.
Szolnok	Reparuk György	Körösmező	55 éves	586/1916.
Szolnok	Szalló Árpád	Csíkszögöd	32 éves	98/1917.
Szolnok	Széni Béláné Dreher Ida	Piski	23 éves	601/1916.
Szolnok	Szőke János	Széplak	25 éves	629/1916.
Szolnok	Tóth Ferenc	Agyha	40 éves	662/1916.
Szolnok	Dr. Tóth Sándor	Szászváros	65 éves	650/1916.
Szolnok	Vajda Ferencné Imre Mária	Magyaros	86 éves	733/1916.
Tiszaigar	Tóásó Ilona	Székelydobó	4 éves	35/1916.
Tiszapüspöki	Imre Katalin	Csíkszentmihály	3 hónapos	64/1916.
Tiszaszentimre	Bartók Róza	Héjásfalva	53 éves	68/1916.
Tiszaszentimre	Lőrinczi Gábor	Héjásfalva	3 hónapos	68/1916.
Törökszentmiklós	Géza János	Ozsdola	3 hónapos	437/1916.
Túrkeve	Itkor Jánosné Farkas Ágnes	Gödemesterháza	78 éves	52/1917.
Túrkeve	Katteró Mártonné Koncz Róza	Kolozsvár	76 éves	26/1917.
Túrkeve	Kozák Mihályné Ráduly Gizella	Sepsiszentgyörgy	31 éves	81/1917.
Újszász	Bölöni Sándor	Brassó	10 hónapos	133/1916.
Újszász	Kozma György	Zabola	6 éves	129/1916.

Megjegyzés: MNL JNSZML XXXIII. 2. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye településeinek halotti anyakönyvei: 1916. augusztus 29-től 1917. június 30-ig.

A személynevek esetében az esetleges elhallások, idegen nevek miatt előfordulhatnak pontatlanságok.

Levéltári források

- MNL JNSZML** Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára
IV.407. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánjának iratai
IV. 411. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai
V. 272. Kisújszállás város tanácsának közigazgatási iratai
XXXIII. 2. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye településeinek halotti anyakönyvei
- MNL HBML** Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
XXV.1. Debreceni Népbíróság iratai
- BFL** Budapest Főváros Levéltára
V.675.h3. Újpest város közéleti helyzetének vizsgálata (1917-1918)
- MFL** Magyar Ferences Levéltár
Historia Domus VI.9. Conv. Szolnok. Historia Domus 1902-1950.

Irodalom

- Baján Gyula (szerk.)
1922 *Parlamentari almanach, 1922–1927.* Budapest, 1922.
- Bárdi Nándor
2003 Paál Árpád Székely Köztársaság terve 1919-ből. In: *Magyar Kisebbség, 2003/2-3.* Online elérhetősége:
http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/2003_2-3_12.pdf.
- Betegh Miklós
1924 *Erdély a világháborúban.* Dicsőszentmárton, 1924.
- Csóti Csaba
2004 Az 1916. évi erdélyrészi háború és a Székelyföld. In: *Limes 2004/1.* 51–66.
- Csóti Csaba
1999a. Erdélyi menekültek Somogy megyében 1916-ban. In: Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából.* Levéltári Évkönyv 30. 343–368. Kaposvár.
- Csóti Csaba
1999b. Az 1916. évi román támadás menekültügyi következményei. In: *Regio, 1999/4.* 226-242.
- Dobrossy István – Eszenyi Miklós – Zahuczky László (szerk.)
2008 *Miskolci életrajzi lexikon.* Miskolc.
- Értesítő
1917 *A szolnoki magy. kir. állami főgymnasium értesítője az 1916–1917. iskolai évről.* Szolnok.

- Fülöp Tamás
2013 „Büszke vagyok rá, hogy szegény maradtam akkor, amidőn kötelességemhez képest száz ezreket szereztem a vármegyének.”
Küry Albert alispán 1867–1926. In: Fülöp Tamás (szerk.): *Zounuk*, 27. 147–206. Szolnok.
- Nagy Szabolcs
2011 Az 1916-os román megszállás egy sepsiszentgyörgyi patikus szemével.
In: *Acta Siculica*, 2011. A *Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve*.
Sepsiszentgyörgy, 2011. Online elérhetősége: http://www.szekelynemzetimuzeum.ro/acta2011/307_338_nagy_patikus.pdf
- Nagybacsoni Nagy Vilmos
1923 *A Románia elleni hadjárat*, I–III., Budapest.
- Pál-Antal Sándor
1999 A csíkiak viszontagságai 1916-ban. In: A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III. Tanulmányok 8. *Tanulmányok Kárpátalja, Erdély és a Felvidék múltjából*. 95–128. Nyíregyháza.
- Szádeczky-Kardoss Lajos
1916-1917 *Az oláhok Erdélybe törése és kiveretésük*, 1916-1917. I–II. Budapest, [1924?]
- Alispáni jelentés
1917 Alispáni jelentés Udvarhelyvármegye közigazgatási állapotáról az 1916. évben. Székelyudvarhely. Online elérhetősége:
http://epa.oszk.hu/02200/02258/00010/pdf/EPA02258_udvarhelyvarmegyei_alispani_jelentes_1916.pdf
- Szász Zoltán (szerk.)
1986 *Erdély története, harmadik kötet*. Budapest, 1986. Online elérhetősége:
<http://www.mek.oszk.hu/02100/02109/html/571.html#573>
- Szentesi Tóth Kálmán
1928 *Karcag város polgármesterei*. Adatok Karcag város történetéhez. Karcag.

Rekvirálások, kényszerintézkedések és jegyrendszer az I. világháborús Karcagon

A háború más és más arcát mutatja a harcmezőn és a hátszországban. A harcterek valóságához elsősorban a civil életéből kiszakított sorkatonai nyomorúságos hétköznapijai tartoznak, a nélkülözés, s ha az épp nem is, de a hideg, mentális fáradtság, betegségek és kártevők özöne. Körülötte a letarolt környezet, a tüzéség által lepusztított (s az első világháborúra oly jellemzően) lövészárkok hálózatával átszótt, folytonos harcoknak kitett harcmező, legyen az a Doberdó–mészki fennsíkja, Galícia vagy Volhínia löszös talaja. Ezzel szemben a hátszország másképp éli meg a háborút, másképp szenvedt meg. Ott a közellátási viszonyok beszűkülése, esetleges összeomlása, a fogyasztói árak növekedése s ezzel párhuzamosan az anyagi javak kimerülése, és a hadseregek tömeges fémigényének, logisztikai eszközparkjának (trén) kényszerű kiszolgálása mutatja, hogy háború dúl egy közeli-távoli térségben. Egy olyan háború, mely felemészt és elpusztítja az emberi (és tömegesen az állati) életet, az anyagi javakat, a gazdaság működéséhez, a termeléshez, szolgáltatáshoz szükséges eszközállományt.

Karcagon és országszerte a háború elejétől fogva megindult az osztrák-magyar hadsereg-szervezet igényeinek kiszolgálásához szükséges javak (pl. szekerek, fogatható állatok, fémek, takarmány, bőraru és egyéb szükségletek) háborús célú összegyűjtése, és csekély kárpótlású vagy gyakran kárpótlás nélküli kisajátítása, azaz rekvirálása.¹ 1914 augusztusában I. Ferenc József uralkodói parancsa értelmében a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium fennhatósága alatt létrejött a Hadsegélyező Hivatal,² melynek feladata bárminemű hivatalos vagy önkéntes segítségnyújtás a háború ügye mellett, kivéve a hadiözvegy és árva segélyezést, és a beteg- vagy sebesültápolást. A Hivatal 1915. március 15-én hirdette meg fémbegyűjtő programját „*Fémet a Hadseregnek!*” jelszó alatt.

Karcagon 1915. március és április folyamán nagy mennyiségben gyűjtöttek be rézmozsarat, réztányért, fokost, buzogányt, vas, ólom, bronz és más fém tárgyakat. A begyűjtés koordinálói Szentannai Sámuel iskolaigazgató, és köré szerveződve városi képviselők, iskolai tanítók és magánszemélyek köre. A begyűjtők, kiknek munkáját diákok segítették, tizedenként, azaz a városon belüli 12, kerületi közigazgatási egységenként haladva, házról házra járva gyűjtötték a fémadományokat a hadsereg számára.³ Noha a városi lakosság szűkös lehetőségei között becsülettel áldozta be javait a közös érdekre való tekintettel, de a rekvirálások hamar az utcai humor eszközüvé váltak. Egy 1916-os, közzsájon forgó, feltételezhetően karcagi eredetű humoros párbeszéd⁴ a rézmozsarak beszolgáltatását állítja pellengérré:

– *Rekvirálták a mozsaramat!*

– *Baj.*

– *Nem baj.*

– *Nem baj?*

1 Ennek jogi hátterét az 1912. évi LXVIII. törvények „A hadiszolgáltatásokról”, és az 1912. évi LXIX. törvények „A lovak és járművek szolgáltatásáról” adták, melyek érvényessége háborús állapot esetére vonatkozott.

2 Tóth Orsolya 2011: 167.

3 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 47.

4 Két asszony beszélget. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 27. szám, 1916. július 23.

- *Nem, úgyszincs mit törni benne...*
- *Ez rávilágít a helyzetre, ami jól láthatóan javult. Most már biztosan tudom, hogy megnyerjük a háborút.*
- *Megnyerjük? Talán a mozsarakkal?*
- *Igen, a mozsarakkal, megtörjük az ellenség utolsó ellenállását!*
- *Csakhogy én az „ütőt” nem adtam be...*

Noha a háborús humor, mint éles kritikai eszköz, világosan utalt a háborús kimerülés jeleire a hátország társadalmában, a rekvirálások sora nem állt meg a rézmozsaraknál, vagy más fémeszközök beszolgáltatásánál. Sőt, elsősorban a többmillió, fegyverben tartott haderő ellátásához nélkülözhetetlen mezőgazdasági javak és fogyasztási cikkek rekvirálására kiterjedve keserítették meg a hátország mindennapjait, különösképp az alapvető élelmiszerekhez való hozzájutást. Gyakorlatilag a háborús részvétel kezdetétől folytak ilyen közszükségleti cikkek meghirdetett rekvirálások, melyeknek teljes spektrumát éppen szerteágazó voltuk miatt igen nehéz rekonstruálni.

A rekvirálás folyamatát is igen változatos módon, hol a honvéd- és népfelkelő parancsnokságok, hol a közös császári és királyi katona parancsnokság budapesti vagy szolnoki törzsei intézték. A teljesség igénye nélkül, 1916 áprilisában szekér- és szerszámrekvirálást tartottak Karcagon,⁵ de már ekkor felmerült az óriási számban korábban begyűjtött lovak helyett a nagytestű kutyák számbavétele és esetleges elrekvirálása vontatási célból.⁶ 1916 májusában az állami Fémközpont részére történő fémrekvirálásról, elsősorban ólom, ón és ónötvözet azonnali beszolgáltatásáról jelent meg a városban hirdetemény,⁷ míg 1916 augusztusában a városban található szalma és szénakészletek beszolgáltatása zajlott.⁸ 1916 szeptemberében az aratás során betakarított gabona (búza, rozs, árpa és zab) önellátási szinten felüli mennyisége került rekvirálásra.⁹ Nem ment ritkaság számba az olyan eset sem, amikor a rekvirálást végző hatóságok a rekvirált termények, termékek mennyiségével nem voltak megelégedve, mert valamilyen okból, leginkább a társadalomban kialakuló visszatartási, rejtgetési hajlandóság okán, a tervezett mennyiségnél csak jóval kisebb mértékben tudtak a lakosságtól a beszolgáltatásra kért cikkekhez jutni. Ilyen esetekben az adott rekvirálás másodjára, sőt akár harmadjára is megismétlődhetett, mint történt az 1916–1917 folyamán Szegeden, amelyről a karcagi Nagy-Kunság is megemlékezett.¹⁰ 1917 júliusában zajlott a városban rézből készült közhasználati tárgyak rekvirálása.¹¹ Dr. Szentesi Tóth polgármester 1917. augusztus elején tette köze hirdeteményét, melyek a rézárak beszolgáltatása mellett már nikkelből és alumíniumból készült háztartási eszközök azonnali beszolgáltatását is elrendelte.¹² 1917 végére tehát már a lakosság nem-önkéntes alapú frontsegélyező tevékenysége kritikus szintre emelkedett. A rendelkezésre álló sajtóanyag (jelentős terjedelemben) csak az ellátási zavarokat, a csökkenő termelékenységet, a nélkülözést tárgyalta. A folyamat annál is inkább érdekes, mert Karcag város s maga a Nagykunság az Alföld relatíve termékeny gabonaipari központjának számított, mégis jelentős ellátási zavarok keletkeztek.

5 Elismerés. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 13. szám, 1916. április 9.

6 Kutyák összeírása. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 14. szám, 1916. április 16.

7 Fémek rekvirálása. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 19. szám, 1916. május 28.

8 A városban található széna. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 31. szám, 1916. augusztus 20.

9 A gabona rekvirálása. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 39. szám, 1916. szeptember 2.

10 Hannadszor is rekvirálnak. In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 3. szám, 1916. január 21.

11 Minden réz és fémtárgyat lefoglalnak. In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 27. szám, 1916. július 8.

12 Hirdetemény. In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 32. szám, 1916. augusztus 12.

A karcagi mezőgazdasági termelés változásai a háborús években

Szentannai Sámuel, a Magyar Királyi Karcagi Földműves Iskola igazgatója 1918-ban készített, és a háborús részvétel vége előtt közvetlenül, 1918. szeptember 7-én publikált egy kimutatást, mely az általa vezetett intézmény és Karcag város világháborús évek alatti mezőgazdasági termelékenységéről adott számot, az iskolai és városi termésátlagok katasztrális holdankénti bontásában. Noha ismereteim szerint ez az agrártudományi cikk az egyetlen hitelt érdemlő forrás arra nézve, hogy a világháborús évek folyamán hogyan alakultak a növénytermesztési és állattenyésztési mutatók a városi határban folyó mezőgazdasági munkában, a jelentés nem tért ki a gabonakészletekben és állatállományban okozott, rekvirálások általi veszteségekre. Mivel évről évre nincsenek megjelölve benne a mezőgazdasági kibocsátás összesített mennyiségi számai (csak a termésátlagok), így egyértelműen nem tudtam következtetni az adatok mögött meghúzódó csökkenő tendencia mértékére, melyek hiányában városi szinten a hadsegélyezési jellegű elvonásokat statisztikai pontossággal kimutatni nem lehetett. A tanulmány más szempontból azonban érdekes és hasznos a hátsországi rekvirálások feltárása végett. 1918-tól a papírhány és az általános kimerülés hatására a városi sajtóanyag kiadása szünetel. Az országos szaklapban publikált cikk így talán az egyetlen kutatható forrás arra nézve, hogy az 1918-as év legalább megközelítőleg milyen elvonásokat okozott a gazdasági élet egyes szintjein, különösképp a mezőgazdaságban. A búzatermésről, mely a lakosság kenyérliszttel való ellátásnak legfontosabb forrása, a következők tudhatók meg: *„Karcag határában az átlagtermés ezekben az években nem érte el az iskola átlagterméseinek még felét sem. A folyó évben, amidőn a rekvirálások a cséplőgép mellől történtek (1918-ban), Karcag városában az átlagtermés volt búzából kat. holdanként 178 kg., árpából 124 kg., zabból 55 kg. Karcag határában kereken 21,000 kat. hold búzavetés volt s ez a terület nem termette meg a 22.000 lakos számára a fejkvóta szerinti szükséges kenyér magvat és vetőmagot, úgy hogy a városnak mintegy 245 vagon búzabehozatalra van szüksége.”*¹³

A kukoricatermés 1917. évi trendje is igen jól jellemzi, hogy a munkaerő elvonások, az óriási mértékű rekvirálás, és az öntözőművek karbantartásának hiánya milyen válságot okozott a termelésben: *„A múlt, 1917. évben Karcag város határában átlagban még amnyi kukorica sem termett, mint amennyit vetőmagnak felhasználtak. A gazdák 90%-ának egy szem kukoricája sem termett, az iskolának ebben az évben is 598 kg kukorica átlagtermése volt. Karcag határában évente több mint tízezer hold kukoricavetés szokott lenni s így 1917. évben 600 vagon termésnek kellett volna lennie, ha olyan termés lett volna az egész határban, mint az iskola területén s ezzel szemben, mint már említettem, még a vetőmag sem termett meg.”*¹⁴

A háborús évek egyik gyakran méltánytalanul elhanyagolt vizsgálati faktora a klímátörténeti vizsgálatok, azaz, hogy az időjárás hogyan befolyásolta a mezőgazdasági kibocsátást, ezzel a hadigazdaság teljesítményét. Értelemszerűen az I. világháborús magyar hadigazdaság gabonaellátásában Karcag város és táji környezete csak csekély terméshányaddal volt jelen, de a háború második felében e területen (és a Nagykunság gyakorlatilag egészében) kevés volt a nyári csapadék mennyisége, mezőgazdasági értelemben vett aszály bontakozott ki, mely kombinálódva a háborús ember-, fogatolható állat- és

13 Szentannai Sámuel 1918: 9. (1437.)

14 Szentannai Sámuel 1918: 9. (1437.)

eszközvelvonásokkal, súlyos termésmennyiség kiesést okozott: „A karcagi silány termékek a gazdák hibáin kívül annak is tudhatók be, hogy az utóbbi két év alatt a „Köztelek” időjárás térképének tanúsága szerint Karcag vidékén volt a legkevesebb csapadék.”¹⁵

A református egyház harangjainak rekvirálása

A rekvirálások sajátos esete a történelmi egyházak felszentelt ércharangjainak, orgonasípjainak a leszerelése. Az egykor istentiszteleti céllal használt, felszentelt liturgikus kellékekből kohóban történő beolvasztást követően zömében tüzérségi ágyúk, munió és egyéb bronz, réz hadfelszerelési anyag készült. A közös (császári és királyi) hadügyminiszter 1916. április 15-én kelt 1916/3380-as rendelete a templomok, imahelyek ércharangjainak háborús célú rekvirálását rendelte el. Karcagon valamikor 1916. szeptember elején a vármegye szolnoki katonai főparancsnokságának építési osztályától (K.u.K. Militär Bauaufsicht – Szolnok) érkező katonamérnök felmérte a helyi templomokban álló harangok súlyát, anyagát. A felmérést követően dr. Szentesi Tóth Kálmán polgármesteren keresztül hivatalos levélben küldtek a református egyházköztség vezetésének (s minden bizonnyal a többi egyházi elöljárónak) értesítést a rekvirálásra ítélt harangokról.¹⁶ Az 1916. szeptember 19-én kelt levél részint megnevezte a „harangleszedő bizottság” tagságát,¹⁷ illetve a városi felekezetek templomaiból elrekvirálandó harangok leszerelésének időpontját. A Református Nagytemplom tornyából 1916. szeptember 21-én „lakoltatták” ki az értékes, évszázados ércharangokat. A harangok súlyát jegyzőkönyvekben rögzítették, melyet a katonai hatóság részéről egy Földes Ede nevű népfelkelő katonai mérnök, a reformátusság részéről Nt. Török Vincze lelképásztor hitelesítették. A Karcagi Református Nagytemplom tornyából 3 harangot (egy 1.336 kg-os nagyharangot, egy 648 kg-os és egy 200 kg-os harangot) ítélték leszerelendőnek, de a református gimnázium mindössze 22 kilogrammos iskolacsengőjét is leszerelésre, és háborús célú felhasználásra ítélték, azaz összesítve 2.206 kg súlyban vontak el harangot a református gyülekezetektől, melyért jelképes, 8.824 koronás kártérítést ítélt meg a cs. és kir. katonai parancsnokság budapesti építési osztálya.¹⁸ Emellett más felekezetek templomai is megsínylették a háborús rekvirálásokat eme rendhagyó szükségét. Noha a rendelkezésre álló dokumentáció lényegesen szűkebb, de kéziratot feljegyzés tanúskodik a karcagi római katolikus templomból elrekvirált 3 harang (egy 927 kg-os nagyharang egy 573 kg-os harang és egy 30 kg-os kisharang) leszereléséről, és egy, a görögkeleti templomból leszerelt 263 kg-os harang elviteléről is.¹⁹

Dr. Szentesi Tóth Kálmán polgármester a harangok búcsúztatásának szokatlan útját választva a harangok leszerelését követő napokban, 1916. szeptember 24-én a városi hetilapban *Mennek a harangok...* címmel saját versét jelentette meg.²⁰ Noha a háborús költészet a háborús társadalmaknak a háborúhoz való viszonyát, a háború eszmei megítélését kitűnően visszaadja, ugyanakkor irodalomtörténeti kötődései miatt jelen munkától távol áll. Mégis

15 Szentannai Sámuel: 10. (1438.)

16 Polgármesteri értesítés a harangok átadásáról”. 1916. szeptember 19. Karcagi Református Egyházköztség Irat- és Levéltára (továbbiakban: KREIL)

17 A karcagi református tulajdonban lévő harangok esetében dr. Dobray László egyházközszégi főgondnok és Hajdu Béni kurátor a két fős bizottság tagsága.

18 A leszerelt harangok súlyát, és az érték későbbiekben kiutalandó kártérítést jegyző hivatalos jegyzőkönyv. Bizottsági Jegyzőkönyv, 1916. december 19. KREIL

19 Györfly István Néprajzi Múzeum Adattára (továbbiakban: GYINMA): 2158-86.

20 A harangokról... In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 40. szám, 1916. szeptember 24.

érdemes megvizsgálni a fent említett Szentesi Tóth költeményt egy fontos szempontból; keletkezése az elhúzódó háború 26. hónapjában (épp a háborús időszak felénél tehát), már a gazdasági kimerülés idején, és a kezdeti lelkesedés elpárolgása után történik. A költemény²¹ jól azonosítható törekvése ugyanakkor a háborús szükség miatti népszerűtlen intézkedést igazolni, és oly sok más hadigazdasági igényű elvonási intézkedéssel párhuzamba állítva a győzelem és a „jogos, Istennek tetsző háború” oltárán hozott kényszerintézkedésként azonosítani a harangok „hadra kelését”.

A jegyrendszer bevezetése és jellemzői Karcagon

A jegyrendszer a háborús létállapotú társadalmak és a hiánygazdaságok jellemző fogalma. Lényege, hogy valamely oknál fogva (háborús erőfeszítések és mozgósítás miatti munkaerőhiány, alacsony színvonalú termelés, gazdasági válság stb.) a társadalom alapélelmezési- és közszükségleti cikk ellátásába meghatározott mennyiségekhez rendelt fejkvótákat vezetnek be. Az állam redisztributív, központi újraelosztó szerepet vállal, és a készletek alapos felmérésének tükrében szolgálja ki a lakosságot. A fejadagok jegyek után válthatók ki, napi, heti vagy más gyakorisággal. Magyarország 20. századi történelme során mindkét világháborús szereplés alatt (és után) bevezette a jegyrendszert. A Nagy Háború első felében a jegyrendszer nem terjedt ki az alapvető élelmezési cikkekre. Ezt segítette, hogy a városvezetés Karcagon a lisztre, cukorra, sóra vonatkozó árakra a kereskedőkkel „barátságos úton” megegyezett, aminek betartását a kereskedők magukra nézve kötelezőnek tekintették.²² Ezzel az árszabással a készletek ismeretének tükrében a hiányt mutató élelmiszerek fogyasztását a magas árakkal korlátozták, míg a bő készleteket mutató áruk fogyasztását alacsony árakkal ösztönözték. Az éppen aktuális díjszabásról pedig a városi lapok adtak lakossági tájékoztatást. A háború második felére fellépő drasztikus készlethiányon e szabályozás már nem tudott érdemben javítani, és megindult a jegyrendszer meghirdetése az alapvető fogyasztási cikkekre is.

Karcagon 1916. január 16-án a város hivatalos lapjának tekinthető Nagy-Kunságban és falragaszokon tették közé a jegyrendszer okát és működését magyarázó hirdetményt.²³ A tárolt (és gyakran bujtatott) készletek beszolgáltatása (elvi ellenszolgáltatás mellett) és a fejadagok megállapítása súlyosan érintette a lakosság hétköznapijait, minden bizonnyal nagy szerepet játszott a háborúhoz való eszmei viszonyulás „páli fordulatában”. A városban Hein Antal pékmester sütődéje bízott meg a lakosságnak osztott liszt- és kenyérbjegyek beváltásával. A szabályozás szerint²⁴ a nem östermelői tevékenységgel foglalkozó polgárok 400 gramm liszt vagy 500 gramm kenyér kézhezvételére jogosultak naponként és fejenként. Noha Szerbia 1915. november-decemberi összeomlása során a szerb mezőgazdaság terménykészletei a központi hatalmak birtokába kerültek, a jegyrendszer a háború végéig állandósult és kiegészült újabb alapvető élelmezési cikkek besorolásával. 1916 áprilisában zajlott a városban a közös pénzügyminisztérium rendeletére a cukorkészletek összeírása, majd zár alá vétele.²⁵ Év végéig a liszt és kenyérbjegyek mellett megjelent a cukor és petróleum-jegy

21 Lásd a mellékletekben!

22 Várhidy Lajos 1915: 218.

23 A kenyérfogyasztás korlátozása. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 3. szám, 1916. január 16.

24 Liszt és Kenyérjegy rendszer. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 3. szám, 1916. január 16.

25 Ujdonság – a cukor készletek összeírása. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 12. szám, 1916. április 2.

is. Karcagon a háború alatt a tejhiány is állandó problémává vált.²⁶ Az „anyagháború” és a többfrontos háború terhei 1917-ben jutottak el a közellátási viszonyok beszűkülésének tetőpontjára. 1917 során az Országos Közélelmezési Bizottság egymást követő intézkedéseinek hatására a vármegye alispáni hivatala elrendelte a kávé- és pótkávé-, főzelék-, bab-, lencse-, borsó-, tea-, köleskása- és burgonya-jegyek bevezetését.²⁷ 1917 szeptemberében a káposzta, hagyma, petrezselyem, sárgarépa árát maximalizálták, kereskedelmét korlátozták. Egyszersmind betiltották a kisüzemi földékekben a szilva-, alma-, körte- és barackpálinka lepárlást is, s a begyűjtött gyümölcsstermés jelentős része eztán aszalóüzemekbe és lekvárkészítő üzemekbe került.²⁸ 1917 októberében a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium rendelete korlátozta a házi- és gazdasági szükségletre szánt kukorica maximális mennyiségét.²⁹ A továbbiakban az eddig a takarmányozásban zab és rozspótlónak szánt kukorica, és a közlelmezési gabona pótlására „kenyérpótlóként” használt kukoricaliszt felhasználásának korlátozása még inkább beszűkítette a közlelmezés lehetőségeit, s sodorta a hátszág népét a háborús szerepvállalás ellenzőinek oldalára.

Az ellátási zavarok fokozódása, a hadbahívott korosztályok miatt kieső tömeges munkaalkalom és a rekvirálások együttes hatásaként ijesztő mértékben nőtt a háborús helyzet miatt önhibájukon kívül ellátásra szoruló emberek száma a városban. Ezt súlyosbította az északi (oroszb) harctéren, majd 1916-tól Erdélyben és Romániában folyó hadműveletek következtében menekülő lakosság áradata. Galíciából már 1914-től, később, 1915 elejétől Kárpátaljáról, Bukovinából, majd Erdélyből nagy tömegekben áramlott a vegyes ajkú népesség a háború által nem veszélyeztetett belső régiókba, így többek között Karcagra is. 1915-re Karcag már 1.200 főnyi menekültet segélyezett (élelem, ruhák, elhelyezés terén).³⁰ A menekültek és az ellátásra szorulóknak roppant tömege minden belső fekvésű település gazdasági ellátó képességét fojtogatta, a háború előrehaladtával egyre ijesztőbb mértékben. „...*ügyannyira, hogy a tisztán mezőgazdasággal foglalkozó 22.000 lakosú Karcag városában 1918. év június havában 9.000 volt azok száma, kik közellátásra szorultak s akik így napról-napra nélkülöztek és éheztek.*”³¹

26 Szentannai Sámuel 1918: 9. (1437.)

27 Ezután csak jegyre adnak élelmiszert! In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 3. szám, 1917. január 21.

28 Nem lesz szilvapálinka!, illetve Káposzta, hagyma, sárgarépa és petrezselyem. In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 36. szám, 1917. szeptember 9.

29 Mennyi a házi és gazdasági szükséglet kukoricából? In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 41. szám, 1917. október 14.

30 Várhidy Lajos 1915: 255.

31 Szentannai Sámuel 1918: 9. (1437.)

Melléklet

Mennek a harangok...³²

*Mennek a harangok, hova, merre mentek?!
Átöltözni. Megyünk aztán északnak, keletnek!
Menjetez csak bátran szívünk örömére.
Mint akarja a Nagy Isten, harcok mezejére.*

*Harcok mezejére, hogyha oda értek,
ott vannak a mi fiaink, kérünk, köszöntsétek!
Várnak ők Titeket, meg is ismerhetnek,
Az ágyuk harc harangjai s együtt vitézkedtek.*

*Rátok bizzuk lelkiünk vágyait, reményit,
Harcaikban segítsétek, Kik hazánkat védik.
Vezérelje Isten a Ti elmentéstek
Üzzétek el becsülettel a vad ellenséget.*

*Nézzétek a móc már hányja a keresztet,
hangotokat ha meghallja, mint kocsonya reszket.
Zúgjátok fülébe, itt a világ vége,
ki a magyart bántja, hant borul fölébe.*

Dr. Szentesi Tóth Kálmán, 1916.

---

³² „A harangokról...” In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 40. szám, 1916. szeptember 24.

Irodalom

- Tóth Orsolya
2011 A Hadsegélyező Hivatal tevékenysége a Hadtörténeti Múzeumban őrzött plakátok tükrében. In: Szoleczky Emese – Závodi Szilvia (szerk.): *Acta Musei Militaris In Hungaria. A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 12.* Budapest, 2011.
- Szentannai Sámuel
1918 A karcagi m. kir. földművesiskola és a karcagi gazdák gazdálkodásának összehasonlítása. In: Szilassy Zoltán (szerk.): *Köztelek.* (Köz- és mezőgazdasági lap, az országos magyar gazdasági egyesület hivatalos közlönye). XXVIII. évf. 35. szám, szeptember 7.
- Szentesi Tóth Kálmán
1928 *Karcag R. T. város polgármesterei* (Adatok Karcag város történetéhez). Kertész József Könyvnyomda, Karcag.
- Várhidy Lajos
1915 A magyar vidéki városok háborús igazgatása. (tanulmány) In: Dr. Harrer Ferenc – Dr. Thirring Gusztáv (szerk.): *Városi Szemle*, Közlemények a városi közigazgatás és statisztika köréből. Kiadja Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. VIII. évf. 3–4. szám

Újságcikkek

- Ujdonság – a cukor készletek összeírása. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 12. szám, 1916. április 2.
- Elismerés. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 13. szám, 1916. április 9.
- Kuttyák összeírása. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 14. szám, 1916. április 16.
- Fémek rekvirálása. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 19. szám, 1916. május 28.
- Két asszony beszélget. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 27. szám, 1916. július 23.
- A kenyérfogyasztás korlátozása. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 3. szám, 1916. január 16.
- Liszt és Kenyérjegy rendszer. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 3. szám, 1916. január 16.
- A városban található széna. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 31. szám, 1916. augusztus 20.
- A gabona rekvirálása. In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 39. szám, 1916. szeptember 2.
- A harangokról... In: Nagy-Kunság, XLI. évf. 40. szám, 1916. szeptember 24.
- Minden réz és fémtárgyat lefoglalnak. In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 27. szám, 1916. július 8.
- Harmadszor is rekvirálnak. In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 3. szám, 1916. január 21.
- Ezután csak jegyre adnak élelmiszert! In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 3. szám, 1917. január 21.
- Hirdetmény. In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 32. szám, 1916. augusztus 12.
- Nem lesz szilvapálinka!, illetve Káposzta, hagyma, sárgarépa és petrezselyem. In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 36. szám, 1917. szeptember 9.
- Mennyi a házi és gazdasági szükséglet kukoricából? In: Nagy-Kunság, XLII. évf. 41. szám, 1917. október 14.

Történeti források

- Györffy István Néprajzi Múzeum Adattára (GYINMA): 2158-86.
- Polgármesteri értesítés a harangok átadásáról. Karcagi Református Egyházközség Irat- és Levéltára (KREIL) 1916. szeptember 19.
- A leszerelt harangok súlyát, és az értük későbbiekben kiutalandó kártérítést jegyző hivatalos jegyzőkönyv. Karcagi Református Egyházközség Irat- és Levéltára (KREIL) Bizottsági Jegyzőkönyv, 1916. december 19.

ELŐSZÓ FÉLE.

Mindazok, akiknek a jelenben folyó háboruban hősi halál lett osztályrészük, nemcsak a szűkebb családnak lettek halottjává, hanem halottjai lettek ők a nemzetnek is és a nemzet kegyelele virasztani is fog az összes elesett hősök emléke felett hosszú századokon át.

Ez a tény azonban az egyes várost nem oldja fel az alól a kötelesség alól, hogy a maga elesett hős fiait emléket ápolja, megörökítse s híroket firol fira átadja.

Karczag város közönségének is dicső fiai nagy tetteit hirdető emlékművet kell emelnie, amelyről a késő unokák névszerint leolvashassák apáik, nagyapáik vérök hullásával beigazolt honszerelmét.

Ennek a Karczagon felállítandó emlékműnek az építési alapja javára bocsátottam sajtó alá verseimet s az elérendő jövedelem teljes összegét az emlékmű részére ajándékozom.

A dülő világháboru ideje alatt különböző jótékony-cél érdekében igen sokféleképen történtek kísérletek arra, hogy a közönség erszénye megnyittassék. Ennek dacára sohase hallottam, hogy az ily irányu kísérlet módja iránt csak egyszer is kifogás tétetett volna.

Jól esik hinnem, hogy amikor én most, a Karczagon fellállítandó emlékmű alapjának céljára verseimet rendelkezésre bocsátom, a közönség az én vállalkozásomnál se fogja a gyűjtésnek a módját éles bonczkés alá venni, hanem csak a célt nézi s ennek a célnak az érdekében könyvemet szivesen fogadja.

Karczagon, a világháboru 23-ik hónapjában.

Dr. Szentesi Tóth Kálmán

1. kép. Dr. Szentesi Tóth Kálmán: Költemények című könyvének előszava. Karczag, 1916

A katona és családja – A Nagy Háború hatása a családok életére –

Tanulmányunk egy olyan forráscsoport bemutatására hívja fel a figyelmet, amely kevésbé kutatott, feldolgozott, ugyanakkor számtalan olyan adattal szolgálhat a történelem, művelődéstörténet és néprajz számára, amely a 20. század társadalmának bemutatásához hasznos. Ezek a világháborús levelezések. E levelek csak részben kerültek be a közgyűjteményekbe (Hadtörténeti Intézet, Nemzeti Múzeum, területi, városi múzeumok). A Debreceni Egyetem Néprajz Tanszéke *Környeyné Gaál Edit* könyvét az 1980-as években jelentette meg.¹ A néprajzi szakirodalmi előzmények számbavétele után a látókörébe került kéziratok krónikákat, naplókat, hadifogoly feljegyzéseket, verseket mutatta be és a még élő szemtanúkkal, résztvevőkkel készített interjúkat ismertette. *Hanák Péter* – az elkobzott leveleket tanulmányozva a bécsi és a budapesti hadtörténeti levéltárakban – közöl és elemez egy tucatot rámutatva azok művelődéstörténeti értékeire.² Jómagam – bár a családomban voltak első és második világháborús levelek is – kezdetben, muzeológus lévén elsősorban a tárgyra figyeltem fel és annak kiállításokba való bemutatásával éltem.³ Majd 2010-ben a Ráday gyűjtemény egyik kiállításában figyeltem fel Nagy László karcagi tanító hadifogoly-naplójára, amely a téma kutatására, feldolgozására irányította a figyelmemet.⁴ Később újabb hadifogoly naplókat, katonaleveleket találtam immár tudatosan kutattam e forráscsoportot a családtörténeti kutatásaim során.⁵ A MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára *Bojtos Gábor* levéltáros irányításával egy sikeres projektet készített, amely anyaggyűjtést, feldolgozást, kiállítás megvalósítását és publikálást is tartalmazott.⁶

A téma azonban még napjainkban is aktuális. Ugyanis vannak még családoknál, műgyűjtőknél is levélkötegek, míg a többi megsemmisült (a legközelebbi hozzátartozó koporsójába tették, vagy elégették, az enyészetté vált). A ma még fellelhetőek közül főleg azokat tartom értékeseknek, amelyek nem szórvány levelek, hanem konkrét családhoz, személyhez, helyszínhez köthetők. Egy ilyen levélkötegre bukkantam a türkevei Ábrahám családnál, akiknek utódait jól ismertem.⁷

---

1 Környeyné Gaál Edit 1985

2 Hanák Péter 1999

3 Örsi Julianna rendezte a türkevei Finta múzeum e témájú kiállításait: Finta Gergely emlékkiállítás (1983), 70 évvel ezelőtt történt (1989), Katonaemlékek az I. világháborúból (1994), Híriünk a világban? állandó kiállítás (2001). Lásd: Örsi Julianna 2008!

4 Nagy László hadifogoly emlékeiből több helyen is publikáltam. Interneten: Örsi Julianna 2015; Nyomtatásban: Örsi Julianna 2016

5 Lásd e könyvben írásaimat! Örsi Julianna 2017a., Örsi Julianna 2017b.

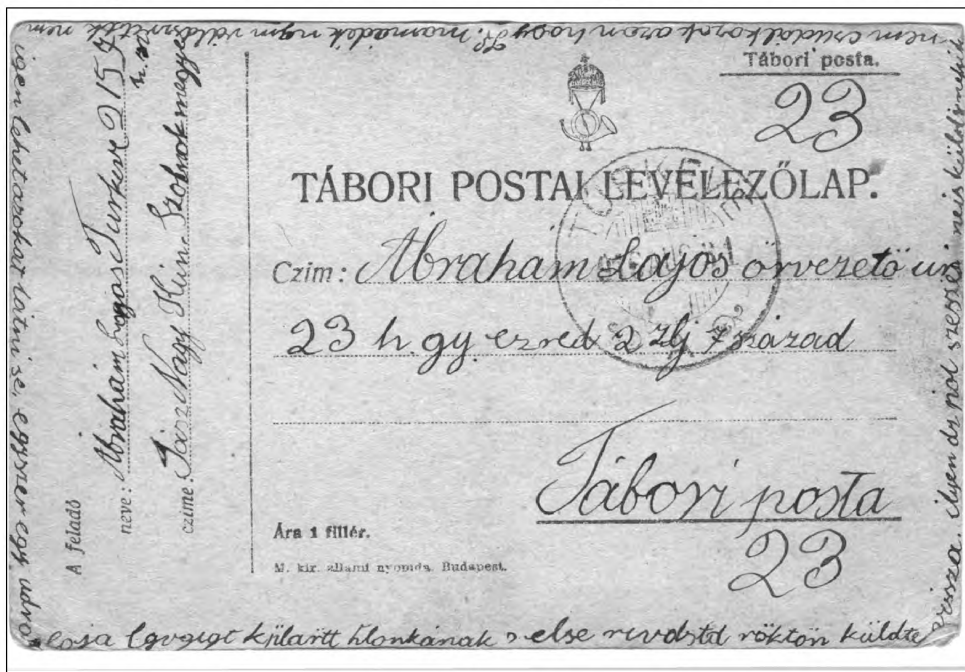
6 Bojtos Gábor 2012; Interneten: www.szolachiv/id-512_1_vilagbanor.html vagy hosokvoltak.blog: Lásd még jelen könyvben Bojtos Gábor 2017 írását!

7 A levelek őrzője ma Dinya József műgyűjtő és felesége Debreczeni Katalin, akiknek köszönöm, hogy lehetővé tették az anyag tanulmányozását és feldolgozását. A feleség már a szereplők negyedik generációjához tartozik. A levelek írója a dédnagymamája és annak fiai voltak.

I. A forrás és a szereplők bemutatása

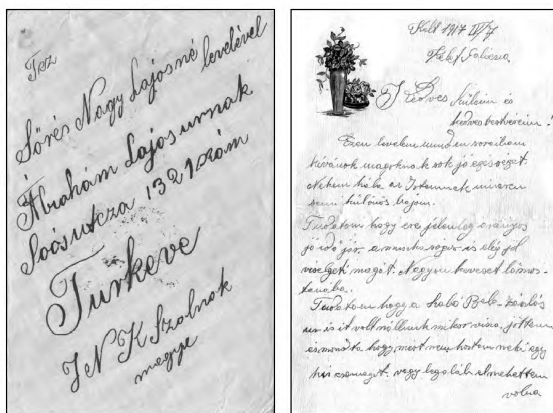
1.) A forrás típusa

Jelen tanulmányban azokat az első világháborús katonaleveleket és az arra adott válaszokat mutatom be, amelyeket Ábrahám Lajos, az egykori katona fia, Ábrahám Miklós⁸ őrzött meg Túrkevéen. A leveleket a szeneskamrában egy 1. világháborús katonaládában

1. kép. Tábori posta-levelezőlap

találták meg a rokonok 2011-ben.⁹ Mind a küldött, mind a kapott levelek között vannak kisborítékba tett, általában 4 oldalas levélpapírra és tábori postai levelezőlapra, tintával (néha grafit ceruzával) kézzel írt levelek. A levelek többsége tábori postán feladott, olykor ellenőrzött, illetve a túrkevei postán feladott küldemények. Van közöttük olyan levél is, amely nincs lebélyegezve. Ezeket valamelyik szabadságot katonatárs, annak rokona, vagy katonalátogató ismerős juttatta el a

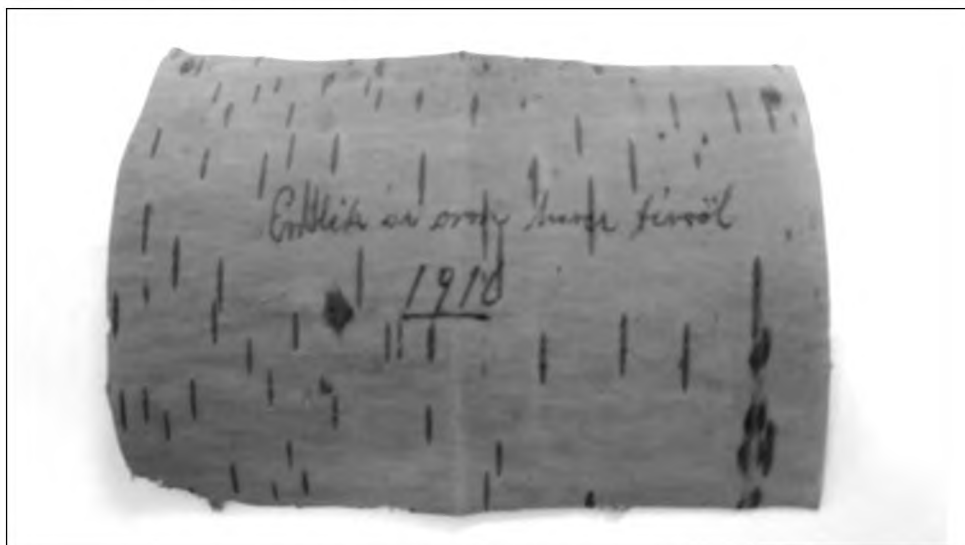
2. kép. Katonalevél és boríték

⁸ Ábrahám Miklós (1928, Túrkeve – 2011, Túrkeve) közismert népdalénekes, túrkevei lakos volt

⁹ Mind a levelek, mind a láda és néhány fénykép megtalálható Dinya József műgyűjtőnél Túrkevéen.

címzethez. Máskor a katonához csomagban érkezett az írásos üzenet. Csak néhány levél van, ahol a feladó nincs megjelölve, de a szöveg tartalmából az is besorolható. A levelek célba értek, elolvasta a címzett. Mindössze egy olyan levél volt, amelyet nem bontottak fel. A most megtalált, tanulmányozott levelek száma: 236. Van még két nyírfakéregre írt dokumentum is, melyeknek a szövege: Emlék az orosz harc térről 1916. A másik oldalán a címzés van. / Sörös..... / Ábrahám..... // Soós utc..... Ábrahám Lajos Örv. / 3 h. gy. e. 20/2 század / Tábori posta 179 ¹⁰

3. kép. Nyírfakéregre írt üzenet, 1916

2.) A forrás keletkezési helye, időpontja

A katonaleveleket a türkevei Ábrahám család katonafiai küldték a hadszínterről. A válaszok többsége Túrkevéről érkezett. Van azonban néhány vidéki rokon levele is az anyagban. A katonatestvérek között is történt levélváltás. Ábrahám Lajos Kolozsváron kapott altiszti kiképzést 1914–1915-ben, majd Galíciában harcolt 1916–1917-ben. Ábrahám Mihály Prágából küldte a leveleit. Az egyik rokon (Sörös Nagy Lajos) pedig Máramaros megyében teljesített vasútőrzési szolgálatot. A harmadik Ábrahám fiú (Kálmán) már a világháború után teljesített katonai szolgálatot, míg a legkisebb (Ferenc) a második világháborúban harcolván hősi halott lett. A levélkötegekben van a Herczegh testvérek (Ábrahám Lajosné Herczegh Emília testvéreinek) levelezése is.

3.) Az Ábrahám család Túrkevéen

A Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében található Túrkeve olyan alföldi kisváros, amely a 16–19. században a kiváltságos Jászkun Kerülethez tartozott. E települések fejlett öngazgatással rendelkeztek. A kunok betelepülése óta mindenkor katonai szolgálattal tartoztak. A 18. század közepén lezajlott redempció (önmegváltás) pedig lerakta a jogi alapjait a paraszt-

¹⁰ Dinya József gyűjteménye az első és a második világháború tárgyait tartalmazza elsősorban. Az első világháborúból vannak emlékgyűrűk, mozsár, fényképek, útlelél, hadifogolynapló stb.

polgári fejlődésnek. Így e lokális közösségekben a családok többsége a birtokos középparaszt kategóriába tartozott. (Igaz, a 20. században már a nagykun települések között Túrkevéen volt a legtöbb szegény ember.) Az Ábrahám család is a középparasztok közé tartozott. A birtokuk nagysága kb. 60-100 katasztrális hold volt.¹¹ A Rákosi korszakban éppen ezért kuláknak nyilvánították őket.¹²

A család redemptus ősöket tart számon. id. Ábrahám Lajos apa Németh Erzsébettel kötött házasságot. A világháború idején Németh nagypapák és Ábrahám nagyapapa élt. Az idős Német nagyszülők a S./őrés/ Nagy családdal (S. Nagy Lajos=Németh Eszter) laktak együtt a *Soós utcában* (1321 házszám. Ma Soós István utca). Valószínűleg a Németh nagymama az S. Nagy családból származott.¹³ Ábrahám Lajos katona mindig S. Nagy Lajosné leveleivel (és címére)

4. kép. id. Ábrahám Lajos és Németh Eszter esküvői képe

5a, b. kép. Ábrahám-házak a Szeles utca 1. és 19. szám alatt

- 11 Fennmaradt egy hivatalos igazolás a türkevei polgármestertől (Túrkeve, 1918.junius 25.) szabadságkérelemmel kapcsolatban, amelyben 120 kat. hold föld családi művelését írja, de ebben benne lehetnek a bérelt földek is. Ad.4731/103. 1918.ki.szám. Másrészt arra is kell gondolnunk, hogy a katona fiú korábban is kérte a szüleit ilyen igazolás beszerzésére és azt írta, hogy több földet (lehetőleg 100 holdat) diktáljanak be, mert úgy könnyebben kap szabadságot a mezőgazdasági munkák elvégzésére.
- 12 Sallai Károlyné 2016
- 13 S. Nagy Lajos id. Ábrahám Lajoshoz írt levelében őt Sógomak szólítja, és így fejezi be a levelét Máramaros megye Erdész völgyön 1914. október 23-án: „Sok jó egészséget kívánok Sógorom néked Erzsébetnek is tisztelem Lajost Mihályt és Kálmántis sok jó Egéséget kívánok Mindnyájótoknak én Sörös Lajos Tisztelem Németh Idesapámat és Zsuzsikát és szegény Ferenczet is.” Német Idesapám alatt bizonyára az apósát érti.

küldte a leveleit, jöllehet Ábrahám Lajosné Németh Erzsébetnek írta. Ugyanakkor id. Ábrahám Lajosék háza a *Kallós utcában* (2157 házszám, Ma Bethlen Gábor utca) volt.¹⁴ Az édesanya feladónak mindig ezt a címet adta meg. Ők azonban kint laktak tanyán, mégpedig

6. kép. Az Ábrahám család

Álló sor: (férfiak) balról jobbra: ifj. Ábrahám Lajos, Ábrahám Ferenc, Ábrahám Mihály, Ábrahám Kálmán. Álló sor (gyerekek): Ábrahám Miklós, Ábrahám Lajos, Ábrahám Mihály, Ábrahám Gyula. Ülő sor (asszonyok, idős szülők): Ábrahám Lajosné Hercegh Emília, id. Ábrahám Lajosné Németh Erzsébet, id. Ábrahám Lajos, Ábrahám Mihályné Módis Emília, Ábrahám Erzsébet (gyermek), Ábrahám Kálmánné Szabó Mária, Ábrahám Mária (gyermek)

a valószínűleg *Kabai csárdában*.¹⁵ Földjük és földbérletük más határrészen is volt a gazdálkodó Ábrahám Lajoséknak. A város határában a legjobb minőségű föld (40 aranykoronás) Móriczon volt, amellyel határos Ördögárka. *Ördögárkán* művelték az Ozsváth-földet (is). Ez *Fehértó* része, a kisújszállási Kuncsorba határrésszel szomszédos. Emellett van Szeleshát is, ahol ugyancsak műveltek földet. *Kabán Tökősháton* is volt egy területük. Később Mihály földje, tanyája a kuncsorbai részen volt.

*Ábrahám Lajos és Németh Erzsébet házasságából négy fiú érte meg a felnőttkort: Lajos (1897–1959.), Mihály (1898–1965), Kálmán (1901–1961 és Ferenc (1915–1942).*¹⁶ Mind a négy fiú katonáskodásáról van dokumentumunk.

ifj. Ábrahám Lajos 1915. október 18-án vonult be katonának Szolnokra. Onnan Kolozsvárra került tiszthelyettes iskolába. A 23. honvéd gyalogezred 2. zászlóalj 7. századába tartozott. A kiképzés után őrvezető lett. 1916. márciusban a 23. honvéd gyalogezred 20/2 menetszázadába (Naményi csoport) került és Galíciába irányították őket. 1916. november 16. óta Brezsény mellett Dniserov faluban tartózkodnak. Ekkor már tizedes. 1917. márciusban felvetődik, hogy elviszik őket az olasz frontra. (Az ezredparancsnok Nagy Pál.) Valójában Erdélybe irányítják őket. Részt vesz a nagyszebeni csatában. Majd ismét

14 Lehetséges, hogy ez a ház üresen állt, esetleg az Ábrahám nagyszülők laktak benne. 1918-ból van egy boríték megcímezve a Szeles utca 1432 számra a katoná Ábrahám Lajos kézírásával.

15 Egyik küldeményét ugyanis oda címezte a fiú, azaz ott találja meg a címzettet a levél vivője. Ez a csárda Túrkeve határában a Kisújszállás felé vezető országút mellett volt. Bizonyára itt volt a földjük egy része is.

16 Ábrahám Miklós feljegyzése az Ábrahám család adatairól. A feljegyzés 2007-ben készült.

Az Ábrahám család lezárómuozottai és hozzátartozói 1870-től napjainkig.

	Születés ideje.	Elhalálozás ideje
id. Ábrahám Lajos	1870	1950 nov. 27.
id. Ábrahám Lajosné Kemény Klement	1877 aug. 21.	1957 okt. 11.
Ábrahám Lajos	1897 jan. 1.	1959 ápr. 5.
Ábrahám Mihály.	1898	1965
Ábrahám László	1901	1961.
Ábrahám Ferenc	1915	1942.
Ábrahám Lajos	1897 jan. 1.	1959 ápr. 5.
Ábrahám Lajosné Herceghegyi Klement	1908 márc. 24.	1951 aug. 28.
Ábrahám Lajos	1926 okt. 1.	1947 nov. 27.
Ábrahám Sándor	1928 dec. 7	2011. júl. 4.
Ábrahám Lajosné Kiss Ágnes.	1905 okt. 20.	1986 jún. 10.
Ábrahám Mihály.	1898	1965.
Ábrahám Mihályné Kuvendi Mária	1905 aug. 9.	1934 febr. 23.
Ábrahám Mihály	1926 szept. 15.	1996 márc. 4.
Ábrahám Gyula	1928 okt. 24.	1991. márc. 11
Ábrahám Mihályné Módos Klement	1903. ápr. 09	1987. márc. 04
Ábrahám Klement	1936 júl. 25	2006. jún. 20.
Ábrahám Mihály	1926 szept. 15	1996 márc. 4.
Ábrahám Mihályné Farga Klára	1935. ápr. 24	
Ábrahám Andrea	1968. dec. 10.	
Kovács Sándor	1969 ápr. 15	
Kovács Sándorné Ábrahám Andrea	1968 dec. 10.	
Kovács Nikolett	1994. jan. 27.	
Kovács Becca.	1997 márc. 11.	
Ábrahám Gyula	1928 okt. 24.	1991 márc. 11
Ábrahám Gyuláné Szöllösi Klement	1931 aug. 10.	2011. márc.
Ábrahám Gyula	1966. febr. 11.	
Ábrahám Györgyi	1966 febr. 11.	

7. kép. Ábrahám Miklós feljegyzése a családi adatokról, 2007 (részlet)

kiképzésen vesz részt Kolozsváron és Vácon. 1918-ban megsebesül. A székesfehérvári katonakórházba kerül.

1918. január és április között itthon van. 1918. áprilisban Kolozsváron tartózkodik Honvéd u. 66. szám alatt a M/agyar/ k/irályi/ ker. Távbeszélő/ tanfolyamon. Onnan Vácra kerül. 1918. júniusban Székesfehérváron kórházban. Reménykedik, hogy 1918. június végén hazakerül végleg. 1918 októberében még mindig képzésen vesz részt. Ezután sikerül hazatérnie. 1918 novemberében már biztosan Túrkevén tartózkodik.¹⁷

Hazatérve feleségül veszi *Herczeg Emiliát*. Szülei: Herczegh Lajos, Olajos Krisztina.¹⁸ Testvérei¹⁹: Herczegh Kálmán, Herczegh Krisztina (Ábrahám Miklós tőle járt iskolába, mikor az anyja tbc-ben meghalt. Ő lehetett a keresztanyja. Nem volt gyereke. 1. férje: Szűcs Sándor. A Rákóczi úti pékség körüli kis utcában lakott. Tanítónő volt.) Két gyermekük született: Lajos és Miklós. Lajos diákkorában tuberkolózist kapott. Ő és édesanyja is ebben a kórban korán elhunyt. A család ekkor a Szeles utcán lakik.²⁰ Az 1960-as években Miklós az öreg ház portáján építi fel a jelenleg is álló kockaházat (Ábrahám u. 1/A), amelynek kamrájából halála után kerültek elő a levelek.²¹ Ábrahám Lajos (az egykori katona, aki 1897. január 1-én született Túrkevén) 1959. április 5-én hunyt el. Sírja a régi Ábrahám temetőben van.

Mihály 1917. júniusban vonult be Szolnokon. Prágába irányították.²² Ettől kezdve tehát ő is kiesett a családi gazdaság működtetéséből. Korábban ugyanis (Lajos bevonulásától) ő volt az apja egyik segítőtje. Az első világháborúból hazatérve megnősül. Két házasságából négy gyermeke születik.²³ Ábrahám Mihály maradt a Szeles utcai ősi Ábrahám házban. Földje a Kabai csárdán belül, Tökösháton volt.²⁴

Kálmán fiatalabb lévén a bátyjai után ugyancsak az apjával dolgozik együtt. Ő később lép katonakorba. 1922-ből megmaradt levelei alapján 1922-ben bekerül a magyar hadseregbe. Hazatérése után Szabó Mária-t vette feleségül. A Liszt Ferenc utcában laktak.²⁵

Ferenc az első világháború idején még igen kis gyerek. A család kedvence. Anyja és Lajos bátyja is szeretettel ír róla. Az ő sorsába is beleszól a világháború. Már házasként vonul be (Szabó Mária felesége). A második világháborúban a fronton a doni csatában elesik. Az özvegye később kiment Amerikába.

Az Ábrahám fiúk baráti köre a hasonló korú és társadalmi státuszú túrkevei legényekből áll. Velük (túrkevek: Herczegh Kálmán, Olajos Mátyás, Árvai Lajos, Farkas Bálint, Márki Imre; kisújszállási iskolatársak: Emődi Sándor, Szűcs Lajos) is levelezik Ábrahám Lajos. A berukkolt komákkal számon tartják egymást. Ki hol szolgál, mikor megy haza. Figyelik,

17 Ekkor kap igazolványt arról, ahogy a túrkevei nemzeti tanács polgárőri fogadalmát letette.

18 Valószínűleg a Mihályi utca 1590, számú házban laktak. Herczeg Lajos ugyanis a testvéreinek, Krisztinának erre címre ír leveleket a frontról.

19 Ők azok a Herczeg testvérek, akiknek a levelezése szintén fennmaradt.

20 Az Ábrahám-ház, amelyet 1922 óta laktak, a Szeles utca közepe táján (1432 szám) a járdás oldalban volt. Később Mihály lakott benne. (Nagy János információja, 2017) Nagy János segített beazonosítani a család földjeinek, házainak helyét. Köszönet érte. Ifj. Ábrahám Lajos és családja az Szeles u. 1. szám alatti házban éltek, amelynek portáját később 3 részre osztották.

21 A család leszármazás-történetének adatait 2007. március 11-én Ábrahám Miklós jegyezte fel. Most egykori társa, Tóth Ilona bocsátotta rendelkezésemre, amely alapján Kalmár Tamásné Tömösközi Irén készítette el az Ábrahám család leszármazási táblázatát. Köszönöm.

22 Neki is van családi levelezése, de ettől most eltekintek. Ő is az anyjának és Lajos testvéreinek írt tábori postai levelezőlapon. A válaszok is megőrződtek.

23 Kutatásom idején már csak Ábrahám Mihály unokájával és egy távolabbi rokonnal (menye testvéreinek a lányával, Hollósi Ferencné Kelemen Ilonával) sikerült beszélnem. Köszönöm Dinya Józsefné és Hollósi Ferencné segítségét.

24 Nagy János információja.

25 Ma is ott élnek az utódok, Laskiék.

mikor érkezik az ezredbe „földi”, azaz türkevei. Az otthon maradtak elsősorban a türkevei bálakról, a fiatalok szórakozásáról, a lányokról írnak társuknak. Néhány lány levele is fennmaradt.²⁶

II. A levelek típusa, szerkezete

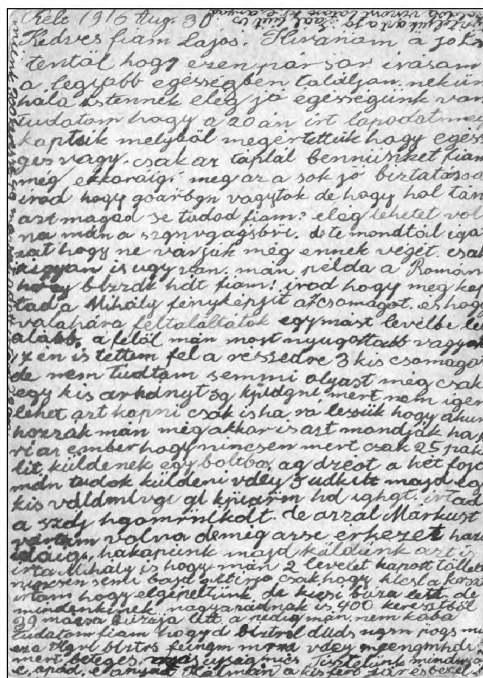
A vizsgált dokumentumok magánlevelek. Többségükben tábori postai levelezőlapok valamint a Túrkevéen kapható levelezőlapok. A katona elsősorban tábori postai levelezőlapon (főleg magyar, de van közöttük német nyomtatású is) írta üzeneteit. Az egyik levélben értesíti az anyja hogy nagyobb mennyiségű üres levelezőlapot is tett a csomagba. Ezeket is felhasználta Lajos fia.). Mivel ezek egységes méretűek, így az írás terjedelmének is ez szab határt. Egy-másfél oldalba kell beleszűríteni a mondanivalót. Édesanyja is rendszerint postai levelezőlapon ír a fiának. A mondanivalója sokkal több, mint amit le tud írni, így sokszor a lap peremére is kerül egy-egy mondatos utóirat.

Mind az anya, mind a fia levelében előfordulnak titkos írással írt szavak, mondatok.²⁷

A bizalmas közlemények ezen módját valószínűleg a katonai ellenőrzés kikerülésére használták.²⁸

A titkosírás használata, a tájszavak és a helyesírási hibák vétése utal arra, hogy valószínűleg a levelek feladói (anya és fia) írhatta személyesen. Itt tehát nem beszélhetünk közvetítőről (tanító, jegyző), mint amit Hanák Péter feltételez a jobbágyutódok katonaleveleinél.²⁹

Az alföldi kisvárosban fejlődő iskolai oktatás folyt. A háború előtti években már polgári iskolát is

8. kép. Titkosírás az anya egyik levelében

9. kép. Titkosírás ifj. Ábrahám Lajos levelében

²⁶ A kutatás jelenlegi állapotában nem tudom, hogy ők rokonok vagy olyan lányok, akiknek udvarolt Ábrahám Lajos korábban.

²⁷ Ezek feloldása még folyamatban van.

²⁸ A titkosírás a 20. század elején igen népszerű volt. Lásd: Láng Benedek blogját: <http://kripto.blog.hu> 2015-ben több múlt század eleji képeslapot közöl, amelyek titkosírással vannak írva, de nem azonosak az Ábraháméék titkosírásával. A témáról lásd még Láng Benedek: Titkosírás a kora újkori Magyarországon című könyvét (Bp. 2015.)!

²⁹ Hanák Péter 1999: 186

működtettek és a szomszédos városokban híres gimnáziumok adtak lehetőséget a műveltség megszerzésére.³⁰ Valószínűleg mindkét családban erre igény is volt. (Az anya egyik testvére tanítónő volt, akitől esetleg eredhet a titkosírás elsajátítása és használata a családban.³¹) Mindkét személy írásképe gyakorlott tollforgatóra vall. Megjegyzem azonban, hogy egyrészt a helyesírás idővel javul, másrészt a katonának van néhány rövidebb, össze gyűrött, sározott lapja, amely a rosszabb tábori körülményekre vall. Mihály fiú írása gyengébb, a szövege is rövidebb és a levelek száma is kevesebb. Az édesapa levelével egyszer találkoztam. Ő talán nem szeretett ími és átengedte feleségének a kapcsolattartás e módját. Mindenesetre a levelek mindig a családfő nevén szerepelnek, de az édesanyától érkeznek, az édesanyához, azon keresztül az egész családhoz szólnak. Valószínűleg Lajos katona és az édesanyja közötti kapcsolat volt a legerősebb.

A levelek között vannak kisborítékos levelek is. A borítékot és a hozzátartozó levélpapírt bizonyára Túrkevényre áruzták. Esztétikus kivitelű, egy esetben még virágos iniciáléval is ellátott papírú. A katona e levelek megcímezésénél külön törekedett az esztétikum növelésére. A borítékok átlagos mérete: 11,5x9,5 cm. Egy esetben ennél kisebbet is találtunk a csomagban (mérete: 10x6 cm).³² E borítékos levélpapírt akkor használta az írója, ha bizalmasabb volt a mondanivalója. Ezek több esetben nem is postán kerültek a címzetthez. A tábori és a postai levelezőlapok átlagos mérete a napjainkban is használtakhoz hasonló (14x9 cm).

A levelek szerkezetére általánosan elmondható ugyanaz, amit Hanák Péter megállapított: a.) megszólítás, b.) egészséggel kapcsolatos információk, c.) tájékoztatás a levél érkezéséről, küldéséről vagy éppen a válasz hiányáról, d.) információ közlése, esetleges kérdések, e.) levélzárás, elköszönés, f.) utóirat. Ez a szerkezet a 16–17. századi levélformulát követi – állapítja meg Hanák. Ennek elterjedése bizonyára a Debreceni Kollégium és a partikulái hatása. A magyar nyelvű levelezés a reformáció hatása.³³

A most bemutatott levelekben a megszólítás: Kedves fiam, Lajos!, illetve Kedves Szüleim és testvéreim!

Ezután néhány sorban mindig az egészségről írnak. Kölcsönösen kívánnak egymásnak jó egészséget. Ezt hálaadással is megtoldják. „Hála Istennek” formula szerepeltetése a reformátusoknál bevett beszélt és írott szójárás. Időnként a katona az egészségéről azt is írja „egészséges vagyok mint a makk.” Betegség említése nagyon ritkán fordul elő. Egyszer a szülők betegeznek meg. A nagyapák általában gyengélkednek. A katona néha ír kedvezőtlen egészségügyi állapotáról, máskor a tábori körülményekről (fáj a foga, az erőltetett menet gyakorlása miatt nagyon elfáradt). Volt egészségügyi vizsgálaton, egyszer kezelték Szegeden, majd a háború vége felé a székesfehérvári kórházba került.

Az időjárásra gyakran panaszkodik. Kolozsváron nagy a sár, Galíciában különösen hideg van, de kapnak megfelelő meleg ruhát (csizma, bekecs, prêmes gallér). Néha azt is írja, hogy fájnak.

30 íj. Ábrahám Lajos talán a kisújszállási gimnáziumba járt, korábban. Erre utalhatnak a kisújszállási gimnazistáktól érkezett levelek.

31 A Herczegh testvérek közötti levelezésből kiderül, hogy Herczegh Krisztina kisasszony nála műveltebb udvarlóra vágyik. A testvére is többször képeslapot is küld ünnepi üdvözléssel.

32 Ezt Mihály küldte Prágából a szüleinek.

33 Hanák Péter 1999: 193.

Az egészségről szóló mondatok után mindig arról tájékoztatják egymást, hogy melyik dátummal írott levelet kapták meg. A tábori posta az első években igen jól működik. 2-3 nap alatt eljut a címzetthez. A Kisújszállásról feladott csomag Kolozsvárra hamarabb ér, mint Mezőtúrról. A türkevei posta lassúbb. A katona erről is tájékoztatja a szüleit. Egyébként a Túrkevére érkezett leveleket mindig az apa viszi ki a tanyára és a levelet, csomagot is rendszerint ő viszi a postára. Míg otthon van Mihály, addig az ő feladata is a küldemény szállítása, különösen Kisújszállásra. Időnként 2-3 levél is összetorlódik, azaz később kapja meg a címzett. Az édesanya már bevonuláskor közli a fiával, hogy hetente kétszer-háromszor írjon levelet és ezt mindketten betartják. A leveleken mindig van keltezés, de a hely megnevezése ebben nem vagy csak ritkán szerepel. A frontról 1917–1918-ban már ritkábban érkeznek a levelek. Különösen akkor szünetel a levélváltás, mikor kiképzésen, bevetésen vannak. A címváltozást mindig közli a katona a szövegben is. A feladó pontos címe is mindig szerepel a postai levelezőlapon (Néhány levélen viszont nem található. Ezek a más közvetítésével eljuttatottak.)

Az információ közlése a levél valódi tartalma. Ez igen változatos. Egyrészt ebből a részből tudunk meg legtöbbet a tábori körülményekről, a katonasorsról, másrészt a család életéről, az otthoni eseményekről, emberekről. Kölesönösen tájékoztatják egymást a türkevei katonákról (behívás ténye, a szolgálat helye, hazautazás szabadságra, esetleges megsebesülés, halál). Fontos része a levélnek a gazdaság meneteléről, aktuális munkáról, terméseredményekről, az időjárásról való tájékoztatás. Míg 1915–1916-ban elsősorban a sok eső vagy éppen annak hiánya okozta a legnagyobb gondot, addig 1917-től egyre gyakrabban találkozunk a hiánnyal (főleg vetőmag és a boltokban kapható élelmiszerek) és a rekvirálással, amelynek ez a család is szenvedő alanya. Egyébként a család férfi tagjai maguk művelik a saját és a bérelt földeket. Időnként dolgozik náluk egy-egy orosz hadifogoly, akit igényelni lehetett a városi tanácstól. A boltokban való drágaság, az áruhiány, a hetipiac korlátozása is jelentkezik 1917-ben.

A katona szabadságolása gyakran levéltéma. Az anya gyakran kérdezi, mikor jön már szabadságra a fia. A katona szabadságvágya is gyakran megfogalmazódik. Vágyik haza, látni a szüleit. A szüleit többször kéri, hogy íratassanak kérvényt és küldjék a főnökeinek. A kérvényben a sürgős mezőgazdasági munkákra hivatkoznak. A nagyobb föld előnyt jelent. (Írjanak akár 100 holdat – instruálja a katona az ügyet intéző apát.) A levelekből úgy tűnik, hogy mindössze kétszer (1917 tavaszán és 1918-ban) tud hazamenni Ábrahám Lajos néhány hétre. Nem derül ki, miért csak évek múlva jut haza a kevi katona. (Testvére, Mihály később vonult be és hamarabb tud szabadságra menni.)

Levélzárás: „*Tisztelem és csókolom édesanyámat, édesapámat, Mihályt, Kálmánt és a kis Ferit. Tisztelem Eszter nénémet, Német nagyapámékat, Ábrahám nagyapát, a rokonokat, szomszédokat és minden jó ismerőst. maradok szerető fiok Lajos. Kívánok Boldog viszontlátást Isten velek és velem.*” – így fejezi be a leveleit Ábrahám Lajos. A hozzá érkezett levélben pedig így búcsúzik az édesanya: „*Tisztelünk és csókolunk é.apád, é.anyád, Mihály, Kálmán és a kis Feri. Isten áldjon.*” vagy: „*Tisztelünk Csókolunk maradunk sz/erető/ szüleid s Testvérek. boldog viszontlátást kívánunk mindannyian.*”

Ezután következik a lap szélére írt, kimaradt fontos információ vagy mások üzenete, üdvözlölete.

10. kép. id. Ábrahám Lajosné, az anya

a kérelmek csak ritkán érnek célba.) 1917 tavaszán kap először szabadságot ifj. Ábrahám Lajos. Nagy esemény ez a családban. A találkozást évek óta várta a katona és az itthoniak is. Még az 1915-ben született kistestvére számára is emlékezetes maradt a katonatestvér megismerése. A távolban lévő katona a levelek és fénykép révén mindig ott van a családban. Sokat emlegetik. Az édesanya a levelekben is mindig emlegeti a többi fiút. Mikor már ketten is a harctéren, de egymástól távol vannak, elküldi a testvér fotóját is mindkét helyre.

A család tagjainak az egészségi állapotáról is tudósít. Az apa egyszer beteg lesz, a nagyszülők gyakrabban. Mihály, a következő fiú katonakorba érvén, ugyancsak behívót kap és 1916. június 29-én bevonul katonának. A 68-as gyalogezreddel Prágába vezénylik. A család számára ez a tény két okból is jelentős. Egyrészt most már két fiuk van a fronton, akik életéért aggódnak. Másrészt a családi gazdálkodásban is új helyzet áll elő. Mihály helyett most a 15 éves Kálmánt kell bekapcsolni a gazdálkodásba. A gyermeknevelésben és a házimunkában segít az egyik rokon lány. Mindenesetre a család az önellátásra van berendezkedve. Minden évben vágnak hízót. A disznótor és a névnap megy ünnepszámba Ábraháméknál. Egyelőre ezeken a rokonság fiatal férfi tagjai, a katonák nem tudnak jelen lenni.

III. Ábrahám Lajos levelezése A. édesanyjával

A legtöbb levélváltás az édesanya és fia között történik. Valószínűleg lelkileg köztük van a legerősebb kapcsolat a családban. A katona ugyan az egész családot (szüleit is testvéreit) szólítja meg, de többször előfordul a levélben is hogy kimondottan édesanyjához szól. Már az első hónapokban biztatja, hogy Kolozsváron látogassa meg, lásson világot. Erre először azonban az édesapja vállalkozik (1915. novemberben). Az édesanya majd csak néhány hónap múlva utazik el látogatóba. Ezt a találkozást, mint emlékezetes napot még egy év múlva is emlegeti a katona (1917. január 23.). Ugyancsak az édesanyját kéri arra, hogy vegye rá az apját, hogy kérjen a tanácstól hivatalos kérvényt, hogy engedjék haza szabadságra, mert szükség van a munkájára a gazdaságban. (Ezek

11. kép. Ifj. Ábrahám Lajos,
a katona esküvői képe

Az édesanya szorgalmas levélíró. Beszámol mindenről, ami itthon történik. Az időjárás és azzal összefüggésben a gazdálkodás aktuális munkálatai (vetés, aratás), a terméskilátások, -eredmények, károk mindig szerepelnek a tudósításban. Ahogy romlik az ország gazdasági helyzete, úgy szaporodnak a híradások, főleg 1917-től. Először csak azt írja meg, hogy a katona által kért valamelyik terméket nem tudja beletenni a csomagba, mert nincs a boltban, ritkán hoznak árut a városba. Azt is megtudjuk, hogy 1916. augusztusban már nem tartanak Túrkevéen vásárt és ritkábban van heti piac is. 1917-ben már egyre gyakrabban esik szó a rekvirálásról is. Mindezek ellenére gyakran kap csomagot a katona otthonról, amiben cukor, méz, kacsasült, kolbász (kóstoló), száraz (elálló, tartós) sütemény, dohány, levelezőlap és üzenet van. A csomagokat általában a kisújszállási postán adják fel, de másik szabadságolt katonától is küldik.

A hazavágyódás eleinte a család távolléte miatt erős, majd ebbe beletörődik a katona. Egyre gyakoribbá válik a háború befejezésének, a béke eljövételének az emlegetése. 1917–1918-ban már a levelek egyre inkább a kialakult társadalmi helyzettel, a közhangulattal, az eseményekkel foglalkoznak. Egyre több a híradás a halottakról (spanyolnátha-járvány, elesett katonák). 1918 őszén már a leszerelést várja a katona és a családjá is, ami késő ősszel be is következik.

B. testvéreivel

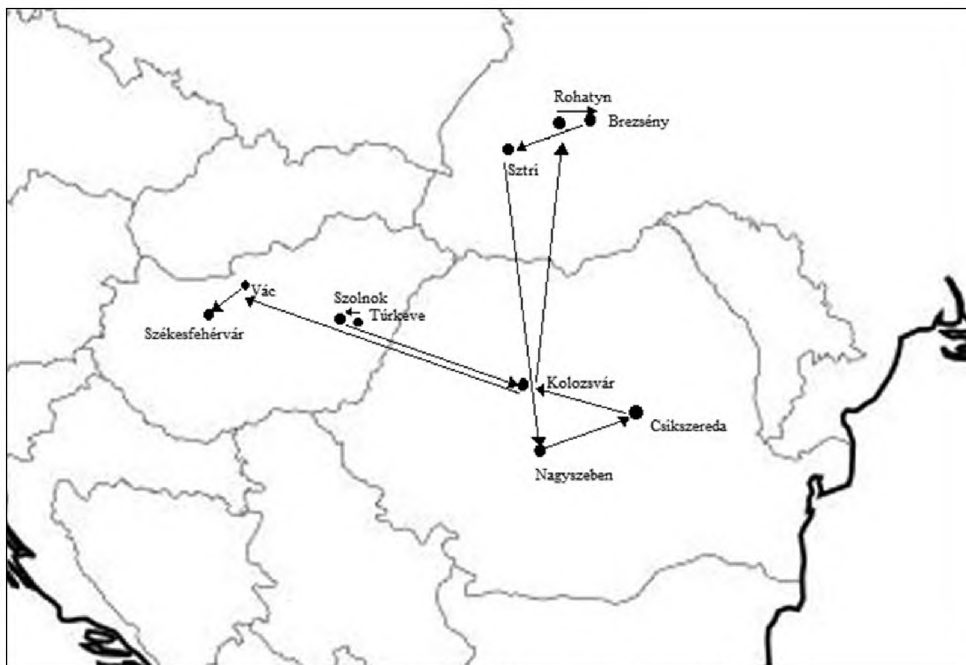
Ezúttal csak az Ábrahám Lajos és Ábrahám Mihály levelezéséről írok. Kálmánnal majd csak 1922-től váltanak levelet, amikor az is katona lesz. Lajos és Mihály között a levelezés nem túl gyakori. Amíg Túrkevéen van Mihály, addig leginkább két téma kerül szóba. Az egyik a gazdálkodás, a másik a szórakozás. A legényekkel bálba jár. A bálók a kaszinókban vannak. Mihály megemlíti, melyik lányt ki táncoltatja. A lányok ekkor még szülői kísérettel mennek a bálba.

Mihály nem túl nagy lelkesedéssel vonul be. Nem is vállalja, hogy magasabb képzésben részesítsék. Így marad mindvégig a 68-as gyalogezredben. Gyakrabban megy haza szabadságra. Egymást tájékoztatják, hogy a barátokról mit tudnak. Ki hol szolgál, ki sebesült meg, ki ment haza szabadságra. Mihály tart attól, hogy elvezénylik őket az olasz frontra, amely szerinte rosszabb, mint az orosz. Kap valamilyen sérülést, ami miatt gyakran szédül. Egyszer a túrkevei vásárbán is elesett, ami miatt az anyja nagyon aggódik. Mihály felmentést szeretne nyerni a katonaságtól, de ez nem sikerül neki. Még 1918. augusztusban is ott van. A háború végét várja.

Mihály is ismeri a család titkosírását, de csak ritkán fordul elő, hogy egy-egy szót rejtjelezve írnak egymásnak.

C. rokonokkal

A levélköteget átnézve úgy tűnik, hogy az Ábrahám család legközelebbi kapcsolatban S. Nagy Lajosékkal van. Egyrészt a katona Lajos mindig üdvözlétét küldi édesanyjától Eszter nénjének (anyai nagynéni) és Lajos bátyjának. S. Nagy Lajosék veszik át a postástól a katonafiúk leveleit. S. Nagy Lajosné maga is többször ír levelet ifj. Ábrahám Lajosnak. Ő is ismeri a család titkosírását és néhányszor alkalmazza is. Legtöbbször Lajos bátyjáról, azaz a férjéről ír. A családban ugyanis S. Nagy Lajost hívták be legelőször szolgálatra. Előbb Kárpátalján volt, Ott őrizték a vasutat. Majd őt is Galíciába vitték. Sörös Nagy Lajos is írt id. Ábrahám Lajos sógorának és sógornőjének, de a katona fiaiknak is. A nagy hegyek, az idegen táj, más időjárás szokatlan neki. Orosz támadásról, rossz körülményekről ad hírt.

12. kép. Ifj. Ábrahám Lajos útállomásai a Nagy Háborúban

13. kép. Csata az osztrák–magyar hadsereg és az orosz tüzérség között (képeslap)

D. barátokkal, ismerősökkel

A barátok többsége szintén katona. Katonák között kevés levélváltás van. Elsősorban a még otthonlevők írnak íj. Ábrahám Lajosnak. Tőlük ismerjük meg leginkább a túrkevei fiatalok szórakozását. Különösen a lányok viselkedése érdekli őket. Hírt kapunk arról, hogy ki kivel táncolt a bálban, kik veszték össze, kit jegyeztek el. A szabadságra hazamenő katonákról a sebesültekről és a fronton elesettekről is beszámolnak. Megírják, mikor volt sorozás, melyik korosztályt hívták be.

IV. A paraszti gondolkodás tükröződése

Összegezve elmondhatjuk, hogy a levelekből kitűnik, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a paraszti gondolkodást a rendkívüli helyzetekben is meghatározzák. Első helyen a család és a családtagok egészsége áll. Aggódnak a veszélyes helyre került fiaikért. A fronton és a hátszágban is bíznak Istenben, hogy megsegíti őket. A református hit követői. Második helyen a megélhetés biztosítása, a gazdálkodás áll. Ezt nagyban befolyásolja az időjárás. A megélhetési nehézségeket megpróbálják leküzdeni.

Nemcsak a család, de a rokonság, a barátok, sőt a tágabb közösség is élénk figyelemmel kíséri minden katona sorsát. Rendkívül jól működik a hírvivés a fronton lévő katonák és a hátszági közösség között mindkét irányban. Minden hírt befogadnak, közvetítenek, számon tartanak.

A hazáért hadba vonulni kezdetben dicsőség. A bevonulók, az első bevetésen sikeresen átesők büszkéek a helytállásukra, a kitüntetésükre, a szülők katonafiuk szereplésére, a látott díszapadéokra. A háború második felében a helytállás kötelesség, de egyre erősebb a háború befejezésének, a béke eljövételének a várása.

Irodalom

- Bojtos Gábor
2012 „Hősök voltak mindannyian ...” Jász-Nagykun-Szolnok megye a Nagy Háborúban. In: *Jászkunság évkönyv 2.* 349-350. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok.
- Bojtos Gábor
2017 Vitéz Nagy László élete és tevékenysége. In: Örsi Julianna (szerk.): *Helytállás a hazáért, a családjáért. Jászkunsági emlékek az első világháborúból.* 103-126. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület – Túrkevei Kulturális Egyesület, Szolnok – Túrkeve, 2017.
- Hanák Péter
1999 *A Kert és a Műhely.* Balassi Kiadó, Budapest.
- Környeyné Gaál Edit
1985 *Az első világháború emlékei a népi kézíratos forrásokban és a szájhagyományban.* Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen.
- Láng Benedek
2015 *Titkosírás a kora újkori Magyarországon.* Balassi Kiadó, Budapest.

- Örsi Julianna
2008 A Finta Múzeum kiállításai alapítástól kezdve. In: Örsi Julianna: *Múzeumi tükrökép. Múlt – jelen – jövő tájmúzeumi szemszögből*. Alföldi Könyvtéka 4. 177-186. Túrkeve Kulturális Egyesület, Finta Múzeumért Alapítvány, Túrkeve.
- Örsi Julianna
2015 Első világháborús katonaemlékek a Nagykunságon. In: *Acta Historica Turiciensia* 30. évf. (2015) 1. sz- 7-19. Internerten: EPA
01445_acta_hungarica-2015.007-019.pdf
- Örsi Julianna
2016 Első világháborús katonaemlékek a Nagykunságon. In: Örsi Julianna (szerk.): *Jászkunság*. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület Évkönyve 4. 120-131. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok.
- Örsi Julianna
2017a A hadifogságba került értelmiség magatartása és stratégiája a Nagy Háborúban. In: Örsi Julianna (szerk.): *Helytállás a hazáért, a családjáért. Jászkunsági emlékek az első világháborúból*. 89-102. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület – Túrkevei Kulturális Egyesület, Szolnok – Túrkeve, 2017.
- Örsi Julianna
2017b. Vítális Pál megpróbáltatásai – Egy hadifogoly-napló Kisújszállásról – In: Örsi Julianna (szerk.): *Helytállás a hazáért, a családjáért. Jászkunsági emlékek az első világháborúból*. 127-146. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület – Túrkevei Kulturális Egyesület, Szolnok – Túrkeve, 2017.
- Sallai Károlyné
2016 Ábrahám Miklós bácsiról. In: Sallai Károlyné: *Értünk szenvedtek, nem feledhetjük őket! Vallomások, visszaemlékezések az ötvenes évekből és a forradalom idejéből*. 112-115. Beklen Alapítvány, Túrkeve.

Melléklet

Az Ábrahám család leszármazás táblája

Ábrahám Lajos leszármazottai

1. generáció

Ábrahám Lajos 1871. február 11. - 1950. november 27.

Édesapja: Ábrahám Mihály

Édesanyja: M Tóth Márta

Felesége: Németh Erzsébet 1877. augusztus 21. – 1957. október 11.

Édesapja: Németh Ignác

Édesanyja Kovács Sára

Házasság: 1895. december 10.

Gyermekeik, unokáik, dédunokáik, dédunokáik, ükunokáik, szépunokáik

1.1. generáció

Ábrahám Lajos 1897. január 1. – 1959. április 5. (gyermek)

Első felesége: Herczegh Emília 1908. március 24. – 1951. augusztus 28.

Második felesége: Kiss Ágnes 1905. október 20. – 1986. június 10.

1.1.1 generáció

Ábrahám Lajos 1926. október 1. – 1947. november 27. (unoka)

1.1.2 generáció

Ábrahám Miklós 1928. december 7. – 2011. július 4. (unoka)

1.2 generáció

Ábrahám Mihály 1898. július 28. – 1965 (gyermek)

Első felesége: Endrédi Mária 1905. augusztus 9. – 1934. február 23.

Második felesége: Módis Emília 1904. április 9. – 1987. március 4.

1.2.1 generáció

Ábrahám Erzsébet 1936. július 25. – 2006. június 20. (unoka)

Férje: Debreczeni János 1932. január 1. – 2000. április 4.

1.2.1.1 generáció

Debreczeni Katalin 1958. július 21. (dédunoka)

Férje: Dinya József 1956. február 24.

1.2.1.1.1 generáció

Dinya Tamás 1983. augusztus 6. (ükunoka)

Felesége: Zám Renáta 1986. december 23.

1.2.1.1.1.1 generáció

Dinya Tamás 2011. november 11. (szépunoka)

1.2.1.1.1.2 generáció

Dinya Rebeka 2014. április 29. (szépunoka)

1.2.1.1.1.3 generáció

Dinya Csenge 2016. augusztus 29. (szépunoka)

1.2.1.1.2 generáció

Dinya Edina 1987. december 23. (ükunoka)

Férje: dr. Bornemissza Imre 1967. február 24.

1.2.1.1.2.1 generáció

Bornemissza Zsombor Imre (szépunoka)

1.2.2 generáció

Ábrahám Mihály 1926. szeptember 15. – 1996. március 4. (unoka)

Felesége: Varga Klára 1935. április 24.

1.2.2.1 generáció

Ábrahám Andrea 1968. december 10.(dédunoka)

Férje: Kovács Sándor 1969. április 15.

1.2.2.1.1 generáció

Kovács Nikolett 1994. január 27. (ükunoka)

1.2.2.1.2 generáció

Kovács Bence 1997. március 11. (ükunoka)

1.2.3 generáció

Ábrahám Gyula 1928. október 24. – 1991- március 11. (unoka)

Felesége: Szöllősi Emília 1931. augusztus 10. – 2011. március

1.2.3.1 generáció

Ábrahám Gyula 1966. február 11. (dédunoka)

Felesége: Iszlai Ágnes 1966

1.2.3.1.1 generáció

Ábrahám Anna 1995. szeptember 27. (ükunoka)

1.2.3.1.2 generáció

Ábrahám Attila 1997. november 11. (ükunoka)

1.2.3.1.3 generáció

Ábrahám Balázs 2005. március 23. (ükunoka)

1.2.3.2 generáció

Ábrahám Gyöngyi 1966. február 11. (dédunoka)

1.3 generáció

Ábrahám Kálmán Miklós 1901. május 22. – 1961 (gyermek)

Felesége: Szabó Mária 1893 - 1985

1.3.1 generáció

Ábrahám Mária 1936. augusztus 16. – 1986. augusztus 14. (unoka)

Férje: Laskai József 1931. február 17.

1.3.1.1 generáció

Laskai Erzsébet 1957. február 1. (dédunoka)

1.3.1.2 generáció

Laskai Irén 1960. június 1. (dédunoka)

1.3.1.3 generáció

Laskai Judit 1963. július 1. (dédunoka)

1.4 generáció

Ábrahám Miklós 1912. június 27. – 1914. (gyermek)

1.5 generáció

Ábrahám Ferenc 1915 – 1942. (gyermek)

Felesége: Molnár Ilona

II.

Hadifogságban

A hadifogságba került értelmiség magatartása és stratégiája a Nagy Háborúban

Az első világháborúról a centenárium éveiben számos munka látott napvilágot országszerte. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület is szorgalmazta a kutatást, az újabb anyagok feltárását, publikálását. A Jászkunság évkönyv kötetében néhány kutatónk (Besenyi Vendel, Elek György, Fazekas Mihály, Fodor István, Örsi Julianna) írását meg is jelentettük. Ezekből jelen írásom szempontjából fontos Pintér Zoltánnak a karcagi Nagykun Gimnázium tanáraitól közölt írása.¹

A túrkevei Finta Múzeum nagy becsben tartja a Finta művésztestvérek hagyatékát.² A „Hírünk a világban” című állandó kiállításban látogatók figyelmét mindig felkeltik Finta Gergelynek (Zádory Oszkár) a francia fogságban készült csontfaragványai csakúgy, mint Finta Sándor Trianoni emlékmű-terve.³

2011-ben Budapesten a Ráday Gyűjtemény egyik tárlójában felfedeztem vitéz Nagy László karcagi tanító kéziratos jegyzeteit, ami felkeltette a figyelmemet. Vitéz Nagy Lászlóról én hallottam korábban is, de azt nem tudtam, hogy ő egy távol-keleti hadifogolytábor lakója volt.

Ugyanígy voltam az egykori múzeumigazgató, elődöm, dr. Györffy Lajossal is. Életéről sokszor, sok helyen írtam.⁴ Helytörténeti és különösen turkológiai munkássága közismert és megbecsült. Életének világháborús emlékei azonban csak most kerültek napvilágra a családnál megőrzött levelek nyomán.

Nos, nézzük ezeket az emlékeket!

I. Finta Gergely szobrászművész a Fekete kolostorban

A túrkevei pásztorcsaládba született, nevelkedett tehetséges fiatal a 20. század elején a francia művészet büvkörébe került. 1906-tól Párizsban Rodin tanítványaként vált ismertté majd népszerűvé. Az első világháború azonban derékba törte a sikeres pályát. Az Antanthoz tartozó hatalom ellenséggként kezelte a Franciaországban tartózkodó magyar értelmiségi fiatalokat és börtönbe zárta. Így kerültek 1915-ben Finta Gergely, Kuncz Aladár és társaik a Noirmoutier kolostorba.⁵ A fogvatartott magyar rabok életét Kuncz Aladár A Fekete kolostor című regényében örökítette meg.⁶ A könyv nyomán kereste fel a helyszínt a Duna tv stábjá Jenev Éva irodalomtörténésszel és készített filmet az ottani emlékekből, melyet 2014. decemberben a nagyközönség is láthatott.⁷

1 Pintér Zoltán 2015

2 A múzeum legújabb kiadványát Egri Mária írta a Fintákról. Lásd Egri Mária: 2013!

3 Az állandó kiállítást 2001-ben rendeztem a Finta Múzeumban, amely ma is áll.

4 Például Örsi Julianna 2001b.; Örsi Julianna 2001c.; Örsi Julianna 2002c.

5 A két fogoly alakjáról lásd Kovács János legújabb írását! Kovács János 2014

6 Kuncz Aladár 1986.

7 A Fekete kolostor – Kuncz Aladár és az I. világháború c. dokumentum-film. Szakértő: dr. Jenev Éva. 2014. Sajnos a rendező figyelme nem terjedt ki a Túrkevén őrzött emlékekre.

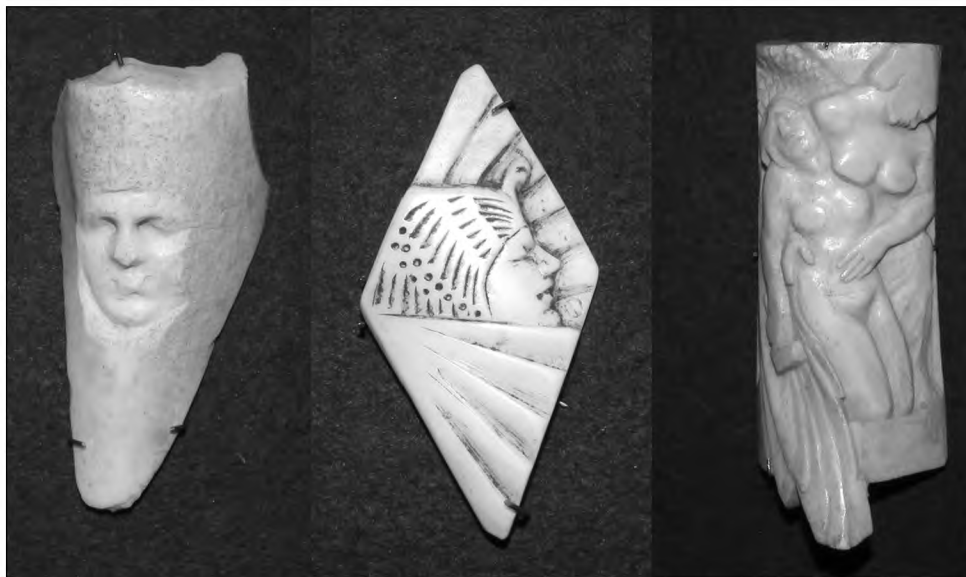
A Kuncz Aladár könyvében szereplő „művész” a türkevei Finta Gergely. Ő volt az, aki az első elhunyt fogolytársuknak emlékkövet faragott. Ennek másáról – amelyet Kuncz Aladár sírjára készített később – csak fotónk van, de Finta Gergely hazahozta azokat a kis faragott csontokat, amelyeket ott készített a konyhából kidobált marha lábszárcsontokból. Ezek ma is láthatók a türkevei tárlaton.⁸ Bízom benne, hogy e hír eljut a Noamoutierben működő helytörténeti egyesülethez is és ellátogatnak Türkevére. A türkevek pedig kíváncsiak lesznek a Fekete kolostor ódon falaira.

Kik és hogyan éltek a Fekete kolostoban?

A Fekete Kolostor másik rabja volt Dienes Barna, aki felesége elődei révén ugyancsak kötődött Türkevéhez.⁹ A Debreceni Teológián, majd Budapesten befejezván a tanulmányait francia nyelv gyakorlására 1914 nyarán utazott Párizsba kedvesével. Az Antant-csatlós francia kormány őt is bebörtönözte. 1919-ben kiszá-

1. kép. Finta Gergely
(művész nevén: Zádory Oszkár)

2. kép. Fekete kolostorban faragott csontok (Finta Múzeum tulajdona)

⁸ A Finta Múzeum állandó kiállítását rendezte Őrsi Julianna 2001-ben.

⁹ Lásd Őrsi Julianna 2016: 248.

badulván, néhány év után az ifjú pár Észak-Amerikába ment, ahol a lelkész a kivándorolt református magyarok hitéletét irányította, majd Dél-Amerikában végzett missziós tevékenységet.¹⁰

Bizonyára azt is kevesen tartják számon, hogy Finta Gergely testvére, Finta Sándor művész készítette Magyarországon az első világháborús katona-emlékművet 1916-ban. A szobor most is ott áll. Ilyen emlékművei állnak Hatvanban, Nyitrán, Pöstyénben, Hevesen, Újvidéken.¹¹

- Hősi emlékmű (1916, Nyitra)
- Hősi emlékmű (1917, Hatvan)
- Honvédszobor (1918, Pöstyén)
- Hősi emlékmű (1918, Heves)
- Hősi emlékmű (1918, Kecskemét)

A később Amerikába került Finta Sándor vázlatkönyvében szerepel egy Trianon emlékmű-terv is, amelynek megvalósulásáról nem tudunk.¹² Anélkül, hogy a Finta testvérek minden világháborús témájú alkotásáról részletesen írnék, csak annyit említek meg, hogy róluk se feledkezzünk meg a világháborús megemlékezések kapcsán! Lapozzák fel Egri Mária legújabb könyvét vagy a Magyar Múzeumi Arcképcsarnok című lexikont!¹³ Őrsi Julianna Múzeumi tükörkép című könyvében is hasznos információkat találunk.¹⁴

II. Györffy Lajos a Mzenszki tiszti hadifogoly táborban

Az 1897-ben Túrkevéen született Györffy Lajos 18-19 éves korában, egyetemistaként került a keleti frontra. 1917. december 5-én édesapjának írja: „*Táborunk nagy izgatottságban van, várjuk a békét s a felszabadítást. A békét karácsonyra várjuk s el is fog jönni, bízunk benne.*” Ekkor már hadifogságban volt Mzenszkben.¹⁵ Itt próbálta megőrizni a testi és lelki erejét. „*Minden reggel tornázok s naponta 50-szer körüljárom a kertünket s jól táplálkozom.*”

Otthonról várja a csomagokat és pénzt, amiből eddig csak 13.50 rubeles pénzküldemény érkezett. Most eltekintek a szüleinek és kedvesének írt valamennyi levelének tartalmától csak arra a különös tényre hívom fel a figyelmet, hogy a későbbiekben édesanyjával magyarul, de édesapjával német nyelven levelezett. Ennek oka, hogy így vélte megőrizni a nyelvtudását. Nyelvtelhetsége és annak kiaknázása valamint nagy szorgalma még ebben az élethelyzetben is megmaradt. Egyik bajtársa (Benkovich Árpád zászlós, aki megszökött a táborból, majd a debreceni Augustus szanatóriumba került) által írt levélből, melyet Györffy Lajos apjának írt, értesülünk számos részletről. Így például: „*Értesítem, hogy kedves fiával eg. honv. gy.e. hadapródjelölttel együtt voltam orosz fogságban éspedig 1916. augusztusától 1917. augusztusáig. Vele voltam a Charkovi kórházban, majd az Eletri (olv. Jelec.) azután*

10 Életútjáról és magyar írói kapcsolatairól lásd: Péter László 1999!

11 https://hu.wikipedia.org/wiki/Finta_Sandor

12 Finta Sándor vázlatfüzete a Trianoni emlékmű-tervről kinyitva szerepel a Finta Múzeum állandó kiállításában. Rendezte: Őrsi Julianna, 2001.

13 Egri Mária 2013; Őrsi Julianna 2002.

14 Őrsi Julianna 2008: 60-63.

15 Mzenszk vagy Mcenszk Közép-Oroszország Orjol Kerületében (Moszkvától délre) található. Abban az időben kb. 10 ezer lakosa volt.

Kedves jó apuskám! Mzensk 1918. XII. 8.
 Augustus 10. óta nem kaptam otthonról
 semmit kivéve egy 13.50 Rubeles pénzküldés-
 ményt a múlt héten, amit azáltal is nagyon né-
 ven köszönök. Ez idő szerint teljesen egészen
 vagyok és így ékezem magam is, hogy fenn tartom
 testi egészségemet. Minden reggel továbbra is ma-
 pontá 50-re, körülgáram a kertimbe s jól top-
 lálkodom. - Táborunk most nagy izgatottság-
 ban van, várjuk a békét a feloszlatást.
 A békét karácsonyra várjuk s el is fog-
 jönni, bízunk benne.
 A rövides viszontlátásig sokszor
 csókolja szerető fia: Lajos

3. kép. Györffy Lajos szüleihez írt tábori levelezőlapja

pedig a Mcenski tiszti fogolytáborban. Kedves fiuk nagyon jól érzi magát, a nyáron állandóan minden nap fürödni járt a folyóba.

... Úgy szintén kaptam egy fényképet, melyen egy társaság tűz körül üldögél. Éppen én hoztam el a kommandórtól azt a fényképet neki. Együtt voltam vele egy szobában.

Ami táborunkban 22-en voltunk és egy rendes faház volt. Saját hadifogoly szakácsunk volt s minden szobában egy legény aki takarított.

Kedves fiuk Lajos tanult franciául, németül, oroszul is. Oroszul már egész jól beszél. Várva várja a pillanatot, hogy a viszontlátás és béke örömeit elhozza. Én novemberben érkeztem meg mint ...” (Sajnos a levél nincs datálva.) Így is számos információt hordoz egy oroszországi tiszti hadifogolytáborról és főleg Györffy Lajos túlélési taktikájáról.

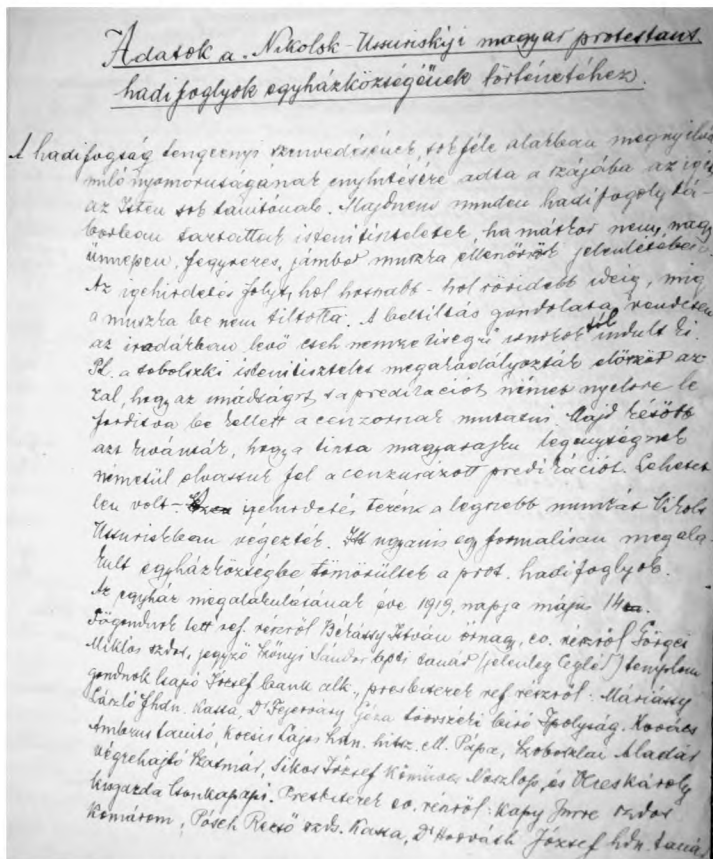
Mivel több bajtársi levél is megmaradt, így további részleteket is meg lehet tudni ezen és más hadifogolytábor életéből, a szökési körülményekről, valamint más hadszínterről is (pl. Boszniából is érkezett levél). A fentieknél jóval embertelenebb körülményekről is hírt kapunk.

Annyi bizonyos, hogy az otthoniakkal tartott kapcsolat, a levelek segítették a remény fenntartását a hadifoglyokban. A régi és új barátságokról ugyanezt mondhatjuk el. Györffy Lajosnak hazatérve volt ereje befejezni jogi tanulmányait, majd elvégezni a Keleti Akadémiát készülve egy Kis-Ázsiai Expedícióra, amely sajnos megghiúsult. Kisvárosi hivatalnok, majd Erdély visszacsatolásakor Szamosújvár és Dés polgármestere lett. A rendszerváltás után tanárként, nyugdíjas korában múzeumigazgatóként hasznosította tudását.

III. Nagy László küldetése a távol-keleti hadifoglyok életben maradásáért

Az új megyerendszerbe¹⁶ besorolt Karcag törzslakossága a 19–20 század fordulóján református kis- és középbirtokosokból állt. Egy három gyermekes kisbirtokos család tagjaként 1899-ben kezdte meg tanítói pályafutását Nagy László a Bihar megyei Esztáron, ahonnan egy évtized múlva szülővárosába került katedrára. Majd 1915. március 15-én bevonult, és a cs. kir. 68-as gyalogezred hadapródjaként a Keleti Kárpátokban került bevetésre. Az oroszok elleni harcban érdemelte ki 1916-ban azt I. osztályú ezüst vitézségi érmet. Ez év nyarán fogságba esett. Megjárta Tobolszk, Habarovszk, Petropavloszk táborait, majd 1919 októberében Oroszország talán legtávolabbi táborába vitték társaival együtt. Ez utóbbi helyen egy évet töltött.¹⁷

Ez utóbbi éltbe engednek bepillantást a vitéz Nagy László volt tanító-prédikátor által készített feljegyzések, a papírra vetett „Adalékok a Nikolsk Ússzuriszkyje magyar protestáns hadifoglyok egyházközösségének történetéhez” című írás.¹⁸

4. kép. Nagy László emlékiratának 1. oldala (Ráday Gyűjtemény)

¹⁶ Jász-Nagykun-Szolnok vármegye 1876-ban alakult magába olvasztva a Nagykun-ságot, a Jászságot és a Közép-Tiszamentét. is.

¹⁷ Nagy László hadifoglyok útjának térképét lásd jelen kötetben Bojtos Gábor írásában!

¹⁸ Nagy László: „Adalékok a Nikolsk Ússzuriszkyje magyar protestáns hadifoglyok egyház közösségének történetéhez” Ráday Könyvtár kéziratára K. 0-350

Az írás elején meghatározza a küldetését:

„A hadifogság tengernyi szenvedésének sokféle alakban megnyilvánuló nyomorúságának enyhítésére adta a szájába az igét az Isten sok tanítónak. Majdnem minden hadifogoly táborban tartottak isteni tiszteletet, ha máskor nem, nagy ünnepen, fegyveres, jámbor muszka ellenőrök jelenlétében. Azt igehirdetés folyt hol hosszabb, hol rövidebb ideig, míg a muszka be nem tiltotta...” Így volt ez Tobolszkban is, ahol a tiszta magyar ajkú legénységnek németül olvasták fel a cenzúrázott igehirdetést. Az egyházközség hivatalos megalakulása azonban majd Nikolsk-Usszurszkijban 1919. május 14-én történt meg. Az egyházvezetők azonban sűrűn váltották egymást. Békássy főgondnok meghalt, a többiek közül többen a „Sunka Uaru” hajóval elmentek az „édes hazába”. A presbitériumot többször ki kellett egészíteni. Hamarosan az igehirdetői tisztelet Nagy László veszi át. Az istentisztelet helyéül kineveztek egy barakkot és szószéket, padokat csináltak bele a foglyok. Vasárnap délelőttként 10 órakor gyűltek össze a hívek vallási különbség nélkül. Eleinte nem volt zsolnáruk. Az éneklendő zsolnári verseket 30-40 példányban leírták és szétosztották. Később kaptak zsolnárt és bibliát is az őket támogató nyugati egyházaktól. „Imáinkat, beszédeinket magunk írtuk, azok szívből és szívhez szóltak.” – írja az emlékező. Ilyen imák, beszédek meg is maradtak a hazahozott anyagban.

REF. THEOL. AKADEMIA
HUNGARICA

AMERICAN
Y.M.C.A.

ON ACTIVE SERVICE
WITH THE
AMERICAN EXPEDITIONARY FORCE

1918

Május 2-án vasárnap d.e. 10 órakor isteni tisztelet lesz. Az istentisztelet sorrendje a következő

1. „Praise Him”	Kimházi zenekartól.
2. „Tharban”	Csukli a dalarta
3. Invocatio	Mr. Teewissen
4. Gyülekezeti ének.	
5. Pentinai olvasás.	Mr. Teewissen
6. „Hope forward”	Kimházi zenekartól
7. Imá	Mr. Teewissen
8. Magánének.	Bognár Rósi nr
9. Bézsd.	Mr. Teewissen
10. Imá	Mr. Teewissen
11. Cxxxix zsolt. 11)	Csukli a dalarta
12. Hódó	Mr. Teewissen
13. Gyülekezeti ének	
14. Jesus in Gering	Kimházi zenekartól.

TO THE WRITER: SAVE BY WRITING ON BOTH SIDES OF THIS PAPER
TO THE FOLKS AT HOME: SAVE FOOD, BUY LIBERTY BONDS AND WAR SAVINGS STAMPS

5. kép. Nagy László feljegyzései az Amerikai Keresztény Ifjúsági Egyesület papírján (Ráday Gyűjtemény)

E tábori gyülekezet fő támogatója az Amerikai Keresztyén Ifjúsági Egyesület (J.M.C.A.) volt. Ennek a szervezetnek Vladivosztokban a vasutállomáson egy nagy kirendeltsége működött Sir Nac Naughton főtitkár vezetésével, aki jól ismerte Budapestet. Ő szimpatizált a magyarokkal, de nem tudott magyarul. Mivel itt nagyszámú cseh várt behajózásra, így a képviselőjük hathatós volt. Közvetítésükkel került Nikolszk-Usszurszkijba – ahol szintén voltak csehek – Teeuwissen lelkész. A tolmácsa Kovács Artúr hadnagy volt. Néhány emberrel megismertette a KIE lényegét.

A lágerben két bibliakör működött, amelyet Nagy László vezetett. Egy-egy alkalommal 130-150 hallgató is volt. A KIE munkája mind szélesebb alapokon nyugodott. Amerikai segítséggel berendeztek egy sokszorosító irodát is, amelyben 8-an dolgoztak. Itt készült a Hadifogoly zsolttár és János evangéliuma.

Négy ünnepet értek itt meg a foglyok. Az úrvacsoraosztásról – amely 1919. karácsonykor, 1920. böjtkor, húsvétkor, pünkösdkor volt – meghatottsággal ír az emlékező: *„Ez úrvacsora osztás jelenetét soha sem fogja az idő emlékezetemből kimosni. Az a lélekből jött bűnvallomás az „én hiszem és vallom” őszintén erőcsengése itt zsong fülemben. Ott állt a tiszta pokróccal leterített, gyalulatlan deszkából készült úrasztala, rajta a szent jegyek tiszta törülközővel letakarva. Japán vörös bor, muszka kenyér körül kálvinista és evang. magyarok. Bádog tányérból adja kenyeret szeretett levitánk, alumínium pohárból adja e sorok írója a bort, s látom hogy hullanak könnyei a csaták tüzeiben barnult arca sebhelyes katonának a kenyérré s még inkább a borba. Mindannyian bizony meghatva könyhullatások között fejeztük be úrvacsoránkat. Néma csendben áhítatosan nemes egyszerűség között folyt le.”*

Egy fennmaradt névsorból következtethetünk arra, hogy 348 magyar fogoly tartozott ehhez az egyházközséghez.¹⁹ 1919. októbertől 1920. októberéig 15-en haltak itt meg, akiket istentisztelet keretében utolsó útjukra elkísértek társaik. A Nikolszk-Usszurszki Nőegylet vállalta örök időkre e sírok gondozását. Vajh' van-e aki az örökükbe lépve ma is gondozza e sírokat?

A vallási életen túl más területen is gondoskodtak az egyház vezetői fogolytársaik lelki gondozásáról, nevezetesen: volt Nevelési osztály (II. vezetője: dr. Kalós Pál, később a karcagi származású Nagy Károly), Szórakoztató osztály (III. vezetője: Nagy László), Sport osztály (IV. vezetője: Ambrus Endre), Kávéház (V. osztály. vezetője: Platthy Mihály).

A Nevelési osztály foglalkozott az analfabéták oktatásán túl nyelvtanítással, tartottak előadásokat az intelligensek számára. Politikai, jogi, pénzügyi, telekkönyvi, gazdasági, kertészeti, méhészeti, fizikai, természetrajzi, földrajzi, világ és egyháztörténeti előadásokat is tartottak. Az ismeretek átadása mellett ez nagy hatással volt a fogvatartottak lelkivilágára. *„Ez előadások, amellelt hogy tanítottak, kitűnő hatással voltak a borongó hadifogoly lelkekre, s közelebb hozták az embereket egymáshoz, a magyart a magyarhoz.”* Egy igazán belső érzést is lejegyzett Nagy László. Az egyik római katolikus hívő, miután Krisztus képe előtt leborulva imádkozott, odament az újonnan kirakott Horthy-képhez is és imádkozott. *„... midőn imáját elvégezte, megkérdeztem, hogy mit művelt barátom? Zászlós úr kérem, ama kép előtt imádkoztam magamért, családomért az Istenhez, e kép előtt pedig arra kértem a jó istent, hogy e nagy embert tartsa meg sokáig a magyar haza számára. Egyszerű földműves volt, de vérbeli magyar volt... Vajon hányan vannak ma a magyarok között, kik imáikba gondolnak a kormányzó Úrra?”* – írja az emlékező. A tábori könyvtárban főleg

¹⁹ Nagy László: Magyar protestáns hadifoglyok. Ráday Könyvtár kéziratára K. 0-350 A hadifoglyok névsorát közöljük a cikk végén a mellékletben.

angol nyelvű könyvek voltak, de volt egy tábori újság is, amelyet Szőnyi Sándor és dr. Kovátsy Albert szerkesztett.

A Szórakoztató osztály célja a nemes, szeszes ital nélküli szórakozás megismertetése volt. Erre szolgáltak a különböző eszközök: sakk, dominó, lóverseny, malomjáték, színház, mozi megismertetése. Létrehoztak dalárdát, zenekart, tartottak hangversenyt.

A foglyok szívesen szerepeltek a színdarabokban. A bemutatott színjátékok a következők voltak: Az obsitos, János vitéz, Falu rossza, Sardy ház, Gül baba, Nebántás virág, Tatárjárás. Akár itthoni művészeti csoport repertoárja is lehetett volna. A színházat ugyancsak a lakók építették. Villany is volt benne. Egyik este színház, másik este moziműsor volt benne.

A Zenekar 27 tagból állt. Előadtak operettek, kísérték a zsoldárokat. Egy 8 tagból álló cigányzenekar és egy 32 tagú énekkar is működött. A zenekarok a Kávéházban is játszottak délután 2-4 óra között. A zenekar, a dalárda Vlagyivosztokban is fellépett egy 5 ezer lelket befogadó teremben. Ott voltak a nemzetek konzuljai, előkelő muszka családok, a kikötőben horgonyzó japán, kínai hadihajók tisztikara. A teremben a nemzeti zászlók között Nagy László felhúzta a magyar lobogót is. Történt mindez a nemzetközi béke megszületése előtt.

A Sportosztály megismertette a hadifoglyokat a legújabb testedző játékokkal. A Kávéházban olcsó és ízletes, tápláló italokat szolgáltak fel: keserű és édes tea, tejes tea, tej, fekete kávé, tejes kávé, kakaó. Ehhez naponta egy zsemle vagy kifli járt. A süteményeket egy harminc tagból álló társaság készítette. 3 hl tej, 5-10 ezer sütemény fogyott.

A foglyok ellátását az Amerikai Szervezet állta, sőt némi zsebpénzt is adott nekik, amelyet itt költöttek el a foglyok vagy jegyet vettek az előadásokra.

Miért volt szükség e sokirányú szórakoztatásra? Ezt is megindokolja Nagy László: „*Más volt a lélek állapota ott, mint idehaza. Ott az anyagi gond nem bontotta a hadifoglyot. A legszükségesebb megvolt. Ellenben a lelke az vágyott, vágyott valahova, ... messze ... haza. A lelke töprengett, merengett az otthon hagyott kedvesek után, drága vágyódáson. A különböző rossz hírek még a legnagyobb optimistát is kezdték pesszimistává változtatni. Sőt sok lélek belefáradt a várakozásba s egy zsinet keresve szabadultak a bizonytalanságtól. Másoknak lelke elvesztette egyensúlyát s kórházba került. Ezeket tapasztalva tettünk meg mindent, hogy a lelket, ha csak egy órára is más irányba terejjük. Nagy nehéz munka volt, de sikert hozó, Mert egészséges lelkeket vezettünk haza ... hazánk imádott földére, kik a 40 napos rettenetes tengeri utat igen dicséretre méltó vasakarattal tették meg s bírták, viselték annak fáradaimait.*”

1920 szeptemberében amerikai segítséggel megkezdődött a hadifoglyok hazaszállítása. Ekkor már prédikátor Nagy László. Ő a második szállítmánnyal indult haza. A feladatokat újabb emberek töltötték be. Az ott keletkezett iratokból csak keveset hozott magával Nagy László 2. db. jegyzőkönyvet, hadifogoly zsoldárt, János evangéliumát az YMCA titkár bizonyítványát (igazolól levelét) hozta magával. Ezek a most ismertetett visszaemlékezésekkel együtt bekerültek (Papp Béla özvegye 1961-ben adta be.) a Ráday gyűjteménybe. Talán a többi is valahol ott lapul erdélyi vagy magyarországi gyűjteményekben. Erre utal Gazda József 2003-ban megjelent Emlékek Ázsiája című könyve és Kovács Bálintnak az 1999-ben közzétett Krisztus kisdedegyháza anyaga.²⁰

A visszaemlékezésből kiderül, hogy milyen áldozatos munkát végzett egy egyszerű kisvárosi tanító társaival együtt Távols-Keleten a reménytelenség egyik pontján az első világháború végén. Megérdemli, hogy emlékezzünk Rá és Társaikra!

---

20 Gazda József 2003; Kovács Bálint 1999.

Összegezve elmondhatjuk, hogy az itt bemutatott nagykun-sági értelmiségi foglalkozású emberek egy értelmetlen háború résztvevőiként Európa és Ázsia távoli földrészén hosszabb-rövidebb ideig megtapasztalták a hadifogoly életet. Neveletésük, erkölcsi tartásuk erőt adott nekik a túlélésre, sőt társaik lelkierejének erősítésére. A család mellett az egyház képviselői és a kiemelkedő szociális érzékenységgel rendelkező bajtársak adtak biztatást a túlélésre.²¹

Irodalom

- Bojtos Gábor
2012 „Hősök voltak mindannyian...” Jász-Nagykun-Szolnok megye a Nagy Háborúban. In: Örsi Julianna (szerk.): *Jászkunság 2. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület évkönyve 2014.* 349–350. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok.
- Bojtos Gábor
2014 Vitéz Nagy László élete és tevékenysége
Internet: http://www.szolarchiv.hu/kateg-168-1-nagy_laszlo_i_vh.html
- Bojtos Gábor
2017 Vitéz Nagy László élete és tevékenysége. In: Örsi Julianna (szerk.): *Helytállás a hazáért, a családjáért.* 103-126. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Túrkevei Kulturális Egyesület, Szolnok – Túrkeve.
- Csorba Béla (sajtó alá rendezte)
2014 *Koczka József naplója.* (1914). Fórum Kiadó, Újvidék.
- Egri Mária
2013 *A Finta testvérek élete és művészete.* Finta Múzeum, Túrkeve.
- Fazekas Mihály (közreadja: Balláné Fazekas Ilona)
2014 Katonasorsok a világháború nagy zivatarában In: Örsi Julianna (szerk.): *Jászkunság 2. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület évkönyve 2014.* 194–204. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok.
- Gazda József
2003 *Emlékek Ázsiája.* Budapest.
- Kovács Bálint
1999 *Krisztus kisdéd egyháza.* Budapest.
- Kovács János
2014 Két halhatatlan portré – Finta Gergely és Kuncz Aladár – In: Örsi Julianna (szerk.): *Jászkunság évkönyv 2.* Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület évkönyve 2014. 293-299. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok.
- Kuncz Aladár
1986 *A Fekete kolostor.* Szépirodalmi Kiadó, Budapest.
- Nagy Endre
2010 Így éltem és ezt láttam... A szibériai hadifogoly és erdélyi iskolaalapító életútja. Újvidék.

---

21 Örsi Julianna 2012.

- Örsi Julianna
- 2001a. „Hírünk a világban” A Finta múzeum új állandó kiállítása. In: Örsi Julianna (szerk.): *Túrkevei emlékkönyv 5.* 33–64. Finta Múzeum, Túrkeve.
- 2001b. Dr. Györffy Lajos Túrkeve és a Nagykuság tudósa. In: Örsi Julianna (szerk.): *Túrkevei emlékkönyv 5.* 100–101. Finta Múzeum, Túrkeve.
- 2001c. Györffy Lajos és Györffy István kapcsolata. In: Örsi Julianna (szerk.): *Túrkevei emlékkönyv 5.* Túrkeve. 102–106. Finta Múzeum, Túrkeve.
- 2002 a. „Hírünk a világban” „Our news int he word” – kiállításvezető. Finta Múzeum, Túrkeve.
- 2002 b. Finta Gergely, Finta Sándor (szócikkek). In: Bodó Sándor – Viga Gyula (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok.* 277–278. Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó Budapest.
- 2002 c. Györffy Lajos (szócikkek). In: Bodó Sándor – Viga Gyula (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok.* 338–339. Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó Budapest.
- 2004 *Művészeti értékek a Nagykuságon.* Les valeurs artistiques de Nagykuság. Túrkevei Kulturális Egyesület, Túrkeve.
- 2008 *Múzeumi tükörkép.* Alföldi könyvtéka 4. Túrkevei Kulturális Egyesület, Túrkeve.
- 2012 A család összetartásának és védelmi mechanizmusának szerepe a helyi társadalomban. The role in local society of family cohesion and its defence mechanism. In: Örsi Julianna (szerk.): *Középpontban a család 2.* 89–100. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok – Túrkeve.
- 2016 a. Első világháborús katonaemlékek a Nagykuságon. In: Örsi Julianna (szerk.): *Jászkuság 4.* Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület évkönyve 2016. 120–131. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok – Túrkeve.
- 2016 b. Kusági lelkészek amerikai misszióban – Adatok a Harsányi család történetéhez. In: Örsi Julianna (szerk.): *Palástban. Nagykusági és kötődő lelkészek bizonyágtétele igével, tollal, tettel a magyarságért.* 244–266. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Túrkevei Kulturális Egyesület, Szolnok–Túrkeve
- Péter László Azonosíthatatlan személy. Dienes Barna idézése. In: *Kortárs* 199. 11. sz. 61–73.
- 1999
- Pintér Zoltán Árpád
- 2015 Kötelességtudat háborúban és békében ... (A karczagi Református Főgymnasyum a Nagy Háborúban. In: Örsi Julianna (szerk.): *Jászkuság évkönyv 4.* Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok – Túrkeve. 241–254.

Melléklet

Nagy László: Magyar protestáns hadifoglyok

s.sz.	név	
1.	Ács Lajos	42. Kriszlinkovich Pál
2.	Aldorfer István	43. Kut... (?) Mihály
3.	Ambrus Endre	44. Lakatos Béla
4.	Balog Béla	45. Lunya Rudolf
5.	Beck Hans	46. Lendvay Károly
6.	Békefi Ernő	47. Luczu Gyula
7.	Berecky Lóránt	48. Meress Rezső
8.	Bernola Károly	49. Michvai Béla
9.	Birner Wilhelm	50. Németh József
10.	Bertl Willibald	51. Nuzny István
11.	Breicz Tivadar	52. Pataky János
12.	Bukovinszky Ferenc	53. Peterdi Miklós
13.	Cseh Kálmán	54. Pfüff Henrik
14.	Cseresznyák Géza	55. Piller József
15.	Dreischock Mihály	56. Plagány András
16.	Fajczik Imre	57. Póczy László
17.	Fölbirt Artur	58. Polgár József
18.	Földes Ferenc	59. Policzer Jenő kilépett 1919.08.09.
19.	Fröhlich Jenő	60. Priviczky Ádám
20.	Gábrriel Karl	61. Rónai Géza
21.	Grill Karl	62. Réth Gyula
22.	Gunda Jenő	63. Schinko Ferdinand
23.	Guthay József kilépett 1919.08.10.	64. Schönheim István
24.	Hanyos Aladár	65. Schwarrer Karl
25.	Herzog Heinz	66. Sipos Zsigmond
26.	Hets Karl	67. Skriba Gyula
27.	Hlavnya Károly	68. Ströger Béla
28.	Hintós László	69. Stribik László
29.	Hochfelder Árpád	70. Suloki Lajos
30.	Horváth Ferenc	71. Sütő Sándor
31.	Husztli Mihály	72. Szabó István
32.	Kubik Alajos	73. Szerényi Géza
33.	Janács Gyula	74. Szolnoky Kálmán kilépett 1919.08.10.
34.	Kemencey János kilépett 1919.08.10.	75. Szőgyi Árpád
35.	Kerei József	76. Szűcs Dezső
36.	Klein Eduard	77. Takács Elemér
37.	Klein Károly	78. Thomasz Sándor
38.	Kiss István	79. Tihanyi Rezső
39.	Komornik Lóránt kilépett 1919.08.10.	80. Tivadar Zoltán
40.	Kovács Gyula	81. Tyápai Emil
41.	Krinyovszky László kihúzva	82. Urbán Bódog
		83. Varga Kálmán

84. Velancsics Ernő
85. Vukovics Antal
86. Wieland Jakob
87. Wiener Rudolf
88. Jarmer Hans
89. Abl
90. Bálits Ferenc
91. Beck Dávid
92. Beőthy Miklós
93. Brean Leó kilépett 1919.08.14.
94. Beruhauser Franz
95. Bogdanszky Karl
96. Dimacsek Waldemar
97. Effenberger Josef
98. Erhardt Pál
99. Földes Lajos
100. Fressleben Josef
101. Fuchs Franz
102. Fuchs Karl
103. Goldstein Tibor
104. Hartl Anton
105. Hell Leopold
106. Hepe Wilhelm
107. Hofer Andreas
108. Horvatek Norbert
109. Hőzsigsberger Franz
110. Hyhuars Karl
111. Jaszonovics Ede
112. Kaniak Franz
113. Ladmann Károly
114. Lohwasser Josef
115. Lux Friedrich
116. Müller
117. Oschowidzer Karl
118. Payker Hans
119. Pető Vilmos
120. Pick Rudolf
121. Pifroff Josef
122. Polán Árpád
123. Pressler Lipót
124. Reimer Antal
125. Richter Josef aug. 17. beteg.
126. Röder Herman
127. Schiffner Max
128. Schönbeck Mihály
129. Schmidt
130. Schwab Josef
131. Schwab Ferdinand
132. Seifert Ferenc
133. Steinzdörfer Josef
134. Smital Walter
135. Székely József
136. Tamás
137. Theiner Johann
138. Tiefenbacher Paul
139. Túri Sándor
140. Unger
141. Vécsei Zoltán
142. Végh István
143. Wagner Oswald
144. Wehle Josef
33 Úr részére a 19 R.Kvotát
átvettem .. Összesen 648 R.
70 kop. Átvettem
Vécsei Zoltán
145. Balkányi István
146. Barta Ferdinánd
147. Bernáth Gyula
148. Berzsényi László
149. Binder Hans beteg 5-ike óta, 30án
már igénybe veszi a kosztot.
150. Bodnár Lajos
151. Bogdány Béla
152. Bogyá András
153. Csemez József
154. Csanki Imre
155. Csőke József
156. Czeglédi András
157. Dóczy Béla
158. Egri Péter Pál
159. Fried Farkas
160. Fülöp Dezső
161. Gábor Kálmán
162. Gassner József
163. Geday Imre
164. Getchöpf Emil
165. Göndör Ferenc
166. Gross Karl
167. Györffy Lajos
168. Halász Dénes
169. Hanzl
170. Haslinger Lajos

171. Hoffmann Ferenc kilépett 1919.08.16.
 172. Hofer Leopold
 173. Horváczy
 174. Huszovszky Nándor
 175. Jám Antal
 176. Jung Sándor
 177. Kállay Albert
 178. Kallivoda Jenő
 179. Károlyi Manó
 180. Kenedics Ede
 181. Kérdő Antal
 182. Kéri Ágoston
 183. Kerpen Miksa
 184. Kertasi Lajos
 185. Klingraber Ferenc
 186. Kohári Nándor
 187. Kohn Sándor
 188. Kovács Artur
 189. Kovássy Albert
 190. Kopecy Ottó
 191. Kozmovszky Dezső
 192. Krudy János
 193. Krumnei Franz
 194. Kucsera
 195. Klauser Fulmar
 196. Kunschner
 197. Lakatos László
 198. Labdás Károly
 199. Lobstein Béla
 200. Losert Ernő
 201. Lavish Salo
 202. Mátray Gyula
 203. Milecker Géza
 204. Merle Zoltán
 205. Millner Károly
 206. Nagy Gusztáv
 207. Nagy László
 208. Ország Imre
 209. Pákozdy Dezső
 210. Papacek Hans
 211. Pipal Hans
 212. Potok Ármin
 213. Pollner Izidor
 214. Pollner Viktor
 215. Pozsár István
 216. Puzdor Gyula
 217. Ressen Ernő
 218. Scháta Antal
 219. Sándor Béla
 220. Salgó Ottó
 221. Schiff Ernő
 222. Schweider Brunó
 223. Serényi Róbert
 224. Stützel Géza
 225. Szabó Sándor
 226. Vágó Manó
 227. Vermes Mihály
 228. Walder Lajos
 229. Weber Mihály
 230. Weber Rudolf
 231. Weisz Zsigmond
 232. Winter András
 233. Wittmann Rudolf
 234. Zsuffa János
 235. Zsirai Miklós
 236. Baller Anton
 237. Scheibler (Jahn)
 238. Bartl
 239. Badstüber
 240. Beckert kilépett aug. 18-án
 241. Bock
 242. Demuth beteg 16-tól igénybe
 243. Freudeureich
 244. Gall
 245. Gettinger
 246. Gudjelka
 247. Hannuer
 248. Hirnich
 249. Hoffmann
 250. Hönig
 251. Hubacsek
 252. Jellinek
 253. Kallner
 254. Kargl
 255. Keil
 256. Kreissl aug. 23 óta beteg
 257. Kohn 24 óta beteg
 258. Kunz
 259. Meier Bourgoishoz 08.11.
 260. Mück
 261. Neuburger Paul
 262. Novak

263. Oktabetz		309. Krumpholz
264. Reh		310. Kulhaby
265. Rudrich		311. Kunerth
266. Schmulzer		312. Langer
267. Schopf		313. Lenk
268. Schöntal		314. Leter
269. Schwarz		315. Lichnovszky
270. Ungar		316. Meicner
271. Waas		317. Noher
272. Walk		318. Peterek
273. Warta		319. Pietschumm
274. Zang		320. Pollák
275. Zoepnek		321. Prucha
276. Wiedrich		322. Reichert
277. Alt Erich		323. Reinelt
278. Appel		324. Richter
279. Armann		325. Schindelka
280. Bitter		326. Schmidt Julius
281. Burtscher		327. Schueck
282. Cubak		328. Scholz
283. Dellefant		329. Schrott
284. Dinanitzer		330. Skrobunek
285. Dzadek		331. Sonnenschein 18-án manágba lépet
286. Eigl		332. Spitzner
287. Fadol		333. Steinitz
288. Friedl	Friedl	334. Szilágyi
289. Gerold	Gerold	335. Teltschik
291. Hahnl		336. Tögel
292. Heide	beteg?	337. Walek
293. Herzl		338. Wenitch
294. Hoffmann		339. Weitzdörfer
295. Höhn	Höhn	340. Winkler
296. Hössl		341. Winter
297. Idinger		342. Wittka
298. Jahn		343. Wunderlich
299. Jakobzohn		344. Zeilinger
300. Jeckel		345. Zuber
301. Jenser		346. Zucker
302. Jung		347. Haas
303. Jünigling		348. Fretzmüller
304. Kade		1424 R. 90 kpt átvettém
305. Karass		Hermann
306. Karner		
307. Krenpel		Ráday kéziratár: K.O. 350.
308. Krentzinger		186-211. p.

Bojtos Gábor

Vitéz Nagy László élete és tevékenysége

(Karcag, 1879. június 28. – Karcag, 1937. december 7.)

*„Boldog az a nép, melynek ilyen a gyermeke,
és büszke az a gyülekezet, melynek ilyen szolgája van”.¹*

Bevezetés

1920. szeptember 21-én született meg az az írás, amelyik az I. világháború legtávolabbi magyar protestáns hadifogoly-gyülekezetének presbitériumi gyűlésén született és Nagy László unikális tevékenységét őrizte meg az utókor számára.

Nagy László életútjának megírásához nagy lökést adott a leszármazottakkal (idősebb és ifjabb Tóth Istvánnal) való személyes kapcsolat,² illetve a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun Megyei Levéltárban található haditett-leírások, amelyeknek kiemelkedő darabja „főszereplőnké”. Ki kell emelnünk munkánk határon kívüli támogatóit: Suzanne Teeuwissent, és a YMCA (Young Men's Christian Association – Fiatalok Keresztény Egyesülete/Keresztény Ifjak Egyesülete) Levéltárát (Kautz Family YMCA Archives, University of Minnesota, USA); az első szóra rendkívül értékes adatokat, dokumentumokat bocsájtottak rendelkezésünkre.

Az első világháború kitörésének századik évfordulója jelenti azt az alkalmat, amelynek kapcsán egy olyan életpályát tudunk bemutatni, amely példamutató lehet sokak számára.

Nagy László (1879–1937) karcagi kántor-tanító volt, aki 1915-ben vonult be a cs. és kir. 68. gyalogezredhez. A keleti fronton kitüntette magát vitézségével, majd 1916 nyarán fogságba esett. A több éves szibériai hadifogság alatt egyik szervezője és prédikátora volt az eurázsiai földrész legkeletibb magyar protestáns egyházközségének Nyikolszk-Usszurijszkban.

A Walter Teeuwissen³ lelkész nevéhez köthető – és a „nyikolszki” YMCA által alapított – Biblia Kör egyik szervezője és előadója, az ún. szórakoztatási osztály vezetője volt.

Írásunkban bemutatjuk Nagy László életét és tevékenységét, így szólunk a hadifogság körülményeiről, a hadifoglyok hazaszállításáról, a Vitézi Rendről és a vitézi telek fenntartásának nehézségeiről. A távoli hadifogságban általa megőrzött (és ma a Ráday Gyűjteményben található hagyatékból) iratok⁴ – például beszámolók, részletes jegyzőkönyvek, a Biblia óra anyagai, imádságok – hűen és pontosan őrzik e gyülekezet emlékét, a hadifogság megpróbáltatásait. Az általunk összeállított bőséges és egyedülálló kép- és dokumentumgyűjtemény egy töredékét is igyekeztünk felvillantani az olvasónak.

1 Nagy László „bizonyítványa”. MNL JNSZML IX. 250. a. Általános iratok.

2 2014-ben találkozhattam és beszélgettem Nagy László lányával, Nagy Vilával (1922-2016) Karcagon. Köszönöm a családnak.

3 Walter Teeuwissen (1886-1967). Holland származású amerikai lelkész. Életéről: Kovács Bálint 1999: 106-107. és az unokája, Suzanne Teeuwissen által üzemeltetett honlapon: <http://suzanneteuwissen.free.fr/Walter%20Teeuwissen%20Biography.html> Köszönöm Suzanne Teeuwissen segítségét.

4 Köszönettel tartozom Berecz Ágnes gyűjteményigazgatónak nagylelkű támogatásáért.

3. kép. Nagy László családjával idős korában

1909-ben véget ért az esztári évtized. Nagy László ugyanis megpályázta valamikori iskolájának üresedésben lévő tanári állását és – a többi 15 jelentkező előtt – el is nyerte azt. Szolgálati bizonyítványában kiemelték kiváló kántori működését és orgonatudását.¹¹

1909-től tehát Karcagon élt és dolgozott, itt született Miklós fia is 1913-ban, majd Vilma lánya 1922-ben.¹²

Az első világháború kitörése után természetesen a tanítókat, tanárokat is behívták katonai szolgálatra. Az elemi iskola tanítói közül Vajó János, Szilágyi Lajos, Kálmán Mihály, Kárpáti Károly, Varga László, illetve 1915. március 15-én Nagy László vonult be.¹³

II. 1915–1920: Háború és hadifogság

Nagy László a császári és királyi 68. gyalogezredhez vonult be 1915-ben.¹⁴ Hadapródként harcolt ezredével az oroszok ellen a Kárpátokban. 1916-ban ő is részese volt az orosz hadsereg támadó hadműveletének, amely – Alekszej Bruszilov lovassági tábornokról – Bruszilov-offenzíva néven híresült el.¹⁵ Nagy László ebben a hatalmas veszteségeket hozó nyári hadműveletben való részvételéért kapta meg I. osztályú ezüst vitézségi érmét, illetve esett hadifogságba.

Nagy László így emlékezett vissza a kitüntetéssel járó haditettére:¹⁶ A 68. gyalogezred „melynek első századánál teljesítettem csapatszolgálatot, mint szakaszparancsnok, 1916. június 30-án támadásra kapott parancsot. Megkezdtük éjjel ½ 2 óraker az előnyomulást. A

11 MNL JNSZML VIII.125.a. Iskolügyi bizottság üléseinek jegyzőkönyve.

12 MNL JNSZML XXXIII.2. Karcag, születési anyakönyv, 729/1913. és 479/1922.

13 MNL JNSZML VIII. 125.a. Adatok a Református Népiskola történetéhez. 71.

14 A Hadtörténelmi Levéltár Tiszti személyügyi iratanyagai között nincs Nagy Lászlóra vonatkozó adat.

15 Szijj Jolán 2000: 89-90. és Udovecz György 2013: 211-245.

16 A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárában található haditett-leírásokról: Cseh Géza 2010.

muszka tábori őrsze hamarosan észrevette a veszedelmet, azonnal futott vissza az állásba, hogy jelentse a mi közeledésünket. Jelentésüket csakhamar észleltük is tettekben, amennyiben az orosz igen nagy gránátokkal próbálta sorainkat megbontani, ami nem sikerült.

Századunk előnyomulási irányában egy kis erdőcske esett, melynek széléig minden komolyabb veszteség nélkül eljutottunk, de ott pár órára meg kellett állnunk, mert oly erős gépfegyvertűz fogadott bennünket, hogy előnyomulni nagyobb, igazán számottevő veszteség nélkül nem lehet. Én voltam a század jobbszárny-szakaszának a parancsnoka. Sebesültjeim s halottaim lövéseiből megállapítottam, hogy az ellenség elég magasán lő, amennyiben a nagyobb emberek leginkább a fejükön sebesültek, vagy kaptak halálos fejlövést.

A szomszéd század eddig se tudható okból megzavarodott s felbomlott sorokban próbált az erdőcske mélyébe menekülni. Én azonban megállítám a társaságot, s bár nehezen, de bevontam őket az én rajvonalamba. Századom nem mozdult előre. Ezredem jobb szárnyát visszanyomta az orosz. Kevés gondolkozni való idő volt. Tudtam, hogyha sokáig még az erdő szélén maradok, az orosz ágyúval fog onnan kivetni. Ezt nem várhattam be, ezért szakaszomat, amely elég szép számú volt a szomszéd századdal, egyenként való futással kivittem az erdő széléről, s mikor utolsónak én is elhagytam az erdőt, megkezdte azt löni az orosz nagy, nehéz gránátokkal. A kivonulást veszteség nélkül tettem meg. Beástuk magunkat közel az ellenséghez.

Természetesen folytonos gépfegyver tűzben. Itt töltöttük a napot, nem tudva, hogy tőlünk jobbra, balra mi történik, mert telefonistáink elestek. A szomszéd századdal sem volt meg a kellő összeköttetés. Este mégis valahogyan kézről kézre adott írásbeli parancsot kaptunk, hogy az est beálltával fel kell menni az orosz álláshoz egész rohamtávolságig. Alkonyodott. Mieink részéről pergőtűz, majd a rohamjelre kiugráltunk kis fedezékeinkből, s csúszva-mászva, nagy áldozatok árán feljutottam szakaszommal a muszka drótakadályig. Ott (...) vártuk a parancsbeli 2 órát, mikor rohamozni számítottunk. A drót előtti állásunkból azonnal kerestem az összeköttetést, először századommal balra, majd jobbra s egy árva lelket sem találtam. Mit tehettem mást, visszavonultam, s akkor tudtam meg, hogy csak én tudtam szakaszommal feljutni a rohamtávolságig. A sikertelenség miatt a roham lefúvatott”.¹⁷

Nagy László 1916. július 21-én esett fogságba. Ennek körülményeit Winter András naplójából ismerhetjük meg: „Mi a Lipa-folyó mocsaras partjai mentén állásban voltunk Novostav és Holatin községek közt. A hajnali ködben alig-alig látunk. Lármás hangzűrzavar hallatszik hátulról és balszárnyunk felől. Értésülünk, hogy az oroszok hátulról közelítve felgöngyölítik a frontszakaszunkat. A meglepett embereink részéről az ellenállás szinte lehetetlen, s felesleges áldozat volna. (...) A folyó túlsó partján ott találtuk az I. századunkat, a 2-ikat, az egész I. zászlóaljunkat, a 38. gyalogezredet és a 21-es vadászokat, az osztrák 31. landwehreket. Jóformán az összes legénység és tisztjeik fogságba estek. Itt a nagy haderő, előtűnik a fogság”.¹⁸

17 Nagy László haditett-leírása. MNL JNSZML LX. 250. a. Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye Vitézi Székének iratai, általános iratok.

18 Winter András 1992: 25-26. Winter András szolnoki gimnáziumi tanár naplót vezetett a hadifogság éve alatt. Az 56 hónapos hadifogságot együtt élte át Nagy Lászlóval, így pontosan ismerhetjük a fogság topográfiáját és körülményeit.

10. vL
Nr. 11449

**Rußland, Italien, Serbien,
Rumänien, Frankreich.**

Name: *Nagy László*

Charge: *Közel*

Regiment: *JR 60*

Alter: Aus: *Karzagy Tóke's utca 182*

Gefangen in: *germán*

Interniert in: *Petropavlovsk Sibirien*

NR. 0. DD. STA. F. HW. 205610 a (st.)

4. kép. Hadifogoly-karton¹⁹

Winter András szolnoki gimnáziumi tanár naplót vezetett a hadifogság évei alatt. Az 56 hónapos hadifogságot együtt élte át Nagy Lászlóval, így pontosan ismerhetjük fogságuk helyszíneit:

- 1916. augusztus – 1917. szeptember: Tobolszk
- 1917. október – 1918. április: Habarovszk
- 1918. május – 1919. szeptember: Petropavlovszk
- 1919. október – 1920. október: Nyikolszk-Usszurijszk

5. kép. Nagy László hadifogságának állomásai

¹⁹ Köszönöm Kiss Gábor százados-főlevéltáros (Hadtörténeli Intézet és Múzeum Bécsi Levéltári Kirendeltsége) értékes segítségét.

1.) A hadifoglyok létszáma

Nagy László egyike lett ekkor azon százezreknek, akiknek a háború nem feltétlen ért véget 1918-ban. Hogy hányan voltak Nagy fogolytársai, erről a szakirodalom is csak becsléseket közöl.

Az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregéből az oroszok ellen harcolók közül kb. 2 millió fő esett fogságba, akik közül 5-600 ezer volt a magyarok száma.²⁰ A téma kiváló kutatói (Bonhardt Attila és Petrák Katalin)²¹ Józsa Antalra hivatkoznak, aki több – nem magyar – kiadványt, illetve statisztikai forrást összevetve jutott a fenti adatokhoz. Ám Józsa is fontosnak tartotta leszögezni, hogy „*az orosz fogságba esett osztrák-magyar katonák és tisztek számáról rendkívül eltérő és egymásnak ellentmondó adatok láttak napvilágot; számos statisztikus és történész megoldhatatlannak ítélte annak megállapítását, hogy összesen hány osztrák-magyar került orosz fogságba*”.²²

Az alapmunkának számító „Hadifogly magyarok története” című könyv is megerősít bennünket a bizonytalanságban: „*Hogy a valóságban tehát hány osztrák-magyar katona sínylődött orosz hadifogságban, – sohasem fogjuk pontosan tudni!*”²³

Alon Rachamimov 2002-ben megjelent munkájában áttekintette a nemzetközi szakirodalom témánkba vágó adatait, melyek hasonló számokkal (1.6 – 2.1 millió fő) dolgoznak.²⁴

2.) Életkörülményeik

Az első világháború a hadifoglyok kérdésének kezelésében is változást hozott. Egyrészt már nemzetközi szerződések szabályozták a hadifogságba jutottak helyzetét. Itt arra a két nemzetközi békeértekezletre kell gondolnunk (1899: Hága, 1906: Genf), amelynek eredményeit a magyar országgyűlés 1913-ban foglalt törvénybe.²⁵ A 17 cikkely rögzítette a hadifoglyok jogait és kötelességeit. Másrészt olyan tömegeket kellett ellátni, amely sok állammal gondot okozott.

A cári Oroszország fogságába kerülőknél további tényezőket is meg kell említenünk. Az az orosz álláspont, amely minél távolabb akarta tudni az európai hadszíntértől a német, osztrák és magyar foglyokat, oda vezetett, hogy 1918 végén „*Szibériában, Ufában, Orénburgban, Turkesztánban, Számárában, Jékátyérinburgban és a Káspi-tenger melletti tartózkodók (...) számát mintegy 5-600.000 főre becsülték*”.²⁶

A foglyok szállítása, élelmezésük és ellátásuk is „*messze elmaradt a nemzetközi előírásoktól*”.²⁷ Meg kellett küzdeniük az éghajlati szélsőségekkel, az elégtelen táplálkozással és higiénia viszonyokkal, majd az óhatatlanul megjelenő járványokkal is.

Mindezek mellett érdemes megemlítenünk Pásztor Péter álláspontját, aki a szovjet Gulág-rendszernek, illetve a nácik koncentrációs táborainak prototípusát látja a hadifogly-táborokban.²⁸

20 Józsa Antal 1970: 92-94.

21 Bonhardt Attila 1994a., Bonhardt Attila 1994b., Bonhardt Attila 1984, Bonhardt Attila 1985, Bonhardt Attila 2010 és Petrák Katalin 2000, Petrák Katalin 2012.

22 Józsa Antal 1970. 92-93.

23 Hadifogly magyarok 1930. II. 32.

24 Rachamimov, Alon 2002. 37-38.

25 1913. évi XLIII. törvénycikk az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában. Online elérhetősége: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7239> A hadifoglyok jogállásáról: Petrák Katalin 2012: 83-87.

26 Hadifogly magyarok 1930. II.: 553.

27 Bonhardt Attila 2010: 135.

28 Rachamimov, Alon 2002: 79-82.

Ráadásul 1917-ben megbukott a cári rendszer, amelynek következtében az addig fennálló igazgatási rendszert is felszámolták, ezzel pedig tovább súlyosbodott a hadifoglyok helyzete. „A szocialista forradalom az általános szabadság nevében szabadnak nyilvánította ugyan az oroszországi hadifoglyokat és megszüntette őrizetüket, ezzel együtt azonban központi ellátásukat is”.²⁹ Ez tulajdonképpen a hadifoglyok önellátását jelentette, ami az egyre nagyobb káoszba zuhanó, polgárháború dúlta hatalmas országban lehetetlennek tűnt. És bár az 1918 tavaszán megkötött breszt-litovszki béke értelmében a hadifoglyok hazatérhettek,³⁰ az egyre sikeresebb ellenforradalmi erők és a csehszlovák légió ténykedése miatt Szibéria és Turkesztán kiürítését el kellett halasztani.

3.) 1916–1919

A Nyikolszk-Usszurijszkban működő magyar protestáns hadifoglyok egyházközségéről szóló összefoglalójában Nagy kiemelte, hogy „majdnem minden hadifogoly-táborban tartottak istentiszteletet, ha máskor nem, nagy ünnepen, fegyveres, jámbor muszka ellenőrök jelenlétében. Az ígéhirdetés folyt, hol hosszabb, hol rövidebb ideig, míg a muszka be nem tiltotta. A betiltás gondolata rendszeren az irodákban levő cseh nemzetiségű írnokoktól indult ki. Pl. a tobolszki istentiszteletet megakadályozták először azzal, hogy az imádságot s a prédikációt német nyelvre lefordítva be kellett a cenzornak mutatni. Majd később azt kívánták, hogy a tiszta magyarajkú legénységnek németül olvassuk fel a cenzúrázott prédikációt. Lehetetlen volt”.³¹

A korábban már idézett Winter András több helyen is megemlíti Nagy Lászlót, aki tagja volt annak a 45 (máshol 44) főnek, akikkel együtt végigélte a fogság hosszú éveit. „Mi 44-en egy külön kis csoportot alkotunk. Még első nap. Az összeverődött 68, 69, 32, 38 gyalogezredbeliek. S néhány tüzér. Valamennyien tartalékos tisztek és tisztjelöltek”.³²

1916 karácsonyán a tobolszki táborban karácsonyfát állítottak és „Nagy Laci a karácsonyfa alatt intonálta a „Mennyből az angyal lejött hozzátok...” éneket. Együtt énekeltünk felekezeti különbség nélkül valamennyien, s igaz áhítattal mondtuk el a „Miatyánk”-ot”.³³ A következő év karácsonyán már arról írt Winter, hogy „Nagy Laci énekkart szervezett”, akik énekeltek is a Kovács Arthur (tartalékos főhadnagy, egykori református misszionárius, földművelésügyi minisztériumi számtanácsos) által tartott karácsonyi istentiszteleten.³⁴ Petropavlovszkban Kovács és Nagy temették a messze idegenben elhunyt hadifoglyokat.³⁵

4.) Nyikolszk-Usszurijszk, 1919–1920

A Vlagyivosztoktól kb. 100 kilométerre fekvő településre 1918 őszén kerültek magyar hadifoglyok – először Berezovkáról. Az évek óta üresen álló korábbi katonai támaszpontok, laktanyák, barakkok közül kettőt az oroszok, egyet a japánok felügyeltek. Az orosz vezetés

29 Bonhardt Attila 1994.b.: 3.

30 A Cs. és Kir. Hadügyminisztérium kimutatása szerint orosz és román fogságból 1918. október 19-ig 4.595 tiszt és 675.719 katona tért haza. In: Hadifogly magyarok 1930: 553.

31 Nagy László hagyatéka 7.

32 Winter András 1992: 28. Itt kell megjegyeznünk, hogy a tisztek és a legénységek ellátásában, elhelyezésében, a velük való bánásmódban jelentős különbség volt.

33 Winter András 1992: 42-43.

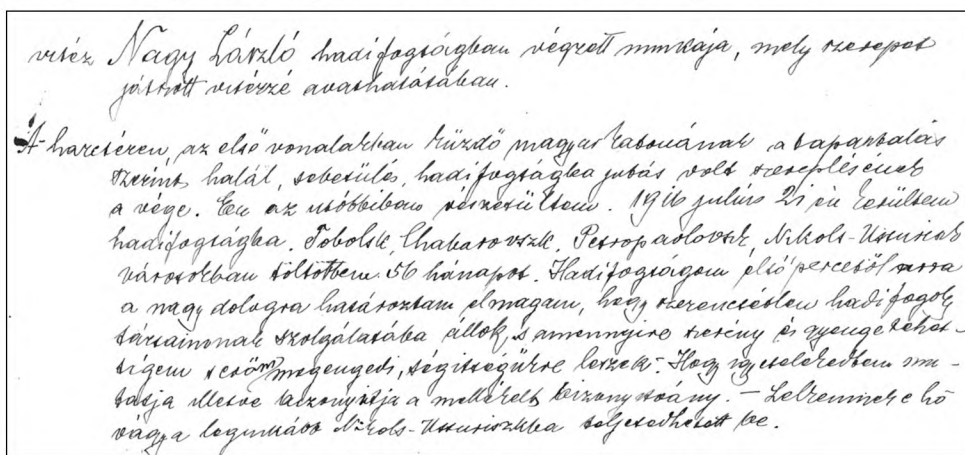
34 Winter András 1992: 58.

35 Winter András 1992: 75.

alatt álló táborokban működött az a hadifoly-gyülekezet, amely minden tekintetben unikálisnak nevezhető, és amelynek egyik oszlopa Nagy László volt.

A nyikolszki protestáns egyházzól Kovács Bálint írt részletesen „Krisztus kiseded egyháza” című munkájában, míg a tábori életről az egyik nézőpontot Winter Andrásnál találhatjuk meg. Újabban Nagy Endre írta meg visszaemlékezéseit.³⁶

A tábor hitéletének alakulásáról az 1919. május 4-én formálisan is megalakult egyház-köztség presbiteri jegyzőkönyvei adnak kiváló áttekintést. Ezek szerint a beköltözést követő hónapokban „a folytonos zaklatottság, (...) az elhelyezés szétszórtsága, az érintkezés nehézsége” szinte lehetetlenné tette a „hit élesztésére és ápolására” tett bármiféle kísérletet. 1919 tavaszán azonban Békássy István őrnagy, Görgey Miklós százados, Szabó Mózes magyarhidegkúti tanító,³⁷ illetve Szőnyi Sándor főgimnáziumi tanár³⁸ közreműködésével – 650 taggal – megalakult a „Nyikolsk-Usszurijszki Magyar Protestáns Hadifogoly Egyház-község”.³⁹ Az egyház-község prédikátora Szabó Mózes, majd Nagy László volt.

6. kép. Nagy László hadifogságban végzett munkája (részlet)

1919 őszén azonban nagyon nehéz helyzetbe került a protestáns közösség. Egyrészt megérkeztek a kiürített petropavlovszki tábor hadifoglyai (köztük Nagy László), másrészt elhunyt a gyülekezet vezetője, irányítója Békássy István. Ekkor „úgy látszott, hogy ez a kettős csapás, meg a túlzásfoltosság következtében előállott nyomott hangulat, a beállt zord időjárás okozta szenvedések, az élelmezési mizériák a megsemmisülés örvényébe sodorják kiseded gyülekezetünket”, ám ebben az időben tűnt fel a tábortól pár kilométerre fekvő vasútállomáson Rew. Walter Teeuwissen, aki gyökeresen megváltoztatta a tábor életét.⁴⁰

Teeuwissen, mint a YMCA titkára cseh kérésre érkezett Nyikolszkba. Az itt állomásozó csehek ugyanis a Vlagyivosztokban működő YMCA kirendeltség vezetőjétől, MacNoughtontól⁴¹ lelkészt kértek katonáik számára. Nagy megjegyezte, hogy szerencséjük volt, hiszen

36 Kovács Bálint 1999: 37-76., Winter András 1991. 82-89. Nagy Endre 2010. Továbbá: Dell'Adami Géza 1925: 70-74.

37 Szabó Mózes (1887-1958). Életről: Kovács Bálint 1999: 99-102. Szabó Mózes és Szőnyi Sándor gyermekei összeházasodtak. A most 92 éves „gyermek”, dr. Szőnyi László és felesége 2014. március 24-én fogadta nagy szeretettel e sorok íróját. A család tulajdonában van az 1920-ból származó emlékkönyv, illetve faládika, amelyeket Szabó Mózes kapott búcsúzásakor.

38 Szőnyi László (1888-1972). Életről: Szőnyi Sándor 2015. és Kovács Bálint 1999: 103-105.

39 MRE ZSILEV Presbiteri jegyzőkönyv, 1920. július 27.

40 MRE ZSILEV és Presbiteri jegyzőkönyv, 1920. szeptember 26.

41 Edgar MacNoughton (1882-1933) a YMCA titkára. Életrajza: http://www.gutenberg-e.org/steuer/archive/AppendixB/steuer.YMCASecretaries_m.html

MacNoughton „bennünket magyarokat jól ismert (...), hiszen a világháború alatt feleségével Budapesten lakott s innen látta el keresztyéni megbízatását a hadifoglyok között”.⁴²

Az amerikai lelkész feltűnésének híre sokakban reményt keltett, hiszen „az amerikaiak kezében levő orosz hadifogolytáborokról fantasztikus mesék keringtek: naponta hús, (...) naponta kávé, (...) teljesen új egyenruha és fehérnemű-felszerelés, (...) rendes fizetés...”.⁴³

Teeuwissen, egy 1927-ben Magyarországon adott interjúban úgy emlékezett a kapcsolat-felvételre, hogy „egy rongyos magyar fogoly élete kockázatásával átmászott a négy méter magas drótkerítésen és hozzám jött. Segítsen Uram rajtunk – mondta a katona –, 9.000 nyomorult tengődik itt ebben a rettenetes fogolytáborban. Sem enni, sem tüzelőt nem kapunk. Mindennap megfagy közülnk egy sereg és öngyilkos lesz kétannyi. Az őrüls határain állunk. Meghallgattam a katonát – Kovács Arthur barátom volt”.⁴⁴

Kovácsot ezután megkérte, hogy a táborban megszervezett protestáns egyháznak a vezetőjével, Szabó Mózes református tanítóval ismét keresse őt fel. Ekkor megállapodtak abban hogy „a hadifoglyoknak abnormális lelkiállapotára való tekintettel keresni fogunk két-három olyan hadifoglyot, kiket szilárd hitükből táplálkozó lelkiereje arra képesít, hogy az ő vezetésével bibliaolvasó körök vezetőivé kiképeztessenek”.⁴⁵

Ezt követően négy hadifogoly: Szőnyi Sándor, Szabó Mózes, Klops Frigyes szász teológus és Nagy László vállalkozott arra, hogy a fogolytáborból az állomásra kijárjanak.⁴⁶

Nagy László így emlékezett ezekre a hetekre: „E sorok írója sohasem tud hálát adni Istennek, hogy az utat megmutatá neki, mert ez útrátérés előtt csak névről ismerte, tanította Krisztust. Most pedig megösmerte, megszerette Őt, és igaz örömmel hirdette Krisztus evangéliumát, és hirdeti ma is. (...) Kedden, pénteken látogattuk meg a YMCA titkárát. A tanulás – mert az volt – de. 9 órától, du. 4 óráig tartott. Tárty: ima, bibliaolvasás, tanulmányozás, eszmecsere, YMCA szervezete, működése, célja. Tanulásunk fáradtságos, de áldásos, gyümölcsöző volt. Megismertük a Szentírást, megszerettük s olvastunk azt. A magunk csendes óráit kezdtük el megtartani. Bibliai dolgozatokat készítettünk. Bibliai eszmecsere, magyarázat, prédikáció feladott anyagait feldolgoztuk. Minden munkaszeretetből, őszinte munkakedvből kifolyó volt. Dolgozatainkat egymás között szeretettel, bizalommal megbeszél-tük, megtárgyaltuk.

Óh, Istenem! Beh kedves órák voltak ezek!”⁴⁷

A felkészítő időszak után a tisztek között Szőnyi Sándor, a legénység között Nagy László végezte a lelki munkát. „A hadifogoly lelke fásult, bizalmatlan, reményt veszített, sokat nélkülözött, szenvedett, durva lélek volt, különösen a legénységé. Megcsapkodták azt a kommunizmus, szocializmus, nihilizmus, vallástalanság hullámai, s mindezen veszedelmességek közepette is mutatták hatásukat. Beszédjük goromba, istent gyalázó szavakkal teljes, magukviseletük félszeg, tiszteletlen és bizalmatlan, nehezen hozzáférhető volt. De az Úr velünk volt, s adott erőt a nehéz munkához”.⁴⁸

42 Nagy László hagyatéka 9.

43 MRE ZSILEV Kovács Arthur összefoglalója.

44 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok, 1928. november 11.

45 MRE ZSILEV Kovács Arthur összefoglalója.

46 MRE ZSILEV Szabó Mózes és Szőnyi Sándor összefoglaló jelentése.

47 Nagy László hagyatéka 10.

48 Nagy László hagyatéka 11.

7. kép. A nyikolszk-usszurijszki Protestáns Hadifogoly-gyülekezet vezetői
 Álló sor: W. Teeuwissen, Szőnyi Sándor, Kocsis Sándor, Kovács Arthur.
 Ülő sor: Klops Frigyes, Nagy László, Szabó Mózes.

KOVÁCS ARTHUR

SZABÓ MÓZES

KLOPS FRIGYES

SZŐNYI LÁSZLÓ

WALTER TEEUWISSEN

NAGY LÁSZLÓ

8. kép. A nyikolszk-usszurijszki Protestáns Hadifogoly-gyülekezet vezetői
 a vasútállomáson

Nagy László 1935. január 29-én írt levelében felidézte a másfél évtizeddel korábbi munkájukat: „...az evangéliumot bevinni, a tüzet meggyújtani a lelkekben, oda már tüzes lélek és egész szív kell. Próbáltam. Nekem sikerült megszervezni a világ legnagyobb katonai bibliakörét, ahogy az amerikaiak nevezték. Gyönyörű, Isten áldotta munka volt. Megszerveztük az igazi YMCA-t”.⁴⁹

A KIE (Keresztyén Ifjúsági Egyesület) öt osztállyal (vallásos, nevelési, szórakoztató, sport, kávéházi) működött – természetesen a Teeuwissen által szervezett anyagi támogatásból.⁵⁰

A vallásos osztály vezetője Szabó Mózes prédikátor volt, ő végezte az istentiszteletek, Biblia órák tartását, kórházak, betegszobák látogatását, az egyház vezetését. Nagy László nevéhez fűződik ugyanakkor a táborokban működő két Biblia Kör megszervezése.

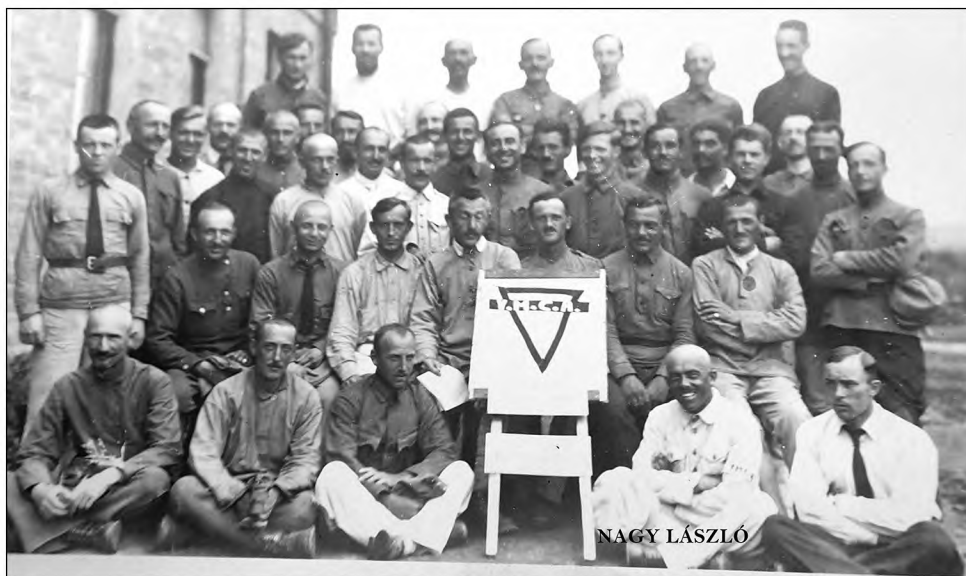
9. kép. A Nagy László által vezetett Biblia Kör tagjai

Nagy László írt az Úrvacsora-osztásról is: „Ott állt a tiszta pokróccal leterített gyalulatlan deszkából készült Úrasztala, rajta a szent jegyek, tiszta törölközővel letakarva. Japán vörösbor, muszka kenyér, körül kálvinista és evangélikus magyarok. Bádogyányerről adja a kenyeret szeretett lévitánk, alumínium-pohárból e sorok írója a bort. S látom, hogy hullanak könnyei csaták tüzeiben barnult arcú, sebhelyes katonának a kenyérre, s még inkább a borba. Mindannyiszor bizony meghatva, könnyek között fejezzük be Úrvacsoránkat”.⁵¹

49 MRE ZSILEV Nagy László levele.

50 Nagy László hagyatéka 11-18. és Kovács Bálint 1999: 50-55.

51 Nagy László hagyatéka 12-13. és Kovács Bálint 1999: 50.

10. kép. A tábori kórus

A szórakoztató osztály vezetője Nagy László volt, aki szerint „más volt a lélek állapota ott, mint idehaza. Ott az anyagi gond nem bántotta a hadifoglyot. A legszükségesebb megvolt, ellenben a lelke az vágyott, vágyott valahová, messze.... haza. (...) Nagy, nehéz munka volt, de sikert hozó, mert egészséges lelkeket vezettünk haza...”⁵²

Nagy nevéhez fűződött a zenekar, a mozi, a színház szervezése, illetve működtetése. Az utóbbi kapcsán elevenítette fel Nagy László az alábbi esetet: „Egy alkalommal színházi előadásunkat meglátogatta Mr. MacNoughton főtitkár is; a Gül babát adtuk. Az első felvonás után igen elkomolyodva, megbántódva, csalódva így szólt hozzám a Főtitkár úr: „Mr. Nagy, hogy mert Ön nőket csempészni a táborba, pláne színpadra?” Nagyt néztem és mondtam neki: „Uram, a nők mind férfiak”. „Azt én nem hiszem”. Kénytelen voltam az öltözőbe bevinni, hol a fiúkat (...) öltözve találta. Igen örült és csodálkozott”.

Nagy László egy sportversenyt követő fogadáson történt kellemetlen epizódról és a nemzeti büszkeség fontosságáról is megemlékezett: A Sportosztály „részt vett a Vladivosztokban rendezett kerületi versenyen, s minden téren leverte a muszkákat, elhozva előlük minden első díjat. Tettük ezt mi magyarok akkor, mikor a béke még nem volt elfogadva, idegen államok képviselői jelenlétében.

E versenyre bevittük a dalárdát és a cigányzenekart, s este a hadifoglyok hangversenyt adtak. (...) A hangversenyt a YMCA rendezte és így a meghívásokat is az eszközölte. Ott volt minden nemzet consulja családostól, igen sok előkelő muszka, s a kikötőben veszteglő japán, kínai, amerikai hadihajók tisztikara és legénységi küldöttsége.

A bejáratnál e sorok írója és egy YMCA titkár fogadta a vendégeket. Még most is eszembe jut az a lekicsinylő kézfogás, melyben részem volt a bemutatásnál. Hiszen nem csoda, mindenki úgy ismert bennünket, mint kulturálatlan, vad népet, amint ennek a francia consul búcsúzaskor kifejezést is adott.

52 Nagy László hagyatéka 16.

A hangverseny pompásan sikerült, el volt ragadtatva a társaság, tapsolt, tombolt az örömtől. (...) Itt egy igen érdekes incidens történt. A nagy terem fel volt díszítve. Ott volt minden nemzet lobogója, valóságos zászló-padlásdíszítés. Minden nemzeté, csak a magyaré nem. Kértem az ügyeletes YMCA titkárt: „Hát a mi zászlónk hol vagyon?” Felelé: „A ti zászlókat nem lehet felhúzni, mert még a béke nincs megerősítve.”

„Úgy? Akkor nem lesz hangverseny” – felelém magyaros kiejtésű németességgel.

Megijed a titkár, elkezd kérlelni, hogy így a sok előkelővendég, úgy a sok delnő. „Szégyen lesz. Abszurd...”

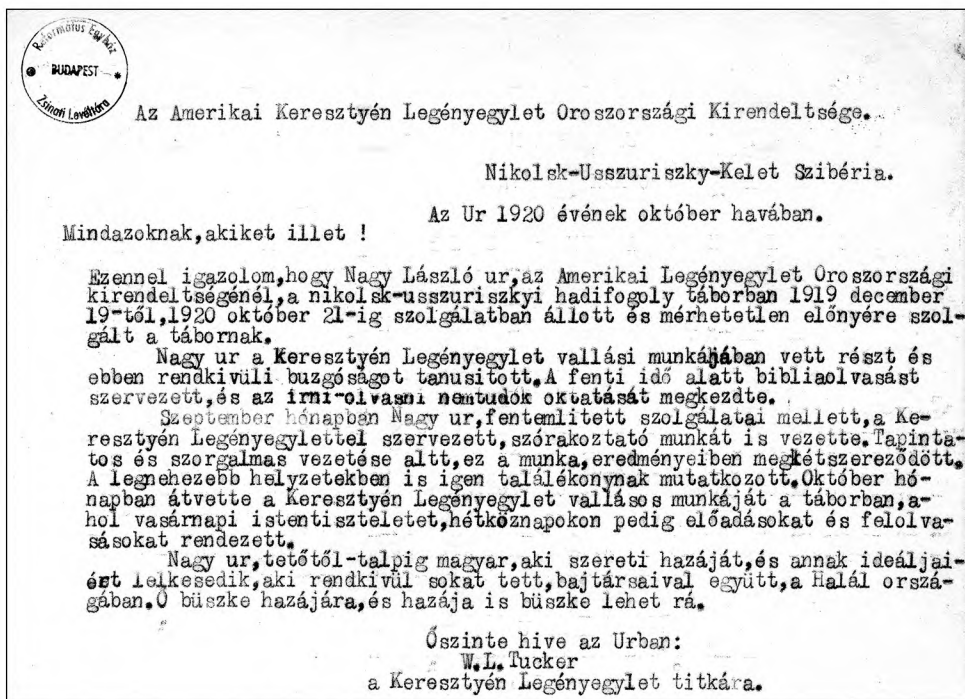
„Nem bánom, akármilyen lesz, de magyar zászló nélkül, nem énekelünk, nem muzsikálunk.”

A titkár nem tehet mást, én pedig nem engedhetek magyar mivoltomból.

Végre is a termet felülvizsgáló vetett véget a dolognak azzal, hogy fel kell húzni a magyar zászlót. De nem volt ám! Sebaj. Azonnal elküldtem egy fiút a magyar kormány kiküldöttjéhez, és lett zászló, melyet a legközepra, az angol és francia zászló közé húztattam fel”.⁵³

Walter Teeuwissen 1920 nyarán, 10 hónapi működés után elhagyta a nyikolszki tábort és hazatért. A távozó lelkész – akit bizalmasabb körben csak „az öreg”-nek (más helyen: Old Prisoner) hívtak – hihetetlen szeretet és tisztelet övezte a magyar hadifoglyok között.

Az 1920. augusztus 20-án nevének címzett levelében a gyülekezet vezetői egy állandóan mosolygó, jó humorú és jószívű baráttól búcsúztak, aki az ő „mesterük”, védelmezőjük volt a nehéz időkben.⁵⁴

11. kép. W. L. Tucker YMCA-titkár „igazolása”

53 Nagy László hagyatéka 17-18.

54 MRE ZSILEV Levél Mrs. Teeuwissennek – 1920. augusztus 20.

Teeuwissen 1927-ben és 1928-ban járt Magyarországon. 1928 őszén, Szolnokon is tartott előadást, és a helyi sajtó szerint Karcagot is betervezték, ám erre nem került sor.⁵⁵

„A tábor első őrangyalát, Mr. Teeuwissent később Mr. Tucker váltotta föl. Mindkettőjüknek sikerült a keresztény felebaráti szeretet önzetlen munkájával megnyerni a táborlakók szívét. Jóban-rosszban osztottak sorsukban, együtt éltek velük, áldásosan befolyásolták életmódjukat, mozgásba, pezsgésbe hozták a tábor lanyha vérkeringését és bizalommal töltötték el őket”.⁵⁶

III. Hazatérés

Az 1918-ban bekövetkezett összeomlás és fegyverszünet aláírásakor még mindig több százezer osztrák-magyar hadifogoly tartózkodott a volt cári birodalom területén.

A Kelet-Szibériából történő hazaszállítást 1918 után számos tényező, így például a békeszerződés és az anyagi kondíciók hiánya akadályozta. A győztes antant hatalmak ugyanis ragaszkodtak a világháborút lezáró békeszerződések meglétéhez, másrészt a távoli területről történő hazajutás – úgy tűnt – csak tengeri úton volt megoldható, aminek költségeit a legyőzötteknek kellett (volna) állnia.⁵⁷ 1919-ben így csak a Vöröskereszt szervezetei (Nemzetközi, Dán, Amerikai) útján juttatott a kormány némi támogatást a fogságban levő magyaroknak.

1920. március 13-án végre engedélyezték az antant hatalmak egy magyar misszió elutazását Szibériába, ráadásul május 29-én, Koppenhágában aláírták Szovjet-Oroszországgal a kölcsönös hadifogolycsere-egyezményt.⁵⁸

A magyar misszió Dell'Adami Géza századosból és dr. Kovács István orvos-örnagyból állt, akik az Egyesült Államokban élő magyarság segítségével próbálták a hazahozatalhoz szükséges pénzt összegyűjteni.⁵⁹ Végül csaknem 1 millió dollárt sikerült gyűjteni például az Amerikai Vöröskereszt (500.000), az Amerikai Magyar Segélyegyletek (kb. 153.000) és az Izraelita Segélyegyesület (Joint – 250.000) hathatós közreműködésével, a Keresztény Ifjak Egyesülete (YMCA) a foglyotáborok segélyezésének ügyét vitte a hátán.⁶⁰

1920 májusától elindulhattak az első magyar hadifoglyokat is szállító hajók: az első hajón távozott Szőnyi Sándor, majd ősszel Szabó Mózes is, aki után Nagy László lett a nyikolszki egyház prédikátora.

De Nagy sem maradt már sokáig, hiszen a Scharnhorst október 5-i távozása után az őt szállító Meinam hajó október 25-én szedte fel horgonyát Vlagyivosztokban.⁶¹ *„Hazautazásunk alkalmával, mely hajón történt, sikerült úgy a YMCA-tól, mint az Amerikai Vöröskereszt vezetőségétől nagy mennyiségű szeretetadományt kieszközölni. Így pl. 2060 ember részére hoztam dohányt, cigarettát, szappant, tejkonzervet, halkonzervet, csokoládét a 40 napos útra. Az Amerikai Vöröskereszt ellátott az útra gyógyszerekkel és kórházi ruhákkal olyan bőven, hogy mikor Triesztbe megérkeztünk, 12 nagy láda feleslegünk maradt. Ezen kívül egy új műtőasztal felszereléssel. A megbízó levelem úgy szólt, hogy a fennmaradó készlettel szabadon rendelkezem. A maradék gyógyszer és felszerelés értéke 1920. decemberi becslés*

55 Karcagi Napló, 1928. november 14.

56 Dell'Adami Géza 1925: 72-73.

57 A magyar hadifoglyok hazaszállításának történetét Bonhardt Attila írta meg. Bonhardt Attila 1985.

58 Bonhardt Attila 1994b.: 5-6.

59 Dell'Adami Géza „Megváltás Szibériából” című könyvében foglalta össze tevékenységét. A Hadtörténelmi Levéltárban olvasható a Magyar Vöröskereszt Misszió megmaradt iratanyaga.

60 Bonhardt Attila 1985: 582. és 590.

61 A hazatérő szállítmányokról: Dell'Adami Géza 1925: 178-179.

Mi nem ismerjük Nagy László állami munkásságát
 és működését, de minden megvan, annak a feltétele,
 hogy ő, ott is, az első volt az első körök között. Mi nem tudjuk,
 hogy kik bocsajtották el hal, nekem a példónak a láttá,
 karcagi hitbizonyságunk és polgártársaink. De hogy most kik
 ad vissza a mindenható Isten teljes gondoskodása nek-
 nek, azt tudjuk jól, és kétségesen boldognak mon-
 dánk hiteket, kik szemek fényét, árá, nemzedékek
 boldog reményességét, kedves gyermekeiket, ilyen férfiak
 vezetésére bízhatjuk.

12. kép. Nagy László „bizonyítványa”

szerint 12.000 korona. Én ezeket a dolgokat a csóti tábornak ajándékoztam, úgy gondolva,
 eddig is fogoly-célt szolgált az ajándék, hadd szolgálja tovább is azt. Hazám szegény koldus
 volt s igen örültem, hogy egy kissé, egy paránnyal könnyíthetem elviselhetetlen terhén”.⁶²

13. kép. A Nagy Lászlót is hazahozó Meinam hajó

A Meinam december közepén kötött ki Triesztben. A megérkezést követően azonban nem
 haza, hanem egy ún. Ieszerelő-táborba, Csótra vezetett az út. Az 1919-ben miniszteri
 utasítással felállított táborok kettős funkcióval bírtak: egyrészt egészségügyi (a járványok
 megakadályozása miatt fertőtlenítették és felülvizsgálták őket), másrészt politikai
 karanténként (politikai megbízhatóság ellenőrzése).⁶³

A háromnapos tábor után a hazatérők többsége már otthon karácsonyozhatott.

Nem mindenki térhetett azonban haza. Egy 1921-ből származó összefűrés szerint Jász-
 Nagykun-Szolnok vármegyében több mint 1.000 főt jelentettek be „orosz” eltűntként,
 valószínűsíthető hadifogolyként. Az áldozati névsorokkal egybevetve megállapítottuk, hogy

62 MNL JNSZML IX. 250. a. Általános iratok.

63 Részletesen: Bonhardt Attila 1994a.

számos katona már évekkorábban elhunyt, ám hollétükről a bejelentő családtagok – ezek szerint – semmit sem tudtak.⁶⁴

IV. 1920–1937: A hazai élet folytatása

1921 szeptemberétől Nagy László ismét tanítani kezdett. A nyár folyamán azonban még egyik főszervezője volt a Keresztyén Ifjúsági Egyesület Karcagon tartott országos konferenciájának.

Az 1921. július 24. és 28. között tartott rendezvény egyrészt „fordulópontot” jelentett a mozgalom életében, másrészt „*eddig magyar földön ilyen nagy létszámú konferencia – legalábbis az ifjúság között – nem volt*”.⁶⁵

Miért Karcagon rendezték a konferenciát? „*A beavatottak tudták azonban, hogy Karcagon van valaki, akinek 23 ezer kilométert kellett utaznia, hogy megismerkedhessék a Keresztyén Ifjúsági Egyesület munkájával és aki Nikolsk-Ussuriski keserves rabsága idején megízelve a Krisztusért való e nagyszerű munkát, fogadást tett Istennek, hogy tehetsége szerint továbbra is dolgozni fog az ifjúság érdekében*”.⁶⁶

A rendezvény sikerét a beszámoló a „Nagy Péntek” társaságnak tulajdonították. A társaság „*tagjainak száma kettő: Nagy László karcagi ref. tanító, egy örökké mosolygó, kis, fekete ember és Péntek József karcagi városi tanácsos, egy örökké elégedetlenkedő nagy, fekete ember. (...) Ők (...) szerelték le az aggodalmaskodókat, ők vállalták a felelősséget az esetleges sikertelenségért, ők toboroztak barátokat, segítőköt, szállásadókat, ők szereztek fuvart, ők szedték össze a székeket, asztalokat, ők vállalták a pénztár kezelését, ők bérelték az edényt és evőeszközöket, ők vásárolták meg (...) a húst, tejet, főzeléket, krumplit, lisztet, fát, zsírt, fűszert, petróleumot, ők szereztek és fizettek a napszámosokat, (...) stb., stb.*”⁶⁷

Nagy László úgy emlékezett, hogy a nyikolszki „*formában való megszervezését óhajtottam volna hazatérésem után a honi KIE-nek, azonban boldogult Megyercsy bácsi arról még hallani sem akart. Pedig a karcagi konferencia után igen nagy eredményt értünk*

A Karcagi napok.

Előkészületek. Csak bámultunk, mikor jött az értesítés, majd a körlevél, hogy a Keresztyén Ifjúsági Egyesület Magyar Nemzeti Bizottsága elhatározta, hogy első igazi nagygyűlését Karcagon és pedig július 24–28-ig fogja megtartani. Hogy kerül ez a történeti jelentőségű gyűlés Karcagra és minő megdöbbentettség, mondtuk magunkban, a legnagyobb munkaidőre, az aratás és cséplés teljes közepére tenni az időpontot. A beavatottak tudták azonban, hogy Karcagon van valaki, akinek 23 ezer kilométert kellett utaznia, hogy megismerkedhessék a Keresztyén Ifjúsági Egyesület munkájával és aki Nikolsk-Ussuriski keserves rabsága idején megízelve a Krisztusért való e nagyszerű munkát, fogadást tett Istennek, hogy tehetsége szerint továbbra is dolgozni fog az ifjúság érdekében. Azt meg már láthatták a kívülállók is, hogy Karcag, ez a nagy alföldi város 67.000 holdas határával valóban alkalmas talaj lesz a zászóbonásra. Nekünk a magyar nép kell, ez az Istenáldotta, erős, kiváló képességekkel ékes, de valahogy magára hagyatott faj és hol érezni ezt leginkább, mint a Nagy Alföldön, a tények világában!!

14. kép. Beszámoló a karcagi konferenciáról (részlet)

64 MNL OL K 73 1920-1929. T/11. tétel, 30. cs. Például Törökszentmiklós 81 főt, Jászberény 147 főt, Jászapáti 64 főt, Mezőtúr 66 főt jelentett be.

65 Kovács Bálint, kézirat, 202. Köszönjük Kánási Szabolcs levéltáros (Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára) segítségét.

66 Pongrácz József 1921/6-8. 2.

67 Tényezők és körülmények. In: Magyar Ifjúság, 1921/6-8. sz. 4-5.

volna el. Én látva a lépten-nyomon történő kudarcot, a szervezés alkalmatlan eszközeit, a munkatérrel visszavonultam. Később Megyercsy bácsi is erre az útra tért, de már akkor az első fellángolás elaludt és újra kellett kezdeni a propagandát. Ez bizony nehezen megy”.⁶⁸

Nagy László 1922-től kezdve új tisztséget is betöltött: az 1920-ban létrehozott Országos Vitézi Szék, majd a következő időszakban megszervezett Vitézi Rend járási vitézi hadnagyává nevezték ki.⁶⁹

A februári kinevezés után augusztus 15-én ünnepélyes keretek között a Margitszigeten - másik három karcagival (Csontos Lászlóval, K. Szabó Imrével, Kocsis Mihállyal) együtt - vitézzé avatták.⁷⁰

15-16. kép. Nagy László vitézi egyenruhában és vitézi oklevele

A vitézi telkek rendszerét az 1920 tavaszán, Karcagon történt felajánlás alapozta meg. A román megszállás alól felszabadult Karcag száz hold földet ajánlott fel a Horthy Miklós kormányzó rendelkezésére, vitézi telkek céljára.

68 Nagy László hagyatéka 19.

69 Szécsy Imre, Oszlányi Kornél, Oszlányi József, Farkass Jenő 1931: 92. és 210. A Vitézi Rendről: Tátray Szilárd 1997. és Tátray Szilárd 2000, Négyessy László 1999. és Négyessy László 2000.

70 Nagy-Kunság, 1922. augusztus 20.

17. kép. Nagy László vitézi telkének ünnepélyes „átadása”

„Mi a Szabad Nagy Kunok hajdani székvárosának, Karcag rendezett tanácsú városnak képviselőtestülete, adjuk tudtára mindenkinek, kiket a jelenben illet, vagy jövőben illetni fog, hogy 1920. év március hó 15-én tartott díszközgyűlésünkben osztatlan lelkesedéssel hozott 40/1920. határozatunkkal Főméltóságú nagybányai Horthy Miklós Kormányzó úrnak a magyar nemzet régi óhajának teljesítése – a Magyar Nemzeti Hadsereg megteremtése, Magyarországnak bölcs és igazságos kormányzásával szerzett, soha el nem hervadó érdemeinek megörökítésével – másrészt pedig a nemzeti eszme és hősi vitézség kiváló képviselőjének mindenkori megjutalmazására Nagy-Kun-Karcag város határában felajánlott és Őfőméltósága által kedvesen fogadott száz katasztrális hold földterületet (...) átadtuk és rendelkezésére bocsátottuk”.⁷¹

1920. április 13-án azonban nemcsak a 100 holdról szóló díszoklevelet adták át a személyesen megjelenő Horthynak, hanem díszpolgári oklevelét is.

„A legnagyobb örömmel tettem eleget a meghívásuknak, hogy ezen díszközgyűlésen megjelenjek, amelyen Karcag város képviselőtestülete egy olyan hazafias tényről tett bizonyosságot, amely a történelemben s a jövőben arany betűkkel lesz bejegyezve. (...) Ezt a nevemhez fűződő 100 holdat is arra akarom felhasználni, hogy a jövőben Karcagnak hős fiait donációkban részesítem.”⁷²

Így is lett: 1923. augusztus 26-án, Karcagon került sor az ünnepélyes beiktatásra.⁷³

71 Szécsy Imre, Oszlányi Kornél, Oszlányi József, Farkass Jenő 1931: 60-61.

72 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 116-117.

73 Részletes beszámoló: Nagy-Kunság, 1923. szeptember 1. Az avatáson készült filmanyag online elérhetősége: <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=8000>

Az 50 katasztrális hold méretű birtok azonban nem váltotta be a leendő gazdálkodó reményeit. Egyrészt „a várostól tizenegy kilométer távolságra fekvődvén, a madár is csak elvétele jár arra, nem csuda hát, ha elunta magát. (...) Az elmúlt héten nagy tudományú bizottság kereste fel a halasi laposban fekvő vitézi telket és megállapították, hogy ha a tavaszi vizek következtében el nem öntenék a szóban levő területet, azon a földön egész szépen lehetne gazdálkodni. (...) Azt az állítást, hogy a vitézi telket nyáron se lehetne megközelíteni száraz lábbal, a vitézi telek nevében rágalomnak jelentjük ki.”⁷⁴ Másrészt – a birtoklap szerint – a vastartalmú agyagszántóként jellemzett birtokon ugyan elindult a gazdálkodás és az építkezés, ám már 1930-ban 6.200 pengő erejéig jelzáloggal terhelték (később a kölcsönök peresítésére is sor került), 1933-tól pedig már bérbe is adták azt.⁷⁵

Nem véletlen tehát, hogy vitéz Nagy László aktív szerepet vállalt a karcagi Gazdasági Egyesületben, amely 1931 őszen hét pontból álló javaslatot fogadott el a birtokosok védelme és a kibontakozás érdekében.⁷⁶

A Vitézi Rend Örkényi Gazdaképző Intézetének első vármegyei hallgatója (1926-tól 1927-ig) Nagy László József nevű fia volt.⁷⁷ Az iskola deklarálta célja az volt, hogy „a Vitézi Rend telkes vitézeit és várományosait, továbbá a megfelelő vagyonnal rendelkező kiscgazda ifjakat hazafias szellemben tanult gazdákká kiképezze, hogy az iskola elvégzése után képesek legyenek saját birtokaik okszerű kezelésére és vezetésére”.⁷⁸ A költségeket a vármegyei törvényhatóság alapítványi helyek támogatása révén állta.⁷⁹

Vitéz Nagy László – egészségi állapota romlása miatt – egyébként már az 1924/1925. egész tanévben szabadságon volt, majd a Minisztérium 66.680/IX./1925. számú rendeletével 1925. október 1-től nyugdíjazták.⁸⁰

De nem a pihenés és a tétlenség időszaka jött el: 1927-ben Csontos Imre országgyűlési képviselő a régóta húzódó világháborús hősi emlékmű felállításának ügyében vitéz Nagy Lászlót és Hemző Lajost kérte fel, mert „a közigazgatástól ezt várni nem lehet”.⁸¹ Társelnöke volt a Kenyeres János által vezetett helyi kormánypárti szervezetnek,⁸² és szoros kapcsolatot ápolt a Független Kisgazdapárttal is.⁸³

1934-től haláláig a karcagi Frontharcos főcsoport társelnökeként munkálkodott.⁸⁴ Ebbéli munkáját a szervezet társelnöke, Kiss Mihály búcsúbeszédében így foglalta össze:

„Valóságos misszionárius munkát vállalt, olyat, amelyet a fogság keserves éveiben is teljesített fényes sikerrel. (...) Ugyanezt teljesítette éveken keresztül a mi frontharcos főcsoportunkban. A bajtársaknak nem kell ismételnünk, mi volt ő nekünk, karcagi frontharcosoknak. De tudja azt a város közönsége is. Mert minden nyilvános megmozdulásunkat ő készítette elő azzal a korlátlan lelki és szellemi erővel, amely sajnós, legélesebb ellentétben állott testi erejével”.⁸⁵

74 Nagy-Kunság, 1922. szeptember 3.

75 MNL JNSZML IX. 250. a. Vitéz Kocsis Mihály iratai, 270/1944. és MNL JNSZML IX. 250. b. Birtoklap.

76 Karcagi Napló, 1931. szeptember 16.

77 MNL JNSZML IX. 250. b. Előjegyzés a Vitézi Rend Örkényi Gazdaképző Intézet tanfolyamait végzett hallgatókról. 1926-1945.

78 Örkényi gazdaképző 1926: 5.

79 Szécsy Imre, Oszlányi Kornél, Oszlányi József, Farkass Jenő 1931: 212.

80 MNL JNSZML VIII. 125.a. Adatok a Református Népiskola történetéhez. 76., 177. és 202-203.

81 Karcagi Napló, 1927. február 5.

82 Karcagi Napló, 1931. június 13.

83 Karcagi Napló, 1933. július 19.

84 Karcagi Napló, 1934. december 22., 1935. december 7., 1936. március 7.

85 Karcagi Hírlap, 1937. december 11.

Hosszú fogságában megviselt szervezete 1937. december 7-én feladta a harcot: vitéz Nagy László 58 éves korában – mellhártya-gyulladás következtében – elhunyt.⁸⁶
Sírja ma is megtalálható a karcagi Északi temetőben.

18. kép. Nagy László (jobbra) és felesége (balra) sírja a karcagi Északi temetőben.

Ki volt Nagy László?

„A karcagi földnek csodálatos, ritka kivirágzása. Vajjon terem-e még hozzá hasonlókat a karcagi televény?”⁸⁷

⁸⁶ MNL JNSZML XXXIII. 2. Karcag, halotti anyakönyv, 287/1937.

⁸⁷ Karcagi Hírlap, 1937. december 11.

Történeti források – Levéltári rövidítések

MNL JNSZML Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára

- VIII.54.e. A Karcagi Református Nagykun Gimnázium iratai, anyakönyvek
VIII.125.a. A Karcagi Református Elemi Fiúiskola iratai
IX.250. Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye Vitézi Székének iratai
XXXIII.1. Jász-Nagykun-Szolnok megyei felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak levéltári gyűjteménye
XXXIII.2. Jász-Nagykun-Szolnok megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak levéltári gyűjteménye

MRE ZSILEV Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára

- XXI.31.18. Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) iratai. 31. doboz, 18. YMCA-hadifoglyok, 1919-1935.

MNL OL K 73 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügyminisztérium, Hadifogoly Osztály

1920-1929. T/11. tétel, 30. cs. Hadifogoly névjegyzék. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye.

TREKL Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár

- II.8.c.2. Tanítóképző és Líceum iratai, Képesítő vizsgálati iratok

Kéziratok

- Nagy László: Adatok a Nikolsk-Usszuriskiji magyar protestáns hadifoglyok egyházközségének történetéhez. In: Nagy László hagyatéka. Ráday Könyvtár Kézirattára, K 0-350
– Kovács Bálint: A Keresztyén Ifjúsági Egyesület története, 1883-1950. Kézirat a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában.

Irodalom

- Szécsy Imre, Oszlányi Kornél, Oszlányi József, Farkass Jenő (szerk.)
1931 *A tízéves Vitézi Rend 1921–1931*. Budapest.
Alon Rachamimov
2002 *Pows and the Great War. Captivity on the Eastern Front*. New York.
Bonhardt Attila
1994.b. A magyar hadifoglyok hazaszállítása az első világháború után. A magyar hadifoglyok szervezett hazatelepítése Szovjet–Oroszországból 1920–1922. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1994/4. 3–49.
Bonhardt Attila
1984 A magyar hadifoglyok hazaszállítása az első világháború után. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1984/3. 475–495.

- Bonhardt Attila
1985 A magyar hadifoglyok hazaszállítása Kelet-Szibériából, 1919–1921. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1985/3. 578–615.
- Bonhardt Attila
1994a. A magyar hadifoglyok hazatelepítése az I. világháború után. A magyarországi leszerelő táborok 1919–1923. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1994/3. 19–55.
- Bonhardt Attila
2010 Hadifogságban. In: Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország az első világháborúban*. 134–151. Budapest.
- Cseh Géza
2010 I. világháborús haditetteírások Jász-Nagykun-Szolnok vármegye vitézi székének iratanyagában. In: Fülöp Tamás (szerk.): *Zoujuk* 25. 507–555. Szolnok.
- Dell'Adami Géza – Saáry Jenő
1925 *Megváltás Szibériából*. Budapest.
- Fejes István – Fejes Gyula (szerk.)
1931 *Orosz hadifogság képekben*. Rákospalota.
- Hadifogoly magyarok
1930 *Hadifogoly magyarok története*. Baja Benedek, Dr. Lukinich Imre, Pilch Jenő, Zilahy Lajos (szerk.). I–II. kötet. Budapest.
- Józsa Antal
1970 *Háború, hadifogság, forradalom*. Budapest.
- Kovács Bálint
1999 *Krisztus kiseded egyháza: magyar hadifogoly-gyülekezet az I. világháborúban*. Budapest.
- Kurucz János
2002 *A Nagykunságban „lakozott” Laczka család*. Karcag.
- Lichtenstein, Gaston (szerk.)
1924 Repatriation of prisoners of war from Siberia. Richmond. Online elérhetősége: <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b5029717;view=1up;seq=8>
- Markovits Rodion
1986 Szibériai garnizon: kollektív riportregény. Budapest. Online elérhetősége: <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=807>
- Nagy Endre
2010 Így éltem és ezt láttam... A szibériai hadifogoly és erdélyi iskolaalapító életútja. Újvidék.
- Négyesy László
1999 A Vitézi Rendről. I. In: Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): *Zoujuk* 14. 163–194. Szolnok.
- Négyesy László
2000 A Vitézi Rendről. II. In: Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): *Zoujuk* 15. 187–268. Szolnok.
- Petrák Katalin
2000 *Magyarok a Szovjetunióban 1922–1945*. Budapest.

- Petrák Katalin
2012 *Emberi sorsok a 20. században – Magyar hadifoglyok és emigránsok orosz és szovjet földön, 1914–1941.* Budapest.
- Pongrácz József
1921 A Karcagi napok. In: Magyar Ifjúság, 1921/6–8. 2.
- Szentesi Tóth Kálmán
1928 *Karcag város polgármesterei. Adatok Karcag város történetéhez.* Karcag.
- Sziji Jolán (főszerk.)
2000 *Magyarország az első világháborúban, Lexikon A-Zs.* Budapest.
- Szőnyi Sándor
2015 *A ceglédi Kossuth Lajos Gimnázium neves tanárai: Szőnyi Sándor.* Cegléd.
- Tátrai Szilárd
1997 A Vitézi Rend első évtizedének története. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1997/1.
- Tátrai Szilárd
2000 A Vitézi Rend története a harmincas évektől a felszámolásig. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 2000/1.
- Udovecz György
2013 Hatvannyolcas bakák a boldogtalan hadiidőkben. In: *Zounek* 27. A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár évkönyve. 211-245. Szolnok.
- Örkényi Gazdaképző
1926 A Vitézi Rend Örkényi Gazdaképző Iskolájának ismertetése. Budapest.
- Winter András
1992 *Valahol Oroszországban... : Egy szolnoki hadifogoly első világháborús feljegyzései.* Winter András „Szolnoktól Szolnokig” c. kéziratot naplóját sajtó alá rendezte Szabó István. Debrecen.

A KÉPEK FORRÁSAI

1. kép *A Debreceni Református Tanítóképző név- és osztályjegyzéke. Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, II.8.c.2. 1900.*
- 2-3. kép *Nagy László családjával. Nagy Vilma tulajdonában.*
4. kép *Hadifogoly-karton. HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Bécsi kirendeltség.*
5. kép *Nagy László hadifogságának állomásai. Szerkesztette: Bojtos Gábor.*
6. kép *Nagy László hadifogságban végzett munkája (részlet). MNL JNSZML IX.250.a. Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye Vitézi Székének iratai, általános iratok.*
7. kép *A nyikolszk-usszurijszki Protestáns Hadifogoly-gyülekezet vezetői. Kovács Bálint: Krisztus kiseded egyháza. Bp., 1999. 36.*
8. kép *A nyikolszk-usszurijszki Protestáns Hadifogoly-gyülekezet vezetői a vasútállomáson. Suzanne Teeuwissen tulajdonában.*

9. kép *A Nagy László által vezetett Biblia Kör tagjai. Suzanne Teeuwissen tulajdonában.*
10. kép *A tábori kórus. Suzanne Teeuwissen tulajdonában.*
11. kép *W.L. Tucker „igazolása”. Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára. XXI.31.18.*
12. kép *Nagy László „bizonyítványa”. MNL JNSZML IX. 250. a. Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye Vitézi Székének iratai, általános iratok.*
13. kép *A Nagy Lászlót is hazahozó Meinam hajó. Tóth István tulajdonában.*
14. kép *Beszámoló a karcagi konferenciáról (részlet). Pongrácz József: A Karcagi napok. In: Magyar Ifjúság, 1921/6-8.sz. 2.*
- 15-16. kép *Nagy László vitézi egyenruhában és vitézi oklevele. Tóth István tulajdonában.*
17. kép *Nagy László vitézi telkének ünnepélyes „átadása” – filmkockákon. A beiktatáson készült filmanyag online elérhetősége: <http://filmhiradokonline.hu>*
18. kép *Nagy László és felesége sírja a karcagi Északi temetőben. Fotó: Bojtos Gábor.*
19. kép *Nagy László ma élő leszármazottai: Szabó, Székely, Tóth család. Fotó: Bojtos Gábor.*

19. kép. Nagy László ma élő leszármazottai: Szabó, Székely, Tóth család

Vitális Pál megpróbáltatásai – Egy katonanapló Kisújszállásról –

I. A forrás típusa, nyelvezete

A 20. század embere az előző századoktól eltérően nyitottabb térben élte az életét. Ebben a külső tényezőknek nagy szerepe volt. A világháborúk alapvetően befolyásolták az egyes emberek, családok életét. Elsődlegesen a katonai szolgálat, a külföldi hadszíntér, a hadifogság nemcsak a szülőföld, de a haza határainak az átlépését, távoli tájak, idegen emberek és helyzetek megismerését is jelentette az egyes emberek számára. Az új környezet, a rendkívüli helyzet, a megpróbáltatások, a családtagok hiánya a katonák lelki életét is befolyásolta. A kapaszkodót sok esetben az otthonról érkező levelek, hírek, másrészt a tábori postával küldhető, szigorúan ellenőrzött levelek megírása jelentette. Voltak, akiknek a nap mint nap átélt trauma feldolgozását a naplóírások segítették. A saját emlékek, élmények megörökítése a későbbi emlékezés, emlékeztetés céljából készültek. Ezek a feljegyzések a privát szférába tartoztak, nem ismerték, nem ellenőrizték külső személyek, tehát őszinték. Írójának legbelsőbb gondolatait, élményeit tartalmazzák, így a magántörténelem fontos forrásaivá válnak később.¹

A katona és hadifogoly naplók egyik példányát ismerhettük meg a közelmúltban egy kisújszállási lelkész életútját bemutató könyvben. Vitális Sándor ugyanis a *Református lelkész voltam a XX. században* című kötetébe beválogatta édesapja világháborús naplóját is.² Írásunk ezen közlés alapján készült azzal a szándékkal, hogy a 21. század ifjabb nemzedékéhez tartozó olvasók is értelmezni tudják a feljegyzéseket.

A forrás nyelvezete: A naplót magyar nyelven, dőlt betűs zsinórirással írta a szerzője egy iskolai füzetbe grafit ceruzával, olykor tollal általában egyszerű mondatokban fogalmaz, bár gyakran nem használ a mondat végén írásjelet.³ Egyszerű tényközlések rögzítéséről van szó. Nincsenek kérdések, felkiáltások, felszólítások benne. Csak nagyon ritkán fejezi ki óhajait. Érzelmeinek nem ad teret. A családjáról sosem ír. Bár maga az írás összképe írásban gyakorlott személyre utal, de helyesírási ilag itt-ott vét. Az idegen (orosz, lengyel, szlovák) helységneveket hallomás után írja, csak úgy, mint a német katonai szavakat (firer⁴, komandó⁵, menázi⁶, moniczió⁷). Máskor a táborban használt idegen szavak is bekerülnek az írásba (konzerva, granadir mars) A nyelvi tájnyelv is megmutatkozik egyes szavak használatában (burgondi, dudva, kancsuka, mán ritak, térgyig, üröget), de az ízéssel és a diftongusok használatával nem találkozunk.

1 Lásd például Környeyné Gaál Edit 1985; Szabó István 1992

2 Vitális Sándor 2015: 146-173. Jelen írásban a mondatok végén zárójelben szereplő számok e könyv oldalszámaira hivatkozásként jelent. Az eredeti napló Vitális Sándor tulajdonában. A katonáknál gyakran volt ilyen napló, amibe feljegyezték a fontosabb eseményeket.

3 Hasonló megállapításokat tesz Hanák Péter is a bécsi és budapesti levéltárakban őrzött katonalevelekről. Hanák Péter 1999

4 firer, führer: vezér. Idegen szavak én: 192.

5 komandó: parancs, helyi katonai parancsnokság. Kiss Gábor (főszerk.) 2012; Zilahi Lajos 2011: 268.

6 menázi: élelem, ellátás. Zilahi Lajos 2011: 345.

7 moniczió, munició: lőszer Új magyar lexikon 1961: 59.

II. A napló szerzője

A napló szerzője Vitális Pál, aki 1885-ben Kisújszálláson egy gazdálkodó családba született.⁸ A család elődei helybeli parasztok voltak. A Vitális család 60 hold földön gazdálkodott. A föld Konta nevű határrészen, a Budapest – Debrecen országút mentén feküdt. A tanya a 105 számozással volt nyilvántartva. A kovácsműhely és a családi ház a Cserepes utcában volt. A nagyapa a kovácsmesterséget is kitanulta és művelte. Mesterségét később Pál nevű fia folytatta. Mint iparos–paraszt család a város haladóbb szellemű rétegébe tartoztak. Vitális Pál először 1910-ben, másodszer 1921-ben házasodott. Házastársai: T. Kiss Ágota, majd Szilágyi Etelka. Mindkét házasságából két-két gyermeke született (Ágota, Pál, Etelka, Sándor).

Vitális Pált 1907-ben besorozták, majd 1912-ben kapott katonai kiképzést. Onnan hazatérve megházasodott. Feleségét és két gyermekét és hagyta itthon, mikor 1914 nyarán kikerült a frontra. Onnan orosz hadifogságba került. 1920-ban jutott haza. Távolléte alatt meghalt a felesége, a két árva az anyai nagyszülők gondozásába került. 1921-ben új életet kezdett. Másodszer is megnősült és még született két gyermeke. A legkisebb Sándor (1926-ban született), akit taníttatott. Őbelőle lett lelkész, aki egész életében fontos feladatának érezte és vállalta a karitatív munkát. Ebben a magatartásban, szemléletben ott van a szülői házban tapasztalt nehéz sors, az apa példamutatása a munkában, a kitartásban. Köszönet illeti, hogy megőrizte és közrebocsátotta most édesapja világháborús naplóját.

III. A forrás szerkezete

Az eredeti forrás 7,5x13,5 cm méretű, 36 lapból álló kéziratos jegyzetfüzet. Tartalmát Vitális Sándor szöveghűen, az eredeti sorrendben, oldalhűen közölte.⁹ Kiegészítéssel látta el Ari Géza.¹⁰

A füzetbe először a saját nevét írta be Semiczli (Przemysl), 1914. november 10. dátummal, Kisújszállás 105 jelzéssel¹¹, majd 16 nevet, címet jegyzett fel. Ők bizonyára bajtársai voltak. Jász-Nagykun-Szolnok megyéből: Szegő Imre – Törökszentmiklós, Hartványi János – Karcag, Kovács Antal – Abádszalók, Kovács Imre – Jászberény, Gujás Péter – Felsőszentgyörgy, Fekete Ferenc – Árokszállás, Hajdú megyéből: Sipos Imre – Hadház, Békés megyéből: Bálint János – Körösladány, Csanád megyéből: Dvorácska Ferenc, Pest megyéből: Sós Balázs – Kiskunhalas, Esztergom megyéből: Pathó Imre István – utolsó posta: Alúzsia, Nyitra megyéből: Morgester Henrik – Ótura, Somogy megyéből: Tóth András – Nagyberény, Baranya megyéből: Hohlfeld Lajos főherceg, Szlavóniából: Balog József – Óvesora puszta, utolsó posta: Csepü. Talán a legközelebb állt hozzá a Bognár nevű katona, akit csak barátomnak titulált és Szegő Imre, akinek az özvegy édesanyja nevét is felírta.

Röviden leírta a kiképzése állomásait: 1.) Budapest, Komárom, Hajmáskér, Székesfehérvár, Veszprém, Balatonalmádi. (Léghajós kiképzést kapott) 2.) Komárom, Pozsony, Dévény, Fisament (Fischamend). Meghatották a történelmi személyek szobrai (Mária Terézia, Árpád) és az hogy abban a szobában aludt, ahol gróf Batthyány született. Az újdonság erejével hatott rá a Zeppelin féle kormányozható két propellerű nagy léghajó. Megdőbentette a léghajó balesete.

⁸ A felmenők adatait Vitális Sándor 1850-ig tudta visszavezetni.

⁹ Vitális Sándor 2015: 146-173.

¹⁰ Vitális Sándor 2015: 174-175.

¹¹ A saját címe, azaz a tanya száma.

Ezután rögzítette a mozgósítás kihirdetésének dátumát: 1914. július 26. Ő július 28-án kapta meg a behívó parancsot. Pesten a London laktanyában kellett jelentkeznie. A katonai egységbe való besorolás alapja a lóval való bánás ismerete volt. A gyakorlaton, majd a további hadi szolgálatban is lovaskocsin szállítási feladatokat látott el. A század a József városi pályaudvarról indult 1914. augusztus 6-án Komárom felé. Augusztus 9-én már Galicziába Przemysl várába értek. Vitális Pál tehát ott volt és leírta a przemysli vár első ostromát a saját szemszögéből.¹² Vers is született róla.¹³

A napló időrendben követi az eseményeket. Melyek ezek? Az osztrák–magyar csapat mozgása Przemysl körül, a katonák ellátási körülményei, a hadifogságba esett magyarok szállítása lágerből-lágerbe, a hadifogoly-táborok életkörülményeinek rögzítése. A leírás az 1921-ben történő szabadulással, hazautazással ér véget.

Végül néhány vers, nóta szól a hadifogságról, amelyet vagy Vitális Pál vagy Tekes János vezsenyi fogolytárs írt az orosz fogságban 1916-ban. Témái: a Przemysli hadifogságba esés balladája, Levél haza Szibériából, Hadifogoly temetés, Fogoly miatyánk.¹⁴

IV. A forrás tartalma

A. Az osztrák-magyar hadseregben a przemysli csata idején

Helyszínek, időpontok: Przemysl¹⁵ (1914. augusztus – 19014. november 18), Pikalicza¹⁶ (1914. november 19–20) – Szedlicska¹⁷ – Rozdovicza – Zsurovicza¹⁸ – Olcsán¹⁹ (1914 karácsony körül) – Szedlicska (1915. március) – Przemysl (1915. március)

Hadi események: Vitális Pál először a przemysli első ütközetről számol be. Megérkezésük után harmadnapra (1914. augusztus) a szövetséges csapatok visszavonulóban voltak. Szekerek, ágyuk, széjjelvert huszárok, gazdátlan lovak az úton. Az orosz csapatok körbe vették a várat, dörögtek az ágyuk éjjel-nappal. A „muszkák” megpróbálták bevenni a várat, de nem sikerült, mindannyiszor véresen vissza verték őket. (152) 1914. október 22-én a várat felszabadították a szövetségesek, de 70 ezer muszka maradt a vár alatt. Ezután Vitális Pálék várták a hadtest leváltását (kivonását a tűzvonalból), de erre nem került sor. Az oroszok többször körbevették a várat. November 7-én ismét megszóltaltak az ágyúk. (152-153) Visszavonulás, majd visszatérés Przemysl-be 1915. március közepén, 2. przemysli csata: 1915. március 22. Orosz győzelem. 1915. március 26-án Kivonulás a przemysli várból. Hadifogságba esés. (159,160) A 3. przemysli csatában már nem vettek részt.²⁰ A békekötés híre 1915. július 3-án érte el őket. (161)

12 A przemysli vár védelmét többen leírták. Például: Gergely Menyhért verses krónikájában. Lásd Környeiné Gaál Edit 1985: 47-57. !

13 Lásd az írás mellékletében!

14 Lásd az írás mellékletében!

15 Semilczli (Przemysl): ma Lengyelországban található.

16 Pikalicza (Pikulice): ma Lengyelországban található.

17 Szedlicska, Szedlicza: Újszék 1899ig Novoszedlicza község Szlovákiában.

18 Zsurovicza: Zsurawica ma Lengyelországban található.

19 Olcsán: Olszenica ma Lengyelországban található.

20 Szakcikket lásd Przemysl első ostroma

https://hu.wikipedia.org/wiki/Przemysl_első_ostroma; Tarján M. Tamás

In: Rubikonline we oldalról: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1915_marcius_22_przemysl_erodje_orosz_kezre_kerul_Przemysl_harmadik_ostroma

https://hu.wikipedia.org/wiki/Przemysl%C5%9Bl_harmadik_ostroma

letöltve: 2016. december 22.

1915 márciusában Przemyslben kiadták a parancsot az utolsó kirohanásra, mivel elfogyott az élelem. Ha sikerül a főcsapattal egyesülni „elverjük a muszkákat és mi jövünk magyar országba” – reménykedik a naplóíró. 1915. március 18-án felpakoltak a szekerekre, felszerszámozták a lovakat. Minden ember kapott négy konzervet, két kenyeret, egy pakli konzerv kávé és négy tábla cibakot²¹. A kocsikra emellett még sok élelmiszer és hús került. A felesleges szerszámot, egyebet tűzbe vetették. A hosszú ágyú és kocsisor elindult a lembergi úton. Jöttek-mentek az autók, motoros ágyúk, gyalogságok, tüzerek. A harctérről visszafelé jövő éhes bakák fakula-bicskával²² neki estek a felbukott, döglött lovaknak és ették nyersen a lóhúst. Két nap várakozás után ez a csapat is visszafordult Szedlicska felé. Találtak egy kaszárnyát, ahol megálltak. Kifogták és bekötötték a lovakat egy nagy fahodályba. Az ott talált törekes szalmával alájuk aljaztak. Majd hajnalban tovább mentek a nagy hidegben. Találtak egy nagy gödröt, amibe behúzták az ágyúkat. A hadnagy úgy ítélte meg, hogy azokat onnan már nem kell tovább vinni. (158) 52 fogattal beértek Przemyslbe.

Élelemszállítás volt a feladat. Cibakot, konzervkávé vittek a magazinból²³ a katonáknak. Az egyik cimborá két zsák cibakot, egy láda konzervkávé és egy láda konzerv gulást²⁴ maguknak tartalékolt. Közben az egyik firer megszökött, „el ment magyar országba szerencsét próbálni”. (159)

2. przemisly csata: kivonulás a várból – fogságba esés

A napló írója mire beért a przemislyi várba már nem volt harci cselekmény. Eldőlt a vár sorsa. A Monarchia közös csapata feladta a várat. A kaszárnyában Vitális Páltól elvették a széblét és összetörték. A drága pokrócokat, lószerszámokat összehordták az udvaron egy csomóba és elégették, a lovakat agyonlőtték. Hallatszott, amint a hidakat, magazinokat felrobbantották. A várat 1915. március 22-én átadták az oroszoknak. A tiszteket külön csoportban elhajtották. 1915. március 26-án a közkatonákat is csoportba állították és egy orosz vezetésével elindították. „Ez volt lett a gyászos kivonulás.” (160)

Az ellenség képe: Az első przemislyi csatában a muszkák háromszor annyian estek el, mint a várvédők közül. (Háromezerre teszi az ellenség halottainak számát, míg a sajátjukét 200-ra.

1914 novemberében, amikor Olcsánból Przemyslbe visszatérőben volt a közös csapat, egy erdőszélen harcba keveredtek az oroszokkal. Sok orosz elpusztult, mások a konyhájukat, gépfegyvereiket, ágyúikat is hátrahagyva menekültek. Lovakat és foglyokat ejtettek a szövetségesek. Az orosz asszonyok a földbe vermet ástak és két-három kisgyerekekkel ott kucorogtak. Az egyik sarokban állott egy pár zsák krumpli és azt sütögették, ették. A házuk fél volt égetve. A magyar konyhások adtak nekik egy kis meleg levet, míg ott voltak. A 2-3 km-re tartózkodó férjeiket sem volt szabad felkeresniük. (155-156)

Feladatok: A przemislyi vár védelemben a nehéz ágyúkat a megfelelő helyre húzták a lovakkal, majd hátrább álltak. Néhány kocsival hordták a muníciót a magazinból. (152)

Ágyúhúzó hátó lovas, majd konyha kocsis (1914. november). (154, 155), moniczió hordó 1914. december. Dudvát²⁵ és fát hordtak a hidegben, hóban. (156)

21 cibak: katonák számára készült kétszersült. Kiss Gábor (főszerk.) 2012: 56

22 fakula, fakuli: bugylibicska, fanyelű bicska. Zilahy Lajos 211: 130.

23 magazin: raktár. Kiss Gábor (főszerk.) 2012: 254.

24 gulás: gulyásleves vagy paprikáshús

25 dudvai. kóró. Kiss Gábor (főszerk.) 2012: 83.

Kapcsolat a katonák között: A przemysli Dragon laktanyában töltött másfél hónap idején írja, hogy a főhadnaggyal nem tudott beszélni, mert az nem tudott magyarul, ő pedig tótul. Így csak mutogattak egymásnak. Nem volt hivatalos tolmácsuk. A tűzmester közvetítette a parancsot. A főhadnagy néha adott neki egy koronát vagy egy jó szivart. (151)

Kovács Gábor autóvezetővel a przemysli kaszárnyában találkozott 1914 őszén, aki többször adott neki kenyeret. (152) Pathó Imre (Esztergom m.) fejbőrét megsértette egy eltévedt orosz ágyúgolyó 1914. november elején. (153)

Vitális Pál első kocsisa Jurka, egy tót legény volt, mikor 1914 novemberében Przemyslből Pikaliczába mentek egy ponyvás kocsival, amelyet négy ló húzott. A mostoha körülmények miatt síró legényt megszidta. (153)

1914. novemberben a hidas baleset idején Vitális Pálnak megromlott a viszonya a tűzmesterrel, aki beárulta a kapitánynál. Hat óra vasat²⁶ kapott büntetésül, de a napos káplár nem tette rá, csak mellé, majd éjfélkor el is vitte a büntető eszközt. (155)

A szakácsokkal nagyon jó viszonyban volt, segítette őket, amelyért több ennivalót kapott. (155)

1914. novemberben Vitális Pál beleunt a kocsisságba és át akart kerülni más beosztásba. Cselhez folyamodott. Egyik éjjel akarattal felborította a kocsit és kiborult a kocsiderékből a vacok, amely a kapitány úr alvóhelye volt. Ezért lecserélték és moniczió-hordásra osztották be. A cimborája Simor József lett. (156)

Kapcsolat a lóval: A przemysli Dragon laktanyából néha kilovagolt a főhadnaggyal a városba és „kalüpirozott”²⁷. Ő a felnyergelt deresen, a főhadnagy a sárgán. (151)

1914 őszén a szövetségeselek táborában a lovak számára csajkában volt a zabbal kevert kukoricadara. A lovak alatt nem volt alom, tiszta földön álltak, feküdtek. (155)

1915. március 22-e körül már újabb két kis lovat kapott, de szekere nem volt. Morgenstain firer (Nyitra megye) javasolta, hogy kösse valamelyik kocsi után. Ő azonban vezette a lovakat és gyalog indult el, így lemaradt a cimboráitól. Így ráült az egyikre (a földet érte a lába), de az nagyon kicsiket lépett, így nem érte utol a társait. Mire beért a przemysli várba már nagyban folyt a csapat elvonulásának előkészülete. Lőtték agyon a lovakat, mindössze 20-at hagytak. Egy részüket elföldelték. Másrészüket főzték, sütötték. Ették délben, este a lóhúst. (159-160)

Kapcsolat a helyi lakosokkal: Przemyslben a drága bútorok feldúlva, kaszni, sifon ruhástól, lógereblye, arató és szecskavágó heverték az udvaron, szőnyegek borral leöntve, a bor eleresztve folyt. Sok gabonát, ágyneeműt elvermeltek a lakosok. A kisebb tárgyakat egyesek elvitték. A katonák is elemeltek poharat, üveget. A pópát a saját udvarán vérbe fágyva látta. (152)

Utazási körülmények: 1914. november 18-án éjszaka Przemyslből Pikaliczába tartván nyolc kilométert mentek a térdig érő hóban a négy (majd hat) ló húzta ponyvás konyha kocsival a nagy szélben, hidegben, majd megálltak egy nagy fabódénál. A lovakat bekötötték. Ők maguk ott dideregtek a hidegben reggel hat óráig. Ekkor be akarták fogni a lovakat újra, de „a mi négy lovunk megint nem ment sehova se ot küzködtünk az emberek 10 órára keresztül tolták a falun akorára jött két ló megint segítségbe letetünk 6 zsák zabot csak 4 és a tábori konyha meg a főzelék maradt a kocsin de megjegyzem hogy hegynék kelet menünk és az út borzasztó sikos volt megindultunk mind a hat ló hasraeset ugy emelgetük fel őket

²⁶ vasbilincset

²⁷ kalüppiroz, kalupiroz, galopp : vágat. Idegen szavak é.n.: 194

pokróczot teregetünk alájok végre 12 órára el értük a csapatot ...” (153) Ekkor megebédelték és elindultak vissza. A csapat 160 új lovat kapott az ezredestől, melyből két muraközivel Vitális is kicseréltette egy magyar fiúval az első két lovát. A kocsit befékeztek és úgy indultak a lejtőn lefele. A szél is tolt a szekeret és az út is jeges volt. Vitális Pál az ágyúhúzó hátú lovas volt. Lovai nem egyformán húztak (az egyik szilaj, a másik lusta). Éjjel Szedlicsáról Rozdoviczára menet balesetet szenvedtek. Az ágyú beleborult a mély árokba, de a hat ló fennmaradt az úton. 75 ember emelte ki az ágyút az árokból és mentek tovább. (154) Az oroszok lötték őket és egy keskeny útra térítették, amelynek két oldalán mély árok volt. Gallyból csináltak rá egy keskeny hidat, de az eltört és az ágyú felborult. Magával rántotta a két lovat és a lovas. A balesetet túlélve tovább folytatták az utat. (154)

Időjárás, tájkép: Az első przemysli csata idején esett az eső. (152) 1914. november 18-án este 10 órakor esett a hó, nagyon fújt a szél, amikor ponyvás kocsival útnak indultak Pikalicza felé. Vitális Pál betekerte magát négy lópokróccal. A kocsisok nagyon fáztak. „Az első kocsisom rít²⁸ mint a gyerek mert nagyon át ázot és át fázot én meg mocskoltam, hogy ne hadja magát de ő nem bánta ez emlékezetes Erzsébet napja lesz míg élek ...” – írja a visszaemlékező. (153)

1915. januárban azt a parancsot kapták, hogy húzassák az ágyút. A nagy hó alól először ki kellett szabadítani. A katonák fáztak, a lovak deresek voltak. „Csak úgy marta a hideg az ember képit²⁹.” A feladat nehéz volt. Hol hegynek, hol völgynek ment a síkos út. 8-10 ló húzta a szekeret. A hótól a lovak sokszor nem látták az árkot és beleborultak. Az egyik lónak eltört a lába. Éjszaka két órára értek az adott helyre. (157)

Szállás: A szállás a przemysli Dragon laktanyában a kovácsműhely színjében volt, amely körbe volt deszkázva és üvegajtó volt rajta.(151)

Ellátás (étkezés): Przemyslben kezdetben a magyar katonáknak volt pénzük, de kenyérük fogytán. (152)

1914 őszén a közös hedseregben nagyon gyenge volt az ellátás. Egy napra négyen kaptak egy egész, 85 dekás komisz kenyeret³⁰ és nyolc deka cibakot.³¹ Volt aki a lovaknak adott zab és tengeridarából is főzött magának ételt. Mivel Vitális Pál jó kapcsolatban volt a szakácsokkal így ő hol egy darab húst, hol bővebb adagot kapott. Reggelre feketevizet³² ittak. 96 főre főztek. Az ellátmány 2 kg rizskása és 20-22 kg hús volt, de ebből 6-8 kg-ot az altisztek elvettek maguknak. Pálinkát és bort is kaptak a katonák, de az altisztek ebből is kivették a részüket. (155)

A katonák éheztek, ezért a ló-eledelt is megették. A takarmányrépát nyersen vagy főzve fogyasztották. De ettek zabhéjat, árpadarát, nyers árpát is. Egymás között üzleteltek a takarmányrépával és más terményekkel. Az egyik pestszentlőrinci katona (Brinzik József) behalt az állati eledel fogyasztásába. A hadseregben tiltva volt a répa- és árpaevés, árpafőzés. (157)

Ha egy lónak eltört a lába, a lapockája, a gerince, akkor levágták, megnyúzták és megették. (Ez hetente előfordult 1915 év elején.) (157)

A 2. przemysli csata után a lovakat lelőtték, elföldelték vagy megfőzték, sütötték és megették. Volt lóhús bőven. (159)

---

28 rít: sirt

29 ember képe: arca

30 komisz kenyér: katonai szabvány szerint sütött kenyér, cipó. Kiss Gábor (főszerk.) 2012: 214. A kenyér ára 12 korona volt.

31 Cibak: száraz kenyér, kétszersült rudacska

32 feketevíz: malátakávé

1915. március 26-án amint kiléptek a vereséget szenvedett magyar-osztrák katonák a przemysli várból, már kínálták nekik a szép fehér kenyeret, kalácsot és szalonnát (pénzért). Az orosz vezetés is adott nekik ételmelet: levest, kenyeret, cibakot. (160)

Ünnep: Az 1914. évi *karácsony* szomorú ünnep volt. Mindössze az étkezés volt egy kicsit bőségebb. Vettek két malacot (40 és 36 forintért), amelyből a kisebbiket levágták, megkopasztották és elkészítették karácsony első napján ebédre. Ehhez kaptak egy kicsit több kenyeret és cibakot. Így a reggeli aznap kávé, ebéd marhahúsleves és disznó gulás, granadir mars, a vacsora üres tea. Karácsony másodnapján reggel kávé ittak, délben marhahúslevest és pulykagulyást ettek (4 pulykát főztek ekkor meg.) Este ismét üres tea volt. Karácsonyra élvezeti cikket is kaptak: 1 deci rumot és 7 kockacukrot, valamint 11 szivart és 15 magyar cigarettát. Újévig ettek még lóhús gulyást is. 1915-ben *Újévkor* marhahús gulyás, este rumos tea volt. Kaptak 7 szivart és 15 magyar cigarettát. Ezután következett a böjt: reggelenként feketevíz, délben 10 szem rizskása és 3 deka hús, este meleg víz. Naponta kaptak még egy negyed kenyeret. Amikor hús nem volt, akkor „konzerva” volt helyette (3 ember kapott két konzervet). (157)

Egészségügyi viszonyok: Przemyslben a magyar katonák között 1914. október végén megjelent a kolera. Néhány beteget kiemeltek közülük. (152-153)

Szembesülés a halállal: Vitális Pál az első przemysli csatában szembesül a tömeges halállal. A halott testek (mind a saját hadtesté, mind az ellenségé) halmot képeztek. Egy pópát is vérbe fagyva látott. (152)

1914. november elején az orosz ágyúgolyók hol a fejük felett, hol mellettük süvítettek el Przemyslben: „meg szoktuk egészen rá sem hederítettünk mintha csak játék let volna az egész.” (153)

1914. november 20-án Rozdovicza környékén egy hegy tövében sok halott volt, amelyet éppen temettek. Egy kis gally keresztet dugtak a sír felé, amelyre széjjel vert fegyvert, trombitát akasztottak. A szekerezők közül is meghalt három és többen megsebesültek, mert az oroszok lőtték őket. (154)

Tovább folytatva az utat egy keskeny hídon – amelyet gallyból ácsoltak – átkelve a tank ugyancsak beleesett a folyóba a lovakkal együtt. Vitális Pál a lovak alá került. A lábbal felfele álló ló fara a mellét nyomta, a másik súly a lábát nyomta. Ekkor azt gondolta: „nem eszek több komiszt”. Ezután az alezredes odahívott vagy 150 embert. Rudakat dugtak a lovak alá, úgy megemelvén, kihúzták a lovast. Az alezredese „katonadolog”-nak tekintette az esetet. (154-155)

1914 őszén naponta 2-3-szor jártak ki Przemysliből Zsuroviczára. Egyszer mikor Olcsánba mentek szörnyű látványban volt része. Az úton álló honvéd tüzérekre lőtték az oroszok. Egy gránát egy fehér ló horpaszán bement, majd eltalált egy közkatonával beszélgető „firert”, aki belegurult az árokba és szörnyet halt. Fejük fölött fütyültek, pattogtak a „snaperek”. Majd a folyómederben elmentek az erdőszéléig, ahol felállították az ágyúikat és ők is lőtték az oroszokat. Sokan meghaltak, megsebesültek. Sok lovat és foglyot ejtett a szövetséges alakulat. (155)

1914 november–december tájékán dudva és fahordás közben lőtték őket az oroszok. Kis Gábort a lován ülve eltalálták. A háta közepébe fűrődött a golyó, majd a karjába ment. Sok vért vesztett, kórházba került. (156)

Barátok elvesztése: Közeli barátja nem halt meg ebben az időszakban a fronton.

A hit ereje, lelki támasz: 1914 novemberében, mikor a csapatmozgások folyamán Vitális Pál ágyúja, lovai a folyóba estek és ő maga a lovak alá, a bajtársai megmentették. Isteni gondviselésnek tartotta, hogy sem neki, sem a lovainak egy kis ütődésen kívül nem esett komolyabb baja. Folytatni tudták az útjukat. (154-155)

Vágyódás haza, a család után: Erről semmit nem ír, jöllehet ifjú feleséget és két kisgyermeket (Ágota 1910-ben, Pál 1914-ben született) hagyott otthon.

B. Orosz hadifogság

A hadifoglyok útja a lágerbe:

Útvonal: Przemysl (1915 március 26) – Moszkva – Teherán (1915 húsvét), Turkesztán – **Taskent**³³ (láger 1915 nyár) – *Aral-tó, Aral folyó, Taskent, Turkesztán, – Orenburg*³⁴ – *Irány Szibéria: ismeretlen gár város – Láger a fenyves erdőben (1915 – 1916. május) – Nádasdírck*³⁵, *Szoszvinczki láger* (1916. május – 1917. december 20.) – *Ekaterinburg*³⁶ (láger 1918 január – március 5) – Tyumen³⁷, Lónikoláj, Barnaó³⁸ (1918. március 5 – 14), *Szemipalatyinkzki*³⁹ (1918. március 14 – június 11) – *Pavlova*⁴⁰, *Szemipalatyinkzki láger* (1918. június 11 – 1919. június 24), *Kínai határ fele:* Máló Kraszniarck⁴¹ (1919. július 3.), Szemi Palatyinczki, Uszka Menagorck⁴² – *SzemiPalatyinck* (1919. december 7.– 1920. február 24.) Pavlodár⁴³ (1920. február 24) Omszk⁴⁴, Cserlak⁴⁵, Moniszjoj, Sziltamák⁴⁶, Ufa⁴⁷ (1920. július 4.), Szamara⁴⁸ (1920. augusztus 15.), Moszkva⁴⁹ 1920. szeptember 4.), Norva⁵⁰ (1920. szeptember 29.) (160-167)

1915. március 26-tól Przemyslből gyalog mentek három napig, majd egy cukorgyárba „bekovártélyozták”⁵¹ őket. (Ekkortájt volt virágvasárnap és folyton esett a hó, tiszta vizesek voltak.) Még el sem aludtak, amikor jött a parancs a bevagonírozásra. 64 embert szorítottak be egy kupéba, se ülni, se feküdni nem tudtak. Négy nap után egy állomáson normalizálták a helyzetet. Ekkortól már csak 40 ember volt egy kupéban. Hosszú út állt előttük, amit nem is sejtettek. Látták Moszkvát, sok falut, várost és egy nagy homoksivatagot, rajta tevekaravánt. A szép húsvéti ünnepet is a vonatban töltötték. A Kaspi-tó mellett haladt a vonat. Taskent volt a végállomás. Ott délben kaptak enni, majd szétosztották a katonákat és ismét útnak engedték. Az egyik csoportba kerültek az osztrák és a magyar katonák, a másikba a „pojákok” és a „tótok”, azaz a lengyelek és a szlovákok.

33 Taskent: Ma Üzbegisztánban található.

34 Orenburg: Oroszországban található.

35 Nádadírck: Nadezhdinka ma Oroszországban található.

36 Ekaterinburg: Jekatyerinburg ma Oroszországban található.

37 Tyumen: Tyumeny ma Oroszországban található.

38 Barnaó: Bamaul ma Oroszországban van.

39 SzemiPalatyinkck: Semipalatinck 2007.ig, ma Semey Kazahsztánban található.

40 Pavlova: Pavlovo ma Oroszországban található.

41 Máló Kraszniarck: Maloye Karasu ma Kazahsztánban található.

42 Uszka Menagorck: Ust'-Kamenogorsk ma Kazahsztánban található.

43 Pavlodár: ma Kazahsztánban található.

44 Omszk: ma Oroszországban található.

45 Cserlak: ma Oroszországban található.

46 Sziltamák: Sztjerlitamak ma Oroszországban található.

47 Ufa: ma Oroszországban található.

48 Szamara: ma Oroszországban található.

49 Moszkva: ma Oroszországban található.

50 Norva: ma Oroszországban található.

51 bekvártélyozták: beszállásolták

1. hadifogoly tábor: Taskenttől 8-9 óra távolságra (vonatidő) volt ez a „szomorú hely”. Megérkezésükkor esett az eső. Voltak itt kőházak épületek és nádtetejű, sárból épített színek. Kint is, bent is deszkapriccsok⁵² álltak. 200 embert helyeztek itt el. A hadifoglyokkal építettek barakkokat, amelyben a konyhát, sütődét helyezték el. A szakácsot és a péket is közülük választották ki. (160)

A tábor élelmezése a következőkből állott: Reggel meleg „csája”⁵³, délben húsleves benne makarónival, káposzta, krumpli, burgondi répa és egyéb füvek, ami szinte bűdös volt, utána hajdina vagy köleskása olajban vagy bűdös faggyúval, meleg tea, este rizs, köleskása vagy makaróni, leves, meleg tea. Minden nap kaptak egy fél kenyeret (3 font azaz 120 deka). A foglyok tetvesek voltak, így napi teendőjük a „tetű vadászat” volt. A közelben volt egy folyó, ahol mostak és fürödtek. Havonta egy darab nagy szappant kaptak. (160-161)

Kilenc naponként kerültek barakkoként szolgálatba: vizet hordtak a konyhába, lisztet a magazinból a pékeknek és őrszolgálatot teljesítettek. Áldozó csütörtökön vízfordáskor esett a folyóba egy törökszentmiklósi ember, Marsi József (aki „igen eksper⁵⁴ magaveti⁵⁵ tiszta és vallásos ember volt, 4 családja⁵⁶ maradt”). Mások is jártak így. Egyszer ketten mentek le a folyóhoz. Az egyik belecsúszott, a másik menteni akarta. Mindkettőt elvitte a víz. (161)

A 3. przemysli csata utáni békekötés híre 1915. július elején érkezett el ebbe a hadifogolytáborba. Július 3-án 500 szerb ajkú ember elindult Taskent felé zászlóval, hogy mennek haza. Arról volt szó, hogy másnap a magyarok következnek. „egész este és egész 4dikén mindenki arról beszélt még a templomba a papunk is a szabadságról beszélt...” Ez azonban meghiúsult. Újabb magyar foglyok érkeztek – mintegy 250-en. 1915. június 8–9-én fogták el őket. Közöttük van két kisújszállási is: Vida László és Z. Kovács. A foglyokban szétfoszlott a remény, „keserves hallgatás” lett úrrá, a jobb napokat óhajtották, de rosszabb jött. Csökkentették az élelmiszeradagot (2 font kenyér, „csája” reggel-este, csökkentették, elvonták a húst is. (161)

1915. július 25-én útnak indítottak Taskent felé 1.500 embert, majd másnap 3.600-at. Vitális Pál legjobb barátja Dvorácska Ferenc (Mezőhegyes) is elment. A mesterembereket külön barakkba csoportosították. Ekkor ismét megcsillant a lágerlakókban a szabadulás reménye. (161)

Vitális Pál megunva a koplalást eladta a szép pokrócát 930 rubelért, hogy enivalót vegyen. „Ebből tengetem szomorú életem” Megjegyzi, hogy gazdag a vidék gyümölcsben és dinnyében. Bizonyára ezt is vesz.

Rögzíti az élményeit: látta az Aral-tavat, Aral folyót, Taskentet, Orenburgot. Taskentben villamos járt, megismerte a sáskajárást, a tífuszt.

1915. augusztus 5–6-án ismét összeszednek és útnak indítanak két „tránczportot”⁵⁷ (9.000 ember) Taskent felé. Bajtársuk, egy csajági (Veszprém megye) jobb módú ember megbetegedett és kórházba került, ahonnan megszökött, nyoma veszett. 1915. augusztus 19-én kihirdették az újabb parancsot, hogy Vitális Pálék csoportja is mehet. Másnap, István király napján orvosi vizit után elindultak. Forrón süttött a nap, folyt róluk a víz. (162) Éjjel-nappal mentek, majd *Taskent* alatt megpihentek. Itt vehetett volna dinnyét, de már a maradék 5

52 prics: deszkából készült egyszerű fekvőhely. Kiss Gábor (főszerk.) 2012: 334.

53 csája: tea

54 eksper: experimentál, azaz kísérletezik. Kiss Gábor (főszerk.) 2012: 103.

55 magaveti: magavető, azaz dicsekvő. Kiss Gábor (főszerk.) 2012: 254.

56 családja: gyereke

57 tránczport: transzport: kísért embercsoport Kiss Gábor (főszerk.) 2012: 430.

kopekjét nem merte elkölteni. Ekkor az oroszok bevezették őket a városba, majd onnan az állomásra, ahol kiadták nekik a napi ételadagot és kenyeret. Az 1.000 magyar és osztrák foglyot bevagonírozták és 1915. augusztus 21-én útnak indították. Három nap és három éjjel ment a vonat mire elérte *Európa határát*. Azt hitték, hogy véget ért a háború és hazafelé mennek, de ismét nagy csalódás érte őket, mert az útirányt megváltoztatták az oroszok. *Szibéria felé* ment a vonat. Itt értesültek róla, hogy még tart a háború, az egyik vonat szállította a katonákat, a másik a menekülőket. A poggyászaikat dobálták, a gyerekek sírtak, mert fáztak. (162) 14 nap után megállt a vonat egy nagy gyárvárosban. Ismét szétszították a foglyokat. 36 (fős?) csoporto/ka/t alakítottak ki. Külön szedték a mesterembereket, mások rakodni, megint mások kubikolni mentek. 70 embert betereltek egy ebédlőbe – köztük volt Vitális Pál is –, ahol „szép lányok tálaltak jó leves fehér kenyér ret hust vajjas kását és minden embernek egy nagy darab fejeér czukrot”. A lakoma után ismét vonatra tették őket és ment a vonat a végtelenségben. Csak sík vizet, tenger láttak, majd egy hatalmas fenyves erdő kezdődött. (163)

2. hadifogoly tábor a tajgában: Leszállva a vonatról az erdőben mind beljebb és beljebb vezették őket. Ott magyar katonákkal találkoztak, akik fejeér kenyeret osztottak ki közöttük.

Úgy értesültek, hogy ez egy egymillió katasztrális holdas erdőtársulat volt, amely békeidőben 80 ezer embert foglalkoztat. Most 62 ezren dolgoznak benne. Fabarakkban helyezték el őket. Kaptak szerszámokat és főzőedényt. 3 font fejeér kenyér, csája és cukor, valamint egy 50 kopeket érő cédula volt a fejadag. Ezen cukrot, dohányt, cigarettát és egyebet vásárolhattak. Ezt „jó menázi”-nak tartotta a naplóíró.

Favágás lett a munkájuk. Négyes munkacsoportokban dolgoztak. Vitális Pállal „egy partiba”⁵⁸ volt Pathó Imre (Esztergom megye), Kovács Imre (Jászberény), Sipos Imre (Hajdúhadház). A legközvetlenebb munkatársa Kovács Imre volt. Ekkor már 1915. szeptember vége volt. Esett az eső, majd Mihály napján a hó is. Október 7-én átvettek tőlük 129 méter fát⁵⁹, de levontak belőle 5 métert. November 6-án 103 méter lett a teljesítményük (levontak belőle 2 métert), december 7-én 40 métert. Ekkor már „kötésig”⁶⁰ ért a hó. Napról-napra hidegebb lett. Kaptak meleg ruhát, de tízszeres ára volt a szőrcsizmának, bekecsnek⁶¹. Ha hamarabb abbahagyták a munkát és bementek a táborba a „cserkészek” (felvigyázók) „kancsuká”-val⁶² (szíjostor) kihajtották őket. (163-164)

Szomorú karácsony: A teát cukor nélkül kapták. Barna kenyér volt csak, mert nem süttött a pék fehér kenyeret. A dohány is elfogyott a kintinban. Petróleum sem volt, így sötétben töltötték az ünnepet. Egész nap és éjjel daloltak, ez adott vigasztaló reményt a számukra. Így léptek át az 1916-os esztendőbe.

A favágás tovább folyt. Decemberben még 23 méter, januárban 20, februárban 24 méter, márciusban 33 méter, áprilisban 30 méter, májusban 30 méter fa volt a teljesítményük. Három napra 80 kopek munkabér járt.

A *munkakörülményeket* a nagy hó és a víz jellemezte. Derékig érő volt a hó, amely szinte egész ott tartózkodásuk alatt esett. Május 5-én dördült meg először az ég, amely már az időjárás változását jelezte. A táborban sok volt a bolha, a poloska és a svábbogár. 1916. május 27-én újra útnak indították őket, ezúttal Nádásdiriczki felé. (164)

58 partiba: brigádba

59 A kivágott f mennyiségét köbméterben számították.

60 ötésig: derékig. Kiss Gábor (főszerk.) 2012: 225.

61 bekecs: prémes bőrkabát. Kiss Gábor (főszerk.) 2012: 36.

62 kancsuka: rövid nyelvű ostor. Kiss Gábor (főszerk.) 2012: 187.

3. hadifogoly-tábor: A hatalmas erdő-rengetegben sárban, vízben menve két nap múlva érték el az újabb táborhelyet. Maguknak kellett a „kvártélyt”, a barakkokat is megépíteniük fából. *A vasutat és hidakat építettek.* 12 napra 2 rubel 29 kopeket kaptak. Ezután kubikoltak. A ló vontatta eszközre hányták fel a földet. A második hónapban 8 rubel 40 kopek, a harmadikban 2 rubel 36 kopek, a negyedikben 3 rubel és egy pár csizma volt a járandóságuk. Ezután árokásás volt a munkájuk.

Ünnep: A mikulást megünnepeltették velük, de *karácsony első napján* dolgozniuk kellett. (Ez következik a római katolikus vallástól eltérő pravoszláv ünnepkör miatt.)

Karácsony másnapján 3 rubellel a zsebükben újra elindították a foglyokat Szibéria belseje felé. 36 kilométert tettek meg másfél nap. Egy font fehér kenyeret és hét font barna kenyeret kaptak naponta. Újabb két nap gyaloglás után 1917. január 25-én érkeztek Nádasdirczkibe. Onnan is tovább mentek.

4. hadifogoly tábor: 15 lóval, teljes felszereléssel 8 órás út után – átszállva egy másik vonatra, de az nem indult tovább – végül megérkeztek az újabb táborhelyre. Itt tető nélküli barakkba kellett beköltözniük. Másik vállalat dolgoztatta őket a nagy hidegben minden fizetés nélkül. Fagyos és köves földet kellett megmozgatniuk. Később kaptak némi fizetséget (február: 1 rubel, március: 2 rubel 75 kopek, április: 5 rubel, május: 10 rubel, június: 55 rubel, július: 72 rubel, augusztus: 85 rubel, szeptember: 122 rubel). Még áprilisban újabb foglyok érkeztek, közöttük két földi.⁶³ December 6-án ezt a táborot is elhagyták. Vonattal öt nap után ismét Nádasdirczkbe jutottak, ahol két éjszakát töltöttek. Egy ajtó és ablak nélküli új barakkban kaptak szállást. Itt tudta meg, hogy Kovács Zsiga a Számszki vonalon dolgozik. (164-165)

5. hadifogoly-tábor. Szoszvinszki: Itt fából *gátat építettek.* A körülmények egyre rosszabbodtak. Eleinte másfél font kenyeret kaptak, de a végén már semmit. Így 1917. december 26-án elindultak a gazdaság főnökségéhez. 47-en 28 kilométert tettek meg gyalog a főirodáig. Ott hat napot töltöttek (fejenként másfél font kenyéren), de már ekkor 120-an voltak. 67 fokos hideg volt. Beültek este 10 órakor egy rossz vagonba, amelyet három mozdony húzott. Reggel 6 órára értek a tett helyre, de ekkorra már kinek az orra, kinek a füle, kinek a keze fagyott meg. Itt egy nagy barakkban a vöröskereszt működött, adott nekik két font krumplit és minden nap egy „szánka”⁶⁴ fát. Kenyeret nem tudtak még pénzért sem venni. Így 40-en újból összeálltak és elhatározták, hogy vagon váltanak 131 rubelért és tovább mennek. Végül 121 (fejenként 6 rubel 84 kopek) rubelbe került a továbbutazás. (165)

6. tábor Vöröskereszt segítségével. Jekatyerinburg: 1918. február 10. és március 5. között a Vöröskereszt felügyelete alatt voltak Jekatyerinburgban. Érkezésükkor egy font kenyeret kaptak, majd vehettek többet 50–75 fontért. Itt három földivel (Molnár Sándor, Szendrei Kálmán és Balogh Ferenc) találkozott Vítális Pál. Közel egy hónap múlva is ismét útnak indult ezer ember. (A „komandón” egy ebédet, négy ember egy 10 fontos kenyeret kapott útravalóul. A jó remény azonban hamarosan szertefoszlott, mert a vonat ismét Szibéria felé indult. A zord időben a vonat csak robogott, robogott tovább. Több nevezetes városon (Tyumen, Omszk) haladt át. Itt az élelem olcsóbb volt: a kenyér 25 kopek, egy font vaj 240, egy font szalonna 280 kopek. A vonat Lónikolájnál délnyugat felé ment. Barnaóban ismét sok fogollyal találkozott. 1918. március 14-én este megérkeztek a következő állomáshelyre. (165)

63 földi: hazai, környékbeli, jelen esetben kistűszállási

64 szánka: amennyi a szánkóra felfért

7. tábor, Szemipalatinszk: Itt két kaszárnyában laktak, viszonylag szabadon. 1918. június 11-ikén azonban kozákok vették át a város feletti uralmat és vége lett a „szabadságnak”. 300 embert (1 font kenyérrrel és 25 kopekkel) hajóra ültettek és irány Pavloda, vasútépítés.

8. hadifogoly tábor, Pavloda: Itt találkozott 1918. július 24-én két földijével. Deák Sándor civil munkát végzett, Kui Kálmán a *vasútépítésnél* dolgozott csakúgy, mint a napló írója.⁶⁶ Vitális Pál egy hónapig *kubikolt* (2 rubelt, teljes ellátást, 2 és fél font kenyeret, ruhát kapott), majd *kútásó* lett. Két kutat ásott ki. Aztán „*vagont ürögetünk*”⁶⁷, amelyért két font kenyeret kaptak. Novemberben megtagadták a munkát négyen, amiért december 10-én „becsukták” őket. 1919. április 18-án álltak ismét munkába ketten, a többiek elmentek.

Húsvét: Vitális Pál ezen az ünnepen elégedett volt, mert elég ennivalót kaptak. Ugyanakkor megállapítja: a „haza való remény kevés”. (166)

Egészségügyi ellátás:

A napló szerint Vitális Pált 1919. május 25-én vizsgálta meg először orvos, aki „invalidus”-nak⁶⁸ nyilvánította. Az egészségeseket május 29-én kocsira tették és vitték a hajóállomásra. Ekkor szakadt el három jó barátjától, Hartyányi Jánostól (Karcag), Darvas Antaltól és Sarkadi I.-től, akikkel mindvégig együtt volt. Egy hét múlva aztán az ottmaradottakat is kocsira rakták, elszállították, majd komppal bevitték a pavlodai lágerbe, ahol szintén orvosi vizsgálat következett. Vitális Pál ekkor már egészségesnek nyilvánított és június 14-én elindulhatott a többiekkel Szemipalatinszkba, ahová három nap volt a hajóút. Ott több régi baráttal és a földi Kis Kálmánnal találkozott. Június 24-én újra hajóra ültették őket és vitték a *kínai határ felé favágásra*. Kilenc napig tartott a hajóút, mire elérték Máló Kraszniareckot. Ezután három nap „kínos hegyi” gyaloglás következett az újabb munka helyszínéig.

9. tábor a hegyekben: Itt volt munka, fizetés. A vadonban gyárvezetőként [?] dolgozott. A hazatérés reményét azonban már elvesztették. Október 1-én tutajra ültek, áteveztek Szemipalatincikra, Uszka Menagorczkra. Ott töltöttek hat napot. Majd újból hajóra ültek és 1919. október 24-én ismét megérkeztek Szemiplatinckba.(166)

C. Szabadulás, hazatérés

1919. október végén nem várt esemény következett. Így ír erről a krónikás: „Okt. utolsó estéjén beszélgetünk egyszer csak szólnak a fegyverek és gépfegyverek hurá hurá az örök be ugrotak a szobába és azt mondták hogy a mijeink lőnek ne féljünk ere az ágyu is megszólalt 7 Decz be köszönek jó reggelt tovarisok iszonyú látvány tárult elébünk...” Vitális Pál ekkor már dohányvágással is foglalkozott. Élelme volt elég, de a pénze (760 rubel) elveszett. „Be ütött a krak”. Feloszlatták a tábort. Ők négyen új szállást kerestek maguknak. (166)

1920. február 24-én Vitális Pálék elindultak a hosszú, nagy útra 3.000 rubellel a zsebükben. Hol gyalog, hol szánkón mentek Pavlodárig, ahol igazolást kaptak az útra Omszkig. Cserlakon megálltak, mert Sós Balázs társuk beteg lett és kórházba kellett vinni. 21 napot időztek ebben a helységben, majd tovább mentek Moniszojra. (Ekkor már olvadt

65 komandón: parancsnokságon

66 A transz-szibériai vasút építésén dolgoztak. Vitális Sándor úgy tudja a mummaszki vasút építésénél volt az apja 1919-ben. Ari Géza 2015: 174.

67 üröget: kiürít, kirak

68 invalidus: munkaképtelen. Kiss Gábor 2012: 173

a hó.) Ott egy hónapot időztek, mialatt találkoztak két földivel (egy nagyiváni és egy tisaörsi emberrel, Pap Illéssel. Velük mentek Moniszojig, ahol két hetet töltöttek. Az új társak még ott maradtak. Vitális Pálék ismét tovább indultak. Átmentek az Uralon. A hosszú és nehéz út után beértek Sziltamákra, ahol jelentkeztek a hatóságnál. Kaptak két font kenyeret, dohányt, gyufát és 1.024 rubelt. Kocsira szálltak és 1920. július 4-én megérkeztek Ufára. Egy hét után ismét útnak indultak és 11-én már Szamarában voltak. Augusztus 15-én elindultak Moszkvába, ahová szeptember 25-én érkeztek meg. Itt ismét regisztrálták őket, majd a legnagyobb éhséggel küzdve 1920. szeptember 29-én *átlépték a határt* és Norvába érkeztek.

A napló idáig tudósít a hazatérésről. Ezután már csak néhány vers került lejegyzésre, amely ezekben az időkben született.

A Nemzetközi Vöröskereszt segítségével hazatérés útvonala és időpontja: 1920. szeptember 29 – 1920. vagy 1921. június⁶⁹ Szentpétervár – Helsinki – Stettin (Németország) – Csót (Magyarország, Veszprém megye) – Kisújszállás

Amint a naplóban olvasható Vitális Pálék 1920. szeptember végén átlépték az orosz–finn határt majd Helsinkiből Németországba a Vöröskereszt hajóján tették meg az utat. Ott Stettin volt az átszállóhely. Onnan Magyarországra a Veszprém megyei Csótra vitték őket, ahol a hadifogoly leszerelő táborban egészségügyi és politikai vizsgálaton estek át. Ezután ellátták őket okmányokkal és vonatjeggyel. Júliusban érkezett haza. Itthon azonban Vitális Pálnak már új életet kellett kezdenie, hiszen felesége időközben elhunyt. A házat kifosztva, a két árvt a nagyszülőknél találta meg. Ez sikerült a Szilágyi Etelkával kötött házasságával.

D. Összegzés

Egy nagykunsági fiatalember életútjának néhány évét mutattuk be az első világháborúban feljegyzett naplója alapján. Az osztrák-magyar közös hadseregbe a háború kitérése után alig egy hónappal bevonult Vitális Pál a Galíciai frontra került és részt vett a przemysli vár védésében. 1914–1915-ben leírja a fronton szolgáló katonák életkörülményeit, megpróbáltatásait. Miután 1915. március 26-án orosz hadifogságba esett, ezután nyomon követhetjük a hosszú utazást az orosz birodalomban. Moszkván át Dél-Oroszországba szállították (a mai Kazahsztán, Türkmenisztán) magyar fogolytársaival együtt. A szibériai tajgában fát vágtak, a kínai határ közelében építették a transz-szibériai vasutat, hidat, gátat. Jártak az Ural hegység vidékén is. Lágerről-lágerre telepítették őket. Embertelen körülmények között, a nagy hideggel, éhséggel is küzdve megpróbálták életben maradni. A napló írója röviden ír, csak tényeket közöl (időpont, helyszín, munkafeladat), saját érzelmeit, gondolatait nem írja le. Itt-ott a tábor hangulatáról, a hazatérés reményéről ad hírt. A napló végén található néhány költemény ad bepillantást a hadifoglyok lelki állapotába. A ballada, a katonadal, a miatyánk aktualizálása, hazavágyódásról szóló vers a világháborús irodalom népköltészeti megnyilvánulása. A hazajövetel nagy kerülővel (Finnországon és Németországon keresztül) a Vöröskereszt segítségével évek múlva (1921 nyarán) történt meg.

⁶⁹ A naplót végig követve a hazatérés 1921 júniusában történhetett. Ari Géza Vitális Sándor elmondása alapján a hazaérkezés időpontját 1920-ra teszi. Tény, hogy Vitális Pál 1921-ben már házasságot kötött a második feleségével.

Irodalom

- Ari Géza
2015 Kiegészítés Vitális Pál naplójához. In: Vitális Pál: *Református lelkes voltam a XX. században*. Helytörténeti Füzetek 35.174-175. Kisújszállás Város Önkormányzata, Kisújszállás Művelődési Központ és Könyvtár, Kisújszállás
- Hanák Péter
1999 Népi levelek az első világháborúból. In: Hanák Péter: *A Kert és a Műhely*. 157-198. Balassi Kiadó, Budapest.
- Idegen szavak
é.n. *Idegen szavak és kifejezések kézi szótára*. (regiszteres kiadás) Merényi kiadó, h.n.
- Kiss Gábor (főszerk.) Kohári Anna – Mandl Orsolya (szerk.)
2012 *Régi szavak szótára*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Környeyné Gaál Edit
1985 *Az első világháború emlékei a népi kézíratos forrásokban és a szájhagyományban*. Studia et Ethnographica 15. KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen.
- Szabó István
1992 *Valahol Oroszországban ... Egy szolnoki hadifogoly első világháborús feljegyzései*. Folklor és etnographia 62. Debrecen.
- Új Magyar Lexikon
1961-1962 *Új Magyar Lexikon*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Vitális Sándor
2015 Vitális Pál világháborús naplója. In: Vitális Pál: *Református lelkes voltam a XX. században*. Helytörténeti Füzetek 35.146-173. Kisújszállás Város Önkormányzata, Kisújszállás Művelődési Központ és Könyvtár, Kisújszállás
- Zilahi Lajos
2011 *Sárréti tájszótár*. Argumentum Kiadó, Budapest.

Mellékletek

Költemények Vitális Pál naplójából (167-172)

[A przemysli hadifogságba esés balladája]

I.	II.
Semiczlinek Kruhelnak várába	De a várnak vasból a kapuja,
Nyolcz hónapig voltam bezárva	Elveszet anak mind a két kulcsa
Jaj Istenem kiszabaduloke még	Jaj Istenem de nagy a fogságom
Nem tudja azt csak a csilagos ég	Nem láthatom a kedves rózsámat

III.

Ha fel álok a várnak élére
Feltekintek a csilagos égre
Jaj Istenem mere van a hazám
Sirate még engem az én rózsám

IV.

Kedves rózsám ha a templomba mész
Imátkozál szabadulásoméért
Mondjál ot el értem egy pár imát
Azért téged az Isten is meg áld

V.

Kis házikóm három ablak rajta
A jó anya sírva néz ki rajta
Sírva teríti meg az asztalát
Sírva hívja az ő kedves fiját

*

VI.

Gyere fíjam gyere ebédelni
Mert már nekünk ninesen kire várni
Mert már a te jó édes apádat
Eltemeték Semiczli várában.

VII.

Sír a gyermek kérdi az anyjától
Nem halót hírt az édesapámról
Nem halotam pedig elmúlt a nyár
Édes apám szegény édes apám

VIII.

Sír a gyermek mondja az anyjának
Én már halotam hírét az apámnak
Kint az utcán mindenki beszél
Hogy Semiczli vára el fog esni

IX.

Szomorú hír anak a gyermeknek
Kinek az apja bent volt Semiczlibe
Ha meg nem halt orosz fogságba van
Jaj Istenem nem látom meg soha

*

Fogoly Mi atyánk

Mi atyánk ki vagy a menyekben
Nyugogyunk meg szent nevedben.
Jöjjön el a te országod
De előb a miénk! hajónak látod
Legyen meg a te akaratom
Nyújtsd felénk segítő karod
Mint a menyekben úgy a földön
Közénk békesség költözön
Minden napit ad meg nekünk
És bocsásd meg bűneinket
Elégeld szenvedéseinket
Mi meg bocsátunk az oroszoknak
Ad végét a háborúnak
És ne vigy ki többé országunkból
De szabadíts ki fogságunkból
Ámen

Hadi fogoj temetés

Egy rozoga szekére koporsó van téve
Egy fogoly társunk teste
holtan pihen bene
Kísérik a katonák
Könytelen szemekkel
Ninesen anya feleség
sehol se közelben
Gyalutlan koporsó
Zöld koszorú nélkül
*

Halad a kis társaság
Szertartások nélkül
Meg ál végre a szekér
Egy templom tövében
Le emelik a holtat
S el hántolják szépen

Némán nézek én is szét a
csendes temetőben
Imádkozál honfi társ
Értünk a mennyekben

Téli sapkám

Dallam Lakodalom van a mi utcánkba

Téli sapkám hol szememre vágom
Ászt hiszik hogy hóbertomat járom
Télen nyári s nyáron téli sapka
Csak úgy izad a fejem alata

El el járok dél után sétálni
De lasacskán tudok ám én járni
Csak tipegek mint a picziny gyermek
Az árokban lépni alig merek

Meg álok a sebes kis fojónál
El melázok gyöngye huláminál
Szeretném a fülébe dörögni
Legyen szíves hazámba hirt vini
*

Mondja meg a régen látot nőmnek
Ne sirason mert még most is élek
És ha egyszer haza fogok menni
Nem kel többet ázsiába jöni

Levél haza Szibériából

Istennek nevében
Kezdem el soromat
De már szememben
Csilognak könyeim
Hogy mit írjak haza
Töröm a fejemet

Meg mondjak e mindent
Mí bántja lelketem
Isten neki mindegy
Had tudjátok othon
Szívemnek bánatát
Drága feleségem
Mindég rád gondolok
És hid el ijjenkor
Majd hogy nem zokogok
Ha nem letél volna
Oly nagyon jó szívű
Ha nem letél volna
Hozám oj nagyon hű
Levelet sem írnék
*

Rád sem gondolnék
És mi több miatad
Soha sem könyeznék
De így ha elébem
Képzelek tégedet
Mint ha szorongatná
Valami szívemet
Eszembe jut nemes
Cselekedeteid
Éretem tet kedves
Váratlan dolgaid
És minden kérésem
Parancs volt előted
Mire el mondotam
Te már meg is teted
Fel idézem ojkor
Karsú derekadat
Fekete szemedet
S jószágos arczodat
Úgy szeretnék már
Szívemre ölelni
Szeretet drága nőm
Homlokod csókolni
El felejténem hogy
Hadi fogoj vagyok

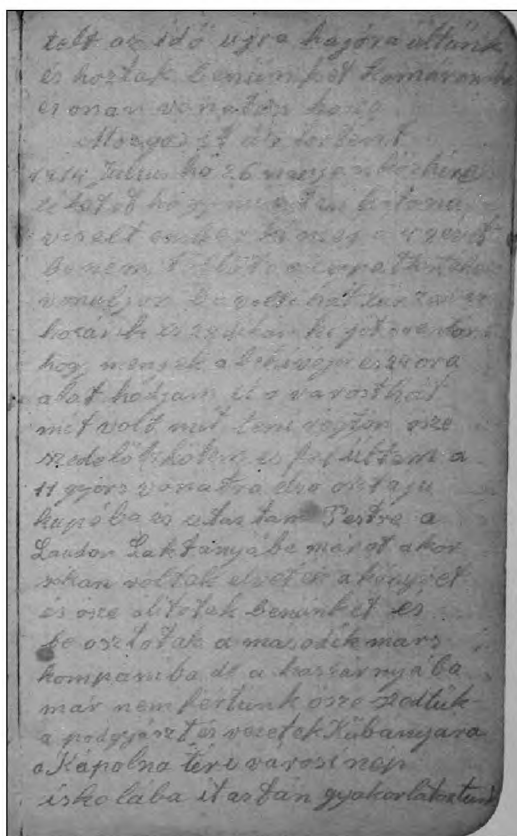
*
S ezen hivatalban
Menyire dolgoztam
De nem írásal ám
Felejthetetlenem
Hanem nagy sujokal
Fejszével kedvesem
Minden nap egy méter
Fát kell össze vágni
Egy deszka bódéba
A pricsen kel hálni
Az étkezés roszul
Édes feleségem a töbi roszakat
Ez is boszant engem
De nem panaszkodám
Nincs anak it helye
So sem káromkodám
Egye meg a fene
Én már el mondotam
Hogyan megy a sorsom

Meg vagy elégedve
 Én azt gondolom
 De hogyan megy
 Odahaza dolgod
 Tudom hogy sokat kell
 Édesem kapkodnod
 Hiszen ketőnknek is
 Oj sok a munka
 De most mikor még
 Zavarva a helyzet
 Törheted szép fűrtös fejedet
 És még rősz férjedet sem látod

*
 Tekes Lajos
 J N K Szolnok M
 Vezenseny 1916
 Orosz fogság⁷⁰

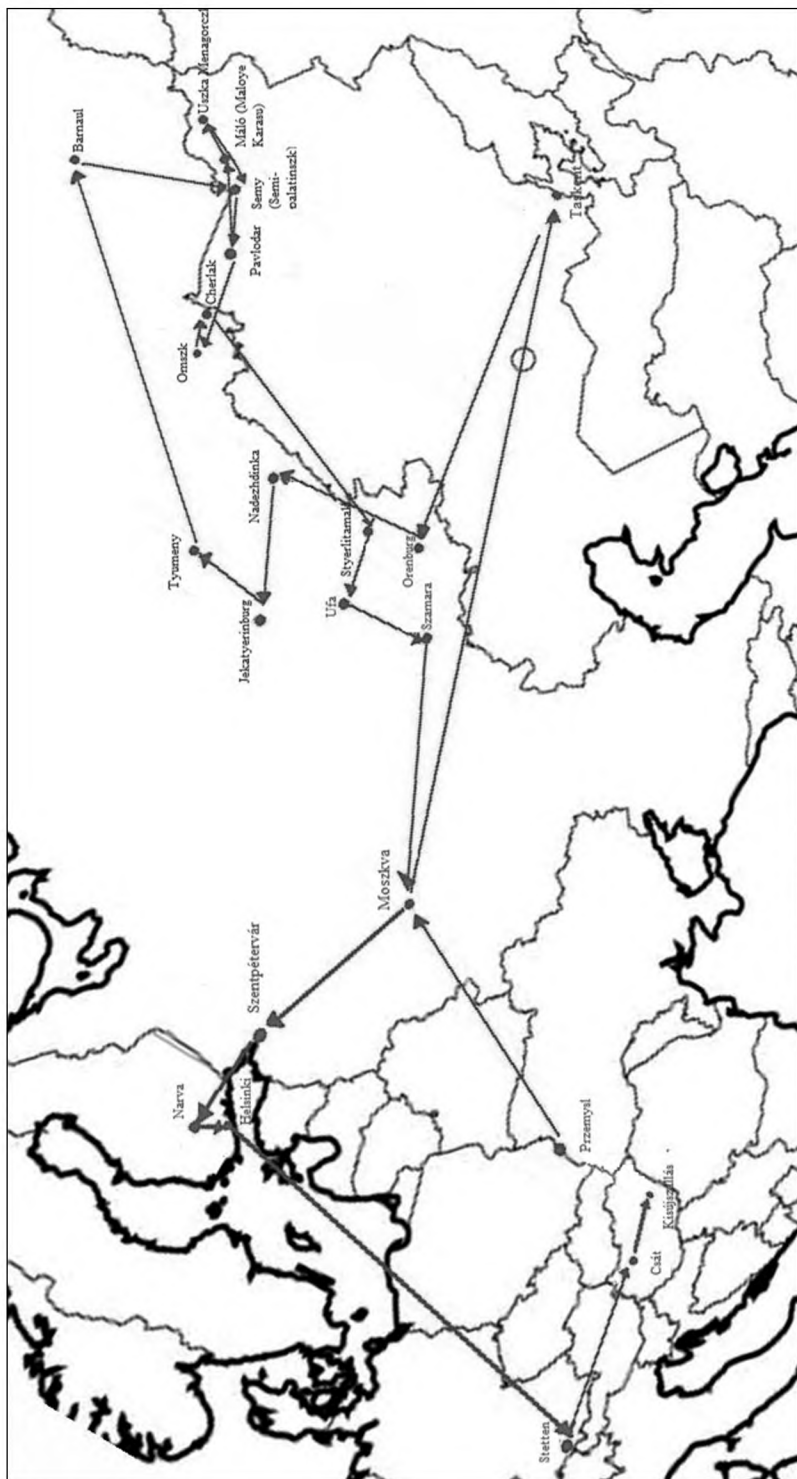
1. kép. Vítális Pál katonaképe

2. kép. Részlet Vítális Pál naplójából

70 Megjegyzés a verseket valószínűleg Tekes Lajos vezensenyi hadifogoly írta 1916-ban az orosz fogságban. Vítális Sándor szerint az apja szerzeményei.

3. kép. Térkép Vítális Pál magyar hadifogoly útjáról a Nagy háborúban
 Megjegyzés: A települések beazonosításában Bojtos Gábor, a térkép rajzolásában Kalmár Tamásné működött közre.
 Szerkesztette: Orsi Julianna, Túrkeve, 2017.

4. kép. A Vitális tanya (Fotó restaurátor: Szepesi Jenő)

5-6. kép. Vitális Pál és családja

7-8. kép. Úton a Vitális család

III.

A háború áldozatai

Az I. világháború hősi halottai Jászberény temetőiben

2014-ben a világtörténelmet megrendítő, sorsfordító és a világ politikai térképét átrendező esemény kezdetére, a négy évig tartó Nagy Háború kitörésének kezdetére emlékezünk. Ez a háború I. világháborúként vonult be az emberiség történetébe, s világviszonylatban 9.446.900 fő halálát jelentette. A háborúban a Központi Hatalmak részéről 24 millió 500 ezer, míg az Antant Hatalmak országaiból 43 millió 137 ezer ember vett részt. A 19. és a 20. század során a világpolitikai helyzetet a nagyhatalmak egymásnak feszülése határozta meg. A nagyhatalmak két nagy csoportot alkottak: Központi hatalmak és Antant hatalmak. A Központi hatalmak országai: Németország, az Osztrák-Magyar Monarchia, Törökország és Bulgária. Az Antant országai: Franciaország, Anglia és Oroszország, melyhez a háborúban való belépésével csatlakozott 1915-ben Olaszország, 1916-ban pedig Románia.

Az egyes országoknak konfliktusai voltak egymással, a franciáknak a németekkel; az angolok gyarmatosítási kérdésekben rivalizáltak a németekkel; Oroszország a pánszlávizmusra hivatkozással a balkáni részeket felhasználta a Monarchia és a Török Birodalom elleni terjeszkedés érdekében. Ezt tetézték még az egyre erősebb szerb, horvát, román, olasz és szlovák nemzeti törekvések. Mindenki háborút akart, melyhez a kipattanó szikrát várták.

Ez 1914. június 28-án következett be, amikor Sarajevóban megölték a Monarchia trónörökösét és feleségét. A hírek óriási visszhangja lett, és egy hónap múlva a szikra kipattant, diplomáciailag nem tudták rendezni az eseményt, a háború kitört, az Osztrák-Magyar Monarchia 1914. július 28-án hadat üzent Szerbiának, majd július 31-én általános mozgósítást rendelt az egész Monarchia területén. Július 30-án az orosz cár általános mozgósítást rendelt el a Monarchia ellen. Augusztus 1-jén Németország hadat üzent Oroszországnak, 3-án Belgiumnak és Franciaországnak. Augusztus 1-jén a francia kormány általános mozgósítást rendelt el. Augusztus 4-én Nagy-Britannia hadat üzent Németországnak, 12-én Franciaország és Nagy-Britannia az Osztrák-Magyar Monarchiának. Augusztus 5-én a Monarchia hadat üzent Oroszországnak, 6-án Szerbia Németországnak.

Európa lángokban állt, elkezdődött a rövid időre tervezett háború, melynek, nagy áldozatokat követelve, csak négy év múlva lett vége.

A csatatereken nagyon sokan meghaltak, „elestek”, és nagyon sokan megsebesültek. Az elesettek számbavételét, anyakönyvezését és eltemetését a tábori lelkészek végezték. A monarchia magyar állampolgárságú elesettjeinek adatait továbbították Budapestre, ahonnan a Belügyminisztérium kb. egy év múlva továbbította azokat az elesett katonák születési helye szerinti anyakönyvi hatóságokhoz. Ők elvégezték a polgári halotti anyakönyvezést, a megjegyzés rovatban minden esetben olvasható: „A hazáért hősi halált halt katona” bejegyzés.

A sebesültek elsősegélyben való részesítését, összegyűjtését és a kötözőhelyre való szállítását az egészségügyi katonák, „szanitécek” végezték, az orvosok pedig az alapellátást követően a fronton felállított tábori kórházakban kezelték tovább őket. A szállítható betegeket a hátszobákba küldték további gyógykezelésre, ún. „katonai tartalék” kórházakba, polgári kórházakba, illetve az e célra felállított vöröskeresztes kórházakba.

Magyarország nagy részét, így a Jászságot is elkerülték a harci események, hős katonafiaink az országhatáron kívül harcoltak, csak esetleges gyógykezelésükre kerültek haza, s felgyógyulásuk után újra a front valamelyik szakaszán folytatták harci tevékenységüket.

A háterszág készült a sebesültek fogadására, ápolására, gyógykezelésére, így Jászberény is. Alig hogy elkezdődött a háború, a jászberényi katonák még el sem távoztak a csataterekre, 1914. augusztus 2-án Eördögh Oszkár kórházigazgató főorvos a Jászberény című újságban bejelentette, hogy a kórházban betegápolói tanfolyamot szervez, és 20-40 év közötti hölgyek jelentkezését várja a következő napon a kórházban. A tanfolyamot megszervezték, a képzés elindult, és szeptember második hetében a városháza nagytermében avatták fel az első végzeteket. Még azon a héten újabb tanfolyamokat szerveztek, újabb csoport oktatását kezdték el a kórházban.

Ugyancsak szeptember második hetében a Vöröskereszt felhívására sebesültkórház létesítésére irányuló szervező munka kezdődött el Jászberényben. A helyi kerületi munkásbiztosító pénztár felajánlotta, hogy két termét kórháznak rendezi be, és a szükséges berendezéseket társadalmi úton beszerzi, melyhez kéri a város lakosságának segítségét. A helyi Vöröskereszt Egyesület szeptember 20-án közgyűlést tartott, ahol a vezetőség bejelentette, hogy Vavrik Endre ügyvezető alelnök közbenjárására a helyi fogházból a felállítandó kisegítő sebesültkórház részére 100 teljesen felszerelt ágyat bocsátanak az egyesület rendelkezésére, a kaszárnyából pedig 100 ágyat felszerelés nélkül, s e 100 ágy felszerelését gyűjtés útján kell beszerezni. Ugyanígy kell szervezni a konyhai és étkezési felszereléseket is. Élelmezésre a hadügyi kincstár a tisztek után 3, a legénység után 2 koronát biztosít naponta, de a kórház működéséhez még így is 12.000 korona forgótőkére van szükség. Ennek érdekében az ügyvezető alelnök a helyi 4 pénzügyi és a közbirtokosság vezetőit értekezletre hívta össze, akik vállalták, hogy ezt az összeget kamatmentesen az egyesület rendelkezésére bocsátják a háború egész idejére.

Döntöttek a sebesültkórházak helyéről, azok a gazdasági ismétlő iskolában Tóth Sándor, Leitner Ármin és a munkásbiztosító pénztár által felajánlott helyiségekben lettek felállítva. A közgyűlés reményét fejezte ki, hogy sürgős, de alapos munkával 2.000 sebesült katona részére e kisegítő kórházak mihamarabb készen állnak.

A Jászságban még Jászapátin, Jászárokszálláson és Jászkiséren létesült vöröskeresztes kórház. Ezen kívül 1916. szeptember első napjaiban egy katonai bizottság Jászapátin a gimnázium épületét katonai kórház céljára lefoglalta. A 4. számú honvéd tartalékkórház költözött oda, és 1917. április 24-én költözött el, s az intézmény ettől kezdve újra az oktatás céljait szolgálta.

Jászberényben jó szervező munkával a kisegítő kórházak október elejére „fogadóképekké váltak, s október 5-én az első beteg katonák – mintegy 30 fő az északi harcterről, főleg olasz és német anyanyelvűek – megérkeztek, és az ismétlő iskolában elkezdődött a gyógyító munka.” Jászberénybe a háború folyamán két alkalommal terveztek hadikórházat telepíteni. 1915 februárjában felmerült a gondolat, hogy az üresen álló laktanyában 1.200 ágyas hadikórházat rendezzenek be. Ez magasabb katonai célok miatt nem valósult meg, ugyanis április 20-án a II. honvédszázalaj egy pótzászlóalját Szécsényből Jászberénybe helyezték. Az 1916/17-es tanévben a halicsi kórház a gimnázium épületébe szeretett volna költözni, azonban nem találtak alkalmas helyiséget a gimnázium részére a tanítás céljára, így a kórház vezetése elállt ettől a szándékától.

A Jászságban a legnagyobb betegforgalmat a jászberényi vöröskeresztes kórházak bonyolították le, de a polgári kórházban, az Erzsébet kórházban is gondoztak betegeket. 1914 karácsonyán 218 beteg katonát ápoltak Jászberényben. 1915. november végén készítettek egy jelentést, mely szerint a jászberényi kórházakban egy év alatt 6.758 beteget kezeltek. A lakosság nagy szeretetet és szimpátiát mutatott a sebesült és beteg katonák iránt. Gondozásukat és kiszolgálásukat helyi női önkéntesek végezték, ruhát, élelmet, ajándékokat gyűjtöttek részükre, karácsonykor ünnepeket rendeztek, karácsonyfákat állítottak a kórházakban, és minden beteg katonára ajándékot kapott. Ma talán szokatlannak tűnik, minden ajándéksomagnak szerves része volt a dohány, a cigaretta vagy a szivar. Még 1914 novemberében 550 fős Ozsonna Társaság alakult, melynek tagjai minden kedden és pénteken este 6 és 7 óra között süteménnyel kedveskedtek a város összes kórházában ápolt katonának. A lakosság a kórházak részére természetbeni adományokat gyűjtött.

E kórházakban a gyógyító munkát Jászberény orvosai végezték. A kórház orvosain kívül még hét orvos dolgozott ez idő tájt. A vöröskeresztes kórházak vezetői tevékenységét is Eördögh Oszkár, az Erzsébet kórház igazgatója látta el, az ápolónői munkákat pedig önkéntes vöröskeresztes nővérek végezték 1918 végéig, a vöröskeresztes kórházak megszűnéséig. Eördögh Oszkár munkája elismeréseként a Vöröskereszt másodosztályú díszjelvénye kitüntetésben részesült, a munkában élenjáró ápolónőket pedig Ferenc Szalvátor főherceg oklevéllel és díszéremmel tüntette ki.

Sajnos a sebesült és beteg katonák közül nem mindenki távozhatott el gyógyultan, nem térhettek vissza szeretteikhez, vagy nem térhettek vissza a háború, a csaták embertelen világába. Megfáradt testük Jászberény valamelyik temetőjében, meggyötört lelkük pedig az égből nyert örök nyugalomra.

Jászberény földjében az itt meghalt hadifoglyokat és szerb internáltakat, valamint a háborúban szerzett betegségben a háború befejezése után meghaltakat is beleértve 199 fő I. világháborús hősi halott nyugszik. 1914 és 1918 között Jászberény kórházaiban és a helybeli születésű, betegszabadságon itthon levő katonákkal együtt 135 fő halt meg. Közülük 2 fő a kaszárnyában, 1 fő pedig a fogházban lelta halálát. 33 jászberényi születésű személy esetében nem tudtam eldönteni, hogy kórházban vagy otthon érte-e a halál őket, így a mellékelt táblázatban az „otthonukban meghaltak” rovatban vettem nyilvántartásba őket. A laktanyában és a fogházban meghalt 3 személyt is ideszámítottam, így lett ez a létszám 36 fő.

23 család – nyilván a tehetősebbek – a csatákra elesett vagy a front valamelyik tábori kórházában meghalt hozzátartozóját hazaszállíttatta, és a családi sírkertben, Jászberényben eltemette. Ezek a temetések is 1914–’18 között történtek.

A háborúban szerzett betegség következtében meghaltak száma 8 főre tehető. Így a Nagy Háború – korabeli szóhasználatlaltal élve – Jászberényben eltemetett osztrák–magyar áldozatainak létszáma: $135+23+8 = 166$ fő. Valamennyiük esetében a halotti anyakönyvi bejegyzés megjegyzés rovatában az alábbi olvasható: „A harctéren szerzett betegség”, vagy „A harctéren szerzett sebesülés következtében hősi halált halt katoná.”

1914-ben szerb, 1915-ben oláh internáltakat hoztak Jászberénybe. Az oláh internáltak haláláról nincs feljegyzés, a szerbek közül viszont 16-an haltak meg. Őket a Szent Imre, illetve a régi református temetőben helyezték örök nyugalomba.

A munkaerőhiány enyhítésére (a férfiak a háborúban voltak) 1915 májusától lehetőség nyílt hadifoglyok alkalmazására. Ezzel a lehetőséggel sokan éltek a Jászságban. Orosz, olasz és montenegrói hadifoglyok érkeztek és dolgoztak jászberényi gazdáknál. Közülük 12 orosz, 3 olasz és egy montenegrói hadifogoly halt meg betegség következtében. Közülük 1 fő az

izraelita temetőben, a többi pedig a Szent Imre temetőben alussza örök álmát. 1918 novemberében, az összeomlás után a Romániából hazatartó német katonák közül 1 fő Jászberényben közlekedési baleset következtében meghalt, a református Ótemetőben hantolták el.

Így a Jászberényben nyugvó I. világháborús áldozatok nemzetiségi megoszlása az alábbiak szerint oszlik meg:

Osztrák–magyar:	166 fő
Német	1 fő
Montenegrói	1 fő
Olasz	3 fő
Orosz	12 fő
Szerb	16 fő

Eltemetésük helye szerinti megoszlás:

Szent Imre temető	141 fő
Fehértói temető	7 fő
Új temető	5 fő
Porteleki temető	4 fő
Református Ótemető	34 fő
Izraelita temető	8 fő
Összesen:	199 fő

A temetők közül a Református Ótemetőt az 1960-as években felszámolták, a hősök maradványait a mai Református temetőbe vitték át, s maradványaik felett a síremlék felirata: „Hőseink”.

A Szent Imre temetőben az I. világháború alatt külön sírtestet alakítottak ki. Ez máig is megvan, gondozását a Szent Imre Temetőért Alapítvány végzi. Azonban nem mind a 141 főt ebben a sírkertben temették el – itt már szinte alig van síremlék, viszont Büki Jánosé itt látható –, hanem a temető más részein is találkozhatunk ezen időszakban eltemetett hősökkel, így Kiss Ferenc, Darázs Kálmán, Kohári Imre és Sárközi János sírjai még viszonylag jó állapotban megvannak.

A Fehértói temetőben Ibrányi Ferenc főhadnagy sírját nemrég felnyitották – jó állapotban van. A Nagy Háború kitörésének 100. évfordulója alkalmából célszerű lenne a ma még fel nem számolt I. világháborús sírokat számba venni és helyi védelem alá helyezni. Hősök voltak ők, vélt vagy valós érdekekért harcolva, esküjükhöz híven. A kapott parancsot mindenkor teljesítették, ezért fiatal életüket is feláldozták, vállalva a halált, hátrahagyva fiatal feleséget, kisgyermeket, kedvest, szülőt. Az elismerés hangján kell szólnunk róluk, ők Magyarország hősei, Jászberény hősei – ők a mi hőseink.

Az I. világháború alatt és a háborúban szerzett betegség következtében, a háború után meghalt és Jászberényben eltemetett katonák, hadifoglyok és internáltak

I. Jászberényben a kórházban vagy betegszabadságon itthon levő meghalt és eltemetett I. világháborús hősi halottak:

A rövidítésekre vonatkozó megjegyzések: Jászberényben haltak meg (Jb.), a kórház (kh.), vöröskeresztes kórház (vkh.), fogház (fh.), kaszárnya (k.), laktanya (l.) külön jelölve. Alakulataik: cs. és kir. 68. gyalogezred (68. gye.), m. kir. 29. honvéd gyalogezred (29. h. gye.), 31. tüzér ezred (31. te.), m. kir. 11. honvéd gyalogezred (11. h. gye.), 11. honvéd

pótzászlóalj (11. pz.), 4. vonatosztály (4. vo.), m. kir. V. sz. méntelep (V. m.), m. kir. 21. honvéd gyalogezred (21. h. gye.), 31. honvéd pótzászlóalj. (31. pz.), 55. tábori tüzérezred (55. te.), m. kir. 1. honvéd huszárezred (1. he.), cs. és kir. 34. gyalogezred (34. gye.)

1. Szent Imre temető (98 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Pesti István	34	Jászberény	68. gye.	Jb.	1914.11.15.	1914.11.19.
Horti Nagy János	35	Jászfényszaru			1915.09.25.	1915.09.27.
Kalmár Gábor	20	Jákóhalma	n.a.		1916.09.02.	1916.09.04.
Kuczora József	50	Jászberény	88. gye.		1916.11.02.	1916.11.03.
Dudás István	27	Jászberény	29. h.gye.		1917.05.15.	1917.05.16.
Vígh József	38	Jászberény	n.a.		1917.05.21.	1917.05.22.
Sisa János	24	Jászberény			1917.05.21.	1917.05.22.
Vidi József	33	Jászberény	68.gye.		1917.08.03.	1917.08.05.
Hegyesi László	39	Jászberény	n.a.		1917.12.29.	1917.12.31.
Mészáros János	47	Jászberény	29. h.gye.		1918.03.13.	1918.03.14.
Gömöri Lajos	18	Jászberény			1918.04.17.	1918.04.19.
Kis József	18	Jászberény			1918.05.29.	1918.05.30.
Kispál János	30	Jászberény	29. h.gye.		1918.07.19.	1918.07.21.
Ménkü József	47	Jászberény			1918.11.16.	1918.11.17.
Baráth András István	25	Jászberény	n.a."		1916.07.22.	1916.07.24.
Matók Sándor	30	Jászberény	29.h.gye.		1917.08.14.	1917.08.16.
Kispiroska Ferenc	36	Jászberény	68.gye.		1918.03.25.	1918.03.27.
Hartyányi István	28	Jászberény	"		1915.09.14.	1915.09.16.
Kövér István	29	Jászberény			1916.02.03.	1916.02.05.
Jankovics János	42	Jászberény	n.a.		1916.08.28.	1916.08.29.
Rigó István	38	Jászberény			1917.02.19.	1917.02.21.
Kispál József	24	Jászberény			1918.03.19.	1918.03.21.
Kollár Imre	27.	Jászberény	31.te.		1918.04.30.	
Kozler János	41	Jászberény	n.a.		1918.10.08.	1918.10.10.
Kiss Ferenc	39	Jászberény			1918.10.21.	1918.10.22.
Erős Elek	23	Jászberény			1918.06.03.	1918.06.03.
Angyal József	37	Jászberény			1918.11.22.	1918.11.24.
Bathó András	31	Jászberény			1915.06.10.	1915.06.12.
Buga János	44	Jászberény			1918.07.13.	1918.07.15.
Labáth József	23	Jákóhalma	29.gye.		1917.03.04.	
Besenyi Ferenc	29	Jászberény	n.a.		1916.11.25.	1916.11.27.
Takács János	25	Baranya (Ung m.)	11.h.gye.		1915.09.09.	1915.09.11.
Paulo Vaszily	38	Domafalva			1915.10.22.	1915.10.24.
Száraz Péter	41	Krasznabéltek			1915.11.19.	1915.11.21.
Gedzor János	21	Bilak (Bereg m.)			1916.01.19.	1916.01.21.
Kondás Ferenc	20	Nyírlugos			1916.01.25.	1916.01.28.
Gébel Gyula	23	Vinna (Ung m.)			1916.02.22.	1916.02.24.
Erdei Gyula	20	Fábiánháza (Szatmár m.)			1916.02.22.	1916.02.24.
Korbély Mihály	23	Medence (Bereg m.)			1916.02.28.	1916.02.29.

Pern János	21	Deskófalva (Bereg m.)			1916.02.28.	1916.02.29.
Sztankovics János	21	Kistűzfalva (Bereg m.)			1916.03.09.	1916.03.11.
Mályi István	21	Szirénfalva (Ung m.)			1916.03.10.	1916.03.11.
Kápuszta Fedor	47	Kisanna (Bereg m.)		kh.	1916.03.25.	1916.03.27.
Hosszú György	49	Magasrév		k.	1916.03.31.	1916.04.02.
Prekup György	35	Nyíradony		Jb.	1916.04.10.	1916.04.12.
Sebők György	41		11. pz.		1918.09.06.	
Talapa János	40	Felsőtatarszél	11.h.gye.		1916.06.11.	1916.06.12.
Holovácska Illés	24	Bakosfalva			1916.09.24.	1916.09.26.
Mészáros András	23	Nagykálló			1916.10.12.	1916.10.14.
Kopor Károly	41	Nagybereg			1917.01.15.	1917.01.17.
Petróczi János	19	Szajkafalva (Bereg m.)			1917.02.16.	1917.02.18.
Panyik András	48	Demjén (Heves m.)			1917.03.03.	1917.03.06.
Lengyel László	48	Hátszegkenéz (Bereg m.)			1917.03.08.	1917.03.10.
Karaman Mihály	36	Székó (Ung m.)			1917.04.28.	1917.04.30.
Bús István	47	Tápiószele	4.vo.		1917.05.05.	1917.05.06.
Baranyai József	40	Vindomyaszőlős (Zala m.)	n.a.		1917.05.13.	1917.05.15.
Potoczki János	18	Hegyombás	11.h.gye.		1917.07.11.	1917.07.13.
Vojtun Gyula	20	Fenyvesvölgy (Ung m.)			1917.07.14.	1917.07.16.
Smajda János	27	Gálócs (Ung m.)			1917.08.14.	1917.08.17.
Vug György	50		V.m.		1917.10.06.	1917.10.08.
Mihner Péter	49	Magyarád (Arad m.)	ménieskar		1917.10.15.	1917.10.17.
Wihancz János	19	Kisvadas (Bereg m.)	11.h.gye.	kh.	1917.12.12.	1917.12.14.
Kerepesi György	22	Fegyvernek		Jb.	1917.12.19.	1917.12.23.
Teschel Antal	24	Szentgotthárd		kh.	1918.01.16.	1918.01.18.
Papp Ferenc	30	Szakoly (Szabolcs m.)			1918.01.17.	1918.01.21.
T. Németh János	19	Gáva (Szabolcs m.)			1918.02.25.	1918.02.26.
Dallos János	30	Tiszaeszlár			1918.03.10.	1918.03.12.
Kakas István	27	Ecséd (Heves m.)	ménieskar		1918.04.14.	1918.04.15.
Csicsák Sándor	18	Pálóc (Ung m.)	11.h.gye.		1918.05.23.	1918.05.24.
Hercuszki László	48	Zsukó (Bereg m.)		1.	1918.05.31.	1918.06.12.
Zsanda József	20	Kék (Szabolcs m.)		kh.	1918.06.16.	1918.06.18.
Gombos Gyula	20	Csap (Ung m.)			1918.06.28.	1918.06.29.
Bóbita László	24	Tüzesmező			1918.07.01.	1918.07.03.

Hutics? Mutics? János	35	Sóhat (Ung m.)			1918.07.01.	1918.07.03.
Deák Mihály	21	Mihálka (Máramaros m.)		Jb.	1918.07.09.	1918.07.11.
Büki János	22	Alsóoszkó (Vas m.)			1918.07.15.	1918.07.18.
Márkus József	43	Vásárosnamény		kh.	1918.10.01.	1918.10.02.
Sabjano-vics Boldizsár	40	Nagyszöllős			1918.10.11.	1918.10.13.
Sztaskó András	29	Nyíregyháza			1918.10.10.	1918.10.13.
Muszka János	23	Komlós (Bereg m.)			1918.10.14.	1918.10.16.
Bogis György	33	Verebes			1918.10.17.	1918.10.19.
Kubrien Pál	26	Tiha (Ung m.)			1918.10.29.	1918.10.30.
Kaszás Mihály	29	Gerény			1918.11.02.	1918.11.04.
Kisbellér Dániel	38	Szentsimon (Gömör m.)			1918.11.01.	1918.11.04.
Sebők György	43	Kávás (Szabolcs m.)		Jb.	1917.09.06.	1917.09.07.
Sztancsák János	27	Ungvár			1918.11.22.	1918.11.25.
Szabó Imre	35	Lajosmizse	csendőrség		1915.09.19.	1915.09.23.
Recsányi István	49	Nagykőrű	29.h.gye.		1918.04.25.	1918.05.02.
Horváth Kálmán	34	Nemesapáti (Zala m.)		n.a.	1917.02.27.	1917.03.01.
Bozsó Sándor	34	Mindszent (Csongrád m.)			1917.03.17.	1917.03.19.
Blaaha Elek	45	Turjavágás (Ung m.)			1917.06.27.	1917.06.28.
Molnár József	31	Bozsók (Vas m.)		fh.	1917.11.05.	1917.11.07.
Juszkó János	35	Nakócz	11.h.gye.	n.a.	1915.05.26.	1915.05.28.
Páncsics János	45	Ligvánd (Somogy m.)	68.gye.		1915.09.27.	1915.09.29.
Tirpák János	42	n.a.	n.a.		1916.03.14.	n.a.
Bogdán Vazul	37	n.a.	21.h.gye.		1916.09.04.	n.a.
Hantos László	20		n.a.		1918.03.14.	
Mali János	42	Kisszalacska (Ung m.)	11. h.gye.		1916.11.07.	1916.11.08.

2. Fehértói temető (1 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Somogyi Vendel	24	Jászberény	68.h.gye.	Jb.	1916.04.17.	1916.04.21.

3. Új temető (2 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Kocza Elek	44	Jászberény	n.a.	Jb.	1916.01.01.	n.a.
Gombkötő János	34				1917.02.13.	1917.02.15.

4. Izraelita temető (4 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Deutsch Éliás	40	Jászberény	29.pz.	Jb.	1917.06.27.	n.a.
Farkas Her-man	18	Fejércse	11. pz.	n.a.	1915.10.22.	"
Schwarz Éliás	37	Levelek	"	"	1916.02.29.	"
Rozenblum Márk	19	Kislécfalva	"	"	1917.10.17.	"

5. Porteleki temető (2 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Csík László	28	Jászberény	n.a.	Jb. -Portelek	1918.01.17.	1918.01.19.
Durucz László	44			"	1918.10.17.	1918.10.19.

6. Református ótemető (28 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Nánásy Sándor	53	Jászberény	11.h.gye.	Jb.	1918.07.25.	
Szikra Tóth Sándor	38		11.pz.		1918.06.03.	1918.06.05.
Nemes Tamás	29	Jászkisér	n.a.		1914.11.09.	1914.11.20.
Varga Lajos	35	Fábiánháza		kh.	1915.05.19.	1915.04.20.
Nagy Lajos	31	Ilk			1915.06.03.	1915.06.05.
Köröskényi Bertalan	42	Tizzaszalka	11.h.gye.	"	1915.09.24.	1915.09.26.
Hidi Ferenc	36	Nagydobrony			1915.12.20.	1915.12.21.
Balogh Mihály	28	Kálca (Zemplén m.)		vkh.	1916.01.30.	1916.10.31.
Nyerges András	51	Kemence		Jb.	1916.03.11.	1916.03.12.
Császár Sándor	28	Tiszalök		kh.	1916.04.23.	1916.04.25.
Földesi Kálmán	51	Kántorjánosi			1916.05.20.	1916.05.22.
Pénzes Sándor	36	Mátészalka		"	1916.12.23.	1916.12.26.
Sinka János	46	Nyírbogdány			1917.01.03.	1917.01.05.
Kovács Kálmán	21	Kisdobrony (Bereg m.)			1917.02.17.	1917.02.19.
Kovács Lajos	38	Bagdaló (Bereg m.)		"	1917.02.22.	1917.02.24.
Kósa Miklós	22	Gulács		III.ker iskola	1917.02.24.	1917.02.26.
Csáknádi János	19	Felsőregnec (Zemplén m.)		kh.	1917.03.25.	1917.03.26.
Muzsai István	23	Fehérgyarmat			1917.04.07.	1917.04.09.
Szabó Mihály	23	Tizzaszent- márton			"	1917.11.08.
Ozsváth József	45	Pusztadaróc			1918.01.29.	
Balla János	20	Újdávidháza			1918.06.20.	
Benkő Pál	21	Beregdéda	11. pz.		1918.09.19.	
Kőszegi László	26	Nagykalász			1918.09.21.	
Németh András	47	Ibrány			1918.10.05.	
Dancs András	21	Mándok			1917.03.09.	
Katona Sándor	38				1916.03.26.	
Széll Sándor	50	Püspökladány			1918.06.02.	
Nemes József	39	Csépa			1918.11.05.	

II. Harctereken vagy nem jászberényi hadikórházakban elhunyt és Jászberényben eltemetett I. világháborús hősi halottak

1. Szent Imre temető (14 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Fridvalszki Sándor	30	Jászberény	68.gye.	Debrecen	1915.04.02.	1915.04.05.
Darázs Kálmán	21	Jászberény		Ungvár	1915.04.19.	1915.05.02.
Sárközi János	32	Jászberény	29.h.gye.	Méneshalva	1915.04.14.	1915.05.16.
Kotán Imre	29	Jászberény	68.gye.	Munkács	1915.06.17.	1915.06.18.
Szabó Antal János	41	Jászberény	29.h.gye.	Boszná-Bród	1915.05.04.	1915.07.04.
Árva Imre	36	Jászberény	n.a.	Szatmárnémeti	1916.02.06.	1916.02.12.
Völgyi Kálmán	21	Jászberény	34.gye.	Gyula	1916.05.13.	1916.05.18.
Kovács Vendel	33	Jászberény		Losonc	1916.08.16.	1916.08.21.
Liba József	25	Jászberény	n.a.	Homonna	1916.09.07.	1916.09.19.
Szalóki István	46	Jászberény	29.h.gye.	Budapest	1916.11.03.	1916.11.18.
Kispiroska István	43	Jászberény	n.a.	Prága	1917.04.24.	1917.04.29.
Matók Menyhért	24	Jászberény	68.gye.	Köpcsény	1917.05.24.	1917.06.01.
Móra János	21	Jászberény	n.a.	Győr	1918.11.10.	1919.03.22.
Lantos László	20	Jászberény		Nyíregyháza	1918.03.22.	1919.04.22.

2. Fehértői temető (5 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Czigány János	30	Jászberény	n.a.	Kolozsvár	1915.04.14.	1915.04.17.
Csillik Dezső	31	Jászberény	29.h.gye.	Kassa	1916.01.14.	1916.01.17.
Ibrányi Ferenc	23	Jászberény		Drohobic	1915.05.25.	1916.04.20.
Csillik Pál	22	Jászberény		Ungvár	1915.02.22.	1916.05.22.
Kormos László	40	Jászberény	1.he.	Budapest	1917.03.21.	1917.03.25.

Új temető (2 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Bódi Imre	31	Jászberény	29.h.gye.	Fiume	1915.01.01.	1915.01.14.
Kun József	31	Jászberény	55. te.	Kassa	1917.03.14.	1916.03.22.

Porteleki temető (2 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Torma Vendel	21	Jászberény	n.a.	Nagyvárad	1915.04.24.	1915.04.26.
Sóspataki János	22	Jászberény		Miskolc	1916.06.20.	1916.06.25.

III. A háborúban szerzett betegség következtében meghaltak és Jászberényben eltemetett hősi halottak:

Szent Imre temető (2 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Szalói Pál	43	Jászberény	n.a.	Jb.	1919.01.02.	1915.03.25.
Magócs Béla	40	Jászberény	„	„	1919.03.24.	1919.03.25.

Új temető (1 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Szabó Lajos	39	Jászberény	4. vo.	Budapest	1919.10.18.	1919.10.22.

Fehértói temető (1 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
dr. Slapánszky János	41	Jászberény	68. gye.	Jb.	1922.06.12.	1922.06.14.

Izraelita temető (3 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Szabó Endre	24	Jászberény	31. pz.	Jb.	1919.08.01.	n. a.
Weisz Béla	28	Jászberény	n. a.	„	1921.10.22.	„
Policzer Emő	27	Rutka	31. pz.	„	1920.04.16.	„

Református ótemetőben (1 halott)

név	életkor	szül.hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Szőke Ferenc	37	n. a.	11. pz.	Jb.	1919.04.20.	n. a.

IV. A Nagy Háború folyamán Jászberényben meghalt német katona

Református ótemető

név	életkor	szül. hely	alakulat	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Pillich János	23	n. a.		Jb.	1919. 04. 20.	n. a.
Friedrich Wilhelm						

IV. A Nagy Háború folyamán Jászberényben meghalt és eltemetett hadifoglyok

1. a, Szent Imre temető - montenegrói nemzetiségűek (1 halott)

név	életkor	szül. hely	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Vukovics Velison	26	n.a.	kh.	1918.11.04	1918.11.05.

1. b, Szent Imre temető - olasz nemzetiségűek (3 halott)

név	életkor	szül. hely	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Cavala Pietro	24	n.a.	n.a.	1918.07.07.	n.a.
Masulba Angelo	24	Nápoly	kh.	1918.10.25.	1918.10.27.
Vegoscocco Giovanni	22	Velence		1918.11.11.	1918.11.23.

1. c, Szent Imre temető - orosz nemzetiségűek (11 halott)

név	életkor	szül. hely	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Titkov Dimitrij	32	n.a.	Jb.	1916.06.12.	1916.06.15.
Csumak Pavel	35			1917.06.29.	1917.06.30.
ismeretlen				1918.02.05.	1918.02.06.
Klokov Nikolaj	34	Szimra	Jánoshida	1918.08.25.	1918.08.26.
Parsen Dániel	25	Alexandrowk	kh.	1918.10.22.	1918.10.24.
Kutcsin Nikolaj	29	Bizimo		1918.10.23.	1918.10.24.
Proszkov Dimitrij	28	Sziminyevszk	"	1918.10.24.	1918.10.26.
Vasselkyn Iván	24	Kalmenkov		1918.11.01.	1918.11.03.
Libucski Vam	24	Szibéria		1918.11.01.	1918.11.04.
Bukasin Vaszil	27	Szibéria	Jb.szőlőkben	1919.11.25.	1919.02.28.
Fülöp József	24	Kremencsik (Ukrajna)	kh.	1918.10.16.	1918.10.17.

2. Izraelita temető - orosz-lengyel (1 halott)

név	életkor	szül. hely	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Glassmann Ábrahám	32	Varsó	Jb.	1918.10.16.	

V. A Nagy Háború alatt Jászberényben meghalt és eltemetett szerb internáltak

1. Szent Imre temető (12 halott)

név	életkor	szül. hely	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Brezán György	23	Orsova	Jb.	1916.02.14.	1916.02.16.
Markovics Jovan	48	Zwornik		1917.02.25.	1917.02.27.
Zsmutics Vlagyimir	58	Maka-Ivanka	fh.	1917.03.01.	1917.03.03.
Kaplerovics Stojka	49	Vica Csuka járás Szerbia	Jb.	1917.03.06.	1917.03.08.
Petrovics Milos	47	Sirkuna		1917.03.25	1917.03.27.
Gyogyevics Stefan	37	Krajova		1917.03.29.	1917.03.31.
Milosevics Vladimir	37	Vertica		1917.04.10.	1917.04.12.
Djelkova Vedelko	30	Zvernik		1917.04.23.	1917.04.27.
Mísics Ilija	27	Pozserovac		1916.08.03.	1916.08.14.
Torbics Domján	53	Sabánc		1916.08.29.	1916.08.31.
Krisztics Radivoj	39	n.a.		1917.02.25.	1917.02.27.
Éric Andrásné	58	n.a.		1917.03.14.	1917.03.17.

2. Református ótemető (4 halott)

név	életkor	szül. hely	halál helye	halál ideje	temetés ideje
Radojkovics Mihajlo	20	Belgrád	Jb.	1915.06.23.	1915.06.25.
Sztoics Csira	45	Debelinrec		1918.02.18.	n.a.
Gyurgyevics Demeter	18	Borzserovac		1918.02.18.	"
Míchalovics	31	Vigyisdja		1918.10.26.	

Összesítés

1914-18 között Jb.-ben meghalt összesen								135
kórházban	70				26	3		99
otthon	28	1	2	2	2	2		36
1914-18. között frontról hazaszállítva össz.								23
csatatéren meghalt	2	1						3
hadikórházban meghalt	12	4	2	2				20
1918 után harctéri betegségben elhunyt	2	1	1		1	3		8
szerb internáltak	12				4			16
hadifoglyok összesen								16
orosz	11					1		12
olasz	3							3
montenegrói	1							1
meghalt német katona					1			1
mindösszesen	141	7	5	4	34	8		199

Megjegyzés:

Ezen kimutatás a forrásmunkáknál említett polgári és egyházi anyakönyvek, valamint a Jászberényi Katonai Nyilvántartó Hivatal által közölt kimutatás egybevetésével készült. Az elhalálozás helyén, ahol csak Jászberény van beírva, ők is valamelyik városban levő kórházban haltak meg. Ebből 2 fő a laktanyában, 1 fő pedig a fogházban halt meg.

Felhasznált irodalom

- Bathó Edit – Papp Izabella (szerk.)
2011 *Szülőföldünk a Jászság* – Helytörténeti olvasókönyv. Jász Múzeumért Alapítvány, Jászberény.
- Koncsek Aranka, Sugárné
2000 *A szegénygondozás, az orvoslás és a közegészségügy története Jászberényben.* Jász Múzeumért Alapítvány, Jászberény.
- Koncsek Aranka, Sugárné
2006 *Jászberény temetői.* Jász Múzeumért Alapítvány, Jászberény.
- Máté Éva
2006 *Vöröskereszt a Jászságban.* Jász Múzeumért Alapítvány, Jászberény.

Források

- Jászberény halotti anyakönyve 1914–1922. – polgári. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára – Szolnok.
- A jászberényi Római Katolikus Egyház Halotti Anyakönyve. Főplébánia – Jászberény
- A jászberényi Református Egyház Halotti anyakönyve 1914–1922. (hiányos) Református Lelkipásztori Hivatal – Jászberény
- A jászberényi Református Egyház Halotti anyakönyvének mutatója 1914–1922. Református Lelkipásztori Hivatal – Jászberény
- Jászberény Katonai Nyilvántartó Hivatal kimutatása
- „Átnézet a Jászberény rendezett tanácsú város területén levő összes temetőről, melyekben hősök vannak eltemetve” – névsor van hozzá mellékelve. Készítette: Jászberényben 1921. március 1-én Beleznay őrnagy. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára – Szolnok.
- Jászberény város közigazgatási iratai – 1914. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei levéltára, 832–883. és 661. számú doboz.

Az I. világháború hősi halottainak emlékezete Karcagon

Az 1914 őszi ígért győzedelmes befejezés helyett esztendőig elhúzódó háború az első időkől kezdve addig nem tapasztalt, hatalmas emberáldozatot követelt. A kegyelet sok településen már a háború alatt megteremtette a gondolatot, hogy emlékművek tisztelegjenek az elesett katonák emléke előtt. Karcagon dr. Szentesi Tóth Kálmán polgármester az ezt kötelezővé tévő országos rendelet megjelenése előtt megtette az első gesztust: 1916-ban 500 korona tőkével számlát nyitott egy hősi emlékmű költségeinek megalapozásához.¹ Az önkéntes szándék a következő évben már országos kötelesség lett, mert az országgyűlés megalkotta a VIII. törvénycikkelyt, amely minden település számára kötelezővé tette a hősök emlékének méltó megörökítését.² Mivel azonban a harcok változatlan intenzitással folytak, a belügyminiszter – a később megjelent végrehajtási utasításban – a háború lezárása utáni időre javasolta az emlékművek kivitelezését. Az „emlékoszlop” vagy „elesett hősök szobra” állítására vonatkozó polgármesteri terv Karcagon általános szimpátiával találkozott, és a városi pénztárban őrzött pénzalap magánszemélyek, közösségek, pénzintézetek befizetési nyomán a nehéz időkhöz képest is folyamatosan gyarapodott. A helyi lapokban 1918 novemberéig követhető gyűjtés során mintegy négyezer korona folyt be erre a célra.³

A háború 1918 októberében véget ért, de a következő évek belpolitikai eseményei közt, majd a kommün, a román megszállás és békeokmány feltételeinek életbelépése utáni zűrzavarban teljesen elsikkadt a hősi emlékművek dolga. A törvényben írt teljesítésével kapcsolatos feladatokat csak 1922-ben vették elő újból. Ebben az évben a belügyminiszter – talán amolyan emlékeztetőként – egy rendelettel a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium bizottságának véleményezéséhez és jóváhagyásához kötötte az emlékművek felállításának engedélyezését. Annál is inkább, mert a családi emlékezet és a közösségi kegyelet idővel jótékonyan gyógyító ereje mellett a nagy háború hősi halottainak, ergo a háború emlékének ápolása kötelező feladat lett, amire szigorúan betartott és betartatott törvények kötelezték a közösségeket. Két év múlva ugyanis elkészült az 1924. évi XIV. tc., amely úgy rendelkezett, hogy (1.) § *„A magyar nemzet mélységes szeretettel, magasztaló elismeréssel és hálával emlékezik meg azokról a hős fiairól, akik az 1914/1918. évi világháború alatt a hazáért vívott súlyos küzdelmekben a magyar nemzetnek dicsőséget és hírnevet szerezve életüket feláldozták. A nemzet soha el nem múló hálája és elismerése jeléül, az élő és jövő nemzedékek örök okulására és hősi halottainak dicsőségére minden esztendő május hónapjának utolsó vasárnapját nemzeti ünneppé avatja. Ezt az ünnepnapot – mint a 'Hősök emlék-ünnepét' – a magyar nemzet mindenkor a hősi halottak emlékének szenteli.”*⁴

1 Előterjesztés a hősök szobráról. In: Karcagi Napló (XXXV) 1936. február 12. 1–2. p.

2 In. 1000 év törvényei <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7380> A 2.§. úgy intézkedik, hogy minden település „anyagi erejének megfelelő, méltó emléken örökíti meg mindazoknak a nevét, akik lakói közül a most dúló háborúban a hazáért életüket áldozták fel.”

3 A befizetőkről a Karcagi Napló, valamint a Nagy-Kunság 1917. és 1918. évi lapszámaiban találunk adatokat. 1917. március végén 2.634 K. 30 fillér volt a városi pénztárban a hősi halottak szobrára. In: Karcagi Napló 1917. márc. 25. (VI. évf. 9. sz.) 2. p. Madarász Imre lelkipásztor hagyatékában egy, a „hősök emlékoszlopa” felállítása alkalmára írt beszéd kézírata is fennmaradt 1917-ből, de ilyen eseménynek a helyi lapokban nem találtuk nyomát.

4 In: 1000 év törvényei <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7597>

Karcagon a törvény nemcsak újabb feladatokat hozott, hanem az emlékműállítás 1916 óta elhalványodott szándékát is felfrissítette. A képviselő-testület 1924-ben javaslatot tett a hősök emlékének megőrzésére. A várható kiadásokat a város költségvetésébe ágyazva, a pótdoból elkülönített, a Városi Takarékpénztárban elhelyezett összegből, annak kamataiból, illetve a lakosság részéről érkező adományokból, több év alatt kívánták összegyűjteni.⁵ A kivitelezéssel kapcsolatos munkák elindítására, irányítására és felügyeletére létrehozták a hősi szobor bizottságot. Ebből az esztendőik során kettő is alakult. A tehetetlensége miatt utóbb feloszlott első bizottság tagjai (1931-ben): elnöke a polgármester (ekkor dr. Hajnal István), Péntek József, Török Vince lelkipásztor, dr. Elbel Tibor (közjegyző), dr. Szánthó József (ügyvéd), dr. Kiss Mihály (városi orvos), Simon Sándor (kötélgyártó mester, az Ipartestület elnöke), dr. Gaál László (tanár, a Nagykun Református Reálgymnázium igazgatója), Tóth Benedek, Cs. Kovács István, Csíkos János, Mándoki András (vagyonos gazdálkodó, városgazda), Kiss István (vagyonos gazdálkodó, a Gazdasági Egyesület elnöke), Monori István, Nagy Gáspár, Bihari Mihály és dr. Rimaszombati István (ügyvéd).⁶ A kivitelezés előtt, 1936-ban újabb szoborbizottságot választott a képviselő-testület. Tagok lettek: dr. Sántha Miklós polgármester, Kiss Andor főjegyző, dr. Farkas Sándor tanácsnok, Sánta Ferenc, dr. Szentesi Tóth Kálmán a képviselő-testület tagja, a református egyházközség főgondnoka, a Karcagi Napló főszerkesztője, ex polgármester, Szentandrás Tóth Ernő, dr. Kiss Mihály (városi tisztii főorvos, a Frontharcos Szövetség helyi csoportjának elnöke, Bene Mihály, dr. Szánthó József városi tisztii ügyész, M. Varga Péter, Szabó P. Imre, Fellner Lajos (városi mérnök), Bihari Mihály, vitéz Kovács János; a Frontharcos Szövetség részéről: dr. Schwirián László (tanár) és Nagy Gáspár; a Hadirokkantak Országos Nemzeti Szövetsége részéről: Benesóczky Balázs és vitéz P. Kiss János.⁷

A bizottságok tagjainak névsorából látható, hogy a szándék felkarolásában, az emlékmű körüli teendők lebonyolításában jelentős szerepet kaptak a helyi közösségek: az iparosok, kereskedők, földművesek olvasókörei, kaszinói, érdekvédelmi közösségei, a veteránok országos szervezete, a civil egyesületek helyi fiókjai. Utóbbiak az alapszabályaikban foglalt tevékenység alapján, többek között a hadirokkantak és hadigondozottak ellátásának megszervezésében vállaltak feladatokat, de a hősök emlékének ápolásából is kivették a részüket.

E civil szervezetek között a legtevékenyebbnek mondható a *Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége*⁸ 1924-ben alapított karcagi csoportja. A MANSZ, amelynek Karcagon 1928-tól már leánycsoportja is volt, dr. Elbel Tiborné Somossy Anna vezetése alatt nagyon sokat tett a hősök emlékének ápolásáért és a hadigondozottak ellátásáért. A tagok kulturális rendezvények, teaestélyek, tanfolyamok, előadások bevételéből, gyűjtésekből finanszírozták a szövetség igen széleskörű tevékenységét. Többek között sírkövet állítottak a háborús sérülés vagy betegség miatt itthon elhunyt hősöknek, a hadirokkantak számára rendszeresen karácsonyi élelmiszersegélyt gyűjtöttek, a hadiözvegyeknek tanfolyamokat szerveztek, de a szociális ellátás egyéb területein is jelentős feladatokat vállaltak.⁹

5 Elmélkedés a hősök szobráról. In: Karcagi Napló 1936. február 12. (XXXV. évf. 12. sz.) 1–2. p.

6 Megsürgeti a közgyűlés a postaépület építését. In: Karcagi Hírlap, 1931. máj. 2. (XXVII. évf. 50. sz.) 3. p. (Beszámoló a képviselő-testület közgyűléséről)

7 Az első lépés: Hétfőn délelőtt összeült a szoborbizottság In: Karcagi Hírlap, 1937. febr. 16. (XXXIII. évf. 18. sz.) 1. p.; A Hősök Emlékmű Bizottsága tegnap utazott Budapestre. In: Karcagi Hírlap, 1938. ápr. 28. (XXXIV. évf. 47. sz.) 2. p.

8 Tormay Cécile írónő által 1918-ban alapított, keresztény nemzeti szellemben szervezett mozgalom, amely az 1920-as évektől jelentős szociális munkát is végzett.

9 A Karcagi MANSZ Leánykör most volt 10 éves. In: Karcagi Hírlap, 1938. márc. 8. (XXXIV. évf. 28. sz.) 5. p. és A HONSZ díszjelvények átadása In: Karcagi Hírlap, 1934. júl. 10. (XXX. évf. 79. sz.) 4. p.

Karcagon 1928-ban 275 hadirokkantat regisztráltak.¹⁰ Róluk az állam a rokkantság foka alapján megállapított járadékkal, munkalehetőség biztosításával igyekezett gondoskodni. Segítésükre a háború éveiben létre jött a *Karcagi Hadirokkantak, Sérültek, Hadiözvegyek és Árvák Egyesülete*.¹¹ Ez a közösség volt az előzménye az 1929. február 17-én megalakult *Karcagi Hadirokkantak Egyesületének*, amely 1932-ben, mint a *Magyar Hadirokkantak Országos Nemzeti Szövetsége (HONSZ)* helyi egyesülete látta el a feladatát.¹² A rokkantak rendszeresen részt vettek a hősök emlékünnepe eseményeiben, állást foglaltak a hősi emlékmű kivitelezése és a hősök emlékének megőrkítése körül kialakult vitában és az őket ért méltánytalanságokat is a felsőbb fórumok elé terjesztették. A rokkant veteránok ügyeinek intézésével 1934-től *Karcag város Hadigondozó Bizottsága* foglalkozott.¹³

A hadirokkantak száma a gyakori halálozások miatt folyamatosan változott, 1933-ban 250 fő 25%-nál nagyobb rokkantsággal élőt tartottak nyilván.¹⁴

A városban úgy tudták, hogy 1914–'18 között mintegy 4.500 karcagi vonult be, a leszerelték számát ugyanakkor 3.500-ra tették.¹⁵ A veterán katonák számára 1927 tavaszán „a bajtársi összetartozás erősítésére”, „a hazafias erények ápolására”, „a katonai múlt emlékének ébrentartására” és „a kegyelet lerovása” céljaival alapították meg a *Hadviseltek Karcagi Bajtársi Egyesületét*.¹⁶ Úgy tűnik azonban, hogy az egykori frontharcosok nem igazán érdeklődtek a kitűzött nemes célok iránt, mert a bajtársi egyesület a későbbiekben alig halhatott magáról, bizonyára hamarosan megszűnt. Kezdetben ugyanilyen érdektelenség fogadta az 1929-ben alapított *Országos Frontharcos Szövetség* helyi szervezete létesítésének szándékát is. Ezt a szövetség Jász-Nagykun-Szolnok megyei osztályának 1930. március 9-ei megalakulása¹⁷ után kezdték szervezni, de évekig tartott, amíg az agitáció sikerre vezetett. A karcagi alcsoport alakuló ülését 1934. december 16-án tartották a városháza nagytermében.¹⁸ A taglétszám ekkor még a háromszáz főt sem érte el, és az egyébként 500 főnyi igazolt karcagi frontharcosból még másfél évvel később, 1936 márciusában is csak 359-en voltak tagjai a szövetségnek. A frontharcos csoport helyi vezetői voltak a megalakuláskor: dr. Kiss Mihály (városi tisztiorvos) elnök, Nagy László (tanító) társelnök, alelnökök Vedrődy László és Schwirián László (tanár), tisztú titkár Kárpáti György (tanító), legénységi titkár ifj. Mátyus Sándor, pénztárnok Király József. A frontharcosok az aktív közéleti szerepet vállaló dr. Kiss Mihály csoportelnök jóvoltából rendszeres szereplői lettek az 1930-as évek közepétől egyre szervezettebb és több embert megmozgató Hősök Emléknapjának, testületük pedig rendszeresen állást foglalt a hősök emlékműve elkészíttetésével kapcsolatban.

Tulajdonképpen csak az 1920-as évek végétől jelentkezett nagyobb súllyal a város életében a Levente Egyesület, amelynek oktatói, majd parancsnokai és legénysége az 1930-as évektől – úgy is, mint az ünnepélyek résztvevői, és úgy is, mint emlékhelyek alapítói – vittek nagy szerepet a háborús emlékezet ébrentartásában és a hősök emlékének ápolásában.

10 A felülvizsgálatnál egyetlen karcagi hadirokkant járadékát sem szüntették meg. In: *Karcagi Hírlap*, 1928. dec. 6. (XXIV. évf. 142. sz.) 1. p. Ugyanekkor 160 hadiözvegyet és 90 hadiárvát is nyilvántartottak.

11 Nagy-Kunság, 1919. jan. 26. (XLIV. 4. sz.) 2. p. A hírek között találtunk egy értesítést arról, hogy az egyesület egy Karcagon „felállítandó rokkantak otthona” pénzalapja javára az Otthon Szálloda emeleti termében táncmulatságot rendezett.

12 A karcagi rokkant egyesület In: *Karcagi Hírlap*, 1929. márc. 2. (XXV) 6. p.; A karcagi HONSZ fiók üzenete a központi elnökségnek In: *Karcagi Hírlap*, 1932. jún. 4. (XXVIII. évf. 63. sz.) 5. p.

13 Karcag város Hadigondozó Bizottsága megalakult In: *Karcagi Napló*, 1934. márc. 10. (XXXIII. évf. 19. sz.) 2. p.

14 A hadirokkantak megbecsülése. In: *Karcagi Napló*, 1933. április 19. (XXXIX. évf. 31. sz.) 1. p.

15 Dr. Kiss Mihály: Hősi halottak és frontharcosok. In: *Karcagi Hírlap*, 1934. dec. 18. (XXX. évf. 146. sz.) 3. p.

16 A Hadviseltek Karcagi Bajtársi Egyesületének alakuló közgyűlése. In: *Karcagi Napló*, 1927. márc. 22. (XXVI. évf. 23. sz.) 2. p.

17 A Frontharcos Szövetség megalakulása In: *Karcagi Hírlap*, 1930. márc. 8. (XXVI. évf. 28. sz.) 6. p.

18 A karcagi frontharcosok alakuló gyűlése. In: *Karcagi Napló*, 1934. dec. 22. (XXXIII. évf. 102. sz.) 2. p.; Megalakult a Frontharcosok Szövetségének karcagi csoportja. In: *Karcagi Hírlap*, 1934. dec. 18. (XXX. évf. 146. sz.) 3. p.

A levante mozgalom gyökerei az 1921. évi III. törvénycikkelyig nyúlnak vissza, amelyben elrendelték a 12–21 éves fiúk rendszeres testnevelését. Ennek ellenőrzésére jött létre dr. Szentesi Tóth Kálmán vezetésével a Városi Testnevelési Bizottság. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egy újabb rendelete nyomán 1923-ban felállították a Karcagi Levante Egyesületet, amelynek foglalkozásait, előírt heti óraszámában minden, az érintett korosztályokba tartozó fiúnak kötelezően látogatnia kellett. Az egyesület és az ott folyó munka jó pár évig igen népszerűtlen volt. Mivel a katonai előképzést volt hivatott biztosítani, a különböző korcsoportokra osztott fiúk a katonákéhoz hasonló szervezeti keretek között működtek. Elöljáróik, parancsnokaik voltak, egyensapkában jártak, s a testedzés mellett alaki, illetve alapfokú fegyverismereti kiképzést kaptak. Ehhez járult a hazafias nevelés, az iskolában szerzett tudás bővítése, mert – amint az az 1930-as években elhangzott – a levante kiképzés céljaihoz „a lélek és szellem művelése, a baráti együttérzés kifejlesztése, a bajtársi együvé tartozás érzetének felkeltése” is hozzátartozott.¹⁹ Karcagon 1931-ben, a város által erre a célra ajándékozott területen megkezdődött egy laktanya építése. Az építkezés ugyan csak évekkel később fejeződött be, de ettől kezdve hivatásos tisztek is megjelentek a városban, akik jelenléte az 1930-as évektől már egyre jobban érződött az egyesület működésén és megítélésén. A munka átszervezésére és megélénkülésére utal, hogy 1934-ben az oktatói létszám kiegészítésére 45 önkéntes végezte el a segédoktatói tanfolyamot. Ugyanebben az évben, – június 27-én –, az egyesület működésének tizenkettedik esztendejében a Városháza előtt megtörtént a Karcagi Levante Egyesület zászlajának felszentelése.²⁰ A levanték zenekarát még az 1920-as években megszervezték, s az rövidesen minden nagyobb ünnepélynek szereplője lett. A nagy tömeget jelentő (hiszen kb. 1.400–1.500 fő nagyobb fiúról és fiatal felnőttől volt szó), könnyen mozgósítható egységet pedig számos munkába, agitációba, gyűjtésbe be lehetett vonni.

A hősi emlékmű elkészíttetésének lehetőségét tehát 1916-ban alapozták meg, ám a felavatási ünnepségre közel negyedszázad múltán kerülhetett sor, miközben folyamatosan gyűlt a pénz. A folytonosan elodázott szoborállítási tervek, a kivitelezés körüli viták éveiben azonban főként országos rendelkezések eredményeként több, a hősi halottakra emlékező alkotás is született. Az alábbiakban ezeket tekintjük át.

„Karcagi hősök emléke”

A háború áldozatainak első emléke egy szerény kivitelű, kislakú, papírfedelű füzet. Előzményei 1924-hez köthetők, amikor a képviselő-testület – a Hősök Emléknapját elrendelő törvény megjelenésekor – javaslatot tett az emlékmű elkészíttetésére. Ennek alapfeltétele természetesen a háborúban elesett, sebesülésben, vagy a harctéren (fogságban stb.) szerzett sérülésben, betegségben elhaltak névsorának összeállítása volt.

A háború idején a helyi lapok rendszeresen közöltek katonahíreket, s azokban a ki-tüntetettek mellett az elesettek, eltűntek, fogságba kerültek neveit is közzé tették. Valamiféle fogódzó tehát volt, de egy megközelítően teljes névsort csak újabb, alaposabb gyűjtéssel lehetett biztosítani. A feladatot vállaló Török Vince református lelképásztor másfél évig végezte az adatgyűjtést, amelynek során nemcsak a neveket, rendfokozatokat, a hősi halál időpontját rögzítette, hanem az elesettek családjaitól származó információk alapján a katonai szolgálat fontosabb eseményeit is igyekezett megtudni. Eredményeiről 1925-ben számolt

---

19 Elek György 2007: 31.

20 Elek György 2007: 32.

be, amikor Klein Mór – nyomdatulajdonos, a Karcagi Hírlap kiadója – költségén közzétette a *Karcagi Hősök emléke* című füzetet.²¹ A százoldalas összeállításban 555 karcagi háborús áldozat adatait (nevét, életkorát, alakulatát és harctéri sorsát stb.) közölte. Már ekkor megfigyelhető a szándék, hogy a hősök névsorában ne csak a harcok áldozatai, a hadikórházakban sebesülésben, betegségben elhunytak, hanem a hadifogságban, illetve a háborúban szerzett maradandó sérülésben, gyógyíthatatlan betegségben idehaza elhaltak is helyet kapjanak.²² „Azért is örülök ez alkalomnak, hogy leközölhetem az eddigi eredményt – írta a füzet bevezetőjében Török Vince –, mert hiszem, hogy általános érdeklődést fog kelteni, s a kimaradtak hozzátartozói látván mire törekedtem, nem fogják sajnálni azt a fáradságot, hogy bejöjjenek hozzám és segítségemre legyenek.” A kutató-gyűjtő munka tehát folytatódott.

A Karcagi Hírlap, amennyire módjában állt, a későbbiekben is figyelemmel kísérte a holtta nyilvánítások adatait, sőt, 1930 tavaszán segítséget ígért az eltűnt, bizonytalan sorsú katonák felkutatására indított országos kezdeményezéshez. Az újabb bejelentések után további huszonkilenc karcagi adatait tették közzé. Az év őszén a belügyminisztérium is elrendelte, hogy az anyakönyvezetlen katonai halálozásokat (vagyis az eltűntek, fogságba esettek adatait) október 30-ig össze kell írni. Ennek kapcsán azonban, amint a lap írja, mind-össze harminchárom újabb név került elő.²³ A gyűjtés – egyelőre ismeretlen fórumokon vagy hivatalokban – 1930 után is, talán egészen az emlékmű kivitelezési munkáinak megkezdéséig folytatódott, így állt össze a ma ismert hősi halotti névsor.

A város világháborús veszteségeiről egyébként folyamatosan eltérő adatok jelentek meg. Dr. Kiss Mihály, a veterán frontharcos csoport elnöke 1935-ben „megbízható források alapján” úgy tudta, hogy több mint „négyezeröttszázan öltöztek be”, és a bevonult 4.500 férfiból 3.500-an tértek vissza.²⁴ A Karcagi Hírlap 1938-ban a megyei veszteségekről szólva azt írta, hogy a megyében „éppen Karcag az, ahol igen nagy a hősi halottak száma. A pontos szám megállapítása érdekében állandóan folynak a kutatások és eddig közel nyolcszáz hősi halottat számolnak Karcagon.”²⁵ A másik helyi újság, a Karcagi Napló ugyanakkor több mint 700 hősi halotról tudott.²⁶ Egy 2006-ban megjelent kötet hadtörténész szakértője viszont 649 főben adta meg a város első világháborús embervesztését.²⁷ A bizonytalanság azt mutatja, hogy a kérdést csak újabb kutatással lehet lezárni. (Bár a valóságos szám bizonyára így sem lesz megállapítható.)

A Karcagi Hősök Emléke a kiadói várakozásnak megfelelően valóban népszerű kiadvány lett. Azt nem tudjuk mennyi fogyott belőle, de családi hagyatékokból még napjainkban is előbukkan egy-egy példánya.

---

21 Török Vince 1925.

22 Török Vince lelkipásztor bevezetőjében egy félmondat - „...leközölhetem az eddigi eredményt...” – utal arra, hogy a gyűjtőmunkát nem zárta le. A kétségtelenül hasznos 1925-ös kiadvány tehát csak részeredmény. In: Török Vince 1925: 9.

23 Karcagon csak 33 katonát jelentettek be az anyakönyvi hivatalba. In: Karcagi Hírlap, 1930. okt. 25. (XXXVI. évf. 123. sz.) 2. p.

24 Dr. Kiss Mihály: Ezer hősi halott és az országszázló In: Karcagi Hírlap, 1935. május 28. (XXXI. évf. 63. sz.) 2. p.

25 Szolnok megye hősi halottai. In: Karcagi Hírlap, 1938. jan. 22. (XXXIV. évf. 10. sz.) 3 p.

26 In: Karcagi Napló, 1938. 93.sz.

27 Oláh Lajos–Szabó József János 2006: 176. A kötetben a hősi halottak neveit is közlik.

Sírkövek, sírjelek

A belügyminiszter 1917 nyarán a vezető tisztviselők figyelmébe ajánlotta „*az elesett hősök méltó eltemetését, sírjaik gondozását és megjelölését*”, s azt is kezdeményezte, hogy a hősök sírjai számára „köztestületek és vagyonos magánosok” adjanak ingyen temető-helyet.²⁸ Bár vidékünket messze elkerülték a hadműveletek, az itt létesített hadikórházak révén Karcagon is történtek katonatemetések. A nyolc temetőben 1925-ben 74 hősi sírt tartottak nyilván.²⁹ Ezek egy része a hadikórházakban elhaltak sírja³⁰, de mert minden temetőbe jutott belőlük, sejthető, hogy nagyobb részüket a családi temetkezések jelentették. A háború alatt betegség, sebesülés miatt leszerelt és az összeomlás után betegen hazatért férfiak egészségi állapotát pedig elképzelhetjük abból a tényből, hogy 1929-ben már kétszer ennyi, azaz 147 megjelölésre váró „hősi sír” volt a temetőkben.³¹

A Karcagon elhalt katonák eleinte egyszerű fakereszttel vagy táblával megjelölt sírjait a MANSZ tagjai írták össze. Elképzelésük az volt ugyanis, hogy a hősök „sírjai emlékkövel jelöltessenek meg.” A sírjeleket előbb – kecskeméti példa nyomán – betonból szándékoztak elkészíttetni, s 1929. március elejére a 3.200 pengős költség nagyobb részét előteremtették hozzá.³² A szükséges összeg egy része azonban hiány maradt, mert egy hónap múlva olcsóbb megoldást kerestek. Így találtak rá Kienle György egri kőfaragó mester műhelyére.³³ Vele rövidesen megszületett az újabb megállapodás: „*a sírkövek valódi szamolyai violetből (terméskövből E.Gy.) lesznek. Darabja 18 pengő. ... Faragásuk izléses, babérággal rohamisak, név, rang és évszám a homlokzatán.*”³⁴ Ahogy a lap írta, „*a sírkövek leállítására igen nagy anyagi áldozatot kíván a MANSZ-tól*”, de az asszonyok vállalták ezt az áldozatot és így „különböző előadásokból” már jelentős összeg áll rendelkezésre. Emellett akadtak „*lelkes hölgyek, akik magukra vállalták egy, sőt több sírkőnek az árát, így: Dr. Elbel Tiborné 8, Papp Boriska, Szombathy Magda, Bujk Juliska, Örsi Andrásné, Horváth Árpádné, Gábor Sándorné, a Földművésiskola, P. Szabó Sándorné, Fazekas Gyuláné, Fazekas István géptulajdonosné (sic!), bogdi Papp Sándorné, Hajnal Istvánné és Tóth Kálmánné, Nagy Lajosné, Varga Amália, Simon Sándorné, Sándor Mihályné, Dr. Rimaszombati Istvánné, a Vasutas Ifjúság, a Vöröskereszt Egylet, Kun Sándorné 1-1, Boross Katinka és a Leánykör 2-2 sírkőnek az árát.*”³⁵ Az adományozók között felsorolt Földművésiskola, a Vasutas Ifjúság és a Vöröskereszt Egylet említése azt mutatja, hogy a MANSZ tagságán túl több intézmény és közösség is „méltó módon nyilvánult meg” a hősök emléke iránt. (Az általános pénztelenséget érzékelteti, hogy dr. Elbel Tiborné további segítségre buzdította a város „jobb módú lakosságát”, hogy egy-egy sírkő árának (18 pengő) „magára vállalásával” „jöjjön... e nemes célú mozgalom támogatására.” A szükséges összeg május végére, a hősök napi urnagyűjtés nyomán gyűlt össze, s ezért a sírkövek ünnepélyes elhelyezésére csak pár hónap múlva, szeptember közepén kerülhetett sor. Ekkorra viszont már a hősi sírok gon-

28 A hősök sírjainak ápolása. In: Nagy-Kunság, 1917. aug. 19. (XLII. évf. 33. sz.) 4. p.

29 A hősök emléknapja. In: Nagy-Kunság, 1925. május 30. (XLIX. évf. 23. sz.) 1. p.

30 Régi, még a 19. században kialakult gyakorlat volt, hogy a városban állomásozó alakulatoknál előfordult haláleseteknek külön részt nyitottak az anyakönyvben, a Déli temetőben, mint köztemetőben pedig katonaparcellát biztosítottak. Ez ma is felismerhető: az első világháborús sírok mellett itt áll az 1944-es orosz emlékmű is.

31 Hősi sírok. In: Karcagi Hírlap, 1929. szept. 21. (XXV. évf. 108. sz.) 1. p.

32 A hősök napjára síremléket kapnak a Karcagon pihenő hősi halottak. In: Karcagi Napló, 1929. március 2. (XVIII. évf. 18. sz.) 1. p.

33 Kienle Györgyöt a Karcagi Napló szobrászművésznek írta, és valóban, két első világháborús emlékművet is készített, de hirdetését olvasva nyilvánvaló, hogy kőfaragó vállalkozó, azaz iparos volt. Lásd In: Hevesvármegye, 1930. I. évf. 8. sz. 4 p.

34 Hősök napjára sírkő lesz minden karcagi hős sírjánál. In: Karcagi Hírlap, 1929. márc. 9. (XXV. évf. 30. sz.) 1. p.

35 Hősi halottak sírkövei. In: Karcagi Napló, 1929. ápr. 20. (XVIII. évf. 31. sz.) 1. p.

dozását is megszervezték, mert amint a lap írta: „A város minden évben kétszer felhantolatja a hozzátartozók nélküli hősi sírokat, a MANSZ és a Szociális Misszió Társulat tagjai pedig a hősök ünnepére és Mindenszentek Napjára felvirágozza azokat, de szomorúan kell megállapítanunk, hogy a helybeli hozzátartozók egy része keveset törődik övéinek sírjával, s feltűnő, hogy ezek között a tehetősebbek nagyobb számmal szerepelnek.”³⁶ Az ugyanitt közölt kimutatás szerint 1929-ben a Déli református temetőben 37, a Szívósban 15, az Északiban 17, a Bika, a Borjúdúlói és a Régi római katolikus temetőkben 8-8, az Izraelita temetőben 5, a Görög keletiben 6, az Új római katolikusban 32, a Karcagtelki temetőben pedig 11 (összesen 147) kövel ellátott hősi sír volt található, de a cikkben hangsúlyozták, hogy „ez a szám nem lesz állandó, mert a hadirokkantak, kik sérüléseiket, betegségüket háborús katonai szolgálat alatt szerezték, elhalálkozásuk esetén a hősi halottak közé számíttatnak.”³⁷

A sírkőállítási program végrehajtásáért és a rendszeres sírgondozás megszervezéséért a honvédelmi minisztérium 1930 májusában mondott köszönetet dr. Elbel Tiborné elnök-nőnek és a karcagi MANSZ csoport tagjainak. „Nagyságos Asszonynak ezért, ezen köve-tésre méltó, fáradhatatlan hazafias és önfeláldozó munkásságáért, melyet a Karcag város területén lévő hősi (hadifogoly) temetőknek és síroknak kiválóan gondozott állapotban lévő helyezése és karbantartása által, a hősi temetők kultuszának kegyeletes fellendítése érdekében közvetlenül vagy közvetve kifejtett, dicséret elismerésemet fejezem ki” – írta levelében Gömbös Gyula honvédelmi miniszter.³⁸

Szeretnénk itt megjegyezni, hogy a háborús hősök kultuszának megteremtése (amelyről Gömbös Gyula levele is említést tesz) nagy hatással volt a korabeli temetőkultúrára, amelyben – véleményünk szerint – ekkortól kezdve jelent meg a családi sírok évi rendszeres (az emléknapi és a Mindenszentek előtti) felhantolása, beültetése, évenkénti megkoszorúzása és virágcsokrokkal díszítése. Ez eleinte csak a hősi sírokat érintette, később általánosan gyakorolt szokás lett.³⁹

A sírok megjelölése a következő években is folytatódott. A karcagi sajtó híradásai szerint 1935-ben 6⁴⁰, 1937-ben 7 sírkövet rendelt meg a MANSZ. Az újabb sírjelek már Karcagon és műkőből készültek, Barát Mihály kőműves mester műhelyében.⁴¹

A Hősök emlékűnnepe

A törvény által minden év május utolsó vasárnapjára időzített Hősök emlékűnnepe 1925-ben rendezték meg először. Az új nemzeti ünnepnek ugyan nem volt korábbi gyakorlata, hagyománya vagy protokollja, de helyi eseménysora előzmények nélkül is hamar kialakult. Az ünnepnap megrendezése a polgármesteri hivatal feladata volt, a lebonyolításba az egyházak mellett az iskolák tanárait, ifjúságát, a veteránok és rokkantak egyesületeit, a „civil” egyesületeket és más (pl. városrészi) közösségeket, a leventéket etc. is bevonták.

A programokat úgy tervezték meg, hogy a nap egésze a hősi halottakról (illetve a háború emlékezetéről) szóljon. Az ünnepi vasárnap délelőttjén a helyi felekezetek (református, római katolikus, görögkeleti, izraelita) templomaiban ünnepi istentiszteleten emlékeztek meg a hősokról. Ezeken minden intézmény, egyesület, közösség képviselői részt vettek. A

36 Hősi sírok. In: Karcagi Hírlap, 1929. szept. 21. (XXV. évf. 108. sz.) 1. p.

37 Hősi sírok. In: Karcagi Hírlap, 1929. szept. 21. (XXV. évf. 108. sz.) 1. p.

38 A honvédelmi miniszter elismerése dr. Elbel Tibornénak. In: Karcagi Hírlap, 1930. június 3. (XXVI. évf. 64. sz.) 3. p.

39 Ezt az országot más vidékeiről származó néprajzi megfigyelések is alátámasztják – dr. Bartha Júlia szíves közlése.

40 Gyűjtés hősi sírokról. In: Karcagi Hírlap, 1936. jún. 11. (XXXII. évf. 65. sz.) 2. p.

41 Gyűjtés hősi sírokról. In: Karcagi Hírlap, 1937. máj. 27. (XXXIII. évf. 57. sz.) 3. p.

szertartások után – még a délelőtti folyamán – koszorút helyeztek el a hősök emlékére. Karcagon az első Hősök emlékűnepe alkalmával avatták fel az Ipartestület épületében a háborúban hősi halált halt mesterek és segédek emléktábláit. (Azelőtt, és még néhány évig semmilyen más, nyilvános emlékhelye nem volt a háború áldozatainak.) Az első évben tehát a templomokból az Ipartestülethez vonultak a résztvevők, de még pár évig – az újabb emlékhelyek elkészültéig – e két emléktáblánál helyezték el koszorúikat a közösségek és az intézmények. (A koszorúhoz szükséges virágokat az ünnep előtti szombaton egy-egy kijelölt helyre – általában a fiúiskolába, a gimnáziumba vagy a városházára – vitték a lakosok, ahol virágkötő készítette el a koszorúkat. Idősebb karcagiak elmondása szerint az 1930-as évek végén már az iskolások is egy-egy csokorral mentek az ünnepségre.) Délután következett a városi megemlékezés, amelyre a veteránok, a hadirokkantak, a vitézek, a rendőrök, a tűzoltók, a postások, a hivatalnokok, az egyesületek küldöttei, a tanuló ifjúság, a Levente Egyesület tagjai, a cserkészek és mások a városháza előtti téren gyűltek össze. Az ünnepség a levente zenekar, az Iparos és/vagy a Földműves Dalárdák hazafias dalaival indult, majd szavalatokkal és ünnepi beszéddel folytatódott. Az utóbbi megtartására az 1930-as évek közepéig általában gimnáziumi vagy elemi iskolai tanárokat kértek fel, de az országzászló-avatással egybekötött Hősök emléknapján például dr. Kiss Mihály, a Frontharcos Egyesület helyi elnöke, más alkalommal pedig a választókerület éppen hivatalban lévő országgyűlési képviselője szólt a karcagiakhoz. Az ünnepséget záró közös éneket követően a leventék díszmenete, a zászlaik alatt érkezett egyesületek és más közösségek elvonulása, az országzászló, illetve a főtéri emlékmű megépülte után az ezek előtti díszelgés zárta az eseményeket. A napnak azonban még nem volt vége, mert az ünneplők csoportonként a lakásukhoz legközelebb eső temetőbe vonultak ki, ahol újabb beszéd következett, majd megkoszorúzták a hősök sírjait.

Az ünnep lefolyása, feltehetően a törvény végrehajtási utasításban megjelölt kötelező formulák miatt, szinte minden évben ugyanez. Voltak persze más helyszínei és egyéb eseményei is, de például a temetői koszorúzást soha nem hagyták el.

A Hősök emlékűnepeének bevezetése a társadalmi szervezetekre, egyesületekre, olvasókörökre, kaszinókra is feladatot rótt. Ezekre nézve is kötelező volt az ünnepi emlékezés, a részvétel a templomi szertartáson, a főtéri ünnepségen, a temetői koszorúzáson. A törvény rendelte nap estéjén általában köri gyűlés, összejövetel alkalmával emlékeztek az elesettek, esetenként az emlékművel kapcsolatos gondolataikat beszélték meg, majd vacsora következett. (Láttunk olyan jegyzőkönyvet, amelyben néhány fekete keretbe foglalt lapon örökítették meg be a világháborúban elesett olvasóköri tagok névsorát.)

A Hősök emléknapját 1945 után elsorvasztották, az újabb nemzedékek már legfeljebb hallottak róla.

Emléktáblák

A háborúban meghalt iparosokat és segédeket megörökítő – fentebb is említett – emléktáblákat az Ipartestület és az Iparos és Kereskedő Ifjak Önképző Egylete készítette. Leleplezésükre 1925. május 31-én került sor.⁴² Az Ipartestület székháza 1948 után tanácsi tulajdonba került, az előcsarnokban elhelyezett, a székház építtetőjét és építőit megörökítő táblát levakolták, a háborús halottakra emlékező márványtáblákat pedig eltávolították. A

42 Hősök ünepe. In: Nagy-Kunság, 1925. jún. 5. (XLIX. évf. 24. sz.) 3. p.

hősi halottak ma látható tábláit az 2005-ben id. Kurucz István, az ipartestület elnöke saját költségén pótolta. Az ipartestület tagságából 17 mester és 15 segéd vesztette életét a háborúban.

Vörös márványba vésték és a zsinagóga előcsarnokában helyezték el a Karcagi Izraelita Hitközség hősi halottainak névsorát. Felirata: *A világháboruban elesett karcagi zsidó hősi halottaink iránt érzett kegyelet örök kifejezésére, szent templomának előcsarnokába vésette dicső nevüket a karcagi izraelita hitközség.* Az 1928. körül leplezett tábla tizennégy hősi halott nevét őrzi.⁴³

A harcteret megjárt katonák, főként a Monarchia felbomlásával megszűnt alakulatok veteránjai az 1920-as évektől több országos egyesületet, bajtársi közösséget is létrehoztak az egykori alakulat emlékére. Ilyen volt a 13. Jászkun huszárezred, amelynek egykori huszárai 1934 novemberében Kisújszálláson⁴⁴, 1938 májusában pedig – háromezer résztvevő jelenlétében – Karcagon emlékeztek az ezredre és egykori parancsnokára, az 1937 szeptemberében elhunyt Horthy István tábornokra. Ekkor született meg az elhatározás, hogy a református templom falán emléktáblát helyeznek el a világháboruban elesett bajtársak emlékére. Az emléktábla avatását 1938. szeptember 25-re tűzték ki, de mivel az utolsó pillanatban értesítés jött, hogy a meghívott magas rangú tisztek (feltehetően a Felvidék katonai megszállásának előkészítése miatt – E. Gy.) nem tudnak részt venni az ünnepségen, azt más időpontra halasztották.⁴⁵ A református nagytemplom bejárata mellett ma is látható emléktábla felirata: A VOLT CS. ÉS KIR. 13. JÁSZ KUN HUSZÁR EZRED HŐSI HALOTTAI. EMELTETTÉK A KARCAGI EZRED-BAJTÁRSAI 1938. szeptember 25-én. Harmincegy hősi halott nevét őrzi.

Hősök ligete

A „kegyelet ligetei” vagy „hősök ligetei” létesítését, a Karcagi Hírlap egy 1928. októberi cikke szerint, Horthy Miklós kezdeményezte. A kormányzó a gyönki (Tolna megye) hősi szobor leplezése alkalmával a vármegye főispánjával folytatott beszélgetés során fejtette ki, jó lenne, ha az ország községeiben az elesett hősök hozzátartozói az elvesztett családtag emlékére emlékfát ültetnének. „Ezekből aztán ligetek alakulnának, így a kegyelet nemeset, szépet és hasznosat teremtené. Meg kell állnunk ennél a nagyszerű gondolatnál, mert nemességén túl ez a gondolat hasznos is” – kommentálta a kormányzói elképzelést a cikkíró, aki azonnal mellé állt a javaslatnak. Írása második részében a kegyeletből ültetett ligetek (tudni illik a fásítás) hasznosságát ecsetelte, megtoldva azzal a reménykedéssel, „*hogy a magyar nép ösztönös természetszeretetéből rövidesen az ország sivár téerein zöldelő (sic!) ligetek pompáznak (majd) és fadűsok lesznek a karcagi tanyák, s az egész határ is.*”⁴⁶

Ez a cikk adta az ötletet, de példa, azaz kegyeletből, emlékek ültetett (és igen népszerű) liget egyébként is volt már egy a város szélén. Mivel a hősök emlékműve a sajtóban visszavisszatérő sürgetések ellenére is késett, az eleinte főként tanítókból szervezett levelezőbizottságok, akik az 1930-as évek elejétől hivatásos tisztek irányítása alatt vezették az egyesületet,

43 Bajok a gazdák egyletében. In: Karcagi Hírlap, 1929. febr. 21. (XXV. évf. 23. sz.) 2. p. A legutóbbi ülésen Gy. Szűcs Sámuel gazdálkodó megjegyezte, „a zsidó templomban már ott a hősök neve márványban” és táblát avattak az iparosok is. Mikor készül már el a városi hősi emlékmű? A hitközség feltehetően a háború befejezésének tíz éves évfordulójáról emlékezett meg a hősök emléktáblájával.

44 A 13-as Jászkun huszárezred emlékinnepe. In: Karcagi Napló, 1934. nov. 28. (XXIII. évf. 49. sz.) 2. p.

45 Vasámav avatják a ref. templom falába elhelyezett emléktáblát. In: Karcagi Hírlap, 1938. szept. 22. (XXXIV. évf. 108. sz.) 2. p. és Elmaradt a Hősi Emléktábla avatása. In: Karcagi Hírlap, 1938. szept. 27. (XXXIV. 110. sz.) 4. p.

46 A kegyelet ligetei. In: Karcagi Hírlap, 1928. okt. 16. (XXIV. évf. 120. sz.) 4. p.

maguk láttak neki emlékhelyek létesítésének. Az első ilyen lett a Szívós temető mellett ültetett *Hősök ligete*.

Ennek a területét korábban évtizedekig vályogvetőnek és csűrhejárásnak használták (még manapság is gidres-gödrös, funkciója szerint záportározó). A '20-as évek második felében azonban egy részét rendbe tették, itt kezdődött el a hősi liget telepítése az 1930-as évek kezdetén. Az egyik helyi újságban azt olvassuk erről, hogy a város „*aljától kb. 1.500 méternyire van az ún. Szívós temető és a vicinális vasút között, (ahol a terület) hegycsúcsra (tudni illik háromszög alakra – E.Gy.) megy, terjedelme 2.800–3.000 négyszögöl (vagyis közel két katasztrális hold – E.Gy.). Nem is olyan régen ez a terület közcélt szolgált, de nem mint Hősök ligete ... (hanem mint) vájogvető gödör, melyben aztán nyári nap hevében az ugynevezett „csűrhe” nagyon kellemesen strandolgathatott, de aztán ezt ... a földrészt ... teljes egészében beültették japán akácokkal, a nagy kubik gödröt némileg betöltötték.*”⁴⁷ A gödör utóbb kiszáradt, a csemeték elpusztultak. Ezen a kopár, másra nem hasznosítható területen kezdődött meg 1930–1931 körül a fatelepítés. Az egyik híradás egyértelműen a „*leventék dicsőségének*” tartja a ligetet⁴⁸, a (már idézett) másik forrás szerint a telepítést „*a Gazdasági Szakiskola fiatal, agilis kertész tanára vette pártfogás alá*”. A cikk nem írja, de a bereki strandot is parkosító Welich Sándorról van szó. A tanár urat bizonyára levente-oktatóként működő tanárkollégái kérték meg a kertépítés irányítására. Ahogy a cikk leírja, 1933 májusában már „*van ebben a víz által megrongált volt vájogvető gödörben 64 nyárfa, 2 tuja, 4 fenyő, 2 vadgesztenye, 10 bokor rózsá, ezen kívül még néhány kis csemete és néhány bokor cserje,*”⁴⁹ – amiből sejthető, hogy a szakember a háromezer négyszögöles kis ligetnek egy igazi park hangulatát igyekezett kölcsönözni. A maga is veterán katona cikkíró, K. Szabó Imre lelkesedéssel ír a városzél eme látványosságáról, de azt is megjegyzi, milyen jó volna, ha a hősök emlékét őrző liget nem a vályogvető szomszédságában, hanem a fő-téren lenne.⁵⁰ De ha már ott készült el, akkor sem ártana a bejáratánál egy táblán feltüntetni mi célt szolgál, mert így „*nem sokan tudják, hogy (egy) Hősök ligete Karcagot is ékesíti.*”

A félezernél jóval több hősi halott mindegyike kapott egy-egy fácskát, ami miatt a beültetett rész végül már a vályogvetőt a lóvásártértől elválasztó ligeti útig (ma Liget utca) ért. Ám annak ellenére, hogy utóbb – ismét a leventék jóvoltából – más háborús emlékhellyel is gazdagodott, a Hősök ligete – talán fekvése miatt – mégsem lett igazán népszerű, és a későbbiekben is reklámra szorult. A Karcagi Napló tudósítója 1934 augusztusában már két-hároméves, szépen lombosodó ligetnek írta le: „*A város nyugati oldalán, a Rónai malomtól balra fekszik a Hősök ligete. Előtte néhány vizesgödör, nyári pocsolya, balra temető, túl a madarasi vasút sínpárja, amelyen át megközelíthető ez az emléknek szánt hely. Jó néhány száz fa összeboruló koronája susog, hajlong az augusztusi szellőben, s mond meséket egymásnak a Kárpátokról, Wolhíniáról, Bukovináról, Szerbiáról, Isonzóról, Doberdóról és a jó isten tudja a világ hány más tájáról. Minden fa egy hőst jelképez, minden fán egy-egy drótra akasztott pléhdarabot zörget a szél, rajta név, születési év és (az) ezred száma. Egyik*

47 vitéz K. Szabó Imre: Hősök emlékezete. In: Karcagi Hírlap, 1933. május 20. (XXIX. évf. 57. sz.) 1–2. p.

48 A hősihalottak. (sic!) In: Karcagi Napló, 1933. ápr. 15. (XXXII. évf. 30. sz.) 6. p. Azt írja, hogy az „ifjú leventék fiatal facsemetéket ültetnek a liget (ti. az Erzsébet-liget E.Gy.) előtti részen, s a facsemetéken egy-egy hősi halottnak a nevét helyezik el. Ezek a kis facsemeték évről évre nőnek, szaporodnak, terebélyesednek, s pár év elteltével Karcagnak lesz az első „Hősök ligete”. Leventéink dicsőségére.”

49 In: Karcagi Hírlap, 1933. máj. 20. (XXIX. évf. 57. sz.) 1–2. p.

50 K. Szabó Imre 1936-ban a képviselő-testület közgyűlésén is felvetette, hogy a templomkert és ne a csűrhejárást nevezzék el Hősök ligetnek. Azzal utasították el (jogosan), hogy a templomkert neve már régóta Kossuth kert. Lásd: Három óras vita volt a szombati közgyűlésen. In: Karcagi Hírlap, 1936. márc. 17. (XXXII. évf. 31. sz.) 2. p.

*erősebb, a másik csenevészebb, állnak katonásan sorban és hallgatagon, mint halott hadsereg. Felettük dalol a rohanó idő szele, alattuk gizgaz, mindenféle gyimgyom veri fel a földet és egyik-másiknak kérégt a csürhéből odaszabadult disznó sebezte fel. Néhány ágon elhervadt koszoru, virágcsokor; néhány helyen a fa tövében apró virágágy, hálás hozzátartozók megemlékezése. Ábécé sorrendben jönnek a fák, a halott hősök (...).*⁵¹ Az 1937. évi Hősök emléknapja előtt egy olvasói levél (írója özv. Pető Ferencné) buzdítja a karcagiakat, hogy „a hősöknek ajándékozott kis erdőben minél többen legyenek kinn vasárnap ... Ebben a kis hősök erdejében minden elesett vérünknek van egy fája. Több gondozás alatt is van. Szép ez a kis erdő, érdemes már csak ezért is kísétálni. Szép cselekedet volt a várostól, hogy drága halottaink messze földeken porladó hamvainak emlékére itt élőfákat és ezt a kis földet adta.”⁵²

A megkérdezett szakember szerint a Hősök ligete fái túléltek az 1944/45 telén jelentkező súlyos szénhiányt, ami miatt például a szomszédos Erzsébet-ligetet tarra vágták. Mivel persze 1945 után már nem hősi emlékhely volt, a kertészeti kezelését elhanyagolták, a nemesebb fák, cserjék bizonyára ekkor tűntek el belőle. Béres Attila erdész úgy emlékezett, hogy a „Leventeerdő” nyárfáit 1980-ban vágták ki, a Liget utca felé az emlékmű térségébe eső fái pedig a víz, egyes vélemények szerint a közeli pálinkafőzde ideengedett hulladéka miatt száradtak ki.⁵³

A Hősök halhatatlan emlékének – A „levente emlékmű”

Mivel a városi hősi emlékmű állítása továbbra is csak terv volt, a Karcagi Levente Egyesület vezetése elhatározta, véget vet a várakozásnak és az egyesület maga emel egy világháborús emlékművet a Hősök ligete szélén. A leventéknek nem volt ilyesmire pénzük, de igyekeztek méltó, és főként időtálló jelet építeni. A betonlapra és egy régi malomkőre gránitkockákból emelt csonka-kúpból kiemelkedő, derékban kettétört oszlop szimbolizálja a megcsonkított országot, a hősökre a talapzatban elhelyezett emléktábla utal. A szerény kis emlékmű tervezése és felépítése is a Levente Egyesület, a leventék érdeme, ezért is emlegették később „levente emlékmű”-nek. Ez a név a mai napig él.

A kormányzó neve napján, 1934. december 6-án, „ködös, borult, sáros időben”, a frontarcosok és a hadirokkantak egyesületei, a vitézek valamint a gimnázium növendékei jelenlétében avatták fel.⁵⁴ Az emlékmű nyugati oldalán fehér márványtábla emlékezik a hősökre. Felirata: „A HŐSÖK HALHATATLAN EMLÉKÉNEK A KARCAGI LEVENTE EGYESÜLET”. Mivel a fával beültetett terület szélére helyezték, felirata utalhat a Hősök ligetére is, de az avatási ünnepségről beszámoló újságcikk egyértelműen a hősi halottak emlékművének nevezi.

A hősök emlékfái és a közöttük gyökeret vert bokrok benőtték, eltakarták az emlékművet, így lehetett az, hogy fél évszázadra elfeledték. Így maradhatott ránk. Amikor az 1990-es évek elején letisztogatták a környékét, semmi sérülése nem volt. Azóta pedig folyamatosan rendben tartják és halottak napja előtt minden évben megkoszorúzzák.

51 Gong: Keresem az apám sírját: Séta a karcagi hősök ligetében. In: Karcagi Napló, 1934. augusztus 18. (XXXIII. évf. 67. sz.) 3. p.

52 Az Olvasó ír (rovat) Tisztelt szerkesztő úr! In: Karcagi Hírlap, 1937. máj. 29. (XXXIII. évf. 58. sz.) 5. p.

53 Béres Attila erdész szerint a „leventeerdő” nyárfáit 1980-ban vágták ki.

54 Felavatták a hősi halottak emlékművét. In: Karcagi Napló, 1934. december 8. (XXXIII. évf. 98. sz.) 3. p.

Országzászló

Az I. világháborúra, pontosabban az azt követő békével megcsonkított országokra és a széttépett nemzetre emlékeztettek az Országzászlók, amelyeket az 1920-as években kezdtek építeni. Mint akkoriban írták: a települések főterein, kiemelkedő vagy jeles helyein félárbocon lengedező lobogók az összetartozást voltak hivatva erősíteni. A karcagi leventevezetők körében az 1930-as évek elején született a gondolat egy ilyen állításáról, sőt, 1933-ban három leventeoktató „országzászló állítási programot” indított. (A szándék felerősödését mutatja, hogy az akció megtorpanása után a határban működő leventekörzetek oktatói és vezetői kezdték a szervezkedést, és ennek nyomán az V. tanyakörzet Szecsko Ferenc, Szabó István főoktatók és vitéz Kocsis Mihály oktató vezette leventéi a Hattyúsban, P. Szabó Sándor gazdálkodó tanyáján (az ott kialakított levente-oktatóhelyen) állítottak egy ország-zászlót. Az 1933. november 4-én délután, Magor Károly testnevelési vezető jelenlétében felavatott lobogó költségeit az oktatók és a tanyatulajdonos adták össze.⁵⁵ A megmoso-lyogató eseményből nemcsak a leventék igyekezete látható ki, hanem jó példa az irreden-tizmus kultuszának 1930-as évekbeli erősödésére is. Ez az eredője a háborús áldozatok családi kegyeletet (és az emlékezetet) is messze felülmúló kultuszának, valamint – a Levente Egyesület aktivizálódása nyomán –, a Hősök ligete kialakításának, a leventék állította emlékmű avatásának és a városi Országzászló felépítésének. Mert az igazi szándék természetesen egy a városközpontban lengedező lobogóra vonatkozott (nem kisebbítve persze a tanyasi legények lelkesedését).

Az országzászló állítási akció, mint tudjuk, az első eredmények után akadozni kezdett és 1933 késő őszére teljesen leállt.⁵⁶ Annál erőteljesebben jelentkezett viszont a következő évi Hősök emléknapja előtt. Egyre többször lett téma a lapokban és újabb lendületet kapott, amikor híre jött, hogy a (karcagiak által még mindig lenézett) megyeközpontban, Szolnokon rövidesen felavatnak egy ilyet, egyre élesebb hangú írások kommentálták a karcagi helyzetet. „Országzászló Szolnokon: Karcagon még a hősök emléke sem készült el” – olvassuk az egyik írás címét⁵⁷, vagy „Két helyen volt országzászló avatás: Mikor lesz Karcagon?” – teszik fel a kérdést a Karcagi Napló egyik júliusi számában.⁵⁸ A leventék sem pihentek. Bernáth István főoktató irányításával gyűjtést indítottak, amelynek „Aranykönyvébe” 1934. augusztus közepéig 534 adakozó nevét és összesen 329 pengő 74 fillér összegű adományát jegyezték fel.⁵⁹

A város támogatta a javaslatot, sőt, Országzászló Bizottság alakult. A Városi Építetők Bizottság tagjai és a Levente Egyesület vezetői 1934 novemberében kerestek megfelelő helyet az országzászlónak, amelyet végül a Kossuth-kertnek a református templomnál lévő nyugati szélére, a Kossuth tér és a Kálvin utca sarkára helyeztek.⁶⁰ A kivitelezés költségeire indított gyűjtésből 1935 tavaszára 503 pengő 50 fillér állt rendelkezésre. Ennek felhasználásával építette fel a négy méter magas talapzatot ifj. Barát Mihály kőművesmester,

55 Áll már az Országzászló, alias (sic!) levente csoport zászló. In: Karcagi Napló, 1933. nov. 3. (XXXII. évf.) 2. p.

56 Országzászlót állítanak Karcagon. In: Karcagi Napló, 1933. szept. 9. (XXXII. évf. 72. sz.) 5. p. A javaslatot a Levente Egyesület oktatói kara felsőbb szervéhez, a Városi Testnevelési Bizottsághoz terjesztette fel, a bizottság viszont a polgármesteri hivatalt kereste meg, hogy az országzászlónak megfelelő helyet jelöljön ki.

57 Karcagi Hírlap, 1934. május 3. (XXX. évf. 51. sz.) 4. p.

58 Karcagi Napló, 1934. júl. 4. (XXXIII. évf. 50. sz.) 2. p.

59 Köszönet az Országzászlóra adakozóknak In: Karcagi Napló, 1934. szept. 22. (XXXIII. évf. 76. sz.) 2. p. valamint A karcagi országzászló. In: Karcagi Hírlap, 1934. okt. 9. (XXX. évf. 117. sz.) 2. p.

60 A Karcagon felállítandó országzászló helyét ma délelőtt jelölik ki. In: Karcagi Napló, 1934. nov. 17. (XXXIII. évf. 92. sz.) 2. p.; Kijelölte az városi építési bizottság az országzászló helyét. In: Karcagi Napló, 1934. nov. 21. 93. sz.; Göliát mellett eltörpül majd Dávid. In: Karcagi Hírlap, 1934. nov. 20. (XXX. évf. 134. sz.) 2. p.

vállalkozó (az ő munkája volt a Hősök Ligetében álló emlékmű is).⁶¹ A bronz turul szoborral is büszkélkedő Országzászlót 1935. május 26-án, a Hősök Emléknapján mintegy hatezer ember jelenlétében avatták fel. „*A levente zenekar a Himnusz-t játszotta és a zászlórúdra félárbocra felszaladt a nemzeti színű zászló, amelyre Magyarország teljes címere van felhímezve, felette a nagy jelentőségű biztató szavak: Így volt, így lesz*” – írta a Karcagi Napló. Az új emlékhely felszentelése alkalmával Török Vince lelkipásztor és Schück Mór karcagi főrabbi mondott rövid beszédet. Az ünnepi megemlékezést, az időközben eleredt eső miatt már a református templomban mondta el dr. Kiss Mihály, a Frontharcosok Karcagi Csoportjának elnöke. Az ünnepség zárásaként dr. Farkas Sándor tanácsnok a város nevében átvette az új emlékhelyet.⁶² Az Országzászló talapzatát az 1950-es évek végén, vagy a '60-as évek elején (talán a park kerítésének eltávolításakor) lebontották, 1996-ban Györfi Sándor szobrászművész tervei szerint épült újjá.

Néhány szó egy évtizedes vita okairól

Ha a kezdeteket az 1916. évi polgármesteri elhatározástól, vagyis a majdani hősi emlékmű költségeire indított gyűjtés kezdeteitől számítjuk, látható, hogy ennek kivitelezése, a helyi lapok sürgető vagy értetlenkedő cikkei ellenére is több mint két évtizedig húzódott. Az alábbiakban ennek okait kívánjuk körüljárni.

A háború 1918 októberében véget ért, de a forradalmi események nyomán 1918. november 16-án kikiáltották a Magyar Népköztársaságot, amit 1919. március 21-től a Tanácsköztársaság követett. Az országban lezajló változások és a bizonytalan politikai helyzet miatt 1918. november 9-én dr. Szentesi Tóth Kálmán polgármester lemondott, a helyébe lépő városvezetésnek hónapokig a politikai események hozta új helyzettel (tudni illik zűrzavarral) kellett megküzdenie. A rend biztosítása, a frontról hazatérő katonák tömegeinek ellátása, a közellátás zavarainak megoldása nem kevés feladatot adott az előljáróknak. Az 1919. március 21-én kikiáltott Tanácsköztársaság 133 napjából Karcagnak 38 nap jutott, mert 1919. április 29-én a várost megszállta a Román Királyi Hadsereg, amelynek városparancsnoka és helyőrsége csak 1920. március 3-án, Lehár Antal ezredes katonáinak bevonulása után hagyta el Karcagot. Harci események nem történtek, de 1919 áprilisában a visszavonuló vörös városparancsnokság kiürítette a városi pénztárat, s az ebben lévő 180 ezer korona mellett elvitte az ott őrzött (városi tulajdonú) értékpapírokat is 1.297.325 korona értékben.⁶³ Az utólagos felmérés szerint a román megszállás összesen 10.178.000 korona összegű kárt okozott a háborús évek miatt egyébként is megviselt karcagi gazdaságoknak. (Szentesi Tóth Kálmán megállapítása szerint ez az összeg 1926–27 körül 1.017 vagon búza árának felelt meg.)⁶⁴

A nemzeti hadsereg bevonulása után helyre állt a rend, de a város „üzemeltetése” és a közélélmzés még 1921-ben is akadozott. 1925-ben a képviselő-testület a Speyer-kölcson lehetőségével élve 49 ezer dollár összegű hitelhez jutott, amiből 1927-re felépítették a Kultúrpalotát, 1926 októberében pedig egy Karcag határába tervezett szénhidrogén-kutató program támogatására vettek fel ismét 23 ezer dollár összegű kölcsönt.⁶⁵ Az addig for-

61 Az országzászló elszámolása In: Karcagi Napló, 1935. jún. 15. (XXXI. évf. 44. sz.) 6. p. Az országzászló felépítése 498 pengőbe került. A fennmaradó 5 pengőt a Levente Egyesületnek adták a később jelentkező kisebb problémák megoldására.

62 Hősi halottak ünnepe az országzászló felavatása. In: Karcagi Napló, 1935. május 25. (XXXIV. évf. 39. sz.) 2. p. ; Felavatták az országzászlót In: Karcagi Napló, 1935. máj. 29. (XXXIV. évf. 40. sz.) 1. p.

63 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 90. ; Karcag r. t. város polgármesterei. Karcag, 1928. 90. p.

64 Szentesi Tóth Kálmán 1928: 94.

65 Elek György: 2011: 22–23.

galomban lévő korona 1920 körül, vagyis a trianoni béke életbe lépése után kezdődő infláció során értékét veszítette. Csak 1927. január 1-jén váltotta fel az új magyar pénz, a pengő.

A szénhidrogén kutatás során megtalált bereki termálvíz és földgázkincs az 1930-as esztendő nagy lehetősége lett volna ugyan, de kiaknázása messze meghaladta a város lehetőségeit, mert az 1920-as évek fellendülése után, az évtized végétől, nagyon rossz gazdasági időszak köszöntött be. Kezdve azzal, hogy 1928/29 kemény hideget hozó telén a karcagi határ súlyos károkat szenvedett, s az aratás gyenge, „mondhatni katasztrófálisan rossz” eredményeket hozott. Ahogy írták, még a vetőmag sem termett meg⁶⁶, s szeptemberig 550 gazda kívánt állami segítséget igénybe venni.⁶⁷ A mezőgazdaság 1930-ban is gyenge évet zárt, sem búzából, sem kukoricából nem termett meg a várt mennyiség és ekkor már másik (nagyobb) problémaként a gazdasági világválság is megjelent. Sokan elmaradtak az adóval, kevesebb lett az állam által a városnak „visszaosztott” pénz, vagyis a sok adóhátralék miatt kiürült a városi pénztár, ami miatt 1930 februárjában a növekvő munkanélküliség enyhítését célzó inségmunka elindításához is állami segítségre pályáztak. Az általános pénztelenséget jól mutatja, hogy a 25 ezer lakosú Karcagon 1928-ban 415, 1929-ben már csak 253, 1930-ban 178, 1931-ben pedig mindössze 124 építési kérelmet nyújtottak be. Az építkezések száma tehát a negyedére esett vissza, de még rosszabb volt ezen belül a lakóház-építések helyzete. Azokból 1931-ben 17-re kértek engedélyt, „de a fele sem épült meg” – írta a helyi lap.⁶⁸ 1930 és 1934 között a gimnáziumi tornacsarnok és a honvédlaktanya (1931) építése bizonyult a legnagyobb beruházásnak, ám a laktanyaépítést is még 1931-ben leállították és csak 1935-ben folytatódott. A város még évek múlva is súlyos anyagi gondokkal küzdött. Az 1933. évi működését biztosító 537.423 pengő összegű költségvetésből például, annak összeállításakor 187.739 pengő hiányzott.⁶⁹ A hiány pótlására, illetve a helyi beruházások finanszírozására tette lehetővé a törvény az állami adó bizonyos százalékát jelentő, azon felül beszédhető pótdadó kivetését. A pótdadó mértéke ezekben az években Karcagon 63, 67, illetve 76 százalék volt. A válság éveit ugyanakkor hatalmasat zuhant a mezőgazdasági termények, főként a város gazdálkodóinak fő bevételi forrását jelentő gabonafélék ára. A helyi újságok tele vannak a gazdálkodók nehéz helyzetének, illetve az életbe léptetett állami segítségnyújtás lehetőségeinek a taglalásával. A városnak, ahogy már utaltunk rá, hosszú évekig a minimumra kellett csökkentenie a kiadásait, aminek következtében nemcsak a bereki földgázhoz fűzött remények tűntek el, hanem (majd látjuk) több más, lényeges fejlesztést is elnapoltak vagy elutasítottak, azon egyszerű okból, mert forrás hiányában nem volt miből kivitelezni.

Hasonló helyzet alakult ki az emlékműállítás körül, amit ekkoriban, s ez köztudott volt, a gazdasági helyzet okozta feszültség miatt napoltak el. Akadtak persze, akik sürgették volna mindezt, szószólójuk ugyanakkor 1930-ban, – a válság magyarországi jelentkezésének évében – azt írta a helyi lapban, hogy „*Teljesen jóhiszemű a városi vezetőség álláspontja, amikor a késlekedést avval indokolja, hogy olyan súlyos gazdasági helyzetben, amilyenben a város lakossága ma van, és amilyenhez hasonló még nem élt át, nem volna helyes ünnepséget rendezni. Már pedig a Hősök szobra csak nagyobb ünnepség keretében volna leleplezhető.*”⁷⁰ Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, bár adat nincsen rá, hogy szerintünk

66 Telen újra felkerült az asztralra a kukoricakenyér. In: Karcagi Hírlap, 1929. aug.6. (XXV. évf. 90. sz.) 1. p.

67 Ötszázötvenen jelentkeztek fagykár kölcsönért. In: Karcagi Hírlap, 1929. szept. 12. (XXV. évf. 104. sz.) 1. p.

68 Az elmúlt évi építkezések Karcagon. In: Karcagi Hírlap, 1932. jan. 16. (XXVIII. évf. 6. sz.) 3. p.

69 Kilenc vidéki város 1933. évi deficitje és pótdadója In: Karcagi Hírlap, 1932. okt. (XXVIII. évf. 116. sz.) 3. p. Karcagon a pótdadó ekkor 63 % volt.

70 Nem késhet tovább a hősök szobra. In: Karcagi Hírlap, 1930. május 27. (XXVI. évf. 61. sz.) 1. p.

a vezetőség amolyan „legeslegutoljára hagyott” vésztartalékként kezelte a takaréokban kamatozó több tízezer pengőt. A felhasználás eme lehetőségeire utalhat a Karcagi Napló egy 1936-ban aláírás nélkül, de minden bizonnyal dr. Szentesi Tóth Kálmán tollából megjelent eszmefuttatása, amelyben a szerző a szobor-alap keletkezését is elmondja: „...*mintegy 12 év előtt* (vagyis 1924-ben – E.Gy.) *a képviselő testület a szobor létesítésének költségeit úgy gondolta előteremteni, hogy minden évben beállít a költségvetésbe egy összeget addig, amíg a szükséges pénz össze nem gyűl. A jelenleg meglévő szoboralap nagy része tehát a kivetett pótagóból teremtődött, s az évenkénti kamatok növelték a jelenlegi összeget, de nem a közönség önkéntes adományai teremtették meg. Ebből következik, hogy a szobor alappal sem egyesek, sem társulatok nem rendelkezhetnek, hanem rendelkezik a városi képviselő testület.*”⁷¹

A képviselő-testület döntése nyomán a város 1924-ben számlát nyitott a Városi Takarékpénztárnál. Erre futottak be a hősök emlékműve elkészíttetésére szánt lakossági adományok és a pótagóból e célra elkülönített összegek. A lapok írásából látható a következetesség, amellyel a számla egyenlegét – a gyengébb években is gyarapították: 1929-ben 33.400, 1931-ben 41.000, 1934-ben 47.000, 1937-ben (a kivitelezés megkezdésekor) 51.000 pengője volt az emlékmű alapnak.⁷²

A nagy pénztelenségben kihasználatlanul feküdt a bankban a Hősi emlékmű pénze, amihez a legnagyobb szükség idején sem mertek hozzányúlani, idővel számos képviselő sajnálta azt csak szoborra elkölteni.

Hősök háza, rokkant otthon, internátus, szülőotthon és a hősök kútja

A városatyák javallatai érthetők. A városi költségvetéssel összevetve is tekintélyes összeget, főleg a gazdasági válság nehéz esztendeiben más célokra, más, alapvető szükségletet jelentő létesítmények fejlesztésénél, köhasznú munkák elvégzésénél is fel lehetett volna használni. Éppen ezért bizonyos problémák városházi (testületi vagy szakbizottsági) tárgyalásakor a pénz egy részének felhasználásáról gyakorlatiasabb elgondolások jelentkeztek. Ezek körül aztán évekig tartó vita keletkezett.

A Hősök Háza tervét 1928-ban említi meg az egyik helyi lap. A szomszédos Kisújszálláson szintén évek óta „gyűl a pénz az emlékmű létesítésre, de míg Karcagon még senki sem tudja miként lesz a hősök emléke megörökítve”, addig ott ebben a kérdésben is a célszerűséget nézték és nem hagyták figyelmen kívül „a kulturális és jövedelmezőségi szempontokat” sem. A Kisújszállási testület ugyanis 1928. október 26-i ülésén „egy hősök háza emeléséről döntött”. Ezt a lehetőséget Karcagnak is megfontolásra ajánlotta a cikkíró.⁷³ A híradásokból kitérjük, hogy az ötletnek a kisebb gazdaközösségekben is akadt támogatói.⁷⁴ Amikor egy év múlva a Karcagi Napló A hősök emléke a város tégláiból című cikkében ismét megírta, hogy Kisújszállás város a hősök emlékére „kultúrházat szeretne építeni, amelyet Hősök Házának nevezne el,” már felvetik, hogy a nagy költséggel állított, de nem

71 Elmélkedés a hősök szobráról. In: Karcagi Napló, 1936. febr. 12. (XXXV. évf. 12. sz.) 1–2. p.

72 A karcagi hősök szobra. In: Karcagi Hírlap, 1929. jan. 29. (XXV. évf. 3. sz.) 5. p.; A karcagi hősök emlékműve. In: Karcagi Hírlap, 1931. jan. 10. (XXVII. évf. 3. sz.) 2. p.; Hősi szobrot! In: Karcagi Napló, 1934. aug. 11. (XXXIII. évf. 65. sz.) 1–2. p.; Elhatározó lépés történt a hősi halottak emlékművének felállítása felé. In: Karcagi Napló, 1937. febr. 17. (XXXVI. évf. 15. sz.) 1. p.

73 A hősök háza. In: Karcagi Napló, 1928. nov. 10. (XXVII. évf. 87. sz.) 1. p. Később megváltoztatták az elképzelést, és Kisújszálláson is emlékművet állítottak.

74 Bajok a gazdák egyletében. In: Karcagi Hírlap, 1929. febr. 21. (XXV. évf. 13. sz.) 2. p.

mindig megfelelő színvonalú szobor helyett érdemes lenne más megoldást is megvizsgálni, ahogy azt Kisújszálláson és Debrecenben is teszik.⁷⁵ Erre a lehetőségre gondolva javasolta egy ismeretlen cikkíró 1929-ben, hogy a hősök háza céljaira vásárolják meg az özv. bogdi Papp Sándorné-féle kúriát, vagy építsenek új épületet, és a közösségi helyiségek mellett a Nagykun Múzeum gyűjteményét ott helyezték el.⁷⁶ 1930 tavaszán a levente székház felépítéséről tárgyaló Levente Egyesület és a Testnevelési Bizottság is a hősök házának építése mellett foglalt állást. Az elképzelések szerint a ház előcsarnokában lennének a hősök névsorát tartalmazó márványtablák. Az épületben pedig a veteránok és a rokkantak közösségei mellett „... egy vagy két ifjúsági egyesületnek (a Levente Egyesületnek és a Gazdálkodó Ifjak Egyletének – E.Gy.) lehetne otthona. A (tervezett) Postapalota telkéből marad annyi, hogy ott álljon a Hősök Háza.” A cikkíró értesülései szerint e tetszetős elképzelésről a Levente Egyesület levélben tájékoztatta a polgármestert és kérte, hogy a hősök háza kérdésében a képviselő-testület döntsön.⁷⁷ A hősök háza építésének a városi olvasóköri körökben és kaszinókban ekkor már sok támogatója lett, s az év végén az emlékművet sürgető újabb írás kijelenti „mind jobban előtérbe nyomul”, hogy szobor helyett hősök házát építsenek. Ennek a falán márványtablák őrizték a hősi névsort, az épületet pedig állítsák az ifjúság szolgálatába.⁷⁸

Ahogy telt az idő, a hősök házána alapötlete több ágat növesztett. Az „Egy frontharcos” aláírással 1931-ben megjelent írás szerzője például rokkantotthon létesítésére tett javaslatot. Az épületben márványtablák őriznék a hősök neveit, a létesítményben – amit hívhatnának „az elesett hősök népházának” – viszont azok a világháborús rokkantak kapnának elhelyezést, akik súlyos sérülésekkel már most egyedül vannak, vagy később, öregségükre magukra maradnak. A javaslattal nem találkozunk többé, de a Rokkantak Egyesülete feltehetően erre gondolva támogatta még 1934-ben is a hősök háza felépítését.⁷⁹

„A ritkaságnak van értéke!” – biztatta a hősi emlékművet állíttató városi előjárókat az egyik (már idézett) írás. Kerüljék el a mindennapi, átlagos megoldásokat, emlékműnek valami különlegeset teremtsenek, olyat, aminek gyakorlati haszna is van. A gyakorlati megoldások között valóban szokatlannak tűnt az az 1931-ben közzétett javaslat, hogy építsék meg a Hősök internátusát. Az épület „előcsarnokában elhelyezett hősi névtár” lenne a kegyelet és az emlékezés helye, az internátus pedig azt a célt is szolgálhatná, hogy az ott lakó ifjúságot „a nap minden órájában hazaszeretetre és áldozatkészégre nevelje.” A cikket jegyző ’Miroír’ a végén elárulja az ötletet ihlető eseményt is: a református egyházon (pontosabban a karcagi gimnáziumon) sokat segítene ez, mert a presbiterek bizonyára a *pénzhiány miatt fogadták kelleitlenül egy létesítendő internátus tervét.*⁸⁰ Az internátus végül más pénzforrás igénybevételével 1934-ben, a Bárány Szálloda erre a célra átadott és átalakított épületében nyílt meg.

75 A hősök emléke a város tégláiból. In: Karcagi Napló, 1929. december 7. (XXVIII. évf. 100. sz.) 4. p.

76 Nincs hely a múzeum számára: A „hősök háza” megoldja a kérdést. In: Karcagi Napló, 1929. febr. 9. (XXVIII. évf. 12. sz.) 2–3. p.

77 Hősök háza. In: Karcagi Napló, 1930. ápr. 5. (XXIX. évf. 28. sz.) 2. p.

78 Mozgalom a hősök emlékének felállítására érdekében: Építsék föl a hősök házát – mondják a kiskaszinók. In: Karcag Hírlap, 1930. dec. 11. (XXVI. évf. 142. sz.) 1. p.

79 Méltó emléket a világháborúban elesett karcagi hősöknek. In: Karcagi Hírlap, 1931. jan. 17. (XXVII. évf. 8. sz.) 3. p. ; A Hősök emléke: A rokkantak hősök házát akarnak. In: Karcagi Napló, 1934. szept. 23. (XXXIII. évf.) 3. p.

80 Miroír: A Hősök emlékműve. In: Karcagi Hírlap, 1931. ápr. 30. (XXVII. évf. 49. sz.) 1. p. A tervezett internátus 1934-ben nyílt meg a régi Bárány Szálloda e célra átalakított épületében.

Az 1935–36. évi lapszámokban olvashatók dr. Kiss Mihály városi tisztii főorvos írásai, amelyek a tanyán szülő nők helyzetére hívják fel a figyelmet. Mivel sem a szülés levezetése, sem a gyermekágyas állapot nem megfelelő előbbiek esetében, ezért tapasztalható a tanyákon a magas csecsemőhaladóság. A cikkíró tisztii főorvos rendszeresen visszatérő javaslata volt a helyzet javítására egy városi szülőotthon létesítése. Hosszú kilincselés, kérelmezés és rengeteg munka után 1935-ben sikerült elérnie a felettes egészségügyi szervek hozzájárulását, de a kivitelezésnél megállt a szándék, mert nem volt rá pénz. Ezért fogott tollat 1936 januárjában dr. Mészáros Elek orvos és városi képviselő, s megírta javaslatát a Karcagi Hírlapba, miszerint már 47 ezer pengő áll rendelkezésre a hősök emlék-művére. Itt az idő tehát ennek az elkészítésére, ugyanakkor kijelentette: *„a megmaradó pénzüsszegeből pedig a szülőotthon felállítását is lehet rendezni. ... Azt hiszem frontharcos bajtársak boldogok fogtok lenni, éppúgy a frontharcos vezető elnök úr (tudni illik dr. Kiss Mihály – E.Gy.) is, és azok a sok szegény tanyasi és kültelki szülő asszonyok, hogy a régi álmunk most megvalósulhat.”* A javaslatot képviselőtársainak is megfontolásra ajánlotta. A hősi emlék pénzüből megépítendő szülőotthon tervét több tekintélyes karcagi polgár megvalósíthatónak és szükségesnek ítélte, az ötlet kedvező visszhangot keltett.⁸¹ Kedvező döntésre jutott a város vezetése is, mert 1937-ben, nem tudjuk milyen forrásból, de a hősök pénze nélkül építették fel a szülőotthont.

A következő javaslatot ott kell kezdenünk, hogy 1893-ban adták át a közhasználatnak a város első artézi kútját a piactér közepén, ahonnan kannákkal, vedrekkel, korsókkal, lajttal stb. hordták a vizet. Az eleinte szépen csobogó kút vízhozama idővel megesenesedett, amiért a mai Dózsa György út elején (a mai Nagykunság Áruház mögött) víztározó medencét építettek (1910). Abban gyűjtötték össze az artézi kút vizét, amit szivattyúval a közelben épített víztoronyba nyomtak fel. Ez a rendszer tette lehetővé az első városközponti vízvezeték hálózat kiépítését. A dolog itt hosszabb időre meg is állt – egészen 1934 forró nyaráig. Ekkor viszont a képviselő testület június végi közgyűlésén dr. Róth Dezső ügyvéd – erősen kifogásolva, hogy a városi közművek 24 ezer pengő vízdíjat szed évente, ám az artézi kút elapadása miatt 10 és 18 óra között, tehát a legnagyobb hőség idején nem lehet vizet kapni a vezetékől – egy új artézi kút fúrását tette javaslatként megfontolás tárgyává. Dr. Rimaszombati István ügyvéd helyeselve az indítványt, azt is kifejtette, hogy a hősök emlékét az eddig felgyülemlett pénz egy részének felhasználása mellett egy artézi kút készítésével is méltón meg lehetne örökíteni. Szobor helyett tehát egy szép közkutat kell terveztetni – a kutat pedig Hősök kútja névre kell keresztelni. E nézetet a testületi közgyűlésen dr. Kiss Mihály, városi tisztii főorvos is támogatta⁸², és ugyancsak ő 1934. július végén megjelent írásában azon nézetét hangoztatta, hogy a hősi emlékek (tudni illik ennyi pénzüből) gyakorlati célok is kell szolgálnia. Hasonlóképp vélekedett pár héttel később a „Vita” név mögé rejtőző cikkíró, aki szerint a pénz felhasználásánál a művészi elvárásokon túl „gazdasági szempontokat” is figyelembe kell venni.⁸³ Szintén szeptemberben egy másik cikkíró (-fy) ismét a kút mellett foglalt állást. Elképzelése szerint meg kell fúrni a kutat,

81 Dr. Mészáros Elek: Itt az idő, hogy megörökítsük a hősök emlékét. In: Karcagi Hírlap, 1936. jan. 18. (XXXII. 6. sz.) 3. p.; Madarász Imre: A hősök emléke. In: Karcagi Hírlap, 1936. jan. 28. (XXXII. 10. sz.) 1. p.; Karcagi Napló, 1936. ápr. 4. (XXXV. évf.) 3. p.

82 Képviselőtestületi közgyűlés : Javaslat a „Hősök kútja” építésére. In: Karcagi Napló, 1934. jún. 30. (XXXIII. évf. 49. sz.) 1-2. p. ; Vízeti! SOS kiáltás. In: Karcagi Hírlap, 1934. júl. 3. (XXX. évf. 76. sz.) 2-3. p.

83 Dr. Kiss Mihály: Milyen formában örökítsük meg a hősök emlékét? In: Karcagi Hírlap, 1934. júl. 28. (XXX. évf. 98. sz.) 1. p.; Vita: Hősök szobra, hősök-háza vagy hősök kútja? In: Karcagi Hírlap, 1934. szept. 15. (XXX. évf. 107. sz.) 2. p.

amelyet művészi szoborcsoport díszítene. A rendelkezésre álló 40 ezer pengőből 15 ezret a kútúrásra, 25 ezret a szoborcsoportra lehetne biztosítani.⁸⁴ Dr. Mészáros Elek az 1935 augusztusában ismét akadozó vízellátás megjavítása érdekében (újból) kijelentette: a rég megfűrésra váró második artézi kút munkálataihoz használják fel a hősök emlékművére összegyűlt 45 ezer pengőt.⁸⁵ Dr. Kiss Mihály természetesen felsorakoztatta maga mögött a Frontharcosok Egyesülete tagságát, a ház illetve a szobor pártján állók is a maguk közösségét és évekig tartó véleménycsata alakult ki – ki szobrot, ki hősök házát, ki emlékművé bővített hősök kútját akart, nem részletezem. A vita tárgya azonban ekkor már nem az emlékmű állítása, hanem a pénz legmegfelelőbb felhasználása volt. Vagyis hogy abból a hősi emlék mellett valami egyebet, hasznosat és maradandót is ki lehessen hozni. Tanulságos a cikkét a Karcagi Hírlapban közzétéví T.K. vélekedése 1936-ból. Ő egy művészi szoborral ötvözött kút elkészítetése mellett állt ki, s cikke befejezéseként azt írta: „... *ne fosszuk meg városunkat a fejlődés lehetőségétől csak azért, hogy egy olyan gondolatot (tudni illik, hogy az összegyűlt pénzt csak a hősi szoborra költeni – E.Gy.) megvalósítsunk, ami tiszteletre méltó ugyan, de mindent egybevetve akkora fényűzés, amit Karcag nem engedhet meg magának.*”⁸⁶ A vélemények nem látszottak közeledni, ezért 1937-ben egy polgármesteri pályázat összehozta a kettőt, mert a szoborral együtt kút is épült.⁸⁷

A hősi emlék különféle variációiról elmondottakból látható, hogy az emlékmű felavatása részben épp a jószándékú javaslatok körül kialakuló vita miatt húzódtott át majd' az egész 1930-as évtizeden. A beruházásra összegyűjtött pénz felhasználására újabb meg újabb javaslatok születtek, feltárva Karcag nehéz gazdasági helyzetét, s ezzel együtt állandósuló városfejlesztési gondjait. Mindig előkerült ugyanis valami, amire – mondjuk ki – nagyobb szükség lett volna, hiszen az egészségügyi létesítmények kiépítése, az ivóvízellátás tökéletesítése, a szociális helyzet javítása, a fiatalok közösségi épületeinek megteremtése, a gimnázium tovább fejlesztése és a kulturális gyűjtemények (nagykun múzeum) elhelyezése mind-mind megoldásra várt, de adott pillanatban egyikre sem volt pénz.

A Hősi emlékmű

Ha A Reggel című fővárosi újság egyik 1936. januári írása nem keveri országos botrányba a várost, talán még mindig tartana a hősi emlék körüli polemizálás. Ám a lap 1936. január 13-i számában botrányos cikk jelent meg Karcagról. Írója többek között azzal is megvádolta dr. Szántó József városi tiszti ügyészt, hogy a „*hősi halottak emlékművére összegyűlt 47.000 pengőt a Városi Takarékpénztár nem tudta kifizetni.*”⁸⁸ Az ügy kapcsán vizsgálat indult több városi tisztviselő ellen és persze cikkek sora jelent meg. Kiderült, hogy a hősi emlékmű pénze hiánytalanul megvan a Városi Takarékbán, dr. Hajnal István polgármester arra is emlékeztette az olvasókat, hogy mindeddig nem is történhetett kivétel, hiszen „*még nincs megállapodás, milyen formában állítson a város emléket dicső hősei-nek.*”⁸⁹ Annyi haszna

84 - fy: Mielőbb építsük meg a hősök kútját. In: Karcagi Napló, 1934. szept. 8. (XXXIII. évf. 72. sz.) 3. p.

85 Dr. Mészáros Elek: A városba artézi kutat, a Berebbe kövesutat és sinautóbuszt. In: Karcagi Hírlap, 1935. aug. 24. (XXXI. évf. 100. sz.) 3. p.

86 T.K.: Hősi emlék: Válasz a Karcagi Hírlap legutóbbi számában megjelent cikkre. In: Karcagi Hírlap, 1936. aug. 20. (XXXII. évf. 94. sz.) 3. p.

87 Hozzászólás a „Hősök kútjához”. In: Karcagi Napló, 1937. április 10. (XXXVI. évf.) 1. p.; Elkészült az új artézi kút fűrotornya. In: Karcagi Hírlap, 1938. jún. 25. (XXXIV. évf. 72. sz.) 1. p.; Rövidesen bekapcsolják az újonnan fűrott kutat Karcag város vízellátásába. In: Karcagi Hírlap, 1938. dec. 17. (XXXIV. évf. 145. sz.) 5. p.

88 Szolnok után Karcag: Súlyos vádak emeltek több városi tisztviselő ellen. In: Karcagi Napló, 1936. január 15. (XXXV. évf. 5. sz.) 1. p.

89 Van-e panama a karcagi városházán? In: Karcagi Hírlap, 1936. jan. 14. (XXXII. évf. 4. sz.) 1. p. Alexander Imre alispán és dr. Hajnal István pár nappal később a Pesti Hírlapnak adott nyilatkozatában cáfolta az A Reggel állításait.

azért lett az A Reggel cikkének, hogy végre-valahára a kivitelezés stádiumába állította az emlékművet. Dr. Hajnal István polgármester visszavonulása, illetve az év végi polgármester választás miatt így is vártak vele egy évet, viszont dr. Sánta Miklós, az új városvezető programjában az első feladatok között szerepelt a hősi emlék mielőbbi elkészítése.

1937. február 15-én délelőtt immár dr. Sánta Miklós polgármester elnöklete alatt lezajlott ülésén a hősi szobor bizottság megbízta a polgármestert a pályázat kiírásával. Megállapították azt is, hogy „*a kamataival együtt már 51.000 pengőre szaporodott alap olyan tekintélyesen nagy, hogy ilyen összeget szoborba vagy emlékműbe fektetni csonka hazánkban még egy városnak sem állott módjában*”, ezért Karcag városa „*amikor 51.000 pengőt akar áldozni, akkor jár el helyesen, hogy ha a kegyeletes szándékot úgy hajtja végre, hogy a felhasznált összeg ellenében a város közönségére valami jó is háramlik. Éppen ezért állapodott meg abban a bizottság, hogy a rendelkezésre álló összegből méltó emlékművet kíván állítani ... a feleslegessé váló pénzt, (a fennmaradó összeget – E. Gy.) pedig artézi kút fűrá-sára ajánlja fel. Tervpályázatot hirdet, amely a kút és az emlékmű egyesítésével készülne el. Az új artézi kút valószínűleg az fürdő udvarában (tudni illik a mai Dózsa György út elején, a víztorony közelében – E. Gy.) fűratnék, az emlékmű pedig a piactéren, vagy a Kossuth kert valamelyik részén, talán a városháza előtt állíttatnék fel és csak jelképesen lenne az emlékmű kút, de nem lenne alkalmassá téve, hogy belőle a vizet hordja a közönség. A fürdő udvarán fűrott kút vize a víztoronyba menne, a toronyból jutna el a városi vízvezetékbe és a toronyból kapná az emlékmű is azt a vizet, amelyre a tervet készítő építőművész felfogása szerint szükség van.*”⁹⁰ A két nap múlva tartott képviselő-testületi közgyűlés a jogügyi bizottság javaslatára határozatba foglalta a pénz felhasználását artézi kút és hősi emlékmű készítésére. A tervek elkészítésére 1937. május 15-ei határidővel – a három legjobb elképzelés esetében 800, 400 és 200 pengő díjazással – pályázatot írtak ki. A bíráló bizottságba meghívták az állami építészeti hivatal és a kultuszminisztérium szakértőit is.⁹¹

A pályázatra számos művész felfigyelt, mert a határidőig harminchárom pályamű (terv, látványterv és makett) érkezett, amelyeket 1937. május 19–27. között a Kultúrpalotában állítottak ki.⁹² A különlegesnek mondható tárlatot élénk érdeklődés kísérte, s volt is miben nézelődni, mert a sok elképzelés, makett és rajz teljesen megtöltötte az emeleti báltermet. „*Látunk oszlopokat, obeliszkeket, téglalapokat, boltívet, barlangot, sziklatömböt, elszélesedő falat, hengert és vaskos tömböket – írta a Karcagi Napló tudósítója. – A díszkút megoldása talán a legkevésbé változatos, sőt egyik másik nem is díszkút, hanem használatra szánt kút, szinte odaképzeltük mellé a kannás leányokat, legényeket. Szobrokban ismét nagyobb a változatosság. Itt egy lovas figura csupa erő és lendület, amott finomabb, kecsesebb rajzú a ló és lovasa mintha szállana. Kemény katonák, előretörő páncélsisakos vitézek, majd csontos arcú, kiéhezett, gyűrött ruhás harcosok, oroszlanok, sárkányok, nőalakok, angyalok szimbolikus figurák stb. Ha általánosságban akarnánk az egészről képet alkotni azt kellene mondanunk, hogy sokszor inkább a részletek a szépek, megkapóak s nem a teljes mű...*”⁹³ Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács hősi emlékműveket bíráló bizottsága (Horvay János és Medgyessy Ferenc szobrászművészek és Árkay Bertalan

90 Elhatározó lépés történt a hősi halottak emlékművének felállítására. In: Karcagi Napló, 1937. febr. 17. (XXXVI. évf. 15. sz.) 1. p.

91 Képviselőtestületi közgyűlés. In: Karcagi Napló, 1937. febr. 20. (XXXVI. évf. 16. sz.) 1. p.

92 Hősi szobor minták kiállítása. In: Karcagi Hírlap, 1937. máj. 20. (XXXIII. évf. 54. sz.) 4. p.

93 Hősök emléke. In: Karcagi Napló, 1937. máj. 22. (XXXVI. évf.) 3. p.

műépítész) 1937. június 8-án szállt ki Karcagra. Az emlékmű felállítását főtérre, a Dózsa György út torkolata közelében, a piactér Fábry és Reiner áruház (ma a hentes, a vasbolt és a divatüzlet épülete), vagy kicsit távolabb a Járásbíróság magasságában javasolták. A pályamunkák közül pedig ötöt (a „Siculus”, „Kard”, „Megdicsőülés”, „Kard és Eke”, valamint „Kun László” jeligékre beérkezettek) találtak bizonyos módosítások mellett kivitelezésre megfelelőnek.⁹⁴

A Karcagi Hírlap szerkesztősége lefényképezte az öt kiválasztott szobortervet, amiket aztán a Róna könyvkereskedés kirakatában nézhetett meg a nagyközönség.⁹⁵

A döntő szót a pénzügyi és jogi bizottsággal kiegészített hősi emlékmű bizottság mondta ki. Az 1937. június 15-én délelőtt tartott ülésen a „Kun László” jeligével jelzett lovas szobrot ajánlotta a képviselő testület figyelmébe „elfogadás végett.” A kiválasztott szobor leírása „az ágaskodó ménen ülő huszár vágásra lendíti a kardját. A ló mellett zászlót tartó honvéd áll hősi pátoszban.” A két méter magas szobor öt méteres, barokk stílusú talapzaton áll. A talapzat egyik oldala lépcsőzetes terasz, ahol ünnepélyek alkalmával a szónokok foglalhatnak helyet. A másik oldalra alacsony, széles vízmedencét tervezett az alkotó.

A Gáldi Gyula (1908–1981) budapesti szobrász által tervezett emlékművet, amelynek „ára” 22.500 pengő, a régi artézi kút és a Kossuth kert városházi bejárója közé, a Debreceni út és a piaci kocsitűt tengelyében kiszemelt helyre javasolták felállítani.⁹⁶ Gáldi Gyula 1937. június 24-én Karcagra jött az emlékmű helyét megtekinteni. Ő megfelelő előkészítés, a parkot övező kerítés ideeső szakaszának lebontása, a fák és bokrok eltávolítása után a városháza előtti teret tartotta a legjobbnak erre a célra. Véleményét a helyi szoborbizottság el is fogadta.⁹⁷ A végleges tervet augusztus közepén hagyta jóvá a minisztérium által kijelölt szakmai bizottság. A művésszel ezt követően megkötött szerződés már a háború végének 20. évfordulóját, 1938 nyarát vagy őszét jelölte meg az emlékmű avatásának és az új artézi kút, mint Hősök kútja átadásának határidejéül.⁹⁸ (A kutat természetesen a város készítette el – lásd fentebb!)

A helyi lapok a kivitelezés minden fontosabb eseményéről tájékoztatást adtak. Ezekből a hírekből tudjuk, hogy Gáldi Gyula 1938 áprilisának végén elkészült az agyagszoborral, amit a helyi szoborbizottság a művész műtermében meg is tekintett. Az alkotást májusban az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács bizottsága is elfogadta.⁹⁹ Májusban megkezdődtek az öntési munkák, ugyanekkor a képviselő-testület a kútfüratásra benyújtott tizenegy pályázatból Barát Sándor 12.466 pengős ajánlatát találta a legjobbnak, és a mesterrel rövidesen szerződést is kötött. Augusztus-9-én pedig a tereprendezési és földmunkák elindításával megkezdték az emlékmű talapzatának építését, amelyből a betonalap elkészítésének 1.670 pengős munkáját a város utólag magára vállalta. A betonalap és a terméskő talapzat munkálatai szeptember 10-én fejeződtek be, október 4-én pedig – kis késéssel – a bronzszobor is Karcagon volt.¹⁰⁰

94 Hősi szobrok felülbírási: Öt művet találtak alkalmasnak. In: Karcagi Hírlap, 1937. jún. 10. (XXXIII. évf. 63. sz.) 3. p.

95 A legszebb hősi emlékművek. In: Karcagi Hírlap, 1937. jún. 12. (XXXIII. évf. 64. sz.) 7. p.

96 Választott a szoborbizottság. In: Karcagi Napló, 1937. jún. 16. (XXXVI. évf. 46. sz.) 3. p.; Képviselőtestületi közgyűlés. In: Karcagi Napló, 1937. jún. 19. (XXXVI. évf. 47. sz.) 1. p.

97 A hősi halottak szobrán lesz egy kis változtatás. In: Karcagi Napló, 1937. jún. 26. (XXXVI. évf. 49. sz.) 1.

98 A szerződés szövegét sajnos nem találtuk meg, a benne foglaltakat a tudósítások megjegyzéseiből sejtjük. In: Karcagi Hírlap, 1938. ápr. 30. (XXXIV. évf. 49. sz.) 3. p.; A hősök emlékműves öntés előtt. In: Karcagi Hírlap, 1938. máj. 21. (XXXIV. évf. 58.) 2. p.

100 Husz év után. In: Karcagi Hírlap, 1938. aug. 9. (XXXIV. évf. 90. sz.) 3. p.; A város vállalta a Hősi Emlékmű betonalapjának költségeit. In: Karcagi Hírlap, 1938. aug. 20. 94. sz. 1. p. Ma kezdik a Hősi Emlékmű terméskő alapzatának berakását. In: Karcagi Hírlap, 1938. aug. 27. 2. p.

A bizottság október 7-i ülésén úgy határoztak, hogy az emlékművet, szerény keretek között, október 23-án leplezik le.¹⁰¹ Az újságokban azonban ekkoriban már egyre gyakrabban lettek az Anschluss-szal, valamint a müncheni egyezményt követően beállott új nemzetközi helyzettel, a revízióval, konkrétan a Felvidék visszacsatolásának lehetőségével kapcsolatos fejtegetések. Az egyre élesedő politikai hangulat miatt szerényre tervezték az avatási ünnepséget is. Szeptember végén már a nemzetközi politikában beállt fordulat érződött a 13. jászkun huszárezred emléktábla avatási ünnepségének elmaradásában. Ezt követően (három hét múlva) a tartalékosok részére kihirdetett Bevonulási hirdetmény pedig egyértelművé tette, hogy a magyar honvédség felvidéki bevonulása már csak igen rövid idő kérdése. Ilyen előzmények után október 23-án a városháza előtti térségre már nem emlékmű-avatási ünnepséget, hanem revíziós nagygyűlést hirdettek meg, amit végül a szakadó eső miatt a Kultúrpalotában bonyolítottak le. Így is mintegy kétezer ember gyűlt össze, hogy „*hitet tegyen az igazság, a magyar Felvidék haladéktalan visszacsatolása és a közös lengyel–magyar határ felállítása mellett.*”¹⁰² Az emlékmű felavatását elhalasztották, hivatalosan mindössze annyi történt, hogy a képviselő-testület október 28-ai közgyűlésén a testület tudomásul vette az emlékmű elkészültét és nyugtázta átvételét. Az emlékmű kapcsán még eldöntésre várt, hogy a hősök névsorát feltüntető márványtáblákat a városháza előcsarnokában vagy az emlékmű oldalán helyezték el. 1939 őszére a táblák is a helyükre kerültek az emlékművön. Talapzatán a Szózat két sora emlékeztet a háborúra, (és utal az azzal kapcsolatos helyi vélekedésre):

AZ NEM LEHET, HOGY ANNYI SZÍV
HIÁBA ONTA VÉRT
1914–1918

Az ünnepélyes avatásra egy év múlva, 1939. október 15-én került sor. Ebben az évben több rendezvénnyel, köztük az első „jász-kun kongresszus” megrendezésével emlékeztek meg a kunok Magyarországra telepedésének 700. évfordulójáról. A történelmi eseményről a karcagi képviselő-testület október 15-én díszközgyűlésen emlékezett meg, ezt követően került sor a Hősi Emlékmű avatására. Az ünnepi beszédet vitéz Lipcsey Márton ny. tábornok, a 13. huszárezred egykori tisztje, a kerület országgyűlési képviselője mondta a karcagi gyalogoszászlóalj, a leventék díszelgő egységei, a helyi egyesületek, körök, egyesületek képviselői és több ezer karcagi lakos előtt.

Végezetül álljon itt egy statisztika az első világháború karcagi áldozatairól, melyet Török Vince református lelkész állított össze 1924-ben¹⁰³ azzal a megjegyzéssel, hogy az adatokat az újabb kutatások bővítették, de ezt majd a névsorral együtt egy karcagi kötetben tesszük közzé.

Ez 555 hősből családi állapotára nézve:

nős volt	288 fő
nőtlen	199 fő
ismeretlen	68 fő
<i>Összesen 555 fő</i>	

101 A Hősi Emlékmű avatása. In: Karcagi Hírlap, 1938. okt. 6. 114. sz. 1. p.; Szerény keretek között október 23-án avatják fel a Hősi Emlékművet. In: Karcag Hírlap, 1938. okt. 11. 116. sz. 1. p.

102 Bevonulási hirdetmény. In: Karcagi Napló, 1938. okt. 19. 78. sz.; Karcag város társadalma hitet tett a magyar igazság mellett. In: Karcagi Hírlap, 1938. okt. 25. (XXXIV. 116. sz.) 1. p.

103 Török Vince 1925: 100-101.

A katonai csapatnem szerint:

a 68 gy. ezredhez tartozott	201 fő
a 29 népf.h.gy.e.-hez	202 fő
huszár volt	25 fő
tüzér vagy műszaki volt	21 fő
más gyalogezeredbe tartozott	65 fő
ismeretlen csapathoz	41 fő
<i>Összesen</i>	<i>555 fő</i>

A harctéri szolgálat szerint:

csak a szerb harctéren küzdött	118 fő
csak az orosz	173 fő
csak az olasz	45 fő
Szerb és orosz	70 fő
Szerb, orosz és olasz	44 fő
ezenkívül az oláh és más harctéren	25 fő
ismeretlen harctéren	80 fő
<i>Összesen</i>	<i>555 fő</i>

A harctéri végsors szerint:

A harctéren lövés által esett el	192 fő
kórházban harctéri sebesülésben	66 fő
kórházban vagy itthon betegségben	96 fő
eltűnt	88 fő
fogságba pusztult el	65 fő
szerencsétlenség áldozata	22 fő
ismeretlen módon halt el	26 fő
<i>Összesen</i>	<i>555 fő</i>

Felhasznált irodalom

- Elek György
2007 Emlékezés a karcagi leventékre. In: *Honismeret* XXXV. évf. (2007) 5. sz. 31–34.
- Elek György
2011 *Berekfürdő története*. Berekfürdő.
- Karcagi Napló. 1911–1938 között megjelenő napilap Karcagon. Előde: Karczagi Hírlap.
Nagy-Kunság. 1878–1938 között Karcagon megjelenő újság. Karczag és vidéke hetilap.
- Oláh Lajos – Szabó József János
2006 *Fényes szurony, rózsafa a nyele... – Nagykunsági katonák az Osztrák–Magyar Monarchiában 1868–1918*. Budapest.
- Szentesi Tóth Kálmán
1928 *Karcag r. t. város polgármesterei*. Karcag.
- Török Vince
1925 *Karcagi hősök emléke*. Klein Mór könyvnyomdája, Karcag, 1924–25.

1. kép. 1. világháborús szobor Karcagon. (képeslap, 1938)

2. kép. Szomolyai kőből készült sírjel Kienle György egri műhelyéből

3. kép. A felvétel az Új katolikus temetőben készült 2010 októberében

4. kép. Az Ipartestület hősi halottaira emlékező márványtáblákat Kurucz István készítette el újból 2005-ben.

5. kép. A hősi halottak emléktáblája a zsinagóga előcsarnokában

6. kép. A leventék által emelt Hősi Emlékmű az egykori Hősök ligete peremén 2011-ben

7. kép. A karcagi református templom (képeslap)

8. kép. A 68-as huszárezred emléktáblája a karcagi református templom falán

9. kép. I. világháborús szobor Karcagon. (képeslap, 1938)

10. kép. dr. Elber Tiborné Somossy Katalin MANSZ elnök

Török Vince lelkipásztor és a „Karcagi hősök emléke”

A karcagi képviselő-testület 1924-ben határozta el az első világháború hősei emlékművének elkészíttetését, e munka előkészítéséhez tartozott a hősök névsorának összeállítása. Az adatgyűjtést Török Vince, a karcagi református egyházközség vezető lelkipásztorja indította el: a szószekről és a helyi lapokban közzétett felhívásban kérte a hozzátartozók segítségét. A szóbeli közlés mellett a rendelkezésére bocsátott dokumentumok alapján tárta fel az elesettek névsorát, s az összegyűlt anyagot a Karcagi Hírlapban e célra biztosított felületen rendszeresen publikálta. A mintegy másféléves munka végén, a publikációkat újból sajtó alá rendezve adta ki a lap tulajdonos a Karcagi hősök emléke című füzetet, amelyet Török Vince rövid bevezetője és zárszóként írt statisztikája tett teljessé.

Karcagon a háború alatt, illetve 1918 októberében született elképzelések ellenére is csak 1922-ben kezdődött, s 1924-ben, a Hősök Napja megünneplését elrendelő törvény megjelenésével kapott lendületet a világháború hőseinek neveit megőrkítő emlékmű kivitelezése. Legelső és alapvető követelmény volt hozzá a megfelelő hősi névsor összeállítása, mert ilyen a háború idején nem készült. A számos hivatali aktái között, de elsősorban is az érintett családoknál megtalálható adatok összegyűjtését Török Vince lelkipásztor kezdte meg, feltehetően 1924 tavaszán. A cél az volt, hogy a névsorba minden olyan hősi halott neve bekerüljön, akik a harcok áldozatai lettek, sebesülten, betegen – valamelyik kórházban, a hadifogságban, vagy pedig halálos betegen hazatérve itthon hunytak el – akár több esztendővel a háború vége után, mintegy annak következményeként. Ennek az elképzelésnek megfelelően, a hazatért frontkatonák sorsa több esetben az 1919 tavaszától számítható román megszállás idején teljesedett be, vagyis az áldozatokról összeállított füzet nem kizárólag az 1914 júliusa – 1918 októbere közötti időszakban elhaltakat sorolja fel.

Nagy erénye a gyűjteménynek, hogy minden katona esetében igyekszik végigkövetni a szolgálat különböző állomásait: feltünteti a bevonulás idejét, helyét, az alakulatokat, az áthelyezéseket, vezényléseket, a harctereket, a haláleset körülményeit és a temetés helyszínét. Még ebben az időben is nagyon sok a bizonytalanság, hogy a fogságba esett katona él-e még? mi van vele? hol nyugszik? – vagyis a hozzátartozók reménykedését is érezzük ezen az egész város által írt nagy háborús naplón, ami mellékszereplőként nem egyszer előljárók, bajtársak, a harcok által érintett települések, vidékek neveit is őrzi. Különösen érdekesek a fogság helyszínéeként előbukkanó, Magyarországtól óriási távolságra lévő keleti települések.

A füzet anyagából kitűnik, hogy a lelkipásztor igen széleskörű kutatást végzett: felvette a kapcsolatot a helyi egyházak vezetőivel, átnézte az állami és egyházi anyakönyveket és feltehetően az újság mellett, a szószekről hirdette ki a névsor összeállításának szükségességét, célját és kérte a hozzátartozók segítségét. A legtöbb segítséget így kapta. Az őt felkereső családtagok, rokonok, sőt, katonatársak révén a hivatalos dokumentumokhoz, levelekhez is hozzájutott és azokat nem is egy alkalommal fel is használta, gyakran hivatkozik rájuk vagy több helyen közlő rövidebb részleteket a személyes tragédiák bemutatásához.

A másféléves gyűjtőmunka eredményeiről három nagyobb közleményben számolt be a Karcagi Hírlap hasábjain, s később a lapban megjelent anyagból állította össze Klein Mór

- nyomdatulajdonos, a Karcagi Hírlap kiadója a most közreadott füzetet. A **Karcagi Hősök emléke** című, újságpapírra nyomott kiadványban¹ száz oldalon, 555 karcagi háborús áldozat adatait tették közzé. A munka ugyan nem zárult le, de az eredményt látva úgy tűnhetett, ha nem is maradéktalanul, de a legnagyobb részben sikerült összegyűjteni és dokumentálni a város háborús embervesztését. Török Vince, aki rövid bevezetőt írt ugyanis úgy fogalmazott: „örülök ez alkalomnak, hogy leközelítem az eddigi eredményt, mert hiszem, hogy általános érdeklődést fog kelteni, s a kimaradtak hozzátartozói látván mire törekedtem, nem fogják sajnálni azt a fáradságot, hogy bejöjjenek hozzám és segítségemre legyenek.” A kutató-gyűjtő munka tehát, – bár a lelkipásztor is minimálisra tette a kimaradtak számát – folytatódott.

A Karcagi Hírlap, amennyire módjában állt, a későbbiekben is figyelemmel kísérte a holttá nyilvánítások adatait, sőt, 1930 tavaszán segítséget ígért az eltűnt, bizonytalan sorsú katonák felkutatására indított országos kezdeményezéshez. Az újabb bejelentések után további huszonkilenc karcagi adatait tették közzé, ám zömmel valamennyi ismert volt már. A gyűjtés – egyelőre ismeretlen fórumokon vagy hivatalokban – 1930 után is, talán egészen az emlékmű kivitelezési munkáinak megkezdéséig folytatódott, annyira, hogy az 1930-as évek közepén már hét-nyolcszáz hősi halottat emlegettek a bajtársi egyesület vezetői.

A 2006-ban megjelent „*Fényes szurony, rózsafa a nyele*” című kötet hadtörténész és helytörténész szakértői már 649 nevet tettek közzé a város első világháborús embervesztésének bemutatására.² A kötetben szereplő névsort forrásként felhasználva egészítettük ki az 1925-ben megjelent füzet anyagát. Az ebből átvett neveket *dőlt betűvel* láthatják a Török Vince-féle gyűjteményben, ami így már teljesebb lett, de sietünk kijelenteni, hogy a végleges névsor összeállításához újabb kutatás szükséges.

Az 1925-ös kiadvány anyagát a könnyebb áttekinthetőség, visszakereshetőség kedvéért betűrendbe rendeztük, apróbb javításokat végeztünk, néhány idézetként szereplő szövegrészt kiemeltünk, de a tartalmán nem változtattunk.

Végezetül néhány szó az 1. világháború hőseinek krónikásáról.

Török Vince (sz. 1875) 1909-ben lett Karcagi Református Egyházközség lelkipásztora. Karcagi lelkészként az egyházi feladatok mellett számos közéleti feladatot is felvállalt: városi képviselő volt, és képviselőként több bizottság munkájában részt vett. Elnöke volt a Központi Hangya Szövetkezet igazgatóságának, a Városi Takarékpénztár felügyelő bizottságának, a Mezőgazdasági Takarékpénztár Rt. igazgatótanácsának, a városi Közművek igazgatóságának, és társelnöke a Széchenyi Társaskör elnevezést viselő Úri Kaszinónak. 1909-től mint alelnök részt vett a Nagykun Múzeum Egyesület munkájában, később lelkes patrónusa volt egy karcagi daloskör (1920), majd egy református énekkar alapításának (1922). 1928-ban az újjáalakult Karcagi Veres Kereszt Egylet jegyzője 1929-ben Jász-Nagykun-Szolnok vármegye törvényhatósági bizottságának tagja lett. 1937-től pedig az Egyháztanácson belül mentora volt a Szeretetszolgálat karcagi alapítványból létesített helyi leányárvaházának. Népszerűségének és tekintélyének köszönhető, hogy a gyülekezet a háború utáni letargia és a gazdasági válság szegénysége idején is olyan rendezvények házigazdája volt, mint a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Világszövetségének nagygyűlése (1921), az Országos Református Lelkészegyesület 25. éves jubileumi közgyűlése (1932), a Jász-Nagykun-

¹ Karcagi hősök emléke. Összeállította Török Vince ref. lelkész. Nyomatott Klein Mór könyvnyomdájában, Karcagon, 1924-25: 101.

² Oláh Lajos, Szabó József János: 2006: 176. A kötetben a hősi halottak neveit is közlik.

Szolnok vármegyei Református Ifjúsági Egyesületek konferenciája (1935). 1917 őszén, a reformáció 400. éves évfordulóján Török Vince foglalta össze először – ünnepi beszédben – a Karcagi Református Egyházközség történetét, 1924–25-ben – az emlékműállítás elképzeléseihez csatlakozva – összegyűjtötte karcagi hősi halottak nevét és háborús sorsát. Ezzel elsőként állított emléket a város hősi halottainak! Igyekezett szorosabbra fűzni a kötelékeket a Trianonnal Jugoszláviához került, s az 1936-ban, alapítása 150. évfordulóját ünneplő ómoravicai gyülekezettel.

A második világháború is Karcagon találta. Az újabb világégés végéhez közeledve, 1944 októberének zűrzavarában megmentette a zsinagóga tóratekerceit. Az újabb világháború utáni változások a Karcagi Református Egyházközséget is súlyosan érintették. A földosztás törvényi biztosítása alkalmával földjeit kiosztották, 1948-ban az iskolák államosítására sor került. A hetvenes éveiben járó Török Vince már nem vállalt társadalmi feladatokat, s a zordabb idők kezdetén, 1950. augusztus 31-én nyugállományba vonult. Idős korában is Karcagon élt. Itt hunyt el 1963. december 18-án. A Déli temetőben nyugszik.

Török Vince: Karcagi hősök emléke

*„...Nem borul fölibém senki,
Senki, aki él,
Tavas nem borít rám zöldet,
S elhordja rólam a földet,
Messze, majd a szél...”*

Addig is, míg maradandóbb emléket emel a kegyelet, amelyben kételkednünk egy percig sem szabad, szívesen teszek eleget a Karcagi Hírlap azon óhajának, hogy rendelkezésére bocsássam azt az anyagot, amit elesett hős fiaink emlékének megörökítésére másfél év alatt összegyűjtöttem. Azért is örülök ez alkalomnak, hogy leközölhetem az eddigi eredményt, mert hiszem, hogy általános érdeklődést fog kelteni s a kimaradtak hozzátartozói, látván mire törekedtem, nem fogják sajnálni azt a fáradtságot, hogy bejőjjenek hozzám és segítségemre legyenek.

Az adatokat betűrendben adom, olyan sorban, amelyen egymásutánban jöttek be a hozzátartozók, rövidebben adom, mint az én feljegyzéseim, mert így is hatalmas munkát ad a nyomdának, de teljesen adom amit lényegesnek tartok. Minthogy vallási különbség nélkül gyűjtöttem az adatokat, a nem református hősök vallását jelölöm, már annak a bizonyítására is, hogy egyforma gondossággal igyekeztem az egész vonalon feljegyezni mindent, amit megtudhattam.

A végén rövid statisztikát csatolok, ha az időm engedi, hogy egységes képét nyújtsam annak, hogy melyik harctér, hány áldozatot vitt a mi véreinkből, természetesen csak megközelítő képet fog ez is nyújtani, de közérdekűnek tartom, mint egész munkámmal, melynek fáradságát szívesen nyújtom mint parányi áldozatot a Hősök emlékének és szíves szolgálatot városom közönségének.

S most így sorakozzanak adataim:

ABONYI Imre, szül. 1884. nős. 1915-ben a 29. gy. e-hez, Budapestre vonult be honnan az orosz harctérre, Galíciába került ahol egy hónap múlva eltűnt.

ABONYI János, 1893. nőtlén. Bev. 1915. augusztus 15. Bpest, 39 gy. e-hez, onnan Prágába, onnan az olasz frontra került. 1917 dec. 11-én sebesülten a trieszti kórházba vitték, hol harmadnapra meghalt.

ADOR Sándor

ARANYOSI István, 1873. nős. 1915. szeptember elején Budapest 29 h. gy. e. onnan 2 hónap múlva az olasz frontra vitték s ott 1916. október 4-én Novavas-nál, a Kameni fensíkon lövés következtében meghalt.

ANTAL Ferenc, 1878. nős. A 68-as ezreddel 1914-ben a szerb harctérre került, onnan az orosz harctérre vitték. Ott esett el 1917. dec. 17-én.

ANTAL István. A 29. gy. e.-ben szolgált, meghalt Karcagon 1916. június 5-én. (Több adatunk nincs.)

ANTAL János, 1885. nős. 1914. júliusában bevonult a 68. gy. e.-hez, szeptember 5-én a szerb harctérre, 1915. januárban orosz harctérre vitték. Uzsoknál 1915. február 2-án fogságba esett. Szibériából többször irt, majd Kolinból, a megfigyelő kórházból betegen hazajutott, Budapesten több kórházban gyógykezelték, majd elbocsátották. Itthon a látását elvesztette, felesége Pestre vitte, hol 1917. december 22-én meghalt elmebajban. Karcagon a Déli temetőben pihen.

ANTAL László, született Balassagyarmaton 1879., ide nősült. Bevonult 1914 júliusában Besztercebányára szanitécnek, tizedes volt. A tábori kórházzal Kassán át az orosz harctérre vonult, másfél évi szolgálat után a Mackensen fővezér seregével Szerbiába, majd Albániába került, ott halt meg Kula Lums-ban 1916 április 20-án, tüdővészben. A tábori lelkész a sírja fényképét megküldte gyászoló családjának.

ÁBRAHÁM Lőrinc, 1882. nős. Bevonult 1914. júniusában Budapestre a 29 h. gy. e.-hez onnan a szerb harctérre jutott, hol a harc elején Hau Brarua mellett elesett.

ÁCS András

ÁCS István, 1876. nős. Bevonult 1914. november 7-én. A szerb harctérre Mitrovicához jutott, onnan bejárta Montenegrót, Albániát, az orosz harctérre, román frontot. 1918 elején az olasz harctérre került, június 24-én fejlővést kapott, de kigyógyult, itthon is volt utána 14 napig, aztán visszament a Piavéhez, s ott egy visszavonuláskor gázfelhőbe került s mérgezésben halt meg. Zopé község temetőjében pihen.

ÁDÁM János, 1887. nőtlen. Bevonult 1914 júniusában a 29. gy. e.-hez, onnan szerb harctérre vitték, Arangyelovácánál megsebesült, a karcagi pótkórházában is gyógykezelték, miután az orosz frontra jutott s a kárpáti harcokban 1915. március, április hónapban vitézül küzdött, május 30-án elesett. Bolahovcében temették május 31-én.

BACHMER Imre (B. József bátyja), rk. született Püspökladányban 1895. nőtlen, ide költöztek. Innen vonult be 1915 május 15-én Debrecenbe a 3. h. gy. e.-hez. Az orosz harctérre vitték, hol 1915. augusztus 24-én eltűnt.

BACHMER József, rk., született Püspökladányban 1896. nőtlen. Bevonult 1915. június 15-én Debrecenbe a 39. gy. e.-hez. Az olasz harctéren meghalt 1917. május 27-én.

BAGI Imre, 1879. nős. 1914-ben 29. gy. e. szerb harctérre vitték, ott 16 ütközetben vett részt, a 17-ik ütközetben eltűnt.

BALAJTI Antal, rk. 1896. nőtlen, bevonult 1916 elején Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Az olasz harctérre vitték, ott a háború végéig küzdött, az utolsó iszónói csatában sebesülten fogságba került s a firenzei olasz hadifogoly kórházban halt meg 1919 április 16-án.

BALAJTI János (B. Antal bátyja), rk. 1894. nőtlen, bevonult 1914 őszén Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren dumdum golyótól megsebesült. A debreceni kórházba szállították, ott megoperálták, de egy hét alatt 1915. március 5-én sebesülésébe belehalt. A debreceni „hősök temetőjé”-ben pihen.

BALAJTI József, r. k. 1880. nős. Bev. 1914-ben Jászberény, Budapestre 29. gy. e.-hez, onnan szerb harctérre ment, utolsó levelében kérte, hogy ne írjanak neki amíg ő nem ír. Csakhamar szerb fogságba esett. Egyszer egy olasz (nyelvű) levelet íratott, Raab tanító úr fordította le. Akkor semmi baja sem volt, de azóta semmi hír róla. – Érdekes, hogy egy bajtársa állítása szerint a szerb harctéren fejlődés miatt az ő karjai közt halt meg, de ez lehetetlen, mert az általa megjelölt idő után jött a fent említett olasz levél.

BALLA István, 1887. nőtlen. 1914 június, 68. gy. e. Szolnok, onnan a szerb harctérre jutott, Sabácnál megsebesült, Bécs felé vitték nehéz sebével, de hogy melyik kórházban halt el nem tudni. A noteszt, pénztárcáját egy kevés magyar és szerb pénzzel az édes apja itthon a városházán megkapta, de hogy honnan küldték nem tudja.

BALOG Ferenc, 1892. nőtlen, bevonult 1914 augusztus 10-én a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren Sabácnál karlövést kapott. Gyógyulása után Prágába, gépfegyverosztagba osztották be és az orosz harctérre vitték. Ott is megsebesült, felépülése után 1916. március 24-én visszament az orosz harctérre, s június 21-én fogságba esett. A jakaterunoszlávi vasgyárban dolgozott mint fogoly, onnan több levelet írt. 1917 októberében beteg lett, egy bajtársa híradása szerint 1918. február 10-én hastífuszban meghalt. A foglyok temetőjébe temették.

BALOG Imre, 1880. nős, bevonult 1915 január 2-án Budapestre. A 29. gy. e. tréningjével az orosz harctérre a Kárpátokba ment, ott egy hónap múlva beteg lett, több kórházban gyógyították, végre is betegen hazaerestették, s itthon 1917. február 28-án meghalt. A déli temetőben van eltemetve.

BALOG Imre, 1894. nőtlen, bevonult 1914 október 26-án Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Előbb a szerb harctérre, majd 1915. január 11-én az orosz harctérre vitték, onnan a 101. számú tábori postán 1915. január 15-én írt utoljára. A magáéhoz hasonló jó egészséget kívánt szüleinek, csak azt fájjalja, hogy olyan nagyon messze van tőlük. 1915 február 2-án eltűnt.

BALOGH Imre

G.BALOGH Imre

BALOGH István

BALOG István, 1883. nős, tizedes 1914 Szolnok 68 gy. e., Zimonyba, majd a szerb harctérre került 1914 október 29-én írt utoljára, november 4-én Sabác alatt fejlődést kapott, ott pihen egy erdő szélén.

BALOG István, 1887. nős. 1914 július, a 29. gy. e.-hez. Az orosz frontra került 1915-ben, addig küldönc szolgálatot teljesített. Utolsó levelét 1916. június 3-án írta, azóta semmi hír róla.

BALOG László, 1876. nős, bevonult 1914 júliusában Jászberénybe, a 29. h. gy. e.-hez. Onnan Pólába vitték, ott négy évet töltött, azután áttették az olasz harctérre, majd Albániába helyezték át, s ott 1918 szeptember hónapban eltűnt.

BALOG Sándor, 1885. nős. 1915 februárban sorozták. Komáromban a 6-os vártüzéreknel képezték ki, fél év múlva az olasz harctérre ment, 1918. februárban itthon volt szabadságon, amikor visszament, június 12-én autón egy hordó benzint szállítottak, repülőről bomba hullott rá, mind megégették. Garamora völgyében van eltemetve.

BARANYI Béni (Benjámín), sz. Püspökladány, 1887. ide nősült 1915 őszén besorozták, Debrecenbe a 3. h. gy. e.-hez vonult be, ott képezték ki 1916 június 25-én az olasz harctérre ment, és még azon hónapban elesett a Doberdón.

BARÁTH Imre

BARÁTH Miklós

BARTHA András, szül. 1878-ban, Bartha Lajos (1868) öccse) Besorozták 1914. december 31-én, Egerbe vitték. Két hónap után beteg lett s csapatától a tropaki kórházba került. Onnan Budára hozták, ott gyógykezelték. Mikor felgyógyult, Soroksárra, a munkásosztaghoz került lóápolónak. 1915. április 24-én súlyos tüdőbajjal jött haza. Nem gyógyult meg. 1919 november 6-án meghalt. A Déli temetőben pihen.

BARTHA Imre, 1885. nős. 1914-ben 29. gy. e. szerb harctéren szolgált a nagy visszavonulásig, aztán az orosz frontra került, onnan betegen Bécsbe vitték. 1915 áprilisban 14 napig itthon volt, május 6-án ismét az orosz frontra ment és szeptember 18-án lövés következtében meghalt.

BARTHA Imre

BARTHA Lajos, született 1868-ban. Bevonult 1916. március 4-én Budapestre a 29-ik h. gy. e.-hez. Pár hét múlva a trénnel az olasz harctérre került. A 207-es katonavonattal mint sebesült került vissza Magyarországra. 1917-ben a káderéhez Prágába került, onnan ismét a frontra, ahol egy szörnyű ütközet borzalmaitól elméje megzavarodott. 1918-ban előbb a budapesti 16-os helyőrségi kórházban ápolták, majd a nagyváradi elmeegógyintézetbe vitték. Itt halt meg – mint feleségét értesítették – 1919-ben.

BARTHA Lőrinc, 1892. nőtlen, tényleges katona káplár volt Zimonyban a 68. gy. e.-ben. Előbb a szerb harctéren sebesült meg, 1916-ban év elején az orosz harctérre vitték, 1916. június 16-20 közt, a limanovai harctéren elesett.

BARTHA Péter

BARTHA Péter

BARTHA Sándor, 1981 nőtlen. 1914-ben tényleges katona volt a 68. gy. e.-nél Zimonyban. A szerb harctéren 1914. szeptember 29-én éjjeli ütközetben eltűnt.

BASA Imre

BASA János

BAZSÓ László

BÁCSKAI György, sz. Tiszafüreden, ide nősült. Besorozták 1915-ben, Budapesten képezték ki. Először az orosz fronton volt, onnan gyomorbetegséggel több kórházban feküdt, majd ismét az orosz harctérre ment. Az orosz fegyverletétel után Eszékre, onnan az olasz frontra vitték ott fogságba esett. 1918 december 10-én irt utoljára, írta, hogy jól bánnak vele, de vágyik haza. 1919 április 29-én Sevigliánóban halt meg, ott temették el.

BÁRÁNDI Gyula

BENE Ferenc

BENE István, 1890. nőtlen, mint egyetlen fiú katonai szolgálat alól mentesítve volt. A háborúban bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. gy. e.-hez, ott képezték ki, majd az orosz frontra vitték 1915 február 25-én haslövéllel kórházba került, de hogy melyikbe és mikor halt el nem tudják.

BENESÓCZKI János

BERTA Márton, rk. sz. Taburán, 1877. ide nősült. Bevonult 1916-ban a 29. h. gy. e.-hez Budapestre, tizedes volt. Az orosz harctéren 1917. július 28-án a Kirlibabától északra eső 127 számú magaslaton elesett.

BÉRCZI Imre

BÉRES András

BÉRES István, 1888. nős. 1914 Szolnok 68. gy. e. szerb harctérre került, onnan tüdőbeteg a brassói, majd a karcagi kórházba jutott. 1915 június 15-én behívták. Prágából az orosz frontra vitték, onnan ismét betegen a lőcsei kórházba vitték, hol 1916 április 21-én meghalt.

BÉZI János, 1883. nős, bevonult 1915 február 15-én Szekszárdra, előbb Csernovitzban a határcsendőrségnél szolgált, májusban Breckskába (Bosznia) vitték, 1916 október 5-én indult az olasz harctérre. 1917 május 1-én rajvonalba, tábori őrségre küldték, július 20-án irt utoljára, 1917 augusztus 3-án a Doberdón nyaklövést kapott, ott temették el.

BÉZI József, 1887. nős, 1914 végén, kényszermunkára vitték el Lemberg környékére, s bár nagyothallott Lembergben mégis besorozták és az orosz harctéren alkalmazták. 1916 szeptemberében őrségen, mivel nem hallotta az örök felszólítását, a sötétben pedig nem láthatták az egyenruháját, saját bajtársai lelőtték. Értékeit, véres tárcáját stb. hazaküldték.

BÉZI Mihály, 1887. nős. 1914-ben 68. gy. e. orosz harctérre jutott, ott 1915 május 20-án elesett.

BÉZI László, 1879. nős. 68. gy. e. oláh fogságban halt el.

BIHARI András

BIHARI József, 1881. nős. 1914 Szolnok 68. gy. e.-hez vonult be, Augusztus 10-én a szerb harctérre vitték, ott nov. 6-án Sabác ostrománál elesett.

BIRIZLÓ János, 1896. nőtlen. 1915 júliusban Székesfehérrre vonult be, onnan Csíkszeredára. A 314-es h. gy. e.-nél 1916 február 20-ig szolgált, akkor orosz frontra Volhíniába vitték, hol fogságba jutott. Két levelet a tulai kormányzóságból írt, ott a 46-os zemkai kórházban nyoma veszett.

BIRKÁS Imre, rk. született 1893-ban. Bevonult 1914. augusztus 14-én Budapestre, a tüzérekhez. Előbb a szerb, majd az orosz és olasz harctéren küzdött, összesen negyvenegy hónapig volt a fronton. 1917-ben Szent Mihály nap szombatján (szeptember 24-én) betegen jött haza szabadságra, s nem is gyógyult fel többet. Még ez év december 8-án meghalt. Karcagon van eltemetve.

BIRKÁS János, rk. 1897. nőtlen, besorozták és 1915 nyarán bevonult Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Az orosz harctéren 1916. január 19-én Rarance mellett (Bukovina) elesett.

BIVALITZ Mihály, 1873. nős, bevonult 1916 elején a 13-ik huszárezredhez Kecskemétre, káplár volt. az orosz harctéren szolgált, orosz fogságba jutott s ott halt meg 1917 augusztusban.

BÍRÓ István

BODNÁR Béni (Benjamin), nős, szül. 1875-ben. Besorozták 1915 októberében, bevonult ugyanez év november 1-én a debreceni 3-ik honvéd gyalogezredhez. Innen 1916. január 1-én már mint őrzető az olasz frontra került. Utoljára 1916. október 9-én irt. „*Holnap vonulunk fel a harcba*” – írja. Ő aztán nem is irt többet. Feleségével, Szabics Rozáliával a budapesti 29-ik népfőlkelő parancsnokság annyit közölt, hogy a levelében jelzett ütközet után eltűnt. Azóta se érkezett róla semmi hír.

BODNÁR György

BODNÁR Imre, 1880. nős. 1914 júniusban 29. gy. e. Szarajevóból Montenegró alá őrségre mentek. Ez év szeptember 1-én azt írta, tudatja majd melyik frontra jut, de már szeptember 5-én eltűnt.

BODNÁR János, 1882. nős. 1615 márc. 15. Szolnok 68. gy. e. Kevés képzés után Prágába, onnan az orosz harctérre került, ott a radowói csatában erős srappnel tűzbe került. 1915 szeptember 12-én ágyék sérülésébe belehalt.

BODNÁR József, 1889. nős. 1915 elején lovakkal ment el, 8 hó múlva jött vissza. 1915 őszén besorozták a 29. gy. e.-be. Kelenföldön 1916 elején képezték ki. – Május elején az orosz frontra, Bukovinába ment, utolsó levelét augusztus 3-án írta. Ebben tudatja, hogy három szuronyrohamban vett részt szerencsésen. Azóta semmi hír róla.

BODNÁR Mihály, 1890. nős, 1914 őszén besoroztatván, 1915 január 15-én bevonult Szolnokra a 68. gy. e.-hez. 1 hónapi képzés után áttették Szabadkára a 86-osokhoz, március 15-én az olasz harctérre vitték s ott a Vöröskereszt tudósítása szerint 1915. június 23–24 közt eltűnt.

BODNÁR Péter, 1870. nős. 1919. június 24-én az oláh betöréskor a vörös fronton civil ruhában dolgozott, az oláhok öt 13-ad magával, a vörösek által elhagyott gépfegyverek közelében találták és a Tibucnál 13-ad magával agyonlőtték. (Statisztikába nem vettem be.)

BOLDIZSÁR Andor, izr. őrmester. (Nevét az izr. Szentegylet küldte be. Egyéb adat nincsen róla.)

BOLDIZSÁR Gáspár, 1879. nős. 1914 29. gy. e. a montenegrói és albániai fronton szolgált 1 évig, 1915-ben az olasz harctérre jutott, 1917 november elején lövéssel a Zsolnai kórházba vitték, ott operáció után meghalt 1918. február 23-án.

Szikszai BENYÓ Gábor

BOROS István, sz. Dévaványán 1889. ide nősült. Bevonult Szolnokra, a 68. gy. ezreddel szerb harctérre ment s szeptember 28-án Tabanovicsnál fejlődést kapott.

BOROS János, 1892. nőtlen, bevonult 1915 március 15-én Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Prágába képezték ki, nyáron az orosz harctérre vitték s ott megszakítás nélkül 3 évet töltött. Az orosz béke után, 1918 nyarán az olasz harctérre küldték. Ott a farán gránátzilánktól súlyos sebet kapott. A prágai kórházba szállították. A forradalom kitörésekor ott is felborulván a rend, 1918 őszén hazavánszorgott, s itthon 1920 április 29-én meghalt. A déli temetőben pihen.

BOROS Jenő, 1888. nőtlen. A harctéren sok fele és sokat szolgált. 1918 őszén, a háboru végeztével sebesülten került haza. 1919 május 3-ra virradó éjjel a megszálló oláh seregből több részeg katona rátört a házukra. A testvérével együtt nővérei védelmére kelt s egy oláh katona lelőtte.

BORSÓS Imre, 1895. nőtlen. 1915 tavaszán lovakkal hajcsárnak vitték el Lux-ba. Ott besorozták a 29. gy.-hez, 1915. június 16-án írta utolsó levelét orosz fogságból. Többé nincs hír róla. Később egy bajtársa állítása szerint egy orosz kórházból fürdeni küldték, s egy orosz folyóba fűlt bele.

BORUZZ Imre, 1882. nős, bevonult 1914 júniusában Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A szerb harctérről visszavonuláskor, december 18-án nagybetegen került az ópazuai (Horvátország) kórházba, ahol fej- és hastífuszban halt meg 1915 március 3-án. Holttestét két év múlva haza szállították, az északi temetőben pihen.

BORUZZ Lajos, 1889. nős, 1914 Budapest 29. gy. e. A szerb harctéren megsebesült, felgyógyulása után 1915 március 15-én orosz harctérre ment, júniusban orosz fogságba esett, ott halt meg 1916-ban Aszthuriában.

BÓDI Imre

DR. BRECKNER Frigyes

CZINA László, 1891. nőtlen. 1914-ben tényleges katona volt Zimonyban a 68. gy. e.-ben. Szerbiában, majd az orosz harctéren többször megsebesült, mindig felgyógyult, utoljára az olasz harctérre vitték, ahol az Isonzónál, Isztriában 1917. május 14-én elesett.

CZINEGE Balázs, r. k. született Nagyvánon, 1875., 9 éves kora óta Karcagon lakott, nős. Bevonult 1915. április 26. Budapestre az 1. honvéd huszár ezredhez. Az orosz harctéren augusztus 1-én kolerában hirtelen elhalt.

CZINEGE Elek

CZINEGE Mátyás

CSÁSZÁR József, elesett 1915-ben. (Több adat nincs.)

CSENGA István, 1882. nős. 1914 júliusában vonult be Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctéren Colnicában november 26-án haslövést kapott, december 3-án meghalt.

CSENGA Sándor

CSIKOS János

CSIZMÁS Ignác

CSÍZI János, 1889. nőtlen. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. A szerb harctérre vitték. Bajtársai elbeszélése szerint 1914. november 4-én a deckung közelében levő fákra szerb komitácsik másztak fel, s amikor ezek elriasztására ő a fedezékéből kiment, egy szerb lelőtte.

CSOKAI Imre, 1887. nős, bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez, onnan Zimonyon át a szerb harctérre vitték hol Karaguja mellett 1914. november 27-én súlyosan megsebesült. Kórházba szállítás közben november 28-án, a nagy vérveszteség miatt meghalt. Obranováctól délre, Piromán-ban van eltemetve.

CSOKAI László, 1893. nőtlen, az előbbi öccse, bevonult 1914 őszén, Szolnokra a 68. gy. e.-hez. 1915 márciusig kiképezték, március közepén az orosz harctérre vitték, ahol 1915 december 20-án fogságba jutott. Asztrahánból, Szamarkandból többször irt, utolsó levelét 1918-ban küldte, azóta semmi hír róla. Egy bajtársa beszélte, hogy hazafelé jövet Moszkván túl beteg lett, kórházba vitték. Bizonyára a kórházban halt el, de hogy melyikben, nem tudni. A családban a négy fiúból e kettő (Csokai Imre és László) pusztult el.

CSOKAI László

CSOMBORDI Gergely, szül. 1880. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. h. gy. ezredhez. A szerb harctérre vitték s onnan 1914. október 30-án a drinjacai kórházba került. Itt meghalt, 1914. november 13-án temették el.

CSORDÁS András, 1879. nős. 1915 augusztus 20-án vonult be Kelenföldre az 1. honv. huszárezredhez. Az orosz frontra jutott, ahol 1916. augusztus 7-én fogságba esett, 1918 január 7-én érkezett utolsó levele. Szibériában, Omszk-ban halt meg elmebajban.

CSORDÁS Gáspár, 1896. nőtlen. 1915 júniusában a 29. gy. e.-hez Kelenföldre vonult be. Gépfegyveres osztaggal Bukovinába, majd beljebb, az orosz harctérre ment. 1917. augusztus 8-án fejlövésrel Debrecenbe vitték, ahol egy hétig élt, édesanyja meglátogatta, a karjaiban halt meg.

CSURKA János

CSURELLA József, 1889. nőtlen. 1914 júliusában vonult be Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A szerb harctérről 1914. szeptember 18-án irt utoljára, Sabác ostrománál eltűnt.

DARUKA László, 1897. nőtlen. 1915 augusztusában besorozták, és október 15-én vonult be Kolozsvárra. Hathi kiképzés után az orosz harctérre vitték, hol 1916. június 5-én „gránát lövésben” elesett.

DEBRECENI János, 1882. nős, bevonult 1916 február 15. 68. gy. e. Prágába, onnan orosz, majd az olasz harctérre került, sebesülten hozták Kaposvárra, ahol 1917. június 14-én meghalt.

DEMJÉN Sándor, elesett 1914-ben. (Özvegyét 1924 nov. 16-án temettem, más adatom nincs.)

DERDA István, 1875. nős. 1915 április Budapest I. honvéd huszárezredhez vonult, június 10-én az orosz harctérre került, 25-én azt írta, hogy beteg, azóta semmi hír róla. Társai szerint a tatárkai kórházban halt el járványban 1915 augusztus 2-án.

DEVECSERI József

DÉCSEI Ferenc

DÉCSEI József, 1874. nős. 1914. december 31-én, mint szanitéc katonát a kecskeméti kórházba hívták be ápolónak. Kiütéses tifuszt kapott, 1915. január 29-én meghalt. Egy év múlva haza hozták, az északi temetőben pihen.

DÉCSEI László, 1888. nős. 1914. november 26. Szolnok 68. gy. e. keretében a szerb harctérre vitték, onnan karácsonykor áttolták az oroszra, ott sebesülést és fejtífuszt kapott. Az ungvári kórházban halt meg 1915 március 4-én.

DÉCSEI Lőrinc, 1882. nős. 1914 júliusában Budapestre, a 29. gyalogezredhez. Augusztus 22-én a szerb harctérre került, utolsó levelét szeptember 28-án írta. Október 1-én haslővést kapott, Tuzlán temették október 10-én.

DÉZSI István, 1899. nőtlen. Besorozták 1917 január, márciusban Budapestre vonult a tűzerekhez ott képezték ki. Ősszel az orosz harctérre vitték, ott volt 1918 elejéig, akkor az olasz harctérre vezényelték, sokszor irt szüleinek, utoljára 1918. június 20-án, s még az nap Walle di Ronchinál hősi halált halt.

DOBRAI Lajos, szül. 1886. nős. 1914 júliusában vonult be a 68. gy. e.-hez Szolnokra. Az orosz harctéren, 1915 február 15-én a neusandeci tábori kórházban, vérhasban elhalt.

DOBRAI Pál

DOMÁNYI István

DUKA László

DUSA Bálint, szül. 1883., nős. 1914 júliusában vonult be a 68. gy. e.-hez Szolnokra. Az orosz harctéren 1916. június 30-án mell lövést kapott. Csehország több kórházában gyógyították, 1918 tavaszán felmentették a katonai szolgálat alól, de később is állandóan beteges volt és még azon év október 5-én meghalt. Az Északi temetőben van eltemetve.

DUSA Lajos

DUSA Péter, szül. 1883. nős. Bevonult 1918 januárjában Kelenföldre 29. gy. e.-hez. Már februárban az olasz harctérre vitték, ott fogságba esett és meghalt.

DUSZA Imre, r. k. 1887. Az 1915 év elején az orosz harctérre vitték, s tavasszal a Kárpáti harcokban elesett.

ECSEDI Péter, 1882. nős. 1914 júliusában vonult be Budapestre a 29. gy. e.-hez. Szerbiában augusztus 20-tól november 29-ig küzdött, akkor Valjevó közelében Lyg mellett elesett.

ELEK Imre, 1887. nős. 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez Először 14 hónapig katonai csendőr helyettes volt. 1915. szeptember 7-én Prágába, onnan szeptember 27-én az orosz harctérre Wolhíniába vitték. Ott beteg lett, itthon meggyógyult s visszament az orosz frontra. 1917. február 1-én Olaszországba tették át, április 19-én Trieszt környékén, Lukaticnál srápnél lövés következtében megsebesült és elvérzett.

ELEK János, 1896. nőtlen. 1914-ben Szolnok, Prága után a 68. gy. e. kötelékében az orosz harctérre került, ott 1916. július 13-án a Moskowban elesett.

EPERJESI Imre, 1890. nőtlen. Besorozták 1914 novemberében, bevonult 1915. január 15-én Szolnokra. Prágában, a 68. gy. ezrednél képezték ki. 1915 júliusban az orosz frontra vitték, s ott a sógora állítása szerint 1915. szeptember 3-án elesett, a vöröskereszt jelentése szerint pedig eltűnt.

EPERJESI János, 1890. nőtlen. Katonai sorsszolgálat a háború kitörésekor telt volna le. Budapesten a 10. tüzezezrednél éppen ágyúgyárban dolgozott, de három nap múlva már Sabác alól irt levelet. Onnan egész hadtestével Galíciába, Lemberg közelébe vitték, hol megsebesült, felgyógyulva a Mazuri tavakhoz került, itt tifuszból megbetegedett. Buda-

pesten meggyógyították majd ismét az orosz harctérre ment. A kárpáti harcokban a gyimesi szorost védte. Később, 14 napi szabadság után, Bécsbe ment, ágyúmester lett. 1917. októberben a I. tüzérezredbe osztották, s 1918 tavaszán az olasz harctérre, az Isonzóhoz küldték, és ez év október 30-án Triesztben meghalt.

ERDEI Lajos, 1895. nőtlén. Besorozták 1915-ben, bevonult 1916. január 17-én Szolnokra. Prágában a 68. gy. ezrednél képezték ki. Először az orosz harctérre vitték. Egy évig küzdött Wolhyniában. A gépfegyverosztagával együtt fogságba került, de megszökött. 1917 elején az olasz harctérre vezényelték. Panaszkodva írta, hogy nincs rá lehetőség, hogy ebből a pokolból megszabaduljon. Sebesülten került a laibachi kórházba, és ott 1917. május 22-én meghalt.

ERDÉLYI László, 1889. nőtlén. 1913 őszén jött ki a katonaságtól Zimonyból, 1914 júliusban is oda vitték vissza. Zimonyból a szerb harctérre ment, hol Sabácnál november 5-én elesett.

ESZENYI Zoltán

FARKAS András, 1877. nős. Bevonult 1914 júliusában Jászberénybe a 29. gy. e.-hez. Tizedes volt. A szerb harctéren láblövést kapott, Zalaegerszegen gyógykezelték, felépülése után az orosz harctérre vitték, mint szakaszvezetőt. 1916 májusában őrmester lett, júliusban Csernovitz mellett, Cserevicnél haslövést kapott. Ott temették el. Halála után kapta meg a kis- és nagyezüst vitézségi érmet.

FARKAS György

FARKAS István, r. k. 1895. nőtlén. Bevonult 1915. május 15-én Szolnokra. A 68. gy. e.-nél képezték ki, hat hét múlva az orosz harctérre vitték, július 2-án írta az utolsó levelét. Ez idő tájban (július folyamán) Iwángorodnál eltűnt.

FARKAS János, 1896. nőtlén, besorozták 1916 elején. Prágába vonult be a 68. gy. e.-hez. Néhány hónapi képzés után az orosz harctérre vitték, 1917 húsvétján itthon volt, akkor a testvérétől már a végső búcsú előérzetével köszönt el. 1917. június 16-án a Hrypa folyó mentén srappell lövésben meghalt. Holatin községben temették el.

FARKAS József, az állami anyakönyvnel ennyit találtam: 68. gy. e. 1914. november 28-án meghalt. Adatom nincs róla,

FARKAS Lajos, rk. 1878. nős. Bevonult 1914-ben Jászberénybe, a 29. gy. e.-hez. A szerb harctérre, onnan betegen a kaposvári kórházba került. Gyógyulása után, 1915. február hónapban Budapestre, április 15-én az orosz harctérre került, s ott 1915. május 19-én egy éjszakai támadásban gyomorlövést kapott. Tömegsírba pihen. Utolsó levelét 1915. május 6-án írta, ennivalót kért, a felesége küldött is, de azt ő már nem kóstolta meg.

FAZEKAS Ferenc

FAZEKAS Imre, 1874. nős. Bevonult 1915. október 4-én Budapestre a 29. gy. ezredhez. 1916. január közepén az orosz harctérre vitték, március 26-án Csernovitznál megsebesült, március 29-én levélben elbúcsúzott a családjától, 30-án meghalt Csernovitzban.

FAZEKAS János, 1888. nős. Besorozták 1914. október 19-én, bevonult 1915. január 5-én Budapestre a 29. gy. ezredhez. Három hónapi képzés után az orosz harctérre vitték, 1915 május 31-én elesett.

FEHÉR János, 1873. nős. Bevonult 1914. november 14-én Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctéren szolgált a visszavonulásig, akkor pihenőre Versecre vezényelték. 1915 májusában az olasz harctérre vitték, 1915. június 28-án írta utolsó levelét. Egy kunmadarasi barátja T. Nagy János írta, hogy kórházba vitték, kérdezi, hogy irt-e onnan haza? de sem levele, sem hír nem jött többé róla.

FEHÉR János

FEHÉR László tizedes, 1880. nős. Bevonult 1914-ben Jászberénybe, a 29. gy. e.-hez. A szerb harctéren november 6-án, a Fogodina hegy melletti ütközetben elesett.

FEKE András, 1888. nős. 1914-ben vonult be a 68. gy. e.-hez Szolnokra. A szerb harctérről, Mitrovicáról irt utoljára, 1914 november 27-én. Aznap fejlődést kapott, december 5-én temették el.

FEKE Imre, 1885. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. gy. e.-hez. A szerb harctérre ment, az utolsó életjelt 1914. december 5-én adta abban a levélben, amelyben gyermekeinek a gondját különösen rábízta a feleségére. Bátor, a legveszélyesebb megbízásokra is önként vállalkozó hős volt, így tűnt el.

FEKETE Mihály, 1885. nős. A szolnoki 68. gy. e.-hez, sorozták Kisújszálláson 1915 januárjában. Előbb két hónapig Szolnokon kapott kiképezést, aztán Szabadkára, a 86. gy. e.-hez tették át. Onnan három hó múlva az orosz harctérre vitték, könnyű sebesülést kapott, de mint tisztiszolga sebesülten is a harctéren maradt. 1916. június 7-én a halántékán lövést kapott, Szederincén közös sírba temették. Néhány bajtársa szerint sebesülten orosz fogságba jutott, de sem az ilyen nemű kutatás sikerre nem vezetett, és életjelt sem nem adott soha.

FEKETE Mihály, rk. 1889. nős. Besorozták 1916-ban, bevonult 1917-ben Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Ottani kiképzése után az orosz harctérre jutott és ott 1918-ban eltűnt. Utolsó levelét Lembergől 1918. szeptember 18-án írta, azóta semmi hír róla.

FEKETE Sándor, rk. 1891. nőtlen, (Fekete Mihály öccse). A háború kitörésekor sorkatoná volt, Zimonyban szolgált a 68. gy. e.-ben. A szerb harctérre került, ott a háború elején súlyosan megsebesült. Szlavon-Bródba vitték, az ottani katonai kórházban halt meg 1914. november 1-én.

H. FERENCZI István, 1880. nős. 1914-ben Budapestre, a 29. gy. e.-hez vonult be. A szerb harctéren szeptember 14-én a Pasinó Bodó melletti ütközetben eltűnt.

FERENCZI Mihály, rk. 1888. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, majd Zimonyba, a 68. gy. e.-hez került. A szerb harctéren 1914. augusztus 19-én a Czigányszigeten, az első ütközetben elesett.

FISCH Mózes Áron

FISCHER Aladár, izr. 1879. nős. Bevonult 1915-ben Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Albániába vitték, s ott 1918 évben hajón, hajótűz következtében elpusztult.

FODOR Elek, 1889. nőtlen, (Fodor Lőrinc és László öccse). Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren váll-lövést kapott, még fel sem épült teljesen, amikor az orosz harctérre vitték. Ott 1915. március hónapban, az uzsoki szorosnál gránátrobbanás tépte szét.

FODOR Imre

FODOR Lajos

FODOR László, 1886. (Fodor Lőrinc öccse) nős. Bevonult 1916-ban Szolnokra. A 68 gy. e. távíró osztagába osztották be. Az orosz harctéren súlyosan megsebesült. A szolnoki kórházban gyógyították, végül mint szolgálatra alkalmatlant hazabocsátották, itthon 1917. szeptember 19-én meghalt. A Déli temetőben van eltemetve.

FODOR Lőrinc, 1878. özvegy. Bevonult 1914 júliusában Jászberénybe, a 29. h. gy. e.-hez. Az orosz harctéren küzdött. Utolsó levelében elbúcsúzott a szüleitől, s 1916 márciusában eltűnt.

K. FODOR Sándor

FÖGEL Antal, rk. 1878. nős. Besorozták 1915-ben, bevonult 1916. március 28-án Prágába a 68. gy. e.-hez. Kevés kiképzésben részesült, mert kórházba került s onnan alig felgyógyulva az orosz harctérre vitték. 1916. július 17-én megsebesült, 1916. augusztus 23-án a kassai katonai kórházban sebesülésébe belehalt. Holttestét hazahozták, a róm. kath. régi temetőben pihen.

FORGÁCS Lajos, 1897. szül. Vámospércsen, nőtlen. Karcagra kerültek, itt sorozták be a 39. gy. e.-be, az olasz harctéren, az Isonzónál 1916. november 30-án elesett.

FŐRIÁN Sándor

FŐZŐ Imre, 1890. nőtlen. 1914 Szolnok 68. gy. e. Előbb a szerb harctérre, onnan 1915 januárban az orosz harctérre került. Egy hónapi szolgálat után tifusz-betegén Fenyvesvölgyre vitték, ott halt meg 1915. február 22-én.

FRIEDMANN Bernát, izr. 1888. nőtlen. Bevonult 1915. január 1-én Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Ott és Szabadkán képezték ki. Az orosz harctéren a Stebnik melletti ütközetben 1915. május 26-án négy golyótól találva esett el.

FÜLEP János, 1882. nős. Bevonult 1914 júliusában a 68. gy. e.-hez Szolnokra. Az orosz harctérre került, ott novemberben vérhasba esett, de felgyógyult. Az olmtúzi kórházból 1915. márciusban Szolnokra, onnan ismét az orosz harctérre ment, ott küzdött 1916. július 1-ig. E napon Wolhínában comblövésben elvérzett.

GÁL Sándor

GELLÉRT István, 1894. nőtlen. 1914 tavaszán sorozták, a háború kitörésekor bevonult Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Ott képezték ki, novemberben az orosz harctérre vitték. Egy bajtársa Szilágyi Lajos beszéli, hogy Homonnánál egy hegy tetején, támadást vártak, közben lementek vízért, a támadás megindult, ők fel is jutottak a hegyre, de Istvánt nem látták többé, eltűnt. Minden kutatás sikertelen volt.

GYÖKERES István, 1889. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre a 29. gy. e.-hez. A szerb harctéren a Fekete hegységénél 1914. szeptember 14-én gránát lövésben elhalt.

GYÖNGYÖSI József, rk. született Orosházán 1884. ide nősült. Bevonult 1914 júliusában Békéscsabára a 101. gy. e.-hez. Tizedes volt. Az orosz harctéren szolgált, lábfagyással, majd gyomor bajjal többször volt kórházban, mindig az orosz harctérre vitték vissza. Ott 1917. szeptember 3-án a czardaki magaslaton, gránátlövéstől találva elesett.

GYÖNGYÖSI Sándor, 1869. nős. Szolnokra vonult be 1916. április 26-án a 68. gy. e.-hez, őrzető volt. Végig küzdötte a háborút, 1918. november 2-án leszerelt. Amikor hazafelé utazott, a nagy tolongás miatt a vonat tetejére ment fel, ahonnan Szolnok és Zagyvarékas közt egy vashíd lesodorta. A homlokán és a jobb lábán halálos sebet kapott. A síneken találta meg holttestét egy vasúti őr. Zagyvarékasban temették el 1918. november 5-én.

N. GYÖRFI János, 1871. nős. Bevonult 1916 februárjában a 68. gy. ezredhez Prágába. Az orosz harctéren Galíciában lett beteg. Előbb a Stríj-i, majd az ungvári kórházba feküdt, innen haza jött, itthon halt meg 1920-ban. A Borjúdüllői temetőben pihen.

GYÖRFI János

GYÖRFI Péter

GYÖRFI Sándor, 1885. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. gy. e.-hez. Ezzel Zimonyba, majd a szerb harctérre vitték. Zimonyból 1915 januárjában vonult ki egységével, s februárban már az orosz harctéren a Kárpátokban harcolt. Gépfegyver golyó által esett el Bolehovszk-nál, ott temették el külön sírba.

GYÖRGY Lajos

GYŐRI Gáspár, 1895. nőtlen. Bevonult 1915. május elején Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Kiképzése után az orosz harctérre vitték, Lembergől írta, hogy egy erdőben vannak mint a farkasok. 1915. október 1-én Demidowkán fejlődés következtében elesett. (Mint szintén háborús következményt jegyzem itt meg, hogy édesapját és János öccsét, 1919 augusztusban a Hegyesboron az oláhok által a búzakeresztbe rejtett gránátok közül egy szétrobbanván, takarás közben halálra sebezte. Néhány napon belül belehaltak a sebeikbe – előbb a fiú, aztán az apa.)

HAJDU Imre, 1887. nős. Bevonult 1914. júliusában Jászberénybe, a 29. gy. e.-hez. Onnan Szarajevóba, majd a szerb harctérre került, s ott 1915-ben eltűnt.

HAJDU István, 1890. nős. Bevonult 1915. január 15-én Budapestre, a 29. gy. e.-hez. Pár hónapi kiképzés után Székesfehérvárra, a 17. gyalogezredbe osztották be, s annak keretében az orosz harctérre vitték. 1915. március 17-én az édesapja neve napjára Homonnán tulról írta az utolsó levelét, azután az első ütközetben eltűnt. Minden kutatás, minden tudakozódás sikertelen maradt.

HAJDU István, 1892. nőtlen. A háború kitörésekor Zimonyban sorkatona volt, a 68. gy. e.-ben. A szerb harctéren Tabanovic mellett 1914 szeptemberében eltűnt. Azóta minden keresés sikernélküli volt.

K. HAJDU István, 1893. nőtlen, bevonult 1914. október 3-án a 68. gy. e.-hez Szolnokra, onnan Prágába. 1915-ben az orosz harctérre került, december 18-án megsebesült, Csehország kórházaiban gyógykezelték, majd visszavitték az orosz frontra, ahol 1916. július 5-én fogságba esett. A fogságból megszökött, 1918. május 20-án betegen érkezett haza, és attól kezdve mindig betegeskedett, 1919 áprilisában halt meg. A Déli temetőben pihen.

K. HAJDU János, 1888. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. gy. e.-hez Augusztus 7-én szerb harctérre vitték, ahol a Kulisti-i magaslatnál vívott ütközetben 1914. szeptember 29-én elesett.

HAJDU József, 1886. nős. Bevonult 1914 júniusában Budapestre a 29. gy. e.-hez. A szerb harctéren fedezékásáskor lövést kapott a karjába. A bajai kórházba vitték s ott 1914. október 11-én tetanuszban, merevgörcsben elhalt. Karcagon, a Borjúdűlői temetőben van eltemetve.

HAJDU Sándor, 1896. nőtlen. Bevonult 1915 július 15-én Budapestre műszaki-utász csapathoz, ott képezték ki. 1916-ban Szerbiába, onnan az olasz harctérre került, 1916. december 9-én sebesülten a laibachi kórházba vitték, s ott hamarosan meghalt.

HALÁSZ István, 1873. nős. Bevonult 1914-ben Jászberénybe, onnan a tábori csendőrséghez osztották be, Nagyszebenben szolgált. Az oláh betörés után az I. honvéd tarack tüzér ezredbe osztották be. Erős meghiléssel Besztercére vitték, ott halt meg a katonai kórházban 1917. április 11-én

HALÁSZ Lajos, 1888. nőtlen. 1915. január 14-én vonult be Szolnokra. A 68. gy. e.-be tették, ott osztották menetszázadba és 1915. március 15-én az orosz harctérre vitték, ahol áprilisban eltűnt.

HALÁSZ László, 1884. nős, besorozták 1915 elején, bevonult 1915. február 16.-án Debrecenbe, a 39. gy. e. Hatheti kiképzés után az olasz harctérre vitték, onnan sokszor írt, 1916. augusztus 27-én haslövést kapott, a gorjanszkói katonai temetőben pihen.

HALTER Ferenc, rk. 1891. nős. 1914 augusztusában vonult be. Lovak mellett, pótszolgálatot teljesített Budapesten. 1915. augusztus 15-én a 68. gy. e. kötelékéből a kombinált 306. gy. e. 9. századába helyezték át, így került az orosz harctérre, ahol 1916. március 22-én elesett. Galiciában, Tukuroc templomtéri temetőjébe temették.

HAMAR Imre, rk. 1881. nős. 1915 besorozták, márciusban bevonult Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Ott kiképezték, aztán Prágába, onnan egy hónap múlva az orosz harctérre vitték. 1916 júliusában srappelből farlővést kapott. Nehéz sebesülésével az Em-Schömbergi (Morvaország) kórházban kezelték, hol 1916. november 12-én meghalt. Holttestét hazahozták, a róm. kath. temetőben pihen.

HAMAR Imre, rk. 1893. nőtlen. 1915. március 5-én hadimunkára vitték el. Májusban Galiciában besorozták, Prágába vitték kiképzésre, de kiadták mezei munkára aratni, amely után - ugyancsak Prágában -, a 48-as gy. e.-hez osztották be. Egy ideig Pilsenben tartották, majd 1915 karácsonya táján az olasz harctérre vitték, ahol évekig harcolt Görcs közelében, majd az Isonzónál. 1918. május 14-én írta utolsó levelét, azóta semmi hír róla.

HAMAR János, (állami anyakönyvi adat) szül. 1883. Bevonult a 29. gy. e.-hez. 1915 február 3-án fejlővést kapott, szállítás közben meghalt.

HAMAR József, rk. az előbbi testvére, 1886. nős, bevonult 1914 júliusában szolnoki 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren az első kivonuláskor fogságba esett, Railáról írta, hogy beteg. 1915. április 15-én Valjevóból írta, hogy beteg. Egy bajtársa szerint Valjevóban halt meg fejtífuszban.

HAMAR Lőrinc, rk. 1891. (Hamar János és József öccse) nőtlen. 1914-ben tényleges katona volt Szolnokon 68. gy. e.-ben. A szerb harctérre került, 1914 december havában fogságba esett. Nadelovácáról többször írt, utolsó levelét 1915 februárjában írta, azóta semmi hír róla.

HAMAR Pál

HANGYÁSI János, 1886. nős, bevonult 1914. Szolnok 68. gy. e. A szerb harctéren megsebesült, a laibachi kórházban meggyógyult. 1915. január 28-án már Bukovinában, az orosz harctéren harcolt. Március 10-én eltűnt.

HANGYÁSI Lőrinc, 1889. nős. Bevonult 1914 júniusában a kecskeméti 13. huszárezredhez. Mint szakaszvezető évekig harcolt a szerb, majd az orosz harctéren. Végül a 68. gy. e.-hez osztották be, s 1918-ban, mint gyalogost az olasz harctérre vitték. Ott az utolsó nagy ütközetben eltűnt. 1918. szeptember óta nem adott életjelt magáról.

HANGYÁSI Mihály

HARTYÁNYI Imre, 1887. nős, bevonult 1915. január 28. Szolnok, 68. gy. e. Az orosz harctéren 1915. április 16-tól harcolt, június 3-án írta az utolsó levelét, azután eltűnt.

HARTYÁNYI János, 1888. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Tizedes volt. A szerb harctéren 1914 október havában haslővést kapott, ebből csodálatosan felgyógyult, azután az orosz harctérre ment, ott több alkalommal is kitüntetésben részesült. 1916. április 29-én súlyosan megsebesült, több kórházon át Prágába került, ott halt meg 1918 február 6-án. Apósa, Csontos Imre, a holttestét haza hozatta. A Karcagtelki temetőben pihen.

HARTYÁNYI Sándor, 1891. nőtlen. A háború kitörésekor sorkatona volt Szolnokon a 68. gy. e.-ben. Előbb a szerb harctéren, a Czigányszigeten szolgált, onnan 1915-ben a kárpáti harcokba vitték, hol mind a két lába fagyást kapott. Nagy nehezen kigyógyulván, ismét az orosz harctérre vitték s ott 1916. szeptember 16-án srappel tépte szét. Takács József református lelkész temette el külön sírba Volhíniában.

HÁLÓ Imre, 1884. nős. Bevonult 1914-ben az I. huszárezredhez Budapestre. Fél évet töltött ott, akkor az orosz harctérre vitték, s ott volt 1918-ig. Az év nyarán itthon aratáskor beteg lett s a szolnoki, majd a budapesti katonai kórházban gyógykezelték, ahol október 15-én tüdővészben meghalt. Rákoson van eltemetve.

HÁLÓ István, 1879. nős. Bevonult 1914. augusztus 15-én a jászberényi III. hadtápbáziszlóaljhoz. Elmebeteg lett, sokáig a zágrábi kórházban gyógyították, majd elbocsátották. 1917-ben a Zita kórházban fölülvizsgálták s mint szolgálatképtelent elbocsátották. 1920. június 17-én halt el Karcagon. A Karcagtelki temetőben van eltemetve.

HÁLÓ János, 1879. nős. Bevonult 1914. augusztus 14-én a 29. gy. e.-hez. Hat hét múlva Beocsinba rendelték csendőr helyettesnek, mint ilyen szolgált 20 hónapot, aztán szabadságon itthon töltött 20 napot. 1916. augusztus elején új beosztásra Budapestre rendelték s 1916. augusztus 14-én az oláh harctérre ment. November 28-án még élt, de azután semmi hír nem érkezett róla, valószínűleg elesett.

HEGEDŰS András

HEGYELI Imre, 1885. nőtlen. Bevonult 1914-ben Budapestre az 1. honvéd tüzérezredhez. A szerb harctéren egy visszavonuláskor eltűnt, a karcagi városházához pedig 1914 végén a Vereskereszt útján Nisből a pipáját, erszényét 1 korona 80 fillér tartalommal azzal küldték vissza, hogy elesett, de a tárgyakat a szülék nem ismerték, hogy az ő fioké volt-e?

HERÉDI Antal

HÉRMÁN András, 1879. nős. Bevonult 1914 októberében Budapestre, a 29. h. egy. e.-hez. Előbb a szerb harctérre vitték, ott beteg lett. Felgyógyulása után 1915 január hóban az orosz harctérre ment, ott 1916 június 25-én haslövés érte, életveszélyes sebesülésével kórházba vitték, hol csakhamar meghalt, a gorochowi temetőben van eltemetve.

HÉRMÁN Imre, (Hérmán András öccse) 1883. nős. Bevonult 1914-ben Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Szerbiában december 13-án fogságba esett. Egyszer Kragujevac-ból írta, hogy nagybeteg, hihetőleg ott halt meg.

HOPKA József

HORVÁTH Ferenc

HORVÁTH Gyula

HORVÁTH Lőrinc, 1888. nős. Bevonult 1914 júliusában a szolnoki 68. gy. e.-hez. Előbb a szerb harctéren volt, onnan visszakerült Szolnokra, ahonnan a trénnel az orosz harctérre ment. 1915 karácsonyát itthon töltötte, hat heti szabadságot kapott. 1916. január elején visszament az orosz harctérre, s ott a Holatin melletti csatában 1916. június 16-án elesett. A Sztripa folyó mellett van eltemetve.

HULIN András

ILKOVICS József

IVÁNYI János, 1882. nős. Bevonult 1914-ben Budapestre a 29. gy. e.-hez. Előbb a szerb harctéren küzdött, onnan 1914. november 20-án betegen jött haza. 1915. február 8-án az orosz harctérre vitték, honnan 22 hónapi küzdelem után ismét haza jött. 1917 január 10-én az oláh frontra jutott s ott Tarhavas pataknál Csíkmegyében, őrségen gránát lövés érte.

JANIGA Mihály, (Állami anyakönyvi adatok) a 29. gy. e.-ből 1914. november 23-án a Ravna-Bura melletti ütközetben elesett.

JAVNY Márton

JÓNÁS Lajos

JÓZSA Imre, 1893. nőtlen. Besorozták 1914 tavaszán, bevonult Szolnokra júliusban, 68. gy. e.-hez, ott képezték ki, majd az orosz harctérre vitték, ahonnan sokszor írt. 1915. március 26-án hozzá küldött levél, a 111-es számú tábori postán, azzal a jelzéssel jött vissza, hogy „meghalt”. Azóta semmi hír róla. Társai szerint Szokovinánál lövést kapott, ott temették el.

JÓZSA Mihály, (Józsa Imre öccse), 1899. nőtlen. Besorozták 1917 tavaszán, Prágában a 68. gy. e.-nél kiképezték, aztán előbb az oláh fronton harcolt, majd Karcagon át az olasz harctérre jutott a Piavéhoz, s ott az utolsó ütközetben eltűnt. Az előtt kevéssel már szökdöstek a katonák a frontról, őt is biztatták, de azt felelte: „Inkább az ellenség lőjön föbe, mint szökésért otthon.”

JÓZSA Mihály, 1880. nős. Bevonult 1914 júliusában Jászberénybe, a 29. gy. e.-hez. A szerb harctérre került, három hónap múlva Szarajevóba, aztán Montenegróba, onnan Albániába vitték, ott karlövést kapott. Eszékről még irt, hogy Pestre kerül s ott a felesége látogassa meg, de 1918. augusztus 28-án Eszéken meghalt, ott van eltemetve.

JUHÁSZ Sándor, 1876. nős. A mozgósításkor kétszer is bevonult, de elbocsátották. 1914 november 23-án Jászberénybe hívták be a 29. gy. e.-hez. A szerb harctérre került, ott beteg lett: nem bírta a gyaloglást, fuldoklás gyötörte, de azért amíg valahogy bírta szolgált tovább. 1916 tavaszán Pólába került a kórházba, ott halt meg 1917. február 4-én. Pólában temették el.

KABAI András, 1896. nőtlen. Önként vonult be 1914 júliusában Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Rövid kiképzés után az orosz harctérre vitték. 1915-ben a kárpáti harcokban oldallövést kapott, nehéz sebesülésével május 20-án a debreceni kórházba szállították, megoperálták, de a műtét után 1915. június 2-án meghalt. A debreceni hősök temetőjében pihen.

KABAI Mihály, 1892. nőtlen. Sorozták 1915-ben, Prágában a 68. gy. e.-ben képezték ki, 1916 január 16-án az orosz harctérre vitték. Hét hónapi harctéri szolgálat után 1916. augusztus 15-én srapel lövedék roncsolta szét a nyakát, külön sírba temették.

KACSÁNDI Kálmán Sándor, rk. született 1895, nőtlen. A háború elején vonult be a 68. gy. e.-hez, 1916 szeptember 3-án Wolhyniában elesett, illetve azóta nem tudni róla semmit.

KAMARAI Dávid, 1872. nőtlen. Bevonult 1914-ben a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctéren a háború vége felé eltűnt.

KAPITÁNY András, 1878. nős. Bevonult 1914 októberében Budapestre. A III. honvéd gyalogezredhez került. Megsebesült, a „Zita” kórházban ápolták. Felépülése után Szerbiába, onnan Albániába, majd Romániába került. 1916. szeptember 13-án ismét megsebesült, november 13-án halt meg Budapesten.

KAPITÁNY János, 1896. nőtlen. Besorozták 1915-ben, július 15-én bevonult Prágába a 68. gy. e.-hez. Ott kiképezték s októberben az orosz harctérre vitték, hol 1916 újév reggelén a megfigyelőnél fejlődést kapott, Falkovcina és Kolonezmis közt van eltemetve.

KAPITÁNY János, 1897. nőtlen. 1915 őszén sorozták, október hóban bevonult Budapestre a 29. gy. e.-hez, ott képezték ki. Hat hét múlva az orosz harctérre vitték. 1915–16 telén öt hónapi frontszolgálat után lábfagyással előbb a munkácsi, majd a debreceni kórházba vitték. Háromszor is megoperálták, mindig feljebb-feljebb vágván a megfagyott bal lábát, míg 1919. február 16-án meghalt Debrecenben. A hősök temetőjébe temették.

KAPITÁNY Sándor, 1899. (Kapitány János (1896) öccse. 1917 tavaszán sorozták, Szolnokon és Prágában, a 68. gy. e.-nél kapott kiképzést, de tüdővészben megbetegedve a székesfehérvári kórházba küldték, ott halt meg 1917. október 12-én.

KAPOCSI András

KAPOCSI Imre, 1892. nőtlen. Besorozták 1914. október elején, bevonult október 24-én Budapesten 29. gy. e.-hez, ahol ötheti kiképzés után menetszázadba osztották s a szerb harctérre vitték. Onnan 1915. január 11-én Karcagon át az orosz betörés feltartóztatására Uzsock-ra vitték, onnan április 1-én irta az utolsó levelét, akkor már – irta – csak két karcagi fiu volt életben mellette. Április 6-án fogságba esett egész századával, többé semmi hír nem jött róla.

KARACS Pál, 1893. nőtlen. Bevonult 1915-ben Budapestre, a 29. gy. e.-hez. Az orosz frontra, a kárpáti harcokba vitték, ott beteg lett, s a budapesti kórházban 1917. május 25-én meghalt.

KARÁDI Mihály, 1883. nős. Bevonult 1914 júliusában a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctéren Galíciában, Szokolikinál 1915. március 10-én elesett.

KARÁSZI Imre, 1873. nős. Bevonult 1915-ben Budapestre a 29. gy. e.-hez. Az orosz harctéren 1916 februárban fejlővést kapott, Kolomeába kórházba vitték s ott február 19-én meghalt.

KARSA Sándor

KARSAI István, 1876. elvált. A trénnel vitték el mint kovácsmestert. 1918. január 18-án az olasz harctérre került. A front mögött egy talált kézigránátot akart szétszedni, az felrobbant és szétszagatta. 1918. február 20-án temették Paulinován, az udinei kerületben.

KARSAI János, (Karsai János öccse), született 1891. nőtlen. 1914-ben mint sorkatona, betegsége miatt itthon volt szabadságon. A háború kitörésekor behívták Szolnokra, a 68. gy. e. kötelékében augusztus 10-én a szerb harctérre jutott, 1915. november 4-én Sabác ostrománál elesett.

KARSAI László, 1874. nős. Bevonult 1916 őszén. A 29. h. gy. e. trénnel az orosz harctérre ment, ott 18 hónapi szenvedés után gránátrobbanásból légnyomás érte. 1918. augusztus 12-én halt el Budapesten.

KARSAI László

KATONA Ferenc

KATONA Zsigmond, született 1887., nős. Bevonult 1915. január 15-én Egerbe a 60. gy. e.-hez. Ott képezték ki, ősszel az orosz harctérre vitték, hol egy évi küzdelem után maláriában megbetegedett. Kassán gyógyították. 1917. november elején hat hónapot itthon töltött szabadságon, s már december 6-án meghalt.

KÁDÁR István, 1891. nőtlen. A háború kitörésekor tényleges katona volt Szolnokon a 68. gy. e.-ben, melynek kötelékében a szerb frontra vitték, ahol októberben elfogták. Nisből több levelet is irt, pénzt kért, mert mindenét elszedték. Az édesanyja küldött is az általa irt címre, de azóta semmi hír róla.

KÁDÁR Mihály, 1889. nős. Bevonult: 1915. jan. 15-én Szolnokra a 68-as gy. e.-hez, ott képezték ki. Április vége felé, mikor a karcagi állomáson át az orosz harctérre utazott, anyja és felesége kimentek a vasútállomáshoz s beszéltek vele. 1915. máj. 19-én fejlővést kapott.

KÁLMÁN András

KÁLLAI Imre, született 1890. nőtlen. Sorkatona volt, 1914 ősszel szerelt volna le. Szolnokon a 68-asoknál szolgált, a szerb harctéren megsebesült Budapesten hat hétig gyógykezelték. 1915 júniusában az orosz harctérre vitték, szeptember hónapban Wolhíniában egy comblővést kapott, a szanitécek későn lették meg, nagy vérvesztéssel vitték a kötözőhelyre és kórházba, ahol 1915. szeptember 9-én meghalt. Druszkopoli-ban van eltemetve.

KÁLMÁN András, 1879. nős. Bevonult 1915. március 15-én Budapestre a 29. h. gy. e. Junius 1-én az orosz harctérre vitték, június 27-én irt utoljára a feleségének, 29-én Fakunov mellett egy éjjeli rohamban eltűnt.

KÁLMÁN Elek, 1889. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Előbb a szerb harctérre, onnan az orosz harctérre vitték, hol Wolhíniában fejlővést kapott. 1915. április elején a kolozsvári kórházban megoperálták, 1916. szeptember 3-án, mint katonai szolgálatra alkalmatlant hazabocsátották. Sebe miatt állandóan beteg volt, 1917. március 28-án meghalt. A Déli temetőben pihen.

KÁLMÁN Ferenc, 1888. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren Sabác alatt, 1914. november 4-én esett el. Halálát Kalbruner százados írta meg a családnak.

KÁLMÁN Gergely, 1875. nős. Bevonult 1914-ben a 3. hegyi tüzér ezredhez. Előbb Szarajevóba, onnan Albániába került. 1918. szeptember 25 óta nem érkezett hír róla.

KÁLMÁN János, 1896. nőtlen. Besorozták és bevonult 1915 júniusában Székesfehérvárra, ahol az I. honvéd gy. e. felderítő osztagához osztották be s ezzel 1916 márciusban az olasz harctérre vitték. Az utolsó levelét 1916. augusztus 10-én Tyrolból küldte, azóta nyomtalanul eltűnt.

KÁLMÁN Mihály, református tanító, önkéntes tizedes, nőtlen. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctéren a kárpáti harcokból nagy betegen Linz-be vitték, az útról írt levelében panaszolja, hogy kiviszik a hazájából meghalni. Az állami anyakönyv bejegyzése szerint Linzben halt meg 1915. január 9-én tüdővészben.

KÁLMÁN Sándor

KÁLMÁN Sándor

KÁNTOR Ferenc, 1883. nős. Bevonult 1914 júliusában a 68. gy. e.-hez, az orosz harctérre jutott, ott két évig egyfolytában küzdött, majd hatheti szabadságra haza bocsátották. Annak eltelte után az oláh frontra vitték, hol 1916. szeptember 22-én fogságba esett. 1917 május 14-én a sipotai fogolytáborban meghalt.

KÁNTOR István

KÁNTOR János, 1881. nős. Bevonult 1914-ben, huszár volt. Budapesten halt meg 1918-ban a harctéren szerzett betegségben.

KÁTAI Imre, 1892. nőtlen, besorozták és bevonult 1914-ben a 13-as huszárezredhez előbb Debrecenbe, onnan Kecskemétre, hol kiképeztetvén az olasz frontra jutott, ott gróf Apponyi Lajos lovásza lett. Egyszer lóháton, a tisztje vezetékek lovával egy folyóárkon ugratott át s a vezetékek ló visszarántotta, az a ló amelyiken ült hanyatt vágódva rá esett és mellkasát összetörte. Bécsbe vitték gyógyítani, ahol az édesapja 1916. április 14-én meglátogatta. Nagyon bízott a felépülésében, de április 30-án meghalt. Bécsben temették el május 1-én.

KÁTAI István, nőtlen, az északi harctéren eltűnt. (Hallomás után.)

KÁTAI Sándor, 1882. nős. Bevonult 1914 júliusában Jászberénybe, a 29. gy. e.-hez. A szerb harctérről augusztus 29-én írt utoljára. Bajtársai szerint sebesülten egy barakk kórházba került, amit a mieink visszaszorítása után a szerbek felgyújtottak. Valószínűleg ott pusztult el 1915 tavaszán.

KELE István

KELE Mihály, 1890. nőtlen. Besorozták és bevonult 1914 őszén Budapestre, a 29. gy. e.-hez. Ott képezték ki, kevés ideig a szerb harctéren volt, de csakhamar az orosz harctérre került, ott esett el Jaroszlów-nál 1915. február 1-én.

KIRÁLY Ferenc, 1899. nőtlen. Besorozták 1917. febr. 5-én, bevonult március 10-én Kecskemétre, a 13-as Jász-kun huszár ezredhez. Ott kiképezték, majd a Marosvásárhely környékén levő falvakban hónapokon át tartalékban tartották, később egy kevés időre az oláh harctéren alkalmazták. 1917 év vége felé az olasz harctérre rendelték, ahol a Piavénál csakhamar fogságba esett. Mint foglyot Farenuet-be, Angliába vitték. Mikor a fogságból hazafelé utazott, az úton tüdőlobban megbetegedett, Aszódon halt meg 1920. jan. 18-án.

KIRÁLY István, 1884. nőtlen, bevonult 1915 végén Jászberénybe a 29. h. gy. e., ott képezték ki. 1916 júliusban Galíciába vitték, augusztus hóban fogságba esett, az utolsó levelét 1917. május 23-án írta Taskentből. Azóta semmi hír róla.

KIRÁLY Kálmán

KIRJÁK Antal

KIRJÁK Elek, rk. 1895. nőtlen. Besorozták 1915 februárjában, bevonult májusban Budapestre a 29. gy. e.-hez. Ott képezték ki. 1916. januárban az olasz harctérre vitték, hol a hegyek közt sokszor önként vállalt járőr szolgálatot. Utolsó levelében is azt írta, hogy egy 2000 méteres hegyre megy járőrnek és majd megírja, hogy szabadította meg az Isten. Más írta meg. A hegyen haslövést kapott. Stájerben Kung faluba vitték, ott halt meg 1916. február 3-án, ott is temették el február 4-én.

KIRJÁK István, rk. 1876., nős. A 29. gy. e.-ből 1915. március 13-án Vinkovicén a tartalék katonai kórházban tüdőgyulladásban meghalt. (Állami akv.)

KIRJÁK Lőrinc, rk. 1874. nős. Bevonult 1914. november 25-én a 29. h. gy. e.-hez Budapestre. Három heti kiképzés után a szerb harctérre vitték, onnan 1914. december 31-én irt utoljára, azóta semmi hír róla.

KIS Imre, született 1872. nős. Besorozták és bevonult 1916 februárjában Bécsbe, a 9. gy. e.-hez. Ott kiképezték és mint telefonistát az olasz harctérre, Dél-Tirolba vitték, de az úton beteg lett. A pardubici kórházba szállították, ahol két hónapi betegség után 1918. március 15-én tüdő- és gyomor bajban elhalt.

B. KISS Imre

P. KIS Imre, 1886. nős, bevonult 1914 júniusában Budapestre, a 29. gy. e.-hez. A szerb harctéren szeptember 23-án fejlövésben meghalt. Hambrazina községben van eltemetve.

KIS P. István, 1869. nős, református harangozó. 1917 májusban Szolnokról a 4. szekerész hadosztállyal lekerült az olasz harctérre, onnan betegen Beregbe küldték erdőt irtani, onnan Budapestre, kórházba vitték, majd ugyancsak nagybetegen hazaeresztették. Itthon 1917. december 17-én elhalt vérhasban. A Déli temetőben pihen.

KIS G. István, 1881. nős. Bevonult 1915. március 15-ikén Budapestre a 29. h. gy. e.-hez., onnan Csíkszeredára vitték határszéli csendőri szolgálatra. Az oláh betöréskor fogságba esett, vele volt bajtársai szerint Krencsinben a fogolytáborban 1916. augusztus 6-án tifuszbán meghalt.

KISS Ferenc

GY. KIS Ferenc, 1891. nőtlen. A háború kitörésekor katona volt Jászberényben. A 19. gy. ezreddel a szerb harctérre került. A nagy visszavonulás után átvitték az orosz harctérre, Karcagon átutazván, a szülei kimentek a vasúthoz, ott utoljára látták. 1915. júniusban bajtársai szerint elesett, a hivatalos írás szerint eltűnt.

KIS Károly, 1884. nős, született Kisujszálláson, ide nősült. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren 1914. november 28-án Milovac-nál elesett.

SZ. KIS Lőrinc, 1899. nőtlen. Besorozták 1917-ben, a 8. huszárezredhez vonult be Szabadkára. Ott képezték ki, azután az oláh harctérre vitték, ahol fogságba esett, a fogságban halt meg 1919-ben.

KISE Sándor, 1880. A 29. gy. ezredből 1915. szeptember 17-én a selzi ütközetben, Szerbiában elesett. (Állami akv.) (Török Vince megjegyzése a névsor egy későbbi közleményénél: KISE Sándor – *a kinek adatát az állami anyakönyvből vettem s a „K” betűsök közt leközöltem – bejött hozzám, megköszönte, hogy az ő emlékét megörökíteni akartam s bár őt a hivatalos írás szerint könyvelték el a halotti anyakönyvben, él ma is.*” Kise ugyanakkor egy másik karcagi katona halálával kapcsolatban tett bejelentést. – a szerk.!)

KISS Ferenc, 1887. nős. Besorozták 1914 novemberében, bevonult 1915. január 15-én Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Egy hónapi kiképzés után Ceglédre, onnan pár hét múlva az orosz harctérre vitték, ahol beteg lett. Több kórházban gyógyították, majd ismét az orosz harctérre küldték, hol 1917. október 7-én orosz fogságba jutott. A fogságból 16 levelet irt és íratott. 1917. június 10-én jött az utolsó levele, ekkor még kikötői munkás volt a Fekete-tenger mellett, szeptember 20-án pedig Kazánban szívbajban elhalt.

KISS Imre, 1882. nős. Biharpüspökiben született, ide nősült. Bevonult 1914 júliusában Nagyváradra, a 37. gy. e.-hez, amelynek kötelékében a szerb harctérre került. Sabác bevételénél még életben volt, a nagy kivonuláskor, augusztus 20-án sebet kapott, azóta semmi hír róla.

KISS Imre, 1881., elvált. Bevonult 1913. augusztus 23-án Budapestre a 29. gy. e.-hez. Szeptember elején vitték le a szerb harctérre. Több ütközetben részt vett, míg 1914 december 2-án a golovici magaslatnál vívott ütközetben elesett.

KISS Imre, született 1876., nőtlen. Bevonult 1914 őszén Jászberénybe, a 29. honv. gy. e.-hez. Tizedes volt a hadtápszászlóalj 3. századában, mellyel a szerb harctérre került. Sorsát vele volt karcagi bajtársai így beszélték el: „nappal a Szávából egy nagy, vaskorláttal körülrzárt vízmedencébe vizet szivattyúztunk, éjjel löveget szállítottunk. Egy éjjel, mikor a csata erősen állt és emellett sötét, viharos idő volt, a lövegszállítás közben, nem tudva, hogy a medence korlátját a szerb ágyuk valamelyike ellőtte, e medencébe esett. Hallottuk a segélykiáltását, de a sötétben, a dühöngő viharban és a csata fergetegében nem tudtunk segítségére lenni. Holttestét másnap vettük ki és a Száva mellett, Jakovó alatt temettük el 1915. október 1-én.”

P. KISS Imre, 1888. nős. Besorozták és bevonult 1915 őszén Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Szolnokon és Pesten képezték ki, az orosz harctéren először könnyen sebesült és csakhamar gyógyultan tért vissza ugyancsak oda. 1916. április végén esett el. Valószínű, hogy egy folyónak szorították, s lőtt sebével abba esett bele, mert holttestét nem találták meg a csatamezőn.

H. KISS László 1886. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. gy. e.-hez. A szerb harctéren tetanuszt kapott s 1914. dec. 21-én meghalt a kaposvári katonai kórházban.

B. KISS Sándor, 1874. nős. Bevonult 1915. március 16-án Jászberénybe, onnan Budapestre a 29. gy. e.-hez. Pár hét múlva Újvidékre, onnan Pólába vitték őrszolgálatra. Vakbélgyulladásban megbetegedett s augusztus 8-án Pólában meghalt.

L. KISS Sándor

KOCSIS András, 1892. nőtlen, 1914-ben sorkatona volt. Sabácnál, a szerb harctéren 1914. november 15-én elesett.

KOCSIS Bálint, 1876., nős. Bevonult 1914 júliusában a 29. gy. e.-hez Budapestre. Az év vége felé a szerb harctérre vitték, trénszolgálatot teljesített egészen a Dalmát partokig. 1916 őszén beteg lett, másfél hónapig Budapesten gyógykezelték, majd őrszolgálatra Veresvárra küldték, ahol újabb katonai orvosi vizsgálat után csapatszolgálatra alkalmasnak találtatván, a tüzérekhez osztották be. 1917 márciusában az oláh harctérre küldték, ott 1917. augusztus 17-én egy nagyobb repülőtámadás alkalmával huszadmagával egy nagy fa alá menekült. A fára bomba esett, mind ott pusztultak. Utolsó levelében azt írta, hogy az Imre fia által ültetett barackfa gyümölcséből szeretne enni. Ígérte, hogy mire az őszibarack érik, haza megy. Haza ment!

KOCSIS Imre, 1883. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren mell lövést kapott, de felépült, úgyhogy az orosz harctérre küldték. Ott 1915.

március 17-én súlyosan megsebesült. A karánsebesi kórházba szállították, a felesége érte ment, hogy haza hozza, de útközben meghalt. A Déli temetőben van eltemetve.

KOCSIS Imre, 1886. nős, 1915-ben lovakkal vitték el, hazatérte után besorozták. Junius 27-én bevonult Jászberénybe a 29. honvéd gyalogezredhez, kiképzésre Szabadkára küldték, októberben az orosz harctérre került, ahol egy évig harcolt. 1916. szeptember 8-án Kirli-Babá-nál Bukovinában gránát tépte szétjéjjel.

KOCSIS István, 1870. nős. 1914 őszén a csepeli tölténygyárba vitték kényszermunkára, ott a villanyos köszörű elkapta és roncsolttá sebesítette a kezét. Ettől kezdve az elmebaj tünetei mutatkoztak rajta. Mikor a keze meggyógyult, 1916 májusában besorozták a 29. h. gy. e.-be. Bevonulása után elmebajjal a kórházba került, onnan pedig, mint katonai szolgálatra alkalmatlant hazabocsátották. 1918. június 3-án elhalt. A Déli temetőben pihen.

KOCSIS István, 1873. nős. Bevonult 1915 szeptemberében Budapestre a 29. gy. e.-hez. Az orosz harctéren 1916-ban Rarancznál elesett.

KOCSIS János

KOCSIS József

KOCSIS Mihály

KOCSIS Péter

KOHÁRI Imre

KOLOSTYÁK József, rk. 1887. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren beteg lett, az újvidéki kórházban gyógyították, 1915. március 3-án az orosz harctérre vitték. Utolsó levelét március 7-én írta, március 21-én a Tarnova-Visna melletti ütközetben fejlövés végzett vele.

KOLOZSI Márton, született 1881. Püspökladányban, ide nősült. Besorozták 1914 őszén, bevonult 1915. március 15-én Debrecenbe, a 3. honvéd gy. e.-hez. Ott képezték ki s 1915. május hóban az olasz harctérre küldték. Csak egyetlen levelében panaszkodik, hogy rossz viszonyok közt vannak, minden percben várják a vágószekre jutást. A Vöröskereszt híradása szerint 1915. június 30. és 31-e közt eltűnt.

KONCSEK János

KOÓS András

KOÓS János, született Túrkevényben 1892. nőtlén, a szülei ideköltöztek. A háború kitörésekor tényleges katonai szolgálatot teljesített a Székesfehérvári 13-ik huszárezredben, ahol őrmester volt. Az orosz harctérről 1916. augusztus 25-én írta utolsó levelét, amelyben kérte a szüleit, hogy küldjenek neki bizonyítványt, amelynek alapján mezőgazdasági munkára néhány heti szabadságra ő is eljusson haza, mert míg sokan a káderekből nézik a háborút, ő mindig az első vonalban küzd. Igaz, hogy őrmester lett, megkapta a bronz és kisezüst vitézségi érmet, de amihez ő még sohasem jutott: szeretne egy kis szabadságot is kapni. E levele óta nincs semmi hír róla.

KOPPERMANN Gusztáv, 1888. nőtlén. Bevonult 1914-ben a 68. gy. e.-hez. Még 1914-ben a szerb harctéren fogságba esett, ott halt meg kiütéses tífuszban.

KORÓDI Sándor, 1894. nőtlén, besorozták 1914-ben, október 26-án, bevonult Szolnokra a 68. gy. e.-be, ahol kiképezték. 1915. április 16-án menetszázadba osztották, az orosz harctérre küldték. Fogságba esett, utolsó levelét is a fogságból írta 1915. július 8-án. Hazakerült fogoly bajtársa beszélt, hogy Kisásziában, Zalata Ordán, a kórházban meglátogatta, beszélt vele, s mikor kevés idő múlva ismét kereste, már el is temették. A hivatalos jelentés szerint eltűnt.

KOVÁCS András, 1894. nőtlen. Önként vonult be katonának 1913-ban Debrecenbe, 1914-ben a 3. honvéd gy. e.-ben volt tizedes. A háborúban az orosz harctérre került, utolsó levelét 1914. novemberben írta orosz fogságból. Az ezrede téves jelentése szerint 1914. október 15-én járőrben elesett, egy másik ugyancsak az ezredétől jött jelentés szerint 1914. december 15-én eltűnt. Az orosz Vörös kereszt egyik híradása szerint Tjumenben fogoly és egészséges. Egy másik orosz Vörös kereszt 1917. január 8-án kelt újabb híradása szerint Moszkán kórházában sebesülten fekszik. (Én ez ellentmondó jelentések okát a „Kovács” név nagy elterjedtségében gondolom, bizonyos az, hogy ő maga, említett utolsó levelén kívül soha magáról hírt nem adott. – *Török Vince megjegyzése.*)

KOVÁCS Ferenc, 1877. nős. Bevonult 1914 októberében Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. Mikor vitték ki a szerb harctérre. Az úton beteg lett, visszazállították Budapestre s ott a Szent István kórházban 1915. április 29-én meghalt.

KOVÁCS Ferenc, rk. 1889. nőtlen. Bevonult 1915-ben Prágába a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctéren 1916 őszén, vagy 1917 tavaszán elesett.

KOVÁCS Imre

KOVÁCS Imre

R. KOVÁCS Imre, 1880. nős. Bevonult 1914 júliusában a 29. h. gy. e.-hez Budapestre. Előbb a szerb harctéren, majd az orosz harctéren küzdött, ott esett el 1917. április hónapban.

L. KOVÁCS Imre, 1887. nős. A 68. gy. e.-ben szolgált. 1914. szeptember hóban a szerb fronton Sabácnál elesett.

B. KOVÁCS Imre, 1894. nőtlen. Bevonult 1914 őszén a 29. gy. e.-hez. Budapesten képezték ki, 1915. február 14-én az Uzsoki szorosnál elesett.

B. KOVÁCS István

K. KOVÁCS István, 1876. nős. Bevonult 1914. július 28-án. A szerb harctéren mindjárt a háboru elején elesett.

KOVÁCS István, 1883. Kunhegyesen született, ide nősült. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Onnan Budapestre, majd a szerb harctérre vitték s karácsony előtt pár héttel srapel lövés érte. Sebesülése következtében a belovári kórházban elhalt.

KOVÁCS János

B. KOVÁCS János, 1873. nős, 1915-ben a 42 évesekkel vonult be, hajtó tüzér volt a 3. honvéd táborig tüzér ezredben. Eperjesről 1916 májusban küldték az orosz harctérre, ahol július 20-án a Kowalowka melletti ütközetben gránát tépte le a fejét.

SZ. KOVÁCS János, 1886. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Előbb Szerbiában, majd az orosz harctéren harcolt. Betegen szállították a Lemberg közelében lévő kaluzsi járványkórházba, ahol 1915. június 25-én meghalt.

CS. KOVÁCS János, őrmester, 1887. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. gy. e.-hez. A szerb harctéren október 1-én megsebesült, Grácba vitték, hol hat hét alatt felépült. Haza bocsátották s 21 nap múlva bevonult Budapestre, honnan az orosz harctérre küldték. Ott harcolt 1915 júliusáig, akkor beteg lett, a sambori (Galicia) kórházba vitték, hol pár napi betegség után július 16-án meghalt.

KOVÁCS János, rk. 1892. nős. Bevonult 1914 októberében a 68. gy. e.-hez Szolnokra. Az orosz harctéren 1915. májusban térdlövést kapott. Előbb másfél hónapig a kirowi kórházban gyógykezelték, azután Bécsbe vitték, de a sebe már brantba ment át. Ott halt meg 1915. július 15-én.

KOVÁCS József őrvezető, rk. (Kovács János (1892) öccse), született 1895. nőtlen. Besorozták 1915 szeptemberében, bevonult Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Előbb ott képezték,

majd áttették a 13. honvéd gy. e.-hez Pozsonyba, honnan az olasz harctérre vitték. Onnan 1916 közepén átküldték az orosz harctérre, hol július hóban fogságba esett. Egy bajtársa írta, hogy a fogságban Pakhamava faluban erdei munkát végeztek, s egy kidőlt fa megütötte. Pár napi szenvedés után 1917. február 2-án meghalt.

KOVÁCS József, 1900. nőtlen. Besorozták 1918 tavaszán, bevonult június 4-én Prágába a 68. gy. e.-hez, de két hét múlva beteg lett, s a prágai helyőrségi kórházban 1918. augusztus 9-én spanyol kórban meghalt. A prágai katonai temetőbe temették.

KOVÁCS József

CS. KOVÁCS József

S. KOVÁCS Lajos, 1879. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre a 29. népfelkelő honvéd gy. e.-hez. Előbb – majd egy évig – a szerb harctéren küzdött, 1915 nyarán pihenőre Versecre vezényelték, 1915 őszén az olasz harctérre, a Doberdóra vitték. Ott 1916. április 28-án a jobb lábát gránátrobbanás tépte le. A gorieskói kórházban operálták meg, de másnap, április 30-án meghalt, május 1-én ott temette el Vass Antal táborigaznagy, aki a zsebeiben volt apróságokat a szomorú hírről való tudósításával együtt haza küldte.

KOVÁCS László

S. KOVÁCS László, 1872. nős. Bevonult Prágába, ott hat hét alatt kiképezték s az orosz frontra, Wolhyniába vitték, ahol 1916. július 16-án haslövés következtében meghalt.

KOVÁCS Lőrinc, 1878. 29. gy. e. 1915 január 6-án a Vörös kereszt karcagi fiók kórházában meghalt. (Állami anyakönyv adatai.)

B. KOVÁCS Lőrinc, 1880. nős. Bevonult 1915. december 5-én Budapestre. Onnan egy munkásosztaggal Kamenitzára vitték, hol két évig dolgozott, majd Boszniába, Rogaticára vitték, ahol különböző helyeken ismét két évig lövészárkok ásásával foglalkoztatták. 1918 tavaszán beteg lett s árpilis 5-én a rogaticai kórházban meghalt.

KOVÁCS Mihály

CS. KOVÁCS Mihály, 1882. nős. Besorozták 1914 őszén, bevonult 1915. március 15-én Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Június 10-én az orosz harctérre ment, onnan gyakran irt. 1915 október 7-én Lembergnél elesett, egy fűzfa alá van eltemetve.

I. KOVÁCS Mihály (állami anyakönyv) született 1883. A 29. honvéd gy. e.-ben szolgált. 1914. november 28 és december 18 között Szerbiában a Ljig körül, Sutinál vívott harcokban hősi halált halt.

B. KOVÁCS Mihály, 1892. nőtlen. A háború kitörésekor Székesfehérváron a 13-as huszároknál szolgált. A szerb harctéren három hónapot töltött, majd az orosz harctérre vitték, honnan beteg lovakkal négy hónapra Kecskemétre küldték. Visszatérve az orosz harctérre 1915. július 17-én, (mint századánál közszeretben élt huszár) Galiciában, a duninovi ütközetben „ágyúgolyótól találva”, több társával együtt hősi halált halt.

L. KOVÁCS Mihály, 1893. nőtlen, besorozták és bevonult 1915 tavaszán Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Előbb ott, majd Prágában képezték ki, aztán az orosz harctérre jutott, honnan többször volt itthon szabadságon. 1918 tavaszán az olasz frontra küldték. Az utolsó nagy ütközet előtt írta a bátyjának, Lászlónak, hogy ha az Isten ezen az ütközetben még átsegíti, nemsokára látni fogják egymást. Ettől fogva semmi biztost nem tudni róla. A már azóta szintén elhalt bajtársa, Nemes István beszélt, hogy mikor utoljára látta, hordágyon vitték, de hogy hova, és mi lett vele nem tudja.

KOVÁCS Miklós, tizedes, rk. 1877. nős. A háború kitörésekor Budapestre a 29. gy. e.-hez vonult be. Bejárta mindenik harcteret, 1918. március 17-én az olasz harctérről irt utoljára, az olasz front felbomlásakor fogságba esett, azóta nyoma veszett.

F. KOVÁCS Péter, 1875. nős. 1914 júliusában, az első bevonuláskor hazaengedték, 1915 tavaszán hívták be a 29. h. gy. e.-hez Budapestre, honnan Indiába, Palánkára, majd Sabácba, onnan Pólába vezényelték. Innen mint gépészt Budapestre küldték, mert kilátása volt rá, hogy cséplési szabadságra haza eresztik, de ez a reménye nem vált be, Budapesten menetszázadba osztották s az orosz harctérre vitték s Bukovinában az első ütközetben 1916. augusztus 16-án fejlövést kapott.

B. KOVÁCS Sándor, 1876. nős, 1915-ben bevonult Budapestre a 79. honvéd gyalog dandárhoz, azóta semmit sem tudnak róla.

B. KOVÁCS Sándor, 1881. nős. 1915 dec. közepén Prágába a 68-ik gy. e.-hez vonult be. Ott három hó alatt kiképezték s 1916 márciusában Wolhiniába az orosz harctérre vitték. Június 26-án még azt írta, hogy egészséges, nagy nap múlva, június 30-án fejlövésben meghalt.

F. KOVÁCS Sándor (az állami anyakönyv) született 1889. honvéd. 1914. szeptember hóban Hau Brazina mellett elesett.

U. KOVÁCS Sándor, 1892. nőtlen. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren hat hónapot töltött, majd betegen Budapestre hozták. Felgyógyulása után, 1915-ben az orosz harctérre került. Ott mint egy bajtársa 1915. június hónapban írta, orjáratra küldték és soha többé nem tért vissza.

KOZMA József

KÓRÓDI Sándor

KRAUSZ Mihály

KUBÁNKA András, rk. 1893. nőtlen A 12. honvéd gy. e.-ben az orosz harctéren szolgált, 1916. szeptember 3-án az 512. számú mozgó tartalék kórházban „öngyilkosság következtében” elhalt. Oroszországban Kowlnél a grywiatki-i katonai temetőben van eltemetve. A Vöröskereszt tudósító irodája írta meg a szüleinek.

KUBÁNKA Imre, rk. (Kubánka András testvére). Bevonulása után négy hónapig kórházban feküdt, 1916 júliusban kétheti szabadságon itthon volt, azután bevonult a 29. h. gy. e.-hez. Az orosz harctérre vitték, ott hat nap múlva fogságba esett. 1916. december 23-án egy német levelet íratott Wladikankazkaiból, ázsiai orosz földről, azóta semmi hír róla. *(Nagyon ritkán, de az is előfordult, hogy a távoli fronton eltűnt katona idővel életjelt adott magáról. Egy ilyen esetet a Hősök emléke c. könyv is megőrzött. Kubánka Imréről ugyanis a lap később közölte, hogy: "Él. A hősi halottak közt úgy adtuk le, mint a ki ázsiai orosz fogságban pusztult el, legalább semmi életjelt nem adott magáról. Most levelet irt a Kaukázusból, él, megnősült, 2 fiacskája van, nem volt vörös soha, a honvágy hajítja haza, kéri a születési bizonyítványát, hogy könnyebben eljöhessen, a családja is vele jön. Bár sokan kiléphetnének még élve a hősök emlék könyvéből!" – Török Vince helyesbítése a lap egy későbbi számában.)!*

CZ. KUN Imre

Sz. KUN Imre, 1874. nős, bevonult 1915 áprilisában Budapestre, a 29. gy. e.-hez. 1916 márciusig az orosz harctéren őrségi szolgálatot teljesített, 1916. június 26-án irt utoljára, azóta nincs róla semmi hír.

KUN László, 1880. nős, (Kun Mihály (1881.) bátyja). Bevonult 1915 március 15-én Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctérre vitték s ott 1916. augusztus közepén fogságba esett, és a mint hivatalosan tudatták: Szibériában 1917. június 7-én meghalt.

KUN Mihály, 1881. nőtlen. Bevonult 1914. júliusban Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. Előbb a szerb harctéren sebesült meg, felgyógyulása után az orosz harctérre vitték s ott 1915. május 19-én Boklechowce mellett elesett. Egy vasúti töltés mellé temették.

KUN Péter, 1880. nős. Bevonult 1914. november 1-én Budapestre a 29. gy. e.-hez. A szerb harctéren malária miatt kórházba került. Több kórházban gyógyították, miután átvezényelték az orosz harctérre, 1916 tavaszán 14 napi szabadságon itthon volt. Március 15-én visszament az orosz harctérre, s ott Toporucnál nemsokára eltűnt.

KUN Sándor, 1888. nős. Besorozták 1914 végén, bevonult 1915. július 15-én Szolnokra, a 68. gy. e.-hez, majd áttették Szabadkára a 86. ezredhez. Ott egy hónapi kiképzés után az orosz harctérre jutott. Az első ütközetben, amelyben részt vett, a 105 táborig posta körzetében, a deckung előtt a bal részét dumdum golyó roncsolta össze. Kérte bajtársait, hogy lőjék agyon. Nem tudtak rajta segíteni, nagy kínok között halt meg.

LABONCZ András, 1880. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Először Szerbiába vitték, ott októberben megsebesült. Olmützben majd Budapesten gyógyították. Aztán bevonult Prágába, ahonnan újból az orosz harctérre küldték. Ismét megsebesült. Felgyógyulása után hat napot itthon töltött, 1915 őszén harmadszor ment az orosz frontra, 1916. július 30-án fogságba került, 1917 elején irt utoljára. Meghalt 1918. márciusban a Baku Osztrov Nangin szigeten.

LABONCZ Sándor

LADÁNYI Bálint

LAKATOS Ferenc

LAKATOS János, 1888. nős. Bevonult 1914. december 31-én. Mint kerékgyártót rendelték Egerbe barakkok készítésére, onnan a front mögé a 99. számú táborig posta körzetébe vitték hadi munkára. Megbetegedett, s akkor Sziléziába a pardubitz-i kórházba vitték, ott nyolc nap alatt, 1915. március 18-án meghalt.

LAKATOS József, 1886. nős. 1916 augusztusában Prágába, a 68. gy. e.-hez vonult be. 1916. januárban az orosz harctérre vitték, június 30-án Wolhíniában hősi halált halt.

LAKATOS József, 1887. nős. Bevonult 1914. júliusban Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctéren megsebesült. A kórházból gyógyultán szabadságra bocsátották, négy hét után Szegedre vonult be, honnan az olasz harctérre vitték, s ott 1918-ban eltűnt.

LAKATOS Lőrinc, 1886. nős. Bevonult 1914. júliusban Szolnokra, a 68. gy. e.-hez, őrzővezető volt. A szerb harctéren haslövést kapott, meghalt 1914. szeptember 29-én. Delovácon van eltemetve.

LÁPOSI István, 1888. A 68. gy. e.-ben szolgált. 1914. novemberben a szerb harctéren megbetegedvén, november 14-én Ruma-ban, Szlavóniában, a járványkórházban meghalt. (Állami anyakönyvből.)

LÁPOSI József

LÁPOSI Lőrinc, 1879. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. Az orosz harctéren, Drohovic-nál 1915. május 16-án fejlövést kapott.

LÁPOSI Lőrinc, 1896. nőtlen. Besorozták 1916 tavaszán, bevonult Szolnokra 68. gy. e.-hez. Ott kiképezték, aztán az orosz harctérre jutott ahol láblövést kapott. Felgyógyulása után Prágába, onnan az olasz frontra vitték, majd áttolták az oláh frontra és ismét vissza az olaszra ahol 1918. október 17-én eltűnt.

LÁSZLÓ Dániel, 1888. nős. Bevonult 1915 januárjában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez, de áttették a 86. gy. e.-hez Zomborba. Az orosz harctéren megsebesült, felgyógyulása után 1916 őszén visszament. Az útról írta utolsó levelét, azóta semmi hír róla, nyomtalanul eltűnt.

LÁSZLÓ Lajos, rk. (László Dániel öccse), 1890. nőtlen. Bevonult 1915-ben Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Ez év őszén az orosz harctérre vitték. Galiciából, Proskórról írta az utolsó levelét, azóta semmi hír nem jött róla.

LENGYEL János
LÉVAI VITUS János
LUKÁCS István
LUKÁCS János

MAGYAR János, 1883. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. A szanitéc csapat kötelékében a szerb harctérre került. 1914. december 3-án fogságban elesett, 1915. szeptember 14-én jött az utolsó levele. Szerbia elfoglalásakor felszabadult a fogságból, kunhegyesi bajtársai beszéltek, hogy akkor halt meg, amikor a déli szigetekre szerb foglyokat kísérték. Hír nincs róla semmi.

D. MAGYAR István, 1891. nős A háború kitörésekor még nőtlen sorkatona, őrmester volt Szolnokon, a 68. gy. e.-ben. Előbb a szerb harctéren, a Czigányszigeten sebesült meg a bal karján, azután Valjevónál és Sabácnál harcolt. 1915. május 1-én Volhíniába, az orosz harctérre vitték, ahol a bal lábán lövést kapott, de ott maradt a harctéren s tovább szolgált. Később fejtífuszt kapott. Drohovic-ban megoperálták, majd Prágában gyógykezelték, s mint fegyveres szolgálatra alkalmatlant hazabocsátották. Itthon 1919. november 26-án megnősült, de mindig betegeskedett. Többször mondta, ha tudta volna, hogy ő olyan komoly beteg, nem nősült volna meg. 1924. június 13-án meghalt. A Borjúdűlői temetőben van eltemetve.

D. MAGYAR József, 1867. nős. Sorozták 1916-ban, bevonult ősszel Szolnokra, Prágába a 68. gy. e.-hez került. Ott meghűlt, s 1917 február 9-én mellhártyagyulladásban meghalt a kórházban.

MAGYAR László
MARTIN Sándor

MARUSÁK Pál, rk. született Miskolcon 1875. nős. A róm. kat. egyház egyik kiváló tanítója, s a 29. h. gy. e. hadnagya volt. Bevonult 1914. július 29-én. Több harctéren szolgált, 1918-ban Albániába küldték s ott augusztus hónapban maláriában meghalt.

MATERNI Károly, ág. ev. 1895. nőtlen Besorozták 1915 tavaszán, bevonult augusztusban Szolnokra, Prágába, a 68. gy. e.-hez került. Mint érettségizett önkéntest ötheti kiképzés után az orosz harctérre küldték, onnan többször írt. Pár hét múlva, 1915. október 7-én egy éjjeli ütközetben haslövést kapott s másnap a kötözőhelyen meghalt. Moskovciben egy iskola-kertben külön sírba temették.

MÁNDOKI János, 1884. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. Az orosz harctérre ment, utolsó levelét 1915. január 3-án küldte orosz földről, azóta semmi hír róla.

MÁNDOKI László, 1891. nőtlen. Sorkatona volt Székesfehérváron, a 13-as huszároknál. 1914. júliusban a szerb harctérre vitték, onnan nemsokára átvezényelték az orosz harctérre, ahol 1915. november 7-én légnyomás érte. Lublin, Krakkó, Kovel, Bécs, Budapest, Szolnok kórházaiban gyógykezelték, majd itthon 10 hétig az édesanyja ápolta, míg 1916. december 6-án szenvedéseitől megváltotta a halál. A Déli temetőben pihen.

MÁRKI Imre
MÁRKI Imre

MÁRKI Lajos, 1878. elvált. Bevonult 1914-ben Budapestre, a 29. gy. e.-hez. A szerb harctéren a keze megfagyott, Brassóban, majd Budapesten gyógykezelték. Felgyógyulván visszament a szerb harctérre, 1915. október 20-án írt utoljára, s még az nap lövészárkok ásás közben meglőtték.

MÁRKI László, 1890. nős. Besorozták 1914. decemberben, bevonult 1915. január 10-én Jászberénybe, onnan Budapestre a 29. gy. e.-hez, ott képezték ki. 1915. március elején az

orosz harctérre vitték, ahol kétszer sebesült. Egyszer a jobb kezének kis ujját lőtték el, másodjára a jobb combjába kapott lövést. Ez utóbbi sebe alig gyógyult be és 1916. február 28-án ismét az orosz harctérre küldték. Utolsó levele június 4-én érkezett Karcagra, ezrede jelentése szerint ugyanazon a napon – 1916. június 4-én – orosz fogságba került. Egyetlen földije soha nem látta ott, és semmi hír nem érkezett róla.

MÁRKI Lőrinc, 1882. nőtlen. Bevonult 1914 decemberében a szolnoki 68. gy. e.-hez. Az orosz harctérre, a kárpáti harcokba vitték, s ott 1915. április 22-én, a Kiasvölgyi ütközetben eltűnt.

MÁRKUS István, 1875. nős. A háború kitörésekor bevonult Debrecenbe, a 3. h. gy. e.-hez. Onnan áttették Jászberénybe a 29. gy. e. hadtáp osztagába, s ezzel a szerb harctérre jutott. A nagy visszavonuláskor, borzalmas időben, négy napi ázás után hastífuszt kapott. Betegen vitték az újvidéki kórházba, ahol 1915. január 27-én meghalt. Holttestét haza hozatták, az Északi temetőben van eltemetve.

MÁRKUS István, 1885. A 29. népfelkelő gy. e.-ben a szerb harctéren szolgált. 1915. január 27-én tífuszban meghalt. (Az állami anyakönyvből.)

MÁRKUS István, 1890. nőtlen. A 68. gy. e.-ben szolgált. 1914-ben a szerb harctérre vitték. A lába elfagyott s fogságba és Valjevónál kórházba került. Ezt a kórházat a bolgárok felszabadították. Akkor haza került, de attól kezdve nyolc évig sínlett. 1922 júliusában halt meg. Az Északi temetőben pihen.

MÁRKUS János, (Márkus István (1890) testvéröccse), 1898. nőtlen, besorozták 1916-ban, a tüzérekhez vitték Budapestre, ott képezték ki. 1917 elején az oláh frontra jutott, Csikszeredán balesetből származott lövés miatt kórházba került. Pünkösöd után felgyógyulván, azon év őszén az olasz frontra vitték. Ott érte meg a háború végét. Betegen került haza s 1922. márciusban meghalt. Az Északi temetőben van eltemetve.

MÁRKUS Lőrinc, 1888. özv. Bevonult 1915-ben Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Az olasz harctérre vitték, 1916 májusában írta az utolsó levelét, egy barátja szerint május 20-án elesett.

MÁRTON Sándor

MÁTYUS András, 1892. nőtlen. Sorakona volt Szolnokon, a 68. gy. e.-ben, később a tüzérekhez tették át. Előbb az orosz harctéren szolgált, 1916-ban Szolnokra hozták pihenőre, aztán az olasz harctérre vitték. Balog Lőrinc nevű bajtársa írta meg a szüleinek 1917. december 30-án, hogy 1916. május 23-án a kaverna rájuk szakadt, s többekkel együtt az ő fiuk is ott pusztult el.

MÁTYUS Imre, 1896. nőtlen. Besorozták 1915 februárjában, március közepén vonult be Székesfehérvárra a 17. honvéd gy. e.-hez. Ott képezték ki. Lugosra, majd az orosz harctérre került. Ott beteg lett, kórházba vitték, felgyógyulása után ismét az orosz harctérre került, ahol 1916. június 10-én, pünkösöd szombatján, a jobb lábát ellőtték s belehalt. Ezt egy bajtársa beszélte el, a Vöröskereszt jelentése szerint eltűnt. Érezte pusztulását, mert a szüleitől levélben elbúcsúzott.

MÁTYUS János

MÁTYUS Sándor, 1883. nős. Bevonult 1915. február 15-én Budapestre, a 29. gy. e.-hez. Kiképzése után, májusban az orosz harctérre vitték s ott 1916. február 24-én a Kolomea melletti ütközetben elesett.

MEDGYESI Imre, 1897. nőtlen. Besorozták 1915 augusztusában, bevonult október 15-én Kolozsvárra, a 23. gy. e.-hez. Hatheti kiképzés után az orosz harctérre vitték, ahol 1916. június 5-én, Cebród-ban (mint küldönc) szívlövést kapott. Notesztét, iratait azon véresen hazaküldték a szüleinek.

MEDGYESI István, 1890. nős. Bevonult 1915-ben Prágába, a 68. gy. e.-hez. Telefon osztásban szolgálat. Az orosz harctérre, Volhíniába vitték, ahol 1916. június elején Zaborolban fejlődést kapott, június 7-én temették el.

MÉSZÁROS Ferenc, 1894. nőtlen. 1915. május 15-én sorozták, bevonult 1915. augusztus közepén Budapestre, a 29. gy. e.-hez. Ott kiképezték aztán az orosz harctérre vitték, október 24-én már egy fedezékből írta szüleinek „tán megmaradok”. 1915 végén betegen küldték Budapestre, onnan néhány napi szabadságra haza is bocsátották. 1916. május 15-én már ismét egy orosz front mögötti faluból írt a 40 számú tábori postáról. 1916. június 4-én a harctéren eltűnt.

MÉSZÁROS István, 1877. nős. Bevonult 1914 szeptemberében Budapestre, a 29. gy. e.-hez. A szerb harcterről 1914. november 28-án írt utoljára, azóta semmi hír róla.

MÉSZÁROS István, 1883. nős, szakaszvezető. Bevonult 1914. augusztusban Debrecenbe, a 39. gy. e.-hez. Szeptember 1-én az orosz frontra ment, 1914. október 14-én írt utoljára. Állítólag fejlődést kapott, úgy esett el.

MÉSZÁROS János, 1891. nőtlen. Sorkatona volt Zimonyban, a 68. gy. e.-ben. A háború kitörésekor az utász-műszaki csapathoz osztották be (pionier). Előbb a szerb harctéren, majd az orosz harctéren szolgált. Hastífuszt kapott, az ungvári barakk kórházba szállították, hol 1915. március 16-án elhalt, ott temették el.

MÉSZÁROS Péter szakaszvezető, 1882. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. 1915 őszén az orosz harctéren megsebesült, Iglón, Késmárkon, Karcagon gyógykezelték. 1916. februárban ismét bevonult, az orosz harctérre vitték, hol a Zurawno melletti ütközetben 1916. június 9-én eltűnt.

MIKLÓSI József, rk. 1883. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. Az orosz harcterről 1915. június 25-én írt utoljára, s június 29-én elesett. A tárcáját, iratait, zsebbeli apróságait – azután szintén elesett – bajtársa, Puskás Bálint küldte haza.

MOCSÁRI Lőrinc, 1893. nőtlen. Mint besorozott tényleges katona vonult be a 11. tüzérezredhez. 1915-ben az orosz harctérre vitték, s 24 hónapi küzdelem után pihenőre Budapestre vezényelték. 1917. szeptember 7-én a 32. tüzérezredbe osztva ismét az orosz harctérre ment, ahol 1918. január 9-én Vladimir-Volenszkben, a harctéren szerzett betegségben elhalt.

MOLNÁR Ferenc, 1882. nős. Bevonult 1914-ben Budapestre, a 29. gy. e.-hez. A szerb harctéren fogságba esett, 1916. február 16-án a valjevói kórházban valószínűleg kiütéses tüfuszban meghalt.

MOLNÁR József

MOLNÁR Mihály, 1894. nőtlen. Bevonult 1914. október 5-én Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. Hatheti kiképzés után a szerb harctérre vitték, kevés idő múlva az orosz harctérre tették át. Ott 1915. május hónapban fejlődést kapott. Az oroszok által lett eltemetve.

MONORI ISTVÁN, 1884. A 29. honvéd gy. e.-ben szolgált. A szerb harctéren, az 1914 november 4 és 16 közötti harcokban, a Prosok magaslaton elesett. (Állami anyakönyvi adat.)

MONORI István, 1897. nőtlen. Besorozták 1915. júniusban, októberben vonult be Budapestre, a 29. gy. e.-hez. Ott kiképezték, még az altiszti iskolába is felvették, de meghűlvén mellhártyagyulladását kapott. Három hónap múlva kigyógyulván a tüzérekhez tették át a 70. tarackos tábori ezred 1. ütegéhez. Így jutott az orosz harctérre Volhíniába, ahol szeptember 20-án Lukács falu mellett hősi halált halt. Egy erdőszélen van eltemetve.

MOZSONYI László

MUCSI István, 1887. nős. Bevonult 1914 júliusában Jászberénybe, a 29. h. gy. e.-hez, Budapesten át a szerb harctérre került, onnan többször irt a feleségének. 1915 májusában az olasz harctérre vitték. Az év november 24-én a századparancsnoka írta meg, hogy az aznap vívott ütközetben elesett. Azóta más hír nem jött róla.

MÜN CZ Adolf, honvéd, izr. (A szentegylet jelentése, több adat nincs.)

MÜNICH István

NADOLAI József

T. NAGY András, 1895. nőtlen. Besorozták és bevonult 1915. májusban Szolnokra, a 68. gy. e.-hez, onnan Pozsonyba a 13. gy. e.-hez tették át. 1915 augusztusában az orosz harctérre vitték, ott megsebesült s sebesülésébe 1916. március 18-án belehalt. A palocsai temetőben temették el március 20-án.

CS. NAGY Bálint, 1872. nőtlen. Bevonult 1916 márciusában Szolnokra, majd Prágába a 68. gy. e.-hez. 1916. május 29-én az orosz harctérről adta az utolsó hírt magáról. Hivatalos értesítés szerint július elején Volhíniában temették el.

NAGY Ferenc, 1873. nős. Bevonult 1914-ben az 58. tábori tüzér ezredhez. Szerbiában, Montenegróban és az olasz harctéren harcolt. 1916-ban Görznel megsebesült, a greifenbergi kórházba vitték. Ott halt meg szeptember hó 26-án.

NAGY György, 1982. nős. 1914. szeptember 2-án, mint a 29. h. gy. e.-beli káplárt Duna-szerdahelyre vitték fogolytábor őrnök. Egy év múlva az orosz harctérre rendelték, s ott 1916. június 6-án Bukovinában egy ütközetben a bal combján három gránátzilánk érte. Ez sohasem gyógyult be, 1917 nyarán mégis az olasz harctérre vitték, ahol három hónap múlva maláriába esett. Amikor felépült, ugyancsak az olasz harctéren, bal ágyéklövést kapott. Akkor elbocsátották a katonai szolgálatról. 1918 elején hazajött s 1919. június 22-én a szinte elevenen elrothadt teste megszűnt élni. A Karcagtelki temetőben pihen.

Á. NAGY Imre

CS. NAGY Imre

G. NAGY Imre

H. NAGY Imre

K. NAGY Imre, 1880. nős. Bevonult 1914. júliusban Jászberénybe, a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctéren, távirtdánál szolgált. 1914. november 24-én lóháton küldték szolgálatra, s a lovával együtt srapnel tépte szét. Planica mellett egy hegyoldalba temették el.

J. NAGY István, 1879. nős. Bevonult 1914-ben Jászberénybe, a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctérre került, ahol 1914. november 23-án vagy 24-én a Rowna Góra melletti ütközetben szívlövést kapott.

T. NAGY István, 1892. A 29. gy. e.-ben szolgált. 1914. szeptember 12. és november 20. közt a szerb harctéren elesett. (Az állami anyakönyvből.)

CS. NAGY István, 1893. nőtlen. Bevonult 1915. augusztus 15. az 1. honv. gy. e.-hez. Az olasz harctéren, 1915. december 4-én megsebesült, s a harctéri kórházban december 7-én meghalt.

Iványi NAGY István, rk. 1897. nőtlen. 1915 márciusában besorozták, áprilisban Prágába vitték a 68. gy. e.-hez. Ott három hónapi kiképzés után menetszázadba osztották, az orosz harctérre vitték, ahol hadapród lett. 1916. június 30-án Volhíniában fejlődést kapott s meghalt.

NAGY István, 1898. nőtlen. A 68. gy. e.-ben szolgált, 1915-ben a szerb harctérről sebesülten Bécsbe vitték, felgyógyulása után az orosz harctérre küldték. Fogságba esett, betegesen került haza. A Szivos temetőben van eltemetve.

NAGY István

L. NAGY István, 1898. nőtlen. Besorozták 1916-ban, Prágába a 68. gy. e.-hez vonult be. Egy ideig ott képezték ki, majd áttették a 7. huszár ezredhez és azzal az olasz harctérre vitték, Udinén keresztül a Piavé-hoz. A fronton – mint előőr – gránát lövésben 1918 júniusában hősi halált halt. Egy vízimalom közelében van eltemetve. (Az utána való bánat édesanyját is nemsokára a sírba vitte.)

NAGY P. János, 1875. született Kisujszálláson, ide nősült. 1914-ben Budapestre a 29. h. gy. e.-hez vonult be. Azon évben a szerb harctéren, 1915-ben az olasz harctéren küzdött, honnan tíz hónapi szolgálat után jött haza szabadságra. 1916. augusztus 10-én az orosz harctérre vitték s ott nemsokára srappel lövés miatt elesett.

K. NAGY János, 1887. nős. Bevonult 1914-ben Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A Vereskereszt jelentése szerint 1914. november 28-án a szerb harctéren, Sabác körül hősi halált halt.

NAGY P. János, 1894. nőtlen. Bevonult 1915. augusztus 15-én Szolnokra, onnan Budapestre hegyi tüzérekhez. Mint illet, október 17-én Cillibe vitték, onnan az orosz harctérre jutott, ahol 1915. november 1-től 1917. március 16-ig szolgált. Ekkor átvezényelték az olasz harctérre, ott 1918. október 30-án fogságba esett, s Beluniában, majd a palmanovai fogolytáborban tartották. 1919 februárjában betegen került Budapestre, a Fehérvári úti kórházban ápolták. 1920. március 10-én hazajött, 1920. december 18-án meghalt. A Karcagtelki temetőben pihen.

H. NAGY József, 1883. nős. Besorozták és bevonult 1915-ben Szolnokra, onnan Prágába a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctéren könnyű sebesülést kapott, az uzsoki szorosnál ismét könnyen sebesült. 1916-ban az olasz harctérre vitték, ott felderítő járőri szolgálatban, repülőőről dobott bomba által 1917. május 24-én meghalt.

NAGY József, 1887. nős. Bevonult 1914. júliusban Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctérre vitték. Három évi orosz harctéri szolgálat után átvitték az olasz harctérre, ott az Isonzónál 1917. május 27-én fogságba került. A fogságból 1919. október 12-én nagybetegen, tüdővésszel jött haza, s 1922. október 12-én meghalt. A Borjúdülői temetőben van eltemetve.

Orvos NAGY József

Sarkadi NAGY József, 1894. nőtlen. Sorkatona volt Budapesten a 29. h. gy. e.-ben. A háború kitörésekor beteges volt, éppen azért a harctér helyett a rózsahegy katonai kórházba vitték. Ott halt meg 1916. április 11-én.

T. NAGY Kálmán, 1895. nőtlen, született Törökszentmiklóson. Bevonult 1914. október 20-án Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Ötheti kiképzés után az orosz harctérre vitték, onnan jobb karlövessel az ugvári kórházba került. Felgyógyulása után az uzsoki szoroshoz, az orosz betörés ellen vezényelték s ott 1915. május 20-án egész századával eltűnt. A Vöröskereszt jelentése szerint 1916-ban Pendzában volt mint fogoly. Azóta semmit sem tudni róla.

NAGY László, 1899. nőtlen. Besorozták 1918 tavaszán és mindjárt be is vonult Budapestre a 29. h. gy. e.-hez, ahol kiképeztetvén, levitték Albániába. A forradalom kitörése előtt indult vissza nagybetegen, mert maláriát kapott. Az úton meg is halt, holttestét Szatmáron vitték ki a vonatból, ott temették el.

CS. NAGY László

CS. NAGY Lőrinc, 1887. nős, 1914-ben bevonult Szolnokra a 68. gy. e.-hez, majd Zimonyba, onnan a szerb harctérre vitték. Az utolsó hírt 1914. november 25-én adta magáról, azóta semmi hír róla.

NAGY Márton

G. NAGY Mihály, 1875. nős. Bevonult 1915. január 15-én Pancsovára. Ott beteg lett, s a helyőrségi kórházban helyezték el. Pár hét múlva Budapestre vitték s ott 1915. június 7-én meghalt.

NAGY Mihály, rk. 1883. nős. Bevonult 1914 júliusában Kecskemétre a 1. huszárezredhez. Előbb az orosz, majd az olasz harctéren szolgált s ott, mint a bruchmuri tartalékkórház vezetősége tudatta 1918. október 14-én meghalt, valószínűleg spanyolkórban.

Orvos NAGY Mihály, 1887. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Szerbiában (Valjevónál) december 18-án beteg lett, valószínű, hogy miután a valjevói kórházat a kivonulás után a szerbek felrobbantották, ott pusztult el.

U. NAGY Mihály, 1889. nős. Bevonult 1914-ben Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctéren sebesülten elfogták, onnan egyszer írtak róla, azóta semmi hír felőle.

NAGY Mihály, 1895. A 29. gy. e.-ben szolgált. 1916. június 6-án Budapesten, a helyőrségi kórházban tüdővészben meghalt. (Állami anyakönyv alapján)

NAGY Péter, őrmester, 1892. nőtlen. Tényleges katona volt Szolnokon a 68. gy. e.-ben. A szerb harctéren vízbe esett és meghült. A bajai kórházból betegben hazahozták, 1915. május 16-án meghalt. A Szívos temetőben pihen.

Imre NAGY Sándor, 1867. nős. 1916. március 3-án Jászberénybe a 29. h. gy. e.-hez vonult be, onnan Kistordára, majd Kolozsvárra vitték, innen irt utoljára 1917 február 25-én. Akkor azt írta, hogy ne látogassa meg a felesége, mert menetszázadba osztották, pár hó múlva szakaszvezetője azt írta, hogy 1917 tavaszán, amikor a harctérre mentek, az úton meghalt. Aranyos megyében temették el. Sem a Vöröskeresztől, sem ezredétől soha semmi értesítés nem jött róla.

Sarkadi NAGY Sándor, született 1876. Szentesen, ide nősült. Bevonult 1914. november 22-én Budapestre a 29. gy. e.-hez. A szerb harctérre került, ahol 1915 tavaszán vérhasban megbetegedett s az ilok-i kórházban április 10-én meghalt.

U. NAGY Sándor, 1884. nős. Bevonult 1914 júliusában a 3 h. gy. e.-hez Debrecenbe, s már szeptember 14-én a szerb harctéren hősi halált halt.

SZ. NAGY Sándor, 1884. nős, bevonult 1914. júliusban Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren megsebesült, felgyógyulása után a tábori csendőrökhöz Orsovára tették át. Innen az oláh harctérre került, ott fogságba esett. A fogságból írta, hogy nincs semmi baja és már a következő héten – 1917. május végén – valahol Besszarábiában, kórházba szállítás közben tifuszban meghalt.

SZ. NAGY Sándor, 1895. nőtlen. Besorozták 1915. márciusban, bevonult május 15-én Szolnokra. Két hónap múlva Pozsonyba vitték, ott még június végéig tartott a kiképzése és azután két heti aratási szabadságra haza bocsátották. Ennek eltelte után Pozsonyban menetszázadba osztották és az olasz harctérre vitték. 1916. január 20-án átvitték az orosz harctérre, ahonnan az utolsó levelében április 25-én azt írta, hogy nincs semmi baja, de már 1916. május 3-án Volhíniában, Koziszcében a 413. számú katonai kórházban tüdőgyulladásban meghalt.

CS. NAGY Sándor, 1897. nőtlen. Bevonult 1915 őszén Budapestre a 29. gy. e.-hez. Az év végén az orosz harctérre vitték s ott 1916-ban ismeretlen módon eltűnt. Így jött meg róla 1916. szeptember 26-án a hivatalos értesítés. Egyik bajtársa, aki mint orosz fogoly Kis-ázsiaiából haza szökött, levelet hozott tőle, de a testvére nem ismerte fel benne az öccse írását. Ez a katona mondta, hogy beszélt vele, hívta hogy szökjön vele, de erre betegsége miatt nem vállalkozhatott. Ha ez így van, akkor hihetőleg ott halt el valamelyik kisázsiai kórházban.

NEMES István, 1896. nőtlen. Besorozták 1916-ban. Addig mint öreg szülék gyámola felmentést kapott, de 1917 őszén be kellett vonulnia Prágába a 68. gy. e.-hez. Ott képezték ki. Előbb az orosz harctérre, onnan 1918 tavaszán az olasz harctérre vitték, ott beteg lett. Az innsbrucki kórházban ápolták, majd áttették a székesfehérváriba. Hazavágyott és így hazahozatták. Itthon halt meg 1919. május 19-én. A Karcagtelki temetőben van eltemetve.

NÉMETH István, tisztiszolga. A 68. gy. e.-ben szolgált. 1914. november 5-én meghalt. (Állami anyakönyv alapján.)

NÉMETH Kálmán

CS. NÉMETH Mátyás, rk. 1892. nőtlen. 1914-ben tényleges katona volt Vácon, az 1. huszárezredben. Az orosz harctéren harcolt 1914. augusztus 7-től 1916. augusztus 6-ig egyhuzamban. Utolsó levelében, melyet a 42-es tábori postán, 1916 május 24-én irt, a honvágy nyilatkozott meg és dohányt kért a szüleitől. A bajtársai állítása szerint augusztus 6-án gránát csapta szét. Hivatalosan soha semmi híradás nem jött róla.

NEUMANN Adolf, izr. közvitéz (a szentegylet jelentése, más adat nincs).

NUSZBAUM Manó, izr. 1893. nőtlen. Bevonult 1914 októberében Budapestre a 29. gy. e.-hez. A szerb harctérre vitték, hol 1914. november 20-án a Kolumbana és Lukovica folyócskák között, egy erdőben vívott csatában elesett.

NYÍRI Imre

NYITRAI Károly, született Túrkeve, 1886. ide nőült. Bevonult 1914. júliusban Budapestre az 1. honvéd huszárezredhez, tizedes volt. Az orosz harctéren tifuszba esett, betegen Debrecenbe hozták. Ott halt meg 1914. december 9-én.

OLAJOS István, 1883. nős. Bevonult 1914-ben Budapestre a tüzérekhez. A szerb harctéren szolgált. Amikor a mieinket kiszorították Szerbiából kórházba került, s ott 1914 októberében meghalt. A haláláról szóló értesítés 44 hónap múlva jött meg a kórháztól.

IFJ. OLAJOS Mihály, 1883. nős. Bevonult 1914. júliusban Budapestre a 19. h. gy. e.-hez. A szerb harctérre, Boszniába vitték. Suljonál 1914. november 12-én 6 órakor nyaklövést kapott és a kötöző telepen meghalt. Skuljin Han (Zwornik) kerületi katonai temetőjében pihen.

OLÁH Ferenc, 1900 nőtlen. Besorozták 1917 végén, bevonult 1918. február 6-án Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Kiképezték, de a harctérre nem vitték ki, hazakerült, mint egyetlen fiú szüleinek végtelen öröme. Az oláh betöréskor, a vörösök elleni harcban az oláhok elhajtották, lövészárkot ásni s 1919. július 24-én a Konta-halomnál a nyakszirtjén srapel találta el, július 27-én temették a Déli temetőben.

OLÁH László, sz. 1885. nőtlen. Bevonult 1915 januárjában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez, de áttették a 34. gy. e.-hez. Az orosz harctérre vitték, s onnan 1916. szeptember 27-én irt utoljára. Az erre küldött válasz és minden a címére később küldött levél azzal a jelzessel jött vissza: „A címzett eltűnt.”

OLLÉ Antal, rk. 1882. nős. Bevonult, 1914 júliusában Jászberénybe, tizedes volt a 29. h. gy. e.-ben. Kirchmayer főhadnagy tudósítása szerint a szerb harctéren 1914. október 1-én Glusci és Urvece közötti nagyobb ütközetben nyoma veszett. A bajtársai állítása szerint, hősi halált halt.

ORBÁN Imre, nőtlen, született 1895. július 12-én. Bevonult 1915. május 5-én Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Innen Kassára a 34. gy. e.-hez osztották be, majd Egerbe, a 60. gy. e.-hez. 1915. június 20-án ment le az orosz frontra. 1916. július 2-án küldte az utolsó levelet, aztán eltűnt. Semmi hír nem jött többé róla.

ORBÁZI László, 1891. nőtlen. Sorkatona volt Villach-ban. A háború kitörésekor Komáromba került, onnan Przemysl-be vitték. Átélt a vár minden ostromát, annak eleste óta életjelt nem adott. Lehet, hogy orosz fogságban pusztult el.

ORDAS István, 1894. nőtlen. Bevonult 1914 októberében Budapestre a 29. gy. e.-hez, ahonnan 1915 elején a szerb harctérre indították, de átirányították az orosz harctérre. Ott fagyás és lövés által sebesült. Gyógykezelésre Debrecenbe vitték, majd néhány hetet itthon töltött. Miután ismét az orosz harctérre jutott, ott volt Przemysl visszavételénél. 1915 júliusában eltűnt.

ORDAS József, 1895.. A 11. honv. gy.e.-ben szolgált, 1915.július 19-én elesett. (Áll anyakönyvi adat.)

ORMÓS András, 1894. nőtlen. Bevonult 1914-ben Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Előbb a szerb harctéren, 1915. január 17-én már az orosz harctéren küzdött, ahol július 7-én fogságba esett. Az első életjelt fél év múlva adta magáról, két leveléből az utolsót 1917. április 2-án küldte, azóta nincs róla semmi hír.

OROS István, rk. 1879. nős. 1915-ben trénkocsisnak vitték el, s 1916. január 23-án a lengbergi kórházban hagymázban (tífuszban – a szerk.) meghalt.

OROS Illés, rk. (Oros István öccse), 1882., nős. Bevonult 1914-ben Jászberénybe, a 29.h.gy.e-hez. Az orosz harctéren eltűnt.

OROS Sándor, rk., (Oros István és Illés öccse), 1891.,nős. Az esküvője után hét nappal bevonult Jászberénybe a 29. h. gy. e.-hez. Júniusban az orosz harctérre vitték, onnan egyetlen levélben írta, hogy közel vannak Oroszországhoz. Többé soha semmi hír nem jött róla és minden kutatás eredménytelen maradt.

OROSZI Imre, 1895. nőtlen. 1915 elején besorozták, márciusban bevonult Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Kiképzése után Kassára vitték, onnan az orosz harctérre jutott. 1916 április havában itthon volt szabadságon, visszatérte után 1916. szeptember 15-én haslövés következtében meghalt. Galiciában, Podhorce község temetőjében külön sirba temették.

OROSZI József, (Oroszi Imre öccse) 1898. nőtlen. Besorozták és 1916 tavaszán bevonult Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Kiképzése után fegyver nélküli szolgálatra, Albániába vitték. 1917. januárban panaszzkodó levélben kérte a szüleit, hogy szabadítsák ki, mert igen rossz helyzetben van. 1917 áprilisában már az angyalföldi elmeagyógyintézetben látogatta meg az édesanyja. Ott halt meg 1919 év első negyedében.

ÖKRÖS László, 1895. nőtlen. Bevonult 1915 májusában Pozsonyba, a 13. h. gy. e.-hez. Onnan két hónap múlva Volhíniába, az orosz harctérre került, majd beteg lett. Budapesten, Tátraszéplakon s Pozsonyban gyógykezelték. Pozsonyban halt meg 1917. május 5-én.

ÖKRÖS Imre, 1872. nős. Bevonult 1915. november 3-án Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. Onnan Háromszék megyébe, Karajosra rendelték a tábori csendőrségbe. Amikor 1916 nyarán az oláhok betörték, augusztus 27-én fogoly lett. A sipotei fogolytáborból egy levelet írt. Itt halt meg 1917. március 15-én.

ÖKRÖS István, 1884. A 29. h.gy.e.-ben szolgált. Az állami anyakönyv adatai szerint 1915. január 21-én a máramarosszigeti betegnyugvó állomáson, az orosz harctéren kapott két lapockát ért lövés miatti vérvesztésében meghalt.

ÖRLŐS László, 1874. nős. A 3. h. gy. ezredben szolgált, de a háború folyamán áttették a 70. tarack tüzérezred 4. ütegéhez. Ennek keretében a szerb harctéren küzdött, de csakhamar az orosz frontra került. Onnan 1916. július 16-án a testvérének, Szilágyi Istvánnénak tréfásan írta: „... eldallohatjuk, hogy *Élet, élet, betyár élet*” (mert) *Oroszországban egy nagy erdőben vagyunk lágerezve, jó dolgunk lenne, csak nagyon sok kis ökörszem jár éjszaka, nappal meg*

a strucc madarak”. 1917 májusában beteg lett s a nagyszzebeni kórházban még azon hónapban meghalt tüdőbajban.

ÖRSI Péter, 1891. nőtlen. Zimonyban, a 68. gy. e.-ben volt sorkatona, őrzetői rangban. 1914 augusztusban a szerb harctéren megsebesült: a jobb karját átlőtték. Több kórházban, így Karcagon is gyógykezelték. 1915 tavaszán az orosz harctérre vitték, s ott 1915. szeptember 3-án Rokitnó-nál elesett.

PALÁSTI Lajos

PALLAGI Ferenc

PALLAGI János, 1888. nős. Bevonult 1914. júliusban Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren 1914. december 13-án fogságba esett. Olaszországba szállították, s ott 1916. március 15-én hastífuszban meghalt. Assinóra szigetén van eltemetve.

PALLAGI Sándor, 1881., nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra a 68.gy.e.-hez. Onnan az orosz harctérre került. Több tábori lapot küldött a feleségének a 14. számú tábori postán. Utolsó levele 1914.szeptember 8-án jött. Abban kéri a feleségét, hogy kis családjának viselje gondját, mert ő többet nem jön haza. A vöröskereszt tudatta, hogy 1914. szeptember 14-én vérhas betegséggel az olomützi helyőrségi kórházba vitték, s ott szeptember 25-én el is temették.

PALOTAI Albert

PANDUR Bálint, az (Pandur Benjamin) bátyja született Püspökladányban 1885. nős. Bevonult 1914 júliusában Debrecenbe a 3. honv. gy. e.-hez. Az orosz harctéren küzdött, s ott a Halics és Komornó közti egy hétig tartó nagy ütközetben 1914. szeptember 8-9-én századmagával elesett. Ott fekszik tömegsírban. A bátyja Lajos vele volt, egy éjjeli harcban szakadtak el egymástól.

PANDUR Benjámín, született Püspökladányban 1895., de még a háború előtt ide költöztek a szülei, nőtlen. Besorozták 1915-ben, melynek júniusában bevonult Debrecenbe, a 39. gy. e.-hez, onnan Prágába vitték, ott képezték ki. 1916. augusztus végén az olasz harctérre vitték, ott három hónapi szolgálat után 1916 decemberében, haslövéllel a tábori kórházba került, hol rövid szenvedés után meghalt. A Doberdó fennsíkján van eltemetve.

PAP József, 1882. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre a 29.gy.e.-hez. A szerb harctéren Sabácnál fogságba esett. Az utolsó levelet 1915 augusztusában írta, azóta semmi hír róla.

PAP Mihály, 1885. nős, 29. gy. e.-beli póttartalékos. 1915. augusztus 2-án a karcagi kisegítő kórházban szívbjában meghalt. (Állami halotti anyakönyvből.)

PAP Sándor, 1876., nős. Bevonult 1914-ben Budapestre a 29. h.gy.e.-hez. Az orosz harctéren 1915 nyarán beteg lett, de a hastífuszból kigyógyult és ismét az orosz frontra ment. Ekkor nehéz sebesüléssel a kolomeai kórházba vitték s ott 1916. február 12-én meghalt.

PAPP Imre

PAPP István

PAPP József

PAPP Károly

PAPP Lőrinc, 1881. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctéren láblövést kapott, Budapesten gyógyították. 1915. április 10-én az orosz harctérre vitték, s ott április 26-án eltűnt. Azóta hozzátartozói semmi hírt nem kaptak róla.

PASKULY Imre, rk. (Paskuly Kálmán öccse), nőtlen. Zimonyban szolgált a 68. gy. e.-ben. A szerb harctéren mindjárt a háború elején, a Czigányszigeten eltűnt.

PASKULY Kálmán, rk. 1890. nőtlen. Bevonult 1915 Budapestre a 29. gy. e.-hez. Szakaszvezető volt. Az olasz harctéren több ütközetben vett részt, 1917 őszén a nagykőrösi katonai kórházban meghalt tüdővészben. Az ottani róm. kath. temetőbe van eltemetve.

PÁDÁR Imre, 1894, nőtlen. Bevonult 1914-ben Szolnokra, a 68.gy.e.-hez. 1915.március 15-én az orosz harctérre vitték. Utolsó levelét júniusban írta, nem sokkal később letűnt a Grénica falu alatti ütközetben.

PÁLFI Imre

PÁLFI János, 1888. 29. gy. e. 1915. május 21-én elesett. (Állami akv.)

PÁNTI István, 1897., nőtlen. Sorozták és bevonult 1915 októberében Budapestre, a 29. h.gy.e.-hez. Ugyanazon évben kivitték az orosz harctérre, onnan írta utolsó levelét 1916. április 24-én. Írja, hogy „... a két swarm lénia közt az oroszokkal együtt töltöttük húsvét ünnepét, megvendégeltük egymást, összebarátkoztunk, (a levélben egy szál virágot küldött) ezt a virágot tegye el édesanyám emlékéül, az oroszok adták.” 1916 augusztus 2-án kelt levelében tudatja a Vöröskereszt, hogy 1916. május 13-án a Bujarka melletti ütközetben Volhíniában haslövést kapott, Nadrici-ben temették el.

PÁSZTI István

PÁSZTOR Adolf, izr. zászlós (A Szentegylet jelentése. Más adat nincs).

PERGE Imre, 1884. nős. Bevonult 1914 júliusában Kecskemétre, a 13-as huszárezredhez, káplár volt. Az orosz harctérre jutott, részt vett a limanovai ütközetben, amely után betegen Kecskemétre vitték, hol felgyógyulása után, mint katonai szolgálatra alkalmatlant elbocsátották. Itthon a vasútnál talált alkalmazást, de mindig beteges volt, 1917. október 22-én tüdővészben meghalt. A Déli temetőben van eltemetve.

PERGE Lőrinc, 1892., nőtlen. Bevonult 1914 júliusában Budapestre a 2. tábori tüzérezredhez. Előbb a szerbe harctéren, aztán az orosz harctéren harcolt. 1914. szeptember 26-án Varannónál meghalt. Holttestét két év múlva haza hozták. A Karcagtelki temetőben van eltemetve.

PETHŐ Ferenc, 1883. nős. Bevonult 1914-ben Budapestre a 29. h.gy.e.-hez. Az orosz majd az olasz harctéren szolgált, ez utóbbin 1917. május 13-án elesett.

PETHŐ Mihály, 1877, nős. Bevonult 1914 októberében Jászberénybe a 29. h.gy.r.-hez. *Mikor a szerb harctérről az olasz harctérre vitték, tréfásan azt írta a feleségének: „Megyünk narancs enni.”* Az egyik hír szerint az olasz harctéren fogságba esett s ott halt meg, a hivatalos jelentés szerint 1915. október 27-én a 3. isonzói csatában elesett.

PETRI László, 1892. nőtlen. Sorkatona volt Jászberényben a 29. h. gy. e.-ben. Az orosz harctéren 23 hónapot töltött, akkor beteg lett, több kórházban gyógyították, végre, mint katonai szolgálatra alkalmatlant hazabocsátották. Karcagon, 1921. február 21-én meghalt általános gümőkórban. A Déli temetőben pihen.

PFENDLER József

POHL Vendel

PÓLYIK Imre, 1888. nős. Bevonult 1914-ben Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren, Sabácnál 1914. augusztus 19-én elesett.

PONGRÁCZ PÁL

PRELL Rudolf

RAB István, 1884. nős, bevonult 1914 július Szolnokra a 68. gy. e.-hez, onnan a szerb harctérre vitték, hol még az évben november 6-án Sabácnál elesett.

RAB Mihály, 1890. nős, bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez, szakaszvezető volt, Zimonyon át a szerb harctérre jutott. Utolsó levelét 1914. szeptember 26-án írta, – (feltehetően a súlyos veszteségekre célozva – a szerk.) így panaszkodott benne: „... ha ez tovább is így tart, nem soká el lehet mondani, hogy szép 68 (az ezrede) hová lettél?” 1914. szeptember 2-án az egész szakaszával hősi halált halt, november 1-én temették el őket.

RAB Mihály, 1898. nőtlén. Bevonult 1917. január 29.-én Budapestre, a 29. gy. e.-hez. De csakhamar áttették a 40. honvéd tüzérezredhez, ott képezték ki, pütkösdkor már az orosz harctérre vitték Kirlibabához. Ott, mint hajtótüzért a ló gyomron rúgta. Nyíregyházán megoperálták. Haza hozatták, s három hó múlva 1918. január 31-én meghalt. A Karcagtelki temetőben pihen.

RAPI Péter, rk. Jászberényben született 1892-ben, nőtlén, szülei ideköltöztek. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctéren 1915. március 8-án haslövést kapott, 10-én el is temették. Szokolinában, egy iskola udvarában van a sírja.

RASKÓ András

RAUSCHENBERGER András, rk. 1886. nőtlén. Bevonult 1915. februárban Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Az orosz harctéren 1916. február 9-én a Csernovicért folytatott harcokban bomba tépte szét. A rancei temetőben pihen.

RAUSHENBERGER József, rk. 1880. nős. Bevonult 1914 júliusában Debrecenbe a 3-ik h. gy. e.-hez, onnan Budapesten, Szarajevón át a Szerb harctérre ment, hol 1914 őszén hadifogoly lett. A fogságból 4 levelet küldött, az utolsót Nisből küldte 1915 január 11-én, azóta semmi hír róla.

RÁCZ Benjámín

RÁCZ József, rk. 1888. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra 68. gy. e. Előbb a szerb, majd az orosz harctérre került, s 1916 első felében Csernovitz környékén fogságba esett. Azóta semmi hír nincs róla.

RÁCZ József

RÁCZ Mihály

RÁKÓCZI János

RÁPOLTI János, 1894. nős. Fiatalon, önként vonult be Székesfehérvárra a 13-as huszárokhoz, káplár volt. A világháború kitörésekor a kocsola-dolmánci mentelepen szolgált, az orosz harctérre került, 1916. március 16-án irt utoljára a testvéérének. Egyik bajtársa állítása szerint a deckung szakadt rá s oda nyomta, a másik szerint elesett 1916-ban, s egy tölgyerdőben van eltemetve.

RÁPOLTI Mihály, 1887. nős, bevonult 1915 tavaszán, Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Az orosz harctérről utolsó levelét 1916. július 1-én írta, azóta nincs hír róla semmi hír.

RÁPOLTI Péter, 1898. nőtlén. Besorozták 1916 májusában és mindjárt be is vonult Szolnokra, onnan Prágába a 68. gy. e.-hez, ott képezték ki, szeptemberben az olasz harctérre küldték, az Isonzónál gránát légnyomás érte, betegen került vissza Prágába, honnan 1917 augusztus havában 10 napra hazabocsátották szabadságra, ennek eltelte után ismét az olasz harctérre vitték, egy éven át sokszor irt onnan, utolsó levele 1918. június 15-én jött, azóta semmi hír róla. Eltűnt a harctéren.

RIMASZOMBATI Imre, 1896. nőtlén. Besorozták és bevonult 1915. júliusban Prágába a 68. gy. e.-hez, onnan kiképzésre áttették előbb a 6-os honvéd gy. e.-hez, aztán a 29. gy. e.-hez. Először az orosz harctéren harcolt, onnan betegen került haza, felgyógyulása után az oláh frontra vitték, ott megsebesülve fogságba jutott. Zoklatow-ban, Oroszországban gyógykezelték, 1918. novemberben hazakerült, betegeskedett s betegen állt be később a

nemzeti hadseregbe. Budapesten 1920. december 11-én a helyőrségi kórházban meghalt.

RIMASZOMBATI János, 1896. nőtlen. Bevonult 1915 októberében Prágába a 68. gy. e.-hez. Innen 1916. február 16-án az olasz harctérre az Isonzóhoz vitték, ott április 23-án fogságba esett, 1918. október 12-én halt meg Szicília szigetén, Vittorióban.

RIMASZOMBATI József

RIMASZOMBATI László, 1881. nős. Bevonult 1915. január 15-én, Budapesten a hadfelszerelésnél dolgozott, mint szíjgyártó, de beteges volt, úgy hogy Karlsbadba is elküldték gyógyítani. 1916. május 15-én az orosz harctérre küldték, négy hónapig harcolt Bukovinába, akkor fogságba esett, honnan később egy magyar orvos írta meg, 1917. április 22-én Petroszadowszk-ban a kórházban meghalt.

RIMASZOMBATI Sándor

RÓZSA Kálmán, rk. született Nagyivánon, 1887. nőtlen. Besorozták 1914 novemberében, bevonult 1915. január hónapjában Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Két hónapi képzés után az orosz harctérre vitték, hol 1915. december 5-én megsebesült. Felgyógyulása után 1916. október 2-ig az orosz harctéren szolgált, aztán átvitték az olasz frontra, hol 1917. április 17-én beteg lett s felgyógyulása után ismét az olasz harctérre ment 1917. szeptember 1-én. Az eddigieket ő maga jegyezte a noteszébe a folytatását aztán a hadnagya írta bele: így, „*Sajnos, ezt már nekem kell folytatnom, szeretett fiók 1918. április 27-én délután hagyott el bennünket, egy schrapnell vette el virágzó életét. Büszkék lehetnek rá, mert hazát szerető jó katona volt. Raffay József hadnagy, a 9. század parancsnoka*”. Ugyanezen notesz más lapján Majoros Péter zugsführer ezt írta: „*Az olasz hegyeken hősi halált halt schrapnell-től, 1918 április 27-én délután 2 óra 30 perckor. Külön sírba lett temetve – Monte Asolone.*” Ezt a noteszt, véresen, hazaküldték a szüleinek.

SAJTOS József, 1883. Szentesen született, ide nősült. Bevonult 1914 júliusában Békéscsabára, a 101-ik gy. ezredhez. Az orosz harctérre ment, hol kolerában megbetegedett, Krakkóba vitték s ott 1914. október 9-én meghalt.

SARKADI Ferenc, 1884. nős, bevonult 1914. júliusban Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren 1914. október 27-én gránát csapta agyon.

SARKADI József, 1893. 29. gy. e. 1916. április 11-én Rózsahegyen, az orosz harctéren szerzett tüdőbajban meghalt. (Állami anyakönyvből.)

SAS Albert

SAS Sándor, szül. Püspökladányban 1875., ide nősült. Bevonult 1915. augusztusban Debrecenbe a 39. gy. e.-hez. Az orosz harctéren küzdött, onnan többször írt. Innen az olasz frontra vitték, ahol 1916. augusztus 8-án a Doberdónál gránát csapta szét.

SÁNDOR Péter, 1894. nőtlen. Bevonult 1915-ben Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. Az anyja szegény, özvegy cselédasszony, csak annyit tud, hogy fia az olasz harctéren 1915-ben őrségen eltűnt. A fiú süket volt, mégis elvitték.

SÁNTA András, 1888. Újkécskei születésű, ide nősült. A szerb harcterről szeptember 6-án írt utoljára és már 10-ike táján az újvidéki állomásnál hősi halált halt.

SÁNTHA Imre, 1898. nőtlen. A 68. gy. e. kötelékében, mint géplakatos az olasz front mögött egy repülőgép-gyárban dolgozott, ott fejtífuszba esett s 1918. szeptember 23-án meghalt. Pordenonc (Itália) a hősök temetőjébe temették 24-én.

SÁNTHA Imre, 1899. nőtlen. Bevonult 1917. augusztus 15-én Szolnok, Prága, a 68. gy. e.-hez, előbb az oláh s nemsokára az olasz harctérre vitték, hol 1918. október 24 táján eltűnt.

SÁNTHA László, 1882. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Két hét múlva a szerb harctérre vitték, ott megsebesült, Ó-Futakon felgyógyulván szabadságra jött. Bevonulása után az orosz harctérre került, hol ismét megsebesült, Bécsben felgyógyulván visszament az orosz harctérre s 1915. június 28-án elesett.

SÁNTHA László, 1893. nőtlén, egyéves önkéntes sorkatona volt Szabadkán a 86-os gy. e.-ben. A háború elején az orosz harctérre vitték s ott 1915. május 23-án eltűnt. Egy orosz fogságból haza került katona beszélt, hogy orosz fogságban egy féllábú, magas fiatal emberrel beszélt, szépen rajzolt, hegedült, agyag szobrokat formált. A leírása ez ifjúra nagyon ráillet, de több hír soha nem jött róla.

SÁNTHA Mihály, 1880. nős. Bevonult 1914 júliusában Jászberénybe a 29. h. gy. e.-hez, eleinte szolnoki Tisza hídnál teljesített őrségi szolgálatot, 1915. május 31-én Budapestről az orosz harctérre vitték. Halicsnál súlyosan megsebesült. A szatmári kórházba szállították, ott 1915. július 15-én sebesülésébe belehalt. Holttestét hazahozták, a Déli temetőben pihent.

SÁNTHA Pál, 1877. 29. gy. e. 1915 március 23-án Budapesten a VIII. helyőrségi kórházban elhalt. (Áll. anyakönyvből.)

SCHWARTZ Izidor, káplár. (Az izraelita Szentegylet tetette át hozzám a nevét, több adat nincs.)

SEBŐK Balázs, rk. 1899. nőtlén. Sorozták 1917-ben, bevonult ugyanakkor Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Az olasz harctérre vitték s ott a Piave mentén 1918. június 16-án elesett.

SEBŐK Ferenc, rk. szül. 1887. nőtlén. bevonult 1914. júliusban Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctérre vitték, s ott 1914. október 5-én Nis környékén súlyosan megsebesült: a karját és egyik lábát ellőtték. Sebesülésével Suljin-ba, az egyik boszniai kórházba szállították. Ott halt meg és ott temették el.

SERE József, rk. született Kenderesen 1894. 1914. augusztus 15-én önként vonult be, Miskolcon képezték ki a 10-ik honvéd gy. e.-ben, december 17-én az orosz harctérre vitték. Gorlicénél súlyosan megsebesült. Nyitrán megoperálták, aztán Budapestre vitték s ott a Fehérvári úti katonai kórházban 1915. június 3-án meghalt.

SERES Gyula

SERES Imre, 1889. 1915. június 24-én az orosz harctéren kapott tüdőlövés miatt a munkácsi megfigyelő állomáson meghalt. (Állami anyakönyvből.)

SERES Imre, 1888. nőtlén. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra a 68. gy. e.-be. A szerb harctéren megsebesült, felgyógyulása után a határvadászokhoz osztották be s Hercegovinába, onnan az olasz harctérre vezényelték, hol 1915. november 1-4 közt elesett

SERES János, 1880. nős. Bevonult 1914. júliusban Szolnokra a 68. gy. e.-hez, a szerb harctérről többször irt jó kedéllyel. 1914. szeptember 5-én eltűnt. (Kise Sándor beszélt Sere János bajtársáról, hogy Szerbiában üldöztetés közben egy szakadékon ugrottak át s beleesett. Nem segíthettek rajta, mert a szerbek nyomukban voltak, ott veszett el.)

SERES János, 1887. nős. Bevonult 1914 júliusában a 68. gy. e.-hez, a szerb harctéren 1914. szeptember 27-én elesett.

SERES József

SERES Péter

SERFŐZŐ József

SILYE János, 1896. nős, bevonult 1916. január 16-án Budapestre a 29. h. gy. e.-hez, április 20-án az orosz harctérre vitték, május 28-án írta utolsó levelét, azóta semmi hír róla.

SILYE Péter

SIMON Imre, 1881. nős, bevonult 1914 Szolnokra a 68. gy. e.-hez, a szerb harctéren fogságba esett, onnan két levelet írt, első levelét a kórházból, másodikat Nisből írta, hol mint fogoly a vasútnál dolgozott. Fogoly társai állítják, hogy Nisben halt meg, mert ott látták a sírkeresztjét 1915. december 31-iki dátummal.

SIMON Imre

SIMON László, 1884. nős, bevonult 1915. februárban a 68. gy. e.-hez, az olasz harctéren a Piavénál az utolsó visszavonuláskor fogoly lett. 1918-ban az olasz fogságban halt el.

SIMON Mihály, 1884. nős, bevonult 1914. július a 68. gy. e.-hez. Zimonyon át a szerb harctérre vitték, hol 1914. november 19-én Kragujevácnál elesett.

SIMON Péter

SIMON Sándor, 1873. nős, 1915. szeptember 15-én az 1. honv. huszárezredhez vonult be Budapestre. Még ez évben, december 13-án az orosz harctérre került s 1916 áprilisban fogságba jutott. Mint rokkant hadifogoly lett kicserélve, 1917. júniusban. Budapesten gyógykezelték, majd Besztercebányára vitték ott halt meg 1917. december 23-án.

SIMON Zoltán, született Gorondon (Bereg megye) 1897-ben, nőtlen, érettségi vizsgája után bevonult 1916. július 15-én Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. A tiszti tanfolyamot Pákozdon végezte, 1916. február 27-én az orosz harctérre Bukovinába vitték, június 4-én a Csernovitz körüli harcokban láblövéllel fogságba esett. Az Azóvi tenger partján Rosztowban két hónapig kórházban gyógykezelték, onnan Tschistopolba a tiszti fogolytáborba vitték, utolsó levelét 1918 tavaszán írta, s azon év június 20-án a fogolytáborból eltűnt.

SIPOS István, 1881. nős, bevonult 1914 július Budapest 29. gy. e.-hez, a szerb harctéren 1914 november 7-én elesett.

SIPOS Mihály

SOHAJDA József

R. SOÓS Ferenc

SOÓS János, 1895. nőtlen. Bevonult 1915-ben Jászberénybe a 29. h. gy. e.-hez. Még az évben az orosz harctérre vitték, ahol hamar fogságba esett. Utoljára 1920-ban írt a fogságból. Egy fogoly társa beszélte, hogy együtt jöttek hazafele s egy falu mellett élelmet kéregetni elmaradt tőlük, azóta semmi hír róla.

SOÓS Sándor, 1882. nős. Bevonult 1914 július Budapestre a 29. h. gy.-hez. A szerb harctéren november 7-én súlyosan megsebesült, srappal vitte el a fél lábát. A zwooneki tábori kórházban operálták, de brantot kapott s 1914. november 15-én meghalt.

SOÓS István, 1885. az előző öccse, nős, bevonult 1914. júliusban Budapestre a 29. h. gy. e.-hez, október 5-én az orosz harctérre vitték, ott november 4-én megsebesült, a bajai kórházban meggyógyult, utána egy hónapot itthon töltött szabadságon. 1915 januárban a szerb harctérre vitték, ott ismét megsebesült, az iglói kórházban gyógyult meg, bevonult az ezredhez Budapestre, ott hirtelen beteg lett s a pestújhelyi kórházban meghalt tifuszban, 1915 február 14-én.

SÓS Imre, 1892. nőtlen. Sorozták és bevonult 1915-ben, Szolnokra a 68. gy. e.-hez, ott képezték ki, az orosz harctérre került, ott a front mögött Ketefka községben 1916. január 9-én egy tisztje véletlenségből agyonlőtte.

SÓS István, 68. gy. e. 1915. január 31-én a veszprémi katonai kórházban meghalt. (Áll. akvból.)

SÖRÉS Sándor, 1879. Bevonult Budapestre a 29. gy. e.-hez, annak munkás osztagával Przemysl várába vitték, a vár eleste után fogolyként Ázsiába vitték, hol 1916-ban meghalt.

STEINER Fülöp, izr. (az izraelita szentegylet vette át hozzá a nevét, több adat nincs.)

SÜTŐ József, 1883. nős, besorozták 1914 november, bevonult 1915 február 15 Szolnokra a 68. gy. e.-hez, onnan áttették Szekszárdra a 34. gy. e.-hez, ott képezték ki. Húsvétkor a felesége meglátogatta, aztán hamarosan kivitték az orosz harctérre a Doberdóra, onnan többször irt, 1915. augusztus 22-én gránátlövés következtében elesett. Ott tömegsírban pihen.

SÜTŐ Lőrinc, (S. József öccse) született 1893. nőtlen, 1914 tavaszán sorozták, augusztus közepén bevonult Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Hatheti kiképzés után az orosz harctérre került, honnan szúrt sebbel hozták Budapestre, felgyógyulása után visszament s ismét megsebesült, de kint maradt a harctéren, 1915 augusztusban az olasz harctérre vitték, ott kiképezték bombavetésre, még azon hónapban súlyosan megsebesült. Gránát csapott a sziklába, s a kőszilánkok összezúzták. A csáktornyai kórházban megoperálták. Az operáció után írta utolsó levelét, amelyben csomagot, cigarettát kért. Küldtek is neki, de mire az megérkezett, 1915. augusztus 14-én meghalt.

SÜTŐ Péter, 1883. nős, 1914. július végén Fehértemplomra vonult be a 13-as huszárokhoz, onnan az orosz harctérre vitték ott 7 és fél hónapi lovas szolgálat után tifuszba esett. A losonci kórházba vitték s ott 14 nap alatt, 1915. február 14-én meghalt.

SÜTŐ Sándor, 1896. nőtlen. Bevonult 1916-ban Prágába a 68. gy. e.-hez, az orosz harctéren egy évet töltött, akkor az olasz harctérre vitték, hol 1917 március 24-én Isztriában elesett.

SZABÓ Béla, rk. 1897. nőtlen. 1915 nyarán sorozták, október 15-én vonult be Szolnokra, onnan Prágába a 68. gy. e.-hez. 1916. május 15-én az orosz harctérre vitték, utolsó levelét 1916. május 9-én írta, még akkor semmi baja nem volt. A tábori kórház lelkészének levele szerint 1916. május 13-án belső vérzésben halt meg, de hogy ezt mitől kapta, azt nem írta meg a lelkész úr, valószínű, hogy lövéstől. Wladimir- Wolinszkban van eltemetve.

SZABÓ Ferenc, 1880. nős. Bevonult 1915. január 3-án, lovakkal küldték el Budapestre, ott 1915. augusztusban besorozták a 29. h. gy. e.-be, ott képezték ki, hozzátartozói csak annyit tudnak felőle, hogy az oláh betöréskor eltűnt.

P. SZABÓ Ferenc, 1883. Bevonult 1914 júliusában a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren elesett.

SZABÓ Ferenc, 1885. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez, tizedes volt, a szerb harctéren megsebesült, úgy hallották hozzátartozói, hogy 1914 november 7-én Arangyelovácnál homlokon lőtték.

V. SZABÓ Ferenc, 1886. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez, a szerb harctéren megsebesült, Grácban gyógykezelték, onnan a felesége temetésére, szabadságra hazabocsátották, visszatérte után az orosz harctérre vitték, elestének hírért a később szintén hősi halált halt sógora, Soós István hozta.

SZABÓ Imre, 1875. 29. h. gy. e. 1914. november 25-én elesett. (Az állami anyakönyvből.)

SZABÓ Imre, 1893. nőtlen. Bevonult 1916-ban Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctéren 6 hetet töltött, akkor az olaszra vitték át, hol 1917. március 7-én Isztriában elesett.

SZABÓ Imre

SZABÓ István, 1874. nős. Bevonult 1915. május 1-jén Budapestre, a 29. gy. e.-hez, őrmester volt. A szerb harctérről Szarajevóba, onnan Montenegróba vitték, ott maláriát kapott, betegen szállították a fiumei katonai kórházba, hol 2 heti szenvedés után meghalt. 1918. február 18-án temették, az édesapja és a nagybátyja Fiumében ott volt a temetésén.

SZABÓ István, 1883. nős, bevonult 1915-ben Prágába, a 68. gy. e.-hez. Onnan az orosz harctérre küldték, hol 2 évet töltött, aztán hazajött szabadságra, innen Nagyszébenbe hívták be s Belgrádba küldték a megszálló csapathoz. Még egyszer volt aztán itthon a forradalom előtt s vissza menvén Belgrádba ott eltűnt.

V. SZABÓ István, született 1891. nős, bevonult 1914 július Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctéren megsebesült, a bátyja hazajövele után egy héttel a kórházból őt is a felesége temetésére bocsátották haza szabadságra, visszatérte után az orosz harctérre vitték s ott 1915 január 18-án srapel lövés tépte szét.

N. SZABÓ István, 1880. nős, bevonult 1914 júliusában Jászberénybe, a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctérre menet Szarajevóban beteg lett. Fiumében majd Karcagon gyógykezelték, hat hónap múlva bevonult Budapestre, akkor az orosz harctérre vitték, hol fogoly lett. Az orosz fogságból egyetlen levelet irt 1916. április 10-én. 1918. április 10-én Szamarkand kormányzóságban halt meg, vérhasban.

SZABÓ István, 1889. nős, bevonult 1915. januárban Budapestre, a 29. gy. e.-hez. Kiképzése után az orosz harctéren április 8-án megsebesült, Debrecen, Karcagon, Budapestén gyógykezelték, felgyógyulása után csak segédszolgálatra alkalmasnak minősítették, ennek dacára 1916-ban levítették a szerb harctérre, majd átosztva a 20-as honvédekhez gépfegyver osztaggal ismét az orosz harctérre küldték, hol 1916-ban Jakobeninél szívszélhűdésben meghalt.

SZABÓ István, született 1892. nőtlen, 1915. augusztus 16-án besorozták, három nap múlva bevonult Budapestre az 1. honvéd gy. e.-hez, ott képezték ki. 1915. október 16-án menetszázadba osztották s az olasz harctérre vitték hol december 4-én súlyosan megsebesült, srapel löveg a bal farát összeroncoltta, ily nyomorúságában 7-én találták meg. A versovici, onnan a bécsi katonai kórházba vitték, 1916. február 26-án a karcagi kiegészítő kórházba bocsátották. Itthon május 8-án meghalt. A Keleti temetőben pihen.

SZABÓ János, 1888. nőtlen, 1914 júliusában szanitéc volt, a szerb harctérre vitték, ott a jagodinai kórházban, mint ápoló ragályt kapott, s ott halt meg 1915-ben, egy templom mellett van eltemetve.

SZABÓ József, 1883. nős, bevonult 1914 Szolnokra a 68. gy. e.-hez, káplár volt. A szerb harctérről utolsó levele 1914. november 15-én jött, ez idő tájon elesett.

SZABÓ József, 1896. nőtlen, 1916 nyarán sorozták be, október 3-án vonult be a 29. h. gy. e.-hez. Budapestén képezték 6 hónapig, akkor az orosz harctérre vitték, ott 1917. június 10-én fogságba jutott, onnan 3-szor irt, utolsó levele a Fekete tenger mellől Tuapte városból jött, iratja németül, hogy ott jó meleg van, jó dolga van, kéri hogy gyakrabban irjanak neki, ettől kezdve semmi hír róla. A Vöröskereszt keresése is eredménytelen maradt.

K.SZABÓ Kálmán

SZABÓ László, 1887. nős, bevonult 1914 júliusában Debrecenbe, a 3. h. gy. e.-hez, onnan áttették Jászberénybe a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctérre került, honnan szeptember 27-én küldte utolsó levelét. Bajtársai és a jászberényi katonai parancsnokság állítása szerint 1914. október 1-én eltűnt.

V. SZABÓ László, 1895. nőtlen, 1915 májusában lovakkal vitték el az orosz front felé, ott besorozták s Budapestén a 29. h. gy. e.-ben képezték ki, honnan egy műszaki csapattal Fiumébe vitték, onnan az olasz harctérre került, hol 1918. augusztus 21-én elesett.

N. SZABÓ Mihály, 1899. nőtlen, 1916-ban besorozták, Prágába vitték, tüzér volt. Az olasz harctéren a nehéz tüzéreknel szolgált. 1918. augusztus 3-án irt utoljára a nagyanyjának, azután beteg lett, a totinai kórházban halt el maláriában 1918. október 3-án.

B. SZABÓ Péter, 1888. nős, bevonult 1914 októberében a 68. gy. e.-hez Prágába, onnan az orosz harctérre jutott, hol beteg lett, felgyógyulása után vissza vitték az orosz frontra, ott fogoly lett. Az orosz fogságból két év múlva betegen került Trencsénbe. Ott gyomor operációt végeztek rajta, 1918. július 27-én hashártya sorvadásban meghalt.

SZABÓ Sándor, 1877. 1915-ben a 13-as huszárezredhez vonult be, Budapestről Dalmáciába, az olasz harctérre indították el. Az utolsó ütközetben megsebesült, avagy beteg lett, mert valamelyik kórházból jött még egy levele, abban azt írta, hogy pontos címét nem sokára tudatni fogja. Többet semmi hír nem volt róla. Hogy hol és hogyan lett vége? – nem tudják.

SZABÓ Sándor, született 1882. nős. Bevonult 1915. március 15-én Szolnokra a 68. gy. e.-hez, onnan Prágába vitték, majd június 1-én az orosz harctérre küldték, 1916. június 4-én fogságba esett, két levelet is írt Tulából, ahol 1917. június havában meghalt.

SZABÓ Sándor

V. SZABÓ Sándor, 1888. nős. Bevonult 1914. júliusban Budapestre, mint az I-ső huszárezred század kürtöse. Az orosz harctéren Uzsoknál megsebesült, a valucskai kórházban halt meg 1914. november havában.

P. SZABÓ Sándor, 1891. nőtlen, besorozták és bevonult 1915-ben Kecskemétre a 13-ik huszárezredbe. Kiképzése után az orosz harctérre Galiciába vitték, ott több ütközetben vett részt, majd a harctéren hastífuszt és vesebajt kapott, több kórházon át Debrecenbe került, onnan a szülei hazahozták s itthon halt meg. A déli temetőben van eltemetve.

SZALMÁSI János

SZALMÁSI Pál

SZALONTAI Ferenc

SZAPPANOS Mihály, 1892. Mint nős ember vonult be 1913 őszén sorkatonának, a hegyi tüzéreknel szolgált Anderdraunban, Karinthiában. Mint tizedest, itt érte a háború kitörése. Az orosz fronton 1914 végén ágyúikat az oroszok elvették. Miskolcra új felszereléssel mentek vissza, 1915 tavaszán, Bécsen keresztül a szerb harctérre vitték, onnan le az olasz harctérre, 1916 nyarán ismét az orosz harctéren harcolt, azt megelőzően márciusban itthon volt az anyósa temetésén, 1917 novemberében Bukovinából jött szabadságra, utoljára 1918 augusztusában volt itthon, akkor Frügen-be (Tiro) vonult be s ott október 25-én spanyol-kórban meghalt.

SZARKA Elek

SZARKA Imre, 1894. nőtlen, bevonult 1915. augusztus 15-én Budafokra a 32. gy. e.-be. Onnan áttették az 1-ső gyalogezredbe, az olasz harctéren a Doberdón szolgált, ott 1915 december 7-én megsebesült, hogy melyik kórházba vitték s mikor és hogyan pusztult el, kinyomozható nem volt.

SZARKA Lőrinc, 1876. Szolgált a budapesti 1-ső lovas honvéd gy. e.-ben, 1916. augusztus 7-én Galiciában az orosz harctéren eltűnt.

SZATMÁRI Ferenc, született Türkevén 1888. ide nősült. Bevonult 1914 júliusában Zimonyba, a 68. gy. e.-hez, ott szolgálta le a rendes katonai szolgálatát is. A szerb harctérről 6 levelet írt, az utolsóban panaszkodott, hogy nagyon rossz helyzetben vannak, de majd csak megsegíti az Isten. Még az nap, mikor az utolsó levelét írta, 1914 szeptember 18-án nyaklövést kapott, az újvidéki kórházba vitték, de oly nagy vérvesztéssel, hogy szeptember 22-én meghalt.

SZÁSZ Béla, 1895., nőtlen. Besorozták és bevonult 1915-ben Budapestre a 29. gy. e.-hez, kiképzése után az olasz harctérre vitték, ott egy gránát szilánk a balszemét érte, valószínűleg az agyvelejét is sértette, eszméletlen állapotban vitték Cillibe, hol egy katonai kórházban harmadnapon, 1915 november 3-án meghalt.

SZÁSZ Lajos, (Sz. Béla bátyja) született Mezőtúron 1889. nőtlen, a háború kitörésekor sorkatoná volt Zimonyban a 68. gy. e.-ben, a szerb harctéren megsebesült, egy budapesti kórházban gyógyult fel, azután az orosz harctérre vitték s ott 1915-ben eltűnt.

SZECSEI Bertalan, 1895. a 29. h. gy. e.-ben 1915. július 7-én elesett. (Az áll. akvból.)

SZEGEDI Sándor, 1877. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. h. gy. e.-be. A szerb harctéren Valjevónál 1914. december 28-án nagybeteg lett, Bécsbe a Ferenc József kórházba szállították. Ott 1915. január 24-én hastífuszban meghalt.

SZEKERES János

SZELE András

SZENDREI Elemér, rk. 1899. nőtlen, besorozták 1917. februárban, bevonult október 15-én Prágába a 68. gy. e.-hez. Az olasz harctéren az utolsó ütközetben eltűnt.

SZENDREI Imre

SZENDREI János

SZENDREI János

SZENDREI József, 1877. nős. 1915. augusztus 20-án vonult be Budapestre, az I. honvéd tarackos ezredhez. Mikor vitték volna le a harctérre, előtte való napon a ló fejen rúgta s 1916. január 8-án meghalt az István kórházban.

SZENDREI Mihály, rk. 1894. nőtlen, bevonult 1915-ben Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez, ott képezték ki. Az orosz harctéren, amint a hadifoglyokat gyámolító hivatal két izben is tudatta fogságba esett, Jelabuga Gown Wjatka községben volt, hol nyomtalanul eltűnt. Ő maga onnan soha semmi életjelt nem adott magáról.

SZENTESI András, 1888. (Sz. Imre (1887) öccse.) nős. Bevonult 1915 őszén, illetve lovakkal vitték el s csakhamar besorozták. Prágában kiképezték és az olasz harctérre küldték, hol megsebesült, valamelyik vasmegyei kórházban gyógyították. 1918. szeptemberben 3 heti szabadságon itthon volt, mikor visszament az olasz harctérre. Egy héttel a háború bevégeződése előtt gránát lövésben pusztult el.

SZENTESI Imre, 1881. nőtlen. Bevonult 1916 tavaszán, Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Háromheti kiképzés után az orosz harctérre vitték, ott csakhamar fogságba esett. A Fekete-tenger partján földmunkát végeztek vele s amint egy vele volt bajtársa, Tóth István beszélte, beteg lett, egy hordágyon elszállították de hogy hova, soha sem tudta meg. A tudakozásra a Vörös-keresztől az a tudósítás jött, hogy ismeretlen módon eltűnt.

SZENTESI Imre, 1887. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez mint szanitéc káplár. A szerb harctéren mindjárt első ütközetek egyikén a kötözőhelyen 10-ed magával mikor felhúzták a vöröskeresztes zászlót, a szerbek közéjük lőttek. Testét teljesen széttépte a lövés.

SZENTESI Imre, 1892. nőtlen. Bevonult 1915 nyarán Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctéren hamar foglyul esett s a kievi kormányzóságban Cserkasii városában 1916 január 23-án meghalt.

SZENTESI Imre, 1895. nőtlen, bevonult 1914 október 1-én Szolnokra a 68. gy. e.-hez, onnan az orosz harctérre került, 1915 február 22-én irt utoljára, aztán csakhamar elesett a kárpáti harcokban.

SZENTESI Imre

SZENTESI Mihály, 1885. özvegy. Bevonult 1914. júliusban Budapestre a 29. gy. e.-hez. A szerb harctéren beteg lett, Budapesten gyógyították, 2 hétre haza is elbocsátották. Vissza térte után az orosz harctérre vitték s ott 1916 szeptember 26-án Kirlibabánál gránát tépte szét.

SZENTESI Mihály, az (Sz. Imre (1887) öccse), 1894 nőtlen, besorozták a háború kitörésekor, azonnal bevonult Kecskemétre a 13-as huszárokhoz, ott képezték ki. Az orosz harctéren mint gyalogos, fogságba esett 1915 júniusában. Szibériába vitték s ott 1916 októberében maláriában meghalt. Tárcáját, apróságait egy bajtársa, Polgári István hozta haza a szüleinek.

Nagy SZENTESI Sándor

SZÉKELY István, 1896. nőtlen, 1914. októberben bevonult Budapestre a 29. h. gy. e.-hez, novemberben az orosz harctérre Bukovinába vitték, aztán a kárpáti harcokban a lába megfagyott, a karcagi kórházban is 7 hétig gyógykezelték, aztán megint orosz harctérre ment, honnan még egyszer haza bocsátották 3 heti szabadságra, 1915. december 30-án ment vissza Bródiba s 1916 január 31-én fejlövésben elesett. Rarancénél van eltemetve.

SZÉKELY József, 1883. a 29. h. gy. ezred 1 pótszázadának kürtöse, 1914 október 14-én a szerb harctéren Hau-Brazina mellett hősi halált halt. (Az állami akvból.)

SZÉKELY Péter

SZÉLL István, 1888. nőtlen. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. Az első telet mint lovász töltötte ott egy őrnagy szolgálatában, 1915 tavaszán az orosz harctérre került s ott küzdött 1916-ig, ezalatt egyszer egy könnyebb gránát légnyomás miatt szabadságon is volt itthon, 1916 elején az olasz harctérre vitték, itt február hóban megsebesült, felgyógyulása után az oláhok ellen ment, ott beteg lett, s 1917 tavaszán elbocsátották, 1918. április 2-án meghalt, a Szivos temetőben pihen.

SZILÁGYI István, 1897. nőtlen. Egészen árva fiú volt, önként vonult be 1915-ben a komáromi nehézágyús tüzérekhez. Az olasz harctéren harcolt, többször betegeskedett tüdőbajban, a Zita kórházban is ápolták, de mikor jobban lett, mindig visszament a harctérre. 1918 elején nagybetegen került a komáromi 18-as helyőrségi kórházba s ott június 25-én meghalt. A komáromi református temetőben pihen.

SZILÁGYI János, 1887. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68-as gy. e.-hez. A szerb harctéren 1914. november 4-én Sabácnál elesett.

SZILÁGYI János

SZILÁGYI József, 1890. nős. Bevonult 1914-ben Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren 1914. október 14-én elesett. Prinovics faluban van eltemetve.

SZILÁGYI László, 1893. nőtlen. Bevonult 1914. augusztus 24-én Szolnokra a 68. gy. e.-hez, ott képezték ki és 1915 márciusában a szerb harctérre indították, de mindjárt megérkezése után átküldték az orosz frontra, s ott még március hónapban elesett.

SZILÁGYI Sándor, 1883. nős, bevonult 1914. júliusban Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctérre Krakókba vitték, ott volt 1916-ig, akkor két hétre pihenésre Prágába küldték, onnan ismét az orosz harctérre ment. Az olasz háború kitörésekor oda vezényelték át s ott a 10. isonzói csatában bekerítették, mikor a deckungból kiléptek, őt és néhány társát az olaszok lelőtték.

SZILÁGYI Zsigmond, 1889. nőtlen. Bevonult 1915. január 15-én Szolnokra s 4-es műszaki (pionier) ezredbe osztották s kiképzésre Budára vitték. 1915 őszén az orosz harctérre küldték ott beteg lett, Karcagon is gyógykezelték, felépülése után előbb az orosz, majd az oláh frontra küldték, innen 1916 nyarán az olasz harctérre került s ott 1917 augusztus 2-ik

felében a 11-ik isonzoí csatában valószínűleg elesett, mert azóta semmi hír róla.

SZILVÁSI Imre, született Kunmadarason 1872. ide nősült bevonult 1915 november 3-án Budapestre a 29. h. gy. e.-hez, onnan 1916. május 21-én Karcagon át ment az orosz frontra, de vonatja itt nem állt meg, a felesége azért Püspökladányba ment át, ott beszélt vele utoljára. Az orosz frontról többször irt a feleségének, 1916. július 9-én egy ütközetben elesett.

SZOJÁK Jenő

SZOPKÓ József, rk. 1887. nős. Bevonult 1915 tavaszán, mint lovász, aztán a 29. gy. e. tréningjével az orosz harctérre került s ott Galiciában beteg lett s Zlocow-ban 1916. március 28-án a kórházban meghalt.

SZÖLLŐS Lajos, 1896. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. gy. e.-hez, onnan Szerbiába ment, a kivonulás után az orosz harctérre vitték, útközben a karcagi állomáson a szülei január elején egy pár szót váltottak vele, 1915 április 12-én lövés által elesett.

SZTRELKÓ József, rk. 1888. nőtlen. Bevonult 1914. júliusban Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren Sabácnál megsebesült. Nagykanizsán gyógyították, felgyógyulása után még azon évben az orosz harctérre vitték, hol 1915 február 8-án fogságba esett. Petropalovszkban halt meg 1917. június 7-én.

SZÜCS Bálint, 1886. nős. Bevonult 1915. február 15-én Jászberénybe a 29. h. gy. e.-hez, onnan Budapestre küldték kiképzésre, 1915 április 17-én Karcagon át az orosz harctérre vitték, akkoriban a felesége a vasútnál – napokon át várva rá –, utoljára találkozott vele, mert május 20-án Bolechowce mellett eltűnt.

GY. SZÜCS Imre, 1880. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Őrmester volt, a szerb harctéren sárgaságba esett, Budapesten gyógyították, aztán háromheti szabadságra haza bocsátották, de ki sem töltötte a szabadságát, táviratilag behívták, akkor 1916-ban az oláh harctérre vitték, ott előőrsre küldték, december elején az őrségen eltűnt.

GY. SZÜCS Imre, 1882. a 29 h. gy. e.-ben őrvezető, a szerb harctéren 1914 október 5 táján a Kuliste magaslaton elesett. (Az állami anyakönyvből.)

GY. SZÜCS István, született 1892. nőtlen, 1916. június hónapban Versecre vonult be s ott kiképezték és a 29. gy. e. kötelékében az orosz harctérre vitték, júliusban Szigetvárról irt utoljára, hogy aztán mi történt vele nem tudni, hogy elesett, azért valószínű mert az értékeit hazaküldték.

GY. SZÜCS János, 1898., bevonult 1917 májusban Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Augusztusban az orosz harctérre küldték, hol szeptemberben őrzáron haslövést kapott a Kulicse hegyen, mire a kötözőbe vitték meghalt.

GY. SZÜCS László, 1880. nős, bevonult 1914 júliusában Jászberénybe a 29. h. gy. e.-hez, őszig hídőrségen volt, akkor testvérével Imrével együtt az orosz harctérre került, a testvére 3-ik sebesülésekor, 1916 májusában épen, egészségesen hagyta a fronton, ezután csakhamar eltűnt.

GY. SZÜCS László, 1899. nőtlen, bevonult 1917 március 10. Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Kiképzése után az olasz harctérre vitték, egyszeri sebesülése után is oda ment vissza, ott érte a háború vége. 1919-ben a csehek ellen Bars megyébe vonult, s ott egy gránát löveg robbanása ölte meg. A nagykálnai temetőben van eltemetve.

GY. SZÜCS Mihály, 1884. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra a 68. gy. e.-hez, az orosz fronton 1916-ig harcolt, ekkor februárban az olasz harctérre vitték át, hol 1918 szeptember 16-án gránát tépte szét.

GY. SZÜCS Sándor, 1887. nős. Bevonult 1915 augusztus 20-án Budapestre a 29. h. gy. e.-hez, októberben az orosz harctérre küldték, ott megsebesült, előbb Kolomeába, négy nap múlva Nyiregyházára vitték gyógykezelné, hol 1916 április 1-én meghalt. Holttestét hazahozatták, az északi temetőben pihen.

TAKÁCS Imre, 1882. nős. Szolgált a 29. gy. e.-ben. 1916 április 17-én Kecskeméten, a katonai tart. kórházban idegbénulásban meghalt. (Az állami anyakönyvből.)

CS. TAKÁCS István, 1891. nőtlen. Sorkatona volt Zimonyban a 68. gy. e.-ben. 1915. januárig a szerb harctéren, azután az orosz harctéren harcolt, hol siánki végállomásnál gránát ölte meg, Blatókán temették el.

TAKÁCS József, 1888. nőtlen, bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren még az évben, sebesülten fogságba került, 1914 december 24-én Belgrádból, az amerikai kórházból azt írta özvegy édesanyjának, hogy jól bánnak vele, bízik benne hogy hazakerül. Azóta többé semmi hír nincs róla.

TAKÁCS Mihály, 1876. nőtlen. Bevonult 1914. novemberben Jászberénybe a 29 h. gy. e.-be, kiképzése után a szerb harctérre küldték, azon a fronton töltötte az egész háborút, 1918 október 16-án fogságba esett, azóta semmi hír róla.

TAKÁCS Mihály, 1887. nős. Bevonult 1914. augusztusban Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctérről comblövéssel a kolozsvári kórházba vitték s ott 1915. április 8-án vérmérgezésben meghalt.

TAKÁCS Péter, 1881. nős. Bevonult 1915 márciusban Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Mikor kiképezték Prágába, onnan Lembergbe az orosz harctérre küldték hol 1915. szeptember hóban eltűnt.

TALLÓS István

TAPASZTÓ Elek, 1882. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctérre küldték, a hol még abban az évben súlyosan megbetegedett; a kaposvári kórházban halt meg 1914. december 23-án, holttestét hazahozták. A Karcagtelki temetőben pihen.

TAR Gábor

TARJÁNYI István, 1893. nőtlen. Bevonult Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. Az orosz harctéren 1915. augusztus 7-én elesett.

TARJÁNYI Mihály, 1890. nőtlen. Bevonult Kecskemétre a 13-as huszárokhoz ahol őrzető volt. Az orosz harctéren 1915 elején megbetegedett, Komáromban, majd a karcagi pótkórházban gyógykezelték, július 1-én meghalt, a déli temetőben pihen.

TARJÁNYI Mihály, 1881. nős. Bevonult 1915. augusztus 20-án Budapestre, onnan áthelyezték Szabadkára a 6-ik gyalogezredbe; kiképzése után az olasz harctérre vitték, a Doberdónál beteg lett s a kassai kórházban 1917 nyarán meghalt.

TOLNAI Sándor

TÓTH. D. Alajos

TÓTH Ferenc, 1885. nős. Bevonult 1914. júliusban Vácra az 1. honvéd huszárezredhez, Ungvár felé vitték az orosz harctérre s tifusz járványban halt el Ungváron 1914 október 15-én.

S. TÓTH Imre, 1881. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez, káplár volt, az orosz harctérre vitték, hol 1915 március 29-én fejlődésben elesett

D. TÓTH Imre, 1883. nőtlen. Bevonult 1914. júliusban Szolnokra, a 68. gy. e.-be. Az orosz harctéren megsebesült, a krakkói kórházban gyógykezelték, aztán a szolnoki üdülőbe küldték, ott az édesanyja meglátogatta, azután pár nap múlva ismét az orosz harctérre vitték s ott 1915 július közepén elesett.

TÓTH Imre, 1889. nőtlen, bevonult 1914 júliusában Jászberénybe, a 29 népfelkelő honvéd gy. e.-hez. Végig harcolta az összes harctereket s 1917. január 6-án az olasz harctéren eltűnt.

TÓTH Imre, rk. 1889. nőtlen, bevonult 1914 júliusában Jászberénybe a 29. gy. e.-hez. A szerb harctéren jobb lábán lövést kapott, felgyógyulása után az orosz harctérre Bukovinába vitték s ott 1916 elején eltűnt. Egy bajtársa, Németh Lajos állítása szerint gránát tépte szét.

TÓTH Imre, 1896. a 29. h. gy. e.-ben szolgált, 1916. augusztus 25-én a székesfehérvári katonai kórházban tüdővészben elhalt. (Az állami anyakönyvből.)

Örsi TÓTH István, 1880. nős. Bevonult 1914. júliusban Jászberénybe, onnan Budapestre a 29. gy. e.-hez. Az orosz harctéren Lemberg-nél 1915 június 15-én sebesülten fogságba került, Szibériába vitték s 1916. augusztus 24-én Nikolajarszk-ban meghalt.

D. TÓTH István, 1884. nős, bevonult 1914 júliusában Debrecenbe, a 39-ik gy. e.-be, őrmester volt. Augusztusban, amint a vonatból kiszállt az orosz harctéren, Homonnánál halálos lövést kapott, Kiskemencén, Zemplén megyében temették el.

Illés TÓTH János, rk. 1886. nős, éppen fegyvergyakorlatra hívták be a háború kitörése előtt, bevonult Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctérről irt egyetlen levelét egy bajtársára bizta, hogy adja postára, ez a levele soha sem érkezett meg, a bajtársai közül egyik sebesülten, másik elesni látta. Bizonyos, hogy 1914. szeptember 23 táján eltűnt. Bíróilag 1916. október 2-iki dátummal nyilvánították holttá.

H. TÓTH János, 1895. nőtlen. Bevonult 1915 március hóban Budapestre a 29. h. gy. e.-hez ott képezték ki, 6 hét múlva az olasz harctérre vitték ott küzdött 1916 tavaszáig, akkor március 10-én azt írta, hogy hazajön szabadságra, ez volt az utolsó levele, itthon nagy örömmel várták s helyette a tisztjének egy igen szomorú levele érkezett, azt írta, hogy április 11-én a Doberdón gránát lövés ölte meg.

TÓTH Lajos

Örsi TÓTH Lajos

R. TÓTH László, 1876. nős. Bevonult 1914 novemberben Jászberénybe a 29. gy. e.-hez. 1915 május 8-án az orosz frontra vitték, hol már június 9-én fogságba esett. Onnan többször irt, utolsó levele 1917 szeptemberben érkezett, akkor még semmi baja nem volt, csak a fogság nehézségéről panaszkodott. Haza került bajtársai beszéltek, hogy Zolotáján, kórházban halt el maláriában.

D. TÓTH László, 1890. nőtlen. Bevonult 1915-ben Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Az orosz harctéren Przemysl-nél jobb karlövést kapott, felgyógyulása után Prágából ismét az orosz frontra ment s 1916 júliusában Volhíniában elesett.

S. TÓTH Sándor, 1879. nős. Bevonult 1914 júliusában Jászberénybe, a 29. gy. e.-hez. A szerb harctér felé vivő útról (menet vagy jövet, nem tudni), de 1914. november 5-én Szarajevóból irt utoljára, azóta semmi hír róla. A hivatalos jelentés szerint 1917. december 31-én Szerbiában eltűnt.

D. TÓTH Sándor hadnagy, 1894 nőtlen. Bevonult 1914 júliusában a 68. gy. e.-hez, Hat hét múlva áttették a 29. h. gy. ezredhez, 1915 május 10-én az orosz harctérre ment s június 29-én eltűnt. Állítólag orosz fogságban volt Omszkban.

TÖRÖK Sándor, szül. 1887. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A szerb harctérre vitték s ott 1914. december 14-én eltűnt.

TÖRŐ Sándor, tizedes, 1880. nős, bevonult 1914 július Budapestre a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctéren 1914 november 20-án hősi halált halt. Mile Ferenc nevű bajtársa így irt róla: „Szegény Sándor komámát én kötöztem el, három golyót kapott, egyet a feje tetején, egyet a vállán, egyet a köldökébe, ez volt a veszte, ezt nem lehetett elkötni. Magok voltak utolsó

sóhajtása. Uzavecse mellett, egy nagy diófa alá temettük el.”

TÓKE János

TÓKÉS Gáspár, 1887. nős. Bevonult 1914 júliusában Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. A szerb harctéren 1914. augusztus 13-án a Szávába fült.

TÓKÉS Gergely, 1875. nős. Bevonult 1914 július Budapestre az I-ső honvéd huszár ezredhez. 1915 októberben az orosz harctérre vitték, ott 1916 májusban mellhártyagyulladás kapott, sok kórházban gyógykezelték, végre hazabocsátották. Itthon halt meg 1917. május 16-án, az északi temetőben van eltemetve.

TÓKÉS István, 1871. nős. Bevonult 1916 februárjában a 29. gy. e. Budapestre. Az orosz harctéren másfélévet töltött, akkor beteg lett s a szatmárnémeti, nyíregyházi, szolnoki kórházakban gyógykezelték, akkor 1918 elején mint katonai szolgálatra alkalmatlant elbocsátották, itthon aztán folytonos betegeskedés után 1920. március 24-én meghalt. Az északi temetőben pihen.

TÓKÉS István, 1897. a 29. gy. e.-ben szolgált. 1916. febr. 12-én Budapesten a 17-es számú helyőrségi kórházban szívbajban meghalt. (Az állami anyakönyvből.)

TÓKÉS István, 1898. nőtlen. Besorozták és bevonult 1916-ban Prágába a 68. gy. e.-hez, ott a telefon osztagban szolgált. Az olasz harctéren 1918. okt. 10-én kórházba került s ott elhalt.

TÓKÉS József, 1877. nős. 1915-ben az orosz harctéren telefontól szolgált. 1916 májusban betegen hazajött, s november 25-én meghalt, a bikaréti temetőben pihen.

TÓKÉS Lőrinc, 1879. nős. Bevonult 1914. augusztusban Jászberénybe a 29. h. gy. e.-hez. Az orosz harctéren 1915. február 1-én vívott ütközetben fejlővést kapott.

TÓKÉS Sándor, 1879. nős. 1915-ben lovakkal ment el, azután besorozták a szatmári 12-es h. gy. e.-be s az orosz harctéren sebesülten fogságba jutott, Turkesztánban halt el valamelyik fogoly kórházban.

TÓKÉS Sándor, 1896. nőtlen. A 68. gy. e. kötelékében a szerb harctérre vitték s 1914. december 5-én súlyos lött sebbel a zábresi kórházba vitték s ott nemsokára meghalt.

TURI Ferenc

TURI Péter

TRUNKÓ József, 1898. nőtlen, besorozták 1916. május 28, bevonult mindjárt Budapestre a 40-es honvéd tábori nehéz tüzérezredhez. Ott képezték ki, ősszel az orosz harctérre került és amint a 2. üteg tisztikara és legénysége nevében Murányi Ákos hadnagy részvétellel tudatta, 1916. november 28-án Flutorizca községnél ellenséges gránáttól találva elesett. Papfálván, Beszterce-Naszód megyében van eltemetve.

TYUKODI Lajos

UJFALUSI LÖVEI Ferenc, a déli részi ref. iskola szolgálja, nős volt. A harctéren szerzett sebesülésben és tüdőbajban, a karcagi kiegészítő kórházban elhalt 1914. december 1-én. (Az áll. akv-ból.)

UJHÁZI Géza, 1895. egyéves önkéntes, nőtlen. Besorozták 1915 márciusában, bevonult 1915. május 14-én Budapestre, a 29. gy. e.-hez. Már július 28-án az olasz harctérre vitték, onnan könnyebb sebesüléssel a rudolfswerti kórházba, felgyógyulása után pedig az isonzói frontra. Ott erős tűzbe került, de nem a fegyver, hanem az ártott meg neki, hogy hónapokig verte az eső. 1916. május 12-én betegen került a szentdánieli, onnan a leibachi, majd a kaposvári kórházba. Hazavágyott, utnak is indították, de csak a szolnoki kórházig jutott, ott tüdővészben 1916. június 1-én, épen 21-ik születése napján, megérkezése után pár órával meghalt. Holttestét haza hozták. A Déli temetőben pihen.

ULVECZKI Imre, 1880. 29. h. gy. e. 1915 július 2-án az orosz harctéren hősi halált halt. (Állami akv-ből.)

UNTERBERGER Mihály, izr., honvéd, eltűnt. (Az izr. Szentegylet ennyit közölt. Több adat nincs.)

VAD Sándor, 1892. nőtlen, a háború kitörésekor kéthónapos sorkatona volt, Szolnokon a 68. gy. e.-ben. A szerb harctérre vitték, hol karácsony előtt megsebesült, a székesfehérvári kórházba hozták láblövessel, onnan Szolnokra küldték operálás végett, de meghalt. Holttestét haza hozatták, a Szivos temetőben pihen.

VADAI Imre, 1880. nős. Bevonult 1914. júliusában Budapestre, a 29. h. gy. e.-hez. Szakaszvezető volt.

VADÁSZ András

VADÁSZ Mihály

VAJÓ András

VAJÓ Imre, 1896. nőtlen, bevonult 1915 júliusban a 29. h. gy. e.-hez. 6 heti kiképzés után az orosz harctérre vitték s ott 1916. június 4-én Bukovinában fogságba esett s mint bajtársai beszéltek, a tulai fogoly táborban meghalt.

VAJÓ MIHÁLY, 1876. nős, bevonult 1914 november 24-én a 29. gy. e.-hez. Mitrovicán át a szerb harctérre vitték, ott 14 hónapot töltött, akkor Budapesten át 12 napi szabadságra jött, 1916 júliusában táviratilag hívták be s az oláh háború kitörésekor Bukovinába vitték, ott 1916. szeptember 8-én oláh fogságba jutott. Nova Nikolajevszk-be, majd Tobolszkba vitték. Onnan íratott 1918. augusztus 30-án egy német levelet és azt maga írta alá. Akkor egészséges volt, azután erdei munkára hajtották el, azóta semmi hír sincs róla.

VAJÓ Péter, 1867. nős. A világháborúban egy évig vett részt. Az oláh megszálláskor a testvérbátyja a határban leütött egy oláh katonát. A feldühödött oláhok helyette 1919. július 24-én az öccsét Pétert agyonlőtték. A Déli temetőben pihen.

VALÓ Ferenc, rk. született Balmazújvároson, 1876. ide nősült. Bevonult 1914 júliusában Debrecenbe a 2. honvéd gy. e.-hez. 1915. február 21-én az orosz harctérre küldték s ott február végén a scaminei magaslaton eltűnt.

VARGA András

VARGA Elek

VARGA Ferenc, 1880. nős, bevonult 1914 július Budapestre a 29. h. egy. e.-hez. Onnan Szarajevón át a szerb harctérre ment, ott 1915 elején elfagyott lábbal fogoly lett, s még azon évben elhalt Nisben.

VARGA (KUN) Imre, 1882. nős, bevonult 1915 március 5-én a 68. gy. e.-hez. Prágából az orosz harctérre vitték s ott 1916. június 30-án Wolhíniában elesett.

VARGA Mihály

VARGA Sándor

VARGA Sándor

D.VARGA Sándor

VARJU József, rk. Önként vonult be 1912-ben a 2. h. huszárezredhez Debrecenbe. Innen ezredével 1914. augusztus hó 20-án az orosz harctérre ment s ott küzdött 1916. június hó 20-ig. Ekkor 14 napi szabadságra hazajött s választottjával jegyet is váltott, hogy a legközelebbi szabadsága alkalmával meg is esküdhessen. Szabadsága letelte után ismét kiment ezredéhez és amikor szabadságolási igazolványát számvivő őrmesterének, Szabó Gerelynek – ki szintén karcagi – átadta, alig válthattak pár szót, rohamra ment s kézi tusában egy orosz szuronnal keresztül szúrta. 1916. július 5-én katonai pompával lett eltemetve hat

társával együtt Galuria község temetőjében. Jó, s vitéz huszár volt. Büszkék lehetnek rá hozzátartozói.

VARRÓ János, 1888. nős. Bevonult 1914 júliusában Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren Besáni és Jakovó közt 1914. szeptember 9-én elesett. Utolsó levelét 1914. augusztus 29-én írta.

VÁJI Ferenc, 1888. nős. Bevonult 1914 decemberében Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. Onnan Szabadkára, majd az orosz harctérre vitték, hol 1915. április 16-án Telepóc-nál a 803-857. sz. magaslaton szívlövést kapott.

VÁJI Mátyás, rk. 1877. nős, bevonult 1915. augusztus 16-án Jászberénybe a 29. h. gy. e.-hez. Onnan Szabadkára s csakhamar az olasz harctérre az Isonzóhoz vitték, ott töltött 9 hónapot. 1916. június 15-én átküldték az orosz harctérre s ott másnap egész ezredével elfogták, a fogságban halt el 1917. július 22-én.

VÁKÁNT István, 1879. nős. Bevonult 1914 júliusában a 29. h. gy. e.-hez. 1916. május 15-én délelőtt 9 órakor, szolgálattétel közben a Niksie városa mellett elfolyó Zéta vizébe esett, mire segítségére siethettek megfűlt.

VÁRADI József

VENNES József, sz. Nádudvaron, 1889. ide nősült. Bevonult 1915. január 15-én Debrecenbe a 3-ik h. gy. e.-hez. Onnan előbb az orosz harctérre vitték, 1915 júliusban írta az utolsó levelét s július 21-én eltűnt.

VERES László, 1896. nőtlen. Bevonult 1915. július 10-én Pestszentlőrincre, a 13-ik huszár ezredhez. Kiképzése után, mikor három napi szabadságát itthon eltöltötte, az orosz harctérre vitték, az útról 1915. október 15-én írta az első és utolsó levelét. Tudatta, hogy Lembergben tul négy napi gyaloglással vonultak Prermik, Barocska és több kisebb helységen át. Bajtársai állítása szerint gránát csapta szét, de hivatalos tudósítás soha nem jött róla.

VERÉB József

DR. VÉRTES Izsó tiszthelyettes, izr. (A Szentegylet névsorából. Több adat nincs.)

VIDA András, 1890. nős, bevonult 1915. november 1-én Prágába a 68. gy. e.-hez. Kiképzése után 1916 legelején az orosz harctérre vitték Volhíniába, onnan többször irt, majd amint egy bajtársa írta 1916 május 17-én háromnegyed 12 órakor gyomorlövést kapott. Sriciepf nevű faluba, külön sírba temették.

VIGH Albert

VIGH Bálint, 1889. nős, bevonult 1914 július Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren az első ütközetben fogságba esett, a szerbek kiszorításakor mint foglyot oláhországba vitték, s valami ragályos betegségben ott halt meg 1916-ban.

VIHER János, rk. 1895. nőtlen, bevonult 1915 július Szolnokra a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren december 10-én szanitéc szolgálatot teljesítve fogságba jutott. Egy bajtársa azt írta, hogy vele van fogságba, de ő maga soha semmi életjelt nem adott magáról.

VINCZE János, 1894. nőtlen, bevonult 1914 Budapest 29. h. gy. e. Előbb a szerb harctérre, onnan 1915 január 12-én az oroszok ellen vitték, februárban fogságba esett s az orosz föld valamelyik ismeretlen kórházában elhalt.

VINCZE János, 68. gy. e. 1914. november 23-án elesett (Állami anyakönyvből.)

VINCZE József

VINCZE Sándor

VIRÁG István

VIRÁG Kálmán, rk. született Kenderesen, 1871. ide nősült, bevonult 1916 február 16-án Prágába onnan visszahelyezték Szolnokra vasúti őrségre, a pályaudvaron nagy betegen állt őrt, többször kéredzett a kórházba, de nem hitték el, hogy beteg. 1916 augusztus 1-én az őrségen halva rogyott össze. Szolnokon temették el.

Szőnyi VIRÁG Péter, 1888. nőtlen. Bevonult 1914. júliusban Szolnokra, a 68. gy. e.-hez. A szerb harctéren megsebesült 1914 telén, tüdő lövését Jászberény és Budapesten gyógyították. 1915. januárban az orosz frontra vitték s ott 1916. május 31-én az előőrsben dumdum lövedékkel fejlövést kapott. Drohovicnál temették el.

VITÁRIS Lukács, született Kenderesen 1866. ide nősült, bevonult 1915. augusztus 15-én Szolnokra a 68. gy. e.-hez. Onnan kiképzésre áttették Besztercére a 63-as ezredhez. Az orosz harctérre került, hol 2 éve töltött, 1917-ben az orosz harctérre küldték, onnan idegbajjal a kaposvári kórházba vitték. 1917 végén itthon volt, aztán Budapest, Kolozsvár, Szolnok, Nagyszeben kórházaiban gyógyították, itt halt meg 1918. augusztus 18-án.

VOZÁR István

WEISZBRUN Ferenc, tiszthelyettes izr. (Több adatom nincs. Az izr. szentegylet által közölt névsorból vettem a neveiket.)

ZILÁHI Sándor, 1887. nőtlen. Besorozták és bevonult 1916 tavaszán. Prágában, a 68. gy. e.-nél képezték ki. Az orosz harctéren 1916. június 18-án súlyos sebesülésébe belehalt.

ZSINDELY Máttyás

A bejelentés alapján, vagy egyéb forrásból összeszedett karcagi hősi halottak száma 555. Lehet, hogy némelyeknek senki hozzátartozója nincs, másoknak a hozzátartozói nem vettek tudomást az adat gyűjtésről vagy esetleg törődtek velem ezek miatt lehet, hogy vagy hússzal több a hősi halottaink száma, de ez bizonytalan.

Ez 555 hősből családi állapotára nézve:

nős volt:	288
nőtlen	199
ismeretlen	68
összesen	555

Katonai csapatnem szerint:

a 68. gy. ezredhez tartozott	201
a 29. népf.h.gy.e.-hez	202
huszár volt	25
tüzér vagy műszaki volt	65
ismeretlen csapathoz	41
összesen	555

A harctéri szolgálat szerint:

csak a szerb harctéren küzdött	118
csak az orosz harctéren	173
csak az olasz harctéren	45
szerb és orosz harctéren	70
szerb, orosz és olasz harctéren	44
ezen kívül az oláh és más harctéren	25
ismeretlen harctéren	80

Harcéri végsors szerint:

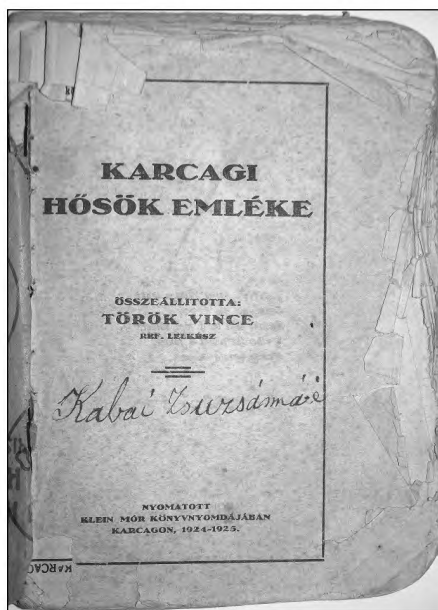
A harcteren lövés által esett el	192
kórházban harcéri sebesülésben	66
kórházban vagy itthon betegségben	96
eltűnt	88
fogságban pusztult el	65
szerencsétlenség áldozata	22
ismeretlen módon halt el	26
összesen	555

Mennyi küzdelem, mennyi szenvedés beszél e kis rövid sorokban adott élettörténetekből hozzánk, a legnagyobb áldozatról, a hazáért és az érettünk hozott hősi halál áldozatáról! Áldottak legyenek a hamvak, amelyek a szélrózsa minden irányában, ismert és ismeretlen helyeken, közel és távol, egyes vagy tömegsírokban csendesen porlanak, de míg magyar szívek dobognak e ma csonka, majdan egésszé leendő haza megszentelt, évezredes határain belől, fény és dicsőség körítse, s hálás kegyelet őrizze drága emléküket.

Melléklet¹

1. kép. Török Vince lelkész fiatal korában

2. kép. Török Vince könyvének címlapja

¹ A fotókat a Damjanich Múzeum, Elek György és Őrsi Julianna bocsátotta rendelkezésünkre. [Szerk.]

3. kép. Első világháborús emlékmű
Karcagon (képeslap, 1938)

4. kép. A műkőből készült sírjel
az 1930-as évekből

5. kép. Hősi sírok az Új katolikus temetőben

6. kép. Magyar katonák támadása, 1915

7. kép. Geiger: Orosz ütegek elfoglalása (képeslap, 1915)

IV.

Katonaemlékek – irodalmi művek, narratívák

A háborúban itthon és távol a hazától – a hazaszeretet megnyilvánulása Baja Mihály és dr. Szentesi Tóth Kálmán lírájában –

Két vidéki költőt mutatok be az I. világháború idején, a túrkevei Baja Mihályt és a karcagi dr. Szentesi Tóth Kálmánt.

Baja Mihály református pap költő 1879. december 11-én született a Temes megyei Végváron, és 1957. február 5-én halt meg Debrecenben. A teológiát Debrecenben és Budapesten végezte. 1908 előtt a Dunántúlon káplán, majd Losoncon hitoktató. Baksay Sándor szentelte pappá 1908-ban. 1908 és 1914 között az USA-ban lelkész: Wallingtonban, McKeesportban. Hazatérése után *1914-től 1921-ig a túrkevei református gyülekezet lelképásztora*, majd 1921-től Debrecenben lelkész. Többször jár az USA-ban, az általa alapított magyar református egyházaknál adományokat gyűjt a Debreceni Kollégium számára. Egyházi dolgozatain (például *Jöjjetek én hozzám – székfoglaló egyházi beszéd elő- és utóimával*) kívül több verseskötete jelent meg. Ezek: *Ünnepi hangok*, ***Babiloni Vizek Mellett***, *Oh, szép ifjuságom*, *Szól a harang*, *Delelőn áll a napom*, *Debreceni öreg kollégium: ünnepi költemény a négyszáz éves évfordulóra*.¹

Baja Mihály neve ismerősen cseng még napjainkban is. 2015 decemberében például a Rákoscabai Református Egyházközség lapja, az *Összhang* közli a költő két alkalmi (vallásos) versét (*Advent*, *Karácsony hívogatása*). A *Karácsony hívogatása* második fele megható vágyalom. „Az Ég üzenetét Szívünkbe fogadjuk S az egész világnak, Íme, tudtul adjuk: // Dicsőség a Mennynek, Békesség a Földnek, **Nyújtsanak ma jobbot, Kik egymásra törnek, // Harc, háború szűnjék, Vérvatak megálljon, Nemzetek szívébe Jóakarát szálljon:// Szeretet szent lángja Egekig lobogjon ... Az az áldott Kisded, Óh, hadd mosolyogjon.**”²

Igen ám, de ha kézbe vesszük Baja Mihály egyik, saját kézírásával – „*Ravasz Lászlónak, Erdélyország Jeremiásának Debreczen, 1926.II.27.*” – dedikált kötetét, amely a *Babiloni Vizek Mellett* címet viseli, benne megtaláljuk ezt a két verset. A *Karácsony hívogatása a IV. Zsoltáros könyvemből* ciklusban olvasható. Ott még *Jöjj el, szép karácsony* a címe, és olvasható a keletkezési dátuma is: 1917. Így hát: ez a vers első világháborús békevágyas versnek is tekinthető. Nincsen olyan magaslaton, mint Babits *Húsvét előttje* (1916), de jó társa a hallatlan békevágy mámorának a kimondásában.

A kötet első ciklusában (*Amerikai versek*) szerepel *A háború ellen* (1912). Már a leütése szokatlanul tisztán látó. „*Háború lesz otthon, (Írják az ujságok) Szüksége lesz a hazának Jó magyarok rátok.*” A folytatás ironikus, parodisztikus. Az amerikai magyar így látja: „*Megjön a behívó, Nosza csak, hajóra! Be kell állni a seregbe A trombitaszóra.*” A vers második fele magyarságféltő. „*Más itt most a jelszó:>Nagyhatalmi érdek.< Ezért kell a magyar vitéz Ágyútölteléknek.*” Távolból, Amerikából nézvést világos meglátásokat közöl a vers: a magyarság kiszolgáltattott. „*Mihasznunk belőle, Ha meghalunk százszor? Úgyse jut ránk egy csipetnyi sarc a boldogságból.// Akié az>érdek< Álljon ki a gátra! Magyar ember a véredet Ne hullasd hiába.*”

1 www.nevpont.hu/view/577 irodalmat is közöl

2 rakoscabairef.hu/sites/default/files/osszhang/2015advent.pdf

A versformai megoldás szegényes. De a gondolatisága nagyon jó: már 1912-ben! A leendő háború nagyhatalmi érdekű, és nem érdeke a magyarságnak, a magyarság áldozat lesz, a véráldozata hiába való. Ezt a gondolatiságot érdemes egyenesen odaállítani Ady tisztánlátása mellé. Mert a magyar első világháborús költészetben Ady Endre világszínvonalat képviselt. Ő az etalon, a viszonyítási pont.

Az első világháború lényegében már 1914. július 28-án kitört, amikor a Monarchia hadat üzent Szerbiának. Ady 1914. augusztus 9-én írja meg a prózaversét, az *Ésaiás könyvének margójára* címűt. A vers kulcsszava a „**hiába**”. Adyt az elveszett biztonság sokkolja. Ady nem lelkesedik, sőt kezdettől fogva mélységesen elítéli a vérzivatarat. Ady hallatlan éleslátással határozza meg a háború lényegét. *Az eltévedt lovas* 1914. november 16-án jelent meg a Nyugatban. Az eltévedt lovas szimbólum egyszerre jelenti az egyén, a nemzet, sőt az egész emberiség tragikus eltévedtségét. Ugyanakkor keletkezett, ugyanott jelent meg A *mesebeli János* is. Ennek az Ady-versnek a népmesei hőse kiszolgáltatott, tragikus sorsú szolga. Ady mintha Petőfi Habsburg-ellenességét folytatná, amikor felvilágosítja a hőst. „Kellesz a nagy arénára Akkor is, ha életednek Életed lesz majd az ára.” „A király-lyány: mese, János, De nincs élőbb a mesénél S mese ellen minden káros.”

A Baja-kötet III. ciklusa a *Sóhajok a háborúban*. Ebből azt tudhatjuk meg, hogy a magyar irodalom óriásai, Ady, Babits, Tóth Árpád kortársaként egy alföldi mezőváros, Túrkeve köztisztviselőben álló, a hivatását becsülettel végző református papja hogyan lát, érez, milyen felelősséggel gondolkodik az I. világháború idején.

A *Kereszt alatt* először a boldog békeidőkre, a gyarapodás „merész álmaira” gondolva, sirató hangon emlékezik. A háború szimbólumai a „vakhomály” és a „Halálmadár”. „*Én istenem, Mikor jön már napunk az égbe? E vakhomálynak Mikor lesz vége?// Bús éjjelen Halálmadár szálldos felettünk S eszünkbe jut, jaj, Mikor örültünk; // Mikor kacaj Oly könnyen csendült ajkainkon, Pohár és nóta Lakomáinkon. // Mikor merész Álmokba szőttük hajnalunkat S oly boldogoknak Hittük magunkat.*” Ezután elhangzik a rejtett német- és osztrákellenes vád. „*Nagy nemzetek Állok kegye után futottunk, Míg ők a vermet Ásták alattunk.*”

Aztán megtörik a vers íve. Az előbb még tisztán látó pap költő a hite fogságába kerül. A mindenható Isten „ítéletével” azonosítja a „nagy keresztet”, azaz a háborút, és könyörög a megbocsátásért. „*Én Istenem, / Ráismerünk ítélletedre, E nagy keresztet Ó vedd le, vedd le.*” A vers aranymetszetében, a nyolcadik szakaszban aztán, sajnos, nagyot esik a vers. Frivol, személytelen, súlytalan képzet jelenik meg (a lány virággal való azonosítása, a szerelem említése), ami nem illik a háború nehéz témájához. „*De mégis, ah, Nézd ifjaink, ha rendre hullnak: Leányvirágok Mind elvirulnak.*” A vers befejezésében pedig a papi látásmód kénytelen-kelletlen megköti a különben tisztán látó költő kezét, és elfogadja a „sors”, az isteni akarat végzését. Habár ugyanekkor egy elveszett nemzedék miatti fájdalom és a rettenet kimondása is benne van a versben. „*Egy nemzedék dől ismeretlenül a sírba, Ha sorskönyvedben Így volt megírva.// Lány sóhajok Vonaglanak a földön végig S remegve szállnak Hozzád, az égig:/ Uram, te vagy Ura e földön mindenknek, Mit elvégeztél: Legyen, legyen meg.*”

Fényévnvi (világnézeti, művészi) távolságra van ez a vers például Ady *Az eltévedt lovas* című okosabb, tágabb horizontú, sokkoló magyarságversétől. Amelyben a táj ember nélküli, rémekkel benépesített. Az eltévedt lovas kísértetiesen bolyong, a vadság leselkedik rá. A költő a szinesztéziák uralmával is érzékelteti az eltévelyedtség katasztróffáját: „vak ügetés”, „tompá nóta”, „süket kód.”

A világháború történetében az 1915-ös év azért lesz válságos a magyaroknak, mert a szerb és az orosz front mellé belép az olasz front is.

Baja Mihály mit tud tenni: a papi hivatás ars poeticája szólal meg a *Magyar papokhoz* (1915) versben. Elmarad az elítélő hang. A háborút, „a földindulást” a 17. századi protestáns prédikátorok, illetve Zrínyi, Kölcsey nyomán már nem a „nagyhatalmi érdek” vezérelte háborúnak, hanem isten büntetésének, tisztító viharának fogja fel (miként eleinte Kosztolányi is). „*Magyar papok, csodás időknél Tanuiként születtetek!*” Berzsenyire emlékeztető, erőteljes monumentális képeket sorakoztat fel. „**Reng a világ. Magas hegyormok Földindulásban inganak. // Kívágyik medréből a tenger, Vértől dagadt folyó, patak; Fényes szemét nap, hold behúnyja, Csillagvilágok hullanak.**”

Minderre előbb „a bünt büntető” biblikus magyarázat szólal meg. „*Bevált a messiási jóslat: Tűzben, viharban jött el Ő. Kezében villámstorával, Az Isten, a bünt büntető.*” Sajátos papi felfogással az isteni ítélet igazsága egyszerre „rombol” és „gyógyít”. „*Látjátok-é könnyes szemekkel, A megnyilatkozott eget? Ahonnan Ő e bús világra Még most is áldást hintetet.// Világokat rombol haragja. De gyógyít is, nemcsak sebez: Irgalmazó ítéletének, Igazságának napja ez.*”

A vers befejezése az istenítélet során – önigazolóan – a papok hivatását hangsúlyozza. A papok szerepe: a szenvedők gyógyítása és a végtisztesség megadása. „*Csak menjetek! Hány szív esengi A búhegesztő balzsamot? Orvosát hány beteg kiáltja? Mennybéli jussát hány halott? // Siessetek, kitért karokkal Őlelni minden szenvedőt, Könnyel, virággal elfedezni Minden halálos szemfedőt!*”

Baja Mihály gyakorta hibáz az adekvát forma megtalálásában. Így van ez a *Levél jött a csatatérről* szövegében is: a dal versforma, a könnyed nyelvi fogalmazás már-már parodisztikus. „*Alleluja (szól az írás) Győz a magyar tábor! Elesett a görcei hídnál Vitéz Kovács Sándor.// Jászunkok közt harcra termett Hős volt mindhalálig, A mennyei regimentbe Biztosan beválik.*”

A *Doberdói sirató* sem sikerült. A háború témájához, vérzivataros poklához nem illik ez a könnyed dalforma. „*Hej, Doberdo, halál dombja Száz halott van egy halomba, Mindnek sir az édesanyja... Még az ég is megsiratja.*”

Tegyünk itt is egy kis összehasonlítást Adyval! Ady kezdettől fogva elítélte a háborút, és soha nem áll mellé. De az olasz fronton küzdő katonák minden szeretetét, csodálatát kiérdemlik. Ez a népszerűtete szólal meg a *Nótázó, vén bakák* című versében, 1916-ban. „Magyarok, öregek, nótások, Bakák, búsak: dacosan, hősön”, illetve: „S be szép ilyen végzetes néppel Ugyanannak tudni magunkat.”

A *Sóhajtozik egy rokkant* katona szintén vidám ritmusú. Az egész vers abból áll, hogy mit csináljon meg neki az édesanyja. Már a vers leütése sem vehető komolyan, tudniillik, hogy a rokkant katona a ruha miatt sóhajtozik. „*Édes anyám, édes anyám, Foltozgassa meg a ruhám. // Itt is kopott, ott is szakadt, A szívből sóhaj fakadt.*”

1916. augusztus 27-én már Románia is megtámadja a Monarchiát, Erdélyt. Ady 1917 nyarán írta az *E nagy tivornya* című költeményét. Ironikus vers. A háború zimbólumai a „Téboly” és a „nagy tivornya”. Mintha az utolsó ítélet jött volna el! „Terítve a Föld: lakni tessék, Tombolj, Világ, most szabadult el Pokloknak minden pokla rajtad” – így kezdődik a vers. S így fejeződik be: „Éljünk dögig e nagy tivornyan.”

Baja Mihály írt még egy-két elégikus szomorúságú verset, amelyben a fronton lévők, az áldozatok szeretete szólal meg. A *Tavaszi sóhaj* kezdete ellentétező, részvétet sugárzó hangját érdemes idézni: „*Megint csak kivirult a rózsza Árva kiskertünk lugasába, Megint megjött a*

fecske, gólya És leng a puszta délibábjá; // S ti mégse jöttök vissza, mégse, Hadak útjára szállt leventék... Ah, némelyiknek drága képe Már csak lemondó könnyes emlék.” A Ha majd a hősök visszatérnek is kiérleletlen, csinált vers. Egyik versszaka azonban megragadó a méla bánatával. „Ha majd a hősök visszatérnek, Lesz, aki nem tér meg soha, Hiába hull miatta éjek Virrasztó, könnyes zápora. Lesz, akit mindhiába várnak Estenden, csókos hajnalon... Ő már lakója más határnak, Sirját befödte dudva, gyom.”

Látjuk, Baja Mihály tájszeretete a világháború idején is – főleg a dalforma kedvelésében – idilli képet mutat fel: „mindhiába várnak Estenden, csókos hajnalon...” Már ekkor sem Adyhoz közelít, hanem Szabolcska Mihályhoz, a konzervatív, szűk látókörű, maradi, idilli költészet egyszerűség-kultuszához. Sőt, a kötet második ciklusa egyenesen az *Óh szép világ, dalok világa* címet viseli. Ennek egyik jellegzetes versében – Nem akarsz te papné lenni – a költő lelke tele van vidékies bánattal: „Nem akarsz te kis falumban Papné lenni. Nem akarsz a szívem felett Megpihenni. Elrabolt a nagyvilágnak Csillogása: megsirat a szemem könnyes Ragyogása.”

Dr. Szentesi Tóth Kálmán polgármester, költő 1875. május 1-jén született Karcagon és 1946. szeptember 14-én halt meg Karcagon. Önkezeléssel vetett véget életének, megmérgezte magát.

Előrebocsátjuk, hogy „életesebb” költő, mint Baja Mihály. Okos, mély érzésű ember. Több köze van a városához, mint Bajának. Több a szociális tapasztalata, és a hivatása sem szűkíti le annyira a témáját, nyitottabb a világ dolgaira. És könnyedebben is ír, mint Baja Mihály.

Szentesi régi karcagi, redemptus családból származott. Nagypapja földbirtokos, városi szenátor, tanácsnok és a református egyház iskolai kurátora. Apja huszár kapitány, aki Bem seregében harcolt a végsőkig. Szentesit 1902-ben avatják jogi doktorrá Kolozsvárott a Ferencz József Tudományegyetemen.

Dr. Szentesi Tóth Kálmán 1903. január 1-jétől 1918. november 9-éig volt Karcag város polgármestere. S mint ilyen ember, igen fontos szerepet játszott a város fejlesztésében. Hogy valóban a város első embere, ezt a tisztségei is mutatják. Ma már elképesztően hat: egyszerre elnöke a Széchenyi Társaskörnek, a Gazdasági Egyesületnek, a Polgári Körnek, a Közbirtokosságnak, a Vörös Kereszt Egyletnek, a Vadász Társulatnak, a Városi Dalár-dának, az Alföldi Közművelődési Egyesület karcagi osztályának, a községi iskolaszéknek.

Az ő vezetése idején kapott igazi lendületet a 20. századi Karcag fejlődése. Hadd említsék csak néhány példát! 1903-ban kövezik le a piacteret (a főteret), ekkor épül fel a régi római katolikus templom helyén az Iparos Otthon. 1907. május 20-án leplezik le Horvay János Kossuth-szobrát. Ebben az évben bővítik ki a gimnázium épületét. 1910-ben víztorony épül. 1910-ben már működik a villanytelep, amely 1911-ben Kisújszállást és 1913-ban Püspökkladányt is ellátja árammal. 1910 nyaratól 1912 szeptemberéig Vida Artúr tervei alapján felépül a szecessziós stílusú városháza. 1911-ben átadják a Városi Takarékpénztár épületét. 1912-ben Niemetz Ferencz temesvári kertészmérnök felújítja a város főterét parkját. Utak épülnek.

Úgy tűnik, Karcagon egy szépen kezdődő prosperitást akaszt meg az érdekeink ellen való, de rettenetes szenvedéseket hozó I. világháború (1914–1918). 1916-ban már lovakat, ökröket kellett rekvirálni. A fejadag meghagyása mellett be kellett szolgáltatni a felesleget. A férfiak jó része katona. A szükséges munkát, a vetést és az aratást sok helyen az asszonyok és a gyerekek végzik. 1916-ban és 1917-ben már komoly nehézségek vannak a közéletmezésben. Dr. Szentesi Tóth Kálmán leírja, hogy „A városháza üzletté alakult át. Lisztet, cukrot, fűszereket csak a városházán lehetett venni, de csak egy hónapra kiosztott mennyiséget.”

1918-ban Karcagon már 9.000-re emelkedett az ellátatlanok száma. Török Vince református lelkész az 1920-as évek elején összeállította Karcag hősi halottainak a számát: e szerint 555-en haltak hősi halált a harcmezőkön vagy sebesülésben, betegségben. 1918 októberében, novemberében, az összeomlás után néhány hét alatt 3.000 katona érkezett haza Karcagra, tovább növelve a szociális feszültséget.³

Dr. Szentesi Tóth Kálmán lelkes lokálpatriótaként nagyon szerette a városa hagyományait. Később néprajzi könyvet ír róla: *Lakodalmi szokások a Nagyikunsgában*. Vonzódott a városa történelmi múltjához. Arról is ír, bár eléggé laza szerkezetű gyűjteményt; Kun László 1279. augusztus 20-ai adománylevelétől kezdve a Karcagi Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1940. évi történetéig: *Történelmi emlékek a Jászkunsg és Karcag múltjából*. 1925-ig a Nagyikunsg, 1938-ig a Karcagi Napló főszerkesztője volt. De verselgető emberként is használni akart a városának. **Költemények** címmel 1916-ban verseskötetet ad ki.

A *Költemények* kötet három részből áll. Ezek: *Tavaszi rügyek és virágfakadás, Háború és hazafiság, Vegyes költemények*.

A maiak előtt is imponáló, hogy a kötetet nyitó *Előszó föle* írásában, „a világháború 23-ik hónapjában”, tehát 1916 júliusában a hősök emlékművére gyűjt ezzel a kötetével. „Mind-azok, akiknek a jelenben folyó háborúban hősi halál lett osztályrészük, nemcsak a szűkebb családnak lettek halottjai, hanem halottjai lettek ők a nemzetnek és a nemzet kegyelele virrasztani is fog az összes elesett hősök emléke felett hosszú századokon át.” „Karczag város közönségének is **dicső fia nagy tetteit hirdető emlékművet kell emelnie, amelyről a késő unokák névszerint leolvashassák apáik, nagyapáik vérök hullásával beigazolt honszeretetét./ Ennek a Karczagon felállítandó emlékműnek az építési alapja javára bocsátottam sajtó alá verseimet s az elérendő jövedelem teljes összegét az emlékmű részére ajándékozom.**” (Gáldi Gyula I. világháborús huszáros-honvédes hősi emlékműve 1938-ban készült el, és 1939-ben avatták fel.)

Vajon mit ír Szentesi Tóth Kálmán a *Háború és hazafiság* ciklusában? 100 év múltán mennyire ragadja meg ez a szemlélet az utókor lokálpatrióta emberének a lelkét?

A *Háború és hazafiság* ciklusban 15 vers van. Közülük az első és a hetedik, a *Panasz* és a *Háborus kép* rokon versek. Ugyanazt a témát dolgozzák fel. Azt bizonyítják, hogy a nem kívánt háború a hátszágban is „szedi” az áldozatait.

A *Panasz* egy rövid, négyszakaszos helyzetdal, hatásos fájdalmas monológ. A magyaros páros rímű tizedekben futó sorok egyszerű formába sűrítik a fájdalmat. A költő beleéli magát egy hadi félárva kisleánya helyzetébe, és őt szólaltatja meg. A kislány nem tudja, hova ment az apja. Azt hiszi, már nem szereti őt, azért nincs itt, mert eddig minden este és minden reggel megcsókolta. A csendes házban senki sem nevet. Magára maradva úgy érzi, őt már senki sem szereti. Nem szabad hordania a szép ruhácskáját sem, a piros szalagját, csak ezt a csúnya fekete ruhát. Abban reménykedik, hogyha majd egyszer visszajön az apja, neki majd elpanaszolhatja, hogy őrá soha nem gondoltak, nem játszottak vele; és hogy csak őt szereti. A gyermek szeretethiánya megdőböntő. Az anyja és a nagyanyja nem merték neki elmondani az apja halálát. Így érzelmi válságba került. Magánya, szenvedése szívbe markoló.

„Anyácskám, mond meg, apám hova ment? **Nem szeret** már ő ugye engemet? *Ha lefeküdtem, csókolt jó apám, És csókolt reggel, szemem ha nyitám. // Hanem napokra telnek a napok S apámtól csókot sohasem kapok! Csendes a házunk, mamám se nevet. **Senki sem szeret, senki, engemet.** // Van szép ruhácskám, piros szalagom És egyiket sem szabad hordanom: Csak azt a csúnya, fekete ruhát. Amit nagy mamám hozott ide át// Hanem ha*

3 Elek György 2008: 144-154., 155-159.

egyszer vissza jő apám, El is mondom, hogy nem gondoltak rám. Elsirom, hogy nem játszottak velem, És hogy egyedül öt szeretem.”

E téma második, mindössze háromszakaszos feldolgozása – mondhatni – még inkább balladai tömörségű. Ez a vers is páros rímű, kivételt képez az első versszak bokorríme. A sorok tizenkettesek. Öt kis hadiárva sír otthon, mert meghalt az édesanyjuk. Ők még nem tudják, de a szomszédok igen, hogy a fronton az édesapjuk is elesett. Egy idilli, falusias képre csap rá a végtelen bánat.

„Nád fedeles kis ház. Rács kerítése van. Muskátlis cserép áll az utcaablakban. Piros a muskátli, hanem bent a házban Öt kicsi gyerek sír mély, fekete, gyászban.//Két szék a szobában, rajta sötét láda. A szomszéd az éjjel festette, csinálta. S hogy a szomszédasszony megpihenjen benne, Jó puha forgáccsal az alját hintette.//Lágy szívü nénikék ide-oda járnak, Hogy elesett, sugják, még jobb, az urának! A szive, a fronton, így már nem szakad meg. A hirre, hogy árván maradt az öt gyerek.”

Szentesi érzelmes versei, amelyek ellentézeikkel, versformáikkal egyszerre mutatnak Petőfi- és Arany-hatást, meghatnak, empátiát sugároznak.

A ciklus második verse, a páros rímű tizenkettes ritmusú *Megtorlás*, még dátumozva is van: 1915. május 28.

Említettük már, hogy az 1915. év az olasz front megnyitásával az első igazán válságos év a magyarokra nézve. 1915. április 26-án Olaszország a londoni titkos egyezményben csatlakozik az antant hatalmakhoz. Olaszországnak ígérik Triesztet, Isztriát, az Albánia feletti protektorátust. (Mindezeket majd meg is kapja.) 1916. május 4-én Olaszország felmondja a hármasszövetséget, május 23-án hadat üzen az Osztrák-Magyar Monarchiának, és Piave, Isonzo, Doberdo térségében megnyitja a frontot.

Említettük, 1916-ban pedig Románia is a Monarchia ellen fordul! Amíg azonban Ady Endre zsenialitása nem sértett magyarként, hanem sértett emberként (az általános emberi nevében) szól az *Ember az embertelenségben* (1916) című versben, addig dr. Szentesi Tóth Kálmán sértett magyarként reagál a sokkoló háborús fordulatra. Szentesi a vérig sértett magyar nemzeti öntudat jogosnak vélt bosszúálló haragját hirdeti és dicsőíti. (A háborús logika szerint, magyar szempontból, igaza is volt.)

A *Megtorlás*-ban elégedetten sorolja az istenítéletet teljesítő magyar bombázó, a „bosszuló démon” keltette és megérdemelt olasz riadalmat, félelmet. Az olasz, a „hítségő”, „talján” „bérgyilkos”, a „gyáva, Lesből szurt a barát szíve tájékára”. Az olasz „pénzen vett népség” „Egyedül a sápadt aranyak szavára” hallgatott.

Ez a hadi dicsekvés a magyar hazaszeretet hőstettének állítja be az olasz városok pusztítását. „Elhal nóta, láma. **Velence** már rémül, Feléje vészthozó repülőgép kerül. Olyan e gépmadár, mely feléje szállott, Mint valami sötét, félelmetes átok.// Mint valami átok, mely szárnyra onnan kelt, Hol a **honszerelem hevíti a kebelt. Duna-Tisza mellől, mert a magyar karja A hítségő olaszt büntetni akarja.**”

Szentesi lírája – kétségbeesetten – a hazafias érzést a múltbeli „régicépszerűséggel” is erősíti, mintha most a régmúltban történtek, vagyis Attila és Nagy Lajos bosszúját folytatnák a magyarok. „Mintha eltűntek vón másfélezer évek S **Attila seregi újra felkelnének!** Mint hogyha **Nagy Lajos kardot kötne újra, Endrének halálát hogy majd megbosszulja!**”

E Szentesi-vers – a győzelmet dicsőítő szándékai ellenére – azt is jelzi, hogy a népek történelme milyen rettenetes! Benne a magyaré is. Különösen a vers zárata kelt ambivalens érzéseket a mai magyarban. Ami az egyiknek pusztulás, könny, az a másiknak győzelemittas öröm is lehet.

„Csak a halál arat! S hol zengett víg ének, **Könnyei ömlenek az anyák szemének, S minden egyes cseppje, hogy égetőbb legyen, Mikor a táj csendes, szép nyári estelen, Adria partjain magyar nótá zendül, Magyar vitézségről, magyar győzelemmel.**”

Még az is felmerül a mai emberben, hogy a költő – érzelmi sokkját levezetendő – ebben a háborús versben inkább csak a vágyott sikereket éneklí meg, és nem valóságot.

A *Jaczkovics Mihály temetése* című költeményben is páros rímű tizenkettesekbe szerveződik a szöveg. A költő a vértanúvá lett hősi halott temetésekor (a „talján” okozta sokk szituációjában) – némi osztrákellenes élel – a régi kuruc világ vitézi virtusát hiányolja. „*Halk suttogás itt-ott, aztán hallgat minden. Fergeg dül pedig minden egyes szívben.*” „*Hanem a mennydörgést ma hiába várod! A szenvedélyvihart láncokon találod. Harczra kelt az ésszel s az lett a harc vége. Láncokat kapott a lábára, kezére.*” „*A szenvedély rab lett, mert beteg a lélek! Hej! Ha volnának még jó kuruc vitézek! Hej! Ha a magyar még maga lábán járna, Azóta a varjú a fákra felszállna! Felszállna a fákra s már onnan lenézne, Gyilkos haramiák üveges szemébe!...*”

A *koldus* című jellemképben a négyütemű tizenkettesek páros- illetve ölelkező- és bokorrímjeit rímtelen sorok szabdalják. A költő polgármester empátiát érez nemcsak a hadi árva gyermekek, hanem a város 48-as hősből lett koldusa iránt is. 1849. február 4-én Puchner altábornagy a támogatására érkezett havasalföldi orosz erővel Vízaknánál megverte Bem tábornok seregét. Ott sebesült meg, a karját is elveszítette, a mostani vak koldus. A hajdani hősből mára már kevésbé szánt vak koldus lett. Ennek ellenére a hazafias érzése nem szűnt meg. A jellemképben a példává emelés a halkra hangoltság következtében lesz igen hatásos.

„*Március idusán tolong a sokaság. Lobog a lobogó palotáknak ormán. Elvéniült, vak koldust, ki látna ugyan meg? S ki látná könnyeit megsápadt orcáján!?! Mellét fedi hosszú, hófehér szakáll, Felszántotta arcát kardvasa régesrég, Vízaknánál, midőn karját is veszíté, Hazájáért, a hős, most már koldus honvéd.*// *Tűz villogott akkor, könny ül most szemében, Mert falat kenyeret sem nyújtanak néki; Kömnyedén tudta ő forgatni a kardot, Nehéz dolog nagyon alamizsnát kérni! // A „Petőfi-tér”-en újra zeng az eskü, És „Éljen a haza!” utána zúg az tán. Szegény, öreg koldust ki látna ugyan meg És patakzó könnyét megsáppadt orcán!?”*

A *Kárpátokban* ősi felező nyolcasokban írt dicsérő, lelkesítő és egyben emlékező dal. A természeti erők, a vihar, a villám, a mennydörgés képeihez hasonló a bátor honvédek küzdelme is a bércekben. A vers második felében hatásos teljes főnévi metaforával („*a zivatar*” = „*a honvéd kar*”) fejezi ki a költő a bátor helytállást, a haza védelmét. A beféjező áldáskérés egyszerre vidám: és szomorú. Vidám a hős győztesekre és a megvédett hazára nézve, és nagyon szomorú: a hős elesettekre nézve.

„*Kárpátokból fut az ellen, Mint megannyi gonosz szellem. Kisepri a zivatar, Fénylő szurony s a honvéd kar. S oda, hol az ellen állott, Örömtűz vet már világot.*// *Kárpátokban ismét csend ül. A kis harang vigan csendül, Pásztor síp szól s már a mező Virágokkal szőtt szemfedő. Áldás rátok sziklák, bérczek! Áldás rátok hős honvédek!*”

A világégés közepette a 1849-es dicsőséges tavaszi hadjárat emlékét idézi a költő a *Kicsiny csapat...* című versében, amikor a kevésbé megbecsült agg honvédek gyászmenetét látatja. Ez a négyütemű tizenkettesekben írt dalszerű elégiája is a nagy múlt hazafias tiszteletére nevel. „*Kicsiny csapat halad nagy utcánkon végig. Az ut forgalmában biz az elenyészik. Dúl a földi létnek nagy, nehéz küzdelme, Szegényes kis menet kit is érdekelne.*” (Ez az első versszak a vers végén megismétlődik, különösen nyomatékosítva az elmúlás, a feledés

tragikus voltát.) „**Agg honvédek** azok, akik ottan mennek, Tizen, tizenöten, tán annyin sincsenek. Hej, másképp is volt az, **Vácznál, Isaszegnél!** Hanem erről már tán csak a mese beszél.” A vers rezignált fájdalommal említi az egykori sorsot, az oroszok előtti világoi fegyverletételt. „Mert a harci zászlót **sorsok irigy keze Világosnál** tőlök csufosan elszedte. Ezt a feketét már nem irigyli senki! Néha néha csak a szellő tépegeti.// Majd ha az utolsó honvéd szem lezárul, Valjon hirt ad-e majd a zászló magáru? Vagy örével együtt az is pihenni megy. Tudva, hogy **a világ őt sem becsüli meg...**”

Az Emlékezzünk! páros rímű tizenkettesekben írt romantikus szemléletű múltidézés. Dicső a múlt, de véres is. „Nemzetem nagy multja! Ha téreden járok, Széltében, hosszában, térdig a virágok! Óh, csak patakokat, azt ne látnék benne! **Vérrel van a patak, piros vérrel tele.**”

Alkalmi vers az Október 6. A dualista Osztrák-Magyar Monarchia korában, s különösen akkor, miután az egymásra utalt közös háborúba keveredett az ország, elég nehéz feladat lehetett egy város élén álló polgármesternek diplomatikusan fogalmazott verset írni. Ezt a taktikát érzékelhetjük e vers olvasásakor. Elégedetlenséggel kezdődik. „Hiszen fátyolt vonni elmúlt idő felett Mának élő népnek nagyon könnyen lehet!” Visszafogottan, ahogy lehet, mégis kiemeli a vértanúk nagyságát, és elítéli Haynau brutalitását. „E nap fuladt vérbe a víg magyar nóta S e napon született helyette bitófa! // **Tizenhárom szírtünk állt a hegytetőbe, Tizenhárom villám ma dönté a völgybe. Villám? Villámokkal büszkén szembe néztek: Elvették éltüket nyomorult pribékek.**” Vádolja továbbá az isteni segítség elmaradását is, és ezt összekapcsolja az aktualitással, a harcra, a háborúba való mozgósítással, amelyet aztán kénytelen-kelletlen fogadnak az emberek. „Tizenhárom testből a kiűzött lélek Véled? vette utját a csillagos égnek? **Nem vágytak ők menni fel, a magas égbe, Honnan ezt a hazát senki nem segíté!** // Közöttünk maradtak!...Hogyha sóhajt a szél, Abban a sóhajban egy-egy lélek beszél, És ha jó a vihar bőszült fergetege, Az a tizenhárom nyughatatlan lelke. // Az rázza az ajtót s az ablakot sorba, >**Föl, magyar, föl**< – zúgja –>**a harcra, táborba**<! S hogy az ajtó zárva, – s hogy **nem érti senki**, Dühében a házak tetejét lefejtí...”

Arany János Toldijának és balladáinak a hatása nyilvánvaló Szentesi költészetére. Ezt mutatja a Toldi (1846) versformájának, négyütemű tizenketteseinek csaknem kizárólagos használata, továbbá a balladaszerű tömörítés, lényeglátás, lelki- és szociális érzékenység.

A *fiu levele* miniballada: „tragédia dalban elbeszélve”. Az öreg anyóka hazavárja katonafiat, akinek előző levele nyilván az ígért gyors győzelem reményében íródott. Ezért a most kapott levél „Drágább az előtte mesék kincseinél.” „Olyanformán szóllott az utolsó levél: Ne sirdogáljon kend, hiszen a fia él. Még csak egyszer írok, lelkem, édesanyám, Abban már megírom, hogy mikor várjon rám.” Némi késleltetés, retardáció után bontja csak fel a gyűrött levelet, de a boldogság helyett a tragédia szakad rá. Modern kifejezéssel azt mondhatnánk, hogy nem tudja feldolgozni a fia „oktalan” halálát, és beleőrül. „Felszakítja végre s tagolja a szókat, De sehogysem érti, hogy fia mit mondhat. **Hogy miért? mi okból, azt ő mind nem érti** Csak azt, hogy **már többé nem lesz fia néki.** // Öreg anyóka jár odakint a szélben, És gyűrött levél van reszkető kezében. **Olvastatja eggyel, olvastatja mással S kaczag, hogy csak alig bír a kaczagással.**”

Négyütemű tizenkettesben íródott a *Masirozás* is, amelyben meghatóan mutatkozik meg a hazaszeretet – távol a hazától. A kilátástalanság érzete uralja ezt a kis dalszerű balladát. Miközben hazagondolnak, otthon hagyott szerelmeikre, a fiatal huszárok („Szerbia szívében, mély, fekete sárban, **Hej! Jobb volna lenni most a Nagy-kunságban!** /S repül a gondolat és azután megáll Virágos kis kertnek rácsos kapujánál, **Rózsát tűztek ott fel piros csákó mellé.**”

És aki feltüzte, csókot adott mellé”), négyszer is felharsan a kérlelhetetlen parancs: „*Csak előre fiuk!*” A halálba menők mind fáradtabbak, mind bénábbak. „>*Csak előre fiuk!*< S mennek hetek óta, Pihenésre egy nap alig jut egy óra. **Lassan elhal a dal, hanem azért mennek Lovaik a sárba már kidüledeznek.** //>*Csak előre fiuk!*< **És a csapat vonul, Ezer agyagember, némán, szótalanul Rájuk borul az éj fekete fátyola, Nem látják meg talán hazájukat soha.**” A vers befejezése már a biztos pusztulás és az otthoni szerelmes várakozás között ellentétez. „*Pedig a kis kertek rácsos kapujába Sok szöke s barna lány várja, egyre várja, Hogy tánczos paripán, szép, nyalka vitézek Harmatos rózsáért egyszer visszatérnek.*”

A Márczius idusa kissé túlírt vers. Lényege – epigrammaszerűen – a zárlatban van megfogalmazva. „*Márczius idusa elérkezett újra, A tavaszi szellő ébresztőjét fujja. Múlt idők tüztétől a szív újra lángol. Hej! Csak ez a nagy tűz ne lenne szalmából!*”

A Kivándorlókhöz írt vers Vörösmarty Mihály ódájára, a Szózatra (1836) játszik rá, az „Itt élned, halnod kell” intelemre. Átkot mond a kivándorlókra. „*Vesszen el valahány, kinek jövődjé hazája sorsával nincsen összenöve! Ki kétes szerencse biztató szavára Felejt, hogy neki van édes hazája.*” Meg kell hagyni azonban, hogy e vers – a honvédelem célzatosságával megspékelve – eléggé provinciálisra sikerült. „*Kánaán volt hazánk, most is Kánaán még, Ne engedjük zsírját, hogy mások elvigyék. Buzogányból pöröly, a kardból eke lett. Munkás kéz jellemzi a gazdag népeket Munkáért kincseket e hon is bőven ad, Ne hagyj hát magyar nép, ne hagyj el a hazád!*” Az bizonyos, hogy a városfejlesztő polgármesternek nemcsak lakóhelye, hanem hazája is volt ez a föld. De hol vannak mindehhez (milyen magaslaton!) az Ady Endre lírájában olvasható, a problémalátó, látomászerű Ugarversek variánsai: a meddőség (*A lelkek temetője*, 1905), az eltévedtség (*A Tisza-parton*, 1905), az elvetéltség (**A magyar Ugaron**, 1905), a kitörni képtelenség (*A Hortobágy poétája* (1905), a lepányvázottság (*Lelkek a pányván*, 1905) észrevételei és kimondásai! Micsoda szemléletbeli távolság feszül a két költő között: „ugyanott” a konzervatív Kánaánt lát, a modern Ugart! És, természetesen, javító szándékból, ez az érdekes...

A ciklus utolsó két verse a *Szalma láng* és a *Kocsmában*. Mindkettő a kocsmába szorult hazafiságot idézi. Az előbbi ironikus, az utóbbi patetikus formában.

Kitűnő ritmusérzékkel, ősi felező nyolcasokban megírt vers a *Szalma láng*. És milyen kitűnően tréfás megszólalás ez: valódi fricska! Arra mutat rá, milyen álságos a kocsmában a kuruckodás. Rákóczi és Bercsényi nevei hívó szavak, jelképek, példaképek, idolkok. A verskezdet múltba merengő. „*Suhog a szél, hull a levél, Tárogató bus hangja kél, Rákócziról zengi dalát, Bús magyarok búsán hallják.*” A befejezés némi Habsburg-ellenességet is megenged magának, miközben leleplezi a szalmaláng magyarkodást. „>*A császárt, ha kint kaphatom Hacsérosít, haj! lecsapom!*< S néznek erre, néznek arra, Hogy ellenség hol akadna?//*Jó magyarok lelkesednek, Azt hihetni, mindent mernek, Azt hihetné, aki látja, Utjok Bécsig mi sem állja. // Nem is állná, de fogy a bor S józanodva mámorokból, Összehuzza ki-ki magát S ha ép jó egy bécsi herczeg, Azt kiáltja: vivát-vivát.*”

A *Kocsmában* viszont méltóságteljesen idézi a kuruc kort. „*Az öreg hangszernek zokogó lesz hangja, A vígabbat is csak bánatosan adja. Mintha gyászos háznál s nem kocsmában szólna, Mintha a majtényi síkról került volna // Nemzetem fiai! Óh, csak hallgassátok! Az a bus kesergő áldást hoz reátok. Szabadság istenét dicsőítik azok S akik őt imádják, sohse lesznek rabok!*”

A *Vegyes költemények* ciklusban is találunk egy igen figyelemre méltó verset. A költő talán csak szerénységből helyezte ide, mert *A honvéd* az édesapjáról, a 74 éves Szentesi Tóth Jánosról, az egykori huszár kapitányról szól, és talán nem akart vele hivatkozni az

előbbi gyűjteményében. Pedig „*Kossuth kis hadi tanácsa Debreczenben őt is tagjai közt látta.*” A családi líra e darabját akár Petőfi Sándor költészete (*A vén zászlótartó*, 1848) is inspirálhatta.

Páros rímű tizenkettesekben készült ez a portré. Kicsit széthulló, de a hangja kedvesen megértő, tisztelő. „*Csendes, öreg ember. Nagy havas szakálla Mutatja az időt, mi rajta átjára. Csak forradásai az arcán, a fején. Beszélnek, hogy nem volt hamvába-halt legény.// De ha szóba kerül>Püski< híres hídja, És Bem apó, hát már csak fejét bölintja. Arra is, hogy lovát ellőtték nem egyszer. De ő ujabbra ül s rohamot vezényel.*” A máig fájó büntetésüket már a bajtársai mesélik el. „*Hogy hajtotta őket, tisztet, harminchármat Földjére a német - távol Itáljának S karácsony estére, sárba, vízbe, gyalog. Hogy érkeztek oda a fogoly magyarok. // Huszárkapitány volt, kiről tollam beszél, Jutalmat kapott a hazaszeretetért. Jutalmat, bakkancsot! És hogy belerázták, Tíz évig hordatta vele a jó osztrák.*” A meghatóan büszke hazafias – Habsburg-ellenes – emlékezés a halálra készülés bensőséges megsejtésével zárul. „*Feldobog a szívem, hogyha reá nézek S feltűnnek előttem régi csodás képek; Mikor az ármánnyal a jog csatára kel S küzd, miképpen a sas böszült fergeteggel. // De remeg is szívem, hogyha reá nézek. Reszkető lett keze az öreg vitéznek. Utolsó nagy harcznak előjelét látom Az öreg honvéden: az én jó apámon.*”

Baja Mihály és dr. Szentesi Tóth Kálmán költészetét érdemes volt tanulmányozni, mert ablakot nyitottak a múltra. Számomra főleg azért tanulságos az életük és a költészetük, mert megpróbálták értelmiségiként élni, és az adott körülmények között, a korlátaikat ismerve, a tehetségüknek megfelelően, tenni a dolgukat, használni a közösségüknek.

Irodalom

Elek György

2008

XLIII–XLV. Dr. Szentesi Tóth Kálmán. XLVI–XLVII. Háború, forradalom, megszállás. In: Elek György: *Várostörténet ötvenkét tételben. Karcag város története 1506–1950 között.* Karcag. 2008. 144–154., 155–159.

www.nevpont.hu/view/577 Irodalmat is közöl. Zsigmond Ferenc: Óh, szép

ifjúságom (Protestáns Szemle. 1942.), Gáspár Jenő: Jubiláló írók (Erdélyi Szemle. 1942.), Nagy Sándor: B.M. (Debreceni Képes Kalendárium. 1943. Bényei József: A legidősebb bokrétás (Debrecen, 1988.)

rakoscsabairef.hu/sites/default/files/osszhang/2015advent.pdf

Baja Mihály írásai

Baja Mihály

1917

Ünnepi hangok (Hegedüs és Sándor kiadása Debrecen.

1918

Babiloni Vizek Mellett. Csáthy Ferencz kiadásában, Debrecen.

1921

Jöjjetek én hozzám – székfoglaló egyházi beszéd elő- és utóimával, Debrecen.

1926

Oh, szép ifjúságom (Tevan Kiadó, Békéscsaba.

1932

Delelőn áll a napom. Debrecen.

1939

Debreceni öreg kollégium: ünnepi költemény a négyszáz éves évfordulóra. Franklin Nyomda, Budapest.

1939

Szól a harang. Sylvester Nyomda, Budapest.

Szentesi Tóth Kálmán írásai

Szentesi Tóth Kálmán

1916

Költemények. Karcag.

1929

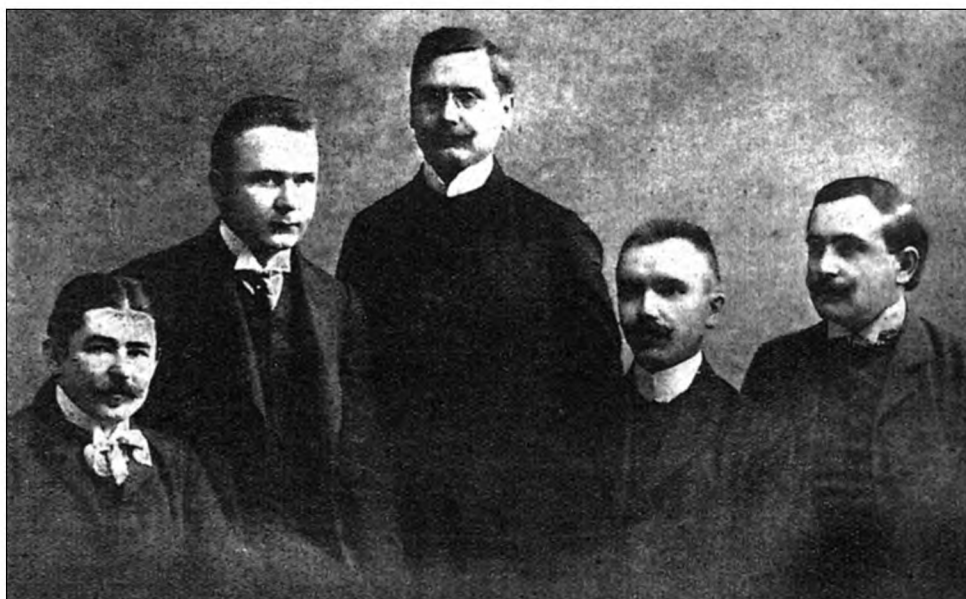
Lakodalmi szokások a Nagykunságban. Kertész Nyomda, Karcag.

1940

Történelmi emlékek a Jászkunság és Karcag múltjából. Kertész József Könyvnyomdája, Karcag.

1. kép. Dr. Szentesi Tóth Kálmán

2. kép. A Csokonai kör tagjai. Középen Baja Mihály

Két halhatatlan portré – Finta Gergely és Kuncz Aladár –

Az eléggé rossz emlékezetű huszadik század rengeteg új, eddig nem ismert rossz dolgot zúdított az emberiségre, s benne a magyarságra. Elég, ha csak a két borzalmas világháborút említjük a rengeteg áldozattal. De említhetjük a fasizmus és a kommunizmus ártatlan áldozatait, a német koncentrációs táborokban és a szovjet gulágokon elpusztult emberek százmillióit. Természetessé vált az erőszak a világban, a bebörtönzött, megkínzott emberek száma is rengeteg volt. S a diktatúrák nemcsak testileg, de lelkileg is megpróbálták megtörni, tönkretenni az embereket. S amint ezt a tények mutatják, elég nagy sikerrel.

Akik még kisebb vagy nagyobb testi és lelki károsodással túlélték a különböző táborokat, azok talán viszonylag szerencséseeknek is mondhatták magukat, mint ahogy az a két magyar művész is, akikkel ez az írás foglalkozik. A történelem könyörtelen forgószele éppen Franciaországban találta ezt a két magyar művészt 1914 végzetes nyarán, az első világháború kitörésének idején. Ez a két ember a francia kultúra, irodalom és képzőművészet nagy szerelmese volt, akik több időt Franciaországban, Párizsban éltek, vagy el-ellátogattak az európai kultúra e modern kori fővárosába, mint ahogy a hithű muzulmánok zarándokoltak el Mekkába. Természetesen a háború kitörésekor, mint ellenséges állam polgárait, a francia hatóságok rendőri felügyelet alá helyezték, majd internálták ezeket az embereket, a magyarokon kívül németeket, osztrákokat, cseheket, horvátokat, lengyeleket, szlovákokat és litvánokat. Így került internálótáborba ez a két magyar művész is, akik nem voltak mások, mint Kuncz Aladár író, újságíró, műfordító és Finta Gergely szobrászművész. Bűnük csak az volt, hogy magyarok voltak, hogy szerették a francia kultúrát, s szerencsétlenségükre, rosszkor voltak rossz helyen. Mielőtt azonban rátérnénk a találkozásukra és barátságuk történetére, néhány mondatban röviden bemutatjuk ezt a két művészt, akik talán még máig sem kapták meg az őket megillető helyet és elismerést a magyar kultúra, az irodalom és a képzőművészet történetében.

Kuncz Aladár (1886–1931) író, újságíró és műfordító volt. Aradon született, majd Kolozsváron élt és tanult, ahol édesapja, Kuncz Elek is tanárként dolgozott. Kuncz Aladár is tanári diplomát szerzett és tanított, de igazából leginkább az irodalom érdekelte. Ismeretséget köt Adyval, Babitsccsal és Kosztolányival, s neki is jelnetnek meg írásai a „Nyugat” című haladó folyóiratban. 1909-től a nyári szabadságát rendszeresen Franciországban tölti, Párizsban vagy Bretagne-ban. 1914 nyarán, az első világháború kitörésekor Carontes breton faluban tartózkodik. A háború kitörésének hírére Párizsba megy, de a francia hatóságok, mint ellenséges állam polgárát, internálják. Périgueux-be, aztán az Atlanti-óceánon lévő, Vendee megyéhez tartozó Noirmoutier börtönszigetére, majd 1916-ban Ile d Yeu-re kerül. A foglyótáborokban általában a franciák rosszul bántak az internáltakkal, voltak azonban kivételek is. Olyan híres emberek kerültek ide Kuncz Aladáron kívül, mint Németh Andor, Bárczi Géza, Lakatos Imre, valamint a már fent említett Finta Gergely. De külföldi művészek is találhatók a foglyok között, mint a német Willersdorfer grafikus és Von Bergen szobrász, Rucki és Returecki lengyel festők, akiknek a műveiből Kuncz közöl képeket, grafikákat, mintegy a regény illusztrációjaként, hiszen ezek a művészek lerajzolták társaikat, valamint a börtön épületeit is. A sziget neve magyarul „fekete kolostor”, ezért adta később

ezt a címet a regényének Kuncz Aladár. A „*Fekete kolostor*” a magyar irodalom egyik remekműve, amelyet jó idő elteltével a szabadulás után tudott csak megírni. Kuncz Aladár 1919 május végén térhetett haza, ahol folytatta tanári és irodalmi tevékenységét. 1923-tól Kolozsvárott élt, az „Ellenzék” című lap irodalmi rovatát vezette. 1926-ban gróf Bánffy Miklós és báró Kemény János erdélyi írókkal Kemény marosvécsi várkastélyában létrehozzák az írók Helikoni Munkaközösségét, majd 1928-tól Bánffy, Kuncz és Áprily Lajos megindították a kitűnő „Erdélyi Helikon” című folyóiratot, de Kuncz ezt a munkát már nem sokáig tudta folytatni. Az öt esztendő szenvedés nem múlt el nyomtalanul a szervezetén. Betegeskedni kezdett, majd 1931-ben egy budapesti klinikán májrákban meghalt. A „Fekete kolostor” című regényét a fogság után egy évtizedre írta meg, és a halálának az évében, 1931-ben jelent meg először könyv alakban. A kor jelentős írói, mint Móricz, Babits és Kosztolányi egyaránt méltányolták ezt az egyedi remekművet. A „fekete kolostorban” ismerkedik meg és köt barátságot az író Finta Gergely szobrászművésszel, akiről a regényben halhatatlan portrét fest.

Finta Gergely (1883–1946) szobrászművész a nagykunsági városban, Túrkevéen született. Később a család Nagyváradra költözött. Finta Gergely testvéreivel, az Amerikában világhírűvé vált Finta Sándorral (1881–1958) és öccsével, Finta Sámuellel (1902–1965) nagy hírnevet szereztek Túrkevének. Finta Gergely gyermekkorát jó részét Nagyváradon töltötte. Innen indult el, nagyon fiatalon és nagyon szegényen, de nagy hittel és öntudattal, gyalogosan, hogy eljusson álmai városába, Párizsba. Ez sikerült is neki. Itt művésznévként felveszi a Zádory Oszkár nevet, amely néven Kuncz regényében is szerepel majd. Bekerül az akkori párizsi művészeti élet sűrűjébe. Megismerkedik Desbois szobrászművésszel, majd annak a révén a világhírű Rodin szobrászművésszel, akinek a tanítványa lesz és nyolc évet tölt el Rodin műtermében, aki felismerte a fiatal magyar művész kivételes tehetségét. Meg kell ezzel kapcsolatban említeni, hogy egy másik nagy magyar író, költő és képzőművész, Kassák Lajos is megjeleníti a Párizsban élő Finta Gergelyt – Zádory Oszkárt – „*Egy ember élete*” című remek önéletrajzában. Igaz, csak nagyon röviden. Az ismeretségük egy párizsi étteremben rövid és felszínes volt, egy vacsorára korlátozódott mindössze, ahol osztrigát ettek. A Fintával sok mindenben ellentétes beállítottságú Kassák ellenszenvesnek látja és ábrázolja a művészi allűröket gyakorló Fintát. Nem ismeri igazán művészetét, s emberi tulajdonságait sem, csupán egy egyszeri találkozást rögzít a regény lapjain. De hát ez sokszor volt így a világban, sok művész nem volt egymással jó viszonyban, vagy éppen ellenségek voltak. Az utókor azonban egyként becsüli és értékeli Finta és Kassák művészetét, az általuk teremtett szellemi értékeket. Finta Gergely szintén 1919-ben került haza az internálásból, s itthon próbálja kibontakoztatni művészetét. Sámuel öccsével dolgoznak együtt. A régi barát, Kuncz a segítségére siet, kiállítást szervez a fogságban készített csontfaragványából. 1930-ban Párizsban találkozik az Amerikában élő bátyjával, *Finta Sándorral*, ahol néhány hetet együtt töltenek. Ekkor határozzák el, hogy műveiket a szülővárosba, Túrkevére vigyék, ahol állandó múzeumuk lenne a Fintáknak. 1936-ban Finta Gergely Túrkevére költözik, s ide kerül műveinek egy része is. A párizsi tartózkodás alatt az összekuporgatott pénzből néhány régi szobrát sikerült visszavásárolnia, amiket szintén boldogan Túrkevére visz.

A fogság után Finta Gergely élete is elég viszontagságos volt. Elhagyatottan, szegényen és betegen halt meg 1946. augusztus 3-án a hűvösvölgyi szanatóriumban. Nagy álmuk jóval halála után valósulhatott csak meg, a Finta Múzeum létrehozása a szülővárosukban, Túrkevéen. Jellegetes művészsors volt az övé, fényekkel és árnyakkal. Alakját, emlékeztét a művei mellett örök időkre megőrzi Kuncz Aladár portréja, amelyet a „Fekete kolostor”

című regényében festett a művészlől, barától és szenvedő társról. De a túrkevei Finta Múzeum látogatói is gyönyörködhetnek Finta Gergely bronzból készült Kuncz Aladár-portréjában, amely szintén örökérvényűen megőrökíti az íróót.

De térjünk vissza talán a regényre. Kuncz Aladár a „Fekete kolostor” című regényt a napfényes, gondtalan bretagne-i napokkal kezdí, amelyeknek azonban hamarosan vége szakad. Amikor a francia kultúra, irodalom bűvöletében élő, gondtalanul nyaraló író szembe kerül a kegyetlen történelemmel. Kítör a világháború, s ő végeredményben egy ellenséges országban tartózkodik. A felkavarodott szenvedélyek, indulatok, a háborús örület, a dolgok kiszámíthatatlansága és esetlegessége éppen a humánomot, az emberisességet váltja ki az íróból:

„Jónak, gyöngédnek, figyelmesnek lenni éppen akkor érdemes, amikor baj van.

A szerencsés körülmények között gyakorolt figyelem csupán udvariasság, igazi humanizmus csak a veszedelmek között válik.”

Elkezdődik az író öt évig tartó kálváriajárása. A Párizsban összegyűjtött „ellenségeket” először a Perigueux-i karanténba viszik, majd innen szállítják az Atlanti-óceánon lévő börtönszigetre. A keserves élményekből megszületett „Fekete kolostor” a magyar irodalom nagy remekműve. A nagy irodalomtörténész és műfordító, Benedek Marcell így ír róla: „Nagy értéke a könyvnek a maga és fogolytársai lelkiállapotának mesteri elemzése, de még nagyobb tárgyilagossága a rabtartó franciákkal szemben.” A mű nem előzmények nélküli az irodalomban. Gondoljunk csak a magyar irodalomban Kazinczy Ferenc „Fogságom naplója” című művére, vagy a világirodalomból az orosz Dosztojevszkij és az olasz Silvio Pellico hasonló tematikájú műveire. A huszadik században még inkább ad a történelem az íróknak ilyen és hasonló keserves tapasztalatokat.

Kuncz Aladár részletesen, nagy művészi erővel és mély emberséggel ábrázolja életének ezt a sötét idejét, remekművet formálva a szenvedésből, aranyat bányászva a sárból. Kítűnő portrékat fest az internált társakról (akik között több művész is van), az örökről, a parancsnokokról, akik között minden féle ember akad. Kegyetlenkedő, szadista zsarnok éppúgy, mint a foglyokkal szolidáris, alkalmanként elnéző és kedvezményező ember. Ilyen volt Guillaume őrmester, aki nagyon rendes, emberséges a foglyokkal, s ez végül az életébe kerül. Az ő arcát nemcsak az író, de a könyv olvasói is örök időkre megjegyzik. Kuncz Aladár művészi ábrázolása sokszor a francia Stendhal remekművű regényét, „A pármái kolostor” című művet, annak egyes részleteit juttatja az eszünkbe. S koránsem csak a két mű címének a hasonlósága miatt!

A következő év tavaszán új internáltakat hoznak a noirmoutier-i várba. Köztük van egy magyar szobrászművész, Finta Gergely, aki a művésznevéen, Zádory Oszkárként mutatkozik be, és egy tengerre nyíló szobát kér. Ez az abszurd kérés ebben a szürke pokolban megdöbbenést vált ki, úgy az örökben, mint a foglyokban. Ennek ellenére is azt érezhetjük azonban, hogy egy normális világban végeredményben az lenne a természetes, ha egy művész, egy Finta Gergely tengerre néző szobát kapna. Kuncz Aladár is rögtön megérzi, hogy nem min dennapi ember érkezett közénk: „Zádory megismerkedésünk első pillanatától kezdve érdekelt, később megszerettem. Csüggedésre, elernyedésre könnyen hajló természetemet hite, önbizalma és örökös életkedve felvillanyozta.” Már ebben a mondatban érzékelteti a kettőjük közötti különbséget, s Finta Gergely emberi egyéniségének néhány fontos vonását. A szobrász túlélő alkat, aki az élet rossz, sötét oldalaiból is próbál kihozni egy kis jót. „A fekete kolostor számára óriási, kidolgozatlan anyag volt, amelyből gyönyörű művészi látomásokat lehet kicsalni.” Finta itt is igazi szobrász. A nagykunsági puszták önértetes és tehetséges fia, aki eljutott az élet napfényes csúcsaira, a legnagyobb francia szobrász, Rodin

mellett dolgozhatott, abban a műteremben, ahol az európai szobrászat olyan nagy remekei készültek, mint a „Gondolkodó”, a „Balzac-” és „Victor Hugó-portrék”, az „Örök tavasz”, „A csók”, a „Tékozló fiú” vagy a „Calais-i polgárok”. Amely szobrok egy része talán Finta Gergely kezényomát is magán viseli. Mi sem természetesebb hát, hogy itt is az alkotáson jár az esze. Mivel itt nem jut kőhöz sem, nemhogy márványhoz, ezért a konyhából kidobott marhacsontokból faragja ki apró szobrait, domborműveit, a háta mögött hagyott szabad és diadalmas élet emlékeit és látomásait, amely élet folytatásához itt vajmi kevés esély és lehetőség mutatkozik. Finta Gergelyről, az emberről és művésztől, gyönyörű portrét fest Kuncz Aladár a „Fekete kolostor” lapjain. Az Alföld közepéből Párizsba szakadt művész igazi bohém: szeszélyes, önérzetes, jószívű, ábrándozó, bajtársias, irónikus, de ugyanakkor kemény, konok és elszánt is tud lenni. Bonyolult, sokrétű egyéniség, mint minden igazi nagy művész.

Szép epizódja a regénynek az a rész, amikor Finta Gergely síremléket készít kőből az egyik elhunyt fogolytársnak, Jungblutnak. „Volt egy nagyobb kő, amelyből Krisztus arcát látta kitekinteni, amint mondta, olyan fenséges nyugalommal, hogy minden baját, nyugtalanságát elfelejti, ha ránéz.” Kuncz Aladár biztatja, hogy faragja ki a szobrot. „A hatalmas követ munkába vette, s néhány nap alatt csakugyan látnom kellett, hogy a művész látomása igaz volt: a kőből fénnel elöntött, gyönyörű Krisztus-fej bontakozott ki.” Rávési a fogoly nevét is, valamint egy latin mondatot. A kegyetlen, kárörvendő és rossz lelkületű adminisztrátor azonban nem engedi meg, hogy a gyönyörű szobrot a fogoly sírjára tegyék. Egy darabig az udvar sarkában kallódik, majd később egy egész rakomány szenet zúdítanak a síremlékre. Elgondolhatjuk, hogy az emberi történelem kegyetlen évszázadaiban mennyi ilyen és hasonló remekmű semmisült meg, kallódott el, veszett kárba. (Később ennek a síremléknek a párját faragta meg Finta Gergely, Kuncz Aladár síremlékén, s ezt a Krisztus-fejet Kuncz Aladár jóbarátja, Laczkó Géza író avatta fel 1933 júniusában. A mű örök időkre hirdeti nemcsak a két művész síron túli barátságát, hanem azt az eszmeiséget is, amelyet Krisztus hozott el közénk, e gyarló és kegyetlen emberi világba.)

A regény egyik legszebb és legmeghatóbb jelenete talán a tizenhetedik fejezetben található, amelynek a címe: „1915 Karácsony hava”. A mostoha körülmények között élő, otthonától, családtól, szeretteiktől fényévnyi távolságban lévő internáltak is bizony erősen készültek erre a nagy ünnepre, amely talán egy kis fényt sugároz az egyhangú, mostoha, kegyetlen és kilátástalan hétköznapi világába. „Már december elejétől fogva készültünk a karácsonyra” – emlékezik az író. Ekkor már közöttük van (április óta) Finta Gergely is, aki az íróval együtt – a hazai karácsonyokat felidézve –, természetesen betlehemet készítenek. Lécekből és kartonlapokból templomot csinálnak, amely olyan lesz, „mint kis magyar falusi templomaink”. A szobrász színes üvegablakokat is készít, a francia templomok mintájára, hatalmas munkával. A falakat szürkére festette, a tetőt pedig fehérre, „mintha hóval lenne fedve.” A templomba kerül „egy pásztor, néhány kis bárány, jászol és Mária a kis gyermekkel.” Kuncz és Finta sokat vitatkoznak azon, hogy milyen legyen a Mária. Az író a noirmoutier-i kis kápolna Mária-szobrához ragaszkodik, Finta pedig egy Nagyvárad melletti kis falu templomának a Mária-szobrát akarja elkészíteni, amit gyermekkorában sokszor látott. Végül a szobrász egy egyedi megoldást talált és azt valósította meg. „Végre is olyan Máriát faragott, akinek sötétkék kendőjéből csak halvány arcéle látszott ki, s a gyermek Jézus is úgy elbújt ölében, hogy csak két apró lábát lehetett látni. Zádory azt mondta, olyan időket élünk, amikor Jézus nem mutatkozik egészen az emberek előtt.”

A betlehem nagyon szépen sikerült, s este ki is próbálták, meggyújtották benne a gyertyákat, s nagyon szép és ünnepélyes volt. A szerencsétlen emberek lelki szemei előtt megjelent a régen elhagyott otthon képe, amit talán már sohasem láthatnak viszont. Eszükbe jutottak a gyermekkor csodálatos karácsonyai. Finta és Kuncz elhatározták, hogy a jól sikerült betlehemet az ünnepség után elajándékozzák. „Ennyi szépséget nem tarthattunk meg magunknak. Valakinek nagy örömet akartunk szerezni. Elhatároztuk, hogy karácsony estéjén Mme Mignale kislányának adjuk.” S valóban így is cselekszenek, odaajándékozzák a betlehemet, a jólelkű kántinosné nyolcéves kislányának, Martanak a nagy öröme, miután aránylag jól és szépen sikerült megünnepelni az internáltaknak a szeretet ünnepét.

A hadifoglyokban, internáltakban, az otthontól, családtól távol lévő szerencsétlen emberekben még fokozottabban jelenik meg a karácsony, a szeretet, a béke és a kiengesztelődés nagy keresztény ünnepe, Jézus Krisztus születésének bensőséges ünnepe. A legrosszabb, legmostohább és legembertelenebb körülmények között is igyekeznek az emberek megünnepelni, ugyanakkor ilyenkor még fájdalmasabban jelenik meg a család, az otthon, a szeretteik hiánya. Édesapám három és fél évig volt hadifogoly a szovjet lágerekben, a regényben leírtaknál jóval rosszabb, kegyetlenebb, embertelenebb és reménytelenebb körülmények között. A szovjet gulágokon, hadifogolytáborokban nagyon sok ember meghalt, nagy szerencse, kitartás, akarat, testi és lelki erő kellett a túléléshez. De azért itt is megünnepelték – a körülményekhez képest, természetesen – a karácsonyt. Ezt a fejezetet olvasva, óhatatlanul boldogult édesapám hadifogságban eltöltött karácsonyai jutottak az eszembe.

A két művész barátsága, együttműködése nem szűnt meg a szabadulás után sem. Végre 1919-ben mindketten hazatérhettek, bár itthon is zűrzavar, káosz, szegénység és bajok fogadják őket. Kuncz Aladár nem sokkal a hazatérésük után kiállítását rendez Finta Noirmoutierben készült csontfaragványaiából, pontosan 1920 végén. Ennek a kiállításnak – amely 1922 januárjáig volt megtekinthető – Kuncz Aladár írta a katalógusát is. Valamint értő tanulmányt jelentetett meg Finta műveiről a „Nyugat” egyik számában 1921-ben, „Z. O. csontminiatűrjei” címmel. Ez is segített talán valamit azokban a zűrzavaros időkben, hogy Finta Gergely művészetét minél többen megismerjék és értékeljék. Kuncz az internáltság embertelen körülményei között ismerte meg Finta Gergely igazi arcát, emberi nagyságát, jó és rossz tulajdonságait és művészetének értékeit. Hiszen jól mondja a magyar példabeszéd, hogy lakva ismerszik meg az ember. Így volt ez Kuncz Aladár és Finta Gergely között is.

Finta Gergely is megörököltette szenvedőtársát, író barátját, Kuncz Aladárt. A Finta-hagyatékkal Túrkevére került, s ma a kiváló Finta Múzeumban látható Finta Gergely bronz portrészobra Kuncz Aladárról, amelyet már nekem is volt szerencsém valamelyik évben megtekinteni, a Finta-testvérek több gyönyörű és értékes alkotása között. Azonkívül 1933-ban Kuncz Aladár sírjára elkészítette „Krisztus fejes sírkövét”. Legendás, megörökítésre és megőrzésre méltó barátság volt az övék, két nagy művész barátsága és szövetsége, akiket a vak véletlen kegyetlen keze lökött egyazon nyomorúságba, a huszadik századi történelem dantei poklának egyik bugyrába. Ilyen helyeken mindennél jobban kiütközik az ember igazi arca, jelleme, jó és rossz tulajdonságai egyaránt. A bennük lévő született jóság és tehetség mindkét művészen a felszínre tört itt, bár egyéniségük eléggé különbözött egymástól. Alkotói vágyaik, ambícióik mellett mindkettőben hatalmas a szeretetvágy, úgy egymás, mint fogolytársaik iránt. Ez konkrétan legtöbbször az egymáson való segítségben, az egymás iránt való szolidaritásban mutatkozik meg.

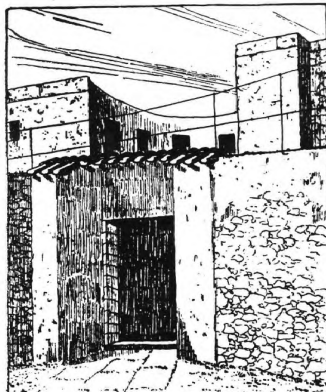
A foglyoknak ezt a szeretetéttségét jól kifejezi a „Foglyok kutyája” című szép és megrendítő fejezet is. A foglyok által szeretett, hűséges, fél szemére vak, kivetett és megrugdalt öreg Loló kutyát a kegyetlen, rosszindulatú adminisztrátor nem kedveli. Talán azért, mert az internáltak szeretik és dédelgetik, valamint a kutya is szereti a foglyokat és ragaszkodik hozzájuk. A „nagyhasú, viaszsárga arcú” adminisztrátor szinte irtóhadjáratot indít aszerencsétlen, szeretetűs öreg kutya ellen. Elfogatja az embereivel, majd a két fülénél fogva a levegőbe emeli a nyomorult öreg kutyát, majd rákiált az egyik őrrre, hogy dőfje belé a szuronyát. Amikor az őrk elfogják a kutyát, „Zádory rettenetes szidalmakat szór franciául az őrmester fejére.” A felsorakozott foglyok fenyegető ordításba törnek ki, mire a katona nem teljesíti a kegyetlen parancsot, leejti a fegyverét. Az adminisztrátor kénytelen-kelletlen elengedte a kutyát, aki el is menekült a veszélyes helyről. A helyzet azonban feszült és nyugtalan volt, a katonák felfegyverkeztek, de a foglyok is felbolydultak és elszántak voltak. „Mindenki Lolóról beszélt. Visszaidéztük emlékezetünkbe az öreg kutya hűséges vonalmát, kedveskedéseit, törekvő ügyességeit, különös együttérzését velünk s játékra, humorra való hajlamát, amivel ez az elaggott állat, minden életkedvét összegyűjtve, bizonyára kietlen életünkön akart segíteni.”

A kutya a szeretet és ragaszkodás legendás jelképévé nőtt a foglyok körében. Az elűzött kutya azonban, rossz állapotban ugyan, de éjszakánként visszatért, amikor is a rabok titkon táplálták, simogatták, dédelgették, szerették. A kutya is tisztában volt azonban a helyzetével, s csendesesen viselkedett, hogy fel ne hívja magára az adminisztrátor és az őrk figyelmét. „Tudta, hogy nem szabad szólni. Örömet, szeretetét egész lénye némán sugározta ki magából, csak lompos farkát mozgatta, jobb ismerőseinek lábát nyújtotta oda, vagy kezüket nyalta meg.” Nappal a foglyok elrejtették a kutyát, akinek az ereje, életkedve napról-napra fogyott. Végül a hátsó része lebénult, csak kínlódva, nagy erőfeszítéssel tudott előre csúszni. A foglyok mindent megpróbáltak, hogy a szerencsétlen állat szenvedéseit valamiképpen enyhítsék, aki már kínjában nyögött, hörgött és morgott is. Amikor már nagyon a végét járta, a rabok a bástyaudvar leomlott falának a tövébe sirt ástak, amelyet fával, szalmával és rongyokkal béleltek ki, majd úgy rakták fölé a köveket, hogy majd ne lehessen gyanítani a szerencsétlen kutya nyugvóhelyét. Az adminisztrátor haragja nem enyhült a kutya iránt, s hangos, durva szóval szidta. A foglyok azonban jelentették, hogy a hű állat már kiszzenvedett, meghalt. „Csak most láttuk, mennyire elrűtította a betegség. Szőre foltokban hullt ki, s előbűjt kékesszürke, vörös pettyes bőre. Lesoványodott testéből kiűtköztek csontjai... És mégis volt rajta valami megmagyarázhatatlan szépség. Talán tökéletes nyugalma. Talán testének anyagtalan könnyűsége... A lábait úgy görbítette, mintha most is szaladna. De többé földi rögökbe, ellenséges akadályokba nem űtközött. Biztosan a felhőkön száguldott...” Hát bizony, ezt a jelenetet sem feledjük el egyhamar.

Kuncz Aladár a „Fekete kolostor” című remekművű regényében a történelem és az emberi élet nagy kérdéseivel, nagy problémáival szembesít bennünket. Ezt azonban a legnagyobb művészettel, az egyszerű, szenvedő és kiszolgáltatott emberek szemszögéből ábrázolja. Amikor egy hű kutya halála is nagyon fájdalmas és megrendítő. Az író a regénybe valós és megrázó ábrázolását adja az internáltság kegyetlen éveinek, s egyben ezzel tiltakozva is minden fajta embertelenség ellen. A „Fekete kolostor” egyike azoknak a fontos könyveknek, amelyeket legalább egyszer az életben, minden embernek el kellene olvasnia. Utána talán a maga életét, a maga sorsát talán már nem is látná olyan reménytelennek.

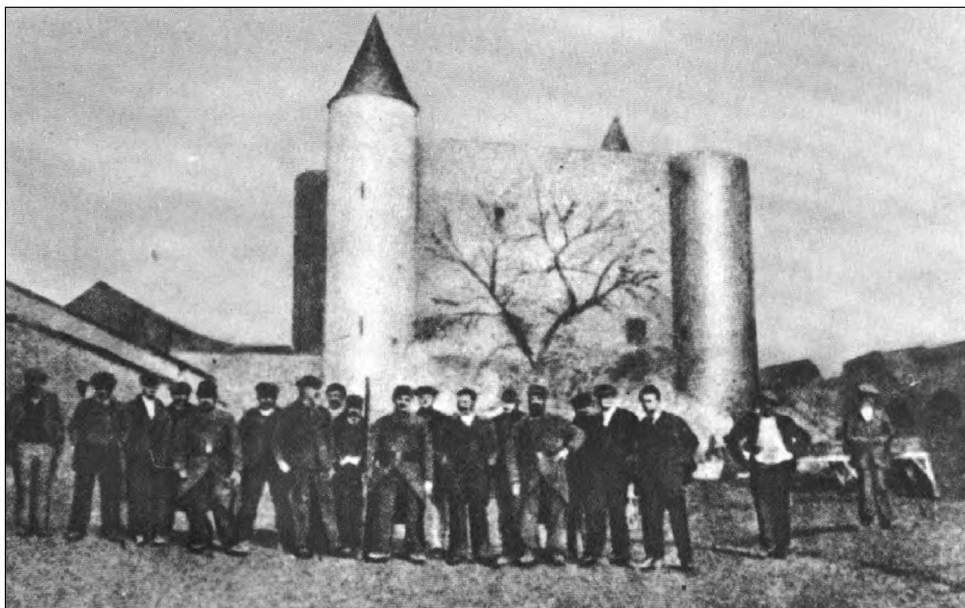

1. kép. Finta Gergely
(művésznevén: Zádory Oszkár)

KUNCZ ALADÁR
Fekete
kolostor

2. kép. A könyv borítója

3. kép. Noirmoutier, a Fekete kolostor

Első világháborús jászjákóhalmi katonák az irodalomban

Forgács Gábor találkozása Gorkijjal

2014-ben emlékeztünk az első világháború kitörésének századik évfordulójára, s 2015-ben már arra emlékezhettünk, hogy voltak, aki 100 éve kerültek orosz hadifogságba. Ilyen volt Forgács Gábor, aki Jászjákóhalmán született 1895-ben. Úgy emlékezett, hogy ő volt az első, akit beírtak a községházán a nagykönyvbe, mert abban az évben vezették be, hogy polgári anyakönyvezés is szükségeltetik, nemcsak az egyháznál kell beírtni az újszülött megérkezését.

Forgács Gábor öreg korában szívesen mesélt ifjúkori élményeiről, többek közt nekem és egyik barátomnak is, mint a honismereti szakkör tagjainak. Elmondta, hogy a háború elején önként jelentkezett, mert azt mondták neki, hogy úgylis át kell azon esni, akkor már jobb, ha minél előbb túl lesz rajta. Fél évvel később már orosz hadifogságba esett és elkerült az Isten háta mögötti Csitába. Ez a nagyváros még a Bajkál-tavon is túl van Szibériában. Sokszor említette Gábor bácsi a honismereti szakkörben is – akkor már működött az 1963-ban alakult, ma is meglévő szakkör – az ottani életet, ahol, mint itthon már cipész végzettséget szerzett fiatal, alkalmazták az ottani bőrgyárban. Akkor már nem lágerben laktak és szabadon járhattak-kelhetek a városban is. Szökéstől nem igazán kellett tartani, hiszen ezer kilométereket kellett volna a tajgában bolyongani ahhoz, hogy eljussanak valahová. Az egyetlen közlekedési útvonalon, a transz-szibériai vasúton meg rögtön kiszúrták volna az ismeretlent, nem beszélve róla, hogy Európa felé is harcok folytak, meg keleten is a japánokkal.

1968/69-ben kiemelt kulturális program volt Magyarországon a hajdani internacionalisták felfedezése, akik a háború idején csatlakoztak a Vörös Hadsereghez, vagy valamilyen közülük volt a Magyar Tanácsköztársasághoz. Így figyeltek fel Gábor bácsira is, mivel az egyik Jászjákóhalmáról bejáró negyedikes jászberényi gimnáziumi tanuló – Nagy István² – felderítette a Gorkijjal való találkozását. A városban, a gimnáziumban is ösztönözték a diákokat a gyűjtésre, főleg Bognár Gyula tanár vezetésével. Így egy alkalommal meghívták a jászberényi gimnáziumba Gábor bácsit. Erről adott hírt Varga Viktória a megyei lapban: *„Most a forradalmas Oroszország nagy költője, lelki vezére küldött biztató és buzdító üzenetet nekünk, az új magyar szovjet köztársaságnak. Gorkij Maxim üzent nekünk, aki a háború alatt sebesült magyar katonákat ápolt és vigasztalt, Tolsztoj utóda, aki mint Oroszország intellektuális vezetője nemrég csatlakozott Leninhez, szolidaritást vállalva a forradalommal, amely egy világot akar megváltani a fehér rabszolgaságtól. – Így írt Juhász Gyula cikkében, mely 1919. április 2-án jelent meg a Délmagyarország című lapban.*

A kislány, aki e sorokat olvasta fel, a Gorkij centenáriumra rendezett ünnepségen, tagja az ünnepséget rendező honismereti szakkörnek. Ennek az emlékestnek külön jelentősége volt a szakköri tagok számára. Egy ember, akit ők kutattak fel az ismeretlenségből személyes

1 A polgári anyakönyvezés 1894. október 1-én került bevezetésre [ÖJ. szerk.]

2 Később tanács titkárhelyettes lett Jászjákóhalmán, majd fiatalon elhunyt a nyolcvanas években.

élményein keresztül idézhette fel nekik a nagy író, Csudra Makar, Cselkes, Izergil anyó, Jemeljan Piljal alakjainak megrajzolóját, Maxim Gorkijt.

A jászberényi fiúkollegium diákjai és néhány kislány Bognár Gyula tanár vezetésével több hónap óta nagy ügybuzgalommal kutatnak a Jászságban az internacionalisták után, dolgozzák fel az egykori vörös katonák emlékezeit. A fiúk közül többen különböző elismeréseket szereztek már munkájukkal. Így Nagy István negyedik gimnazista pályamunkája nemrég díjat kapott a járási népfrent bizottságtól. És lényegében ennek a pályamunkának volt köszönhető az is, hogy a centenáriumi ünnepségen személyesen megjelent náluk Forgács Gábor jászjákóhalmi tsz nyugdíjas, aki valamikor Szibériában személyesen is találkozott Gorkijjal. Az emlékünnepeken így beszélt el annak a találkozásnak a történetét.

Jákóhalmán születtem, cipész mesterséget tanultam. Betöltöttem a 18. évet, amikor kitört az első világháború. Önként jelentkeztem katonának, mert az öregek azt mondták, ha előbb nem, később úgyis rám kerül a sor. Gondoltam, jobb előbb túlesni rajta. Fogságba kerültem 1915. március 22-én. Sokadmagammal Szibériába vittek. Egy ideig lágerben voltunk, aztán néhányad magammal a csitai bőrgyárba kerültünk dolgozni. Így aztán szabadon járhattunk a városban is. Egyszer egy ismerőssémmel találkoztam beszélünk meg az állomás előtti téren. Amint odaérek, látom ám, hogy nagyon sokan mennek be az állomásra. Kérem az asszonyokat, hová sietnek?

– Itt utazik keresztül Gorkij – mondta az egyik. Ő a legnagyobb orosz író.³

Gondoltam magamban, csak megnézem én is, ha olyan nagy. Bejön a vonat és leszáll róla egy nálam alacsonyabb idős ember, feje bajusszal, bundában, perzsa gallérral, kucsmával. Akkor jöttem én rá, nem a termete nagy, hanem a tudása. Tolakodott felé a tömeg, én is furakodtam velük. Egyszer csak ott álltam a nagy ember előtt. Gondoltam magamban, nekem is illik köszönten.

– Jó egészséget, szerencsés utat kívánok – szóltam. Gorkij kezét nyújtott és ezt mondta: – Ki vagy?

– Hadifogoly.

– Milyen?

– Magyar.

Amikor ezt kimondtam, mind a két kezével megfogta a kezem és azt mondta: Köszönöm fiam, neked is minden jót. A tömeg tovább sodort, de még láttam, hogy utánam néz. Úgy nézett rám, hogy igen-igen jó érzésem támadt. Még aznap elmeséltem az egyik fogolytársamnak, aki orvos volt. Azt mondta: Szerencséd volt, hogy találkozhattál vele. Pillanat volt, igaz, ez a találkozás, de én nem felejtettem el és nem is felejttem el soha.⁴

Ilyen visszaemlékezéseknél persze mindig felmerül, hogy vajon igaz-e, amit hallunk valakitől. Voltak, akik Gábor bácsit is olyan mesélős embernek tartották, mint Hány Jánost, azonban ha a tényeket nézzük, semmi okunk, hogy kétségbe vonjuk a találkozást. Gorkijnak az életrajzából is kiderül, hogy bejárta az egész Szovjetuniót, maga gyűjtötte az információkat. Márpedig a transz-szibériai vasút nélkül el nem jutott volna Ázsia nagy részébe, hiszen utak nem voltak, a repülés pedig még gyerekcipőben járt. Ahhoz tehát, hogy a Távol-Keletre elutazzon, igénybe kellett vennie a 19. század legvégén épült vasutat, melynek célja éppen ezeknek az elérhetetlen területeknek a megközelítése volt. Ha egy ünnepelt – ideológiailag is magasan kvalifikált – író elindult a világ végére, nyilván tudomást szereztek róla az arra lakók és igyekeztek a közelébe férkőzni. Abban az időben még száz kilométereken

3 Eredeti neve Peskov. A Maxim Gorkij (Keserű Maxi) írói álnév. Mint szocialista realista író volt a legnagyobb.

4 Varga Viktória: Gorkijjal találkozott. In: Szolnok megyei Néplap, 1968. május 12.

át nem lakott senki a jéghideg tajgában.⁵ Az is biztos, hogy ha arra járt, akkor Csitán nem utazott át megállás nélkül, hiszen a Bajkál-tó és a Csendes-óceán melléktengere között nem volt más számottevő város. Gábor bácsi pedig – mint minden iránt érdeklődő ember – ki nem hagyta volna ezt a találkozást. Nem a találkozás volt 102 éve, hanem a fogságba esés. Annak az éve nem derül ki, de a magyarokkal kapcsolatos szimpátia összefügghetett-e azzal, hogy 1919/20 körüli lehetett az esemény, amikor Gorkij – mint elkötelezett kommunista – természetesen tudott Lenin magyar kapcsolatairól, a tanácsköztársasággal váltott szikratávíró üzenetről.

Gábor bácsi szavahihetőségét még az is alátámasztja, hogy sokat mesélt arról is, hogy egész Ázsia megkerülésével jöhettek haza, mint hadifoglyok. Nemrégiben olvastam egy kárpátjai hajdani hadifogoly visszaemlékezésében,⁶ hogy amikor sikerült megegyezni a hadifoglyok hazautazásáról, akkora 1920 lett, s valóban Vlagyivosztokból indult el a hajó Európa felé. Harcok folytak még akkoriban Európa felé is a szovjethatalmat megdönteni kívánó fehérekkel, de a másik irányban is a japánokkal. A körülményeket értékelve kelet felé indult el a menet. Az útvonal a Japán-tenger, a Dél-kínai tenger, a Malakka-szoros, az Andamán-tenger, a Bengáli-öböl, az Arab-tenger, a Vörös-tenger, majd a Szezi-csatormán át a Földközi-tenger átszelésével a Jón-tengeren át az Adriai-tengerre érkeztek három földrész érintésével. A végállomás Trieszt volt, mely akkor már Olaszországhoz tartozott, korábban az osztrák-magyar terület része. Onnét már szárazföldön folytatódott az út. A tengeri út közben csak technikai megálló voltak néhol: Tajvanon, Ceylonon. A háborús „kaland” tehát legalább 7 évig tartott.

Forgács Gábor élete később is teli volt kalandokkal: a húszas években igen jól menő cipész vállalkozást sikerült neki felépítenie Pesten⁷, de jött a világgazdasági válság és összeomlott. Azután a varjasi tanyavilágban kötött ki, a testvéreinél élt egy kis tanyán, ahol pulykákat tenyésztett – innét ragadt rá a Pulykás Gábor becenév – majd egy kis házat épített Jászfákóhalma belterületének nyugati sarkában a Kisérháton. Ott élt tsz nyugdíjasként, miután korábban juhász volt a tsz-ben. Ott kerestük fel egy másik honismeretes fiúval, mint én voltam akkoriban. Mindig szívesen látott: főtt sonkával kínálgatott és mesélt. Ízesen, széles ismeretekkel felvértezve a végtelenségig. Meg is kérdeztük tőle, hogy miért nem nősült meg. A válasza az volt, hogy amit ő átélt a háborúban, meg a fogságban, nem akarta, hogy az utódaival is megessen. De azért utalt a hajdani pajzánkodásokra, hogy Szibériában azért jó bögyös orosz nők voltak, – nem biztos benne, hogy valamelyiküktől nem született utóda. 1970-ben, 75 éves korában halt meg.

Hoó Bálint és László Sándor esete

Forgács Gábor visszaemlékezése újságban jelent meg. De volt egy másik jákóhalmi katona, aki viszont a szépirodalomba került bele. Még az 1970-es években a jászberényi könyvtárban dolgozva fedeztem fel, hogy egy ütött-kopott 1963-as megjelenésű könyvben szerepel egy másik jászfákóhalmi ember is. A könyv önéletírás: Hoó Bernát⁸ emlékezett

5 A természetes fenyőerdő övezet elnevezése Szibériában.

6 Hrabár Gyula emlékezése a Kárpátalja online-on.

7 A vállalkozás úgy maradt meg az emlékezetben, hogy az apja egyszer felment meglátogatni a fiát: hogy megy a vállalkozás. Ő meg előtte elküldte a dolgozóját, hogy „Jön apám látogatóba. Szerezz neki tíz liter bort, meg két kurvát!” Akkoriban a jólét demonstrálásához hozzátartozott a női társaság, attól függetlenül, hogy a „megajándékozott” élt-e vele. Olyan jól sikerült a bemutatkozás, hogy az apja azzal jött haza, hogy igen jól megy az üzlet a gyerekeknek.

8 Hoó Bernát 1963: 99-101.

vissza életére. Íme a részlet: „Egyik vasárnapon szolgálatban voltam, én és egy Jákóhalmára⁹ való fiú, László Sanyi. Ő tizedes volt, én meg őrzető. Ott járkáltunk a kis folyó partján. Egymás között arról beszélgettünk, hogy milyen rossz a kosztunk és kevés is, jobb volna, ha agyonlőnének mindnyájunkat, minthogy éhezhetnek. Ahogy ott poroszkálunk, hát a hátunk mögött egészen közelkerült egy hadnagy és egy zászlós. Hallgatták, hogy miről dűnnyögünk a László Sándorral.

Egyszer csak megszólal a hadnagy: Álljanak csak meg, altisztek!

Mi meg is álltunk, velük szembefordulva. Azt mondja a hadnagy: – Azt a disznó gazember istenét maguknak, maguk lázítók! Hadbíróság elibe viszem magukat!

Ezzel a szóval nekirentott László Sanyinak és pofonvágta. De a Sanyi nem hagyta annyiban a dolgot, hanem leoldotta a derékszíjat a bajnétal, és rá a hadnagy úrra. Ugyancsak páholta. A zászlós segíteni akart a hadnagynak, de azt meg már én nem engedtem. Én is gyorsan leoldottam a derékszíjat és neki a zászlósna. Ebből aztán alapos kis verekedés keveredett, beleszorítottuk a két tisztet a folyóba, de magunk is a nyomukban, mert már akkor így is, úgy is bajban éreztük magunkat. Hát bosszút akartunk rajtuk állni. Jó ideig ott tubickoltunk a vízben. Nem volt mély, ért úgy jó deréki. Végül is aztán a két tiszt meghátrált és kimásztak a vízből. Mi is utánuk. Még kaptak volna többet is, de ahogy kiugráltunk, lucskosan, éppen jött a Putnik alezredes úr, és azzal a szóval állt meg előttünk: – Hát maguk mi a fészkes fenét csinálnak itt, hogy olyan lucskosak, mint a disznó?! Persze, hogy a hadnagynak, mint rangban idősebbnek volt az első szava. Meg is próbált bennünket eláztatni, jobban, mint ahogy a vízben eláztunk. Az alezredes úr végig kihallgatott mind a négyünket, és azt mondta aztán: – Tiszt urak, igaz, hogy azt a két altisztest hadbíróság elé lehetne állítani az önök elgondolása alapján, de nem teszem, azért, mert erre a két emberre szükség van. És nem is lázítottak, mert csak egymás között beszéltek a valóságról. Ugyan melyik kettőjük közül, aki nem tudná, hogy hadseregünk katonái éheznek? Ennek a két altisztenek igaza van. Azért mégis megbüntetem őket: el lesznek innét helyezve más századhoz. De önök is ugyanezt fogják kapni. Ezzel szakadt vége a verekedésnek. Másnap engemet elvezényeltek rohamista tanfolyamra, Lászlót elvitték másik zászlóaljhoz. A két tiszttel nem tudom, hogy mi lett.”

A fenti esemény meg az olasz hadszíntéren játszódott 1918-ban, s a beazonosítás eredményeképpen Manga László Sándorról lehetett szó. Mivel szép számú László család élt a faluban, megkülönböztetésként kaptak különböző neveket: Manga, Bakonyi, Háromszemű, Pite, Atya, Kenyeres stb. Volt, aki haragudott érte, volt, aki maga is használta. A mi emberünk állítólag már az 1940-es években meghalt, éppen az első világháborúban felszedett betegség következtében.

Irodalom

Hoó Bernát

1963

Tiszakerecsenytől Kanadáig. 99-101. Magvető, Budapest.

Hrabár Gyula

2007

Internet letöltés 2016.12.18.

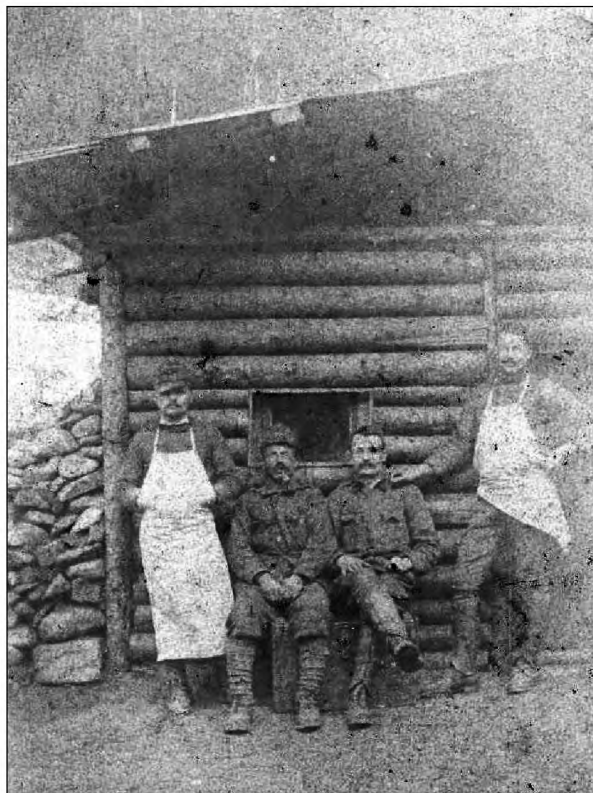
www.karpataljalap.net/?q=2007/09/14/hrabar-gyula-tobb-tizezer-kilometeres-utja

Varga Viktória

1968

Gorkijjal találkozott. In: Szolnok megyei Néplap, 1968. május 12.

⁹ Természetesen Jászkóhalmáról van szó, de 1902-től 1928-ig Jákóhalmá volt a hivatalos név, amíg a belügyminiszter – többszöri kérésre - nem engedélyezte a jáász előnév ismételt használatát.

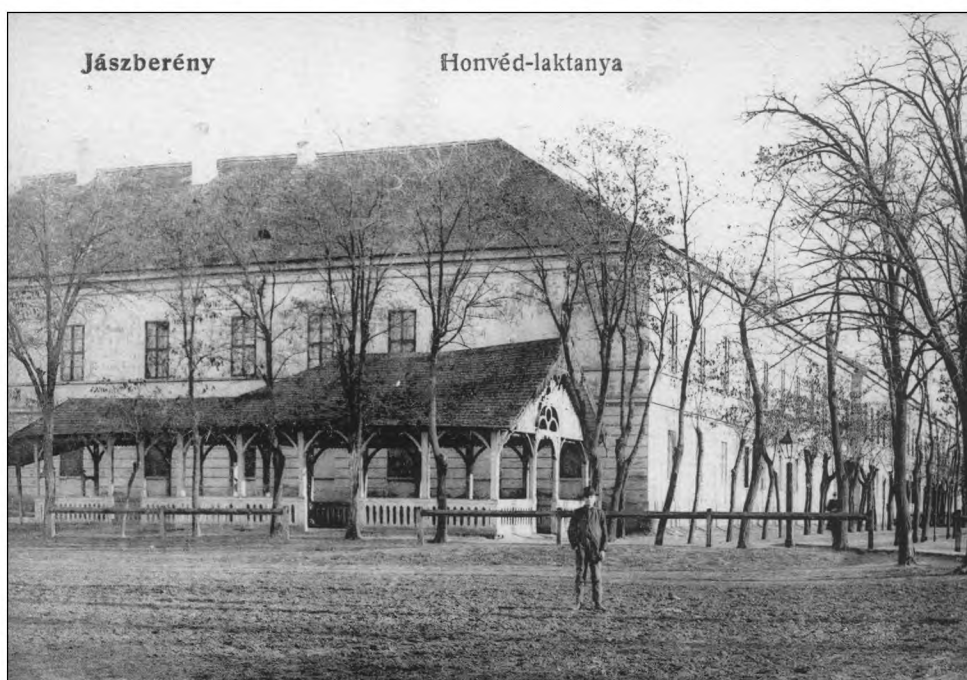
1. kép. László Sándor egy doberdói faház előtt

2. kép. Forgács Gábor, mint a tsz juhásza a nyájjal, Jászfákóhalma, 1960-as évek

3. kép. Forgács Gábor háza a faluban. Jászjákóhalma, 1980-as évek (fotó: Fodor Imréné)

4. kép. A jászberényi honvédlaktanya (képeslap)

Katonasorsok a világháború nagy viharában

A 20. század legnagyobb, emberek millióit megmozgató történelmi eseménye a két világháború volt. Az 1914-18 között lefolyt I. világháború, majd az 1939-től 1945-ig tartó II. világháború egyaránt felmérhetetlen pusztítást, szenvedést és halált hozó, világméretű történelmi tragédia volt – amelynek keserűségét elsősorban a néptömegek, a hétköznapi szürke kisemberei szenvedték – ártatlanul. Azok az emberek, akiknek semmi beleszólása nem volt a „nagy politikába”, akik mindig békességre, nyugodt családi életre, becsületes munkavégzésre vágytak! Ők lettek az áldozatok az értelmetlen célokért folyó világháborúkban. Nemcsak az az érdekes ma már a történelem feltáró munkájában, hogy hol, mikor, kik vívták a csatákat, hanem az is, hogyan élték át, és milyenek látták a háború hétköznapijait az egyszerű emberekből lett közkatonák. Más szóval: nem a nagy történelem, hanem a kis emberek szemszögéből látni, figyelni meg, gyűjteni össze és írni le a világháborúk eseményeit. Mindezekből pedig az következik, hogy ebben a kutatásban kétféle szakterület találkozik: egyfelől a történelem, mert a nagy történelmi események apró részleteit mutatja be; másfelől a néprajz, mert a nép egyszerű, szenvedő fiaival megtörtént dolgokat tárja fel. Ezért nehéz is eldönteni, hogy ez a kutatás a történelemhez tartozik-e, vagy a néprajzhoz/folklorhoz? Valóságosan nyilván mindegyikhez. A lényeg annyi, hogy feljegyzésre kerüljenek ezek a nép által átélt és elmondott események, legalább adattárakba – legfeljebb feldolgozásokra – amelyekkel a magyar néprajzi szakirodalom viszonylag keveset foglalkozott.

Dr. Fazekas Mihály munkája a Tisza-II. kutatási program keretében készült. Ez a kutatási terv több évre terjedt ki. A következő oldalakon az 1987, 1988, 1989 nyarán magnetofonnal gyűjtött anyagból válogattam érdekes részleteket. Az I. világháborút átélt adatközlők már igen idős bácsik: 90 év felettiek. Már erősen meggyengítette őket az idő, elbeszéléseikben azonban elővarázsolják annak a kornak az eseményeit, hangulatát, közgondolkodását, ízlését – úgy, olyan eredetiséggel, ahogyan nem található megírva egyetlen könyvben sem! Az idős bácsik emlékezete akadozik, néha fontos részletekre (helynevekre, személynevekre, időpontokra, katonai egység megnevezésére stb.) nem emlékeztek már jól. Mégis össze lehet gyűjteni tőlük egy-egy jelentős visszaemlékezést, amelyben meglevenednek előttünk az események.

A Tiszafüred mellett fekvő Tisza-tó környékén elterülő falvakban élő egykori katona a népi résztvevő éles szemű megfigyelő készségével élte át, vagy még pontosabban szólva: szenvedte át azokat a szörnyűségeket, amelyekben része volt – és amelyeket visszaemlékezéseiben elénk tár. A világháborúról elmondott emlékek nemcsak történelmi, néprajzi, hanem helyel-közzel lélektani, néha szépirodalmi értékűek aszerint, hogy az adatközlő milyen átéléssel, szenvedéllyel – vagy színesen, átéléssel adja elő a megtörténteket.

A következőkben az I. világháborúban részt vettek elbeszélései eredeti, tájszavakkal előadott szövegén nem változtattam, mert a tulajdonnevek használatában s nem kevésbé a földrajzi helymegjelölésben eléggé bizonytalankodók – de ezek is hozzátartoznak a népi megfigyelés eredetiségéhez.

Úgy olvashatjuk tehát ezeket a visszaemlékezéseket, ahogyan az egykori katonák előadták. Bízom abban, hogy ez a munka is hozzájárul ahhoz, hogy a világháborúban annyit szenvedett, vérzett magyar nép emlékezetében megőrzött értékekből valamit örökké megőrizzünk.

Az alábbiakban Fazekas Mihály gyűjtésébe tekintsünk be!

Muliter József (1898-ban született) Tiszaszőlős, Deák Ferenc u. 18.

„16-ban soroztak be katonának, 18 éves koromban. El is vittek az orosz frontra. Ott voltam Kürije Babánál. Aztán elvezényeltek bennünket, tizenhetőnk a 38-as gyalogezredhez. Ott voltam vagy másfél évig. Később ezt az ezredet összezsápták a 68-as, szolnoki ezreddelel. Így oszt annál voltam, a szolnoki ezrednél. No de még onnét mikor itt az orosz fronton meglett a fegyverszünet, hát behoztak bennünket Marosvásárhelyre Erdélybe. Ott voltam három hónapig. Amikor letelt a három hónap, kaptam 14 nap szabadságot. Onnat hazajöttem ide. Egyszer aztán letelt a szabadság, hát mennem kellett osztán. Na oszt egy délután bevagoníroztak bennünket ott Erdélyben, Marosvásárhelyen és azt mondták, hogy hát megyünk Bécsbe! Minek megyünk Bécsbe? – kérdeztük. Vótak mán ott csehek, de hát azok össze vótak mán szövetkezve az ottaniakkal, ezért magyar csapatot kértek. Így oszt minket a 38. gyalogezredet vitték oda, én a harmadik zászlóaljnál vótam, Bendorfban, csendfenntartásra. Ott voltunk három hónapig. De azt tudtuk, hogy még az olasz fronton áll a harc. Mégis azt furták a fejünkbe, hogy nem megyünk a frontra, mi befejeztük. Egy éjszaka mégis bevagoníroztak bennünket, majd egy hajnalban, ahogy ment a vonat, hát hallottuk, hogy mintha ágyú szólna! Hát lementünk az olasz frontra. Kivagonérozta bennünket. Úgyhogy nem a Piavánál voltunk még akkor, errébb, Görtzönél; határváros vót az a Görtz. Ott megállt a vonat velünk, ki is vagonírozta, ott vótunk egy jó darabig, három hétig, vagy tovább. Majd akkor oszt megint bevagonírozta, elvitte bennünket, Piavához. Azt oszt nem tudom, nem jut mán nékem eszembe az is, ahun jártunk, mert vótam én oszt’ ott a Piavánál több helyen. Aztán ott a Piavánál az egész ezred fogságba esett. Egy vasárnap estefelé vót, hozzáfogott az eső szemetelni. Azt mondja eccer a rajparancsnokom: „Muliter – aszongya – Sánthával járórbe mennyenek ki ketten.” Na jó, hát elmentünk mi a komámmal. Mondom a komámnak: Hallod-i komám, arra ne tartsál, balra, mert ha jobbra megyünk, belemegyünk az ellenségnek a szájába! De nem lett semmi baj – elmentünk a megadott helyre. Lejelentkeztem, mondtam, hogy honnat való, milyen számú járór vagyok, és kérem a további parancsot. Úgy hítták azt ahun az állásunk vót, hogy harangár, nímetül traverza mert én a közösöknél szolgáltam, a hároméves közösöknél. Na, de éppen ágyúzni kezdtek! Mondom, mán tudunk vinni újságot, szíjjeldúrta a gránát a traverzát, nem is tudtuk, mennyi ember halt ott meg! Aki körülötte vót, az mind! Azt monda osztán a századparancsnok, hogy nincs itt más újság, mint amit látunk is. Visszamentünk. Olyan nígyszegletes kis dekungunk vót nekünk, oszt’ abba vótunk behúzódvá. Én a sarokba ültem, a vaskalap a fejemen, kopogott rá az eső. Hallottam én azt, hogy de borzasztó szól az ágyú! Villámlott egyre, ahogy robbant. Azt mondom a komának, hogy hallod-i komám, szedd össze, ami neked van, oszt a kenyírzsákba rakd bele, akaszd a nyakadba, én meg átmegegyek a harmadik dekungba, de majd egy kis idő múlva te is gyere utánam! Meg is fogadta a koma, amit mondtam neki: el is mentem a harmadik dekungba, majd egy kis idő múlva odagyött ő is. Ahogy kinízek a dekungból, hát látom, hogy a jobb szárnyon, a mieinknek a keze mán mindnek felfele áll, oszt’ rohannak erre, mifelénk! Szóltam osztán be: „Gyertek! – mondom – mer mán foglyok vagyunk!” Kigyönnek, osztán csakugyan látják, oszt úgy esett mindenki fogságba! Fogságba kerültem én is Olaszországban.”

Pálfi Péter (1895-ben született) Tiszaszőlős, Vöröshadsereg út 46.

„1915. május 15-től 52 hónapot töltöttem a háborúban; kilenc hónapot egyhúsztaban a tűzvonalban! Egyszer voltam sebesülve. Legelőször május 15-én Egerbe mentünk be, aztán átmentünk Miskolcra. Miskolcon voltunk, a 10-es honvédoknál. Majd átirányítottak bennünket a 308-asokhoz. Egy hónap múlva már menetruhában voltunk, vittek a frontra. Július derekára meg mán megsebesültem. Az orosz fronton, Markoska város körül meg nem sokkal utána fogságba estem, 16 október 15-20 körül.”

Nagy József (1893-ban született) Poroszló, Cserő út 8.

– „Hogy történt a bevonulás?

– ’914. augusztus 10-én Szecsku Gergelynél vótam cseléd. Nyár vót. Aratás. Oszt hordtuk, hordtuk a búzát befelé. A kazalról szólítottak le!

– A faluból ki volt ott magával, aki még él?

– Nincsen mán abbúl, gyerekem! Hát mán én is 94 éves vagyok!

– Milyen frontokra mentek?

– Az orosz frontra mentünk, egyenesen. Akkor vonultak az oroszok befelé az Uzsoki szoroson, oszt azokat kellett megelőzni. Majd osztán jött a visszavonulás az oroszok ríszirül.

– És fogságba esett a bácsi?

– Igen! Uzsoknál!”

Potornai Zsigmond (1895-ben született) Négyes, Rákóczi út 83.

– „1895-ben születtem, augusztus 28-án, Tiszadorogmán.

– És mi volt a foglalkozása a bácsinak?

– Földműves voltam! Szegény ember! Szegény ember vótam mindig!

– Milyen birtokon tetszett lenni?

– Coubourg herceg birtokában is vótam!

– És tessék mondani, amikor az I. világháború kitört, mindjárt el kellett menni?

– Mingyán én elmentem! Egy dorogmai gazda embernél vótam cseléd, annak kellett vóna bevonulni. Törvénybíró vót akkor. Oszt engem meg rábeszéltek, hogy 300 forintot ad, csak menjek el helyette! A kocsival. Körösmezőig értem. Ottan fokoztak le bennünket, a kocsikat. Lőszert vittünk be a rajvonalba. Még akkor nem voltam katona se! Már a rajvonalba vótunk. Eccer kaptam egy lövíst. Egy pár hét múlva, mikor odamentünk Körösmezőre. Máramaros-szigeten vittek be a kórházba! Ott vótam egy hónapig, akkor jobban lett a lábom, elvittek Nyíregyházára, de ott nem fogadtak, mert nem oda tartozok! Akkor elvittek Miskolcra! Ott osztán egy hónapig vótam; onnan elvittek Nagyváradra. Utána Dézsen szolgáltam öt hónapig. Onnan kivíttek a frontra. Felőttzettek. Meg akkor mán katona lettem, mert Miskolcon kiképeztek. Dézsrül kimentünk a frontra. Mégpedig Kiri Babáho. Ez Bukovinába van. Oda mentünk egyenesen, 15 augusztusában. Attúl kezdve én 15 októbertől 18-ig mindig katona vótam! Vótam Bukovinában, Galíciában, Csernovicsban, mindent összejártam, az egész világot!

– És tessék mondani, a bevonulás az nem trombita szóval, vagy rezes bandával történt?

– Nem! Mentünk csak.

– Ki volt akkor a parancsnok, mikor bevonultak? Hát... a századparancsnok... ki is vót? Bánffyhungyadra való vót! Százados vót a századparancsnok Cent Lajos. Nagy szappangyáros vót az apja! De mán az se él, mer én leveleztem is vele. Az ezredet is hazahozta! Ő hazahozta az egész csapatot! Bécsig gyalog jöttünk!

– Melyik fronton voltak 18-ban?

- Melyiken? Piavánál!
- Ott is harcolt Potornai bácsi?
- Igen! Ott is harcoltam 15 hónapig.
- És ott mi történt?

– Akkor kérem szépen... két napi ütközetünk volt, több volt a halott, mint az élő! Két nap támadtunk. Akkor kaptam a nagyezüstöt, a kisezüstöt, mert 16 kozágot elfogtam, hatod magammal! Három mezőkövesdi vót, kettő meg Hajdúbagosra való. Ott borzasztó nagyot követtünk el. Meg Piavánál is.

– Az hogy történt?

– Hát úgy, hogy a második század átment, mert olyan vizet eresztettek ránk, hogy még az 50-60 kilós követ is hengerítette. 3000 méteres hegyeknél vótunk. Ott őrsígen vótunk, osztán ott tiszta gyp vót, száraz vót, amikor átmentek, de mink nem mentünk, mer ugye a második szakasznál vótam. Az első szakaszunk az átment, át kellett neki menni. Átengedtük, mer az olaszoknak a hegy tetején vót a kilövésük, nekik jól jött ki, mer látták, hogy mentek felfele a csapatok. De mikor fel akart már érni, akkor ráeresztették a vizet! Olyan vizet, hogy ha tíz ember összekapaszkodott, oszt egy beleesett, azt se húzták volna ki! Az emberek meg, akik csak ott vótak, mind hullá lett! Mer hát onnan a magaslatról látták, hogy jönnek felfele! Ott nem ment egy ember se keresztül élve!

– Magyarok?

– Magyarok! De olaszok is haltak mán meg abban az időben.

– Hát maguk hogy maradtak meg? Nem mentek neki?

– Nem mentünk oszt' mán ótán!

– Magokat már aztán nem vezényelték?

– Nem. Nem, mert akkor visszacurikkoltattak minket is, hátra. Nem tudtunk mán akkor elmenni.

– De akkor vége is lett a háborúnak?

– Nem lett még víge akkor. Még azután tartott. Csak az is jó lett vóna, ha megszáráthattam vóna a ruhámat, de úgy száradt meg rajtam, mer nem vót másik ruhám! Kopár hegyen vótunk, ott egyáltalába a kőszikla vót meg moha! Aztán vót, hogy egy pár gallyat törtünk, sátorlapot vettünk elő, oszt abba becsavargóztunk. Úgy aludtunk ott, lefekve a hóra! Sokszor úgy néztünk ki, - egyik erről ütötte fel a fejit, másik arról – hogy jaj, de csend van! Mer a hó belepett bennünket, úgy feküdtünk ott! Szabad ég alatt. Még elsorolni is szörnyű ezt... Azt mondják a fiatalok: Nem igaz e! Mán e nem igaz, mer elmúlt! Azt mink tudjuk! Hogy mi vót! Akik ott vótunk! Én kihúztam öt esztendőöt!”

Orbán Imre (1897-ben született) Tiszanána, Kossuth u. 14.

„Az I. világháborúban, az előretolt állásban vótam én, másodmagammal, figyelőben, nemcsak a lövészárókban. Mán kezdett egy kicsit hajnallani, oszt jött a parancs, hogy mindenki menjen a futóárókba! Orbán, te nem jössz? – mondták. Ott is megír – mondtam! Ezek oszt kimentek, de alighogy kimentek, bevágott hozzájuk a gránát!”

Szabó Mihály (1891-ben született) Abádszalók, Pacsirta u. 20.

– „Mihály bácsi mikor vonult be először?

– Én már 12-ben katona voltam. Jászberénybe vonultam be.

– Milyen egységbe?

– Gyalogságihoz.

– Ki volt ott a parancsnok?

– Ki volt? Vót ottan kérem parancsnok, több is. Juhász László, Májvan Ferenc, Lesárovic meg a zászlóaljparancsnok vót. Braszok Károly százados vót, meg vót a zászlóaljsegédtsizt is.

– A kiképzés hol folyt?

– A lovasszáznál egy évet töltöttem el. A gyalogságban bent voltam egy évig. Már mikor a háború kiütött, egy őrnagynak voltam a lovásza.

– Akkor maga le se szerelt, jött a háború?

– Igen. Akkor szabadultam vóna meg. 14-be.

– Ahogy jött a háború, hova mentek?

– Szerbiába. Ott 6 hónapot töltöttem.

– Ezt tessék lépésről–lépésre elmondani, hogy hogyan vonultak be.

– Először Szerbiába mentünk. Ott hat hónapig vótunk. Borzasztó sár vót, meg minden, nem tudott ott a hadsereg semmit se csinálni. Leragadt a földbe. Ki kellett vonulni Szerbiából.

– Az első hat hónap után Szerbiából hova mentek?

– Ukrajnába, Kolomeába. Onnan Csernovicba. Tetszik tudni, a katona nem tudta sose, hogy hova viszik.

– Gyalog mentek?

– Gyalog. A lovat azt leadtuk, mert a lóra nem volt szükség. Nagy célpont volt kérem szépen. Elpusztult. Egy-két ló a parancsnoknak vót, a századosoknak meg a főhadnagyoknak. A katonáknak a fronton nem vót, mert nem bírta ottan őrizni a lovat, mert az nagy pont vót. A harcba pedig bele kellett menni, mikor a harcra kellett mennünk, pardon nem vót. Majd Körösmezőnél 17 orosz feküdt előttem, kérem, reggelre. Drótakadálynál vótam, hogy el ne vagdalják a drótot. Sok problémám volt.

– Azokat maga lövöldözte le?

– Nemcsak én, ketten vótunk. Ahogy jöttek úgy lőttük agyon őket.

– Oroszok?

– Oroszok.

– Fogságba nem esett Mihály bácsi?

– Egy percig sem! Azt mondtam, inkább meghalok, de fogoly nem leszek!

– Rangot nem kapott Mihály bácsi?

– Dehogy nem. Vótam vittek Olaszországba lefele. És tudja, félt attúl a vonaltúl minden katona! Olaszországban borzasztó löttek! Úgy feküdtek azok a lövegek, a 28-as hajóágyú lövegek a hegyoldalba, mint a birka, mikor ott legel!

– A Piavánál hogy volt? Nagy ütközet volt?

– Csúnya világ vót ott, hajja. Átkeltünk a Piaván. Elárultak bennünket. Így aztán megrokkantak, leállott a front, a harc. 3 óraker hajnalba, teccik tudni. De azelőtt a harc kezdetekor egy ágyú megszólalt Revigyánál, a másik meg Viktóriánál, azok jelezték. Azután teccik tunni, akar a cimbalom! Apróbb ágyúk, nagyobbak, egymás után, olyan zúgás vót ott, hogy szörnyű! Nem csuda, hogy elveszítettünk 6.000 emberünket.

– A vízen keltek át?

– Nem a vízen. A tenger partján vótunk. Úgy hitták azt a folyót, hogy Piava. Majd az összeágazott egy másik folyóval, amit Líta folyónak hittak. Amikor a vonalat, az erődítményt csinálták az olaszok, olyan sebes víz vót ott, vitte el a drótkötelet. Vót az nagyon vastag. Nekünk, a tüzérségnek, egyik ágyútúl a másikig tartott. Mert ránkgyöt ám az hirtelen. Aki tudott megmenekülni, de aki nem, elpusztult. Így húztuk az ágyút. Meg fogni kellett, mert ha elengedte, elkapta a víz. Irtózat rágondolni! Viktóriánál még vér is folyt! Az akna belevágott az alagútnak a tetejébe, amelynek 10 méteres vót a vastagsága és tuggya, robbant a vonat,

ami alatta ment, oszt eltanálta. Ajjáj! Semmivé vált ott minden a körzetibe! Ha Amerika nem gyön mán nekik, az vót, hogy megyünk Rómába. Megyünk. Megkaptuk a római utat. Magyarok. De mentünk osztán hazafele. A vezetőség ott is lássa, a tiszték hamarabb tudták, mi lesz ott, összeszedték magukat, elgyöttünk. A legénység meg maradt a fenébe. Olyan sok huncutság minden vót, lappangott a hadsereg, hogy borzasztó!”

Kolozi Lajos (1898-ban született) Abádszalók, Szabolcs út 3.

– „Mikor vonult be katonának Lajos bácsi?

– ’913 május 1-én.

– Hova?

– Szolnokra. Ipoza Veckomenda útra. Mert a 68-as gyalogezredben vótam káder. Onnan mentünk a frontra.

– Ki volt az ezredparancsnok?

– Nem tudom mán.

– Századparancsnok?

– A százados Magigy főhadnagy vót. Mikor Prágába bementünk.

– Milyen egység volt ez?

– Közös hadsereg.

– Gyalogos, vagy huszár?

– Gyalogos. A rohamistáknál szolgáltam.

– Fiatal volt még akkor Lajos bácsi.

– 18 éves fiatal gyerekek vótunk.

– A kiképzés hol volt?

– Prágában, meg Tarhavaspatakon.

– Hol van az a Tarhavaspatak?

– Erdélyben. Így vót mindenfajta alakulat. Öt őrmesternek vótam én a pucérja Prágában.

Menni kellett, csak a kiképzés vót Prágában. Onnan meg mikor megvót a kiképzés, kiköttek bennünket Dévaványára aratni. Minket, a fiatal katonákat. Ványán vótunk Kun Sándornál. Itt vót a jószágfelvásárlás a hadseregnek. No osztán, mikor onnan a románok megszegették a szövetséget, akkor nekem megjött a behívó rögtön. Mentünk befele, felötöztünk, oszt mars a frontra! A román frontról ’17-be mentünk az olasz frontra. Ott vót június 15-én a támadás. Én ott megfáztam a Kavernába. Bent vótam Triesztben, a kórházban. Ottan a mi ezredünkből nem maradt csak vagy 200! Borzasztó erős ütközet vót. Mer négy zászlóaljából áll egy ezred. Kettő megmaradt a 68-as gyalogezredből. A harmadik meg negyedik létszáma 132 lett. Hát a Piavánál nagyon veszélyes vót. Veszélyes, ugye csak átmentünk vóna, de ott engedték a vizet ránk. Két kilométerre engedték tőlünk a vizet.

– Akkor ott volt Lajos bácsi?

– Ott.

– És látta a vizet?

– Általmentünk rajta. Öt folyója van, a főág vót üfelülük, mint a Hótt-Tisza. Mikor víz vót, akkor nagy vót a víz, azír vót a mellékfolyó, de az is csak a tengerbe ment. Az Adriai-tengerbe ment. Sok nyomoron mentünk mink keresztül, de jól emlékszenek mindenre! Meg is tudnám még most is mutatni. Román földön is a dekungot, meg az olaszoknál is meg tudnám mutatni még azt a füzfa bokrot is, ahun vótunk. Három nap a saját vizeletünket ittuk. Be vótunk szorítva. Sok nyomoron mentünk keresztül, fiatal gyerekek vótunk. Sokat éhezünk. Mer nem lehetett behozni a muníciót. Iccaka hozták mindig. Amikor rángyótt a repülővel az olasz, a szerpentin úton a tűzerek meneteltek. Oszt ha eltanálta az úton

menetelőket. Akkor mind le a földre! Így oszt ez így vót. Koszt is hol így, hol úgy. Nem az, hogy nem attak vóna enni, mert reggel megfőzték, oszt este hozták nekünk. Sokat szenvedtünk nagyon, mondom én, mert én az elején vótam, és nem hátul. Mert mink támadtunk mindig. Ilyen erős hadsereg nem vót, mint az Osztrák Monarcia! A német, hiába mondja akarki, hogy milyen vót, a nem csinált semmit. Mink mindig csináltunk futóárkot, Stellungot, mindent. Mindig a németeket váltottuk mink. A meg minket. Rígen vót.

– Az 1. világháború hogy végződött magának?

– Mindenkinék úgy, hogy Károly király felesége elárulta a hadsereget.

– Hogyan árulta el? Miben állt ez?

– Megbénította Magyarországot. Elvettek 50 vármegyét! Így vígződött ez. Írták belefele az újságba: gyertek haza má', ne harcoljatok! Megette a fene, ha valamit megbontanak. Az angolok bekerítettek bennünket. Mer az angolokat segítették még osztán a ruszkik, az meg az olaszokat. Pedig hozzánk már 100 kilométer vót Róma! Már 3-4 nap alatt bevettük vóna.

– Akkor megnyerik a háborút.

– Meg ám! Meg Olaszország is elveszett volna. Meg elveszett vóna a ruszki is. Mer' akkor meg se állt vóna a német. Meg nemhogy a német, hanem a mienk se! Hát ugye, erős hadseregek, képzettek is vótak, a mieink, de a ruszkik nem vótak azok! Se az olasz nem vót olyan, de egy se, egy se vót, nem vót ilyen szívós, mint mi!

– És hogy jött haza Lajos bácsi?

– Vonaton gyöttem haza. Udinétól. Az vót, hogy október 26-án vót az utolsó ütközet, akkor elveszett Róma. A tervbe is úgy lett vóna. Október 23-án a 101-eseket elfogták az angolok. Akkor nekünk gyött a jelentés oszt' azonnal mentünk befele az állásba. Mink vezettük vóna a harcot, utánunk gyött a gyalogszászad. Mert nekünk kellett támadni, de mi csak gránáttal dógoztunk. Tízezer gránátunk vót, 40 éles a zsebbe, meg egy stuszni. Be vót bürözve a blúz is, meg a nadrágunk is. 26-án mink átmentünk a főágon, osztán borzasztó ... nem lehetett hallani a zúgástól, nem lehetett beszélni. A vízár június 10-én 150.000 embert vitt a tengerbe. Úgy engedték ránk a vizet. Támadni kötelező vót. Mer akkor oszt minden folyóban ment a víz, nemcsak a főágban.

– És hogy vezényelték be Lajos bácsiékat a golyózáporba, vagy kik voltak, akik követelték, hogy menni kell?

– Mindenkit bevezényeltek. Hát támadni kellett mindenkinék. Azért képezték a gyalogosokat rohamistáknak. Sokat szenvedtünk, sokat, oszt semmit nem kaptunk, semmit a világon. Még azt a 320 koronát se. Mer annyit adtak leszerelésre. Mer' mikor hazagyöttünk 18 decemberében, elmentem leszerelni Szolnokra. Mikor bementünk, mingyán akarták a veres hadsereget. Aki beállt a veres hadseregbe, annak attak 30.000 koronát."

Kocsis Pál (1898-ban született) Abádszalók, Nagydiófa út 30.

– „Pali bácsi mikor vonult be katonának?

– 16. október nem is tudom hanyadikán.

– Milyen egységhez?

– 29-esekhe'. 17 januárjába már bevitték a román frontra, oszt' 17 augusztusába már megsebesültem.

– Hol?

– Oknánál. Ott harcoltunk akkor.

– Hol van az az Okna? Erdélyben?

– Nem, odabe van a Regátba!

– Győztek?

- Győztünk. A magyar hadsereg kemény volt, még meg ugyan rohamisták voltak.
- Az mit jelentett, hogy rohamisták?
- Át kellett törni a vonalat. Mink 14-en vagy döglünk, vagy halunk. Áttörünk, egy zászlóaljnak csináltunk utat. A parancsnokunk halt meg, mink mind a 14-en agyonsebesültünk. Az én kezem is három helyen van átlőve!
- Leszerelték?
- Dehogya! A kórházból Kelenföldre vonútam be géppuskatanfolyamra. Onnan vittek bennünket megint kifelé Zágrábra, Zágrárból elosztottak és úgy estem a harmincasokhoz mint géppuskás. Onnan kivíttek az olasz frontra. Monte Grappán az utolsó ütközetnél is ott vótam. Ez 1767-es magoslat. A Brenta folyó megyen el alatta. Ott vót az utolsó ütközet. Ott oszt nagyon sok ember ottmaratt. Nagyon sok ember... Engemet is egy karcagi gyerek vitt be, Csokai Laci. Én is úgy marattam meg.
- Hova vitte a bácsit?
- Bevitt a kavernába. Mer' az állásba vótunk, hát ottan kő verte agyon az embert. Onnan osztán egy része fogságba került, a másik része meg gyött haza. Én is úgy kerültem haza, Gardanazóból az utolsó sebesültvonattal gyöttünk ki.”
- Réti István** (1897-ben született) Tizsaszentimre, Lenin út 5.
- „Milyen egységhez vonult be a bácsi?
- A 13-as huszárokhoz! Ennek a körzetnek a 13-as huszárezred vót az Istene! Mert a karcagiak, meg a szentimreiek meg a madarasiak, meg Abádszalók – ez mind ott voltak, a lovasoknál. Oszt' én is ott vótam. Na csak, hát kimentünk a román frontra, ottan kiteleltünk, oszt' úgy áprilisban vittek el bennünket az olasz frontra, a Piavához! Ez egy folyó, 3 km széles!
- És a Fekete-tengerhez van ez csatolva, valami olyan vaskapuvál. Nahát kérem szépen mentek támadni ott a Piavánál. Belementek ebbe a vízbe, vagyis ebbe a folyóba, de nem vót benne víz! ... Csak ilyen fótok vótak, tudja! Víz fótok. Gödör vót, ott oszt vót víz. Meg nagy kövek vótak. Gyött a támadás, mentek a magyarok hátra, hogy majd mennek által a 3 km-es Piaván! És mikor középre írtek, vagy mán meghaladták, egyszer egy borzalmas zúgás lett! Felhúzták, mondták a vaskaput! De a vizet, azt láttuk! Ez a ház magasságú, vagy még tán ennél is magasabban hömpölygött! Minden embert elvitt, lóval együtt, mindent, mindent! Nem vót addig víz a Piavában! A vaskapu a Fekete-tengernél le vót zárva! Felhúzták a kaput – és a folyót elöntötte a víz egy pillanat alatt! És elvitte a rengeteg embert! Aztán onnat elkerültünk a Siagóhoz.
- Ott akkor a bácsi nem sebesült meg?
- Én nekem golyót nem csináltak, tetszik tudni. Pedig annyi ütközetben vótam, hogy rengetegben! Mert mink felderítésben szolgáltunk a rohamistáknál, és éjszaka mentünk, megsemmisíteni ilyen előretolt állásokat, és fogtunk el embert is, öt embert fogtunk el négyen; ilyen tányéros gépfegyverük volt. Oszt azír kaptam én szabadságot. 1918 augusztusában gyöttem haza, oszt nem is mentem vissza!”
- Gál Lajos** (1896-ban született) Tizsaszőlős, Vöröshadsereg útja 31.
- „Mikor vonult be katonának Lajos bácsi?
- Hát 1914 őszén vonultam be. Először a 10-es honvédekhez soroztak be Miskolcra, de egyszer jött a parancs, hogy aki vasmunkás, jelentkezhet a hadi tengerészetbe! Először Pólába vótam, onnan elvittek tanfolyamra. A tanfolyamról visszajöttünk – akkor mán mindjárt gépet adtak. Triesztbe vittek bennünket, tengeri repülőgépre. Vízenjáró repülők vótunk!”

Boros Imre (1899-ben született) Tiszaszőlős, Gát utca 9.

– „1917. február 10-én Tiszafüreden besoroztak a közös hadseregbe. Aztán március 10-én Egerbe vonultam be, a kiegészítő parancsnokságho. Onnan osztottak szíjjel bennünket. Én Miskolcra kerültem, a 15. tábori tüzér ezredhez. Ott megvót a kiképzés, akkor német kiképzés vót mindenütt – ágyú nevít, minden fő részét németül kellett tudni! Nagyon szigorúan kezeltek ott bennünket. 1917. decemberibe indultunk kifelé – az orosz frontra! Miskolc, Sátoraljaújhely, aztán Munkács felé, Lengyelország felé – mert akkor Lengyelország ketté vót vágva: az idevaló Lengyelországnak Lemberg vót a fővárosa – az Orosz-Lengyelországnak meg Varsó. Hát ottan, az idevaló Lengyelországban Kratowiczének hívtak egy községet; ott kivagonéroztak bennünket. Hát ott megint olyan erős kiképzésben részesültünk: több ríszben gránátdobás, meg hogy az ellenséget hogy kell felgöngyölíteni, a lövészárookban, ha egy helyen betörünk a lövészárokb! De nem vót ám ennyivaló! Meg a ruha is rossz vót! Fáztunk is, éhezünk is! Csak ott vótunk egy darabig. Akkor egy napon bevagoníroztak bennünket. Irány! Mentünk – nagyon jól tudom – Tarnopol, Kolomia felé. Előttem van még most is a felírás, a tábla! Akkor elmentünk egészen a Dnyeszter partjái! Ott kivagonéroztak bennünket. Gyalog mentünk ott 12 napig! Mit tudom én – hun erre, hun arra! Nem egyirányba. Ott járkáltunk össze-vissza! Akkor megint ott vót egy város, Moligának hívták. Ottan három napig megpihentünk. Úgy mentünk át a Dnyeszteren. Le vót szakadva a híd mán akkor, mer ott a forradalom mán akkor állt – és hát romboltak. Mindent. Össze vótak dülve a kerítések, úrilakok, minden! Bennünket összpontosítottak! Angolok, franciák, románok, osztrák-magyarok, németek – egyesült hadsereg vót! A 134-es intervenciós hadsereg vótunk! Akkor oszt’ bevagonérozunk – oszt huzigáltak egy darabig megint össze-vissza! Mit tudom én, merre, egészen Harkovig; azt megjegyeztem, mert az egy nagyobb helyiség. Írtam is én egy darabig – de aztán elhajítottam. Nem megyek én innen soha haza – gondoltam. Hát osztán eccer megáll a vonat vélünk, Odessza! Odesszába kivagonérozunk. Aztán ott teljesítettünk szolgálatot. Ott jó vót, mert vót ennyivaló! Csak filni kellett! Egy katona nem indulhatott el magába; mer azt felkoncolták! Irtották kifele az intervenciós hadsereget! Na, akkor kisállomás őrségen vótunk, egy ágyújavító gyár vót ottan, azt őriztük, nem messze vót egy cukorgyár hozzánk, ott is a 48-asok vótak, aztán a 60. gyalogezred egy kozák laktanyában vót, szintén a vasút mellett ... Ezeket tudom, hogy ott kovártilyoztak. Később engemet egy gyógyszerháznál, belső őrségbe helyeztek el. Felszerelés vót, vaskalap, gyalogsági ásó, aztán patrontáska, bajnét, két Rohr-gránát a derékszíjra: elég volt cipelni, míg az ember kint vót az őrsígen! Hát osztán egyszer csak ’918 augusztus 31-én délután fél 4 órakor borzalmas nagy robbanás történt Odesszában! A kommunisták felrobbantottak egy ekrazit raktárt. Ott, ahun a 60. gyalogezred vót! Csak a fundamentumok maradtak meg! Leomlott minden! Az utcán, kívül 8 km területen az ajtók, ablakok hullottak kifele! Olyan erős vót a robbanás! Én körül-belül egy kilométerre, vagy többre vótam, de úgy a falho’ vágott, hogy majd szítszakadtam! Hát úgy megijedtünk! Eccer jöttek összeírni, hogy ki mikor vót szabadságon. Hát én beírtam, hogy mióta katona vagyok, nem vótam. Szeptember 2-án kezembe adták az Urlaubsschleiget- és vonaton ültem, gyöttem haza!”

Pálfi Péter (1895-ben született) Tiszaszőlős, Vöröshadsereg út 46.

– „Valakinek tetszett már erről beszélni?

– Nem, nem beszélgettem! Még a családomnak se, mer’ azok meg nem is szeretik!

– Pedig nem úgy van, mert nagyon kevés ember van, aki élte ezeket az időket!

– Magam vagyok ebbe a faluba, 92 éves!”

Muliter József (1898-ban született) Tiszaszőlős, Deák F. u. 18.

– „Kérdezték-e már Józsi bácsitól ezeket a dolgokat?

– Senki se! Nyugdíjas vagyok – 57 óta! De én rólam nem emlékezett meg még senki se, kérem szíven!”

Ismeretlen adatközlő Tiszafüred, régi tyúkpiac

– „Azok az emberek nem vótak rosszak! ... Öntudatosak vótak! Öntudatosan vótak akkor az emberek nevelve! Még akkor tetszik tudni, a kard, meg a vasvilla, meg a kapa! Ósmagyarok vótak, szerette a hazáját akkor még a nép! Úgy volt nevelve, hazafinak volt nevelve! Erős családok voltak, kérem szépen, és ahol erős család van, erős a nemzet! Ha család nincs, nincs nemzet! Erős családokból áll a nemzet!”

1. kép. Képeslap a katonaéletből, 1917

V.

Emlékeztetés az első világháborúra

I. világháborús emlékek és hősi sírok Jász-Nagykun-Szolnok megyében

„Hősök voltak mindannyian...” – Jász-Nagykun-Szolnok megye a Nagy Háborúban címmel egy egyedülálló és országos hírű kiállítást sikerült létrehoznia a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárnak 2011-ben, amely – már a közelgő centenáriumra is gondolva – az első világháború megyei hőseinek, áldozatainak, a hátországnak, illetve a hadifogságban töltött évek megpróbáltatásainak kívánt emléket állítani. A kiállítás előkészítése kapcsán összegyűjtött, majd digitalizálásra került anyag DVD-n is megjelentetésre került, amelynek 2014-ben megjelent második, bővített kiadása is.

Röviden érdemes áttekinteni, hogyan került az elsősorban maradandó értékű iratokkal foglalkozó levéltáros kezébe fényképező, dörzspapír, és néhány település temetőjében miért vágyakozott egy éles machete után.

A fent említett kiállítás kapcsán merült fel bennünk, hogy el kell készítenünk egy olyan megyei veszteségi adatbázist, amely a lehető legmélyebb kutatási adatokra támaszkodik, nyilvános és bővíthető.

Ennek a munkának az alapjai:

- halotti anyakönyvek
- valamennyi hősi emlékmű,¹ emléktábla állapotának felmérése, dokumentálása, majd adatbázisba rendezése
- a hősi sírok felkutatása, felmérése, dokumentálása, majd adatbázisba rendezése
- veszteségi lajstromok, fegyveremek hadialbumai, ezredalbumok áttekintése
- helytörténeti adatbázisok

I. Hősi halottak száma

Munkánk során a megye összes településének átnéztük a halotti anyakönyvét egészen 1980-ig, hiszen holtta nyilvánítások még a hetvenes években is történtek. Adatainkat összevetettük a világháborús emlékműveken található névsorokkal, és szinte minden megyei településen találtunk (olykor több tucatnyi) „elfeledett” hősokeket. Ezek a „hiányok” azért váltak aktuálissá, mivel a centenáriumi évforduló kapcsán előtérbe került ezen emlékművek felújítása. Éppen ezért már a felújítási pályázat megjelenése előtt értesítettük az önkormányzatokat, hogy ha pályázni kívánnak, vegyék figyelembe az eltérő névsorokat. Ez azonban nem mindenhol sikerült.

Az egyik pozitív példa Tószeghez kötődik, ahol a levéltári eredményeket kiegészítve, elmélyítve sikerült 2015. március 21-én egy új névsorral díszített, gyönyörűen felújított emlékművet átadni. Az új névsor egyik érdekessége, hogy az új nevek mellett hiányzik róla Hingi Vencel neve, akit 1924-ben holtta nyilvánítottak,² ám 1930-ban már szerepel a neve a házassági anyakönyvben, sőt, a következő években gyermekei is születtek.³

1 Természetesen vannak olyan eseteink is, amikor a beszámoló, avatási ünnepek ellenére a táblákon szereplő neveket – a táblák hiányában – nem lehet azonosítani. Ilyen például a szolnoki Tisza Evezős Egylet, vagy a szintén szolnoki Polgári Fiúiskola emléktáblája.

2 MNL JNSZML XXIII. 2. Tószeg, halotti anyakönyv, 53/1924.

3 MNL JNSZML XXIII. 2. Tószeg, házassági anyakönyv, 12/1930. és születési anyakönyv, 25/1936., 80/1937., 9/1939. Köszönjük Hajdú János segítségét.

Szintén kiváló és mintaértékkel bír a Tiszaföldvári Földrajzi Múzeummal folytatott együttműködésünk, amelynek keretében – Béres Mária igazgatónő sikeres pályázatának köszönhetően – 2016. július 30-án avatták újra a 75 új névvel kiegészített „Őrszemet”.

Mi a helyzet azokkal a településekkel, ahol nem található névsor az emlékművön, vagy nincs emlékmű? Ebben az esetben a megyeszékhely, Szolnok példáján keresztül próbálunk meg választ adni.

Minden, Szolnok város Nagy Háborús áldozatait is megemlítő történeti munka 305 fős veszteségről számol be. Valószínűleg Varga Sándor Frigyes, illetve az ő nyomán Schefftsik György vármegyei főlevéltáros volt az, aki az 1935-ben megjelenő, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene című munkájában először használta ezt az adatot.

Az adatbázis elkészítésénél szolnokinak tekintettük azokat, akik szolnoki születésűek, vagy itt éltek és dolgoztak. Kiinduló forrásként a Levéltárban található halotti anyakönyvek másodpéldányait használtuk. Mivel Szolnokon több helyszínen is működtek tábori kórházak, csak azokat a kórházban elhunytakat vettük fel a listánkba, akikről nagy valószínűséggel megállapítható volt „szolnokiságuk”. Szolnok város közigazgatási iratainak „Haláleset-felvételi” íveit is átnéztük és feldolgoztuk. Ezen ívek egyike Péter Józsefé. Az ív tartalmazza a legfontosabb adatokat: a cs. és kir. 68. gyalogezred póttartalékos. 1887-ben született, felesége Tenyeri Julianna. Gyermeük, Julianna 1914. március 4-én született Szolnokon. Római katolikus vallású. Vasúti napszámos/kocsis. Lakhely: Szolnok, Tabán, Festő utca (ma: Pólya Tibor u.), 108. sz. Elesett Gaje Wyzne (ma: Ukrajna) mellett 1915. május 28-án. Péter József azonban – tiszabői születése miatt – nem szerepel, nem szerepelhet Szolnok város halotti anyakönyvében. Ettől még, úgy véljük, Szolnok város hősi halottjának számít, hiszen itt élt, itt nősült meg 1910. november 12-én, és innen vonult be a háborúba. Felesége családja szintén a Festő utcában, a szomszédos, 104. számú házban élt. Ráadásul édesapja is szolnoki születésű volt. Halálesete és neve „csupán” Tiszabő halotti anyakönyvében található meg, a 15/1917. sz. bejegyzés alatt. Neve így felkerült a tiszabői I. világháborús emlékműre is.

A Hadtörténelmi Levéltárban is folytattunk kutatásokat: a Tábori lelkészet fondjában (amely tartalmazza a magyar legénységi állományú közös ezredek, valamint a honvédség I. világháború során vezetett halotti anyakönyveit is) a cs. és kir. 68. gyalogezred, a m. kir. 29. honvéd gyalogezred, a cs. és kir. 13. jászkun huszárezred, a m. kir. 1. honvéd huszárezred és még több tucatnyi ezred és kórház halotti anyakönyveit néztük át. A háború alatt azonban – mint dolgozatunk első részében már említettük – más alakulatokhoz is kerültek katonáink, ezért a teljes képhez további kutatások szükségesek.

Nagyon fontos adatbázist jelent(ett) a Veszteségi lajstrom. A különféle csapattesteknek ugyanis jelenteniük kellett elszemvedett veszteségeiket (halálozás, sebesülés, hadifogság), amelyeket a közös hadügyminisztérium nyomtatásban adott közre. A kiadvány végül 708 alkalommal került kiadásra. Hasonlóan fontos forrást jelent a sebesültekről, betegekről, illetve a kórházakban elhunyt katonákról tudósító veszteségi adatbázis. A kutatók dolgát jelentősen megkönnyíti, hogy az Osztrák és a Cseh Nemzeti Könyvtár oldalán is elérhető az elektronikus adatbázis.⁴

A sajtóban is megjelentek szórványosan adatok hősi halált halt katonákról. Ha egyéb helyen nem szerepelt, akkor forrásként az újságot jelöltük meg.

4 Online elérhetőségek: <http://anno.onb.ac.at/> és <http://kramerius.nkp.cz/>

Az alábbi emlékművek, emléktáblák névsorait is felhasználtuk – amennyiben más forrásban nem találtuk meg:

- Verseghy Ferenc Gimnázium előterében található emléktábla
- Szolnok-Szandaszőlős, Szent Orbán templom oldalán található emléktábla
- az Ipartestület emléktáblája
- a szolnoki zsidóság emléktáblát (ma: Mártírok Temploma) és emlékoszlopot (ma: izraelita temető) is állított hőseinek: érdekes, hogy a két névsor sem a létszám (30, illetve 25), sem a névsor (csak 6 név ugyanaz) tekintetében nem egyezik.⁵
- a Szolnoki Törvényszéken 2015. április 15-én ünnepélyesen újraavatott emléktábla, mely a szolnoki bírák, ügyvédek, ügyészek „világháborúban elesett hőseire” emlékeztet (avatása: 1922. június 25.)

Felhasználtuk az iskolák által évről-évre kiadott évkönyvekben esetlegesen szereplő neveket, névsorokat is. Ez utóbbira példa a szolnoki Felső Kereskedelmi Iskola évkönyve, melyben nagy kegyelettel emlékeznek meg egyik hősi halált halt tanárukról, dr. Morvai Istvánról.⁶

Mi a problémánk tehát a 305 fős áldozati számmal?

1926-ban avatták fel Szolnokon a hősi emlékművet. Ennek kapcsán írt a sajtó arról, hogy „800–900-ra tehető a szolnoki hősi halottak száma”, illetve, hogy „Szolnok város 1.200 hősi halottja tiszteletére” emelték az emlékszobrot.⁷ Kovács Alajos 1932-ben publikált írásában azt írja Szolnokról, hogy „a hősi halottak (...) számát legalább is 2 %-ra lehet tenni (576 fő)”.⁸

Ha segítségül hívjuk a statisztikát, és egyéb, más (alföldi) települések veszteségi adatait feldolgozó munkákat, a következő – mindenképpen elgondolkodtató – adatokat kapjuk:

A kb. 21 milliós Magyar Királyság veszteségei adatai szerint 660.821 fő halt meg, vagy tekinthető halottnak eltűntként és hadifogolyként, 743.359 fő sebesült meg és 734.316 fő esett hadifogságba.⁹ Halottakban tehát összlakosságának kb. 3,2%-át veszítette el az ország.

A Központi Statisztikai Hivatal feldolgozta az ország veszteségadatait törvényhatóságokként is.¹⁰ E munka szerint – az összes veszteségnemet figyelembe véve – Jász-Nagykun-Szolnok megye, a vármegye összes népességének számához viszonyítva 10,04 %-os veszteséget szenvedett. Ebben a listában csak más alföldi megyék előzik meg Jász-Nagykun-Szolnok megyét, ezzel is alátámasztva azt, hogy ez a régió hozta a Nagy Háborúban a legnagyobb áldozatot.

Az 1910-es népszámlálási adatok szerint Szolnokkal (28.778 fő, ebből 14.067 férfi) kb. azonos népességgel bír Jászberény (29.675 fő, ebből 14.992 férfi), valamivel kevesebbel Mezőtúr (25.835 fő, ebből 12.947 férfi) és Törökszentmiklós (25.086 fő, ebből 12.548 férfi). A fent említett települések köztudatban forgó veszteségi adatai: Jászberény: 850 fő, Mezőtúr: 1.038 fő, Törökszentmiklós: 925 fő.

5 Az emlékművek és a névsorok: http://hosokvoltak.blog.hu/2012/02/27/hadviselt_zsidok_szolnok; Alexander Imre alispán levele Tóth Tamás polgármesternek 1926-ban: „Az izraelita temető jeletlen sírjai közvetlen, rövid intervencióra Róth Mór szolnoki lakos által felkarolva, a temetőn belül elkerítették, és egy, az összes neveket feltüntető sírkövet állítottak”. In: MNL JNSZML XXIII.607. 823-1/1954.

6 Pap Illés 1915: 24-33.

7 Szolnoki Újság, 1926. augusztus 12. és 1926. október 14. Az újságíró szkeptikusan megjegyezte, hogy „semmi szilárd bázis nincs arra nézve, hogy a hősök névsorában mi legyen a kritériuma a szolnoki jelleg megállapításának”.

8 Kovács Alajos 1932: 327-345.

9 Mike Gyula 1927: 627.

10 Mike Gyula 1927: 630.

Ez százalékokra lebontva:

Település	Össztlakosság arányában	Férfilakosság arányában
Jászberény	2,86	5,66
Mezőtúr	4,01	8,01
Törökszentmiklós	3,68	7,37

Ugyanekkor: Hódmezővásárhely: 7,9%, Szentes: 8%, Orosháza: 10,7%).¹¹

Ha mindehhez hozzávesszük az elvégzett munkánk során felkutatott újabb halottakat (Törökszentmiklós: 58 fő, Mezőtúr: 31 fő), akkor a megyei településeknél az arányszámok még magasabbak lesznek.

Fontos azonban megvizsgálni a felsorolt településeken élő foglalkozási szerkezetét, hiszen ahogy a már korábban idézett Mike-tanulmány is megállapította: a halottak több mint kétharmadának utolsó foglalkozása az őstermeléshez, 23 százaléké az iparhoz kapcsolódott, míg a szolgáltatási ágakat valamivel több mint 7 százalék képviselte. A legnagyobb veszteséget az őstermeléssel foglalkozók szenvedték el, „legkisebb volt a (...) közszolgálat és szabadfoglalkozás, valamint közlekedés körében foglalkozó népességnél, ami érthető, ha tekintetbe vesszük e két foglalkozási ágak a világháborúban betöltött szerepét, amelynél fogva természetesen e két foglalkozási csoporthoz tartozók voltak legnagyobb arányban mentesítve a harctéri szolgálat alól.”¹²

Település	Összes népesség	Őstermelés	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés	Közszolg. és szabad foglalk.
Jászberény	14.140	8637	2042	448	175	563
Mezőtúr	12.015	7702	1644	376	324	492
Szolnok	14.157	2492	4265	914	2103	1199
Törökszentmiklós	9.135	6329	-	1304	244	198

Megjegyzés: A táblázatban csak a keresők (azaz az eltartottak nem) szerepelnek¹³

Láthatjuk tehát, hogy Szolnokon 17,60 százalék az őstermelők aránya, a másik három településen ugyanez meghaladja a 60%-ot. A legnagyobb arányban mentesített foglalkozásuk aránya Szolnokon 21,3%, Jászberényben azonban mindössze 4,4% volt.

Jelen tudásunk szerint 651 hősi halott (4,59%) adata szerepel a szolnoki hősi halottak listáján.

Település	Össztlakosság arányában	Férfilakosság arányában
Szolnok	2,26	4,59

¹¹ Szentí Tibor 1988; Makó Imre 2004: 36-45.

¹² Mike Gyula 1927: 631-632.

¹³ Népszámlálás, 1910: 378.

Bár a háborúhoz korban legközelebb álló, illetve a fent felsorolt adatokkal alátámasztható 1.000 fő körüli veszteségi adat (800 fő esetén, a férfilakosság arányában: 5,68%; 1200 fő esetén: 8,53 %) sem elképzelhetetlen, kutatásunk intenzitása alapján nagy meglepetésnek tartanánk, ha névlistánk ennyire kiterjedne.

II. A Hősök emlékezete

Emléktáblák, emlékoszlopok, hősi szobor, tér- és utcanév, hősi fasor, stilizált sírkövek – csak néhány példa a későbbi oldalakon részletesen bemutatott szolnoki emlékhelyekből, amelyek lehetőséget biztosítottak/biztosítanak a nemzeti, települési, családi emlékezésre.¹⁴

„Minden ilyen emlék kapcsán az intézményesített és hivatalosan kötelezővé tett igény fogalmazódott meg: ha katonának lenni, adott esetben hősi halottnak, áldozatnak lenni „állampolgári kötelesség”, akkor a hősi halottnak, az áldozatnak ugyanúgy állampolgári joga az állammal szemben igényt formálni hősi halála megörökítésére, ami a legteljesebb demokrácia szellemében rangjától, társadalmi helyzetétől, szerepétől függetlenül minden katonának egyaránt kijár”.¹⁵

Sándor János belügyminiszter 1915. június 23-án adta ki 18.987. Bm. eln. sz. körrendeletét, amelyben a hadi emlékművek emeléséről tájékoztatta a törvényhatóságok első tisztviselőjét. A rendeletben a miniszter közölte, hogy a Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság (HEMOB) „a megemlékezés megörökítésének legalkalmasabb módját az emléktábla, vagy szabadon álló emlékmű létesítésében látja s azt reméli, hogy a városok és községek sietve fogják törvényhatóságaik és községi elöljáróságaik útján elhunyt hős szülőteik iránti kegyeletből megszerezni ez emlékműveket. (...) Tudomásomra hozta továbbá a nevezett Országos Bizottság, hogy (...) egyes külföldi kereskedők élelmissége már ezen a téren is versenyre akar szállni a magyar érdekekkel. Külföldi sírkő- és emlékműgyárosok mintasorozatos füzeteiket árjegyzékkel ellátva már szétküldöztetik a magyar vidéki városokhoz és községekhez s ezen képes árjegyzékek alapján felhívják a törvényhatóságokat, és elöljáróságokat, hogy kegyeletes célú emlékműveiket náluk rendeljék meg. (...) Az Országos Bizottság felkérése, illetőleg a fentiekben előttem kifejezésre jutott aggodalma folytán felkérem alispán/polgármester urat arra, szíveskedjék odahatni, hogy amennyiben törvényhatósága, vagy a törvényhatóság területén levő egyes városok és községek netalán a háborúban résztvettek emlékének ily módon való megörökítésével foglalkoznának, a hadi emlékművek megszerzése és mindennemű tájékozódás céljából a Hősök emléket Megörökítő Országos Bizottsághoz (Budapest, IV., Hajó-utca 16.) forduljanak...”.¹⁶ A HEMOB „Szabadon álló hadiemlékek, katonasírok, emléktáblák és emléklapok” című 1916-ban kiadott kiadványában már katalógusba foglalt emlékmű-kínálattal is jelentkezett.

Az 1917: VIII. törvénycikk („a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megörökítéséről”) már nem lehetőségként, hanem kötelességként írta elő a településeknek a hősi emlékek felállítását. A törvény második paragrafusa szerint „Minden község (város) anyagi erejének megfelelően, méltó emléken örökíti meg mindazok nevét, akik lakói közül a most dúló háborúban a hazáért életüket áldozták”.¹⁷

14 Kovács Ákos 1991.

15 Ságvári György 2005: 155-156.

16 Belügyi Közlöny, 1915. június 27. 668-670.

17 A törvény szövege: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7380>

Ugron Gábor belügyminiszter 14.730. eln. sz. körrendeletében elismerte, hogy a „*törvény végrehajtásának ideje ugyan a maga teljességében majd csak a háború lezajlása után érkezik el*”, fontosnak tartotta, hogy központi irányelveket fogalmazzon meg az emlékművekkel kapcsolatban: „*Kis- és nagyközségekben megfelelő lehet egy egyszerű művészies kivitelű érc- vagy márványtábla, amelyet valamely középület falán helyeznek el. Nagyobb és tehetősebb községben azonban teljesen önálló emlékmű lesz egyedül méltó kifejezője a kortársak köteles hálájának, és ébrentartója az utókor hazafias kegyeletének. (...) Az emlékművek helyének jó megválasztása szintén elsőrendű fontosságú. (...) megfelelőbbnek látszik a község belterületén választani ki erre a célra a legszebb helyet, hogy a hősök emlékezete mintegy állandóan a község lakosai közt éljen, hogy a megbecsülés mértéke ebben is méltó kifejezésre jusson, és hogy ez a megbecsülés is segítsen a háború rokkantjainak, özvegyeinek és árváinak lelkéről lehetőleg eloszlatni a bánat felhőit, és ébrentartani a késő utókor számára is a hazaszeretet, az önfeláldozás és a kötelességteljesítés nemes érzéseit*”.¹⁸

A vesztés háború, a békeszerződés sokkja, illetve a súlyos gazdasági helyzet folyamatos elnapolásra készítette a települési döntéshozókat emlékmű-ügyben. Klebelsberg Kunó belügyminiszter 1922-ben, 20.331. számú körrendeletében ezért az „*anyagi eszközök állandó gyűjtését*” és a tervezett emlékmű „*művészi tökéletességgel való kiérlelését*” nevezte meg aktuális célkitűzésnek.¹⁹ Rendelkezett továbbá arról, hogy az emlékműveknek „*méltóknak*”, „*művészieknek*” kell lenniük, továbbá megvalósításukat „*hazafias szempontok*” mentén kell elvégezni.²⁰

1924-ben egyrészt megszületett az 1924. évi XIV. törvénycikk „*az 1914/1918. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről*”: „*A magyar nemzet mélyszéges szeretettel, magasztaló elismeréssel és hálával emlékezik meg azokról a hős fiairól, akik az 1914/1918. évi világháború alatt a hazáért vívott súlyos küzdelmekben a magyar nemzetnek dicsőséget és hírnevet szerezve életüket feláldozták. A nemzet soha el nem múló hálája és elismerése jeléül, az élő és jövő nemzedékek örök okulására és hősi halottaink dicsőségére minden esztendő május hónapjának utolsó vasárnapját nemzeti ünneppé avatja. Ezt az ünnepnapot – mint a „Hősök emlékünnepét” – a magyar nemzet mindenkor a hősi halottak emlékének szenteli*”, másrészt a belügyminiszter megszüntette a HEMOB-ot („*működése körül zavaró körülmények merültek fel*”), és egy új szervet, a Hősi Emlékműtervek Bíráló Bizottságát (HEBB) állított fel.²²

III. Hősi és hadifogoly-sírok

1.) A sírok helyzete

Az első világháború folyamán – a hadisírok gondozásában – 1915 ősze hozta el a forduló-pontot: ekkor állt fel a császári és királyi Hadügyminisztérium 9. osztálya, amelynek feladata kiterjedt a katonatemetők, katonasírok létesítésére, fenntartására, a hősi halottak nyilvántartására.

¹⁸ Belügyi Közlöny, 1917. szeptember 30. 1359-1361.

¹⁹ Belügyi Közlöny, 1922. május 7. 1059-1060.

²⁰ A rendeletet néhány hét múlva megerősítették: A m. kir. belügyminiszter 1922. évi 39.206. számú körrendelete: Belügyi Közlöny, 1922. június 25. 1317-1318.

²¹ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7597>

²² A m. kir. belügyminiszter 1924. évi 124. 669 és 247.000. számú körrendeletei: Belügyi Közlöny, 1924. augusztus 10. 871-872. és 1924. december 14. 1308-1309.

Az első világháborús magyar részvételt lezáró trianoni békében (1920. június 4. – az 1921. évi XXXIII. törvény által becikkelyezve) a VI. rész foglalkozott a hadifoglyok és a sírhelyek kérdéskörével. A rendelkezések közül kiemelendők az alábbiak: gondoskodni kell arról, hogy az „*eltemetett katonák és tengerészek sírhelyei tiszteletben és jókarban tartassanak*”, hasonlóképpen az elhunyt hadifoglyok és polgári internáltak sírhelyei is; a hadviselő felek egymás rendelkezésére bocsátják „*az elhaltak teljes névjegyzékét a személyazonosságuk megállapításához szükséges összes adatokkal együtt*”.²³

Mit tekintünk hősi sírnak?

Az 1999. évi XLIII. törvény 3. § f) pontja adja meg szabatosan a „hősi temető, hősi temetési hely” fogalmát: „*a honvédelmi kötelezettség fegyveres vagy fegyver nélküli teljesítése közben elesettek, továbbá a teljesítést követően, ezzel közvetlenül összefüggésbe hozható okból elhunytak, valamint háborúban kényszermunkára hurcoltak és elhunytak eltemetésére, hamvaik elhelyezésére szolgáló temető (temetőrész), temetési hely*”.²⁴

Hogy mennyire nem volt egyszerű a sírok gondozásának kérdése már a háború évei alatt sem, egy 1917-ből származó sajtótudósítás mutatja: „*Kint jártunk a napokban a róm. katolikus temetőben és megtekintettük a hősök temetőjét is. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a hősök sírjai nem állanak olyan gondozás ápolás alatt, mint az előző években. Az utakat benőtte a fű, a sírokon dudva terem és nem látszanak a hazafias kezek gondos és odaadó munkálkodásai.*

Jóleső kegyelettel láttuk az elmúlt években, hogy a sírok milyen rendezett állapotban vannak és hazafias érzéssel vettük tudomásul, hogy a hatóság és a társadalom vállvetett igyekezettel törekszik arra, hogy a hazánkért hősi halált halt derék katonák gondozott hantok alatt aludják örök álmukat és pihenjék ki emberfeletti fáradaimaikat. Jólesett látni, hogy a hazafias utódok hálájuk és kegyeletük jeléül virággal ültették be nagyszerű hőseink állandó nyugóhelyét.

Nem hiszünk, hogy ez a hazafias kegyelet csökkenőben volna és elképzelni sem tudjuk, hogy a hatóság és társadalom nem törődve azoknak sírjával, akiknek köszönheti, hogy hazánk területén ellenség nem áll és országunk nem lett áldozatává ellenséges betöréseknek. Azok a hősök, kik az ezidőszert gondozatlan és nem kellően ápolott sírok alatt pihennek, – voltak azok, kik őrt állottak a Kárpátok kapujában, megfenyítették Szerbiát és visszatartották az olasz Iszonzónál s meghordozták a diadalmas magyar zászlókat a fehér cár birodalmában.”²⁵

2.) Levéltári iratok

a.) Temetőrajzok beazonosítása

Az alispáni iratokban, illetve az egyes települések iratai között találtunk a hősi sírok állapotáról éves beszámolókat, amelyek az elhelyezkedésről (szerencsés esetekben tervrajzokkal, névsorokkal, útmutatókkal együtt) a gondozókról és a gondozottsági fokról, a megemlékezésekről tudósítanak.

Ezek az iratok sok esetben nélkülözhetetlen segítségnek bizonyultak a kutatásban, attól függetlenül, hogy a terepmunka elkezdése előtt igyekeztünk az önkormányzatokkal, egyházakkal, rajtuk keresztül a temetőgondnokokkal, helytörténészekkel kapcsolatot teremteni és segítséget, támogatást kérni munkánkhoz.

²³ Online elérhetősége: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7489>

²⁴ Online elérhetősége: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9714>

²⁵ Haladás, 1917. augusztus 26.

1928-ban a vármegye alispánja, Alexander Imre a következőket írta Kisújszállás polgármesterének, Gaál Jánosnak: „A kiállított kötelezők alapján a város különböző temetőiben levő hősi (hadifogoly) sírok őszi rendbehozataláról gondoskodjon. A hadisír szemlém alkalmával tapasztaltam, hogy az állandó jellegű síremlékeket még mindig nem készítette el. Hivatkozva kiállított kötelezőjére, melyben a hősök sírjainak állandó jellegű síremlékkel való ellátására, neveiket kőbe vésve kötelezte magát, meghagyom, hogy ezen kötelezőjének záros határidőn belül – 1929. évi hősök ünnepe – tegyen eleget”.²⁶

Egy 1926-ból származó összeírás 883 hősi sírról tudott Szolnokon. 760 fő a katonai parcellában, 7 fő a római katolikus temetőben, 93 fő a református temetőben, 23 fő az izraelita temetőben nyugodott. Ebből 364 fő magyar, 185 orosz, 144 osztrák, 88 olasz, 40 szerb, 21 román, 18 német, 14 bosnyák, 9 horvát.²⁷ A református síroknál „jeltelemek”, az izraelita temetőben „sírkővel (fejfával) ellátva”, a római katolikus temetőben „sírkővel (keresztel) ellátva” jelölték a sírokat. A katonai parcellában 314 sír volt sírkővel, 328 fejfával ellátva, igaz, ez utóbbiak esetében 250 sír „felírás nélkül” jelzettel szerepelt.

A külső református temetőben található I. világháborús sírokban nyugvókról tudjuk, hogy az itt eltemetettek a szolnoki cs. és kir. tartalékkórházban haltak meg. A sírkövek feliratai kopottak, helyenként olvashatatlanok voltak, ezért néhány éve a Szer-telen Fialalokért Szolnok Közhasznú Egyesület, a Magyar Honvédség 25/88. Könnyű Vegyes Zászlóalj és a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára együttműködése keretében – Kozák Csaba, a Szefisz vezetője, Lippai Péter ezredes, Farkas Tibor százados, Végh Miklós református lelképásztor, Csontos Gyula, a református temető gondnoka és ezen írás szerzője részvételével, koordinálásával, a halotti anyakönyvek, illetve az ún. Halottvizsgálati jegyzőkönyvek felhasználásával – megújításra kerültek a sírkövek.

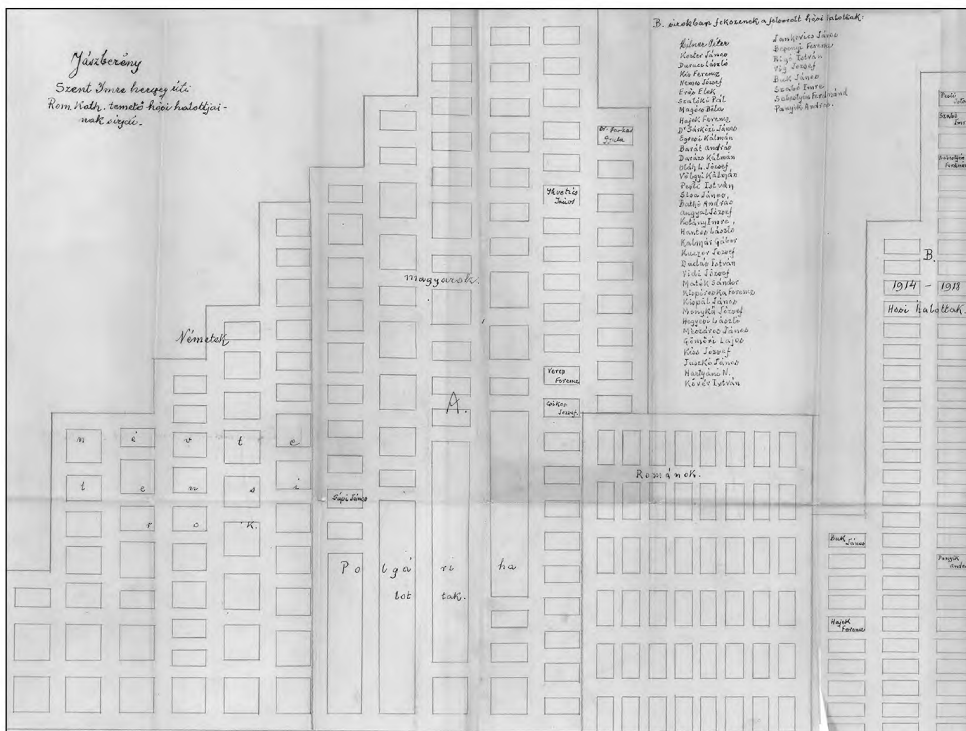
A második világháború után még készültek települési jelentések, nyilvántartva immár az új világháború sírjait és emlékműveit is.

Az ekkori „sírgondozási” elképzeléseket, a település vezetőinek józan mérlegelési lehetőségeit jól mutatja az alábbi – jászberényi – irat: „Az 1914/18. évi világháborúban elhaltak sírjai nem nagy területet foglalnak el. Ezen hősi sírok közül a Szent Imre hg. úti temetőben van 65 egyes sír, kb. 160 négyszögöl területen, a Református temetőben pedig 35 egyes sír kb. 50 négyszögöl területen. Mind magyar hősi sírok. Tekintettel arra, hogy fentiek szerint az 1914/18-as hősi sírok nem nagy területen fekszenek, gondozásuk nem ütközik komolyabb nehézségekbe, a város nem találja szükségesnek, hogy ezen hősi halottak maradványai kihantolás után nemzetenként elkülönítve, kis helyet elfoglaló közös osszáriumban, csontkriptákba, vagy közös sírokba temettessenek el, hanem elhelyezésük és gondozásuk történjék az eddigiek szerint”.²⁸

26 MNL JNSZML V.273. 246/1944.

27 MNL JNSZML XXIII.607. 823-1/1954.

28 MNL JNSZML XXIII.607. 823-1/1954. Az összetemetésekről szóló jelentések: MNL JNSZML IV. 407. 2585/1949.

1. kép. A jászberényi Szent Imre római katolikus temető első világháborús sírjai

A „múlt világháború orosz hőseinek emelt emlékművek” témában az alispánhoz visszaérkezett válaszok is segítettek a sír fellelésében. Kuncsorbán már konkrétan az irat alapján tudtunk keresni:²⁹

Kuncsorba község előljáróságától. Tárgy: A múlt világháború orosz hőseinek emelt emlékművek bejelentése.

824/1945. Hiv.szám: 16.115/1945.

Alispán Ur,
Szolnok,

Jelentem, hogy Kuncsorba községben az elmúlt világháború alatt elhalt orosz katona sírján a községi temetőben téglaoszlopból kiemelkedő vasból készült görög keleti kereszt van, amelyik emlékmű szerűen jelzi a hősihalott sírját. Külön emlékmű nincs.

Kuncsorba, 1945. augusztus 7.

Prinivicsky
vezető jegyző.

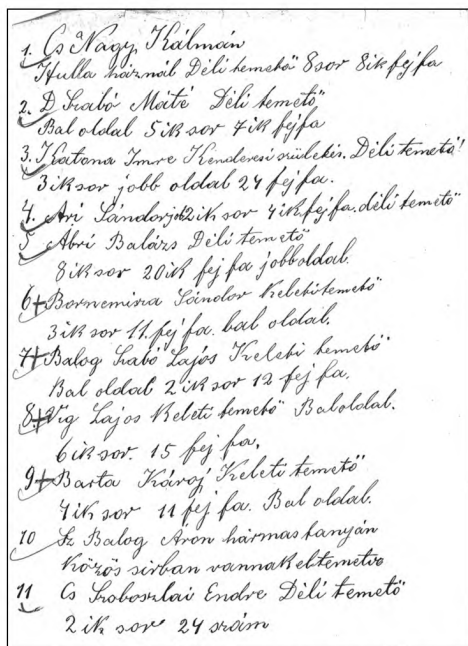
2. a. kép. Hivatalos jelentés orosz aktóna sírjáról (Kuncsorba, 1945)

29 MNL INSZML IV. 407. 16.115/1945.

A táblán olvasható felirat nehezen olvasható: „Itt nyugszik Lebígvom (?) Élt 24 évet. Meghalt: (talán: 17. hónap, nap)”. Az anyakönyvben egyetlen orosz hadifogoly halálesete van bejegyezve: Placholni Amfri (?), görögkeleti vallású, 32 éves Krulojavka; tüdőgyulladásban hunyt el 1918. október 29-én.³⁰

2. b. kép. A kuncsorbai orosz hadifogoly sírja, 2015.

3. kép. A világháborús hősi halottak sírhelyei Kisújszálláson.

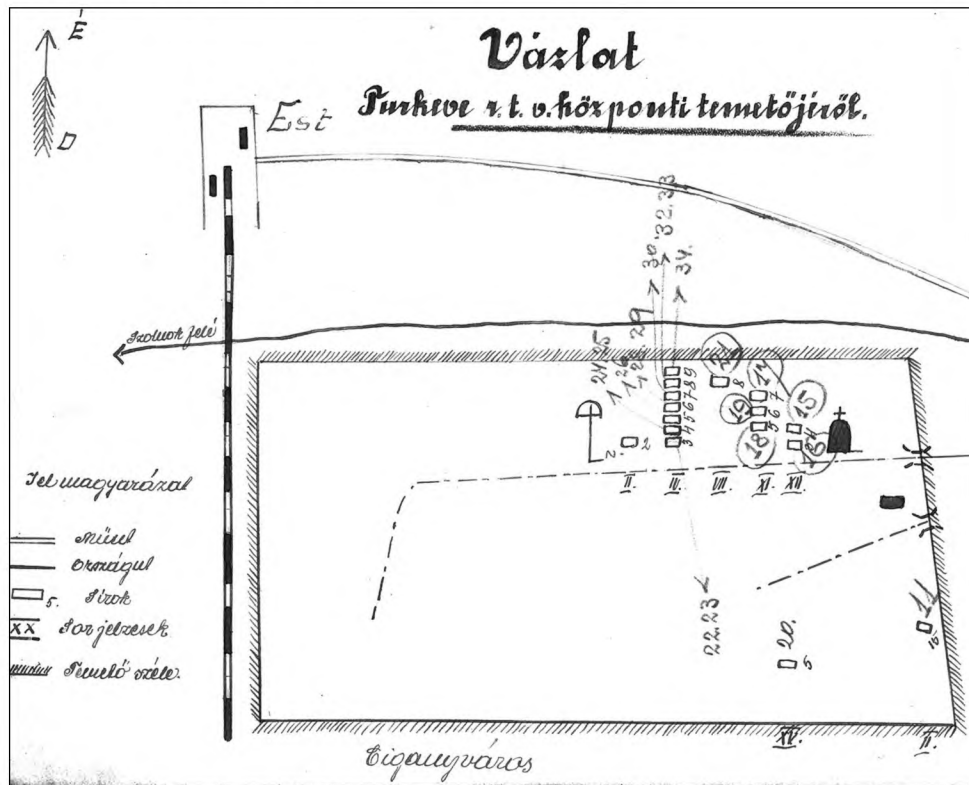
Az egyik temetőbejárás alkalmával bukkanunk rá Kurucz Elek arany vitézségi érmes sírjára Kunszentmártonban.³¹ Ezután kértük a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottságot (NEKB), hogy az általunk előterjesztett sírt a „Nemzeti sírkert” részévé minősítse. A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2016. január 13-án tartott soros ülésén 13/2016. számú határozatával „A” kategóriában a nemzeti sírkert részévé nyilvánította a kunszentmártoni Felső temető (5440 Kunszentmárton, Kossuth Lajos u.) 3-II-20. számú sírjában nyugvó Kurucz Elek sírhelyét.

4. kép. Kurucz Elek sírja Kunszentmártonban, 2014.

30 MNL JNSZML XXX.2. Kuncsorba, halotti anyakönyv, 17/1918.

31 Haditettéről: Tábori Kornél 1916: 44.; Aranykönyv 1921: 142.; Veltze Alajos 1916: 65-68.

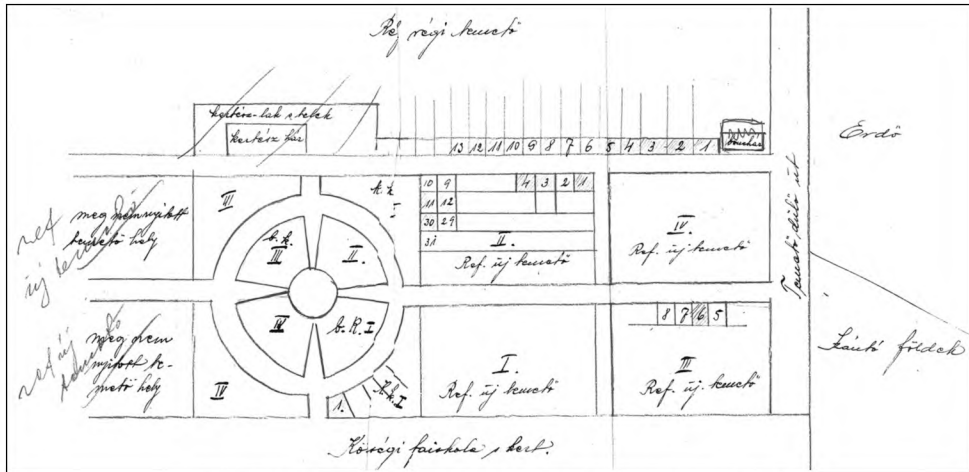
Tervrajzokat, névsorokat, kimutatásokat is megőriztek például Jászkisér, Karcag, Túrkeve település közigazgatási iratai.

5. kép. Vázlat a túrkevei világháborús sírokról (Vasút-menti temető)

Így a jászkiséri iratokból tudjuk, hogy Balogh Ferencet 1914 novemberi hősi halála után 1917 végén, Gere Ferencet pedig, aki 1917. április 13-án (az irat szerint 16-án) hunyt el Laibachban (ma Ljubljana), április 24-én temethették el szeretteik.³²

32 MNL.JNSZML V. 617. b. 17/1944.

6. kép. A jászkiséri református temető tervrajza a sírokkal.

A helyi temető sírfeliratai közül idézni is érdemes néhányat:

„BALOGH FERENCZ

Ki az 1914-ben Európát lángra gyújtott világháborúban mint a 68 gy.e. hős szakasz vezetője a szerbiai hadjáratban nov. 6 án vívott dicsőséges küzdelemben, hősi halált halt Sabácznál

1885–1914

Meghalt ez ifjú

Mint meghaltak a harcban annyian

„Van e sebemre Gileadban úr:

A Jézus szól, ne sírj!”

Meghalt ez ifjú hogy a haza viruljon

Remény nélkül egy csepp könnyed se hulljon

A föld melyért küzdött szelíden takarja

Ellenséges földből im haza tért hamva

Hű volt hisz életét adta hazájáért

A szülői ima szól boldogságáért.

Szeretői Szülei”

„GERE FERENCZ

68. gyalog ezredbeli őrzető ki az olasz harctéren kapott sebeiben hősi halált halt életének 24 ik évében 1917 április 13 án (...)

Egész élete de rövid volt

Egész lelke szeretet

Az sulyával földre hajolt

Ez a menybe sietett

Fáradt lelkének a menyben

Jobb is mint a földi szenyben

Ott van igazi hazája

Kedveseit oda várja”

„K. MÉSZÁROS ZSIGMOND

68 ik gyalogezred szakaszvezetője az 1914-1915 évi világháborúban a déli harctéren kapott sebében hősi halált halt 25 éves korában 1915 május 23 án (...)

Nyugodj pihenj széphazád földjében
Mejnek göröngyét ősök vére öntöze
Lelkesedtél és áldoztál érte
Teljesítéd a legszentebb kötelességeket
A hazáért
a kirájért haltál meg
Sirodon virág fog teremni
Az ifju szívnek legszebb virága
A haza szeretett.”

A karcagi sírok felmérését is egy 1949-ből származó kimutatás alapján terveztük meg. E szerint csaknem 200 hősi sír található a városban. Bár a felsorolt temetők közül mára többet lezártak, a ma is használtakat fel tudtuk kutatni.³³

A típussterv alapján készült sírkövek nagy része ma már nehezen olvasható. A nevek azonosítása után több esetben tapasztaltuk, hogy a sírköveken szereplő név nem található meg az emlékművön, illetve az anyakönyvben sem hősi halottként szerepel az illető: például Terebesi János, Prisztauer Ignác esetében.

7. kép. Gere Ferenc és K. Mészáros Zsigmond jászkesíri sírjai, 2014.

8. kép. Terebesi János, Prisztauer Ignác sírkövei a karcagi római katolikus Ó-temetőben, 2015.

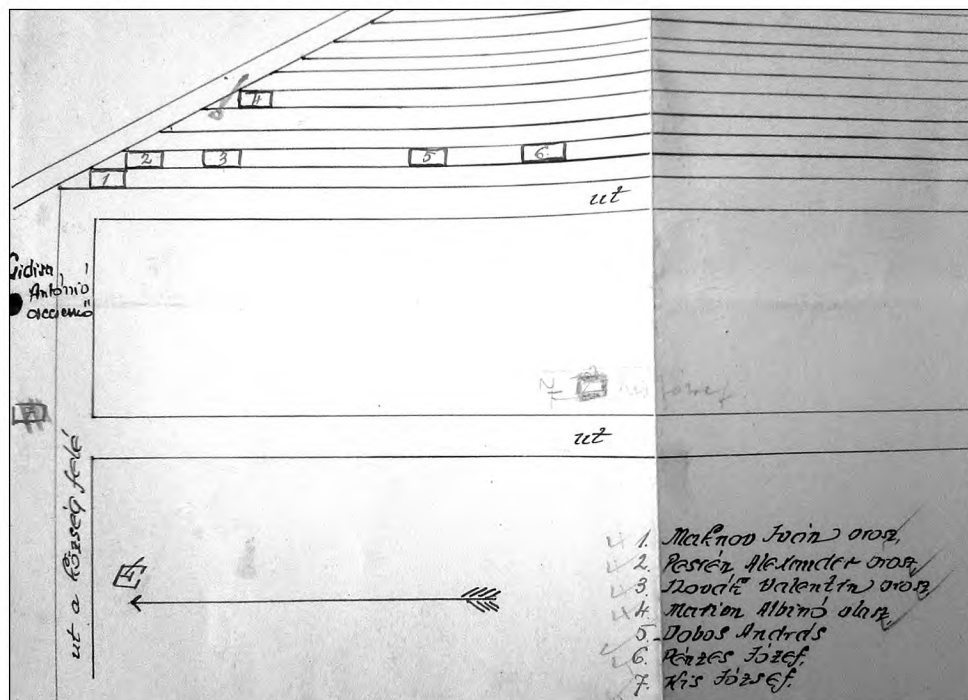
33 A munkában pótolhatatlan segítséget nyújtott testvérbátyám, Bojtos Tibor. Köszönöm munkáját.

Az Északi temetőben található Sipos-testvérek sírjánál felemás a helyzet. Bár mindketten a háborúban szerzett betegségben hunytak el (a sírfelirat szerint „a hazáért hősi halált haltak”), az anyakönyvben egyik névénél sem szerepel bejegyzés, és az emlékművön is csak Mihály neve található meg.

9. kép A Sipos-testvérek fotója Karcagon. (Fotó: Bojtos Gábor, 2015)

Kunhegyesen a nagyon pontos térképek segítették munkánkat.

10. kép. A kunhegyesi római katolikus temető tervrajza a sírokkal

11. kép. A kunhegyesi orosz hadifogoly-sírok a helyi Római katolikus temetőben, 2015.

Az idő múlásával, a hatóságok – jó esetben csak – szabotáló „munkájával” kitörlésre ítéltették a közgondolkodásból a hősi sírok, temetők kérdését.

2016-ban a katonasírok helyzete – a számtalan kiváló kezdeményezés, civilek, katonák együttműködése ellenére – meglehetősen problematikus: bár nem felszámolható sírokról beszélünk, sok megyei településen folyamatosan ezek mégis „eltűnedeznek”, felszabadítva ezzel a kedvező fekvésű sírhelyeket.

Hogy mikor tűnhetett el Jászfényszarun, az ún. Felső temetőben meglévő sírcsoport, azt nem tudjuk, a források azonban tanúskodnak ezek meglétéről: A jászfényszarui Felső temetőben „nyugvó 9 hős sírja egymás mellett van. Ezek 75 cm. magas téglafallal vannak egybefoglalva. A fal közepén egy kőkereszt van felállítva, amelynek talapzatába márványtábla van elhelyezve, amelybe az ott nyugvó hősök neve van bevésve.”³⁴

b.) Olasz hadifoglyok iratai

A magyar hősi halott katonák mellett találhatunk iratokat a magyar hadifogságban elhunytakkal kapcsolatban is. Az exhumálások és a sírok összpontosítása miatt külön kiemelendők az *olasz hadifoglyokról* szóló iratok.

A két ország között a békeszerződés aláírása után megtörtént a kapcsolatfelvétel – 1920 őszén a budapesti olasz misszió vezetője a belügyminiszter segítségét kérte az olasz hadifoglyok számának megállapításában. A belügyminiszter továbbította a kérést és a feladatot az alispánok felé, az alispánok pedig kérték a törvényhatóságuk területén lévő településektől a számokat.³⁵

34 MNL JNSZML V.615.b. 625/1943.

35 MNL JNSZML IV. 407. 2625/1923.

A hősi sírok kérdésében a húszas évek második felétől történt előrelépés. A belügy-miniszter 4601/1926. III. sz. körrendeletével tájékoztatta a törvényhatóságokat, hogy a viszonyosság elve alapján el kell tekinteni a sírok exhumálásával és összpontosításával kapcsolatos illetékek és járandóságok felszámolásától, ugyanis az olaszok „*hőseink földi maradványainak hazaszállításánál minden illetéket elengedtek és úgy intézkedtek, hogy nekünk a sírásók munkadíján kívül más személyi járandóságot nem kellett fizetnünk*”.³⁶

A körrendeletben szereplő kimutatás szerint egyébként az országban ekkor 132 temetőben 3.781 fő olasz hősi halott és internált volt fellelhető – ez a szám 1933-ra 3.802-re nőtt.

A sírok összpontosítását 1927 folyamán két helyszínen (Ostffyasszonyfa, Budapest) tervezték megvalósítani; 1933-ra további hat település jelent meg az elgondolásokban: Győr, Kenyérmező, Miskolc, Nyíregyháza, Székesfehérvár, Zalaegerszeg.

1933 tavaszán Gömbös Gyula (honvédelmi miniszterként) rendelete eldöntötte a felsorolt helyszíneken túl fellelhető olasz sírok sorsát, és közölte az érintettekkel, hogy 1933 novembere és 1934 áprilisa között kerül sor az exhumálásra és az összpontosításra. Részletesen tájékoztatott továbbá a majdani körülményekről: a vízhatlan zsákokról, koporsókról, „egyéb kellékekről”, a sírásók munkadíjáról, a túl drágán dolgozó temetkezési vállalatok mellőzéséről...

A szolnoki exhumálásra 1933. december 11-én került sor – ekkor 33 olasz katona maradványait szállították el. A sikeres lebonyolítást követően 1934 tavaszán újabb hősi halottakról adott hírt Szolnok. Az újabb 65 olasz hősi halott exhumálására és elszállítására – részletes névjegyzék alapján – 1934. július 23-án került sor.

A kutatás egyik szívet melengető eredményeként pedig sikerült felvennünk a kapcsolatot az 1934-es névsor 28. sorszámú hősi halottjának, Maroni Nazzareno-nak az unokájával, Gioirgio Tribottival.³⁷

A sírok fellelhetőségének nehézségeit plasztikusan mutatja be az alábbi levél, amelyben Jászberény városának polgármestere számolt be az alispánnak: „*A 4 olasz katona sírja teljes biztonsággal ki nem mutatható. Ez irányban az ügy tisztázása érdekében mindent elkövettem, de eredmény nélkül. Beleznay Mátyás ny. honvéd alezredest ezen ügyben szintén meghallgattam; azt jelentette, hogy 1920-ban, az ő vezetése alatt már megkísérelték a hősi halottak személyazonosságát kipuhatolni, hogy azokat a keresztfákra felírhassák, de már akkor is el voltak teljesen korhadva a hősök sírja melletti primitív kis hantok. Egyéb ismertető nyom nem volt kipuhatolható.*”³⁸

Végezetül egy olyan gondolatot szeretnénk megosztani, amely bármelyik ország bármelyik hősi temetőjében nyugvó hősi halottakról szólhatna. Az eredeti szöveg – magyar és orosz nyelven – a szolnoki katonatemetőben álló, 1918. augusztus 20-án, Szent István napján, 1.000 orosz hadifogoly, a főispán (Kuszka István), az alispán (Küry Albert), a város polgármestere (Harsányi Gyula), illetve az érdeklődő ezrek részvételével felavatott orosz síremléken olvasható: „*Megemlékezésül az idegen földben örökké nyugvó bajtársainknak, akik utolsó óráikban is szeretettel gondoltak hazájukra*”

Az orosz honfitársak, Szolnok, 1914–1918.

36 MNL JNSZML V. 474. a. 4428/1934.

37 http://hosokvoltak.blog.hu/2011/11/30/leveltari_estek_egy_fantasztikus_este

38 MNL JNSZML XXIII. 505. 414-1/1950.

Összegzés

A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára nagyon fontos missziót kezdett el 2011 tavaszán. A megyénkben található katonasírok minél szélesebb körű feltérképezését és dokumentálását egy hiánypótló munka kezdetének tekinthetjük. Az általunk létrehozott adatbázis lehet az alapja a helyi önkormányzatok, civil szervezetek, iskolák bevonásának, összefogásának, s ennek révén biztosíthatjuk a megmaradt katonasírok és hadi emlékhelyek gondozását.

Levéltári források

- MNL JNSZML Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára
IV.407. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánjának iratai
IV. 411. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai
V.273. Kisújszállás város polgármesterének közigazgatási iratai
V. 474. a. Szolnok város polgármesterének közigazgatási iratai
V.615.b. Jászfényszaru nagyközség közigazgatási iratai
XXIII. 505. A Jászberényi Városi Tanács VB Igazgatási Osztályának iratai
XXIII.607. A Szolnoki Városi Tanács VB Igazgatási Osztályának iratai
XXXIII. 2. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye településeinek halotti anyakönyvei

Irodalom

- Aranykönyv
1921 *A Magyar Nemzet Aranykönyve, 1914–1918.* Budapest.
- Kovács Alajos
1932 Szolnok város népességének összetétele. In: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1932/5. 327–345.
- Kovács Ákos
1991 *Monumentumok az első háborúból.* Budapest.
- Makó Imre
2004 *Életünket és vérünket! Az első világháború hőmezővásárhelyi áldozatai.* Hódmezővásárhely.
- Mike Gyula
1927 A Magyar Birodalom és a mai Magyarország vérvetése a világháborúban. In: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1927/7. 623–633.
- Népszámlálás 1910.
1910 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Második rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenkint.* Budapest.
- Pap Illés (szerk.)
1915 *A Szolnoki társulati Felső Kereskedelmi Iskolának, a vele kapcsolatos Női Kereskedelmi Szaktanfolyamnak és Kereskedő-Tanonciskolának negyedik évi értesítője az 1914–1915. iskolai évről.* Szolnok.

- Ságvári György
2005 Tárgyasult emlékezet – emlékművek, múzeumok a nagy háborúról. In: Ihász István – Pintér János (szerk.): *Történeti Muzeológiai Szemle. A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve* 5. 147–180. Budapest.
- Szenti Tibor
1988 *Vér és pezsgő. Harctéri naplók, visszaemlékezések, frontversek, tábori és családi levelek az első világháborúból.* Budapest, 1988. Online változat: <http://mek.oszk.hu/08700/08715/pdf/08715.pdf>
- Tábori Kornél (szerk.)
1916 *Magyar Hősök, 1914-1916.*
1916 *Magyar Hősök, 1914-1916.* Budapest.
- Veltze Alajos (szerk.)
1916 *A mi hőseink. Katonaink hőstettei a világháborúban.* Budapest

12. kép. A 68-as honvéd gyalogezred emlékműve Szolnokon
(Fotó: Mészárosné Csók Zsuzsanna)

HátTérKép

Iskolai utazó kiállítás, foglalkozássorozat és kiadvány az I. világháború jegyében

HÁTTÉR – Iskola és oktatás – szolnoki projekt az I. világháborúról

TÉR – Polgárosodó Szolnok és térsége

KÉP – Zádor István harctéri grafikai és fényképei

I. Létrejöttének, inspirációjának körülményei

A Damjanich János Múzeum 2014-ben dr. Bagi Gábor történész vezetésével nagyszabású kiállítást rendezett a Szolnoki Galériában „A Nagy Háború és emlékezete” címmel az I. világháború kitörésének 100. évfordulója alkalmából. A kiállítás a világháború kitörésének okait tárta föl, bemutatta főbb eseményeit, a magyar és az egyetemes történelemben játszott szerepét. A látogatók megismerhették a hadi eseményeket, a főbb fegyvernemeket és a helyi alakulatok történetét korabeli tárgyi és dokumentumanyagok révén. Külön kiállítási egységek szemléltették a frontkatonák nem háborús mindennapjait, a magyar és orosz hadifoglyok sorsát. A záró tablók és szövegek utaltak a háborús veszteségekre, illetve a békeszerződéseknél a magyar történelemben betöltött szerepére.

A kiállítás az oktatási intézmények körében igen jól hasznosult. Felmerült ugyanakkor az a kérdés, hogy milyen volt az élet ezekben az években a hátszágban, Szolnokon, milyen hatása volt a világháborúnak a mindennapokra, folyt egyáltalán tanítás, jártak-e iskolába a gyerekek, és ha igen, mit és hogyan tanultak. Az időbeli távolság miatt a mai iskolások közvetlen családtagjai között már nincs olyan, akinek személyes élménye lehetne a világháborús időszakról, a történetek lassan kikopnak a családi legendáriumból. Szolnok városában külön szint jelent az 1902-től folyamatosan működő Művésztelep, az itt alkotó művészek közül többek életének meghatározó momentuma a világháború.

A felmerült kérdések kapcsán határoztuk el, hogy bemutatjuk a másik oldalt, a Galéria-beli nagy kiállítás kiegészítéseként rendezünk egy másik tárlatot, amelyik a hátszágot állítja középpontba, és ezt nem saját épületünkben tesszük hozzáférhetővé, hanem iskolai utazó kiállítás keretében valósítjuk meg, amelyhez foglalkozásokat is társítunk.

2014-ben volt száz éve, hogy elkezdődött az I. világháború, vagy ahogy a maga korában nevezték: a Nagy Háború. Ha eszünkbe ötlük ez a négy pusztító év, szinte ösztönösen csatatereteken élettelenül heverő emberek, ágyúgolyók szaggatta tájak látványa, megtört tekintetű katonák képe jelenik meg előttünk. A megsárgult fotókon, a darabosan mozgó, elmosódott filmkockákon leginkább ilyeneket látunk. És csak ritkán gondolunk a hátszagra, az otthon maradtokra, akik legfőbb támaszuktól megfosztva kellett, hogy pótolják a harctérre parancsolt apát, férjet, testvért, hogy tovább élhessék korábbi, megszokott életüket. A képekben és dokumentumokban gazdag kiállítási anyag ezt a témát állítja középpontba.

A kiállítás emblematikus figurája Pólya Tibor festőművész, a Szolnoki Művésztelep alkotójának I. világháborús képeslapja alapján készült.

2014-ben elkezdődött a Damjanich János Múzeum új arculatának építése, melynek fontos lépése volt a Szolnoki Képtár (állandó kiállítás) megújítása, valamint a kapcsolódó múzeumpedagógiai koncepció és diákoknak szóló kiállításvezető. Ennek a kicsit más módon történő építkezésnek új eleme a régi-új forma: házhoz, azaz iskolához költözik a kiállítás.

II. A kiállítás újszerűsége

- 1.) Maga a téma. A kiállítás egyrészt azt mutatja be, hogyan hatottak a háborús évek az itthon maradottak mindennapjaira, felvillantja, milyen volt Szolnok épített környezete ezekben az években, és hogyan jelenik meg a világháború egy művész szemén keresztül. A tananyag kiegészítésére a helyi, specifikusan szolnoki vonatkozásokat dolgoztuk fel.
- 2.) A korábbi kiállítás hasznosulása során szerzett tapasztalatok adták az ötletet, hogy tartalmi kiegészítésként, formai ellentétpárként megszülessen.
- 3.) Főként a vizuális élményre helyeztük a hangsúlyt (sok kép, fotó, kevés szöveg) a tablón, ami megidézi a kor hangulatát. Törekedtünk arra, hogy az ismeretátadás élményszerűségét a múzeumi órán kapják meg a diákok.
- 4.) Nem az eredeti műtárgy kerül ki múzeumi környezetből, mégis múzeumi dokumentumokra épül, amely háttérrel ad a múzeumi óráknak.
- 5.) A foglalkozások kompetencia-alapú fejlesztést valósítanak meg.
- 6.) A kiadvány formavilágában megidézi a kiállítást.

III. A kiállítás tematikája

Programunk központi témája az 1. világháború időszaka.

Kihasnálva a földrajzi fekvés gazdasági előnyeit, Szolnok a 19. század végére az Alföld egyik legfontosabb kereskedelmi és közlekedési csomópontja lett, a századfordulóra – a kor szintjén – a megye legvárosiasabb településévé vált. A városnak ekkor már kiterjedt iskolarendszere volt: az elemi, felekezeti és szakiskolák mellett polgári iskolák, felső kereskedelmi iskola és főgimnázium is működött.

A kiállítás három tartalmi egységből áll:

- 1.) Szolnok vármegye-székhely közintézményei, fontosabb épületei az adott időszakban.
Milyen épületek álltak a 20. század elején a városban, amelyek még napjainkban is láthatók, és a város meghatározó intézményei? Ismerjük-e ezek történetét, a hozzá kapcsolódó várostörténeti érdekességeket?
- 2.) Iskolák és oktatás Szolnokon az 1. világháború idején
Hogyan, milyen körülmények között dolgoztak ezek a tanintézmények, mely tantárgyakból miket tanultak az egyes iskolákban, melyek voltak a házi olvasmányok, hogyan értékelték a tanulókat, milyen fegyelmi szabályoknak kellett engedelmességniük? A kiállítás azt is feltárja, milyen hatással volt Szolnok iskoláinak életére az I. világháború.
- 3.) Zádor István festőművész I. világháborúban készült fotói és grafikai
Grafikáinak, festményeinek, harctéri fotóinak történetét, helytörténeti, művészettörténeti jelentőségét eddig még sohasem tanulmányozták alaposabban, kiállításra sohasem került.

IV. A kiállítás koncepciója

A Damjanich János Múzeumban folyó múzeumpedagógiai tevékenység évtizedes tapasztalata, hogy a diákok igen kevéssé ismerik lakóhelyük történetét. Még kiváló tanárok érdeklődő tanítványaira is jellemző sok esetben, hogy legyenek bár kitűnően felkészültek Magyarország és Európa történelmében, szülővárosuk, megyéjük múltjáról csekély ismerettel rendelkeznek, s azokat is nehezen tudják helyszínekhez (településekhez, városrészekhez) kötni. Ezt a hiányosságot szerettük volna csökkenteni a kiállítással.

V. A kiállítás formai, tartalmi elemei

Az *utazó kiállítás* tégigénye kb. 20 m², valamint az épület struktúrájától függően a foglalkozásokhoz egy-egy terem, melyben kb. 20–25 főt tudunk foglalkoztatni egy időben. A flexibilis bemutatórendszer 20 db informatív tablóból áll. A múzeumpedagógiai órákhoz olyan módszertani játékok (kockák, kirakós játékok, mágneses térképlapok) készültek, melyek nemcsak a gondolkodást, hanem a manualitást is fejlesztik.

A kiállítás tablóján a három téma – a fehér fény három alapszínén: piros–kék–zöld jelenik meg, ezzel is jelképezve, hogy amint a három alapszín együttese hozza létre a teljességet, a kiállítás három résztémája együtt alkotja az egészet. A múltra utalásként a három alapszín törtebb, antikolt változatát használtuk. A színek meghatározását színgenerátorral végeztük. A tablókon használt primer betűtípus az American Typewriter, ami régi idők írógépeinek betűtípusait idézi.

A tablók elhelyezése – egy hatszög és egy cikk-cakk alakzat – már formájával is aktivizálni akarja a látogatót, hogy járja körbe azokat.

VI. Kiadvány

A kiadvány külsejében régi iskolai mappát idéz. A három tematikai egységnek megfelelően egy-egy leporelló tekinti át a résztémákat.

A kiadvány több funkciót is betölt:

- kiállításvezető: a kiállítás részleges képi és tartalmi megismérlése, stíluselemeinek visszatükrözése;
- reklám-, emlék- és ajándéktárgy.

VII. Módszertan

A HátTérKép vándorkiállítás foglalkozássorozattal és kiadvánnyal a 3–12. osztályos tanulók számára az I. világháború időszakának autentikus helytörténeti bemutatását jelenti. Megismertetni a gyermekekkel a művészeti alkotások, kordokumentumok, források jelentőségét, szépségét. Tematikus, interaktív foglalkozáson keresztül mélyíteni helytörténeti ismereteiket, felkelteni érdeklődésüket a helytörténet ápolása iránt.

A könnyen összeállítható és szállítható tablórendszer alkotta tárlatot eddig 1.903 diák nézte meg a kiválasztott általános és középiskolákból. A tervezett korcsoport számára biztosított foglalkozások létszáma 616 fő, az alkalmak száma 29. A 32 tárlatvezetésen 962 fő vett részt. Foglalkoztatási forma: egyéni, csoportos, kooperatív. Időtartam: 45 perc. A programsorozat még nem zárult le, a következő tanévben folytatódik.

Az iskolai utazó kiállítás formának komoly létjogosultsága van: a múzeumba való eljutás sok esetben nehézkes a földrajzi távolság, az iskolai órakeretek merevsége, egyeztetési problémák, az anyagi feltételek hiánya miatt, ezt küszöböli ki ez a lehetőség.

A programsorozat segítség a pedagógusoknak, hiszen adott téma helyi vonatkozásainak feldolgozása megoldható így, kifejezetten látványosan, a gyerekek számára érdekesen. Több olyan diák jelentkezett utóbb a múzeumunk nyári táborába, akik részt vettek előzőleg ilyen múzeumi órán.

A pedagógusok és a diákok is örömmel fogadták a lehetőséget, hiszen a kiállítás „helybe” ment, a saját iskolájukba. Csak pozitív visszajelzés érkezett az oktatási intézményekből, kiterjesztenék a programot, állandó kiállításként is szívesen fogadnák, és további témák hasonló feldolgozását is javasolták.

A feldolgozott ismeretanyag felkeltette a diákok érdeklődését, erről így nem tanulnak.

Az új, komplex kiállítási rendszer a gyakorlatban bevált, valóban könnyű vele dolgozni, további elemekkel bővíthető, a kétoldalas dekorációs lehetőség helytakarékos megoldás.

A program kommunikációja helyi szinten történt. Először célzottan megkerestük az általunk kiválasztott iskolákat, a média figyelmét csak azután hívtuk fel a programra, miután a vándoroltatást megkezdtük. A kezdeményezés szélesebb körű ismertetééhez az is hozzájárult, hogy a kiállítást bemutattuk a városi közgyűlésen valamint a „Szolgáltató Város” rendezvényen, ahol valamennyi oktatási intézmény képviselve van.

A program folytatását tervezzük, célcsoportként az idősebb korosztályt is bevonva. A városi közgyűlésen való bemutatkozás alkalmából Szolnok Megyei Jogú Város polgármestere bejelentette, hogy ezt az értékes programot a megye minden iskolájába szeretné eljuttatni.

A projekt sikerét mutatja az a *Múzeumpedagógiai Nívódíj* is, amit 2016-ban kapott az intézmény és a kiállítás, immár 3. alkalommal.

A megvalósításban közreműködtek:

Csiszár Róbert teológus tanár – DJM – múzeumpedagógus

dr. Kaposvári Gyöngyi irodalomtörténész – DJM – igazgatóhelyettes

Méri Tibor történész – DJM – gyűjteménykezelő

Pató Mária könyvtár informatikus – DJM – múzeumpedagógus

Tóth Zsanett néprajzkutató – DJM – múzeumpedagógus

Tóth Lajos grafikus – Verseghy Ferenc Gimnázium – tanár

A Múzeumpedagógiai Nívódíj a 2003-ban történt alapítása óta a legrangosabb szakmai díjnak számít a hazai múzeumpedagógiai szakmában. Azokat az intézményeket illeti az elismerés, amelyek a díjátadást megelőző évben létrehozott múzeumpedagógiai programjaikkal, kezdeményezéseikkel kimagasló teljesítményt értek el a múzeumi ismeretátadás terén. Az elismerés átadására minden évben az Országos Múzeumpedagógiai Évnyitón kerül sor, amely egyúttal a Múzeumok Őszi Fesztiválja kulturális programsorozat nyitórendezvénye is. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi és Oktatási Módszertani Központ és a Magyar Természettudományi Múzeum által szervezett 2016. évi ünnepi eseményen három muzeális intézmény részesült Múzeumpedagógiai Nívódíjban, amelyek közül az egyik a Damjanich János Múzeum iskolai utazó kiállítása volt.

1. kép. Fiume úti 3. osztályosok ismerkednek a tárlattal (fotó: Kaposvári Gyöngyi)

2. kép. Szolnok anno (fotó: Csiszár Róbert)

3. kép. A figyelem tetőfokán (fotó: Méri Tibor)

4. kép. Térképkirakás (fotó: Kaposvári Gyöngyi)

Keviek a „Nagy Háborúban” – kiállítás megnyitó¹ –

Most a száz éve történt szomorú eseményre, a nagy háború kitörésének centenáriumára emlékezni gyűltünk össze. Különös jelentőséget, ízt ad e tárlatnak, hogy a Város Napja vigiliáján nyitjuk meg. Ezzel együtt is adja magát a kérdés, nyilván nem a Finta Múzeum, nem a történetész szakma, de a nagyközönség részéről, hogy mit lehet még újat mondani, minek kell ilyen ősközületeket bolygatni? Mi közünk van nekünk már ehhez! A még élő öregeknek is maximum már a következő háború emlékei lehetnek meg!

Magyarországon ezzel szemben én azt mondom, nem él olyan család melyet ne érintett volna az ún. első világháború tragédiája. Vagy olyan kézenfekvő módon, hogy besorozott ősei elesetek, megcsonkultak, eltűntek a csatamezőn. Még a később magukat szerencsésnek soroló túlélő bakák is sokszor fél évtizedig voltak távol szeretteiktől, szülőföldjüktől. Kibicsaklott pályájuk, nem szereztek mesterséget, félbemaradt az iskola, öreg volt már inasnak, legénynek, betöltötték mással az állást, szétment a frigy, dobra került a birtok, elment mellettük az élet. De bátran a számunkra vesztés világháború áldozatainak tekinthetjük az azt lezáró forradalmi időszak kárvallojtait, kivégzettjeit, sőt a Párizs környéki békerendszer által szétszakított családokat, földönfutóvá tett vagonlakókat, az új impériumra esküt megtagadó elűzötteket, Trianon áldozatait is. Így gondoljunk vissza hát az előbb feltett kérdésemre, tudniillik, kell-e foglalkoznunk a 100 év apropója kapcsán a történetekkel?

Egyes történetész iskolák egyenesen azt vallják, hogy nincs is értelme első meg második világháborúról beszélni. A nagy háborúból, annak igazságtalan lezárásából oly szervesen következne a folytatás, hogy igazán a két világégés között nem is béke van 25 évig, hanem csak fegyverszünet. Ha osztjuk ezt a vélekedést, ha nem, akkor is vizsgáljuk meg a nagy általános történelmi tényeken túl a kevi helyzetet, az itteni következményeket. Mert a háborúnak kérem, történelme van, de az egyes embereknek, résztvevőknek története. És ezen apró történetekből, mozaikkockákból áll össze a nagybetűs história. Mi nekünk a közemberrel, az egyszerű kevi bakával, a hátszágban árván maradt gyerekekkel, az ellátási gondokkal, jegyrendszerrel és a családfenntartó tartós távolléte miatt fulladozó csonkacsaládokkal könnyebb azonosulni. Ráadásul ez a pusztulás már kifejezetten jól dokumentált. Számatalan fénykép, hirdetés, visszaemlékezés, korabeli újságok, ráadásul helyben íródott és szerkesztett kevi újságok, levelezések, nagyszámban fennmaradt tárgyak idézik e kort. Egy-egy közismert család, mint például a túrkevei Finta testvérek sorsán keresztül közzérhetőbbé, elképzelhetőbbé, átélhetőbbé válik ez a világméretű tragédia. Talán még a kiállítási szövegekhez egy apró adalék, az a sokat idézett és emlegetett „doberdói fa” 2014. szeptember 14-ig most Szolnokon, a Galériában megtekinthető.

Én magam az 1980-as években még gyűjtöttem e világégésre visszaemlékezéseket, hallottam saját családom történeteit, iskoláimban „körbehurcolták” az utolsó vöröskatonákat. Láttam, ahogy maguk sodorták a cigit, megmutatták a gyalogsági rohamban szerzett bajonett tépte sebet, még szárazvirágot tartottak a kihajtható tükör előtti réz löveghüvelyből barkácsolt vázában, s nagymamám hadifém mozsarán az volt a felirat: 1914-16.

Látják, ez a történetész igazi tragédiája. A költővel szólva, a mindenséget vágytam versbe szedni, a világégés sine quo nonját, de magamnál tovább megint nem jutottam!

¹ A „Keviek a Nagy Háborúban” című kiállítás 2014.szeptember 4-én nyílt meg Túrkevéen a Finta Múzeum Vadász Pál kiállítótermében. Rendezte: Kapás János Zsolt. A kiállítást megnyitotta: dr. Horváth László.

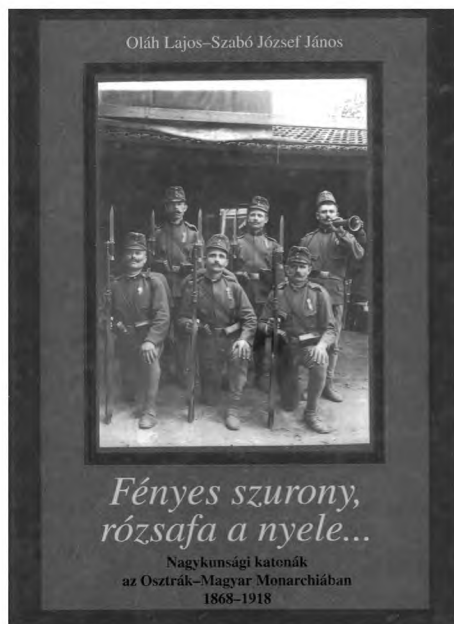

1. kép. Kiállítás megnyitó (fotó: Örsi Julianna, 2014)

2. kép. Részlet a kiállításból (fotó: Örsi Julianna, 2014)

Könyv született Oláh Lajos műgyűjtő anyagából

2014-re, a Nagy Háború kitörésének századik évfordulójára világszerte, így hazánkban is újra népszerű, közérdeklődést kiváltó témává vált az első nagy világháború története. Az elmúlt évtizedben Jász-Nagykun-Szolnok megyében is számos helytörténeti kiadvány jelent meg erre a véres időszakra vonatkozóan, amelyekről az elkövetkezendőkben még részletesebb ismertetést kívánunk adni. Ezek közül időben alighanem a legelsőnek Oláh Lajos kunhegyesi gyűjtő, valamint Szabó János József hadtörténész, egyetemi tanár munkája tekinthető, amely a nagykunsági bakák hadtörténetét foglalja össze a dualizmus és az első világháború korában. A kötet gazdag fényképanyagát és a nagykun települések hősi halottainak névsorát jórészt Oláh Lajos, míg a szöveges részek zömét Szabó János József állította össze.

A kiadvány első nagy szerkezeti része a nagykunok és a Nagykunság történetét, illetve hadtörténetét mutatja be a 13. századtól egészen az 1867-es kiegyezésig. A IV. Béla alatt beköltöző, kiváltságolt kunok a mohácsi vész korára már jórészt elmagyarosodtak, és katonai kötelezettségeiket is mindinkább pénzen váltották meg. A török kiűzése után azonban az eladatás, majd a Rákóczi szabadságharc kitörése újra előtérbe helyezte a kun és jász katonáskodás kérdését. Az 1745-ös megváltkozást követően a nagykunok is részt vettek a Jászkunság nemesi felkeléseiben és rendszeres katonáállításában, de az országos nemesekhez hasonlóan még száz évig csak lovas szolgálatot teljesítettek. 1802-től kezdődően itt a jászkunokból és hajdúkból álló 12. Nádor huszárezredben való katonáskodás vált a hadi kötelezettség legfőbb típusává, ám 1848/49-ben a lovasok mellett sokan már a honvéd gyalogság, tüzérség és a műszaki alakulatok soraiban szolgáltak. Emellett alkalmanként több ezer főnyi nemzetőrt és népfelkelőt is mozgósítottak. Az önkényuralmi rendszer végén, az 1859-es olasz háború idején a Jászkunságban is – részint a régi nemesi felkelés mintájára – önkéntes huszárosztályokat hoztak létre. Ezekből alakult meg pár év múlva a 13. huszárezred, amely a közben új kiegészítési körzetet kapó 12-esek helyett megkapta a „jászkun” elnevezést.

A második nagy fejezetomb a Monarchia katonai rendszerét ismerteti. Az 1867-es kiegyezés, illetve a következő évi haderőtörvény (XL. tc.) alakította ki a dualista rendszernek azt az immár polgári elveken működő hadseregét, amely a „boldog békidőket” jellemezte, és amivel aztán Ausztria–Magyarország az első világháborút megvívta, és amely egészen annak 1918 végi fölbomlásáig létezett. Ez a fegyveres erő már az általános hadkötelezettség elvén alapult, noha az akkori világ egyik legbonyolultabb fegyveres szervezete volt. A fő erejét a császári és királyi (k. und k.) közös hadsereg (gyalogság, lovasság, tüzérség, műszaki csapatok) és a közös haditengerészet jelentette, amit a sokáig kiegészítő jellegű Magyar

Királyi Honvédség (gyalogság, lovasság, majd 1912-től tüzérség) és az Osztrák Honvédség (Landwehr) egészített ki. Ezekhez az erőkhöz csatlakoztak még utóbb a háború idején a felállított népfelkelő alakulatok.

A harmadik nagy szerkezeti egység a Monarchia hadserege, ezen belül pedig a nagykunokból álló alakulatok felépítését ismerteti. A haderő fő erejét ekkor már régóta a gyalogság alkotta. A közös gyalogság kezdetben 81, a háború kitörésekor viszont már 103 ezredre tagolódott. Ezek közül kezdetben 41, majd a századforduló után 47 legénységét biztosították a Magyar Szent Korona országai. A Magyar Királyi Honvédség gyalogsága kezdetben 92 gyenge, keretjellegű zászlóaljából állt, míg 1912-ben a 32 honvéd gyalogezred már 96 békeállományú, ám már feltöltött zászlóaljjal rendelkezett. Ezt az erőt az osztrák Landwehr 37 gyalogezrede, valamint még néhány bosnyák és speciális alakulat egészítette ki.

A gyorsan mozgó lovasság az egykori csatadöntő szerepét ekkorra már elveszítette, de felderítésre, rajtaütésekre még alkalmas volt. Emiatt a nehéz csatalovasságot képező vértés ezredek felszámolták, illetve dragonyos-, ulánus- és huszáralakulatokká szervezték át. Az ezredek száma azonban ekkor már nem növekedett számottevően, a lovasságnak az egész haderőn belüli aránya pedig csökkent. Így 1868 után a közös hadseregnek 16 huszár, 15 dragonyos és 11 ulánus, a Honvédségnek tíz huszár, az osztrák Landwehrnek pedig hat ulánus ezrede volt, amelyeket még néhány kisebb alakulat egészített ki. Közel hasonló volt a helyzet 1914-ben is.

A dualista haderő számszerűen leggyorsabban növekvő fegyverneme a tüzérség volt. A közös hadsereg 1867-ben 12 táborig, egy partvédelmi tüzérezredből és 9 tüzérezszoaljból állt. Ezek állományába csak az 1870-es évektől jelentek meg a Magyar Királyság területéről felállított alakulatok. A közös hadsereg 1914-ben már 72 táborig ágyús, tarackos, hegyi és vártüzér ezreddel, valamint mintegy 30 lovas, nehéz tarackos és vártüzér osztállyal (vagy zászlóaljjal) rendelkezett. Ehhez járult még a honvédség 1912-től felállított nyolc tüzérezrede és egy lovastüzér osztálya.

A hadsereg alapegységei közül a gyalogezredek három–négy zászlóaljából és 3.500–4.500 katonából, a huszárezredek mintegy 1.000–1.200 főből álltak. A tüzérség ezredeiben rendszerint két–három osztály volt, egyenként két–három üteggel, amelyekben általában hat ágyú volt. Az alapvető hadműveleti egységnek a hadosztály számított. Egy gyaloghadosztály a háború elején négy gyalog- és egy tüzérezredből, három lovasszázadból, géppuskás osztagokból, valamint műszaki és kiegészítő alakulatokból állt. Létszáma általában 15.000 gyalogost, 450 lovas és 48 ágyút tett ki. A lovashadosztályokhoz négy lovasezredet, egy–két lovas géppuskás osztagot és egy lovastüzér osztályt (12 löveg) soroltak, mintegy 5.000 emberrel. A Monarchia hadereje 1914-ben 48 gyalogos és 11 lovashadosztályból állt, amelyeket 16 hadtestben, majd több hadseregben vontak össze.

A nagykunok katonák döntően az alábbi közös (cs. és kir.) csapattestekben fordultak elő: báró Rechberg szolnoki 68-as gyalog-; II. Vilmos német császár és porosz király debreceni 7. huszár-, Tersztyánszky tábornok kecskeméti 8. huszár-, II. Frigyes Vilmos porosz király budapesti 10. huszár-, a Vilmos német és porosz trónörökös kecskeméti 13. jászkun huszárezred, valamint a 10–12. táborig ágyús, a 4. táborig tarackos, a 4. hegyi és a 6. vártüzérezred, illetve a 4. lovastüzér és a 4. táborig nehéz tarackos osztályok. A Magyar Királyi Honvédség alakulatai közül viszont 1914-ig főképp az alábbiakban szolgáltak nagykunok: budapesti 1., a gyulai 2., a debreceni 3. és a budapesti 29. honvéd gyalogezredek, a debreceni 2. honvéd huszár- és a budapesti 1. és a 7. honvéd táborig ágyús ezred.

A felsorolt alakulatok közül 1914-ig a legtöbb nagykun a cs. és kir. 68. gyalog-, a 13.

huszár-, illetve a m. kir. honvéd 1., 3. és 29. gyalogezredekben említették. A háború kitörését követően viszont számos más alakulat feltöltésére is vezényeltek itteni újoncokat.

A Monarchiát a világháború kitörésekor a világ nyolc nagyhatalma között tartották számon, és ezt a minősítést a haderő létszáma is indokolta. Ennek ütőképességét azonban számos tényező is gyengítette. Ilyen volt a nemzetiségi sokszínűség, ami miatt a közös hadsereg gyalogezredekének alig 16%-ában (hét osztrák, hét magyar és két cseh ezred) haladta meg egy nemzetiség aránya a 90%-ot. Az etnikai különbség általában az analfabétizmus eltérő arányával járt együtt, ami miatt a három (1912-től két) éves sorkatonai szolgálat alatt a galíciai, szerb-horvát és román újoncok jelentős részét nem is sikerült megfelelően kiképezni.

A másik komoly problémát a modern fegyverekkel (géppuska, ágyú; majd aknavető, repülőgép, gépjármű) való ellátottság alacsony szintje jelentette. Elgondolkodtató, hogy a világháború kitörésekor az 50 milliós Monarchia hadereje csak mintegy 2.700 – hazai gyártású, és nem mindig a legkorszerűbb – ágyúval rendelkezett, míg a 4 milliós kis Szerbia több mint 800, döntően francia löveggel. A fejletlen ipar a háborús áttállás ellenére sem tudott számottevően javítani a helyzeten, sőt idővel az élelmezés, a katonai ruházat, a hadfelszerelés és a lőszer ellátása, pótlása is egyre nehezebb lett.

További problémát jelentettek a háborút nem látott, tapasztalatlan vagy nem megfelelően kiképzetlen, jelentős részben arisztokrata tiszt- és tábornoki kar tévedései. Mindezek a tényezők nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy – a katonák elszántsága, önfeláldozása dacára – a hadsereg java már 1914-ben elvérzett, és a Monarchia szinte minden önállóan indított offenzívája kudarccal végződött.

A dualista hadsereg már jól szervezett ellátó, ember- és állategészségügyi szolgálattal rendelkezett. A laktaniákban kezdetben egy, míg utóbb már három meleg étkezés járt a bakáknak, ám a háborúban kizárólagos lett a korábban csak az éves hadgyakorlatokról ismert tábori konyhák szerepe, melynek ételei nem mindig jutottak ki a frontvonalban lévőkhöz. A napi ételadag jelentős tápértéket biztosított, mivel 840 gramm kenyeret, kávé- és leveskonzervet, 190 gramm húst, főzeléket vagy tésztát, és a főzéshez szükséges zsírt, hagymát, sőt stb. tartalmazott. A hadvezetés a fő raktárakban jelentősebb mennyiségű élelmiszert is felhalmozott, ám a háború kitörésével ezek gyorsan elfogytak. A közvetlen ellátást és utánpótlást döntően ló vontatta szekerekkel biztosították, a gépi szállítás csak a háború végén jelent meg. A nagyobb hadi szállítások a Monarchia vasúthálózatát terhelték.

A negyedik nagy szerkezeti rész a dualista kor laktanyai életét mutatja be. A sorozásokra rendszerint az év elején, a bevonulásokra viszont október elején került sor. Az élelmezés kiegészítésére a kantinban lehetett további élelmet, írószert, tüt-cérnát stb. vásárolni. A közös hálótermekben az ágyakat párokba rendezték, melyekhez szalmazsák, vánkos és takarók tartoztak. A felszerelési tárgyak ruhafogasra, vagy az ágy feletti polcra kerültek, míg a katonaláda helye az ágy alatt volt. A puskákat viszont a folyosón helyezték el.

Az ötödik fejezetrész a világháború harcairól mutat be egy általános képet. Ismerteti az ország világháborús veszteségeit, megemlékezik annak első hősi halottjáról, bemutatja a lövészárkokban folyó életet, a hátszág mindinkább romló helyzetét, valamint szól a hadifogságba esettekről és a nagyobb orosz, olasz, szerb és román hadifogolytáborokról. Végezetül kitér a Nagykuság első világháborús hősi halottainak számára, amely a jelenlegi ismeretek szerint az alábbiak szerint alakult: Karcag 649, Kisújszállás 412, Kunszentmárton 503, Kunhegyes 392, Túrkeve 369, Kunmadaras 268, Mesterszállás 83, Kuncsorba 56 fő. Együttesen ez 2.732 fő.

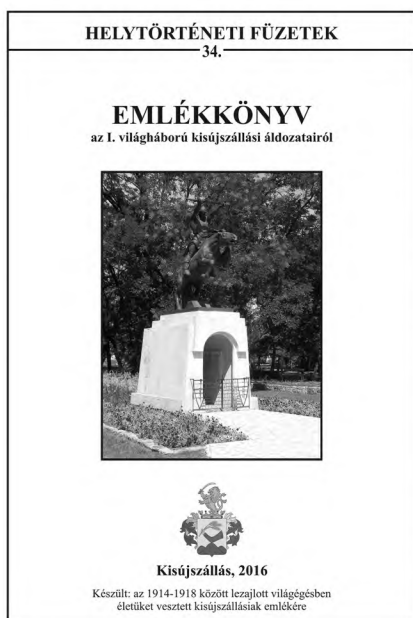
A szerzőpáros könyve a korszak hadtörténetének magyarországi és nagykusági

eseményeire is fontos ismeretekkel és dokumentumokkal szolgál. Méltán ajánlható minden, a téma után érdeklődő olvasó figyelmébe.

Oláh Lajos–Szabó József János: Fényes szurony, rózsafa a nyele ... Nagykunsági katonák az Osztrák–Magyar Monarchiában 1868–1918. Timp Kiadó, 2006.

Bagi Gábor

Emlékkönyv az I. világháború kisújszállási áldozatairól

Végtisztesség az a könyv, a könyv bemutatója, amely a kisújszállási hősokról és áldozatokról szól, akik az I. világháborúban életüket áldozták Magyarország jövőjéért. Talán szokatlan, hogy ilyen mondattal kezdem írásomat. Végtisztességet említeni ez esetben helyén való! Mondhatnak, hogy elsiratták már a hozzátartozók nem egy esetben a Nagy háború áldozatait, hiszen 1924 és 1941 között a város lakói öt emlékhely állításával emlékeztek meg 462 katonahős mártíromságáról. Sokszor emlékeztek, sokakról, de nem mindenkiről.

Helytörténeti sorozatunk 2016-ban megjelent 34. kötete szintén emlékmű, mondhatjuk, ez a hatodik emlékhely, amely igyekezett a teljességre és 631 kisújszállási áldozatnak állít emléket. Köztük 108 katona hősnak, akiknek nem járt rekvium, mert eddig egyetlen emlékhelyen sem szerepelt a nevük. De civil áldozatokra, ismeretlen katonákra is emlékezett a könyv. Őket most

először búcsúztatjuk, ezért indokolt végtisztességről szólni.

Az I. világháború kisújszállási áldozatainak emlékkönyve többet szeretne nyújtani, mint egy hősi szobor, vagy egy emléktábla, amelyen csak nevek szerepelnek. Közelebb kívánja hozni a nevükön túl a háború hőseit. Egy-egy személy neve után közölt írás, nekrológ fájdalmas, sokszor megrendítő élettörténetről szól.

Csak emlékeztetőül írom, hogy abban az időben még nem tudták, hogy sorszámozni fogják a világháborúkat, ezért Nagy háborúnak nevezték az elsőt. Ebben a Nagy háborúban a felmérések szerint Magyarország 661.000 katonát veszített, többet, mint az eddigi történelme során történt fegyveres harcokban. 743.000 magyar katona sebesült meg és 734.000 hadifogságba esett. És ami a legszomorúbb, a Magyar haza darabokra hullt, illetve

I Az írás a Kisújszálláson 2016-ban megtartott könyvbemutató szerkesztett változata.

a „békét” diktáló győzők kilenc országnak osztották szét területének két harmadát magyar lakosaival együtt. Ez a Nagy háború lett Magyarország legnagyobb és sajnos máig érezhető történelmi katasztrófája ezer éves létezése során. Roncsként jöttek haza a háborúból a katonák a roncsolt Magyarországra.

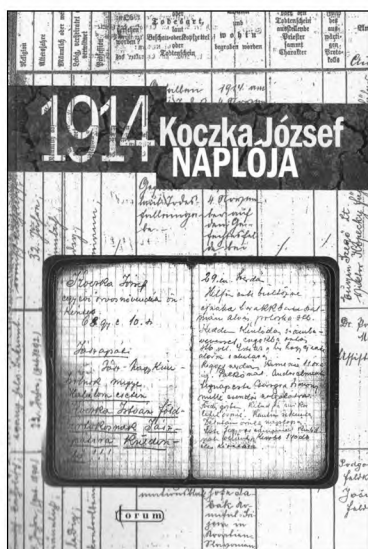
Nagy nyeresége és hitelesítője a könyvnek – és ez teszi egyedivé – hogy a hősök bemutatása során a szerzők Török Imre református esperes Szeretet újságából sokszor idéznek. Ezek az írások jól adják vissza az akkori háborús idők hangulatát, a lakosok szenvedését, fájdalmát és azt a pótolhatatlan veszteséget, amit hozzátartozójuk elvesztése jelentett a családnak.

Rendkívüli feladatra vállalkozott a három fős szerzői közösség: *Kovács József, Ari Géza, Gellértfy Péter*. Túlzás nélkül mondhatjuk, maradandó életművet hagyott hátra a triumvirátus a kötet elkészítésével. Két év folyamatos gyűjtő-, kutató munka eredménye ez az emlékező könyv. Köszönet illeti Bojtos Gábor megyei főlevéltáros lektori munkáját és adatszolgáltatását, ugyan így Pintér István gimnáziumi tanár nyelvi lektori tevékenységét. A technikai szerkesztők: Pap Andrea vezetésével Szabó Vera és Vighné Majoros Erika rendkívüli kitartással, számtalanszor javította, gépelte, szerkesztette a szöveget és a képeket. A szerzők és szerkesztők nevében is megköszönjük a Kisújszállási Református Egyháztól kapott anyakönyvi adatokat, a megyei levéltár segítségét és a dokumentumokat, fényképeket kölcsönzők közreműködését. Végül megköszönöm a Város Önkormányzatának, a Művelődési Központ és Könyvtárnak az anyagi és természetbeni támogatását, valamint valamennyi anyagi támogató segítségét.

Az emlékkönyv nem a sorozat megszokott méretében készült, hanem a 26. kötethez hasonlóan B/5 méretben. Ezt a formát indokolta az adatok könnyebb áttekinthetősége és a könyv mérete. A kötet 400 példányban készült a KIS-ÚJ-LAP Kft. nyomdájában. A könyv a városi könyvtárban megvásárolható, ára 1500,-Ft. Ajánlom mindazoknak, akik hozzátartozójukat veszítették el az I. világháborúban és a város története iránt érdeklődőknek.

Ducza Lajos (szerk.): Emlékkönyv az I. világháború kisújszállási áldozatairól. Helytörténeti füzetek 34. Művelődési Központ és Könyvtár, Kisújszállás, 2016.

Ducza Lajos

Koczka József naplója (1914)

„Ha a mindenható Isten úgy akarja, hogy ezen háborúból ne kerüljek haza, megnyugodva az ő szent akaratában, nyugodtan várom halálom bekövetkeztét.”

2014-ben a Nagy Háború kitörésének 100. évfordulójára, illetve a Jászapátin megrendezett Jász Világtalálkozó tiszteletére jelent meg Koczka József I. világháborús naplójának nyomtatott változata.

Koczka József (1885–1914) Jászapátin született, tehetőس földbirtokos családban. Orvosi tanulmányokat folytatott és 1914-ben már gyakorlati évét végezte. A háború során önként vonult be a szolnoki 68.

gyalozezred alakulatába, hogy orvosi hivatásával szolgálja bajtársait. 1914. július 29-től vezetett naplója szerencsésen fennmaradt, amiből személyes tapasztalatait és a szerbiai front eseményeit ismerhetjük meg. A napló napokra bontott rövidebb bejegyzésekből áll. Az utolsó bejegyzése 1914. november 2-áról szól.

Koczka József naplója sajnos nem sokáig tartott, hiszen az ifjú 1914. november 14-én Szerbiában munkája teljesítése közben hősi halált halt. A naplóban található az 1914. augusztus 17-én családja részére írott végrendelete is, ahonnan az idézet is származik.

A napló szövegét sajtó alá rendezte, magyarázó lábjegyzetekkel ellátta és az előszavát is Csorba Béla temerini tanár, költő és néprajzkutató készítette.

Csorba Béla (szerk.): Koczka József naplója (1914) Újvidék, 2014.

Farkas Kristóf Vince

1. kép. Ima a harctéren szolgáló apáért (képeslap)

Zárszó

A *Helytállás a hazáért, a családért* című könyv 14 szerző 22 írását tartalmazza öt fejezetbe sorolva: I. Tanulmányok az első világháborúról, II. Hadifogságban, III. A háború áldozatai, IV. Katonaemlékek – narratívák, dokumentumok, V. Emlékeztetés. A szerzők között vannak történészek, társadalomkutatók, néprajzkutatók, levéltárosok, muzeológusok, helytörténet-kutatók, tanárok, könyvtárosok. Írásaikban közös az, hogy valamennyien megyei vagy helyi dokumentumok kutatására, feldolgozására vállalkoztak. Ebből következik, hogy a mélyfúrásnak is tekinthető kutatás eredményei is elsősorban a hátország, Jász-Nagykun-Szolnok megye körképét rajzolják meg. A könyv tehát nem hadtörténeti, nem politikatörténeti, nem eseménytörténeti mű, hanem olyan társadalomtörténeti összeállítás, amely az itt élők gondolkodásmódját, mindennapi életét mutatja be, legyen annak szereplője a fronton harcoló katona, a fogságban szenvedő hadifogoly vagy éppen az itthon aggódó édesanya, a mindennapi gondokkal küzdő család, vagy a művészeszközöket alkalmazó alkotó.

A *Bevezető* áttekintést ad az első világháborúról, a nemzetközi és hazai szereplőkről. Felvázolja azt a történelmi hátteret, amelybe a könyv fejezeteinek írásait az olvasó el tudja helyezni.

Az *első fejezetben* három szerző mutatja be a jászsági és a karcagi katonák helyét, szerepét az osztrák-magyar hadseregben. Képet kapunk arról is, hogy itthon, a hátországban milyen gazdasági nehézségekkel kellett megküzdeni a településeknek és a családoknak. A családok férfi tagjainak távolléte miatt a családi gazdaságokban a család nő tagjai és a felnövekvő gyerekek mellett orosz hadifoglyok munkájára is szükség volt. A települések a hadsereg ellátása illetve a fellépő áruhiány miatt rekviráltak, egyéb kényszerintézkedéseket vezettek be. Ugyanakkor további feladatot jelentett az erdélyi menekültek elhelyezése, ellátása is. E témák bemutatására eddig a szakirodalom nem nagyon vállalkozott. Különösen jelentősek a konkrét földrajzi területhez kötődő új kutatási eredmények közzlése. A fronton harcoló katona és a hátországban élő családja közötti kapcsolattartás részletei a katonalevelekből derülnek ki. Az Olvasó, a kutató ugyanis innen értesül a fronton harcoló katonák életkörülményeiről, gondolatairól, a szülőföld, a család iránti érzelmeiről. Ezek egy-egy család személyes történetéhez bemutatásához tartozik, egy-egy ember életútjának egy állomása, mégis nagyon fontos a közösség számára is. A honvágy, a katona, a fogoly hazavárása és a hit táplálta a reményt, segítette a túlélést katonáinkban. A személyes történelem így épül be a köz-történelembe és válik a magyar történelem részeként a kései utódok számára nemzettudat erősítővé.

A *második fejezet* a hadi fogságba esett kunságiakról szól. Néhány értelmiségi életsorsából azt az időszakot ismerheti meg az Olvasó, amikor hadifogságba került. A nehéz helyzetben gondolkodásuk, túlélési stratégiájuk, magatartásuk más volt, mint a parasztembernek. A francia börtönbe zárt magyar írók, költők, művészek kijózanodván a nyugati világ imádatából saját alkotói erejükre támaszkodva megpróbálkoztak a minél hamarabbi hazatérésre. Akik itthon sem találtak megnyugvást, azok új hazát kerestek egy másik földrészen. A világháborús emlékek azonban későbbi munkásságukban, tevékenységükben is nyomot hagytak. Az orosz hadszíntérre került katonák egy része sebesülten, betegen hazakerült a szülőföldjére. Másoknak azonban a hazatérés pillanata csak jóval később jött el. A hadifogságba kerültek életkörülményei nem voltak azonosak, így a túlélési stratégiájukban is más eszközökhöz folyamodhattak. Az értelmiségiek támaszkodhattak saját tudásukra, megszer-

zett ismereteikre. Az egyik tanár a nyelvi ismeretinek karbantartására használta fel a levelezést a tiszti hadifogolytáborban, a másik a Távols-Keletre hurcolt magyar hadifogolytársainak lelki gondozását kulturális, szórakoztató programokkal és a református hit erejével végezte. Egy fennmaradt hadifogoly-napló alapján ugyancsak Oroszország távoli vidékeire elhurcolt magyar katonák nehéz életét ismerhetjük meg.

A harmadik fejezet a jászszági és kunsági hősi halottakról emlékezik meg. Igaz, nevük, adataik összegyűjtésére és emléküik ápolására az 1920-as évektől többször, többen vállalkoztak, de talán sohasem lesz teljes a névsor. Itt most a jászberényi és a karcagi áldozatokat mutatják be a szerzők. A többi nagykun település (Kunhegyes, Kunmadaras, Túrkeve) hősi halottai névsora, és az első világháborús emlékművek fotói a könyv végén az Adattárban található.

A negyedik fejezet írásai olyan irodalmi feldolgozásokat mutatnak be, amelyek nyomtatásban maradtak fenn. A közös bennük az, hogy a világháborúban résztvevő katonák írták le vagy mondták el. A versek a háborúról szólnak. A könyvek és a visszaemlékezések vagy annak regénybe építése egy-egy katona háborús történetét őrzik. Az irodalom és a folklór e műfajai is emlékeztetnek.

Az ötödik fejezet az emlékeztetés módját tárja az Olvasó elé. A centenárium jegyében számos könyv készült. Ebből három olyan kiadvány bemutatására kerül itt most sor, amely ugyancsak erről a vidékről készült. A kisújszállási hősi halottaknak több éves gyűjtő munka eredményeként a helyi szerzők külön kötetet szántak, amelyben a hősi halottak pontos adatai mellett életükről, családjukról is írnak. Egy kunhegyesi műgyűjtőnél felhalmozott Nagykun-ságból eredő tárgyak, dokumentumok alapján egy szerzőpáros a jászkun katonáskodás története részeként főleg a nagykun huszárokat, gyalogosokat és tüzéreket (szolgálatukat, ellátásukat), a laktanyai mindennapokat mutatja be. A harmadik könyv a szerbiai fronton készült. Írója egy jászszági származású katona.

Az első világháború centenáriuma számos programot valósítottak meg a múzeumok, levéltárak és más intézmények, szervezetek. Ezek közül két nagyobb komplex programot mutatnak be a könyv szerzői. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár több éves kutassal feltárta a megyében őrzött első világháborús katonasírokat, emlékeket és azt közzétette interneten, DVD-én, valamint nyomtatott formában is. Az anyagból kiállítást rendezett. A Damjanich Múzeum a Tér-Kép-Tár projektje keretében egy kiállítást rendezett, amelynek múzeumpedagógiai hasznosítását is bemutatja a projekt vezetője. Emellett még a vidéki múzeumok is rendeztek kiállításokat. Többek között jászberényi Jász Múzeum és túrkevei Finta Múzeum tárlatába is betekintheztek az érdeklődők. Ez utóbbiról ad hírt jelen kötet.

Szerzőink tehát azt is bemutatják, hogy a 20. században felelős vezetők, intézmények, szervezetek hogyan próbáltak méltó emléket állítani az első világháború áldozatainak. Mivel a szereplők, sőt az emlékéllítók nemzedéke már nem él közöttünk, így napjainkban a kutatókra, a muzeológusokra, a művészekre, a tanárookra, egyszóval az értelmiségre hárul az a feladat, hogy a mai kor emberének, az ifjúságnak a történelmi tudatában is helyet kapjanak a Nagy háború hősei, áldozatai ezzel is gazdagítva szülőföldjük szellemi értékeit. Így válik a magyar történelem személyes, egyéni történelemmé is. Ehhez segít hozzá a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület és a Túrkevei Kulturális Egyesület kiadásában megjelent könyvünk.

A könyv kiadását az Emberi Erőforrások Minisztériuma, az Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság támogatta.

Örsi Julianna szerkesztő

Adattár

Az I. világháborús hősi halottak nevei

Karcag¹

Abonyi Imre, Abonyi János, Andy Antal, Antal Ferenc, Antal István, Antal János, Antal János, Antal László, Aranyosi István, Ábrahám Lőrinc, Ács András, Ács István, Ádám János, Ádor Sándor, Bachmer Imre, Bachmer József, Bagi Imre, Balajti Antal, Balajti József, Balla István, K. Balogh Ferenc, Balogh Imre, Balogh Imre, Balogh Imre, G. Balogh Imre, Balogh István, Balogh István, Balogh István, Balogh László, Balogh Sándor, Baranyi Béni, Baráth Imre, Baráth Miklós, Bartha András, Bartha Imre, Bartha Imre, Bartha Lajos, Bartha Lőrinc, Bartha Péter, Bartha Péter, Bartha Sándor, Basa Imre, Basa János, Bazsó László, Bácskai György, Bárándi Gyula, Bene Ferenc, Bene István, Benesóczki János, Bérezi Imre, Berta Márton, Béres András, Béres István, Bezi János, Bezi József, Bezi László, Bezi Mihály, Bihari András, Bihari József Birizló János, Birkás János, Bíró István, Biválicz Mihály, Bodnár Béni, Bodnár György, Bodnár Imre, Bodnár János, Bodnár József Bodnár Mihály, Bodnár Péter, Bódi Imre, Boldizsár Andor, Boldizsár Gáspár, Boros István, Boros János, Boros Jenő, Borsos Imre, Boruzs Imre, Boruzs Lajos, Dr. Breckner Frigyes, Czina László, Czinege Balázs, Czinege Elek, Czinege Mátyás, Csenda István, Csenda Sándor, Csikós

¹ Adattár: Oláh Lajos - Szabó József János: Fényes szurony, rózsafa a nyele... Budapest 2006. 154-157. p.

János, Csizi János, Csizmás Ignác, Csókái Imre, Csókái László, Csókái László, Csombordi Gergely, Csordás Herczog András, Csordás Gáspár, Csurella József Csurka János, Daruka László, Debreczeni János, Demjén Sándor, Berda István, Devecseri József Décsei Ferenc, Décsei Lőrinc, Dézsi István, Dobrai Lajos, Dobrai Pál, Dományi István, Duka László, Dúsa Bálint, Dúsa Lajos, Dúsa Péter, Décsei József Erdei Lajos, Erdélyi László, Eszenyi Zoltán, Farkas András, Farkas György, Farkas István, Farkas János, Farkas József Farkas Lajos, Fazekas Ferenc, Fazekas Imre, Fazekas János, Fehér János, Fehér János, Fehér László, Fekete András, Fekete Imre, Fekete Mihály, Fekete Sándor, H. Ferenczi István, Ferenczi Mihály, Fisch Mózes Áron, Fischer Péter, Fodor Elek, Fodor Imre, Fodor Lajos, Fodor László, Fodor Lajos, Fodor László, Fodor Lőrinc, K. Fodor Sándor, Fogéi Antal, Forgács Lajos, Forián Sándor, Főző Imre, Friedmann Bernát, Fülöp János, Gál Sándor, Gellért István, Gyökeres István, Gyöngyösi József Gyön-gyösi Sándor, Györffy Imre, Györfi János, Györfi János, Györfi Péter, Györfi Sándor, György Lajos, Györi Gáspár, Hajdú Imre, Hajdú István, K. Hajdú István, K. Hajdú János, K. Hajdú Sándor, Hajdú József Halász István, Halász Lajos, Halász László, Halter Ferenc, Hamar Imre, Hamar Imre, Hamar József Hamar József Hamar János, Hamar Lőrinc, Hamar Pál, Hangyási János, Hangyási Lőrinc, Hangyási Mihály, Hartyányi Imre, Hartyányi János, Hartyányi Sándor, Háló Imre, Háló István, Háló János, Hegyeli Imre, Heredi Antal, Hermán András, Hermán Imre, Hipi András, Horváth Ferenc, Horváth Gyula, Horváth Lőrinc, Hulin András, Hegedüs András, Ilkovich József Iványi János, Javny Márton, Jónás Lajos, Józsa Imre, Józsa Mihály, Józsa Mihály, Juhász Sándor, Kapocsi András, Kapocsi Imre, Karacs Pál, Karádi Mihály, Karászi Imre, Karsa Sándor, Karsai János, Karsai László, Karsai László, Katona Ferenc, Katona Zsigmond, Kádár Mihály, Kállai Imre, Kálmán András, Kálmán András, Kálmán Ferenc, Kálmán Gergely, Kálmán János, Kálmán Mihály, Kálmán Sándor, Kálmán Sándor, Kántor Ferenc, Kántor István, Kátai Imre, Kátai Sándor, Kele István, Kele Mihály, Király István, Király Kálmán, Kirják Antal, Kirják Elek, Kirják István, Kirják Lőrinc, Kiss Ferenc, Kiss Ferenc, Gy. Kiss Ferenc, Kiss Imre, Kiss Imre, Kiss Imre, Kiss Imre, B. Kiss Imre, P. Kiss Imre, P. Kiss Imre, V. Kiss Imre, Kiss G. István, Kiss P. István, V. Kiss István, Kiss László, Kiss Pál István, Kiss Péter, Kiss Sándor, Kiss Sándor, L. Kiss Sándor, Kocsis András, Kocsis Bálint, Kocsis Imre, Kocsis Imre, Kocsis István, Kocsis István, Kocsis János, Kocsis József, Kocsis Mihály, Kocsis Péter, Kohári Imre, Kolostyák József, Kolozsi Márton, Koncsek János, Koós András, Kopka József, Koppermann Gusztáv, Kovács András, Kovács Ferenc, Kovács Ferenc, Kovács Imre, Kovács Imre, B. Kovács Imre, Kovács Imre, R. Kovács Imre, Kovács István, Kovács István, B. Kovács István, Kovács János, Kovács János, B. Kovács János, Sz. Kovács János, Kovács József, Kovács József, Kovács József, Cs. Kovács József, S. Kovács Lajos, Kovács László, S. Kovács László, Kovács Lőrinc, B. Kovács Lőrinc, Kovács Mihály, Kovács Mihály, B. Kovács Mihály, Kovács Péter, Kovács Sándor, Kovács Sándor, Kovács Sándor, B. Kovács Sándor, Kozma József, Kóródi Sándor, Krausz Mihály, Kronovett Szikszai Lajos, Kun Imre, Cz. Kun Imre, Kun László, Kun Mihály, Kun Péter, Kun Sándor, Koós János, Laboncz András, Laboncz Sándor, Ladányi Bálint, Lakatos Ferenc, Lakatos Lőrinc, Láposi István, Láposi József, Láposi Lőrinc, Láposi Lőrinc, László Dániel, László Lajos, Lengyel János, Lévai Vitus János, Lukács István, Lukács János, Lakatos József, D. Magyar István, Magyar János, Magyar József, Magyar László, Martin Sándor, Maruzsák Pál, Materny Károly, Mándoki János, Mándoki László, Márki Imre, Márki Imre, Márki Lajos, Márki László, Márki Lőrinc, Márkus István, Márkus István, Márkus Lőrinc, Márton Sándor, Mátyus Imre, Mátyus János, Mátyus Sándor, Medgyesi István, Mészáros Ferenc, Mészáros István,

Mészáros István, Mészáros Péter, Miklósi József, Molnár Ferenc, Molnár József, Molnár Mihály, Monori István, Monori István, Mozsonyi László, Mravec Tarjányi Mihály, Mucsi István, München István, Medgyesi Imre, Cs. Nagy László, Nagy József, Nadolai József, Cs. Nagy Bálint, Nagy Ferenc, Cs. Nagy Ferenc, Nagy György, Á. Nagy Imre, Cs. Nagy Imre, G. Nagy Imre, H. Nagy Imre, K. Nagy Imre, Nagy István, Nagy István, Nagy István, Nagy István, Cs. Nagy István, Iványi Nagy István, K. Nagy István, L. Nagy István, O. Nagy István, K. Nagy János, H. Nagy József, Orvos Nagy József, Cs. Nagy Lőrinc, Nagy Márton, Nagy Mihály, Nagy Mihály, Orvos Nagy Mihály, V. Nagy Mihály, Cs. Nagy Sándor, Sz. Nagy Sándor, V. Nagy Sándor, Nagy Péter, Németh István, Németh Kálmán, Németh Mátyás, Nuszbaum Manó, Nyíri Imre, Nyitrai Károly, Nemes István, Őrsi Péter, Órlós László, Palásti Lajos, Pallagi Ferenc, Pallagi János, Pallagi Sándor, Palotai Albert, Papp Imre, Papp István, Papp Mihály, Papp József, Papp József, Papp Károly, Papp Sándor, Paskuj Imre, Pádár Imre, Pálfi Imre, Pálfi János, Panti István, Pászti István, Pető Ferenc, Pető Mihály, Pfendler József, Pohl Vendel, Pongrácz Pál, Prell Rudolf, Pásztor Adolf, Rimaszombati Sándor, Rab István, Rab Mihály, Raskó András, Rauschenberger József, Rác Benjámín, Rác József, Rác József, Rác Mihály, Rákóczi János, Rápolti Mihály, Rápolti Péter, Rimaszombati János, Rimaszombati József, Rimaszombati László, Sajtos József, Sütő Péter, Sarkadi Ferenc, Sarkadi József, Sarkadi Nagy Sándor, Sas Albert, Sánta László, Sánta László, Sánta Mihály, Sánta Pál, Sebők Ferenc, Sere József, Seres Gyula, Seres Imre, Seres János, Seres János, Seres József, Seres Péter, Serfőző József, Silye Péter, Simon Péter, Simon Imre, Simon Imre, Simon László, Simon Mihály, Sipos István, Sipos Mihály, Sohajda József, R. Soós Ferenc, Soós Imre, Soós István, Soós István, Soós János, Soós Sándor, Sörös Sándor, Steiner Fülöp, Sütő József, Sütő Lőrinc, Sütő Sándor, Schwacz Izidor, Szabó Ferenc, Szabó Ferenc, Szabó Imre, Szabó Imre, Szabó Imre, Szabó István, Szabó István, Szabó István, Szabó István, N. Szabó István, V. Szabó István, Szabó János, Szabó János, Szabó József, Szabó József, K. Szabó Kálmán, Szabó László, Szabó László, N. Szabó Mihály, B. Szabó Péter, Szabó Sándor, Szabó Sándor, Szabó Sándor, P. Szabó Sándor, V. Szabó Sándor, Szalmási János, Szalmási Pál, Szalontai Ferenc, Szappanos Mihály, Szarka Elek, Szarka Imre, Szarka Lőrinc, Szecsei Bertalan, Szedi Sándor, Szekeres János, Szele András, Szendrei Imre, Sebők Balázs, Szendrei János, Szendrei János, Szendrei József, Szendrei Mihály, Szentesi András, Szentesi Imre, Szentesi Imre, Szentesi Imre, Szentesi Imre, Szentesi Mihály, Szentesi Mihály, Nagy Szentesi Sándor, Székely József, Székely Péter, Szikszai Benyó Gábor, Szilágyi István, Szilágyi János, Szilágyi János, Szilágyi József, Szilágyi László, Szilágyi Sándor, vitéz Szilvási Imre, Soják Jenő, Szopkó József, Szöllösi Lajos, Sztrelkó József, Szűcs Bálint, Gy. Szűcs Imre, Gy. Szűcs István, Gy. Szűcs János, Gy. Szűcs László, Gy. Szűcs Sándor, Tőkés József, Tarjányi Mihály, Takács Imre, Cs. Takács István, Takács József, Takács Péter, Tallós István, Tapasztó Elek, Tar Gábor, Tarjányi István, Tolnai Sándor, Cs. Tóth Ferenc, Tóth Imre, Tóth Imre, Tóth Imre, D. Tóth Imre, Tóth István, D. Tóth István, H. Tóth János, Illés Tóth János, Tóth D. Alajos, Tóth Lajos, Őrsi Tóth Lajos, D. Tóth László, Tóth Sándor, D. Tóth Sándor, H. Tóth Sándor, Törő Sándor, Törő Sándor, Tőke János, Tőkés Gáspár, Tőkés Gergely, Tőkés István, Tőkés Lőrinc, Tőkés Sándor, Trunkó József, Túri Ferenc, Túri Péter, Tyukodi Lajos Péter, Tóth Sándor, Őrsi Tóth István, Ujfalusi Ferenc, Újházi Géza, Ulveczki Imre, Vajó Péter, Vad Sándor, Vadai Imre, Vadász András, Vadász Mihály, Vajó András, Vajó Imre, Vajó Mihály, Való Ferenc, Varga András, Varga Elek, Varga Ferenc, Varga Imre, Varga Mihály, Varga Sándor, Varga Sándor, D. Varga Sándor, Varjú József, Varró János, Vákánt István, Vályi Ferenc, Vályi Mátyás, Váradi József, Veres László, Veréb Lajos, Vida

András, Vigh Albert, Vigh Bálint, Vincze János, Vincze János, Vincze József, Vincze Sándor, Virág István, Virág Kálmán, Sz. Virág Péter, Vozár István, Weiszbrunn Ferenc, Zilahi Sándor, Zsindely Mátyas.

Kisújszállás²

Tisztek: Mészáros Jenő, Nagy Géza, Rázsó Gyula, Dr. Szarka István, Szilágyi László, Zonda Polyán Jenő

Legénység: Almási Ferenc, Angyal György, Ari Boldizsár, Ari János, Ari Lajos, Ari Lajos, Ari Sándor, Ari Sándor, Ari Sándor, Ari Sándor, Asztalos Imre, Ábri Balázs, Ábri Illés, Ábri Imre, Ábri Károly, Ábri László, Ábri László, Ágoston Bálint, Ágoston János, Bacsó József, Bacsó József, Balácsi Albert, Bakos Miklós, E. Balácsi Lajos, Balogh András, Sz. Balogh Áron, Balogh Bálint, Sz. Balogh Károly, Sz. Balogh Lajos, Balogh László, Sz. Balogh Pál, Balla Lajos, Balla Sándor, Balla Sándor, Bana Gábor, Barabás Albert, Baranyai István, Barta András, Barta Károly, Bartus Mihály, Benesik István, Bencsik József, Benesik Károly, Bene Elek, Béres András, Béres Bálint, Béres István, Bikki Máté, Bíró Sándor, Bognár József, Bognár Sándor,

Boncz László, Borhi Ferenc, Bornemisza Sándor, Borók Albert, Borók József, Borók József, Borók Kálmán, Borók Lukács, Borsos Illyés, Borsos Kálmán, Borsos Márton, Borsos Mihály, Borsos Sándor, Bottlik Bálint, Bottlik Ferenc, Bodvai Kálmán, Bózsó Kálmán, Bucsa András, Bucsa Sándor, Bugyik István, Buzgány Károly, Czaga András, Csizi Kálmán, Csótai Sándor, Csukás András, Daku István, Daku Lajos, Daku Lajos, Daruka Sándor, Dávid Balázs, Dávid Lajos, Dávid Sándor, Debreceni Károly, Deme István, Deme István, Demeter Illyés, Demeter Sándor, Dobozi Albert, Dobozi Sándor, Erneszt Elek, Farkas Albert, Farkas Albert, Farkas Imre, Fábián Lajos, Fekete Andor, Fekete Imre, Fekete Sándor, Fésüs Sándor, Fodor Gyula, B. Fodor Lajos, Fodor László, B. Fodor Mihály, Gaál Géza, Gaál Péter, Garaguly József, Gellértfi János, Gombás Lukács, Gönczi Lajos, Gőz Endre, Gőz István, Gőz István, Gulyás László, Hajdu István, Hartyáni István, Herczegh Benedek, Herczegh Imre, Hézer Lajos, Hézer Károly, Horváth Ferenc, Horváth István, Horváth Lukács, Horváth Sándor, Hosszu István, Ignác Pál, Imre Lajos, Imre Károly, Imre Kálmán, Imre Lajos, Imre László, Imre Márton, Imre Sándor, Janó Albert, Janó Albert, Janó István, Janó Károly, Janó Lukács, Janó Péter, Jónás Elek, Jónás György, Jósvai Ferenc, Juhász Albert, Juhász István, Kardos Sándor, Karikó János, Karsai Kálmán, Sz. Karsai Sándor, Katona Imre, Katona Sándor, Kádár Albert, Kása Albert, Kása Albert, Kása Lajos, Kecze

2 Adattár: Oláh Lajos - Szabó József János: Fényes szurony, rózsafa a nyele... Budapest 2006. 158-160. p.

Márton, É. Kiss Sándor, Kézér Mihály, Kinczel Ferenc, Kis András, H. Kis Albert, T. Kis Albert, K. Kis Áron, Kis Endre, Kis Gábor, Kis István, Cs. Kis Imre, T. Kis Imre, M. Kis János, Kis Kálmán, Kis Kálmán, Földi Kis Kálmán, Kis Károly, H. Kis Károly, Kis Károly, Á. Kis László, Kis Lukács, P. Kis Mihály, Koczog Lajos, Kocsis László, Komáromi László, Kovács Gábor, Kovács Imre, B. Kovács Kálmán, B. Kovács Kálmán, Kovács Károly, G. Kovács Károly, B. Kovács Lajos, Z. Kovács Lajos, Kovács Lajos, B. Kovács Mihály, Kovács Sándor, Kovács Zsigmond, Kói Kálmán, Kói Károly, Kóré Sándor, Kövesdi Kálmán, Kun Pál, Kurucz Sándor, Kürti Áron, Kürti Endre, Kürti Lukács, Kürti Péter, Kürti Tamás, Lukács Imre, Litovszki András, Magyar István, Mihály István, Márta Kálmán, Márta Zsigmond, Máthé Gyula, Máté Szabó Kálmán, Sz. Máté Károly, Sz. Máté László, Merendi Kálmán, Méri János, Mészáros Imre, Mészáros István, Mészáros Kálmán, Mészáros Károly, Mészáros Lajos, Mihály Péter, Mile Ferenc, Mókó Alajos, Molnár András, Molnár Endre, Molnár János, Monoki Áron, Monoki Mihály, Murányi Lajos, Nagy András, Nagy Ferenc, Nagy Imre, H. Nagy Imre, Nagy István, B. Nagy István, Cs. Nagy János, S. Nagy József, Nagy Kálmán, Cs. Nagy Kálmán, Nagy Károly, T. Nagy Károly, Nagy Lajos, Cs. Nagy Lajos, T. Nagy Lajos, T. Nagy László, B. Nagy Sándor, T. Nagy Sándor, Nácsa György, Nácsa Imre, Nánási Balázs, Nánási János, Nánási Kálmán, Nánási László, Nánási Sándor, Németh István, Németh Károly, Németh Károly, Nyikos Kálmán, Nyikos Imre, Nyikos Kálmán, Nyitrai István, Nyitrai István, Nyitrai Lukács, Oláh Gergely, L. Oláh István, K. Oláh János, K. Oláh Kálmán, Oláh Károly, Oros Dávid, Oros Ferenc, Oros István, Oros Sándor, Pajti István, Palágyi János, Pap Lukács, Paszternák Károly, Pál Károly, Pápai Gyula, Pápai Illyés, Pápai István, Pápai Kálmán, Pápai Károly, Pethe Lajos, Piczés Gyula, Pocsai Elek, Pocsai István, Pócsi Kálmán, Pólya Illés, Pólya László, Porteleki Sándor, Püspöki László, Rácz András, Rácz Kálmán, Rácz Lajos, Rácz Pál, Rázsó Gyula, Rázsó Elek, Rebenshaft Lajos, Réti Lajos, Rózsa Mihály, Rózsa Sándor, Rozsnyai Gusztáv, Sándor Bálint, Seprenyi János, Seprenyi János, Sipos János, Suki Gábor, Süveges Imre, Szabó Gyula, Szabó István, G. Szabó István, M. Szabó Lajos, B. Szabó Lajos, Szabó László, Szabó László, Szabó Károly, Szabó Lukács, D. Szabó Máté, Szalai András, Szappanos Mihály, Szarka András, Szarka László, Szarka Péter, Szatmári Lukács, Szatmári Kálmán, Szatmári Sándor, Szántó Kálmán, D. Szegő Balambér, Szél Kálmán, Szendrei Lajos, Szentpéteri Gábor, Szentpéteri Lajos, Szilágyi István, Szilágyi Károly, Szilágyi Mátyás, Szilágyi Sándor, Szoboszlai András, Szoboszlai Gergely, Szombat Ferenc, Szombat István, Szombat Lukács, Szőke Albert, Szőke Elek, Szőke János, Szőke Kálmán, Szőke Kálmán, Szőke László, Szőke László, Szűcs Balázs, Szűcs Endre, Szűcs Illyés, Szűcs Imre, Szűcs János, Szűcs Lukács, Szűcs Pál, Takács András, Takács János, Takács László, Takács Mihály, Tatai Ferenc, K. Tóth András, Tóth András, M. Tóth Balázs, Tóth Illyés, Tóth Imre, P. Tóth István, Tóth István, Tóth István, K. Tóth János, Tóth Kálmán, Tóth Károly, Tóth Károly, Tóth Károly, K. Tóth Lajos, S. Tóth Pál, Tóth Sándor, Turi András, Turi Balázs, Turi Illyés, Turi Károly, Turi Sándor, Ujfalusi Endre, Vadas András, Vadas Áron, Vadas Sándor, Varga Albert, Varga György, Varga Illyés, Varga Imre, Varga János, Varga Károly, Varga László, Varga Miklós, Varga Sándor, F. Varga Sándor, Váróczi István, Váróczi László, Váróczi Zsigmond, Vida Kálmán, Vida Lajos, Vida Péter, Vig Albert, Vigh Gyula, Vigh János, Vig Lajos, Vig Likács, Vig Zsigmond.

Kunhegyes³

Ágoston Elek, Ágoston Imre, Alexovits György, Andrási Gáspár, Antal József Ferenc, Apostol Imre, Apostol János, Apostol Lukács, Apostol Pál, Aszalós Sándor, Bacsu István, Balázs Bálint, Balázs István, Balla József, Balogh József, Balogh Sándor, Bánhegyesi Zsigmond, Barabás Illés, Baráth Lajos, Baráth Pál, Bari Mihály, Bari Sándor, Barkóczi György, Barkóczi József Gábor, Bende Imre, Bende Sándor, Berényi József, Béres-Deák Gábor, Berezvai András, Berkes Ferenc, Bernát János, Berzeviczi István, Bíró Dániel, Bódi Imre, Bodnár Márton, Bolha Imre, Borbély István, Borbély József, Borbély József, Borbély Károly, Borbély Lajos, Borsodi Pál, Borsos János, Botos Sándor, Bugyik Mihály, Burai Károly, Buzás Imre, Csete Miklós, Csoma Imre, Csoma Imre, Csörgő Gábor, Czakó Mihály, Czinege Mátyás, Czupp Lajos, Czupp Sándor, Danczik József,

Daróczi Ferenc, Dávid Imre, Dézsi Imre, Dézsi Lajos, Dienes Imre, Dienes Károly, Dobi Lajos, Dobos András, Domány Imre, Egyedi Kun János, Elerlich Lajos, Endrédi János, Endrédi Károly, Endrédi Lukács, Endrédi Pál, Endrédi Sándor, Erdei József, Erdős Imre, Erdős József, Erdős Tarkó József, Fábíán István, Fábíán Lajos, Fábíán Mátyás, Fábíán Sándor, Fábíán Sándor, Faragó Imre, Faragó József, Fehér Elek, Fehér József, Fehér Márton, Fehér Pál, Fehér Sándor, Fehér Zsigmond, Fejes Ferenc, Fekete Lajos, Fekete Sándor, Flórián József, Fridrik József, Fridrik Károly, Fridrik Tamás, Fülöp Imre, Gábriska Jakab, Gál Sándor, Galambos János, Garanc János, Gerendái Lajos, Gerőcs László, Geszti István, Geszti Lajos, Göblyös Lukács, Gönczi Imre, Gönczi Lajos, Gönczi Márton, Guttman Adolf, Halas János, Halas Péter, Hanuszka Menyhért, Herbály Imre, Hodos Sándor, Horváth Ignác, Hubai Imre, István Muzsik Zsigmond, Jákó Bálint, Jákó Gábor, Jenei Mihály, Józsa András, Józsa István, Józsa János, K. Józsa Lajos, Juhász István, Juhász István, Juhász Károly, Juhász Sándor, K. Juhász György, Jutróczky Dezső, Jutróczki Ignác, Jutrovszki Dezső, Kádár József, Kalic János, Kalla Alajos, Kántor Imre, Karóckai János, Karóckai József, Károlyi Sándor, Karsai Miklós, Kása János, Kecskeméti Imre, Kecskeméti István, Kecskés József, Ifj. Koczó D. Sándor, Kele Sándor, Kerekes Ferenc, Kis Imre, Kis József, Kis Márton, T. Kis Márton, Kiss István, Kiss József, Kiss Lajos, Kiss Sándor, M. Kiss György, Kelin Lajos, Klein Pál, Kocsis András, Kocsis Imre, Kocsis Imre, Kocsis Imre, Kocsis János, Koczó József, Koczó Mihály, Koczó Pál, K. Koczó Pál, Komáromi Gábor, Komáromi János, Ifj. Komáromi János, Kontra Gábor, Kónya Pál, Körizs Károly, Kota András, Kota Károly, Kovács D. András, Kovács Ferenc, Kovács Gábor, Kovács Imre, Kovács István, Kovács István, Kovács Lajos, Kovács Lajos, Kovács László, Kovács Lukács, Kovács Sándor, B. Kovács Károly, D. Kovács

3 Adattár: Oláh Lajos - Szabó József János: Fényes szurony, rózsafa a nyele... Budapest 2006. 172-174. p.

Imre, J. Kovács Gábor, V. Kovács András, V. Kovács István, Kozák József, Kuczera Imre, Kun Gyula, Kun Imre, Kun Imre, Kun János Orbán, Kun Lukács, Kun Péter, Cs. Kun Gábor, László Nagy Károly, Liktör Márton, Lódi Imre, Lukács Imre, Madarasi Gábor, Madarász Pál, Majnár András, Majnár Károly, Major Imre, Major József, Major Pál, Makai Mihály, Mándi Lajos, Marton Béla, Mészáros Albert, Mészáros Imre, Mészáros Márton, Mészáros Sándor, Mező János, Mittner Sebestyén, Molnár Imre, Molnár István, Molnár János, Muzslai Antal, Nagy Gy. Lajos, Nagy Ignác, Nagy Imre, Nagy László, Nagy Sándor, D. Nagy Imre, D. Nagy Sándor, F. Nagy János, K. Nagy János, Zs. Nagy János, Zs. Nagy Sándor, Négyesi János, Négyesi Sándor, Nehéz Mihály, Németh Sándor, Nyíri Lajos, Oláh János, Oláh Lajos, Ónodi József, Oswald Mihály, Pál Gábor, Pál Imre, Papp Ferenc, Papp János, Pató Sándor, Péntek Imre, Péntek Imre, Péntek Tihamér, Péntek József, Petren Pál, Pigler Lajos, Poharanszki Tamás, Pomaházi János, Pongrácz Sándor, Prikkel Andor, Prokai Ferenc, Rénes Károly, Réti József, Réti Pál, Rosenwasser Gusztáv, Rottmann Sámuel, Rózsa Lukács, Rózsa Sándor, Sajó Imre, Sallai Ferenc, Sári György, Sári Mihály, Schwarc Mór, Sebestyén Gábor, Sebestyén Károly, Sebők József Simai Sándor, Simai Zsigmond, Simon István, Simon Pál, Sipos Gábor, Sipos Imre, Solt Elemér, Somodi Gábor, Sonkádi László, Suki Elemér, Susa Albert, Susa Imre, Susa Menyhért Illés, Szabina Mihály, Szabó Cs. Sándor, Szabó G. Sándor, Szabó Imre, Szabó Imre, Szabó József, Szabó Károly, Szabó Sámuel, Szabó S. Sándor, Szabó Sándor, Szabó Ty. Kálmán, Szabó U. Imre, A. Szabó János, B. Szabó János, G. Szabó Károly, K. Szabó János, K. Szabó Lajos, M. Szabó Imre, M. Szabó Sándor, N. Szabó Ferenc, N. Szabó Lajos, P. Szabó Sándor, S. Szabó Lajos, Ty. Szabó Imre, Ty. Szabó Károly, Ty. Szabó Lajos, Ty. Szabó Lukács, U. Szabó Imre, Szanyi György, Szanyi Pál, Szász György, Szász József Szász Károly, Szász Lajos, Szél János, Szél Mihály, Szendi Mihály, Szendrei János, Szentpéteri János, Szentpéteri Lajos, Szentpéteri Lukács, Szentpéteri Péter, Szépes János, Szépes Lajos, Szőke Imre, Szöllősi Sándor, Szőnyi Imre, Szücs Lajos, Talián Mátyás, Talián Mihály, Tar Bálint, Tar Gábor, Tar Gergely, Tar Imre, Tar István, Tar János, Tar L. Imre, Tari Ferenc, Tarr János, Teleki Sándor, Titi József, Tóth Albert, Tóth Albert, Tóth András, Tóth D. Lajos, Tóth Imre, Tóth János, Tóth Lajos, Tóth Mihály, Tóth Miklós, Tóth Péter, Tóth Simon, Cs. Tóth Lajos, Gy. Tóth Imre, Gy. Tóth János, I. Tóth Albert, Ó. Tóth Bálint, Török Sándor, Traskó Leó, Tüdös Ferenc, Uj György, Vadon Imre, Vágott Sándor, Váradi Lajos, Varga Bálint, Varga György, Varga József, Varga Miklós, Á. Varga János, Á. Varga Miklós, Á. Varga József, Vargha László, Végső Lajos, Vékony András, Véres András, Vigh Imre, Vincze Mihály, Vona Pál, Weiser Izidor, Weisz Emánuel, Weisz Manó, Zsiros András, Zsolyomi János.

Kunmadaras³

Ágoston Imre, Bakondi Károly, Balog Ferenc, Balajti Károly, Balog Gergely, Balog László, Bánhegyesi Gergely, Barcsai Sándor, Bari Sándor, Barta Ferenc, Barta Lajos, Barta Sándor, Bata Imre, Bácsa Imre, Bácsa Sámuel, Becskereki Sándor, Békési Sándor, Bóján Ferenc, Bóján Gergely, Botos Béla, Botos Mihály, Bor Ferenc, Böszörki Imre, Böszörményi Bálint, Böszörményi Sándor, Budai Sándor, Csapó Imre, Csabai Sándor, Csatári Bálint, Csatári Imre, Csávás Ferenc, Csordás József, Csurgó Imre, Csukodi Imre, B. Dávid Ferencz, B. Dávid Imre, Dávid Sándor, Dávid Sándor, Dani Pál, Deák Bálint, Deák Ferencz, Deák Bálint, Deák Lajos, Deák Mihály, Deutsch Nándor, Dúzs Imre, Dobár Imre, Dobár József, Dobó Lajos, Dúzs Bálint, Erdei János, Erdei Imre, Erdődi Sándor, Eszenyi Sándor, Facsar Gergely, Facsar Imre, Facsar Imre, Fagyai Imre, Farkas Albert, Farkas István, Farkas Sándor, Farkas Sándor, Fazekas Imre, Fazekas László, Fazekas Sándor, Fehér Lajos, Fehér Sándor, Fekete István, Fodor Bálint, Fodor Sándor, Főríz Imre, Földházi Kálmán, Gacsál Sándor, Gazdag Ferencz, Gazdag István, Gazdag József, Géli Sándor, Gerendái Sándor, Goldberger Ferencz, Görömbei Imre, Gőz Antal, Gőz Ferencz, Gőz Sándor, Gőz Sándor, Gyarmati Imre, Gyarmati Sándor, György Imre, György Imre, György Sándor, Gyűjtő Imre, Gyulai Kálmán, Fi arcsár Imre, Horváth Imre, Horváth Imre, Horváth László, Jámbor György, Jámbor Imre, Jámbor József, Jenei Imre, Joó Sándor, Juhai Bálint, M. Juhász Imre, P. Juhász Sándor, G. Juhász Sándor, Juhai Sámuel, Jenei Sándor, Kálás Géza, Kalmár Lajos, Katona Péter, Kádár Imre, Kálmán Sámuel, Kálmán Imre, Kelemen Sándor, Kemecsi József, Klein Vilmos, H. Kis Albert, B. Kis Imre, V. Kis Imre, J. Kis István, F. Kis Lajos, H. Kis Lajos, Kis József, Kis László, Kohári Imre, Kota Sámuel, Kovács Sámuel, Kovács Sándor, Kovács Sándor, Körtvély Sándor, Kulcsár Mihály, T. Kun Ferenc, T. Kun Sándor, V. Kun Sándor, Sz. Kun Sándor, Kurucz Balázs, Kusak Imre, László Ferencz, László János, Lökös László, Major Péter, Magyar Imre, Magyar Sándor, Magyar Sándor, Markóczy B. László, Medgyaszai Imre, Metzinger András, Mester Sándor, Mihácsi Imre, Mocsári Sándor, Mohácsi Sándor, Mohácsi Sámuel, Molnár Albert, Molnár Bálint, Molnár Imre, Molnár Imre, Molnár Sándor, B. Molnár Sándor, G. Nagy Balázs, F. Nagy Balázs, A. Nagy Imre, F. Nagy Imre, D. Nagy Imre, U. Nagy Imre, G. Nagy Sándor, Nagy Ferenc, Nagy Bálint, Nagy István, Nagy Lajos, Nagy Sándor, Német Ferenc, Neulander Illés, Neulander Jenő, Novák József, Orbázi Imre, Orbázi Mihály, Orbázi Sámuel, Orbázi Sándor, Örmendi Antal, Pallagi Bálint, K. Pap Bálint, Pap Bálint, Pap Sándor, Pápai Imre, Péntek Sámuel, Péntek Sándor, Paczók Alajos, Pólyik Imre, Sánta András, Sarkadi József, Somogyi

4 Adattár: Oláh Lajos - Szabó József János: Fényes szurony, rózsafa a nyele... Budapest 2006. 151-153. p. és a Kunmadarasi Helytörténeti Egyesület adatszolgáltatása alapján.

Lajos, Somogyi Sándor, Somogyi B. Sándor, Soós Ferencz, Schvalb Sándor, A. Szabó Ferencz, Szabó Sándor, Szálai Ferenc, Szalai Imre, Szalai János, Szarka Ferenc, Szarka Imre, Szarka János, Szántó Sámuel, Szeghalmi János, Szele János, Szentesi Balázs, K. Szél Imre, Szél Balázs, Szél Imre, Szél Imre, Szél Imre, Szél József, Szél Miklós, Szénási Imre, Szilágyi József, Szilva Gergely, Szilvási Bálint, Szilvási Imre, Szilvási József, Szilvási József, Szűcs Lajos, Szűcs Sándor, Szűcs Sámuel, Szűcs Sámuel, Szűcs Péter, Cs. Szűcs János, K. Szél Sándor, Takács Ferencz, Takács Sándor, Tarjányi Imre, Teleki Sándor, Tali Károly, Takács Sámuel, Teremi Imre, Teremi Lajos, K. Tóth Ferencz, Tóth Ferencz, Tóth Ferencz, K. Tóth Imre, Tóth H. Imre, Tóth Imre, Cs. Tóth Imre, A. Tóth Lajos, M. Tóth Lajos, K. Tóth László, K. Tóth Sándor, Tokodi Sándor, Túri Ferenc, Túri Imre, Túri Miklós, Túri Sándor, Tőkés Miklós, Tóth Dániel, Uj László, Uj Miklós, Ujfalusi István, Uracs Imre, Uracs Sándor, Üstökös Bálint, Üstökös Sándor, Varga Lajos, Végh Bálint, Víg Ferencz, Víg Ferencz, Víg Sámuel, Vincze Miklós, Vincze Imre, Zsoldi Sándor.

Túrkeve⁴

Ábrahám Imre, Ábrahám Károly, Ábrahám Lajos, Asztalos Lajos, Balogh Ferenc, Balogh Imre, Balogh János, Balogh Károly, Balogh Lajos, Balogh Lajos, Bereczki Imre, Bíró Sándor, Bodó Ferenc, Czeglédi Imre, Czeglédi Mihály, Csáki Zsigmond, Dina Sándor, Ducza Albert, Ducza István, Ducza Lajos, Ducza Sándor, Dózsa Károly, Árvai Károly hadnagy, Bóti László, Burger Dezső, Czihát László, Csontos István, Csontos Kálmán, Csontos Lajos, Ducza Dénes, Erdei László, Farkas István, Fekete István, Finta János, Finta András, Finta Kálmán, Finta Sándor, Földesi Imre, Földi Sándor, Fűrge Lajos, Garaguly Zsigmond, Gombos Mihály, Gyarmati István, Gyarmati Sándor, Hagymási Mihály, Hajdu Lajos, Halmi Elek, Horváth Pál, Kalmár István, Kalmár János, Katona István, Kaszanyi István, Kohári József főhadnagy, Adamik János, Deák Károly, Fűrge József, Finta Lajos, Finta Ignác, Garai András, Herczegh Sándor, Kohári Imre, Kohári Sándor, Kelemen Kálmán, Kalossa Sándor, Laskai Mihály, S. Nagy Sándor, G. Nagy Kálmán, T. Nagy Imre, S. Nagy László, Nagy Imre, Oláh István, Erdei István, Fazekas Imre, Fazekas István, Fábíán Ferenc, Ferenc András, Fehér Lajos, Fias Lajos, Finta Ignác, Fóris János, Gács Elek, Gööz Mihály, Gönczi Lajos, Györffi András, Hajós István, Hajdu Sándor, Herczeg Sándor, Herczegh Sándor, Hodosi Imre, Hodosi János, Hadas Sándor, Horváth István, Irházi János, Jávorszki Ignác, Kalmár János, Kalmár Zsigmond, Kalmár

5 Adattár: Oláh Lajos- Szabó József János: Fényes szurony, rózsafa a nyele... Budapest 2006. 161.-163. p.

Imre, Karancsi Imre, Katona Sándor, Kádár Sándor, Gajzágó Ferenc hadnagy, Perl Lajos, Papp László, Rácz János, Sebes Sándor, Sallai Sándor, Sallai Károly, Tőke Imre, B. Tóth János, Vajda István, Kaszanyi Sándor, Kelemen Károly, Kiss Sándor, Kohári István, P. Kovács János, E. Kovács Kálmán, E. Kovács István, P. Kovács Ignác, Kun Elek, M. Kovács Sándor, Lampert András, Lévai Lajos, Mihály István, Mihály Sándor, Mihály Sándor, Muravicz István, Mozsik Mihály, Mozsik Sándor, Nagy Sándor, G. Nagy Sándor, K. Nagy László, N. Nagy Kálmán, S. Nagy Mihály, S. Nagy Kálmán, S. Nagy Károly, P. Nagy Mihály, Hajós Imre, Hajós József, Bíró Ferenc, Árvai István, Berkes István, Balogh Pál, Bíró Imre, Deli Kálmán, Csáki Mihály, Csothó László, Finta Dániel, Garaguly Károly, Gombos János, Garai István, Pabar István, Panyi Mihály, Pintér Miksa, Pekár József, Pozsonyi Sándor, Rácz Antal, Rácz István, Rácz Elek, Rácz Sándor, F. Rácz István, Sallai Lajos, Sallai Mihály, Seres Imre, Seres István, Seres Sándor, Szabó János hadnagy, Szabó Lajos, Szabó Péter, Szabó Péter, Szabó Sándor, Cs. Szabó Dániel, G. Szabó Ferenc, T. Szabó Sándor, Ny. Szabó Imre, Z. Szabó István, Szilágyi Gyula, Szűcs András, Szoboszlai Balázs, Szöllősi János, Szöllősi Pál, Göczi Lajos, Gyarmati István, Herczegh Imre, Hagymási Sándor, Kerekes Imre, Károlyi Elemér, Kulcsár Zsigmond, Lénárt Sándor, Madarász János, Módizs Gábor, Mihály Sándor, S. Nagy Ferenc, G. Nagy András, Sz. Nagy Imre, P. Nagy Sándor, K. Nagy Lajos, N. Nagy Mihály, Németh István, Nyitrai Károly, Papp Ferenc, Palkó Elemér, Piroska István, Rácz Károly, Rácz András, Rácz Lajos, Sárkány Lajos, Sallai Péter, Sallai Imre, Sárközi Imre, Spitzer Ede, C. Szilágyi József, Szűcs István, F. Nagy János, P. Nagy János, Németh Mihály, Németh Lajos, Neuwirth Ignác, Nyerges János, Nyúzó János, Pabar Ferdinánd, Pabar Mihály, Pethő Sándor, Piszár János, Rácz Imre, Rácz Ignác, Rácz József, Rácz Lajos, Rácz Lajos, Rácz Lajos, Rinszki Lajos, Sárkány Sándor, Seres Elek, Sugár Károly, Szabó István, Szabó Károly, D. Szabó Lajos, G. Szabó Kálmán, U. Szabó Mihály, K. Szabó István, K. Szabó Lajos, Szénnássy András, Szalamonidisz Gyula, Szűcs Kálmán, Kazinczi Ferencz, Kánya István, Kelemen András, Kelemen István, Kelemen István, Kiss József, Kiss Károly, D. Kiss Imre, R. Kiss Károly, Kruppo János, Kovács István, Kovács Lajos E., Kovács Lajos, K. Kovács Mihály, Kovács Sándor, Koós János, Koós Ferenc, Koós Sándor, Kürti László, Kun Sándor, Lisznyai Lajos, Madarász József, Madarász Lajos, Madarász Vince, Makra Sándor, Magyar István, Márki Sándor, Mihály József, Madarász Sándor, Madarász Sándor, Mihály József, Mihály Kálmán, Mihály Péter, Mozsik Lajos, K. Molnár István, Nagy Imre, Nagy István, Nagy János, Nagy Lajos, D. Nagy István, F. Nagy István, F. Nagy István, G. Nagy István, Gy. Nagy Imre, Gy. Nagy Lajos, L. Nagy János, M. Nagy János, S. Nagy István, S. Nagy László, S. Nagy Sándor, T. Nagy Lajos, T. Nagy Sándor, T. Nagy Sándor, Nánási József, Nánási Lajos, Németh Ferenc, Nyitrai János, Nánási Imre, Nemes Sándor, Szénási Imre, Szegő István, Szőke Lajos, Tanács István, Talpalló Ferenc, F. Tóth Lajos, Tóth Sándor, Talpalló Lajos, Talpalló Károly, Talpalló Károly, Takács Mihály, Tóth István, Tóth Lajos, Tóth Mihály, Tóth Lajos, B. Tóth Zsigmond, K. Tóth Imre, M. Tóth Imre, M. Tóth István, M. Tóth Kálmán, Zs. Tóth Károly, Tőke Ferenc, Tuhai Sándor, Túri Sándor, Cs. Tóth Imre, Cs. Tóth Mátyás, K. Tóth Imre, K. Tóth Imre, L. Tóth György, M. Tóth László, K. Tóth István, K. Tóth László, S. Tóth István, Tóth István, Tőkési Lajos, Túri István, Túri Kálmán, Túri Sándor, Vámos Kálmán, Vámos Sándor, Vad Imre, Vad Imre, Vad Lajos, Vad Lajos, Vad András, Vad István, Vad Ignác, Vad Miklós, Vad Sándor, Vadas Sándor, Vajda Andor, Vajda Imre, Vasas Lajos, Végh Imre, Vincze Lajos, Virágh Gábor, Vida László, Vass György, Vámos Sándor, Végh István, Veres István, Vadinszki István Lajos, Varga Imre, Vári Imre, Vári Lajos, Végh Károly, Wollner Henrik, Zoltán Lajos.

Szerzőink

Dr. Bagi Gábor kandidátus, történész muzeológus – Damjanich Múzeum, Szolnok

Balláné Fazekas Ilona családkutató – Szolnok

Besenyi Vendel helytörténet-kutató – Jászberény

Bojtos Gábor főlevéltáros, MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok

Dr. Ducza Lajos helytörténet-kutató, ny. főiskolai tanár, Kisújszállás

Elek György helytörténet-kutató, könyvtáros, Karcagi Református Nagykun Általános Iskola, Karcag

Dr. Farkas Kristóf PhD. történész muzeológus – Jász Múzeum, Jászberény

Dr. Fazekas Mihály ny. történész muzeológus, Karcag

Fodor István Ferenc helytörténet-kutató, ny. könyvtáros, Jászfákóhalma

Dr. Horváth László PhD. történész muzeológus, megyei múzeumigazgató – Damjanich János Múzeum, Szolnok

Kovács János helytörténet-kutató, könyvtáros

Dr. habil. Örsi Julianna kandidátus, társadalomkutató, ny. múzeumigazgató, Túrkeve

Pató Mária közművelődési szakember, Damjanich János Múzeum, Szolnok

Dr. Pintér Zoltán Árpád PhD. helytörténet-kutató, történelem szakos középiskolai tanár, Karcagi Református Nagykun Gimnázium

Rideg István irodalomtörténész, ny. középiskolai tanár

Kiadványaink

A Túrkevei Kulturális Egyesület kiadványai

Nagykun Kistérségi Tanulmányok sorozat (szerkesztő: Örsi Julianna)

1. Kulcsemberek. Az egyén helye, szerepe a változó társadalomban Túrkeve, 2002
2. Családok – familiák – nemzetségek. A vérségi kapcsolatok szerepe a változó társadalomban. Túrkeve 2003
3. Nagykun-sági közösségek. Lokális közösségek szerepe a változó társadalomban, Túrkeve 2004
4. A hagyományörzés útján. Túrkeve — Karcag, 2012

Alföldi könyvtéka sorozat (szerkesztő: Örsi Julianna)

1. Szűcs Sándor: A puszta utolsó krónikása. Túrkeve, 2003
2. Örsi Julianna: A társadalom kihívásai – a mikroközösségek válaszai. Túrkeve, 2004
3. Pénovázt Antal: „Jaj de hosszú az az út ...”. Pacséron gyűjtött balladák és balladás történetek. 1970-1972- Túrkeve, 2005
4. Örsi Julianna: Múzeumi tükörcsép. Múlt – jelen – jövő tájmúzeumi szemszögéből. Túrkeve, 2008
5. Szendrei Eszter: Törésvonalak. A rendszerváltás hatása Túrkeve társadalmára. Túrkeve, 2011
6. Örsi Julianna: Jegyzőgenerációk. A vidéki értelmiség szerepe a mezővárosi fejlődésben. Túrkeve, 2011
7. Szűcs Sándor: A puszta utolsó krónikása. (2. kiadás) Túrkeve, 2012
8. Gazdaszemmel. A hagyomány és ismeretátadás szerepe a vidéki társadalomban. Túrkeve, 2013
9. Alföldi családtörténetek. Vallomások riportok, vélemények, írások a családról. Túrkeve – Szolnok, 2013
10. Örsi Julianna: Parasztilág. A vidéki társadalom kapcsolatrendszere. Túrkeve, 2015
11. Elek György – Márki Gábor (szerk.): Kötődés. Örsi Julianna munkássága. Túrkeve, 2015
12. Helytállás a hazáért, a családért. Jász-kun-sági emlékek I. világháborúból Szolnok – Túrkeve, 2017

Egyéb könyvek

- Örsi Julianna: Emberszötte háló. Túrkeve, 1998
Örsi Julianna (szerk.): Nemzedékek kutató úton ... Túrkeve, 2008
Örsi Julianna: Túrkeve (album): Túrkeve, 2008

Kiadványaink

A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Tudományos Egyesület kiadványai

Jászkunság könyvtéka sorozat

1. Mikroközösségek. Társadalom- és gazdaságtudományi eredmények és módszerek innovációja. Túrkeve – Szolnok, 2007
2. Középpontban a család. 1. kötet Túrkeve – Szolnok, 2012
3. Középpontban a család. 2. kötet Túrkeve – Szolnok, 2012
4. A Jászkunság tudósai 1. kötet Szolnok, 2014
5. A Jászkunság tudósai 2. kötet Szolnok, 2015
6. Palástban. Nagykunsági és kötődő református lelkészek bizonyoságtétele igével, tollal, tettel a magyarságért Szolnok – Túrkeve, 2016

Jászkunság c. folyóirat (szerkesztő: Örsi Julianna) 2006, 2007. 1-2, 3-4 szám, 2008. 1-2, 3-4. szám, 2009, 2010, 2011, 2012. 1-4 számok. Szolnok

Jászkunság Évkönyv

- Jászkunság Évkönyv 1. Szolnok, 2013
Jászkunság Évkönyv 2. Szolnok, 2014
Jászkunság Évkönyv 3. Szolnok, 2015
Jászkunság Évkönyv 4. Szolnok, 2016
Jászkunság Évkönyv 5. Szolnok, 2017 (Előkészületben)

* * *

A kiadványok megrendelhetők, megvásárolhatók:

e-mail: kultura.kevi@gmail.com; jnszmtude@gmail.com

postacím: Dr. Örsi Julianna (szerkesztő)

5420 Túrkeve, Deák Ferenc u. 4.

telefon: 06-30-9383-777

Társadalmunk most, a 21. század elején megannyi gazdasági nehézséggel, erkölcsi válsággal küzdve is keresi helyét a világban. Egy ilyen kis ország esetén, mint a miénk, politikai vezetőknek különösen fontos szerepük van abban, hogy az állam a nagyhatalmak által kijelölt utak közül melyiket választja. E kérdés a 20. században többször is felmerült a világháborúk idején. Mint tudjuk mindkét háborút vesztesként fejeztük be, amelyért az ország, a nemzet súlyos árat fizetett. Az ország területe egyharmadára csökkent, a magyar nemzet egy része határainkon kívül került. A politikai felelősség kérdése hosszú ideig napirenden volt. De felelősök-e azok a katonák, akiket a frontra vezényeltek, akik parancsra fogtak fegyvert, akik a hazájukért, a családjukért harcoltak? Hogyan gondolkozott az egyszerű ember, a katona, a nép a háborúról, a kialakult helyzetről és a háború következményeiről? Az érintettek, családjuk, a következő nemzedék és a mai kor embere gondolatvilágában miképpen élnek a világháborúk és azok katonái, hősei emléke, a hátország képe? E kérdésekre keresik a választ jelen könyv szerzői, amikor az első világháborúra vonatkozó lokális emlékeket mutatnak be.